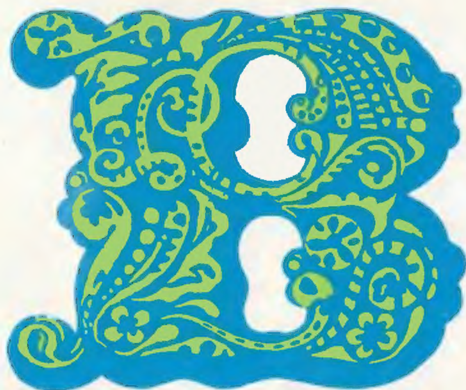

ANDRÉ CASTELOT

BONAPARTE

ANDRÉ CASTELOT

BONAPARTE

Traducere din limba franceză
de
P. NĂVODARU, V. T. SPÎNU,
S. STANCIU

VOLUMUL ÎNTÎI

ANDRÉ CASTELOT
BONAPARTE
Librairie Académique Perrin
Paris, 1967

ANDRÉ CASTELOT

BONAPARTE

EDITURA POLITICĂ • BUCUREȘTI • 1970

Prietenului meu
doctorul Paul Ganière
A. C.

Fără îndoială că, pentru a reda de-a lungul acestor două volume, viața lui Napoleon, m-am străduit să găsesc texte inedite sau uitate, ceea ce mi-a permis să colorez povestirea cu amănunte încă ignorate, dar mai ales am vrut să reconstitui decorul în care s-a desfășurat o existență extraordinară.

Și aceasta pășind pe urmele împăratului de la Piramide la Moscova, de la Marele Saint-Bernard la Austerlitz, sau din insulă în insulă, aceste insule care au jucat un rol vrăjit în viața lui Napoleon — Corsica, unde a venit pe lume, Elba, unde a domnit după ce a căzut de pe culmi, Aix, unde a luat hotărîrea cu cele mai serioase consecințe pentru existența sa, în sfîrșit, Sfînta Elena, unde și-a dat duhul.

După un asemenea periplu, după recolta de imagini pe care am cules-o, ne aflăm în fața unei *probleme de alegere*. Cantitatea imensă de piese de arhivă, de *Memorii* și de *Amintiri* te năucesc. Ești repede copleșit de teribilul aflux al corespondenței acestui om formidabil, de miile și miile de ordine date de el în cursul celor douăzeci de ani care separă evenimentele din vendemiar, cînd a intrat în istorie, de Waterloo, cînd a ieșit din istorie pentru a se duce să moară, prizonier înlănțuit, pe un vulcan stins...

Căci toată această uluitoare epopee n-a durat nici măcar douăzeci de ani.

A.C.

Pe parcurs am avut admirabile dovezi de devotament; le mulțumesc acestor îndrăgostiți de trecut indicînd, la sfîrșitul volumului al doilea al acestei lucrări, *Napoleon*, sursele folosite în cursul lucrului.

VOLUMUL ÎNTÎI

CE ROMAN A FOST VIAȚA MEA!

Napoleon

BONAPARTE

1

NABULIO

SUCCESELE MELE ȘI TOATE FAPTELE BUNE, CÎTE AM FĂURIT, LE DATOREZ MAMEI MELE.

Napoleon

În 9 mai 1769, o tînără femeie în vîrstă de 19 ani — „frumoasă ca dragostea“ — urcă, sprijinită de soțul ei, printre vreo sută de patrioți corsicani, potecile lui Monte Rotondo, în timp ce sub pașii ei se rostogolesc pietrele. Ea fuge de trupele franceze victorioase și cei din jur o aud repetînd :

— El va fi răzbunătorul Corsicii.

De fiul ei vorbește. Acest fiu încă nenăscut — dar fugara nu se îndoiește nici un moment că va naște un băiat — acest fiu care, în tot cursul cumplitei retrageri, „se zbate fără astîmpăr“ în pîntecul ei.

Ludovic al XV-lea a cumpărat, cu cîteva milioane, la data de 15 mai a anului precedent, de la Republica Genova, drepturile acesteia asupra insulei Corsica. La 15 august — exact cu un an înainte de nașterea lui Napoleon —, regele a proclamat unirea insulei cu Franța. Rămînea de făcut principalul : să se cucerească ceea ce fusese cumpărat, căci corsicanii, bineînțeles, nu se împăcau cu noua lor

situație. Cînd aparținuseră, teoretic, genovezilor, erau ca și liberi. Acum, deveniți supuși ai regelui Franței, fără să le fi cerut cineva părerea, aveau sentimentul că li se trecuse o funie de gît...

Patriotul Paoli — denumit Babbo — convocase la Corte o adunare a comunelor corsicane. Unul din delegați, aparținînd micii nobilimi de pe insulă, pronunțase la această adunare un discurs violent împotriva „ultimilor invadatori“ și chemase Corsica la arme.

El se numea Carlo-Maria Buonaparte, și în acea zi numele acestei familii de mici boiernași corsicani — de îndepărtată origine toscană și genoveză — intra în istorie.

Carlo-Maria era un bărbat inteligent, strălucitor chiar, dar ușuratic, schimbător, cartofor, libertin, teribil de cheltuitor, cu toate că veniturile familiei sale erau cît se poate de modeste. Și mai ales intrigant. Ce n-ar face acest solicitant neobosit pentru a obține slujbe și pensii ! Zîmbitor, sigur de sine, nelăsîndu-se descurajat de nici un refuz brutal, se instala cu tupeu, plin de înfumurare și eleganță, în anticamerele mai marilor zilei și nu pleca pînă nu reușea să-și expună doleanțele. Elocvența sa se dovedea, de altfel, dibace. Iar acum, după ce Franța pusese mîna pe insulă, înflăcăra cu discursurile sale auditoriul, mizînd pe cartea paolistă.

— Brav tineret — spunea el în fața reprezentanților comunelor, adunați de Paoli —, iată momentul hotărîtor. Dacă nu vom birui furtuna care ne amenință, s-a terminat și cu numele și cu gloria noastră... Noi, care luptăm pentru propriile noastre interese, pentru noi înșine, pentru copiii noștri, noi, care avem de apărat gloria părinților noștri, vom ezita oare o singură clipă să ne riscăm viața ?

În încheiere, Paoli lansase protestul său solemn împotriva debarcării trupelor lui Ludovic al XV-lea. Războiul fiind declarat, regele trimisese o expediție pentru a lua Corsica în stăpînire. Corpul expediționar fusese bătut, iar supraviețuitorii aruncați în mare. „Această mică insulă va uimi lumea !“ — exclamase Jean-Jacques Rousseau cu admirație. Dar la 9 mai, patrioții corsicani, aflați sub comanda lui Pasquale Paoli, au fost învinși la Ponte-Nuovo. Pînă la urmă, Ludovic al XV-lea hotărîse să facă efortul necesar, expediind în insulă 22 000 de soldați, în fruntea cărora fusese numit contele de Vaux. Numai vreo sută

de învinși putuseră să scape din dezastru și să se retragă spre Monte Rotondo. Printre ei Carlo-Maria și soția sa, născută Letiția Ramolino, dintr-o familie aparținînd foarte micii nobilimi, tot de origine italiană. O luase de nevastă la 2 iunie 1764, cînd ea abia împlinise 14 ani.

Azi, în acest 9 mai 1769, el o susține cu tandrețe, în timp ce ea repetă :

— El va fi răzbunătorul Corsicii !

Și frumoasa Letiția, „mica minune" cu profil grec, urcă pieptiș, fără să se plîngă, muntele... Napoleon va spune :

— Pierderi, privațiuni, oboseli, ea suporta totul, înfrunta totul. Avea o minte de bărbat într-un trup de femeie. O femeie din munții Corsicii...

Micul grup de patrioți înaintează cu greu prin munți, pe o furtună violentă ; fugarii sleiți se adăpostesc, în cele din urmă, într-o grotă care se mai poate vedea și astăzi și se numește Grota Refugiaților. Acolo Carlo-Maria Buonaparte îi va primi pe trimișii contelui de Vaux, veniți să propună pace. Din acest moment, orice rezistență era zadarnică. Și, într-o zi, împăratul va putea spune :

— M-am născut cînd patria pierea.

Corsica îi acceptă pe noii stăpîni. De aceea, Carlo-Maria cu Letiția, renunțînd să se mai joace de-a patrioții robinsoni, se întorc în încăpătoarea lor casă din Ajaccio — un cub mare, acoperit cu o tencuială galbenă, care se ridică pe *strada Malerba*, strada Iarbă-Rea, bine denumită astfel, pare-se. Ei ocupă parterul și primul etaj, pe atunci infinit mai puțin elegant mobilate decît astăzi. Frumoasa galerie, care surprinde pe vizitatorii din zilele noastre, nu exista încă. De altfel, și piațeta cu arbori din fața casei nu va fi amenajată decît sub Consulat.

La etajul al doilea locuiau cîțiva din nenumărații veri ai clanului : familia Pozzo di Borgo. Din această vecinătate s-a născut o ceartă — ca să nu spunem o vendetta — între cele două familii. Într-o zi — în acele vremuri de confort elementar —, una din doamnele Pozzo aruncase pe geam conținutul unei oale de noapte, care, din nefericire, a căzut pe doamna Letiția... S-a ajuns la un proces — familia Buonaparte trecînd drept maestră în arta de a se judeca — și rochia murdărită a trebuit plătită.

Charles — care este înscris acum la baroul din Ajaccio

și și-a francizat prenumele — s-a pus în slujba francezilor poate cu prea mult servilism — partizanul s-a transformat în curtean —, iar gurile rele spun cu ironie : „Buona-Parte s-a dat de partea cea bună". Fiul său îl va judeca mai tîrziu cu severitate și îi va reproșa că l-a părăsit pe Paoli :

— Niciodată nu-i voi ierta tatălui meu, care a fost adjutantul lui, că a contribuit la alipirea Corsicii la Franța. Ar fi trebuit să-i împărtășească soarta și să piară cu el.

Oare Letiția să fi fost de această părere ? Să fi aprobat ea spiritul „colaboraționist" al soțului ei ?

— Mama mea — va spune Napoleon — era în momentul cuceririi, ca toată lumea, foarte pornită împotriva francezilor... voia să nască într-o peșteră.

Luciano, bătrînul și pitorescul unchi, arhidiacon al catedralei din Ajaccio, o va face pe nepoata lui să înțeleagă că epoca rezistenței a trecut... Şi poate că domnul de Marbeuf, guvernatorul insulei, nu va fi fost străin de această schimbare.

Generalul marchiz de Marbeuf ar fi fost, după unele zvonuri, amantul doamnei Letiția. Şi poate că nu este imposibil. Față de infidelitățile soțului ei, oare *la Madre* nu avea toate scuzele pentru a se lăsa să cadă în brațele galantului gentilom francez ? „Trebuie să scoți urgent portretul lui Marbeuf din salon", va scrie Napoleon, în 1790, fratelui său Joseph. Şi va adăuga chiar : „Scoate și portretul mamei". Gurile rele au mers pînă acolo încît au afirmat că guvernatorul ar fi fost tatăl viitorului împărat. Chiar Napoleon ar fi avut îndoieli în această privință.

— De unde vin talentele mele militare ? — va spune el într-o zi —. Cei din familia Buonaparte erau avocați sau magistrați. S-a pretins că, de fapt, m-aș trage dintr-un general. Această ereditate ar explica totul.

Ipoteza devine cu mult mai puțin probabilă cînd se cercetează datele. Napoleon a fost conceput în noiembrie 1768. Desigur, guvernatorul cunoștea dinainte familia Buonaparte și, la sosirea sa la Ajaccio, fusese deosebit de prevenitor cu Charles, dar Corsica era atunci în plină insurecție. Marbeuf își avea reședința la Ajaccio, se afișa acolo cu o „doamnă de Varesse", în timp ce familia Buonaparte locuia lîngă Corte, în „zona paolistă", la unchiul Letiției, Tomaso Arrighi di Casanova. Dacă mama împăra-

tului a fost cîndva drăguță cu marchizul de Marbeuf — și despre aceasta nu se poate afirma nimic cu certitudine —, lucrurile nu se vor fi întîmplat, după toate probabilitățile, decît mult mai tîrziu...

Nu e prima dată cînd mica Letiția naște. Înainte de Giuseppe — viitorul rege Joseph, născut în 1768 —, ea a mai născut un băiat, apoi o fată, dar amîndoi au murit de mici.

La 15 august 1769, Ajaccio, pe vremea aceea un tîrgușor, sărbătorea Sfînta Maria și, în același timp, cu un entuziasm comandat, prima aniversare a tratatului care unea Corsica cu Franța. În catedrală abia începuse slujba. Letiția Buonaparte simte primele dureri. Cu ajutorul cumnatei sale, Gertruda Paravicini — sora soțului ei —, tînăra femeie se întoarce repede acasă, în strada Malerba, aflată în imediată vecinătate. Ajunsă aici — este aproape amiază —, nu mai apucă să urce la etaj, pînă la patul ei, îmbrăcat cu damasc roșu, ci se îndreaptă spre salon și se întinde pe o canapea acoperită cu mătase verde sau „violet-maronie“ — istoricii nu s-au putut pune de acord... — pentru a naște aproape îndată, cu ajutorul Gertrudei, care va ține loc de moașă, un băiat cu căiță, dacă ar fi să-l credem pe Napoleon.

Alții au afirmat că Letiția l-a născut pe viitorul împărat pe pardoseala salonului. Stendhal și Las Cases au pretins chiar că nașterea a avut loc pe unul din acele „covoare antice cu figuri de eroi din fabule sau din Iliada...“ Versiunea este poetică, dar absolut falsă. Doamna Letiția a pus lucrurile la punct :

— Nu-i adevărat că l-aș fi născut pe capul lui Cezar, n-avea el nevoie de așa ceva... De altfel, nu aveam covoare în casele noastre din Corsica, iar vara și mai puțin decît iarna.

Unchii, mătușile și neamurile — acelea, cel puțin, cu care nu erau în proces — s-au perindat pe la casa Buonaparte ca s-o felicite pe Letiția. Îmbulzeala aceasta o face foarte mîndră pe tînăra mamă, la fel de mîndră ca în ziua căsătoriei sale, cînd a fost însoțită la biserică de cincizeci de veri, toți „bărbați frumoși și voinici“.

— Tocmai asta reprezintă în Corsica o partidă bună

— va explica într-o zi împăratul —. Nimeni nu întreabă ce zestre are o fată, ci cîți veri are.

O „droaie“ de rude — cuvîntul este tot al lui Napoleon —, în mijlocul cărora *la Madre* nu se pierdea de fel. „Și toți cei care o cunoșteau pe doamna Buonaparte — va preciza mai tîrziu doamna Junot — știau bine că, atunci cînd venea vorba de rubedenii, nu mai termina de vorbit...“

În aceeași zi, de îndată ce slujba de Sfînta Maria s-a terminat, arhidiaconul Lucien a trimis în strada Malerba pe abatele Jean-Baptiste Diamante să-l miruiască, chiar în *la Casa*, pe copilul abia născut.

— Ce nume o să-i dăm copilului ?

— Napoleone [1].

La Madre — ea pronunța *Napollione* — ne explică această ciudată alegere :

— Unchiul meu Napoleone murise cu cîteva săptămîni înainte de bătălia de la Ponte-Nuovo, dar venise la Corte pentru a se lupta. În amintirea acestui erou i-am dat celui de-al doilea fiu al meu numele său.

Avea dreptate Napoleon cînd spunea :

— Acest nume este înzestrat cu o virtute virilă, poetică și răsunătoare.

Dar în cursul primilor săi ani va fi numit *Nabulio,* sau, cu pronunția italiană, *Nabulione.* Ai lui, din pricina caracterului certăreț al copilului, îl vor porecli *Rabulione,* adică „cel care se amestecă în toate“. În ciuda capului foarte mare — era atît de mare, încît multă vreme Nabulio nu și-a putut menține echilibrul —, copilașul rămîne firav. Fața îi este ascuțită și buzele subțiri. Doamna Letiția îl alăptează ea însăși pe noul născut, dar recurge și la serviciile unei țărance robuste, Camilla Ilari, femeie cu caracter autoritar, care îl va iubi mult pe sugar. Bunicii lui Napoleon — bătrîna doamnă Buonaparte —, doica îi va spune într-un rînd :

— Du-te, cucoană, și roagă-te la Dumnezeu, dar nu te băga la puiul meu. Nu te privește !

Mama lui Charles se roagă, într-adevăr, foarte mult... „Soacra mea era atît de bună — va spune doamna Letiția —, încît ori de cîte ori mă ridicam din lehuzie se so-

[1] Cîtă vreme viitorul împărat își va scrie numele Napoleone Buonaparte, îi vom urma exemplul.

cotea obligată să asiste la cîte o slujbă în plus pe zi, astfel încît ajunsese să asiste zilnic la nouă slujbe..."

Într-adevăr, din cei treisprezece copii pe care i-a născut Letiția în nouăsprezece ani, opt vor supraviețui, opt copii care își vor împărți într-o zi tronuri și principate. Toți în afară de Lucien — Luciano —, care, nefiind în relații prea bune cu fratele său, va trebui să se mulțumească cu titlul de principe papal.

Cînd s-a ridicat din lehuzie, Letiția s-a dus la catedrala unde fusese cît pe ce să-l nască pe Napoleone și a închinat la altar, conform datinei, o lumînare, un bănuț și o pîinișoară.

Pentru a-l boteza în biserică pe tînărul Buonaparte se va aștepta nașterea, în iulie 1771, a unei surioare, care, de altfel, avea să moară în același an [1]. Cam prin vremea aceea, Charles a fost numit asesor la tribunalul regal din Ajaccio. Leafa pe care o primea era destul de modestă : 900 de livre. Tatăl lui Napoleone, socotind că nu este retribuit după merite, își va orienta de aici înainte toate eforturile într-o direcție esențială : va cere ca regatul să preia sarcina educării gratuite a fiilor săi și să le acorde, fiecăruia, cîte o bursă de studii.

Pînă a ajunge bursierul regelui, Nabulio este un omuleț neastîmpărat. Împăratul va spune cîndva fiului său, regele Romei :

— Leneșule, la vîrsta ta îl băteam deja pe Joseph !

„Eram certăreț, zburdalnic — va mărturisi el —, nu respectam nimic. Nu mi-era teamă de nimeni, pe unul îl băteam, pe altul îl zgîriam. Toți se temeau de mine. Cu fratele meu aveam cel mai ades de-a face. Era bătut, mușcat, certat... Noroc că eram iute, căci mama Letiția ar fi reprimat atitudinea mea războinică și n-ar fi suferit

[1] În registrul de botezuri al parohiei Notre-Dame din Ajaccio se mai poate citi și astăzi actul scris în limba italiană : „În anul una mie șapte sute șaptezeci și unu, în douăzeci și unu iulie, au fost săvîrșite sfintele taine și rugăciunile pentru Napoleone, fiu născut din căsătoria legitimă a domnului Charles (fiul lui Joseph Buonaparte) și a doamnei Maria-Letiția, soția sa, care, copil a fost botezat provizoriu acasă cu îngăduința prea cuviosului Lucien Buonaparte, fiind născut în cincisprezece august una mie șapte sute șaizeci și nouă. Au asistat la sfintele taine ca naș ilustrisimul Laurent Giubeca de Calvi, procuror al regelui, și ca nașă doamna Gertruda, soția lui Nicolas Paravicini ; tatăl prezent ; numiții au semnat împreună cu mine".

ieșirile mele violente. Tandrețea ei era severă : pedepsea răul sau recompensa binele fără deosebire : ne trecea totul la socoteală“.

În primul an al domniei lui Ludovic al XVI-lea, Nabulio — atunci în vîrstă de cinci ani — este dat extern la un pension ținut de călugărițe la Ajaccio, instituție instalată într-o veche clădire a iezuiților. Este o școală mixtă și micul Napoleone, abia sosit, se îndrăgostește de o elevă, o fetiță blîndă, pe care o chema Giacominetta. Doamna Letiția zîmbește înduioșată și speră că acest „amor“ precoce va avea un efect fericit asupta caracterului coleric al fiului ei. Din păcate — și împăratul avea s-o povestească mai tîrziu —, „această dragoste a stîrnit și gelozia celorlalte fetițe“. Ele se răzbună luîndu-l în rîs pe școlarul neîngrijit, care umbla cu corapii căzuți peste ghete, și-i cîntă :

Napollione di mezza calzetta
Fa l'amore a Giacominetta [1]

Pînă în ziua cînd Nabulio, furios, se repede la fetițele care își băteau joc de el și le trage o mamă de bătaie...

Se inițiază în tainele alfabetului, începe să silabisească în limba italiană și învață să numere. Se spune că era deosebit de înzestrat pentru socoteli și în stare să rezolve mici probleme surprinzătoare pentru vîrsta lui. Maicile sînt uluite și l-au poreclit „Matematicianul“. Drept recompensă, tot după tradiție, îl ghiftuiesc cu zaharicale și dulcețuri.

Se pare însă că învățătura maicilor nu a fost chiar atît de rodnică după cum o afirmă legenda. Cel puțin în ce privește celelalte materii. Într-adevăr, în testamentul său, împăratul va scrie, între altele : *„...Douăzeci de mii de franci abatelui Recco, profesor din Ajaccio, care m-a învățat să citesc ; dacă a murit, celui mai apropiat moștenitor al lui...“* Așadar, abatele Recco a fost primul lui dascăl. Nabulio, plecînd de la maici, va rămîne patru ani la școala abatelui și nu va fi la început un elev excepțional.

Doamna mamă va preciza chiar ea :

[1] Napoleon cel cu ciorapii căzuți
Îi face curte Giacominettei (în limba italiană în original). — *Nota trad.*

— La începutul studiilor sale, Napoleon a fost, dintre copiii mei, cel care mi-a dat cele mai puţine speranţe ; a trecut multă vreme pînă cînd a dobîndit oarecari succese. Cînd, mai tîrziu, a obţinut, în sfîrşit, un certificat bun din partea profesorilor săi, s-a grăbit să mi-l aducă ; după ce mi l-a arătat, l-a pus pe un scaun şi s-a aşezat pe el, cu mîndria unui învingător.

Avea note foarte proaste la educaţia religioasă. Nici abatele nu va reuşi ceea ce n-au izbutit maicile, şi anume să facă din el un catolic fervent. Nu va fi ateu — şi asta este esenţialul.

Nabulio e un băieţaş ca toţi ceilalţi. Cu sora sa Pauline se joacă imitînd mersul bunicii Fesch, care, destul de încovoiată, se sprijină în baston. Bătrîna doamnă se plînge fiicei sale Letiţia, care se face foc. „Doamna mamă — va povesti împăratul — nu glumea, deşi ne iubea foarte mult, şi am văzut în ochii ei că nu-mi va fi bine. Pauline nu întîrzie să-şi capete porţia, pentru că fustele sînt mai uşor de ridicat decît sînt pantalonii de descheiat. Seara a încercat cu mine, dar nu i-a mers ; am crezut că am scăpat ! A doua zi m-a respins cînd am vrut s-o sărut ; nici nu mai mă gîndeam la povestea asta cînd, în cursul zilei, doamna mamă îmi spune :

— Napoleon, eşti poftit la masă la guvernator [1], du-te şi îmbracă-te !

Mă duc sus, foarte bucuros că voi lua masa cu ofiţerii, şi mă dezbrac repede. Dar mama era ca o mîţă care pîndea şoarecele ; deodată intră şi închise uşa în urma ei ; mi-am dat seama de capcana în care căzusem, dar era prea tîrziu şi a trebuit să încasez papara".

— N-am putut să uit asta niciodată — va povesti el la Sfînta Elena marelui mareşal Bertrand — şi i-am reproşat-o mamei în insula Elba. Cum a putut să înşele un copil ? Să-l facă să creadă că merge la o petrecere şi în schimb să-i tragă o chelfăneală !

De asemenea, nu i-a iertat mamei sale că l-a trimis la cafenea să-l spioneze pe Charles-Marie :

— Du-te şi vezi dacă tatăl tău joacă cărţi !

„Într-o zi a fost acuzat de una din surori — povesteşte Laura Junot — că ar fi mîncat un coş întreg cu

[1] Sau la unchiul său. Napoleon va povesti anecdota aceasta în două versiuni diferite.

struguri, smochine și chitre ; aceste fructe veneau dintr-o grădină a *unchiului canonic*. Trebuie să fi trăit în familia Buonaparte ca să înțelegi proporțiile delictului de a fi mîncat fructe din via *unchiului canonic* ; era mult mai grav decît să mănînci struguri sau smochine de la altcineva. În sfîrșit, mare interogatoriu ; și, cum Napoleon nega, a fost biciuit. I s-a cerut să mărturisească și i s-a spus că, dacă o va face, va fi iertat. Degeaba susținea el că este nevinovat, nu era crezut și bietul lui posterior era vînăt de lovituri. Din pricina încăpățînării sale, fu lăsat trei zile doar cu un pic de pîine și de brînză proastă drept mîncare ; totuși, n-a plîns ; era trist, dar nu îmbufnat. În sfîrșit, în a patra zi, o mică prietenă a lui Marie-Anne Buonaparte, viitoarea Elisa, s-a întors de la via tatălui ei și, aflînd ce se întîmplase, s-a dus să mărturisească că ea și cu Marie-Anne «dăduseră gata» coșul cu smochine și struguri. A fost rîndul lui Marie-Anne să fie pedepsită. Întrebat pentru ce nu și-a denunțat sora, Napoleon a răspuns că nu știuse că ea ar fi fost vinovată. Totuși, o bănuise, dar din considerație pentru mica prietenă, care nu era amestecată în minciuna surorii sale, n-ar fi spus nimic..."

După două secole este foarte greu să distingi adevărul de ficțiune în atîtea și atîtea povestiri înduioșătoare... Să fie adevărat că, din toate jocurile, tînărul Napoleone le prefera pe cele războinice ? Se afirmă că aproape în fiecare seară se îndrepta spre citadelă, pentru a asista la manevre. Să fie adevărat, de asemenea, că antrena un grup de băieți în afara orașului, unde dădea lupte cu copiii din suburbii ? În amintirile ei — dictate Rosei Mellini —, doamna mamă va povesti că ea îi cumpărase lui Nabulio o tobă și o sabie de lemn. Ea ar fi pus, de asemenea, la dispoziția copiilor ei o încăpere mare care servea de sală de joc și unde viitorul Napoleon — dacă ar fi să dăm crezare legendei — făcea instrucție cu frații săi. Cînd Letiția îl certa din cauza hainelor sale rupte și a aspectului său dezordonat, el răspundea — cum se va repeta, desigur mai tîrziu :

— O fac ca să mă pregătesc mai bine pentru cariera de soldat.

Dimineața, cînd pleca la școală, Nabulio căpăta o pîinișoară albă, pe care mama i-o pregătea pentru micul dejun. Or, într-o zi, doamna Buonaparte află că fiul ei

schimba adeseori această pîinișoară albă pe o bucată de pîine cazonă de la un soldat. La reproșurile ei, copilul i-ar fi răspuns :

— Fiindcă odată va trebui să fiu soldat, e bine să mă obișnuiesc cu pîinea asta !

Unde începe legenda ? Unde se termină ? În timpul recreațiilor, abatele Recco — îndrăgostit de antichitate — îi punea pe elevii săi să se joace de-a romanii și cartaginezii ; Nabulio, simțindu-se mai curînd roman, îi ceru fratelui său Joseph, care fusese trecut în rîndul romanilor, să-i cedeze locul. Joseph refuză, apoi, hărțuit, sfîrși prin a accepta și, după cum se poate bănui, Napoleone, sigur de sine, luă comanda legionarilor romani și-i duse la victorie !

În casa Buonaparte se trăia meschin.

— Vei fi sărac — îi explica lui Napoleone mama sa —, dar e mai bine să ai un salon frumos, o haină frumoasă, un cal frumos și să faci impresie în afară, iar acasă să mănînci pîine goală.

„Ea mă îndemna să fiu orgolios și îmi predica înțelepciune“, va spune fiul ei. Letiția era mai ales de o zgîrcenie sordidă, de care nu se va vindeca niciodată, iar atunci cînd va trăi în belșug, va fi și mai zgîrcită. „Era prea zgîrcită, căzînd în ridicol cu zgîrcenia ei — va spune Napoleon — ; am ajuns să-i ofer sume mari pe lună, numai să le distribuie. Binevoia să le primească, dar cu condiția, spunea ea, să aibă dreptul să le păstreze. În fond, toate acestea nu erau decît un exces de prevedere din partea ei ; îi era teamă să nu se pomenească într-o zi fără nimic. Cunoscuse lipsa, și acele momente cumplite nu-i ieșeau din minte“.

Se pare că, într-adevăr, celebrul *„Pourvou que ça doure“* [1] n-a fost inventat...

„De altfel, e drept să se spună — povestea în continuare împăratul — că ea dădea mult, în secret, copiilor ei. Trebuie spus că această femeie, căreia cu greu i-ai fi

[1] *„Numai să dureze“* — expresie atribuită mamei lui Napoleon cînd acesta era în culmea gloriei sale, redată aici în franceza stîlcită pe care o vorbea ea. — *Nota trad.*

smuls un ban, ar fi dat totul pentru a pregăti întoarcerea mea de pe insula Elba ; și după Waterloo mi-ar fi dat tot ce avea pentru a mă ajuta să-mi restabilesc situația : mi-a oferit tot. S-ar fi osîndit fără murmur la pîine neagră pe tot restul vieții. Ceea ce este măreț în om învingea la ea ceea ce este josnic : mîndria, nobila ambiție depășeau zgircenia".

Avînd de hrănit opt copii, ea cunoscuse, desigur, lipsa și mai tîrziu va spune cu toată gravitatea :

— Am șapte sau opt suverani, pe care într-o zi tot eu va trebui să-i duc în cîrcă.

Pînă să înceapă epopeea, familia Buonaparte este tot săracă și Charles tot speră să obțină burse pentru cei doi băieți, Joseph și Napoleone. Pentru a i se acorda această favoare, trebuie să facă dovada celor „patru trepte de noblețe". Tatăl viitorului împărat nu întîmpină dificultăți în adunarea documentelor menite să dovedească că este de neam nobil. Poate chiar să-și prezinte blazonul : pe cîmp roșu două bare și două stele de azur, totul sub o coroană de conte. Fie !... Charles-Marie depune, de asemenea, un extras din actele de noblețe eliberate tatălui său, Giuseppe, la 18 mai 1757 de către marele duce de Toscana, scrisori-patente semnate de arhiepiscopul de Pisa la 30 noiembrie 1769 și, în sfîrșit, o hotărîre a Consiliului judiciar al insulei Corsica din 30 septembrie 1771, declarînd că „noblețea familiei Buonaparte este dovedită de mai mult de două sute de ani". Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Napoleon din ce povestea la Sfînta Elena, Buonaparții ar fi fost chiar încuscriți cu familiile Medicis și Orsini.

— Oricum — va adăuga el, dînd din umeri —, nu eram decît niște nobili mărunți improvizați.

Charles crede că, în sfîrșit, va primi cele două burse și astfel eforturile lui vor fi încununate de succes, cînd d'Hozier de Sérigny [1] găsește de cuviință să-i pună un număr de întrebări :

— În actele pe care le prezentați, numele dumneavoastră este scris întotdeauna fără a fi precedat de particula *de*. Totuși, dumneavoastră semnați *de Buonaparte.*

[1] D'Hozier de Sérigny era magistrat însărcinat cu rezolvarea problemelor privitoare la titlurile de noblețe și la blazoane în Franța. — *Nota trad.*

— Republica Genova — va răspunde tatăl lui Napoleon — a dat cu două sute de ani în urmă strămoșului meu Jérôme titlul de *Egregius Hieronimus de Buonaparte*. Această particulă *de* a fost omisă deoarece în Italia nu prea era folosită.

— Hotărîrea de înnobilare din 1771 dă familiei dumneavoastră numele de Bonaparte, și nu Buonaparte.

— Ortografia numelui meu de familie este Buonaparte.

— Cum trebuie tradus în limba franceză numele de botez al fiului dumneavoastră, pe italienește Napoleone ?

Charles Buonaparte, fie că înțelege, fie că nu vrea să înțeleagă, răspunde simplu :

— Numele Napoleone este italian.

D'Hozier de Sérigny se declară, în sfîrșit, mulțumit, iar cei doi fii mai mari ai nobilului corsican devin bursieri ai regelui. La recomandarea domnului de Marbeuf, prințul de Montbarrey, ministru de război, îl desemnează pe Napoleone pentru a fi înscris într-o școală militară, în timp ce Joseph, care urma să devină preot, va intra la seminarul de la Autun.

Charles Buonaparte este numit deputat al nobilimii din Corsica pentru sesiunea din 1778. El trebuie să plece la Versailles și va profita de această călătorie, ale cărei speze îi vor fi acoperite, pentru a lua cu sine pe cei doi fii și a-i lăsa în drum la colegiul din Autun — astăzi liceul Bonaparte —, unde vor fi admiși datorită protecției episcopului de Marbeuf, fratele guvernatorului insulei Corsica. De acolo Napoleone se va prezenta la școala militară care îi va fi desemnată.

Plecarea este fixată pentru 15 decembrie. În ajun, mama îl duce pe Napoleone și pe fratele său la călugării lazariști din Ajaccio. Un lazarist, prieten al familiei, îi binecuvîntează pe cei doi copii, proaspeți „elevi ai regelui", și a doua zi un adevărat convoi părăsește Ajaccio. Afară de cei doi bursieri, Charles ia cu el pe tînărul său cumnat, Giuseppe Fesch — viitorul cardinal —, care a reușit să obțină un loc la seminarul din Aix, și pe vărul Varèse, numit ajutor de diacon la catedrala din Autun. „Prima noapte — va povesti împăratul — am petrecut-o într-un han nenorocit, la Bastia. Un bătrîn a venit să aștearnă pe jos niște saltele ; nu erau destule pentru noi toți. A doua zi dimineața ne-am dus în port ca să luăm vapo-

rul"... De pe acest vapor el va vedea curînd profilîndu-se la orizont silueta insulei Elba, unde va fi cît pe ce să se termine într-o zi drumul meteorului...

Călătorii au debarcat la La Spezia sau la Livorno și, de acolo, prin Genova, au ajuns în Franța.

În prima zi de Crăciun, micul grup a sosit la Marsilia și s-a îndreptat spre Lyon, de unde a pornit-o pe șoseaua ce ducea prin Beaujolais. Orășelul Villefrance l-a cucerit pe Charles-Marie :

— Ce înfumurare prostească avem noi pentru insula noastră ; vorbim cu orgoliu de strada mare din Ajaccio și în acest oraș vedem o stradă la fel de lată și de frumoasă.

La 1 ianuarie, Charles îi lasă pe cei doi fii ai săi și pe abatele Varèse la Autun și pleacă la Paris.

Pe cît îi seduce pe dascăli și pe noii camarazi gentilețea lui Joseph, pe atît îi surprinde neglijența în îmbrăcăminte și grosolănia lui Buonaparte-mezinul. Înfățișarea lui, tenul său galben, accentul său îi derutează. Este luat în rîs, dar curînd copilul știe să se facă respectat. Unuia din camarazii săi care își bătea joc de combatanții corsicani îi spune :

— Dacă francezii n-ar fi fost decît patru contra unu, n-ar fi cucerit niciodată Corsica, dar erau zece contra unu.

Părintelui Chardon, profesor al său, care îl întrebă :

— Cum se face că ați fost bătuți ? Doar îl aveați pe Paoli, care trecea drept un general bun...

Napoleon îi răspunse cu violență :

— Da, domnule, era un general bun și aș vrea să-i semăn !

Cuvîntul „dezrădăcinat" nu poate descrie decît într-o mică măsură starea de dezorientare a tînărului Nabulio. Totul este așa de deosebit de viața de pe insula lui ! Clima, hrana, felul de trai și, mai ales, limba. Sosind la Autun, practic nu vorbea franțuzește. Profesorul lui avea însă să precizeze că „avea mult talent, înțelegea și învăța ușor". Nabulio continuă, totuși, să gîndească în „idiomul corsican" și, în ciuda lecțiilor date de părintele Char-

don, în conversație franceza lui rămîne încă foarte mediocră.

Între timp, la Versailles și la Paris, Charles țese, cu o deosebită dibăcie, intrigi și face intervenții pentru „Buonaparte-mezinul". Și fiindcă există dorința de a i se face plăcere nobilimii corsicane raliate la Franța, curînd dibaciul solicitator primește următoarea scrisoare, datată 28 martie 1779, semnată de prințul de Montbarrey, ministrul de război :

„Domnule, intendentul insulei Corsica v-a făcut, desigur, cunoscut că regele a binevoit să-i acorde lui Napoleone de Buonaparte, fiul dumneavoastră, un loc de elev în școlile sale militare. Recent, maiestatea-sa a hotărît că va trebui să fie primit în Școala militară de la Brienne. Este necesar ca dumneavoastră să-l însoțiți îndată sau să-l trimiteți însoțit acolo, pentru ca să poată fi imediat încadrat la studii în acea școală.

Vă atrag de asemenea atenția :

1. că trebuie să se prezinte neapărat înzestrat cu trusoul a cărui listă amănunțită o veți găsi anexată [1] ;

2. că nu trebuie să aibă nici un viciu de conformație și nici o boală incurabilă, directorul avînd ordin de a-l supune unui examen medical la sosire și de a nu-l primi dacă este bolnav sau prezintă vreo malformație ;

3. că trebuie să știe să scrie și să citească, urmînd să fie supus unui examen în ziua prezentării și să nu fie admis decît în anul următor dacă nu este destul de bine pregătit la aceste două discipline".

S-a renunțat, așadar, la Școala de la Tiron, de care fusese inițial vorba, și a fost aleasă Școala de la Brienne, un orășel din Champagne, situat pe valea rîului Aube, la zece leghe de Troyes și la vreo cincizeci de leghe de Paris. Ținută de călugări din ordinul Minimilor, Brienne

[1] „Trei perechi de cearceafuri pentru paturi late de trei picioare și lungi de șase. Un tacîm și o cană de argint marcate cu blazonul familiei sau cu inițialele numelor de familie ale elevilor. Douăsprezece prosoape, o haină de postav albastru cu nasturi albi purtînd însemnele școlii, căptușeală, guler și manșete brodate din aceeași culoare cu haina. Doi pantaloni scurți negri din serj de Roma sau din cadifagnas. Douăsprezece cămăși, douăsprezece batiste, douăsprezece gulere albe, șase scufii de bumbac, două halate, o pungă cu pudră și o panglică pentru coadă, toate noi".

devenise, la 1 aprilie 1776, una din cele douăsprezece școli regale militare.

Charles nu ține de fel să facă drumul pînă la Autun și de acolo la Brienne. Cu o impertinență care îi reușește, scrie episcopului de Autun și îl roagă să aibă grijă ca fiul său să fie condus la noua lui școală. Deoarece un coleg al tînărului Napoleone, Jean-Baptiste de Champeaux, este desemnat tot pentru Brienne, tatăl lui va fi de acord să-l ia cu el și pe micul corsican. Despărțindu-se de Nabulio, Joseph izbucnește în lacrimi. Mezinul nu varsă decît o lacrimă, dar, cum pe drept cuvînt îi spune lui Joseph abatele Simon, directorul adjunct de studii al colegiului : „Această lacrimă vădește tot atîta durere cît toate lacrimile dumitale".

Domnul de Champeaux i-a dus întîi pe cei doi copii în castelul său de la Thoisy-le-Désert, nu departe de Pouilly-en-Auxois. Dar Jean-Baptiste se îmbolnăvește și Napoleone va locui timp de trei săptămîni în acest frumos castel, construit în secolul al XVI-lea. În cele din urmă, Alexandre de Marbeuf trimite la Thoisy pe marele său vicar, care la 5 mai îl conduce pe Napoleone pînă la Brienne.

Micul bursier al regelui va fi de acum înainte singur și înconjurat de necunoscuți : fratele său este într-un pension la cincizeci și cinci de leghe, părinții locuiesc în Corsica, ceea ce, de la Brienne, pare capătul lumii.

Și nu are încă nici zece ani...

2

„PAIUL ÎN NAS“

„DEVII OMUL UNIFORMEI TALE“.

Napoleon

Într-o seară din luna mai a anului 1779, abatele Hamey d'Auberive, mare vicar al monseniorului episcop de Autun, împinge portița de fier de la intrarea modestei Şcoli militare de la Brienne, care ființează de numai doi ani. În fața lui, ducînd la clădirea principală, se deschide — și se mai deschide și astăzi — o minusculă alee din opt tei, ale căror crăci au fost de atîtea ori tăiate, încît acum au ajuns noduroase și chinuite. Împinge ușa de lemn cu două canaturi și, după ce parcurge un coridor pavat cu dale, intră într-o încăpere cu pereții îmbrăcați în lemn, luminată de două ferestre mari : e vorbitorul, care poate fi văzut și astăzi. Acolo este primit de directorul instituției, părintele Leleu.

Preotul se dă de o parte și în spatele lui se arată, foarte intimidat, un mic corsican de 10 ani, sălbatic, firav și nepieptănat.

— Cum te cheamă ?

— *Napollione de Buonaparte.*

Așa își pronunța numele viitorul împărat... și, cînd directorul îi va spune cum îi era obiceiul : „Du-te la micii dumitale colegi !", micii colegi vor izbucni în rîs în fața noului venit, strigînd :

— *Napollione ?...* La paille au nez !... La paille au nez ! [1]

Porecla îi va rămîne.

Pentru cei îndrăgostiți de trecut este cît se poate de emoționant să rătăcească printre rămășițele micii Școli de la Brienne, unde „elevul-cadet Buonaparte", cum își semna el acum scrisorile, a încetat de a mai fi copil.

— Dar cine sînteți dumneavoastră, domnule, pentru a-mi răspunde în felul acesta ? — îl va întreba în anul următor unul din profesorii lui, văzîndu-l cum se revoltă împotriva unei admonestări pe care o socotea nedreaptă.

— Cine sînt ? — va răspunde el. — Un bărbat !

Școala fusese cîndva mănăstire și această veche destinație a dat singurei clădiri care mai subzistă — o casă lungă, dărăpănată, acoperită cu țigle înverzite de mușchi, cu numeroase ferestre cu geamuri mici, rezemată de o capelă în care nu se mai slujea — un aer înduioșător de casă parohială părăsită. Ni-l putem închipui pe elevul-cadet — în haina albastră cu manșete brodate și revere roșii, cu nasturi albi cu însemnele școlii, cu pantaloni scurți negri sau albaștri —, ni-l putem închipui visînd sub teii sădiți de curînd sau urcînd în fugă scara care mai există și astăzi — deși treptele ei sînt șubrede și uzate — și care pe atunci ducea la celulele monacale, căci nu exista dormitor comun.

Dacă trusoul a trebuit plătit de către părinți, călugării minimi i-au pus la dispoziție micului corsican cărțile, hîrtia și, ca bani de buzunar, „douăzeci de sous pe lună pînă la doisprezece ani și patruzeci de sous după doisprezece ani". Școala este o instituție „modernă", unde trebuie să se simtă spiritul nou. În așa fel încît — după cum o cere Ludovic al XVI-lea în mod expres — nu trebuie să existe nici o diferență de tratament între bursieri și elevii cu plată, „regele vrînd să dea copiilor nobilimii prețioasele avantaje ale instrucțiunii publice, înțelegînd să-i ames-

[1] Glumă răutăcioasă intraductibilă. Sonoritatea prenumelui necunoscut a fost redată de copii prin cuvinte însemnînd „paiul în nas". — *Nota trad.*

tece cu copiii altor clase, să le mlădieze caracterul, să le înăbușe orgoliul, pe care prea ades îl confundă cu distincția, să-i învețe să considere dintr-un punct de vedere mai just toate categoriile sociale ale societății". Elevii se scoală la șase dimineața și se culcă la zece seara. O parte destul de importantă din program este dedicată studiului fortificațiilor, orelor de scrimă, de dans și chiar „manierelor elegante".

Tînărul Napoleone este plasat în clasa a șaptea. Anturajul îl dezorientează și are mereu sentimentul că e un străin. Colegii lui sînt feciori aparținînd nobilimii regatului și sînt și mai dispuși decît micii burghezi de la Autun să-și rîdă de acest sălbatic taciturn. „Ursuz și chiar nesociabil — a povestit unul din foștii lui camarazi —, aproape întotdeauna închis în sine, s-ar fi zis c-a venit recent din pădure și, neînvățat cu privirile semenilor săi, avea un sentiment de surprindere și de neîncredere". Acrit de ironiile făcute pe socoteala lui, sumbru și sever, „foarte greu accesibil", iute la mînie, extraordinar de sensibil, hotărît să-și apere independența, lui Napoleone nu-i place să i se tulbure liniștea. Directorul de studii — părintele Berton — i-a pus la dispoziție o grădiniță unde vine să viseze singur în micul umbrar pe care și l-a aranjat printre tufele de caprifoi. Acolo e departe de ironii, de veșnicele glume ale elevilor, pentru care numele de Corsica este aproape o insultă. Celor care îl jignesc astfel le strigă că îi detestă. Lui Bourrienne, unul din rarii colegi cu care este mai intim, îi spune des :

— Le voi face francezilor *tăi* tot răul de care voi fi în stare !

Napoleon va povesti mai tîrziu — la Sfînta Elena — că într-o zi de iarnă, spre marea sa mirare, a găsit cana lui de apă înghețată. Imediat a încruntat sprîncenele și a început să strige.

Răspunsul a fost un hohot de rîs și ironiile au început să curgă. Supraveghetorul a intervenit :

— De ce rîdeți de domnul ? E născut într-o țară unde nu există gheață, n-a văzut niciodată așa ceva...

Era, desigur, cel mai orgolios elev din școală, poate pentru că colegii săi, ai căror părinți purtau nume sforăitoare, îl priveau de sus pe acest fecior de mic nobil de țară corsican. Vrînd să-l pedepsească pentru nu se știe ce gre-

şeală, un „şef de sală“ condamnă copilul să poarte o haină de şiac aspru călugăresc — era una din pedepsele obişnuite din şcoală — şi să prînzească în genunchi, la uşa sălii de mese. Sub privirile tuturor, Napoleone intră în încăpere. Este palid, încordat, crispat, cu ochii ficşi.

— În genunchi, domnule.

Este apucat atunci „subit de vomă şi de o violentă criză de nervi“. Tropăie din picioare, urlînd :

— Voi mînca în picioare, domnule, şi nu în genunchi. În familia mea nu se îngenunchează decît în faţa lui Dumnezeu !

Supraveghetorul vrea să se impună, totuşi, şi să oblige copilul să îngenuncheze. Napoleone se rostogoleşte atunci pe jos, urlînd printre lacrimi :

— Nu-i aşa, mamă ? În faţa lui Dumnezeu ! În faţa lui Dumnezeu !

Numai apariţia directorului pune capăt acestei scene penibile şi îl scuteşte pe cadet de pedeapsa sa.

De aniversarea regelui, în 1782, elevii au montat piesa de teatru *Moartea lui Cezar*. Cadetul Napoleone este ofiţer dejurnă, cînd un alt elev — căruia îi revenea rolul de sergent în post — vine să-l anunţe că soţia portarului s-a prezentat la intrarea sălii fără invitaţie şi „făcea gălăgie, în nădejdea că va putea intra aşa“. Napoleone strigă atunci cu o voce poruncitoare :

— Să fie îndepărtată această femeie, care aduce aici dezmăţul taberelor !

Pentru a-i obişnui pe elevi cu ierarhia militară, călugării i-au împărţit în batalioane şi companii, ale căror şefi sînt desemnaţi dintre elevi. Lui Buonaparte i se acordă rangul de căpitan. „Dar — ne povesteşte un fost coleg de-al lui Napoleone — un consiliu de război, constituit după regulament, a declarat că Buonaparte este nedemn să comande camarazilor săi, a căror bunăvoinţă o dispreţuieşte. După ce s-a dat citire sentinţei care îl degrada şi îl punea în ultimele rînduri ale batalionului, i-au fost luate însemnele distinctive ale gradului. Buonaparte păru insensibil la această jignire, sau poate că era prea mîndru pentru a arăta că fusese jignit“.

Cadetul îşi ia revanşa într-o iarnă deosebit de aspră. Un strat gros de zăpadă acoperă curtea de recreaţie şi împiedică chiar şi joaca. Elevii nu-şi pot dezmorţi picioarele

în recreație decît într-o sală a școlii. Într-o zi, Napoleone explică colegilor „că ar petrece mult mai bine dacă ar vrea să-și croiască drum cu lopețile prin zăpada din curtea mare, să facă lucrări de fortificații, să sape tranșee și să ridice parapete".

— După ce vom fi terminat această treabă — a declarat el —, vom putea să ne împărțim în plutoane, să facem un fel de asediu și, ca inventatorul acestui nou joc, mă oblig să conduc atacurile.

„Elevii au acceptat cu entuziasm acest proiect — va povesti unul dintre ei — ; a fost executat, și joaca de-a războiul a durat cincisprezece zile ; n-a încetat decît atunci cînd pămîntul sau pietrișul s-a amestecat în asemenea măsură cu zăpada din care se făceau proiectilele, încît mai mulți elevi, asediați sau asediatori, au fost destul de grav răniți. Îmi amintesc chiar că am fost unul din elevii cei mai rău maltratați de aceste proiectile".

Aceste rînduri îi aparțin lui Bourrienne, care va fi mai tîrziu secretarul generalului Bonaparte și apoi al primului consul. „Era între noi — va povesti el — una din acele simpatii din inimă, care se încheagă repede". Pierre-François, fiul baronului Laugier de Bellecour, fu cît pe ce să devină și el prietenul lui. Era un băiat foarte frumos, prea frumos chiar, și unii din elevii „mari" îl găseau pe gustul lor. Ajunse curînd una din „nimfele" cele mai apreciate din școală. Știm din *Amintirile unui cadet de la Brienne* că viciul acesta era, se pare, răspîndit prin toate internatele epocii : „în afară de latrine, unde, cu toată supravegherea și precauțiile călugărilor, exista prilejul unor întîlniri în vederea încercării acestor plăceri infame, mai exista prilejul și sub mesele de studiu sau de joc".

Cînd Buonaparte descoperă depravarea lui Laugier îi declară :

— Aveți legături pe care nu le aprob. Îmi plăceau moravurile dumneavoastră curate. Noii dumneavoastră prieteni vă duc la pierzanie. Alegeți între ei și mine.

Pierre-François protestează : sînt calomnii ! Tînărul corsican îl crede și-i cere aproape iertare că l-a bănuit pe nedrept.

— Sînt tot același — îi declară el — și vă consider cel mai scump prieten al meu.

Curînd însă Napoleone își va da seama că nu se înșelase. Va tăcea mai mulți ani. Dar mai tîrziu, sosind la Școala militară din Paris, cadetul Buonaparte îi va spune brutal lui Laugier :

— Domnule, ați disprețuit sfaturile mele. Asta înseamnă că renunțați la prietenia mea. Să nu-mi mai vorbiți niciodată.

Dorința lui cea mai arzătoare era să învețe corect franceza, pentru a pune capăt glumelor ce se făceau pe socoteala lui. Profesorul său — directorul adjunct de studii Dupuis — l-a ajutat să facă destul de repede progrese considerabile, cu excepția ortografiei. Este adevărat că lucrul era greu de observat, deoarece scrisul cadetului era, încă de la începutul studiilor sale, absolut necitet. „Profesorii lui nu reușeau să-i citească compunerile — ne va povesti colegul său des Mazis —, ba el însuși avea dificultăți cînd voia să recitească ce a scris. Scrisul lui — neglijență devenită obicei — va fi, de altfel, tot mai greu de descifrat". Mult mai tîrziu, în timpul imperiului, un om în vîrstă se prezentă la Saint-Cloud și reuși să obțină o audiență particulară. Napoleon nu-i dădu timp să deschidă gura ; după obiceiul său, îl năpădi cu întrebările :

— Cine sînteți, de unde veniți, ce vreți ?

— Sire — îngăimă vizitatorul —, sire, eu sînt... da ! eu sînt cel care am avut cinstea, da, cinstea ! să dau maiestății-voastre, la Brienne, timp de cincisprezece luni, lecții de scriere...

Împăratul l-a întrerupt atunci, izbucnind în rîs :

— A, dumneata erai, dumneata erai, ei bine, n-ai cu ce să te lauzi... Halal elev, pe cuvîntul meu, halal scriere !... Felicitările mele !

Ceea ce nu-l va împiedica să acorde bietului dascăl o pensie de 1 200 de franci.

La Brienne, Napoleone se strîmbă cînd se anunță orele de latină și-și face temele și traducerile la acest obiect cu „repulsie de dezgust". În schimb, se afirmă talentul său pentru matematici. „După mine, era incontestabil cel mai tare la matematici din toată școala — ne

spune Bourrienne. — Lucram uneori împreună la rezolvarea problemelor și mă mira întotdeauna ușurința cu care găsea soluțiile..."

Încă de pe atunci îl indigna educația religioasă dată de călugări :

— Am auzit o predică — va povesti el — în care se spunea că Cezar și Cato vor fi blestemați. Aveam 11 ani. Am fost scandalizat cînd am aflat că cei mai virtuoși oameni ai antichității vor arde în focul veșnic pentru că nu au dat ascultare unei religii pe care nu o cunoșteau... Din acel moment, nu am mai avut credință.

Înghite cu nesaț toate cărțile din bibliotecă. În 1814 va arăta celor ce-l însoțeau la Brienne un copac, spunînd că la umbra lui citise *Ierusalimul eliberat*.

Uneori nu doarme nopțile „meditînd la învățămintele zilei" și muncește cu atîta patimă, încît slăbește. Arată îngrozitor, atît de îngrozitor, încît doamna Letiția — care în 1782 va merge la Bourbon să bea ape și se va opri la Brienne să-și vadă feciorul — nu-l va recunoaște decît cu greu.

— Firea mea — va explica el — nu putea suporta gîndul de a nu fi, chiar de la bun început, primul în clasă.

La împărțirea premiilor pe anul 1781, succesele sale școlare îi aduc cinstea de-a fi încununat de doamna de Montesson, care îl însoțea pe ducele de Orléans. Se știe că tatăl lui Philippe-Egalité, neputînd face din doamna de Montesson o ducesă de Orléans, se căsătorise cu ea morganatic și se resemnase de atunci să trăiască ca „Monsieur de Montesson"...

— Să-ți aducă noroc, ar fi spus doamna de Montesson tînărului Buonaparte cînd i-a înmînat premiul.

O altă mîngîiere pentru amorul propriu, atît de des rănit, al micului corsican : vizita anuală, de ziua onomastică a regelui, la splendidul castel care domina — și domină și astăzi — micul orășel. Cadetul Buonaparte este orbit de saloanele în alb și aur din locuința domnului de Brienne, de acele mari săli parchetate sau pardosite cu dale de marmură, de acel teatru, de acea bibliotecă și, mai ales, de acel imens salon care constituie centrul apartamentului și care se deschide și spre parc și spre curtea de onoare.

Precedați de lachei galonați cu argint, Buonaparte și colegii săi pătrund, simțind cum le bat inimile de emoție, în „apartamentul regal", unde se află patul rezervat suveranului, dacă i-ar fi dat cumva prin gînd să înnopteze la Brienne. Numai monseniorul duce de Orléans va dormi în acest pat cu baldachin de catifea albastră și panașuri de pene albe — patul pe care, în 1805, împăratul Napoleon va binevoi să-l onoreze cînd va înnopta la Brienne, în drum spre Roma, unde urma să fie uns rege al Italiei...

În 1783, cu prilejul zilei onomastice a regelui, deasupra intrării în colegiu a fost așezat un portret al suveranului rezemat pe două figuri reprezentînd Justiția și Adevărul, întregul tablou fiind înconjurat cu o banderolă pe care stătea scris :

Lui Ludovic al XVI-lea, regele nostru

Din zori, elevii fac să explodeze artificii în semn de bucurie. „Orice cadet de 14 ani — ne povestește unul din colegii de școală ai lui Buonaparte — avea dreptul să cumpere o anumită cantitate de pulbere de ziua Sfîntului Ludovic și, cu două săptămîni înainte de sărbătoare, toți tinerii de vîrsta aceasta își pregăteau în comun focurile de artificii".

„Toți tinerii", în afară de Napoleone, care în acea zi s-a retras în umbrarul din grădinița sa, fugind de larma colegilor. Seara se aude o explozie violentă : o cutie de pulbere a explodat în mijlocul elevilor. Explozia a făcut o breșă în zidul grădiniței lui Buonaparte... El nu-și poate stăpîni mînia cînd vede florile lui distruse, umbrarul răsturnat.

Apucînd o cazma începe să sape cu furie pămîntul în stînga și în dreapta, ceea ce, pînă la urmă, îl liniștește și pe el, și pe camarazii săi. Cum are un simț înnăscut al justiției, își va recunoaște mai tîrziu greșeala și va accepta fără murmur pedeapsa pe care i-o vor dicta camarazii săi.

Într-o zi a avut loc un fel de revoltă printre interni.

— Ne-am aruncat saltelele pe geamuri — va povesti împăratul la Sfînta Elena —. Ni s-a dat atunci ca pedagog un călugăr înalt de șase picioare, care, datorită staturii sale și glasului său — avea o voce de stentor —, a impus liniștea și a făcut ordine. L-am mai văzut de atunci și l-am

numit directorul unui liceu din regiunea Rhinului, unde a făcut treabă bună. Era priceput în meserie. Venea cîteodată să-mi țină discursul de salut cînd treceam prin oraș : era înalt cît ușa caretei mele.

Desigur că acum Napoleone suferă mai puțin din pricina înțepăturilor camarazilor săi, dar unii nu renunță să-l facă să simtă că nu-i decît un biet „sărăcan", ținut la școală din mila regală. Într-o zi își ia inima în dinți și îndrăznește să-i scrie tatălui său. Dacă această scrisoare ar fi autentică — ceea ce poate fi pus la îndoială —, ea ar constitui primul document scris de viitorul împărat :

„Tată, dacă dumneata sau protectorii mei nu-mi dați mijloacele de a mă susține mai onorabil în instituția în care mă aflu, recheamă-mă la dumneata, și asta de îndată. M-am săturat să se vadă că sînt sărac și să suport zîmbetele unor școlari obraznici, care nu-mi sînt superiori decît prin avere, căci nu este unul care să nu-mi fie cu mult inferior în ce privește noblețea sentimentelor care mă însuflețesc ! Cum, domnule, fiul dumitale să fie mereu ținta ironiilor cîtorva bădărani nobili, care, mîndri de avantajele pe care le au, își bat joc, zîmbind, de lipsurile pe care le îndur ! Nu, tată, nu ! Dacă soarta refuză categoric să-mi îmbunătățească starea, smulge-mă de aici, de la Brienne, dă-mă, dacă este nevoie, la o meserie. Judecă după această propunere cît sînt de desperat. Te rog să crezi că această scrisoare nu este nicicum dictată de dorința de a mă deda unor petreceri costisitoare : nu-mi place de fel așa ceva. Simt numai nevoia de a arăta că am mijloacele să mi le procur, ca și colegii mei de studii.

Respectuosul și iubitorul dumitale fiu, de Buonaparte-cadet".

Nu Charles Buonaparte va răspunde fiului său — el se află la Bastia —, ci doamna Letiția, care îi scrie în italienește :

„...Am primit scrisoarea ta, fiul meu, și dacă scrisul și semnătura nu mi-ar fi dovedit că era a ta, n-aș fi crezut niciodată că ai putea fi autorul ei. Ești cel mai iubit dintre copiii mei, dar, dacă mai primesc vreodată o asemenea epistolă de la tine, nu mă voi mai ocupa de Napoleone... Unde ai învățat, tinere, ca un fiu, în orice situație s-ar afla, să se adreseze tatălui său așa cum o faci ? Poți mul-

țumi cerului că tatăl tău nu a fost acasă. Dacă ar fi văzut scrisoarea ta, după o asemenea insultă ar fi plecat de îndată la Brienne pentru a pedepsi un fiu neobrăzat și vinovat. Îi voi ascunde, totuși, scrisoarea ta, sperînd că vei avea remușcări pentru că ai scris-o. În ceea ce privește greutățile pe care le întîmpini, dacă ai dreptul să ni le aduci la cunoștință, trebuie să fii convins că o imposibilitate absolută de a-ți veni în ajutor a fost cauza tăcerii noastre. Nu sfaturile necuviincioase pe care ai îndrăznit să ni le dai și nici amenințările pe care le proferezi m-au îndemnat să-ți trimit o poliță de trei sute de franci la banca Bahie. Trimiterea acestei sume te va convinge de dragostea pe care noi o purtăm copiilor noștri. Napoleone, sper că pe viitor purtarea ta, mai modestă și mai respectuoasă, nu mă va mai sili să-ți scriu cum am făcut-o mai sus.

Atunci, ca și mai înainte, mă voi numi mama ta iubitoare...

Letiția Buonaparte".

În 21 iunie 1784, Charles Buonaparte sosește la Brienne, însoțit de Lucien și de Marie-Anne, care va intra la Casa regală Saint-Louis [1], de la Saint-Cyr.

Charles „arată bine", își va aminti fiul său mai tîrziu. Poartă o haină de culoarea cireșei, pantaloni scurți cafenii, ciorapi de mătase, ghete cu catarame de argint „și, dacă țin bine minte, părul îi este ondulat". Memoria împăratului era bună : un martor ne precizează că Charles purta o perucă „în formă de potcoavă, cu pungă și cu un dublu cordon de mătase neagră". Este nițel prea politicos — Napoleone observă acest lucru și suferă cînd îl vede „întrecîndu-se în curtenie cu călugărul, invitîndu-se unul pe altul să treacă primul pe diferitele uși". Pentru orgoliosul cadet Napoleone, această curtenie nu este altceva decît servilism. Elegantul Charles pleacă spre a încerca să dobîndească noi stipendii și spre a fi văzut de medici, deoarece se simțea prost cu sănătatea, iar Napoleone îi scrie unchiului său Nicolo Paravicini. De data aceasta nu există nici o îndoială în ce privește autenticitatea scri-

[1] Internat pentru domnișoare nobile și fără avere. — *Nota trad.*

sorii, care dovedește extraordinara maturitate a acestui băiat de 15 ani :

„Dragul meu unchi, vă scriu pentru a vă informa de trecerea scumpului meu tată prin Brienne, care mergea la Paris ca s-o conducă pe Marie-Anne la Saint-Cyr și ca să încerce să-și caute de sănătate. El a sosit aici în 21, cu Luciano și cu cele două domnișoare pe care le-ați văzut. Pe Luciano l-a lăsat aici ; el are 9 ani și e înalt de 3 picioare, 11 degete și 6 linii. Este la nivel de clasa a șasea la latină... Să sperăm că va fi un elev bun. E sănătos, gras, vioi și zburdalnic și, deocamdată, lumea e mulțumită de el. Ştie foarte bine franțuzește și a uitat complet italiana ; de altfel, adaugă și el cîteva rînduri la scrisoarea mea. Sper că acum vă va scrie mai des decît atunci cînd era la Autun. *Sînt convins că fratele meu Joseph nu v-a scris.* Şi cum ați fi vrut să vă scrie ? Nu-i scrie nici scumpului meu tată decît două rînduri, și asta cînd și cînd. Într-adevăr, nu mai este același. Mie îmi scrie foarte des. Este în clasa de retorică. Directorul de studii i-a spus scumpului meu tată că nu există în colegiu nici un elev atît de talentat la fizică, retorică și filozofie, nici unul care să facă atît de bine o traducere din latină. În ce privește cariera pentru care se pregătește, după cum știți, a ales la început cariera ecleziastică. A persistat în această hotărîre pînă acum, cînd s-a răzgîndit și vrea să-l servească pe rege, dar în această privință greșește din mai multe motive. Educația pe care a primit-o l-a pregătit pentru cariera ecleziastică. Acum este tîrziu să-și schimbe hotărîrea. Monseniorul episcop de Autun i-ar fi dat un venit bun și era sigur c-o să ajungă episcop. Ce avantaje pentru familie ! Monseniorul de Autun a făcut tot posibilul pentru a-l îndemna să persiste, promițîndu-i că nu-i va părea rău. Nimic. El refuză. Îl laud dacă o face dintr-o atracție hotărîtă pentru această carieră, *cea mai frumoasă din toate,* dacă marele motor al lucrurilor omenești i-a dat — ca și mie — o înclinație hotărîtă pentru cariera militară".

Pe margine se mai pot citi aceste cuvinte :

„Să sperăm, totuși, că Joseph, cu talentele pe care le are și sentimentele pe care educația trebuie să i le fi inspirat, va alege calea cea bună și va fi sprijinul familiei noastre ; înfățișați-i puțin toate aceste avantaje".

*

* *

La Paris, Charles Buonaparte, epuizîndu-și mijloacele — a și trebuit să se împrumute cu bani —, manevrează pentru a obține subsidii, afirmînd „că este redus la sărăcie în urma acțiunii de desecare a salinelor și a nedreptății iezuiților...“ Abuzînd oarecum de poziția lui de tată, el îi scrie lui Calonne [1] : „Monseniore, cum nu am putut avea cinstea de a vă prezenta omagiile mele deoarece ați fost bolnav, îmi permit să vă scriu și să vă trimit patru memorii... Sînt tatăl a șapte copii, monseniore, și al optulea e pe drum. Fiind aproape fără avere din motivele amănunțit expuse în memoriile mai sus menționate... am cinstea să implor protecția dumneavoastră și dreptatea dumneavoastră în favoarea sărmanei mele familii, care nu va înceta niciodată să se roage pentru sănătatea și prosperitatea dumneavoastră și care a fost întotdeauna în serviciul regelui“. Întotdeauna? Afară, bineînțeles, de anul 1768, în care Charles a luptat împotriva trupelor regelui Franței...

În vara aceea din 1784 — scrisoarea este din 30 iunie —, capul „sărmanei familii“ colindă birourile pentru a obține o bursă de elev-ofițer de artilerie pentru Joseph, care pare să fi renunțat într-adevăr definitiv la proiectele sale de a intra la seminar. „Joseph poate veni încoace — explică Napoleone tatălui său în scrisoarea din 13 septembrie 1784 —, deoarece părintele Patrault, profesorul meu de matematici, pe care îl cunoști, nu va pleca. În consecință, domnul director de studii m-a însărcinat să te asigur că va fi foarte bine primit aici și că poate veni fără nici o grijă. Părintele Patrault, care este un excelent profesor de matematici, m-a asigurat în mod deosebit că se va ocupa cu plăcere de aceasta și că, dacă fratele meu vrea să lucreze, vom putea să ne prezentăm împreună la examenul de artilerie. Pentru mine nu va trebui să faci nici un demers, deoarece sînt elev. Ar trebui să faci acum un demers pentru Joseph, dar, de vreme ce ai o scrisoare pentru el, totul este în regulă. De altfel, scumpul meu

[1] Charles-Alexandre de Calonne (1734—1802) — ministru și controlor general al finanțelor sub Ludovic al XVI-lea. — *Nota trad.*

tată, sper că vei prefera locul de la Brienne celui de la Metz din mai multe motive :

1) pentru că va fi o consolare pentru Joseph, pentru Lucien și pentru mine ;

2) pentru că ai fi obligat să-i scrii direct domnului director de studii de la Metz, ceea ce va întîrzia rezolvarea, deoarece va trebui să aștepți răspunsul ;

3) la Metz nu se obișnuiește să se învețe în șase luni ce trebuie să știe Joseph pentru examene ; așadar, cum fratele meu nu știe nimic la matematici, ar fi pus în rînd cu copiii. Aceste motive și multe altele trebuie să te îndemne să-l trimiți încoace, cu atît mai mult cu cît aici se va simți mai bine..."

În aceeași scrisoare, Buonaparte adaugă : „Cavalerul — este vorba de Lucien — te sărută din toată inima. Muncește foarte bine și s-a prezentat foarte bine la colocviu. Domnul inspector va fi aici cel tîrziu în 15 sau 16 ale acestei luni, adică în trei zile. De îndată ce pleacă, vă voi comunica ce mi-a spus..." Semnează : *„Buonaparte, elev-cadet"*.

Într-adevăr, ultimul examen se apropie. Va fi găsit Napoleone apt pentru Școala militară din Paris ? Fostul inspector al școlii — generalul cavaler de Keralio — și-a și formulat părerea în acești termeni : „Domnul de Buonaparte (Napoleone), născut la 15 august 1769, înalt de 4 picioare, 10 degete și 10 linii [1], a terminat clasa a patra. Constituție bună, sănătate excelentă, caracter supus. Cinstit și recunoscător, purtarea sa e foarte bună. S-a distins întotdeauna prin aptitudinile sale la matematici. Știe satisfăcător istoria și geografia. Este foarte slab la exercițiile de muzică și dans. Va fi un excelent marinar". Un alt examinator, mai clarvăzător se pare, a precizat : „Caracter dominant, imperios și încăpățînat".

Inspectorul Reynaud des Monts sosește la Brienne abia la 22 septembrie. Ministrul de război — mareșalul de Ségur — l-a autorizat să-i primească la Școala regală din Paris „pe toți bursierii școlilor mici care doresc să meargă la artilerie, la geniu sau la marină și care s-au distins prin inteligență, bună purtare și cunoștințele lor de matematici".

[1] 1,66 m.

După ce l-a examinat, Reynaud des Monts apreciază că elevul-cadet Buonaparte posedă calitățile cerute pentru a intra la Școala regală din Paris, acea școală înființată de Ludovic al XV-lea la cererea frumoasei marchize de Pompadour. Napoleone — care tocmai a împlinit 15 ani — nu mai poate de bucurie. Patru din colegii lui vor pleca cu el : Nicolas de Montarby de Dampierre, Jean-Joseph de Comminges, Pierre de Laugier de Bellecour — vechiul prieten al lui Napoleon — și Henri de Castries.

În 17 octombrie 1784, „domnul Napoleone de Buonaparte, fiul nobilului Charles-Marie de Buonaparte“, părăsește Brienne cu poștalionul, împreună cu cei patru colegi admiși o dată cu el. Părintele Berton îi va însoți. După ce au petrecut noaptea la Arcis, Buonaparte și camarazii lui ajung la 18 octombrie, spre sfîrșitul după-amiezii, la Nogent-sur-Seine. Dacă ar fi să dăm crezare tradiției, călătorii au înnoptat la hanul „Orașul Ierusalim“. A doua zi, la începutul după-amiezii, micul grup se îmbarcă în portul Petit-Laurent. Într-adevăr, părintele Berton și elevii săi vor ajunge în capitală cu o corabie, plătind suma de 9 livre, 7 soli de persoană. Parizienii numesc acest poștalion de apă „Le Corbeillard“, căci Corbeil era ultima lui escală. Greoaia corabie, trasă de patru cai apatici, înainta cu o încetineală atît de maiestoasă, încît în mod firesc dricul a fost denumit în franțuzește după el...

Viitorii ofițeri și supraveghetorul lor sosesc la 19 octombrie, către ora 6 seara, la Montereau. Ei vor petrece noaptea la han. La 20, poștalionul de apă face escală la Melun și se oprește pe la șase seara la Corbeil. Cadeții și părintele Berton mai petrec o noapte la hotel. A doua zi, în 21, „Le Corbeillard“ acostează la Paris, în portul Saint-Paul, către orele 5 după-amiază. Din „casa plutitoare“, legată de chei cu două scînduri puse cap la cap, care servesc de pasarelă, debarcă călugărul minim și cei cinci tineri elevi de la Brienne. Ei trec podul Marie și cinează la un birt din strada Deux-Ponts, „Cocoșul îndrăzneț“. De acolo, micul grup se îndreaptă spre cheiurile Senei. Napoleone cumpără un *Gil Blas* de la taraba unui anticar și unul din colegi — de Castries — îi plătește cartea. După o scurtă rugăciune în biserica Saint-Germain-des-Prés, se face noapte cînd părintele Berton o ia, desigur prin strada Grenelle, spre Cîmpul lui Marte.

Cu inima bătînd de emoție, domnul elev-cadet descoperă Parisul.

Napoleon va spune la Sfînta Elena : „Prima noapte a fost penibilă. Tonul era diferit. Clasele erau comandate de patru ofițeri ai ordinului Sfîntul Ludovic și de opt sergenți, care își răcneau comenzile pe un ton militar".

Unde să fi locuit „cadetul Buonaparte" ? Oare într-una din mansardele cupolei ale cărei geamuri rotunde se văd jur împrejurul orologiului ? Așa a afirmat Marco de Saint-Hilaire, precizînd că trebuiau urcate o sută șaptezeci și șase de trepte pentru a se ajunge în mansarda viitorului împărat. Se pare că așa ceva era imposibil : numărul de trepte care trebuie urcate pînă la mansardă nu este așa de mare. Poate că s-o fi înșelat la numărătoare ?...

Buonaparte va locui aici un an și o săptămînă.

În *Caietele* sale, Alexandre des Mazis și-a notat impresiile din anii în care a fost camaradul lui Napoleon la Paris și apoi la Valence. Aceste prețioase amintiri, care aparțin părintelui Antoine des Mazis, strănepotul lui Alexandre, n-au fost încă niciodată editate. A doua zi după sosire, Buonaparte îl vede în curtea școlii militare pe des Mazis, care se apropie de el. Elevul-ofițer Le Lieur din Ville-sur-Acre, fost coleg al bursierului Napoleone la Brienne și care fusese tocmai mutat la școala din Metz, îi recomandase lui Alexandre pe tînărul corsican, „al cărui caracter original și maniere puțin cam ciudate" ar putea surprinde pe profesori și elevi.

„M-a primit destul de rece — va povesti Alexandre des Mazis —, dar fără să-mi respingă avansurile ; am fost plasați în aceeași divizie și întîmplarea a făcut să fie așezat lîngă mine în clasa de matematici a elevilor pregătiți pentru marină". Într-adevăr, Buonaparte a primit cu răceală avansurile noului său camarad. Pentru ca acest sălbatic de 15 ani să consimtă să devină mai prietenos, va trebui să treacă mai multe luni și să aibă loc un incident relatat de des Mazis în *Caiete*.

Un elev din anii mai mari pe nume Champeaux — care va muri în urma unei răni primite la Marengo — a fost însărcinat să-i învețe pe tinerii săi camarazi mînuirea ar-

melor. În acest domeniu, Buonaparte este un soldat deplorabil : se gîndește, vizibil, la altceva. Într-o zi, cînd elevul său dă dovadă de o neatenție totală, Champeaux îl lovește pe viitorul împărat peste degete cu o vergea de pușcă. E nevoit să sară înapoi : Napoleone îi zvîrlise pușca în cap. În loc să-l trimită pe tînăr la carceră pentru a-i forma caracterul, căpitanul instructor se mulțumește să-i ceară lui des Mazis să încerce, dacă vrea, să-l civilizeze pe „periculosul insular". Și astfel începe prietenia lor. La drept vorbind, cei doi tineri sînt infinit mai ocupați să-și împărtășească visurile decît să descopere farmecele ascunse ale mînuirii armelor... Și cînd, într-una din zilele de exerciții colective, șeful de batalion — domnul de Lannoy — comandă „la picior arm'", în rîndul doi se vede o singură pușcă rămasă, ridicol, în aer.

Este Napoleone de Buonaparte, care visează !

Des Mazis, aflat în dreapta lui, îi face iute semn cu cotul... Pușca nedisciplinată cade la pămînt cu un zgomot izolat și puțin militar, care-l exasperează pe domnul de Lannoy...

— Domnule Buonaparte — strigă atunci nefericitul instructor —, treziți-vă, din pricina dumneavoastră exercițiul nu iese niciodată !

„Exercițiul care-i plăcea cel mai mult — povestește Alexandre des Mazis — era scrima. Aveam un instructor excelent. Toate orele consacrate scrimei erau folosite pentru exerciții de asalt. Napoleon era imediat leoarcă de sudoare și era periculos să-ți încrucișezi floreta cu el : se înfuria cînd era atins și năvălea asupra adversarului fără să țină seama de reguli și fără să aibă vreo măsură ; cu mine se duela cel mai des și, dacă îl atingeam, aveam grijă să mă trag înapoi pentru a-i da timp să se liniștească.

— Pe Sfîntul Petru — striga el —, o să mă răzbun !

Și se repezea înainte, lovind și cu vîrful și cu tăișul, fără să se mai gîndească să se apere de loviturile pe care n-ar mai fi putut să le pareze și pe care era astfel destul de ușor să i le dai. Maestrul de scrimă venea să ne despartă, ca să pună capăt unei lupte pe care el o împingea la extrem. A rupt multe florete. Și astăzi mai am cicatricea unei lovituri pe care mi-a dat-o el și care m-a scos pentru mai multe zile din luptă".

Are cîteodată reacții surprinzătoare. Într-o zi de sărbătoare publică a trebuit să fie lansat un balon pe Cîmpul lui Marte. Elevii școlii se află sub arme de multă vreme și balonul tot nu pornește. Buonaparte își pierde răbdarea, îi dă lui des Mazis pușca să i-o țină, iese din rînduri și se duce să taie frînghiile care țineau balonul. „Balonul a plesnit și Buonaparte a fost aspru pedepsit".

Noul elev a îmbrăcat acum eleganta uniformă a școlii : haină albastră cu guler roșu și căptușeala albă, cu galoane de argint, vestă și pantaloni scurți de serj albastru. Uniforma este completată de o pereche de mănuși, sau de trei perechi pentru cei care încalecă, o pălărie brodată cu argint sau garnisită cu o margine din păr de capră.

Bun la matematici, mediocru la istorie, are note mai slabe decît la Brienne.

— Am fost imediat dat la clasa de artilerie ; figuram pe penultimul loc, va mărturisi el mai tîrziu.

Șaisprezece profesori își împărțeau cele opt ore de clasă pe zi. Se învățau matematici, gramatică, istorie, geografie, desen, germană, fortificații, mînuirea armelor, scrimă și călărie. Numai viitorii marinari — ca Napoleone — luau și lecții de engleză. „Cît despre profesorul de germană, neputîndu-l convinge să învețe ceva — va povesti mai tîrziu des Mazis —, după multe amenințări s-a resemnat să-l lase să facă orice altceva în afară de germană. Avea pentru această limbă o aversiune de neînvins și nu înțelegea că cineva ar putea să învețe măcar o vorbă. A profitat de această libertate pentru a citi în timpul orelor de germană cărți de istorie și de politică, luate cu împrumut de la biblioteca aflată la dispoziția elevilor. Profesorul de caligrafie făcuse ca și cel de germană, îl scosese din ore, nu pentru că scria bine, ci pentru că se convinsese că nu va putea respecta nici cele mai simple principii ale scrierii..."

Scularea se făcea la 6 dimineața, culcarea la 9 seara. Elevii erau foarte bine îngrijiți. Fiecare masă era compusă din cinci meniuri la alegere, atît în zilele de dulce cît și în cele de post.

Dormitorul era împărțit în compartimente bine mobilate. Un personal numeros îi servește pe elevi și, mai tîrziu, Napoleon va critica această risipă :

— Eram hrăniți, serviți, tratați cu lux în toate cele, ca niște ofițeri care s-ar bucura de o foarte bună situație, mai bună, desigur, decît cea pe care mulți dintre noi aveau să o dobîndească mai tîrziu.

Desigur, nici aici Buonaparte nu este iubit și aceleași scene trăite la Brienne se repetă la Paris. Acest insular sălbatic, nesociabil sfidează pe toată lumea cu accentul său bolovănos și folosește „un ton tăios". Profesorilor nu le place și îl consideră „un tînăr cu toane". Felul lui de a vorbi de Corsica îi șochează. Unul dintre ei — domnul Valfort — îi va spune într-o zi pe un ton sever :

— Domnule, sînteți un elev al regelui, trebuie să țineți minte acest lucru și să vă moderați dragostea dumneavoastră pentru Corsica, care, în fond, este o parte a Franței !

Foarte sensibil la glumele camarazilor săi, se simte adesea umilit și vexat, cu toate că de cele mai multe ori este vorba de o jignire închipuită. La orice zîmbet care i se pare ironic, tînărul Buonaparte se repede cu pumnii înainte.

— Ce de chelfăneli le-am tras atunci ! — va mărturisi el mai tîrziu.

„Chelfănelile" acestea, micul nobil de țară, „bursier al regelui", le trăgea unor tineri care purtau nume răsunătoare, ca Rohan, Broglie sau Montmorency-Laval ! Nu se poate să nu evocăm ziua în care, pentru prima dată la Tuilerii, noii șambelani imperiali sînt prezentați lui Napoleon. Erau printre ei un Ségur, un Noailles, un Gontaut, un Béarn, un Turenne, un Contades ! Mareșalul palatului îi ceru împăratului să binevoiască să desemneze pe cei ce vor trebui să-și înceapă serviciul :

— Mi-e egal !

— Dar, totuși, sire...

— Ei, fie — hotărî Napoleon, privind lotul de șambelani ca și cum ar fi fost vorba de a alege niște cai de remontă —, să fie ăla blond și ăla creț...

Ca și la Brienne, este văzut măsurînd singur, cu pași mari, curtea sau, iarna, sălile de recreație. Nu dă nici o atenție jocurilor din jurul lui. „Aceste meditații — ne spune des Mazis — îi dau un aer distrat. Este văzut animîndu-se, umblînd cu pași și mai mari, rîzînd sau gesticulînd. Închis în visul său, el pare să nu se trezească decît

atunci cînd unul din camarazi îl izbește din greșeală, alergînd". Des Mazis se apropie cîteodată de el și „se leagă o convorbire despre chestiuni serioase : Napoleon deplînge frivolitatea elevilor, destrăbălarea care domnește în rîndurile lor și lipsa de grijă manifestată de conducerea școlii de a ne supraveghea și de a ne feri de corupție..." Des Mazis este cucerit de „originalitatea caracterului" noului său prieten. La rîndul lui, Buonaparte „găsește pe cineva care-l înțelege, îl apreciază și față de care își poate expune gîndurile fără rezerve".

Numai societatea lui des Mazis reușește să-l scoată din visările lui și unicul joc de la școală care îl interesează este cel al atacării sau apărării unor redute. „Atunci el se pune în fruntea uneia din părți și o comandă cu o inteligență remarcabilă".

Zilele de ieșire, Buonaparte le petrece adesea la familia Permon, prietenă a familiei Buonaparte, care locuiește în hotelul „Sillery", în Piața Conti nr. 13. Dacă ar fi să dăm crezare legendei, cadetul Buonaparte doarme în mansarda situată la etajul al treilea, al cărei geam dă în unghiul ce-l face Piața Conti cu intrarea cu același nume. Fiica mai mică a doamnei Permon, Laura, care va fi într-o zi doamna Junot, apoi ducesă d'Abrantès, face astfel cunoștință cu viitorul împărat. „Ce era fermecător la tînărul Napoleon — scria ea — era privirea sa și mai ales expresia dulce pe care știa să i-o dea în momentele de bunăvoință. Furtuna, într-adevăr, era cumplită și, oricît de călită eram, niciodată n-am privit această fizionomie, admirabilă chiar în momentele de furie, fără a nu simți un fior ; pe cît de captivant îi era zîmbetul, pe atît te făcea să tremuri mișcarea disprețuitoare a gurii sale. Dar toate acestea, fruntea care avea să poarte coroanele unei lumi, mîinile acelea de care ar fi putut fi mîndră cea mai cochetă dintre femei și a căror piele albă și moale acoperea mușchi de oțel, oase de diamant, toate acestea nu se distingeau în copil și abia dacă se bănuiau la tînărul adolescent".

Intr-o zi, mama Laurei și unchiul ei, Démétrius Comméne, se duc cu Napoleone la Saint-Cyr ca s-o vadă pe Marie-Anne Buonaparte. De cum sosesc musafirii, fetița izbucnește în lacrimi : una din colegele ei — domnișoara de Montluc — trebuie să părăsească mănăstirea Saint-

Louis peste cîteva zile. Se va da o gustare de adio cu acest prilej, iar sora lui Napoleone nu are un franc pentru a participa la cheltuieli. Prima mișcare a elevului-ofițer este de a duce mîna la buzunar ; dar, „cum își amintește că nu va găsi acolo ceea ce caută“, roșește și bate din picior. Doamna Permon oferă atunci cei zece sau doisprezece franci necesari pentru a-i potoli necazul Mariei-Anne. Cînd musafirii urcă din nou în trăsură, Napoleone explodează, izbucnind în invective la adresa administrațiilor unor instituții ca Saint-Cyr și Școala militară, pe care le califică de *detestabile*. „Se vedea — va povesti Laura — că umilirea surorii lui îl duruse. Unchiul meu, care era extrem de iute la mînie, și-a pierdut pînă la urmă răbdarea față de tonul de amărăciune tăioasă a lui Napoleone și i-a spus-o destul de dur. Napoleone a tăcut pe loc... Dar inima lui era prea plină : curînd aduse din nou vorba despre acel subiect și pînă la urmă expresiile sale deveniră atît de ofensatoare, încît unchiul meu îi spuse :

— Taci ! N-ai dreptul, cînd ești crescut din mila regelui, să vorbești în felul acesta“.

Cuvîntul „milă“ îl făcu pe cadet să pălească, apoi a roșit așa de violent, încît doamna Permon crezu că o să se sufoce. Cînd Napoleone putu, în sfîrșit, să vorbească, declară cu o voce tremurînd de emoție :

— Nu sînt elevul regelui, sînt elevul statului.

Trebuie precizat că „mila regelui“ costa de fiecare cadet patru mii două sute optzeci și două de livre pe an, adică cam cinci milioane de franci vechi. Domnul de Commène exclamă :

— Nu vreau să vorbești astfel de binefăcătorul tău în fața mea.

— Nu voi spune nimic care să vă displacă — răspunse elevul-ofițer —, dar permiteți-mi să adaug că, dacă aș fi eu stăpîn în materie de regulamente, ele ar fi altfel redactate, și asta spre binele tuturor !

Dacă aș fi eu stăpîn !...

La 23 martie 1785, Buonaparte află de moartea tatălui său, survenită cu o lună înainte, la 24 februarie, la Montpellier. Charles-Marie, suferind de un cancer la stomac,

plecase în acel oraș pentru a consulta un specialist. Doamna Permon, al cărei socru fusese cîndva funcționar la trezoreria din Ajaccio, se afla tocmai la Montpellier și asistase, împreună cu Joseph și cu unchiul Fesch, la ultimele clipe ale lui Charles Buonaparte, care nu avea decît 40 de ani.

După obicei, unul din confesorii școlii vrea să-l conducă pe Napoleone la infirmerie, pentru ca să poată rămîne singur „în primele momente ale durerii sale". El refuză să meargă la infirmerie, declarînd dîrz :

— Am destulă forță sufletească pentru a suporta această durere fără să fie nevoie să fiu consolat.

Este, totuși, profund impresionat și declară că îl urmărește gîndul că tatăl său a murit „ la o sută de leghe de țara sa, într-o regiune străină, indiferentă față de existența lui, departe de tot ceea ce i-a fost drag..." Va lăsa să treacă mai mult de o săptămînă pentru a-i scrie mamei sale : „Astăzi, cînd timpul a liniștit întrucîtva primele accese ale durerii mele, mă grăbesc să-ți arăt recunoștința pe care mi-o inspiră bunătatea ce ai avut-o întotdeauna pentru noi".

În calitate de șef al familiei — deși, în realitate, Joseph era mai în vîrstă și ar fi putut revendica el acest rol —, el poruncește :

„Consolează-te, scumpa mea mamă. Împrejurările o cer. Noi vom îndoi grija și recunoștința pe care ți-o purtăm și vom fi fericiți dacă vom putea, prin supunerea noastră, să te despăgubim cît de cît de cumplita pierdere a unui soț drag. Închei, scumpa mea mamă, durerea mi-o poruncește, rugîndu-te s-o liniștești pe a dumitale. Sănătatea mea este perfectă și rog în fiecare zi cerul să-ți dea o sănătate asemănătoare. Prezintă respectele mele mătușii Geltruga, lui Minana Saveria și Minana Fesch..." Este vorba de trei mătuși ale lui, trei doamne cu totul neînsemnate.

Apoi, într-un post-scriptum, anunță în următorii termeni nașterea viitorului Ludovic al XVII-lea, al cărui destin avea să fie atît de tragic :

„P. S. — Regina Franței a născut un principe, numit duce de Normandia, la 27 martie, orele 7 seara".

Și semnează :

„Foarte umilul și iubitorul dumitale fiu, Napoleone de Buonaparte".

Paul Bartel a demonstrat că moartea tatălui său, acest „lingușitor al învingătorilor, care circula între saloanele guvernatorului și anticamerele de la Versailles", este pentru Napoleon un fel de eliberare. El va putea de acum înainte să nu mai pună nici un fel de stavilă patriotismului său aproape excesiv — șovinismului său corsican. Și de cum va putea, se va întoarce la Ajaccio în uniformă de ofițer al regelui.

La începutul acestui an, viitorii aspiranți au fost anunțați că în 1785 nu va avea loc examen pentru marină. Ce-i de făcut ? Să rămînă 12 luni în plus la Școala regală ? Buonaparte refuză așa ceva. Ca majoritatea camarazilor săi vizați de suprimarea acestui examen, Napoleone, care continuă să fie unul din fruntașii clasei de matematici, alege artileria.

În septembrie — pe cînd Franța vuiește de „afacerea colierului", izbucnită la 15 august — începe concursul de absolvire, la care participă elevii tuturor școlilor regale din Franța. Unul din cei doi profesori de matematică, Monge [1], ar fi dat această apreciere : „Napoleone de Buonaparte. Rezervat și muncitor, preferă studiul oricărei petreceri, îi place să citească autori valoroși. Foarte dotat pentru științele abstracte ; puțin interesat de celelalte ; cunoaște temeinic matematicile și geografia ; tăcut, plăcîndu-i singurătatea, capricios, semeț, extrem de egoist, concis și energic în replicile sale, cu mult amor propriu, ambițios și aspirînd la orice ; acest tînăr este demn să fie protejat". La rîndul său, domnul de l'Aiguille a scris aceste rînduri profetice : „Corsican ca origine și caracter, acest tînăr va ajunge departe dacă împrejurările îl vor ajuta".

La 28 septembrie sînt publicate rezultatele. Napoleone e nebun de bucurie : a fost primit ! Din 137 de candidați, 58 sînt admiși locotenenți-secunzi, din care 4 cadeți ai Școlii militare din Paris : Picot de Peccaduc — al 39-lea, Phélippeaux — viitorul rival al lui Bonaparte la Saint-Jean-d'Acre — al 41-lea, Napoleone de Buonaparte — al

[1] A nu se confunda cu marele Gaspard Monge, care nu-l va întîlni pe Bonaparte decît mai tîrziu.

42-lea și, în sfîrșit, Alexandre des Mazis, care este admis al 56-lea.

Napoleon va putea spune mai tîrziu :

— Am fost ofițer la vîrsta de 16 ani și cincisprezece zile.

Într-adevăr, diploma sa — semnată de Ludovic al XVI-lea la Saint-Cloud și contrasemnată de mareșalul de Ségur — a fost antedatată și poartă data de 1 septembrie. În luna următoare, locotenentul-secund Buonaparte este numit, împreună cu prietenul său des Mazis, la regimentul de la Fère, cu garnizoana la Valence.

La 28 octombrie, de cum a îmbrăcat noua sa uniformă de ofițer, a primit paftaua de argint pentru guler și spada sa, Buonaparte dă o fugă pînă la doamna Permon ca să se arate celor două domnișoare din casă, care izbucnesc în rîs văzîndu-i picioarele, „pe atunci foarte subțiri", pierdute într-o pereche de cizme uriașe. Hohotul lor de rîs îl supără pe proaspătul ofițer.

— De vreme ce v-ați încins cu spada — îi spune Cécile, cea mai mare dintre cele două surori —, ar trebui să deveniți cavalerul doamnelor și să fiți foarte fericit dacă ele glumesc cu dumneavoastră.

— Se vede bine că nu sînteți decît o fetișcană de pension, răspunde Napoleone disprețuitor.

— Și dumneata — răspunde tînăra fată —, dumneata nu ești decît un motan încălțat !

Își stăpînește destul de greu mînia. Aceasta nu-l va împiedica a doua zi pe tînărul ofițer de 16 ani să ofere micii eleve de pension, din modestele sale economii, o ediție frumoasă a *Motanului Încălțat* și Laurei o jucărie reprezentîndu-l pe Motanul Încălțat alergînd în fața caleștii stăpînului său, marchizul de Carabas.

La 29 octombrie, pe un timp foarte urît, cu un cer acoperit, vînt cumplit și rafale de ploaie — informațiile acestea le avem din arhivele Observatorului meteorologic —, Napoleone îi va face o vizită monseniorului de Marbeuf, atunci în trecere prin Paris, care l-a mai protejat de atîtea ori pînă atunci. Episcopul de Autun îl primește în palatul abațial de la Saint-Germain-des-Prés, unde își are reședința, și îi dă o recomandare pentru monseniorul Tardivon, abate general de Saint-Ruf, la Valence.

Duminică 30 octombrie, ceața, apoi nori grei acoperă cerul, dar la orele 11 noaptea, pe un timp splendid, cu un cer foarte senin, Buonaparte și Alexandre des Mazis, escortați de un ofițer inferior, părăsesc Cîmpul lui Marte. Ei se duc la biroul de mesagerii de pe cheiul Célestins, unde cinează și dorm peste noapte în contul școlii. A doua zi la 5 dimineața — timpul continuă să fie frumos, dar norii încep să se adune dinspre sud-vest —, cei doi tineri ofițeri se urcă în diligența care-i va duce mai întîi la Sens, apoi, prin Auxerre și Autun, pînă la Châlon-sur-Saône, unde vor găsi locuri în poștalionul de apă care îi va duce la Lyon.

Abia la Fontainebleau vor lua prima lor masă pe cont propriu. Fără nici o îndoială — după cum s-a gîndit Lenotre, și a avut dreptate — vor scurta prînzul ca să se ducă să arunce o privire asupra castelului regal. „Cîțiva ani mai tîrziu, sărmanul cadet care privea în ziua aceea, cu nasul lipit de grilajul parcului, fațadele vechi ale palatului va fi stăpînul acestor splendori și îl va primi aici, la masa sa, pe papa intimidat..."

Puțin după Fontainebleau, cînd greoaia diligență trebuie să urce la pas o costișă, cei doi tineri coboară din trăsură. Atunci des Mazis îl vede deodată pe colegul său cum o ia la goană, aleargă ca un nebun, sare și gesticulează, strigînd :

— În sfîrșit, sînt liber ! Sînt liber !

3

DOMNUL LOCOTENENT-SECUND „INSTIGĂ"

CÎND AVEAM CINSTEA
DE A FI LOCOTENENT-SECUND,
MÎNCAM PÎINE USCATĂ, DAR ÎMI
ZĂVORAM UȘA, CA SĂ NU MI
SE CUNOASCĂ SĂRĂCIA.

Napoleon

La 5 noiembrie, la Lyon, Buonaparte și des Mazis pierd legătura cu corabia ce urma să-i ducă spre Valence. În așteptarea viitoarei plecări, intră la un anticar și cheltuiesc fără șovăire ce le rămăsese din cele 157 de livre primite de fiecare la plecarea din școală. Fără bunăvoința unui ofițer de artilerie care călătorise cu ei încă de la Paris și le-a dat niște bani, tinerii descreierați ar fi trebuit să facă restul drumului pe jos.

A doua zi, cei doi locotenenți-secunzi părăsesc Lyonul în zori cu corabia de cursă și sosesc în aceeași seară la Valence. După ce s-au prezentat colonelului lor, domnul de Lance, se duc la secretarul prezidialului [1], la primăria orașului, care le eliberează celor doi locotenenți-secunzi un bilet de cazare cu următorul conținut :

[1] Tribunal creat în 1551 de Henri al II-lea și desființat în 1791. — *Nota trad.*

Domnișoarei Claudine-Marie Bou,
Grand-rue colț cu strada Croissant,
la Valence (în Dauphiné).

În numele regelui :

„Domnișoara Claudine-Marie Bou, proprietara localului «Café-Cercle», va caza doi locotenenți-secunzi ai regimentului regal de artilerie de la Fère și le va asigura cele cuvenite“.

Domnișoara Bou — o fată bătrînă de aproape cincizeci de ani — a fabricat multă vreme nasturi din păr de capră înainte de a ține cu tatăl ei localul „Café-Cercle“, cu alte cuvinte o *cafenea literară.*

Tînărul ofițer imberb și slăbuț, cu vocea joasă și surdă, cu părul lung și lins, i-a fost din capul locului simpatic gazdei. Se înțelege bine cu ea și închiriază, pentru 8 livre și 8 soli pe lună, o cămăruță situată la etajul al doilea, cu fereastra spre Grand-rue. Drept în față este situată celebra „Maison des Têtes“, datînd încă din timpul Renașterii, care mai există și astăzi. În această casă își avea prăvălia un librar cu numele predestinat de Pierre-Marc Aurel, la care Bonaparte devorează operele lui Rousseau.

— O ! Rousseau ! — va striga el —, de ce nu ți-a fost dat să trăiești decît șaizeci de ani ! În interesul adevărului, ar fi trebuit să fii nemuritor !

Mai tîrziu va fi de altă părere.

Domnișoara Bou se ocupă de rufăria tînărului ofițer, dar cina o ia, împreună cu des Mazis, la hotelul vecin, la „Cei trei porumbei“, din strada Pérollerie, ținut de domnul Gény. Deși se gătește aici foarte bine, el mănîncă repede, vorbește puțin cu vecinii de masă, disprețuiește jocurile care se practică după cină și se grăbește să se întoarcă în camera sa pentru a se cufunda în lectură. Împreună cu des Mazis va face o cură de lactate care nu-i va prii. La prînz mănîncă tot la Gény, dacă nu cumva se duce să ia două pateuri de un sol de la cofetarul Corriol. Bonaparte are doar 93 de livre soldă pe lună și trebuie să fie econom, mai ales dacă vrea să-și satisfacă pasiunea : lectura. S-a păstrat o scrisoare, scrisă de el cu o ortografie neîngrijită și adresată domnului Barde, librar din Geneva, în care îl roagă să-i trimită „lucrări despre insula Corsica, ori de unde le veți putea procura în mod prompt.

Aștept răspunsul dumneavoastră pentru a vă trimite costul lor. Puteți să-mi scrieți pe adresa monsieur de Buonaparte, ofițer de artilerie la regimentul de la Fère, în garnizoană la Valence".

Buonaparte a fost plasat în compania „Monsieur de Coquebert". Joseph crede nimerit să-i scrie fratelui lui des Mazis, căpitan în același regiment, pentru a-l ruga să fie „mentorul lui Napoleone". Buonaparte, foarte supărat de această recomandare, declară „că nu știe de ce se amestecă fratele său și că *el n-are nevoie să fie pus sub tutelă*".

Napoleone și des Mazis nu se despart în timpul lor liber. Într-o zi, noii lor camarazi îi văd cu spaimă cum încalecă două nenorocite de iepe de închiriat și, îmbrăcați încă cu uniforma lor albastră de școală, o pornesc vitejește ca să se învețe cu călăria. Dar, odată caii porniți, eu nu-i mai pot opri. Trec în galop printr-un sat, „cu părul răvășit și pudra de pe păr răspîndită pe haine", ceea ce va face să fie luați drept „contrabandiști". Se întorc la Valence cam în aceeași ținută și le trebuie cîteva zile pentru a-și reveni din această aventură.

Una din rarele plăceri ale tînărului ofițer este plimbarea. El vizitează astfel mănăstirea de Bouvante sau urcă vîrful Roche-Colombe.

— Îmi place să mă ridic deasupra orizontului, explică el.

Deși ieșit locotenent-secund din școala militară, Napoleon a trebuit să parcurgă întîi „cele trei grade" : de tunar, de caporal și de sergent. Dar i-au ajuns două luni și cinci zile pentru a fi „instruit în materiile serviciului său și demn să primească gradul de ofițer". Poate în sfîrșit îmbrăca uniforma de artilerist a regimentului de la Fère — „cea mai frumoasă din lume", va spune el mai tîrziu. Haina este albastră, cu guler răsfrînt căptușit cu roșu, pantalonii scurți de asemenea albaștri, iar epoleții cu romburi cu fir de aur și mătase roșie. În această ținută este uneori invitat de cîteva familii nobile din oraș. Napoleon îi va povesti lui Las Cases : a fost primit, între altele, la o doamnă du Colombier. Era o femeie de cincizeci de ani care „stăpînea orașul și căreia i-a plăcut de îndată foarte mult tînărul ofițer de artilerie". Ea îl invită

la moşia ei de la Basseaux şi îl sfătuieşte să ducă o viaţă mai puţin austeră.

— Mama mea are şi aşa prea multe obligaţii — îi răspunde el — şi nu trebuie să i le mai sporesc cu cheltuielile mele, mai ales cînd sînt impuse de nebunia stupidă a camarazilor mei.

Îi place „să frecventeze" casa doamnei du Colombier deoarece acolo o întîlneşte pe fiica gazdei, proaspăta şi frumoasa Carolina, căreia Napoleon îi face un pic de curte. Lucrurile nu au depăşit însă etapele preliminare... „Nu putea fi cineva mai nevinovat decît noi — va preciza împăratul — ; aveam mici întîlniri. E greu de crezut, dar toată fericirea noastră se reducea la a mînca cireşe împreună".

După mademoiselle du Colombier, Buonaparte este atras de faţa luminoasă a domnişoarei de Saint-Germain. Fermierul general [1] Joseph de Saint-Germain fusese înşelat regeşte. Într-adevăr, soţia sa primise cu emoţie bunăvoinţa lui Ludovic cel Preaiubit. Din această legătură se născuse o fiică : Louise-Marie-Adelaïde, tocmai aceea de care tînărul Napoleon s-a îndrăgostit. El îi cere domnului de Saint-Germain mîna ei, dar el îl refuză, socotind, desigur, că acest tînăr locotenent de artilerie nu are perspective. Şi astfel viitorul împărat fu cît pe ce să devină, printr-o uniune liberă, ginerele lui Ludovic al XV-lea... Cît despre Louise-Marie-Adelaïde, ea se va căsători cu contele de Montalivet, pe care împăratul îl va face ministrul său de interne.

I se întîmplă cîteodată să se aşeze la o masă de joc pentru o partidă de cărţi. Într-o zi, cînd şade la o masă cu patru persoane — printre care contesa de Tournon —, pierde 12 franci. La sfîrşitul partidei, contesa de Tournon „făcu oarecare mofturi înainte de a primi banii". Tînărul ofiţer este cu atît mai jignit, cu cît doamna de Tournon îi spune „micul meu prieten"...

— Doamnă — exclamă el, încercînd să se înalţe cît putea —, eu nu am cinstea să vă fiu ataşat.

„Am pus cei 12 franci pe masă — va povesti el — şi am ieşit, ceea ce a fost subiectul de conversaţie al întregii seri. Ofiţerii au aprobat întru totul purtarea mea..."

[1] Fermier général (în fr.) — persoană avînd monopolul perceperii impozitelor. — *Nota trad.*

În cămăruța lui de la „Café-Cercle“ lucrează la o *Scrisoare despre Corsica.* N-a început încă să iubească Franța și scrie aceste rînduri severe : „Francezi, nu v-ați mulțumit să ne răpiți tot ce iubeam, ne-ați corupt și moravurile. Tabloul actual al patriei mele și neputința de a-l schimba a devenit deci un nou motiv să fug de pe acest pămînt, unde datoria mă obligă să laud oameni pe care virtutea mă obligă să-i urăsc“.

Altădată va adăuga, aproape amenințător : „Corsicanii, respectînd toate legile justiției, au putut să scuture jugul genovez și la fel pot face și cu cel francez“.

Despre același subiect, el mai scrie : „Corsica mi-a dat viața și, cu ea, o dragoste violentă pentru nefericita mea patrie și pentru independența ei“.

În Franța — mărturisește el — se simte în continuare un dezrădăcinat și, în anumite seri, cînd melancolia și ideea morții se abat asupra lui și îi strîng inima, se gîndește cu nostalgie la insula către care zboară toate gîndurile sale. Descurajat, redactează acest text : „Cînd voi sosi în patria mea, ce atitudine să am ? Ce cuvinte să spun ? Cînd patria nu mai există, un cetățean vrednic trebuie să moară. Dacă n-aș avea de nimicit decît un singur om pentru a elibera pe compatrioții mei, aș pleca pe dată și aș înfige în inima tiranilor spada răzbunătoare a patriei și a legilor încălcate. Viața îmi este o povară pentru că nu gust nici o plăcere și totul îmi este o corvoadă. Viața îmi este o povară pentru că oamenii cu care trăiesc, și voi trăi probabil întotdeauna, au moravuri atît de deosebite de ale mele cum e clarul de lună de lumina soarelui. Așadar, nu pot trăi în singurul fel care mi-ar face viața suportabilă, și de aici urmează un dezgust pentru toate“.

În sfîrșit, o licărire de speranță : la 12 august 1786 obține concediul său semestrial, pe care se hotărăște să-l petreacă în Corsica. Corsica pe care a părăsit-o cînd avea nouă ani ! Și acum avea să împlinească șaptesprezece ! În sfîrșit, după mai bine de șapte ani de absență, va revedea orașul alb în lumina soarelui, ridicat pe malul golfului albastru și în inima cununii sale de munți. Din păcate, tot la 12 august el trebuie să plece cu compania sa la Lyon, unde au izbucnit greve.

Va fi cazat, pînă la sfîrșitul lunii august, la niște burghezi din Lyon, care vor fi foarte atenți cu el. Prea atenți dacă ar fi să-l credem... De aceea îi și propune unuia dintre camarazi să facă un schimb de locuință :

— Sînt într-un infern — geme el —, gazdele mele nu mă lasă nici să intru în casă, nici să ies din casă fără să nu mă copleșească cu atențiile. Nu pot să fiu singur nici un moment.

— Ce aș mai vrea să fiu în locul tău...

— Dacă-i așa, să schimbăm !

Se mută la doamna Yves Blanc. Este bolnav cît șade acolo. Din fericire, o domnișoară Agier veghează asupra lui. Restabilit, cum nimic nu se mai opune plecării sale, părăsește Valence la 31 august, nu fără a-și fi luat rămas bun de la domnișoara Bou.

— Dumneavoastră și tatăl meu vă aflați aici — îi spune el ducîndu-și mîna la inimă —. În acest loc, amintirile nu-și schimbă garnizoana.

A doua zi, la 1 septembrie, tînărul ofițer trece prin Aix, unde îi îmbrățișează pe unchiul Fesch și pe fratele său Joseph. De acolo ajunge la Marsilia, unde stă în Piața Augustinilor, la negustorul Allard, și de unde ia corabia de cursă care îl va duce, la 15 septembrie, pînă la Ajaccio.

Ce fericire pentru Letiția să-l strîngă în brațe pe dragul și „micuțul ei Nabulio“, îmbrăcat în frumoasa sa uniformă albastră căptușită cu roșu ! Este primul corsican devenit ofițer al regelui ! Face cunoștință cu frații săi născuți în timpul lungii sale absențe : Paolina sau Paoletta — viitoarea principesă Pauline, Maria Annonciata sau Carolina, care va deveni Caroline regina Neapolului, și Girolamo — Jérôme —, care n-are decît doi ani și va fi rege al Westfaliei.

Își găsește familia la fel de francofobă ca el și întregul clan e cuprins de o adevărată ură împotriva „ocupației franceze“. În acest timp, domnul locotenent-secund descoperă o Corsică care îi apare cu atît mai săracă și mai înapoiată cu cît acum cunoaște mai multe orașe din Franța. Străbate toată insula îmbrăcat ca oamenii de prin partea locului și cutreieră împreună cu țăranii hățișurile. Dar îi socotește prea supuși, acceptînd colonizarea franceză cu o resemnare care îl dezamăgește oarecum.

— Din acest moment — îi va povesti el lui Alexandre des Mazis — am început să fiu dezamăgit în privința dragostei de libertate pe care credeam c-am s-o găsesc în inimile corsicanilor.

Cînd nu hoinărește prin coclauri, continuă să citească cu nesaț toate cărțile care îi cad în mînă. Citește cu glas tare din Rousseau, Montesquieu, Montaigne, Corneille, Racine sau Voltaire. În mica lui bibliotecă stau alături, traduse în franceză, operele lui Plutarh, Platon, Cicero, Cornelius Nepos, Tit Liviu, Tacit.

În acest timp, familia din strada Malerba are de făcut față unor lipsuri vecine cu mizeria. Toate afacerile întreprinse de Charles n-au lăsat, la moartea sa, decît datorii. Letiția dă în grija lui Napoleone apărarea intereselor familiei. Este vorba, înainte de toate, de a obține o despăgubire de trei mii cincizeci de livre pentru altoirea plantației de duzi de la Milelli, o casă de țară a familiei Buonaparte. Pe dată, tînărul ofițer colindă birourile și semnează o petiție după alta. Desigur, există unchiul, arhidiaconul Lucien, care ar putea ajuta clanul, dar, fiind de o zgîrcenie rară, arhidiaconul refuză să facă chiar cele cîteva reparații necesare pentru ca această casă de la Milelli să devină locuibilă.

— Bani — declară el nepotului său — știi bine că nu mai am. Expedițiile tatălui tău nu mi-au mai lăsat nimic.

Buonaparte trebuie să ceară, prin scrisoare, doctorului Tissot o consultație pentru unchiul său — acesta suferă mai ales de faptul că are șaptezeci și nouă de ani — și schițează un portret colorat al bătrînului : „Cum n-a fost aproape niciodată bolnav în cursul vieții, nu voi spune, ca Fontenelle, că avea cele două mari calități pentru a trăi : corp bun și inimă rea ; cred totuși că, fiind înclinat spre egoism, a fost într-o situație fericită, care nu l-a obligat s-o folosească cu toată puterea sa".

Doctorul Tissot nu reuși nici să redea tinerețea bătrînului unchi, nici să vindece „inima lui cea rea"... Punga arhidiaconului rămîne legată la gură, iar situația familiei devine catastrofală.

De aceea, Buonaparte cere, „pentru restabilirea sănătății sale", o prelungire de concediu „de cinci luni și jumătate începînd de la 16 mai 1787, cu leafă, avînd în vedere că este lipsit de avere și că are de făcut un tratament

costisitor“. Cererea îi este aprobată. În vremea aceea, ofițerii erau tot atît de des pe la casele lor ca și pe la unitățile lor...

Trec săptămîni, apoi luni. Intendentul insulei Corsica opune forța inerției ori de cîte ori i se vorbește de plata unor despăgubiri. Desigur, trebuie să se meargă la Versailles sau la Paris pentru rezolvare! La 12 septembrie 1787, după un an petrecut în Corsica, Napoleone părăsește Ajaccio. El nu se grăbește pe drum, căci sosește la Paris abia în 9 noiembrie și trage la „Hotelul Cherbourg“, strada Four Saint-Honoré. Hotelul era ținut de un domn Védrine, care îi dă ofițerului camera nr. 9, situată la etajul al treilea. Casa a fost dărîmată, dar Lenotre a mai putut urca scara, „sărăcăcios luminată, pe un puț de aerisire, săpat între patru pereți negri, în care dădeau ferestre înguste“.

Pe vremea aceea, tînărul locotenent-secund, cu fața imberbă, brăzdată de riduri timpurii, cu haina fluturînd pe trupu-i slăbit, putea fi văzut la orele mesei mergînd spre birtul din strada Valois cu firma „La trei hotare“, dacă nu cumva se ducea să cineze cu cinci sau șase sous porția într-un alt birt mizer, situat în pasajul Petits Pères. Stînjenit de modesta notă de plată pe care trebuie s-o achite, învelește bănuții în ea și îi predă la casă fără să scoată o vorbă.

În afara orelor de masă și a vizitelor sale la ministere, unde face petiții peste petiții pentru duzii și pepinierele mamei sale, nu iese decît puțin din casă și scrie. Între altele întocmește un proiect de roman a cărui acțiune se desfășoară în Corsica:

„De-abia am ajuns la vîrsta aurorii pasiunilor — declară el —, și am și început să mînuiesc pensula istoriei... Dar poate că, pentru genul de scrieri pe care le compun, este cea mai bună stare a sufletului și a spiritului... Venalitatea vîrstei virile nu-mi va murdări pana, nu respir decît adevărul...“

La căderea nopții, tînărul locotenent merge să facă cîțiva pași, ca să se destindă, în grădinile de la Palais-Royal, care se găsesc în imediată apropiere. Într-o seară, joi 22 noiembrie, sub arcadele luminate va întîlni o femeie care îl va iniția... Avea s-o povestească el însuși — și aici trebuie să-i dăm lui cuvîntul:

„Ieşeam de la Théâtre des Italiens şi mă plimbam cu paşi mari prin aleile parcului de la Palais-Royal. Sufletul meu, agitat de sentimentele viguroase care îl caracterizează, mă făcea să suport frigul cu indiferenţă, dar, cînd imaginaţia s-a răcit, am simţit rigorile sezonului şi m-am îndreptat spre galerii. Eram în pragul acelor porţi de fier cînd privirile mele întîlniră o persoană de sex feminin. Ora, silueta ei, marea ei tinereţe m-au făcut să nu mă îndoiesc că ar fi prostituată. Am privit-o ; s-a oprit, nu cu acel aer provocator (ca celelalte), dar cu un aer care convenea perfect figurii sale. Această privire m-a frapat. Timiditatea ei m-a încurajat şi i-am vorbit, eu, care, pătruns mai mult decît oricine de caracterul odios al meseriei ei, m-am simţit întotdeauna murdărit chiar de o simplă privire... Dar tenul ei palid, aspectul ei fragil, glasul ei domol nu m-au făcut nici un moment să ezit. Ori, mi-am zis, este o persoană care îmi va fi utilă la observaţia pe care vreau s-o fac, ori nu-i decît o toantă.

— O să răciţi — i-am spus —, cum de v-aţi hotărît să vă plimbaţi acum pe alei ?

— Vai, domnule ! Trag şi eu speranţă. Trebuie să-mi termin seara.

Indiferenţa cu care a pronunţat aceste cuvinte, flegmatismul acestui răspuns m-au cucerit şi am luat-o de braţ.

— S-ar părea că aveţi o constituţie foarte slabă. Mă mir că nu v-aţi săturat de meseria asta.

— Oh, Doamne ! Trebuie să fac ceva.

— Asta-i adevărat, dar nu există o meserie mai potrivită cu sănătatea dumneavoastră ?

— Nu, domnule, trebuie să trăiesc !

Am fost încîntat. Am văzut că îmi răspundea cel puţin, izbîndă care nu încoronase nici una din tentativele făcute de mine pînă atunci.

— Se vede că sînteţi dintr-o regiune nordică, căci înfruntaţi frigul.

— Sînt din Nantes, din Bretania.

— Cunosc regiunea... Trebuie, domnişoară, să-mi faceţi plăcerea să-mi povestiţi cum v-aţi pierdut fecioria...

— Un ofiţer mi-a luat-o.

— Şi vă pare rău ?

— O, da, vă asigur. (Vocea ei căpăta inflexiuni calde, duioase, cum nu băgasem de seamă să fi avut pînă atunci.) Vă asigur. Sora mea este acum bine aranjată. De ce să nu fi ajuns și eu ca ea ?

— Cum ați venit la Paris ?

— Ofițerul care m-a necinstit m-a părăsit. Îl urăsc. A trebuit să fug de indignarea mamei. Am întîlnit un al doilea, care m-a adus la Paris, m-a părăsit, și apoi i-a luat locul un al treilea, cu care am trăit trei ani, pînă de curînd. Deși francez, a trebuit să plece în interes de serviciu la Londra, unde a rămas... Hai să mergem la dumneata.

— Și ce o să facem acolo ?

— Hai să mergem, o să ne încălzim, o să-ți satisfaci plăcerea".

Buonaparte n-a povestit urmarea. Ne putem închipui că, atunci cînd prostituata a intrat în camera nr. 9 de la „Hotelul Cherbourg" și a întrebat, după obicei, cum se numește clientul ei, a fost destul de mirată auzindu-l spunînd : Napollione.

Între timp, treburile lui Buonaparte tot nu se rezolvau și el se vede constrîns să mai ceară o prelungire de șase luni a concediului său. Aceasta îi este acordată, pînă la 1 iunie 1788, și, de vreme ce n-a putut obține nimic la Paris, se hotărăște să se întoarcă în Corsica.

Familia lui continuă să trăiască într-o mare lipsă de bani. Letiția, care mai are patru copii de crescut lîngă ea și suportă și cheltuielile pentru Joseph, plecat la Universitatea din Pisa, și cele pentru Lucien, care urmează seminarul la Aix, face minuni de economie în gospodărie. Napoleon va spune mai tîrziu, de altfel nu fără mîndrie : „Principiul era de a nu cheltui". *La Madre* ia asupră-și toate muncile din gospodărie, iar banii nu-i ies din buzunar decît pentru ceea ce este absolut indispensabil : cafeaua, zahărul sau orezul, pe care ești oricum nevoit să le cumperi la băcan. Pentru rest, se trăiește din produsele proprietății. Familia Buonaparte poseda o moară cu privilegiu, la care toți sătenii vin să macine plătind uium. Aveau de asemenea un cuptor, pentru folosirea căruia

sătenii plăteau „cu pește“. Vinul venea de la vie, brînza de la capre, carnea de la firava turmă. „Nu se cumpărau prăjituri — va preciza împăratul —, lumea s-ar fi uitat urît. Familia își făcea un punct de onoare din a nu fi cumpărat niciodată nici pîine, nici vin, nici untdelemn“. Dintre toate fructele, micul ofițer preferă cireșile de Genova: „Mi se pare că n-am mîncat niciodată ceva atît de bun“.

Recucerit de țara sa, Franța continuă să-i pară „străinătatea“. Trebuind să meargă la Bastia pentru a obține plata unor sume datorate mamei sale, întîlnește cîțiva ofițeri din regimentul său, care are acum un batalion detașat în Corsica. Aversiunea sa pentru „invadatorii patriei lui“ îi uluiește.

— Ați folosit vreodată sabia dumneavoastră împotriva reprezentantului regelui ? — este întrebat.

El nu răspunde nimic... Și această tăcere foarte grăitoare le pare camarazilor lui o confirmare. Ei găsesc spiritul lui Napoleone „atît de uscat și de sentențios pentru un tînăr de vîrsta lui“, încît unul dintre ei va declara: „Nu mi-a trecut niciodată prin gînd să mi-l fac prieten“. Înfățișarea lui Buonaparte nu le este agreabilă, iar caracterul său cu atît mai puțin...

După douăzeci de luni de concediu prelungit, locotenentul Buonaparte se întoarce la regimentul de la Fère, aflat acum în garnizoană în fortăreața Auxonne. Locotenentul-secund este mai sărac ca oricînd, căci încearcă să trimită în fiecare lună mamei sale cîțiva ludovici. Pentru a cheltui mai puțin, închiriază camera cea mai modestă pe care a putut-o găsi în pavilionul sudic, unde locuiesc ofițerii subalterni. După camera nr. 16, pe scara 1, va ocupa camera nr. 10, pe scara 3, mobilată „cu un pat cu coloane, cu saltea de paie, cu bară pentru draperie“, cîteva scaune de paie, un fotoliu vechi și o măsuță. Sînt numai două prosoape în cameră și un singur rînd de cearceafuri. În zilele noastre, cei patru pereți ai odăii au fost declarați „monument istoric“.

Plata mesei, pe care o ia cu des Mazis la birtașul Dumont, pune mereu probleme grele. Masa se servește la ora trei. Să se așeze la masă la oră fixă, să comande felurile și mai ales să consacre mai mult de zece minute unui

prînz, asta este prea mult pentru Buonaparte. Adesea, cînd nu mai are bani de loc, se mulțumește să prînzească cu cîțiva soli un terci de mălai, pe care îl pregătește o țărancă din partea locului. Dimineața, o bucată de pîine îi ajunge. Trebuie, totuși, să se îmbrace decent și s-a găsit această notă a domnului Riaute, croitor :

„Debit, domnul de Buonaparte :

făcut pantaloni scurți de postav...	2 livre
două izmene...	1 livră, 4 soli
făcut redingotă albastră...	4 livre
bordură...	1 livră“

Folosește toate orele sale libere ca să muncească pe nerăsuflate, dornic să recupereze numeroasele luni de concediu. În afara sarcinilor sale militare și a lucrărilor tehnice, pentru care face mult mai mult decît i se cere, își folosește timpul de odihnă scriind o *Istorie a Corsicii* și o *Dizertație despre autoritatea regală*, în care se poate citi această frază, care nu e lipsită de umor cînd se știe ce a urmat :

„Nu există decît foarte puțini regi care să nu merite să fie detronați“.

S-a mai păstrat un *Dialog despre dragoste*, sentiment pe care îl consideră „dăunător societății“. În cîteva luni citește pe nerăsuflate, comentîndu-le și analizîndu-le, mai mult de 30 de volume : lucrări de istorie, veche și clasică, tratate de economie și de politică, pe care le ia cu împrumut sau — zi binecuvîntată — le poate cîteodată cumpăra. De aceea, șederea lui la Auxonne va avea o importanță deosebită pentru formarea sa, pentru gusturile și ideile sale. „Ca să nu contrastez cu camarazii mei — va povesti el —, trăiam ca un urs, întotdeauna singur în cămăruța mea, cu cărțile mele, singurii mei prieteni... Cînd, după o abstinență serioasă, adunam doi scuzi de șase livre, mă duceam cu o bucurie copilărească la prăvălia librarului care locuia lîngă episcopie. Adesea comiteam păcatul invidiei cînd mă preumblam printre rafturile lui cu cărți. Le dădeam tîrcoale cu multă vreme înainte ca punga mea să-mi permită să cumpăr. Acestea au fost bucuriile și destrăbălările din tinerețea mea“.

Una din rarele sale distracții va fi să facă, împreună cu des Mazis, o călătorie pe jos pînă spre Creusot. După cîteva ore de umblet, Buonaparte, cu picioarele bășicate, declară că nu mai poate face nici un pas. Așa că cei doi tineri se hotărăsc să închirieze niște cai. La Chagny petrec o seară foarte plăcută în familia unui fost coleg al lui Napoleon de la Brienne, unde sînt foarte bine primiți. Lui Buonaparte îi plăcea să-și amintească de această călătorie sentimentală ; a fost chiar tentat s-o descrie în stilul lui Sterne. Ajuns împărat și plimbîndu-se într-o zi cu des Mazis în parcul de la Sain-Cloud, i-a zis :

— Avem o datorie, des Mazis.

Vechiul camarad al lui Buonaparte a încercat să-și amintească, dar degeaba.

— Vă amintiți — a continuat împăratul — că înainte de a sosi la Creusot am intrat la un bărbier ? Rămăsese să plătim la întoarcere, dar am luat-o pe alt drum și nu ne-am achitat datoria.

Se afirmă că Napoleon a căutat să-l regăsească pe bărbier, dar acesta murise, iar familia plecase fără a lăsa vreo adresă.

În ianuarie 1789, rîul Saône se revarsă la Auxonne și Napoleone se îmbolnăvește de malarie, pe care o atribuie acestei inundații. „Regiunea aceasta — îi scrie el mamei sale — este foarte nesănătoasă din pricina bălților care o înconjură și a deselor revărsări ale rîului, care umplu șanțul cu o apă exalînd o duhoare oribilă". Orașul este într-adevăr încercuit de ape mai mult sau mai puțin stătătoare, dar în realitate tînărul ofițer suferă încă din vara trecută de accese de febră, datorate, probabil, subalimentării și surmenajului. El o confirmă într-o scrisoare către un prieten : „Mă culc la 10 seara și mă scol la 4 dimineața... Mănînc numai o dată pe zi, ceea ce îmi priește grozav". Totuși, nu o duce bine și muncește, într-adevăr, cu o rîvnă care îi sperie pe puținii lui prieteni.

Pe un camarad, Bussy, care locuiește deasupra lui, l-a apucat „pofta funestă" de a cînta la corn. Îl asurzește atîta pe Buonaparte, încît acesta nu mai poate lucra. Cei doi ofițeri se întîlnesc într-o zi pe scară și Buonaparte îi spune :

— Dragul meu, te obosești foarte tare cu cornul dumitale.

— Ba nu, de fel !

— Atunci să știi că-i obosești tare pe ceilalți !

— Îmi pare rău !

— Ai face mai bine să mergi să cînți la corn mai departe.

— Sînt stăpîn în camera mea.

— S-ar putea ca cineva să-ți dea oarecare îndoieli în privința asta !

— Nu cred că ar putea cineva să fie atît de îndrăzneț...

Duelul, totuși, nu avu loc ; consiliul camarazilor a examinat chestiunea și a hotărît că pe viitor „unul va merge să cînte la corn mai departe, iar celălalt va fi mai răbdător".

Douăzeci și cinci de ani mai tîrziu, în cursul campaniei din Franța, Napoleon îl va reîntîlni pe Bussy într-un mic sat din Aisne. Nu se mai văzuseră de atunci. Bussy, întors din emigrație, rămăsese pe moșia lui.

— Hei, Bussy — îl va întreba împăratul —, tot mai cînți la corn ?

— Da, sire, și tot atît de fals.

A doua zi îl va conduce pe Napoleon pe cîmpul de bătaie de la Craonne. Napoleon îl va numi colonel și Bussy va urma statul-major îmbrăcat în civil, deoarece nu va mai avea timp să-și comande o uniformă. Soldații din gardă îl vor numi *țivilul împăratului*. Acest „*țivil*" nu-l va părăsi pe Napoleon decît a doua zi după abdicare.

— În acea vreme, arta militară era revoluționată de noile teorii tactice ale contelui de Guilbert — rapiditate, surprinderea inamicului, superioritatea numerică într-un punct dinainte prevăzut —, care aveau să-l seducă pe Buonaparte și să aibă o influență hotărîtoare asupra strategiei imperiale.

Rolul artileriei a devenit primordial și a cunoscut o evoluție importantă. În legătură cu aceasta, generalul Jean-Pierre du Teil, comandantul școlii de artilerie și al fortăreței Auxonne, impresionat de inteligența locotenentului Buonaparte, îl numește membru al unei comisii în-

sărcinate să studieze „lansarea de bombe cu tunul“. Napoleone este cel mai tînăr și singurul locotenent-secund care participă la această comisie. Domnul de Lombard, profesor de matematici la Școala de artilerie din Auxone, este uimit de știința acestui ofițeraș pirpiriu, care nu a împlinit încă 20 de ani. Desigur, releveele nu sînt făcute de el. „Nu se pricepea de loc la așa ceva — ne relatează des Mazis —. Le executa un sergent. El le semna. El afirma că, oricît s-ar strădui, nu poate nici să tragă linii drepte, nici să scrie frumos“. Dar rapoartele sînt scrise în întregime de mîna lui, iar după ce le-a citit, generalul du Teil exclamă :

— Hotărît lucru, acest ofițer va ocupa cu timpul unul din primele locuri în Corpul regal de artilerie !

Stima de care se bucură depășește zidurile cazărmii. De 1 ianuarie 1789, femeia care făcea curățenie la el „îi urează să ajungă general“. Iar Buonaparte i-ar fi răspuns cu un suspin :

— General ? General ! Vai, biata mea Tereza, aș fi foarte bucuros să ajung maior. Nici n-aș cere mai mult !

Curînd du Teil îi dă două sute de soldați în subordine și îl însărcinează să construiască la poligon „mai multe lucrări care cer calcule importante“. „Această extraordinară dovadă de bunăvoință — îi va scrie cu orgoliu Buonaparte unchiului său Fesh — i-a cam iritat împotriva mea pe căpitani, care pretind că este o nedreptate față de ei să fie însărcinat un locotenent cu o lucrare atît de importantă... Și colegii mei sînt cam invidioși, dar toate acestea or să treacă“.

Mai tîrziu, mult mai tîrziu — pe patul său de moarte —, el va scrie următoarele rînduri în al patrulea codicil al testamentului său : „Fiului sau nepotului baronului du Teil, general de artilerie, fost senior de Saint-André, care a comandat înainte de revoluție școala din Auxonne, îi lăsăm moștenire suma de o sută de mii de franci drept recunoștință pentru grija pe care vrednicul general ne-a purtat-o cînd ne aflam sub ordinele sale“.

Să ai douăzeci de ani și să trăiești în 1789 ! Poate fi ceva mai însuflețitor ? Totuși, deocamdată, Buonaparte are rolul de a reprima agitația născîndă... și în Burgundia

această agitație începe, bineînțeles, cu o afacere de vin. Mănăstirea Cîteaux cultivă celebrele vii de la Clos-Vougeot. Deoarece libertatea este la ordinea zilei, călugării cer ca o parte din prețioasa recoltă — datorită muncii lor și rezervată, în vremea aceea, cîtorva privilegiați — să le fie atribuită. Starețul refuză, călugării se revoltă și starețul cheamă trupele în ajutorul său. Buonaparte, care se afla cu detașamentul lui la Seurre — locuiește în strada Oies, astăzi Dulac —, se duce la fața locului și, din proprie inițiativă, dă dreptate șefului congregației, poruncind să fie arestați călugării cei mai agitați, pe care îi și încarcerează.

La Paris, revoluția, cucerind Bastilia, începe să pregătească terenul pentru viitorul împărat. „Egalitatea, care avea să mă ridice, m-a sedus", va spune el... Libertatea însă nu i se părea seducătoare decît în cazul în care putea fi pusă în slujba țării sale, „ocupată" de francezi.

Deocamdată — îi scrie el la 15 iulie arhidiaconului Lucien —, știrile pe care le primește de la Paris îi par „ciudate și destul de îngrijorătoare". El dezaprobă dezordinea. Ca soldat disciplinat, nu admite insurecția, mai ales cînd are loc în armată. Asistă cu amărăciune la revolta tunarilor din regimentul de la Fère. Ei au venit să pretindă economiile făcute din alocațiile atribuite regimentului, și baronul du Teil a trebuit să se înțeleagă cu conducătorii rebeliunii. Dar epocile tulburi, efervescențele populare nu dăunează avansării : „Revoluțiile — scrie el — reprezintă un moment prielnic pentru militarii care au minte și curaj".

Deși nu apreciază răzmerițele și aprobă represiunile, este totuși de acord cu transformarea Statelor generale în Adunare națională. Nu și-a putut ascunde bucuria la aflarea hotărîrilor luate în deliranta noapte de 4 august : abolirea privilegiilor, care anulează în același timp decretul dat de ministrul de război — contele de Ségur — în 1780, decret care interzicea oamenilor de rînd cariera armelor și care limita accesul „micii nobilimi" la gradele ofițerești inferioare. Așadar, toate speranțele îi sînt acum permise „micului nobil" Buonaparte, dar el nu se gîndește de fel să facă carieră în Franța. Nu are decît Corsica în

cap și, de cum își poate lua al doilea concediu semestrial, anunță că pleacă la Ajaccio.

La 12 septembrie 1789 trece prin Valence și se întîlnește cu vechi prieteni, printre care abatele de Tardivon, care i-ar fi spus zimbind :

— După felul cum se desfășoară lucrurile, fiecare poate deveni rege la rîndul său ; dacă veți deveni rege, domnule de Buonaparte, împăcați-vă cu religia creștină, o să vă prindă bine.

Napoleone se întoarce pentru a treia oară în insula sa. Va sta aici 15 luni. Afară de Marie-Anne, rămasă la Școala de la Saint-Cyr, toată familia este acum reunită. Joseph a fost primit avocat, dar Lucien și Louis sînt fără ocupație. Toată lumea este neliniștită și așteaptă evenimentele pe care, fără îndoială, revoluția le va declanșa.

În insulă au și izbucnit tulburări. Opinia corsicanilor este împărțită. Există trei tendințe : partidul regalist — cel al guvernului și al administrației franceze —, partidul național — credincios lui Pasquale Paoli, despre care se speră că se va întoarce din exil, din Anglia — și, în sfîrșit, partidul popular — mîine republican, avînd în frunte pe Salicetti. Aceștia sînt pentru anexarea definitivă a Corsicii la Franța. Membrii acestui partid au înțeles că începe o eră nouă. Napoleone consideră și el că libertatea insulei nu se va putea dezvolta în afara Franței noi și, înăbușindu-și „paolismul“, se raliază la punctul de vedere al „avansaților“. Va încerca să risipească înapoierea apatică a compatrioților săi.

— Cum — explică el —, cînd peste tot în Franța se formează gărzile naționale, Corsica nici nu încearcă măcar să organizeze una ! Cînd peste tot cocarda tricoloră a înlocuit culorile vechii puteri, trupele pe care le întîlnim mai poartă încă cocarda albă ! Cînd, în vederea noilor alegeri, peste tot alegătorii Franței se întrunesc sau se constituie în cluburi și în comitete, Corsica rămîne inertă, sub jugul administratorilor săi din Ajaccio !

Joseph a fost numit comisar al comitetului „Celor treizeci și șase“, în timp ce Napoleone nutrește dorința tainică de a lua comanda milițiilor comunale — dorință care, după

cum se știe, nu avea să se împlinească. Între timp, Buttafuoco — reprezentant al nobilimii corsicane în Statele generale — cere cumnatului său, generalul Gaffori, să facă puțină ordine în Ajaccio, prea solicitat, după părerea sa, de partidul lui Salicetti, „această inovație nesănătoasă“, cum numește el opiniile republicanilor. Este interzisă crearea Comitetului central, iar la căderea serii Napoleone Buonaparte convoacă populația în biserica Sfîntul Francisc pentru a-i citi această adresă pe care o va trimite Adunării naționale :

— Noi am pierdut, domnilor, totul pierzînd libertatea și nu am găsit decît înjosire și tiranie în titlul de compatrioți ai dumneavoastră. Un popor imens așteaptă fericirea de la dumneavoastră. Facem parte din acest popor. Sîntem mai umiliți decît el. Aruncați-vă o privire asupra noastră sau pierim...

La 5 noiembrie 1789, Napoleone se află la Bastia pentru a conferi cu ofițerii municipali asupra oportunității formării unei gărzi naționale, cînd izbucnesc tulburările — după modelul zilelor de la Paris, care, cu o lună în urmă, făcuseră din Ludovic al XVI-lea prizonierul revoluției. Trupele guvernamentale primesc ordinul să atace pe insurgenți în oraș. Încăierarea degenerează, trupa trage și locuitorii din Bastia năvălesc în citadelă pentru a o jefui.

În urma acestor incidente, patrioții trimit o scrisoare deputaților corsicani din Adunarea națională, cerînd „să fie guvernați de aceeași constituție ca francezii“. La Constituantă emoția este mare cînd se află de această anomalie, pe care ea nu o cunoștea, și reprezentanții hotărăsc ca de acum înainte Corsica să facă parte din „Imperiul francez“. La această știre, inima adepților lui Salicetti și ai lui Cesari din Ajaccio se umple de bucurie. Buonaparte își pavoazează casa părintească cu o banderolă pe care scrie *„Trăiască națiunea! Trăiască Paoli! Trăiască Mirabeau!“*

Este fericit. Participă apoi activ la alegerile municipale. Printre noii aleși, primarul este o rudă a familiei Buonaparte. Unul dintre cei mai buni prieteni ai lui, Jean-Jérôme Lévie, e de asemenea ales consilier, iar Joseph este numit ofițer municipal. Napoleone vede viitorul în roz. Rămîne, totuși, o necunoscută : care va fi atitudinea

lui Paoli, a cărui întoarcere în Corsica se anunță pe curînd ?

Pe cînd se mai afla la Auxonne, Buonaparte îi scrisese lui Paoli, refugiat la Londra : „Treizeci de mii de francezi azvîrliți în coastele noastre, înecînd tronul libertății în valuri de sînge, acesta a fost spectacolul odios care mi-a izbit mai întîi privirea. Strigătul muribundului, gemetele asupritului, lacrimile de desperare au înconjurat leagănul meu de la naștere. Ați părăsit insula noastră și o dată cu dumneavoastră a dispărut și speranța de fericire : sclavia a fost prețul supunerii noastre. Striviți sub întreitul lanț al soldatului, al legislatorului și al perceptorului de impozite, compatrioții noștri trăiesc disprețuiți.

Permiteți-mi, generale, să vă prezint omagiile familiei mele. Ah ! De ce n-aș spune ale compatrioților mei ? Ei suspină amintindu-și de vremea cînd speraseră să obțină libertatea. Mama mea, doamna Letiția, mi-a dat în grijă, mai ales, să vă amintesc de anii petrecuți la Corte..."

Pasquale Paoli n-a răspuns niciodată la această scrisoare. Pentru el, acest „mic locotenent" nu este decît un „intrigant" sau un „zvăpăiat"... Napoleone nu i-a luat-o în nume de rău și, la 17 iulie 1790, se bucură aflînd de sosirea lui Paoli, pe care îl crede prieten al clanului Buonaparte. Își închipuie chiar că *La Madre* l-ar fi iubit cîndva pe Babbo.

— Acum, cînd totul a trecut de mult — i-a spus el într-un rînd Letiției —, recunoașteți că a fost ceva între voi !

— O, nu — va răspunde ea —. Dacă ar fi fost ceva, ar fi fost cu sora mea ; dar noi, noi femeile, știam că el nu *putea nimic*...

Napoleone îl întîlnește pe bătrînul șef corsican la Ponte-Nuovo. Întîlnirea îl decepționează pe tînărul Buonaparte. Paoli este gras, alb și arată mai curînd a englez decît a corsican. Pe lîngă aceasta, nu este de fel partizan al revoluției franceze. Babbo profită, totuși, de împrejurări pentru a face să fie ales la Orezza — în prezența lui Buonaparte — comandant al milițiilor corsicane și președinte al directoratului departamentului.

Napoleone continuă să aibă încredere în el și continuă să-i dovedească zelul său. La 6 ianuarie 1791 asistă la prima ședință a clubului „Globo patriottico" — devotat lui

Babbo. Aici este atacat îndeosebi contele Buttafuoco. Ținînd cu încăpățînare la privilegiile sale — spre a-l scuza se poate spune că el este unul din puținii nobili autentici ai insulei —, Buttafuoco, după cum s-a văzut, este ostil tuturor ideilor noi. A îndrăznit să-l trateze pe Paoli de „șarlatan politic". La ședință, locotenentul Napoleone, total inconștient, îl va acuza pe generalul Buttafuoco „de a fi intrat în slujba Franței" și chiar de a nu fi decît „prepusul unui satrap" — e vorba de Ludovic al XVI-lea, care îi acordase o bursă de studii cadetului Buonaparte !... Napoleone este însărcinat să redacteze o scrisoare adresată lui Buttafuoco, exprimînd reprobarea „patrioților corsicani". Două săptămîni mai tîrziu o va scrie, pe cînd locuia la casa de la țară a familiei, la Milelli :

„Cum ? Inima dumneavoastră nu a fost oare mișcată la vederea stîncilor, copacilor, caselor, peisajelor martore ale jocurilor copilăriei dumneavoastră ? De cînd v-ați născut, patria v-a purtat la sînul ei, v-a hrănit cu roadele ei. Cînd ați ajuns la vîrsta matură, și-a pus speranța în dumneavoastră, v-a onorat cu încrederea sa, v-a spus : «Vezi, fiul meu, vezi starea de mizerie în care m-a adus nedreptatea oamenilor, zboară, fiule, zboară la Versailles, luminează-l pe marele rege, înlătură-i bănuielile, cere-i prietenia sa»".

„Satrapul" devenise între timp „marele rege" !

Buonaparte se agită, ia cuvîntul, semnează petiții, afirmă că populația Corsicii este victima „persecuțiilor" și că insula este „stropită cu sîngele martirilor ei". În sfîrșit, uitînd că tatăl său a fost unul din pionierii colaborării cu regatul, el demască „acele suflete josnice care s-au aruncat primele în brațele francezilor". Văzînd toate acestea, comandantul garnizoanei din Ajaccio, domnul de la Férandière, amintind că Napoleon și Marie-Anne au fost crescuți în școlile regale și că mama lor s-a „bucurat de numeroase binefaceri", scrie, și pe drept cuvînt, ministrului de război :

„Ar fi mai bine ca locotenentul Buonaparte să stea la unitatea lui, căci aici instigă într-una..."

4

CORSICAN SAU FRANCEZ?

COMPATRIOȚII MEI APĂSAȚI
DE LANȚURI ȘI CARE SĂRUTĂ TREMURÎND
MÎNA CARE-I ASUPREȘTE...

Buonaparte

La finele lunii ianuarie 1791, concediul locotenentului-secund Buonaparte expirase de un trimestru. Va trebui să se întoarcă la garnizoana sa dacă nu vrea să fie considerat dezertor sau emigrat. Pentru a o ajuta pe doamna Letiția, îl ia cu sine pe tînărul său frate Luigi — Louis, în vîrstă de doisprezece ani și jumătate. Louis s-a hotărît — fără entuziasm, de altfel — să îmbrățișeze cariera armelor și Napoleone urmează să-i asigure întreținerea și educația.

La 10 februarie, cei doi frați sosesc la Auxonne și se instalează în două cămăruțe luate cu chirie la domnul Bauffre, în strada Vauban. De a doua zi, Buonaparte îl prezintă pe Louis camarazilor săi de regiment.

— Iată — le spune el cu acea „simplicitate“ care constituia un semn de bonton al epocii — un tînăr care vine să observe o națiune ce tinde să se distrugă sau să se regenereze.

A evoluat către tendințele noi: admiră „soldații patrioți" și stigmatizează „ofițerii aristocrați", dar nu se miră din cale afară cînd vede că femeile sînt „peste tot regaliste", pentru că „libertatea este o femeie mai frumoasă, care le eclipsează..."

Pentru tînărul ofițer, economia este la ordinea zilei: Louis constituie pentru el o povară grea. Este obligat să renunțe și mai mult decît înainte la tot ce nu este strict necesar și să-și reducă și mai mult hrana. Seara, sub pretext că trebuie să-i poarte de grijă și să-i dea lecții fratelui său, evită cheltuielile unor eventuale ieșiri în oraș și din nou „își zăvorăște ușa, ca să nu i se cunoască sărăcia"... Trebuiau să trăiască amîndoi din trei franci și cinci centime pe zi! Li se întîmplă să ia cîte o masă la birtașul Goguet — firma lui, împodobită cu sticle și pahare, s-a păstrat —, dar de cele mai multe ori mănîncă în cameră. Napoleone pune singur oala de supă la foc și o supraveghează în timp ce lucrează [1]. Cîteodată, cînd Napoleone scapă mai devreme de la serviciu, cei doi frați pleacă la plimbare să bea un pahar de lapte într-una din fermele din jurul orașului sau intră într-o cafenea numită astăzi „Café Bonaparte".

În micul muzeu napoleonean din Auxonne se găsește o fisă de fildeș; pe ea este gravat cu neîndemînare un nume: Manesca Pillet. Este numele unei fete care i-a plăcut domnului locotenent-secund... I-a cerut mîna, dar i s-a dat a înțelege că Manesca Pillet spera la ceva mai bun! Buonaparte a fost, zice-se, foarte mîhnit.

— Dragostea mă face să-mi pierd mințile — oftă el —, și asta pentru totdeauna, căci asemenea boală nu se vindecă...

Napoleone, care a dat tipografului Jean-Baptiste Joly din Dôle să-i tipărească *Scrisoare către Buttafuoco* — s-a și dus pe jos pînă acolo pentru a face corecturile —, îi trimite cîteva exemplare lui Paoli. „Scrisoarea — îi răspunde acesta — ar fi avut un efect mai mare dacă ar fi dovedit mai puțină parțialitate". Napoleone l-a mai rugat pe Babbo să-i trimită documente care să-i permită să

[1] Cîteva suveniri emoționante, masa modestă și cele două scaune care au servit viitorului împărat și celui ce avea să fie într-o zi rege al Olandei, sînt păstrate la muzeul din Auxonne.

scrie o *Istorie a Corsicii*. O nouă decepție la primirea răspunsului : „Istoria — declară sec Paoli — nu se scrie în anii tinereții".

În vremea aceea, Buonaparte merge de mai multe ori la Nuits, pentru a-l regăsi acolo pe vechiul său prieten de la Brienne, Le Lieur de Ville-sur-Arce, detașat în acest oraș sub ordinele căpitanului Gassendi. Aceste legături îi prilejuiesc întîlnirea, la camaradul său, cu cîțiva nobili din împrejurimi, și discuțiile care au loc între ei și „patriotul Buonaparte" devin curînd furtunoase. Iată-l devenit mai sociabil, și lui des Mazis, care se miră și totodată se bucură văzîndu-l mai puțin sălbatic, îi răspunde :

— Nu ajunge să-i cunoști pe oameni din cărți ; ca să-i studiezi, trebuie să trăiești cu ei.

Este, de asemenea, invitat la supeurile doamnei Marcy, care primește toată aristocrația din canton, deși nu este decît soția unui negustor de vinuri. Dar au o avere frumoasă, ceea ce compensează lipsa de noblețe, cu atît mai mult cu cît doamna Marcy are „cele mai *frumoase* maniere". Pe scurt, „este ducesa din partea locului", cum va spune mai tîrziu Napoleon.

Într-o seară — după cum va mărturisi el —, cînd nimerise în acest „adevărat viespar" regalist, a trebuit „să combată aprig". Cînd, în toiul discuțiilor, s-a anunțat sosirea primarului din Nuits..., „am crezut că este un ajutor pe care cerul mi-l trimitea în acest moment de criză — va povesti Napoleone —, dar el se dovedi mai rău decît toți ceilalți. Îl văd și acum pe blestematul ăsta, înțolit de sărbătoare, umflat în haina lui stacojie : era un ticălos. Din fericire, generozitatea gazdei — poate o secretă simpatie de opinii — m-a salvat. Ea a parat continuu, cu prezență de spirit, loviturile care ar fi putut să mă atingă și a fost tot timpul pavăza grațioasă de care armele adversarilor, atunci cînd se loveau, își pierdeau din putere ; în sfîrșit, m-a ferit de orice rană și amintirea plăcută a ajutorului pe care mi l-a dat în acest soi de încăierare mi-a rămas întipărită pentru totdeauna".

Cîteodată iese în lume împreună cu fratele său Louis, de care începe să fie foarte mîndru : „A ajuns să aibă un oarecare aer franțuzesc, specific, vioi — va spune Napoleone —, cînd intră într-o societate salută cu grație și

pune întrebările uzuale cu o seriozitate și demnitate de parcă ar avea 30 de ani".

De la începutul lunii aprilie 1791, noi regulamente intră în vigoare în armată. Regimentul de la Fère nu mai poartă decît un număr. A devenit Regimentul 1 artilerie, dar Buonaparte va trebui să-l părăsească. Pe ziua de 1 iunie este afectat Regimentului 4 artilerie, cantonat la Valence. Este ridicat la gradul de prim-locotenent și primește o soldă de 100 de livre în loc de 93...

Două săptămîni mai tîrziu o pornește din nou la drum — de data aceasta cu Louis — pe valea fluviului Rhône.

La Valence, „prim-locotenentul" regăsește cu plăcere pe ospitaliera domnișoară Bou, care îl va scuti pe tînărul ofițer de grijile gospodărești în legătură cu Louis. În timp ce Buonaparte își întîlnește camarazii și ia cu ei masa la „Trei porumbei", în strada Pérollerie, viitorul rege al Olandei este servit de domnișoara Bou în bucătăria cafenelei. Băiatul — abia a împlinit 13 ani — a primit de la colonel autorizația să poarte uniforma regimentului, dar fără epoleți. Un mic galon de argint îl deosebește de soldați — denumiți acum tunari, în timp ce ofițerii inferiori au devenit, de la 1 aprilie, subofițeri. „Louis era foarte frumos ! — va povesti Napoleon. — Toate femeile îl giugiuleau. Într-o zi a pierdut patru franci la cărți. Eu nu-i dădeam decît șase franci pe lună pentru micile cheltuieli. L-am sfătuit să-i spună gazdei :

— Doamnă, vreți să joc pe jumătate cu dumneavoastră ?

Ea a consimțit. Din ziua aceea, el cîștiga regulat treizeci, patruzeci de sous. Se știa că ea trișa..."

Cei doi frați mergeau cu plăcere să bea din cînd în cînd cîteva cești de cafea la o cofetăreasă care îi servea pe credit. Ajuns împărat, Napoleon va spune odată vechiului său camarad Montalivet :

— Mă tem, dragul meu, că nu am plătit chiar toate ceștile de cafea pe care le-am băut la ea ; iată cincizeci de ludovici pe care te rog să-i transmiți din partea mea.

Buonaparte bate din nou drumurile spre librăria de la „Maison des Têtes". Acolo găsește gazetele din Paris... gazete care miros a praf de pușcă. Află astfel — cu mînie — de fuga familiei regale. Această fugă va da naștere partidului republican, pe care tînărul ofițer îl declară atunci „imposibil în Franța". Cîteva zile mai tîrziu — la 3 iulie —, douăzeci și trei de societăți populare, venind din Ardèche, din Drôme și din Isère, s-au reunit la Valence pentru a adopta o atitudine comună în urma arestării regelui la Varennes și a întoarcerii sale la Paris. Napoleone, membru al Societății amicilor Constituției, societate locală, fără îndoială mai mult sau mai puțin sub influență masonică, asistă la această întrunire și se revoltă împotriva lui Bouillé, pe care îl tratează de „general infam" și de „complice la răpirea lui Ludovic al XVI-lea" — aceasta fiind, după cum se știe, formula găsită spontan, pentru a nu i se imputa regelui greșeala de a fi abandonat națiunea. Iată-l pe tînărul locotenent foarte exaltat acum de ideile noi : „Să dormi cu creierul plin de problemele statului și cu inima emoționată de persoane pe care le stimezi și pe care regreți sincer că le-ai părăsit, iată o voluptate pe care numai inimile mari o cunosc"...

Un eveniment important în viața viitorului șef de stat : la 14 iulie 1791, pe Cîmpul lui Marte din Auxonne, el depune *jurămîntul civic* „față de Națiune, de Lege și de Rege". El îmbrățișează acum, fără să mai șovăie, cauza revoluției. „Pînă atunci — va mărturisi el —, dacă aș fi primit ordinul să întorc tunurile mele împotriva poporului, nu mă îndoiesc că obiceiul, prejudecata, educația, numele regelui m-ar fi făcut să dau ascultare ordinului. Dar jurămîntul național odată prestat, s-a terminat, n-aș mai fi cunoscut decît națiunea. Înclinațiile mele naturale se găseau atunci în armonie cu îndatoririle mele și toată metafizica Adunării li se potrivea de minune".

Mai mulți dintre camarazii săi nu-i împărtășeau părerile și se gîndeau să emigreze.

— A emigra — le declara Napoleone, exaltîndu-se la această idee — înseamnă a goli provinciile de nobilimea lor. Înseamnă mai ales o aventură periculoasă, pe care nu veți întîrzia s-o regretați.

Academia din Lyon inițiază un concurs pentru un discurs. Tema : *Determinarea adevărurilor și a sentimen-*

telor care trebuie indicate în primul rînd oamenilor pentru fericirea lor. Napoleone se hotărăște să se prezinte la concurs și se așterne zelos pe treabă. „Secretul fericirii — scrie el — rezidă, înainte de toate, în curajul, în forța pe care se bazează virtutea. Energia este viața sufletului ca principal resort al rațiunii. Omul puternic este bun. Numai cel slab este rău. Tatăl îi spune fiului său : «Fii bărbat, dar fii cu adevărat bărbat»".

El scrie și aceste rînduri cu privire la „tirani" :

„Acești parveniți ambițioși pot face binele. Oare există ceva mai consolator pentru rațiune decît de a putea spune : «Am asigurat fericirea a o sută de familii, m-am agitat, dar statul merge mai bine, concetățenii mei vor trăi liniștiți datorită neliniștii mele, sînt fericiți datorită perplexităților mele, veseli prin tristețea mea ?»" Se mai găsește în textul lui această frază profetică : „Oamenii de geniu sînt meteorii destinați să ardă pentru a lumina secolul lor".

Din păcate, numeroase pasaje sînt scrise într-un stil penibil de bombastic. De altfel, manuscrisul său — care poartă numărul 15 — va fi declarat de juriu „sub mediocru"...

Șeful său, colonelul de Campagnol, n-a vrut să acorde un nou concediu semestrial locotenentului Buonaparte, care a abuzat într-adevăr de concedii și permisii ! Circulă zvonuri de război — în care Napoleone nu crede de fel —, iar colonelul dorește să-și aibă oamenii în jurul lui. Buonaparte ar vrea să fie în Corsica în momentul alegerilor pentru a putea susține candidatura fratelui său Joseph, pe care ar fi bucuros să-l știe făcînd parte din noua adunare locală. De aceea, sperînd ca astfel să-și atingă scopul, pleacă în Isère, la castelul Pommiers, reședința generalului du Teil, fostul său comandant din Auxonne, recent promovat inspector general al artileriei. Napoleone îi expune cazul său cu atîta ardoare, încît domnul du Teil, mai înțelegător decît domnul de Campagnol, acordă bucuros o permisie de trei luni tînărului ofițer. După plecarea lui Buonaparte îi va spune, se pare, fiicei sale :

— Iată un om cu mari mijloace care va face să se vorbească de el.

Înainte de plecarea sa la Ajaccio, Napoleone trece prin Grenoble — unde ar fi locuit la „Hotelul celor trei Del-

fini", strada Montorge —, după aceea la Tain, lîngă Tournon, pentru a ajuta acolo — *manu militari* — la instalarea noului preot constituțional. Operație delicată, care s-a desfășurat însă fără prea mari dificultăți. Într-o șaretă a unui oarecare domn Olive, locotenentul va face ultimele patru leghe și jumătate care îl despart de Valence.

La inceputul lunii septembrie 1791 sosește în Corsica, la timp pentru a fi de față, la 15 octombrie, la moartea unchiului Lucien, care îi lasă cumnatei sale și nepoților o avere destul de frumoasă, ascunsă în saltea. De altfel, comoara a fost găsită cu greu... Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Joseph, arhidiaconul ar fi spus înainte de a muri viitorului împărat :

— Tu, Napoleone, vei ajunge om mare.

Desigur că el a pronunțat *Napollione...* și, de altfel, cu această ortografie moștenitorul va semna actul în fața notarului.

Situația din insulă nu-i de fel strălucită. „Eliberați de revoluție — precizează un raport oficial —, corsicanii s-au pomenit, fără nici un fel de instrucțiune prealabilă, împuterniciți cu dreptul de a se administra. După ce au izgonit, din resentiment și din spirit național, pe toți funcționarii francezi, puterea a încăput pe mîinile șefilor de familii, care, săraci, avizi, neexperimentați, au comis multe erori sau greșeli și le-au ținut ascunse pe cît au putut, din teamă și din vanitate..."

După decretul din 12 august 1791, în Corsica au putut fi formate patru batalioane ale gărzii naționale. Acum Napoleone se va ambiționa să ajungă la gradul de adjutant-major al unui batalion de voluntari — funcție rezervată militarilor de carieră. Unul din verii săi îndepărtați, generalul Rossi, transmite cererea sa ministrului de război. Acesta — contele de Narbonne — își dă consimțămîntul, dar o lege din 3 februarie 1792 hotărăște că ofițerii folosiți în batalioanele de voluntari — de orice armă ar fi — vor trebui să se întoarcă la unitățile lor cel tîrziu la 1 aprilie viitor. Numai locotenent-coloneii sînt exceptați de la această măsură. Buonaparte, care, în trea-

cât fie spus, ar fi trebuit să fie înapoi la Valence la 1 ianuarie, hotărăște, totuși, să obțină acest grad și-și pune candidatura. Are drept concurenți pe Perraldi și pe Pozzo di Borgo, ambii susținuți de Paoli.

Datorită moștenirii lăsate de arhidiacon, Buonaparte își duce campania electorală cu o înverșunare extraordinară și fără să se uite la bani.

— Mai bine să nu faci nimic decît să faci lucrurile pe jumătate, exclamă el.

Vrea neapărat să-și atingă ținta, țese intrigi, se agită, mobilizează clanul, îl domină fără să admită nici cea mai mică contradicție și se înfurie pînă și „în fața celei mai slabe rezistențe“ opuse de vreunul din ai săi. Se dedă la manevre electorale care-i miră pe cei ce nu cunosc bine caracterul aprins, pasionat și intransigent al alegătorilor din insula Frumuseții... El o proclamă — și este sincer : adversarii săi sînt tirani ! Casa Buonaparte servește de loc de întrunire pentru toți partizanii săi. Napoleone are casă deschisă, îi primește pe țărani, și aceștia — principalul său sprijin — au ocupat toată locuința, comportîndu-se în strada Malerba ca într-o țară cucerită. Letiția vede cu spaimă topindu-se mica avere lăsată de arhidiacon.

— Sînt aproape de fundul pungii — declară ea fiului ei —, în afară doar dacă am vinde ceva sau am lua niște bani cu împrumut...

Și cum Buonaparte caută s-o liniștească, ea îi explică :

— O, Napoleone, nu de sărăcie mi-e teamă, ci de rușine.

Doi comisari trimiși pentru a controla operațiile de vot locuiesc, unul, Grimaldi, la familia Buonaparte, celălalt, Murati, la adversarul Perraldi. Napoleone nu șovăie : în ajunul alegerilor, el organizează literalmente „răpirea“ de către partizanii săi a comisarului Murati și îl instalează tot în *la Casa.*

— Am vrut — îi explică tînărul ofițer cu o rea-credință dezarmantă — să vă simțiți bine, liber, complet liber. Nu erați liber la Perraldi. Aici sînteți la dumneavoastră acasă. Nimeni nu vă va vorbi despre obiectul misiunii dumneavoastră. De altfel, sînteți liber să mergeți la oricine veți vrea.

În 28 martie au loc alegerile în biserica mănăstirii Saint-François. După o ședință furtunoasă, Quenza este

ales prim locotenent-colonel și Napoleone Buonaparte locotenent-colonel secund. După cum este lesne de bănuit, alegerile n-au liniștit nicidecum spiritele. Toată insula este pradă tulburărilor. Noua lege referitoare la constituția civilă a clerului a făcut să explodeze mînia locuitorilor din Ajaccio. Orașul este împărțit într-o puzderie de păreri contradictorii, care de care mai confuze. Toți se înfruntă : țărani și orășeni, paoliști și antipaoliști, francofili și francofobi, batalionul de voluntari și soldații armatei regulate. Iar Buonaparte singur strigă mai tare decît toți ceilalți laolaltă.

O săptămînă mai tîrziu, în ziua de Paști — 8 aprilie —, un preot care n-a depus jurămînt republicii oficiază slujba la mănăstirea Saint-François. Pentru mulți, aceasta constituie un act de provocare și astfel ia foc pulberea ! O adevărată insurecție izbucnește pe străzile orașului Ajaccio. Insurgenții se bat „cu stiletele". Buonaparte — „pentru a restabili ordinea", afirmă el — vrea să poruncească toboșarilor să dea alarma. Ofițerul de serviciu refuză această „măsură de prudență", care ar fi scos și mai multă lume pe străzi. Se strigă : alegerile au fost — bineînțeles ! — falsificate. Se afirmă :

— *Napoleone a causa di tutto !* [1]

Curge sînge. În fața casei Ternano, în apropiere de catedrală, Buonaparte îl vede căzînd lîngă el pe locotenentul Rocca della Sera, ucis de „cetățeni". El însuși și „statul său major" trebuie să se refugieze în seminar pentru a scăpa, totodată, de paoliști și — să nu-ți vină să crezi ! — de soldații armatei regulate !

Domnul locotenent-colonel al gărzii naționale corsicane a uitat cu totul că este locotenent în Regimentul 4 artilerie ! El o uită în asemenea măsură, încît ațîță mulțimea ca să provoace o răscoală populară și să cucerească citadela ocupată de trupele franceze...

Totuși — el repetă acest lucru —, n-are decît un scop : pacea ! Ceea ce nu-l va împiedica să încerce să se instaleze, în cursul nopții, în casa Benielli, poziție strategică dominînd întregul oraș. În aceeași seară dictează un raport destinat comisarilor Directoratului — Pietri și Arrighi — și îi cheamă în ajutor, încercînd, totodată, să-și

[1] *Napoleon e pricina tuturor !* (în limba italiană în original). — *Nota trad.*

justifice acțiunea. Chestiunea este atît de încîlcită, încît trebuie să-i dăm lui cuvîntul : „Peste tot au fost atacați ofițerii și soldații gărzii naționale, peste tot au fost expuși unor mari pericole, peste tot au fost defăimați... E neîndoios că este vorba de un complot ticluit, pus la cale de religie. Comandantul garnizoanei a refuzat să ne primească în citadelă. I-am propus să intrăm în citadelă dezarmați, i-am cerut muniții, dar tot degeaba... Dezolarea noastră este extremă și dușmanii noștri comuni trebuie să se bucure de suferințele noastre. Trimiteți-ne neîntîrziat forțe considerabile... Focul se întinde în toate părțile..."

Focul pe care Buonaparte însuși s-a străduit atît să-l aprindă !

La 11 aprilie continuă să-și urmărească scopul : să ocupe citadela cu gărzile sale naționale. Încalecă, își însuflețește milițienii, îi repartizează cu pricepere în diferite posturi, apoi, în fruntea voluntarilor săi, încearcă în van să obțină deschiderea porților fortăreței, ale cărei tunuri continuă să fie ațintite asupra orașului. Încearcă, de asemenea fără succes, să-i facă pe soldații francezi din Regimentul 42 infanterie să dezerteze. A doua zi, Napoleone pune să se anunțe că, răspunzînd chemării sale, cei doi comisari ai Directoratului departamentului vor sosi la Ajaccio pentru a arbitra diferendul. Buonaparte cere de îndată municipalității să obțină de la trupele regale retragerea tunurilor care amenință orașul. Primarul acceptă să intervină, comandantul trupelor — colonelul Maillard — se înclină și spiritele se liniștesc. De cum sosesc, Pietri și Arrighi restabilesc ordinea, dispunînd arestarea a treizeci și patru de cetățeni deosebit de înfierbîntați din Ajaccio și trimițînd batalionul de voluntari — cauza tuturor relelor — în garnizoană la Corte.

Datorită anarhiei care domnește pe insulă, Buonaparte nu are neplăceri, deși în mod normal se cuvenea să fie trimis în fața plutonului de execuție. De altfel, colonelul Maillard înaintează un raport la Paris. Lajard, noul ministru de război, după ce a luat cunoștință de raport, răspunde că colonelul Quenza și locotenent-colonelul Buonaparte au avut, desigur, o atitudine „infinit de reprobabilă. Nu se poate ascunde — continuă el — că ei au favorizat toate dezordinile trupei pe care o comandau. Dacă delictele comise de ei ar fi fost pur militare, n-aș fi ezitat să

cer regelui ordine pentru a-i trimite pe cei doi ofiţeri în faţa unei curţi marţiale". Din fericire, ministrul se mulţumeşte să trimită raportul Ministerului de Justiţie, unde, în acest ajun de cădere a regalităţii, spre norocul lui Buonaparte, va rămîne să zacă...

Devenit un fel de rebel, Napoleone riscă, totodată, să compară în faţa unei alte jurisdicţii, de data aceasta pentru dezertare. Într-adevăr, la 1 ianuarie trecut, la Valence, cu prilejul trecerii în revistă a regimentului său, primlocotenentul Buonaparte a fost trecut ca „lipsă la apel nejustificată". Napoleone este, aşadar, ameninţat să fie şters din cadrele armatei şi riscă să fie trecut pe lista emigraţilor.

„Se pare că trebuie să pleci urgent în Franţa", l-a sfătuit Joseph. În consecinţă, Napoleone, părăsind fără scrupule batalionul său de voluntari corsicani, ia hotărîrea să nu se întoarcă la Valence, unde ar risca să fie arestat, ci să se ducă la Paris. La minister vrea să-şi pledeze cauza şi, în acest scop, îşi face rost de o recomandare a lui Rossi. Este, totuşi, destul de neliniştit în ziua în care se îmbarcă pentru a se întoarce pe continent.

La 29 mai îi scrie lui Joseph : „Am sosit ieri. Deocamdată stau la hotelul unde locuiesc Pozzo di Borgo, Leonetti şi Perraldi, adică pe strada Royale, la «Hotelul Patrioţilor olandezi»".

Oricît ar fi de „patriot", chiar olandez, hotelierul e hotelier şi curînd tînărul ofiţer constată „că plăteşte prea scump cazarea". De aceea — anunţă el —, „azi sau mîine" va schimba hotelul. „Parisul — mai adaugă el — este astăzi în cele mai mari convulsii. Este inundat de străini şi nemulţumiţii sînt foarte numeroşi. De trei nopţi în şir, oraşul rămîne luminat. A fost dublată garda naţională care rămînea la Tuilerii pentru a-l păzi pe rege..." şi urmează o ultimă recomandare : „Ţine-te bine de generalul Paoli. El poate tot şi este tot".

În aceeaşi zi — şi aceasta constituie o primă lecţie pentru viitorul şef de stat —, el asistă la o şedinţă a Adunării legislative unde îl întîlneşte pe prietenul său Bourrienne — fostul coleg de la Brienne, venit să caute o slujbă la Minis-

terul Afacerilor Externe. Reiau relațiile prietenești de parcă s-ar fi despărțit în ajun. Sînt ambii la fel de calici și norocul pare să-și fi întors fața de la ei. Ce-i de făcut pentru a ieși din acest marasm ? Buonaparte ar vrea să se lanseze într-o „speculație utilă". De ce, cu puținii lor bani, n-ar închiria mai multe case aflate în construcție pe strada Montholon pentru a le subînchiria apoi ? Dar pretențiile proprietarilor sînt exorbitante și, cum o va spune mai tîrziu viitorul împărat : „N-am avut cu ce"...

Din 30 mai cei doi prieteni se vor muta la „Hotelul Metz", din strada Mail. Buonaparte ia masa în perioada aceea la un birtaș pe nume Justat, care, în ciuda scumpetei vieții, nu-i ia decît șase sous de masă. Deși nu ajunge să prevadă căderea regalității, el simte că se apropie mari frămîntări și îi scrie fratelui său Joseph : „Nu te lăsa păcălit, trebuie să faci neapărat parte din Legislația următoare, dacă nu, ești un prost... Partidele cele mai înverșunate trag de țara asta în toate direcțiile. Este greu să prinzi firele atîtor partide diferite, nu știu ce-o să se întîmple, dar lucrurile iau o întorsătură cu adevărat revoluționară".

La 20 iunie, Buonaparte nu este departe de a ști „ce o să se întîmple"... În dimineața aceea, Bourrienne și Buonaparte și-au dat întîlnire la un restaurant din strada Saint-Honoré, nu departe de Palais-Royal. Ieșind din restaurant, văd venind dinspre hale și îndreptîndu-se spre Tuilerii o mulțime pe care Napoleon o apreciază la cinci-șase mii de oameni. „Erau zdrențăroși și înarmați în mod caraghios — povestește Bourrienne —, vociferau, urlau cele mai grosolane provocări... Era, desigur, tot ceea ce populația mahalalelor avea mai josnic și mai abject".

— Să urmăm calicimea asta, îi spune Buonaparte amicului său.

Reușesc să le-o ia înainte și se opresc pe terasa de la malul apei. De acolo asistă la invadarea palatului de către poporul din mahalale. Buonaparte este cuprins de „uimire și revoltă". În ziua aceea, sentimentele sale înclină spre regalitate. „Nu-i venea să creadă că poate exista atîta slăbiciune și răbdare — observă Bourrienne. — Dar cînd regele s-a arătat la una din ferestrele care dădeau spre grădină, cu boneta roșie pe care un om din popor i-o pu-

sese pe cap, Buonaparte nu-și mai putu stăpîni indignarea". Prietenul său îl aude strigînd :

— Che coglione ! Cum de a fost lăsată să intre calicimea asta ? Trebuia să mături vreo patru-cinci sute dintre ei cu tunul și restul ar mai fugi și acum !

Doi gură-cască erau și ei pe acolo la doi pași ; Napoleone se apropie de ei strigînd :

— De-aș fi rege, lucrurile nu s-ar petrece așa !

Unul din cei doi oameni este avocatul Lavaux. El va povesti mai tîrziu : fusese surprins „de tonul soldățesc și de tenul galben bilios" al tînărului ofițer, ai cărui ochi străluceau în mod ciudat.

Seara, în timpul cinei — plătită, ca de cele mai multe ori, de Bourrienne —, Buonaparte nu încetează să vorbească de spectacolul la care asistase. Această „insurecție nereprimată" îl scoate din sărite. „El prevedea și descria cu perspicacitate întreaga ei desfășurare..."

Două zile mai tîrziu îi va scrie fratelui său Joseph : „Regele s-a ținut bine... Nu-i mai puțin adevărat că toate acestea sînt neconstituționale și reprezintă un exemplu foarte primejdios... Domnul de la Fayette, o mare parte a ofițerilor din armată, toți oamenii de treabă, miniștrii, departamentul Parisului sînt de o parte ; majoritatea Adunării, iacobinii și plebea sînt de cealaltă parte... Iacobinii sînt niște nebuni lipsiți de bun simț !..."

La 3 iulie, Napoleone va scrie din nou : „Cînd vezi toate acestea îndeaproape, trebuie să mărturisești că oamenii nu merită osteneala pe care ți-o dai pentru a merita favoarea lor..." Dar „rebelul" și „dezertorul" Buonaparte avea, totuși, cumplită nevoie de ei !... „Francezii — adaugă el — sînt un popor bătrîn, fără coeziune. Fiecare își caută interesul și vrea să parvină prin orori și calomnii... Toate acestea distrug ambiția..." Nu pentru el și ai săi, desigur ! Tot în legătură cu crearea unei noi Adunări se gîndește la fratele său mai mare, căci viitorul clanului este principala sa preocupare. Se îndoiește însă că Joseph ar fi la înălțimea sarcinii sale. Într-adevăr, fratele lui i-a comunicat textul unui discurs pe care l-a anunțat la Ajaccio și Buonaparte îi răspunde pe șleau : „Alergi după patos. Nu așa se vorbește popoarelor".

„Cei care sînt în frunte sînt niște neisprăviți", îi scrisese el fratelui său... Totuși, Servan îl reintegrează la 10 iulie pe prim-locotenentul Buonaparte în arma sa, și acesta va fi unul din ultimele acte ale ministrului de război al lui Ludovic al XVI-lea. Mai mult încă, la 30 iulie, cu unsprezece zile înainte de căderea regalității, Lajard — același ministru care dorise să-l trimită în fața curții marțiale — îi acordă (desigur fără să-l fi citit) un brevet de căpitan datat din 6 februarie trecut, ceea ce îi va permite să încaseze din urmă o importantă restanță de soldă. Așa că, în timp ce se lupta la Ajaccio împotriva soldaților regelui Franței, domnul de Buonaparte era plătit de însuși regele... Numirea era semnată *Ludovic* — desigur, una dintre ultimele semnături date de nefericitul suveran — și ea privea pe viitorul său succesor !

Buonaparte nu este degeaba fiul tatălui său : el a manevrat perfect prin birouri. Nu numai că nu este de fel pedepsit pentru că a luptat cu sabia în mînă împotriva trupelor franceze, dar iată că mai e recompensat pentru că a fost absent nemotivat la 1 ianuarie trecut.

Oare îi va surîde, în sfîrșit, norocul ?

În zorii zilei de 10 august, de cum aude clopotele sunînd alarma, Napoleone coboară în goană scările hotelului său din strada Mail și — cum îi va povesti mult mai tîrziu lui Las Cases — aleargă spre Carrousel, unde locuiește fratele lui Bourrienne. În drum, în strada Petits-Champs, se ciocnește de „un grup de oameni care plimbau un cap de om în vîrful unei sulițe". Găsind că Buonaparte „seamănă a domn", ei se apropie de el pentru a-l obliga să strige : *„Trăiască națiunea !"*.... „ceea ce am și făcut fără să mă opun, cum e lesne de închipuit".

Sosind la Carrousel, căpitanul Buonaparte vede palatul atacat de plebe. Dacă regele n-ar fi avut familia lîngă el, poate că ar fi rămas în fruntea celor ce aveau să moară pentru dînsul. „Dacă Ludovic al XVI-lea s-ar fi arătat călare, victoria ar fi fost de partea lui", îi va scrie în seara aceea Napoleone lui Joseph. Dar — aceștia sînt primii pași spre eșafod — Ludovic al XVI-lea va prefera să urmeze

sfatul lui Roederer și să se refugieze — fără măreție și aproape înfricoșat — în sînul Adunării, al Adunării care avea să-l predea două zile mai tîrziu Comunei insurecționale a Parisului.

În timp ce sînt aruncate pe fereastră trupurile elvețienilor din garda regală masacrați, tînărul căpitan îndrăznește să intre în grădină. „Niciodată — va spune el —, nici unul din cîmpurile mele de bătaie nu mi-a dat imaginea atîtor cadavre cîte mi s-au arătat cînd am văzut mulțimea de elvețieni uciși". În tot cursul vieții sale, Napoleon va avea oroare de mulțimea dezlănțuită, așa încît în fața ei va pierde o parte din posibilitățile sale — la 19 brumar, între altele — și va putea da chiar impresia — ca în 1814, pe drumurile din Provența — că cunoaște și el frica.

Pentru a vedea de unde bate vîntul, intră în una din numeroasele cafenele care se înmulțiseră în jurul Adunării. Se poate închipui ce fierbere trebuie să fi domnit acolo în acea zi încărcată de Istorie, în care murea monarhia, veche de atîtea secole. „Iritația" împotriva curții, care, cum se spunea, a tras asupra poporului, este extremă, „pe toate fețele se citește furia". Fața tînărului căpitan, care nu reflectă decît calm și curiozitate, atrage priviri „ostile și neîncrezătoare". Acest necunoscut, cu aerul ciudat, cu privirea sumbră, umblînd cu pași mari, nu poate fi decît un suspect...

După înlăturarea regelui, aflînd de apropiata numire a unei Convenții, Buonaparte apreciază că fratele său nu are dreptul să lase să-i scape o asemenea ocazie : el trebuie să se prezinte la viitoarea adunare. Dar Joseph, singur în fața adversarilor săi, nu va fi în stare să ducă la bun sfîrșit campania sa — cel puțin așa crede Napoleon. De aceea consideră din nou că prezența sa în Corsica este indispensabilă, aceasta într-un moment cînd „patria este în primejdie", cînd frontierele Franței sînt încălcate, iar dușmanii coalizați se îndreaptă asupra Parisului ! Domnul de Buonaparte încă nu se consideră francez. Violența învingătorilor de la Tuilerii îl scîrbește. Mișcarea revoluționară nu-l interesează decît în măsura în care îi va permite să joace un rol în insula sa. Ambiția lui nu depășește încă parohia orașului natal !

Dar poate el obține un nou concediu cînd abia a fost grațiat pentru absențele sale ilegale și recent avansat, ce-i drept, de rege, la gradul de căpitan ? La sfîrșitul lunii august, Napoleon găsește pretextul care-i va permite să se întoarcă la Ajaccio : se prezintă la școala de la Saint-Cyr, unde Marie-Anne nu mai poate sta, deoarece această „instituție de aristocrați" trebuie să-și închidă porțile. El cere primarului — pe nume Ambru — un certificat afirmînd că pare „prudent ca această tînără domnișoară, obligată să se întoarcă în regiunea ei îndepărtată, să fie însoțită în timpul călătoriei de un membru al familiei". Ba mai mult, căpitanul primește pentru lunga lui călătorie o sumă de 352 de livre — o livră de fiecare leghe de drum de la Versailles la Ajaccio.

În timpul șederii lor la Paris, la „Hotelul Metz" — pînă să poată reține două locuri în diligență —, ei sînt adesea treziți pentru percheziție. Datorită uniformei de comandant al gărzii naționale, Napoleone nu are prea mari neplăceri. Dar situația nu este aceeași pentru Marie-Anne.

— Unde-i e pașaportul ? De unde vii ?

— De la mănăstirea Saint-Louis de la Saint-Cyr.

— Ești adică o „fostă" ?

Înainte de plecare își duce sora, devenită aproape bigotă..., la Operă.

— Am dus-o fără voia ei — va povesti el la Sfînta Elena —, pentru că eram tînăr atunci și ocazia de a mă mai afla la Paris putea să nu se mai prezinte. Ea își închidea ochii, apoi, văzînd lumea care era la Operă, pînă la urmă s-a lămurit. Nu era nici iadul, nici ceea ce își închipuise ea.

Ei părăsesc Parisul la 9 septembrie, o zi după masacrele care l-au scîrbit. Hotărît lucru, el nu este de partea lor !

Pe tot parcursul drumului, această domnișoară ieșită din școala Saint-Louis, de la Saint-Cyr, face impresie proastă. Cîteodată o glumă încheie interogatoriul :

— Sora ta !? Ha ! Ha ! Fie, dă-i drumul !

După ce au poposit la Marsilia mai mult de o lună, ei debarcă la Ajaccio abia în 15 octombrie. Cîteva zile mai tîrziu, „locotenent-colonelul" Buonaparte ia comanda celor șase companii de voluntari care tot mai au reședință forțată la Corte, dar speră să poată intra cît de curînd în

campanie. Într-adevăr, de la 20 aprilie 1791, Franța este în război „împotriva regilor". Ludovic al XVI-lea fiind închis la Temple, Consiliul executiv provizoriu a hotărît să opereze o diversiune împotriva regelui Victor-Amedeu de Savoia. În timp ce armata Alpilor va invada Piemontul, se va efectua o debarcare în Sardinia, unde se va găsi desigur grîu, vite și vin. La 8 ianuarie 1793, expediția comandată de amiralul Truguet părăsește Ajaccio, îndreptîndu-se spre Cagliari. Dar Buonaparte nu face parte din această aventură și este desperat. Falanga de infanteriști marsiliezi și marinarii francezi s-au încăierat cu voluntarii corsicani, dintre care un batalion este comandat de Napoleone. De aceea, autoritățile au găsit mai prudent să se lipsească de participarea locală și numai trupele de linie au fost îmbarcate pentru expediția din Sardinia.

Iar în acest timp, la Paris, în Piața Revoluției, capul lui Ludovic al XVI-lea se rostogolește pe eșafod...

Prima expediție în Sardinia a fost un eșec. În februarie s-a încercat o a doua operație împotriva insulei Maddalena, poziție-cheie a strîmtorii Bonifacio. De data aceasta, locotenent-colonelul Buonaparte face parte din unitatea de debarcare și se află în fruntea a trei sute cincizeci de oameni, care compun cel de-al 11-lea batalion corsican. În subordinea lui este și mica artilerie a „armatei", comandată de un prieten și agent al lui Paoli : Colonna Cesari.

În noaptea de 19 spre 20 februarie 1793, escadra de debarcare ridică ancora din Bonifacio, iar în zori se află în fața insuliței San Stefano, la intrarea în portul Maddalena. Vînturile sînt potrivnice și expediția se reîntoarce. Numai corveta „La Fauvette", pe care se află Napoleone, va naviga în apropierea țărmului, așteptînd un timp mai favorabil.

La 22 februarie, după două zile de rău de mare, locotenent-colonelul Buonaparte debarcă pe insula San Stefano. Sarzii se retrag. Atunci, viitorul împărat — el combate pentru prima dată dușmani ai Franței — își propune să atace imediat Maddalena și s-o cucerească, profitînd de întunericul nopții. Dar Colonna Cesari refuză... „S-a pier-

dut momentul favorabil, care în război — va observa Buonaparte — hotărăște totul".

Totuși, a doua zi, toată insulița era în mîinile tînărului locotenent-colonel. Timp de două zile el bombardează, cu mica sa artilerie, Maddalena, apărată de cinci sute de milițieni sarzi, și, amintindu-și de lecțiile primite la Brienne, reglează personal tirul tunurilor. Datorită preciziei tirului, panica devine generală în insulă. Curînd, cele două mici forturi care protejează portul sînt reduse la tăcere. De nevoie, la 25 februarie, Colonna Cesari acceptă planul lui Buonaparte : „La Fauvette" va crea o diversiune, încercînd să debarce oameni pe coastă, în timp ce restul forțelor franceze va ataca satul și cele două forturi mici.

Buonaparte preia conducerea debarcării.

Totul se petrece conform planului, pînă în momentul **cînd combatanții află că corveta face cale întoarsă. Echipajul ei refuză să debarce, cum fusese prevăzut ! Un jandarm aflat la bord a fost ucis de o ghiulea sardă și „La Fauvette" a hotărît să se retragă în larg și să se întoarcă** la San Stefano ! Aceasta duce imediat la debandadă în rîndurile „forțelor de debarcare"... și, cu toată amărăciunea. Napoleone trebuie să-și părăsească artileria — trei tunuri mici, care constituie astăzi principala podoabă a muzeului sard din orașul vecin Alghero... A doua zi, voluntari corsicani și grenadieri francezi evacuează și San Stefano, iar flotila nu mai are decît să se întoarcă în Corsica. La 27, „corpul expediționar", învins aproape fără să fi luptat, debarca jalnic și nemulțumit la Santa-Manza. Nu se știe bine de ce echipajul vasului „La Fauvette" este foarte pornit împotriva tînărului locotenent-colonel și vrea să-l asasineze... Reîntors teafăr la Bonifacio, Buonaparte e atît de descurajat, încît își lasă batalionul — hotărît lucru, asta pare să devină un obicei — și, considerînd prezența sa „inutilă", după cum o declară din proprie inițiativă colonelului său, se hotărăște să plece la Ajaccio „cu scopul — pretinde el — de a-și putea sfătui camarazii ce atitudine să ia".

Ciudat soldat, într-adevăr...

Se pare că în martie 1793 Buonaparte ar fi avut întrevederea hotărîtoare cu Paoli la mănăstirea Merusaglia, în Rostino. Discuția ar fi fost destul de violentă. Paoli a susținut, într-adevăr, fără convingere cele două expe-

diţii împotriva Sardiniei, şi Buonaparte, cu tot respectul pe care i-l poartă, i-a reproşat-o. Vizibil, inima lui Paoli este în altă parte. El spera că revoluţia va da Corsicii libertatea — şi, prin acest cuvînt de libertate, el înţelegea autonomia... Dar nu s-a întîmplat nimic în acest sens, şi Babbo pare că vrea să joace acum pe cartea engleză. El încearcă să-l antreneze pe Buonaparte pe această cale.

— *Tu sei un uomo antico della Storia di Plutarco*[1], îi spune el.

Dar Napoleone apără revoluţia şi Franţa, ale cărei idei, după cum spune el, le „respiră" de-acum înainte.

Paoli cochetează tot mai mult cu Albionul şi, în consecinţă, este pus luna următoare „în afara legii" de către Convenţie, mai cu seamă în urma unui denunţ stîngaci trimis de Lucien de la Toulon. I se cere lui Paoli să vină să se justifice la Paris. Ştirea soseşte în Corsica la 18 aprilie şi insula — după cum era de aşteptat — se va ridica în apărarea lui Babbo.

Desigur că nu aşa ar fi trebuit să se procedeze... şi Napoleone, vrînd, cu toate acestea, să-l apere pe cel ce fusese zeul său — şi ale cărui sentimente, astăzi antifranceze, le cunoaşte totuşi —, scrie Convenţiei : „Decretul împotriva lui Paoli i-a mîhnit profund pe cetăţenii oraşului Ajaccio, deoarece, poruncind unui bătrîn de peste 70 de ani, cu tot felul de infirmităţi, să se tîrască în faţa barei Convenţiei pentru a se justifica, el este confundat o clipă cu conspiratorul scelerat sau cu vinovatul ambiţios. De ce să fi fost Paoli conspirator ? Pentru a se răzbuna cumva pe Bourboni, care îl obligaseră să plece în exil ? Sau pentru a restabili aristocraţia nobiliară şi bisericească ? Dar nu luptase el oare toată viaţa sa şi împotriva uneia şi a celeilalte ? Oare pentru a da Corsica Angliei ? Dar nu i-o refuzase oare el chiar Franţei, în ciuda ofertelor lui Choiseul, care nu s-ar fi zgîrcit pentru aceasta nici la bani, nici la favoruri ?"

Paoli nu-i va purta nici un fel de recunoştinţă apărătorului său. „Fiii lui Charles sînt aliaţi cu tîlharii din cluburi", va afirma el şi va refuza să citească o scrisoare

[1] *Eşti un bărbat asemenea celor din vechime, din Istoria lui Plutarh* (în limba italiană în original). — *Nota trad.*

prietenească pe care i-o trimisese Lucien, exclamînd: „Puțin îmi pasă de prietenia lui".

Vendetta între Napoleone și Paoli este deschisă.

Între timp, pentru ca demersul său pe lîngă Convenție să nu-l compromită ca partizan al politicii urmate de Paoli, Buonaparte lansează către toți corsicanii acest apel la uniune cu Franța: „Cetățeni, sîntem amenințați de un război civil și extern. Orașul nostru este, din nefericire, împărțit și numai unirea ne poate salva... Toți cetățenii vor să moară republicani francezi. Ar fi frumos să manifestăm acest sentiment printr-un jurămînt solemn, la o întrunire a tuturor cetățenilor..."

Dar propunerea nu întîmpină succesul așteptat. O confuzie cumplită domnește în insulă. Paoliști, partizani ai independenței și francofili continuă să se înfrunte. Deocamdată, paoliștii sînt mai tari. Napoleone a ales de data aceasta cauza franceză. Cu ajutorul trupelor republicane încartiruite în capitala Corsicii, el încearcă, dar degeaba, să reia citadela orașului Ajaccio, acum ocupată de paoliști.

Pentru aceștia, căpitanul Buonaparte a devenit dușmanul numărul unu.

La 29 aprilie, cînd face o vizită, aproape incognito, în insulele Sanguinare, e cît pe-aci să fie asasinat. Vrea să se refugieze la Corte, dar la 3 mai 1793 Napoleone trebuie să părăsească în fugă orașul: paoliștii s-au aruncat asupra lui strigînd:

— *A morte il traditore de la patria!* [1]

„Il traditore", pitit mai întîi într-o peșteră, ajunge după trei zile la Ajaccio, unde va reuși să se ascundă la prietenul său Lévie, într-o firidă a casei acestuia. Astfel va scăpa de o percheziție efectuată de jandarmi, deveniți și ei partizanii lui Paoli și, în consecință, antifrancezi.

La 8 mai, o gondolă aparținînd lui Illario Felici îl va duce la Bastia, unde se va întîlni a doua zi cu comisarii Convenției Salicetti și Lacombe-Saint Michel, trimiși amîndoi în Corsica pentru a demasca jocul lui Paoli. Buonaparte îi pune la curent cu situația și se hotărăște ca trupele franceze să atace Ajaccio.

[1] *La moarte cu trădătorul de patrie!* (în limba italiană în original). — *Nota trad.*

La 23 mai, patru sute de oameni şi cîteva, prea puţine, tunuri se îngrămădesc pe bricul „Le Hasard" şi pe corveta „La Belette". Chiar la ora la care cele două vase ies din Bastia, *la Casa* din strada Malerba este atacată de ţărani paolişti coborîţi din munţi. Casa este devastată şi în parte arsă, viile şi turmele familiei din împrejurimile oraşului, distruse. În unanimitate se votează o moţiune în care sînt ţintuiţi la stîlpul infamiei în faţa naţiunii „aceşti Buonaparte, născuţi în mlaştina despotismului şi crescuţi sub ochii şi pe socoteala unui paşă vicios..." Este vorba, după cum se poate ghici, de domnul de Marbeuf, care este stigmatizat în felul acesta !

La 31 mai 1793, corveta şi bricul ce transportă „expediţia" avînd în frunte pe cei doi comisari şi pe Joseph Buonaparte pătrund în golful Ajaccio, sub focul citadelei. Napoleone Buonaparte, îmbarcat pe un şebec [1], precede flotila. Ajuns nu departe de Ajaccio, în dreptul turnului numit Capitello, el zăreşte pe mal un grup de refugiaţi, care, văzînd steagul tricolor fluturînd la pupă, fac semne desperate. Împins de un fel de presentiment, Napoleone se apropie de coastă şi recunoaşte pe doamna Letiţia şi pe copiii ei. Au fost alungaţi din Ajaccio în 23 şi de atunci s-au refugiat în pădurici. La căderea nopţii, Buonaparte îi va îmbarca la bordul şebecului său, care va primi ordinul s-o transporte pe *la Madre* spre Calvi. Cît despre el, se va alătura trupelor care vor încerca o debarcare.

A doua zi, operaţia se termină cu un eşec. Numai 30 de republicani s-au raliat comisarilor Convenţiei. În 2 iunie, Buonaparte ajunge călare la Calvi şi hotărăşte să părăsească insula, pentru a se întoarce la regimentul său. În şapte ani şi jumătate de serviciu militar n-a fost prezent decît treizeci de luni la unitatea sa.

La 3 iunie, cu toţi ai săi, se îmbarcă pentru Toulon. Nu va mai revedea Corsica decît la întoarcerea din campania din Egipt.

De data aceasta — şi pentru totdeauna — Napoleone a ales Franţa.

[1] Ambarcaţie cu trei catarge şi vîsle specifică Mediteranei. — *Nota trad.*

5

CĂPITANUL TUN

„DACĂ AM FI INGRAȚI
CU EL, ACEST OFIȚER AR
AVANSA SINGUR".

Dugommier

Sosind la Toulon la 13 iunie 1793, Buonaparte îi instalează pe mama sa, pe Louis, Jérôme și cele trei surori într-o căsuță din tîrgul La Valette. Viitoarele principese Elisa și Pauline se duc să-și spele rufele la fîntînă, căci familia n-are pentru traiul ei sărăcăcios decît ajutoarele acordate refugiaților corsicani și firava soldă a lui Napoleone. Din fericire, la începutul lunii următoare, niște prieteni — familia Clary — găzduiesc familia Buonaparte la Marsilia, în timp ce tînărul căpitan se întoarce la regimentul său.

Datorită generalului Jean du Teil, fratele fostului co mandant de la Auxonne, căpitanul Buonaparte nu este considerat dezertor și este repartizat la compania a 12-a din Regimentul 4 artilerie, companie dislocată pe atunci la Nisa, făcînd parte din acea armată a Alpilor căreia îi revenea misiunea de a face o diversiune, atacînd Piemontul.

La 27 iulie îl regăsim la Avignon. La 28 primește ordinul să ocupe Beaucaire. Seara — o seară de tîrg —, ofițerul cinează într-un han cu patru negustori, partizani ai federaților marsiliezi. Se vorbește despre măsurile luate și aplicate de Carteaux pentru restabilirea ordinii în Provența.

— Iată ce înseamnă războiul civil — strigă tînărul căpitan —, oamenii se sfîșie, se detestă, se ucid fără să se cunoască.

Negustorii vorbesc de Carteaux ca de un asasin. Buonaparte îi ia apărarea — deși abia îl cunoaște —, amintind că generalul veghează scrupulos la respectarea „ordinii și disciplinei". La Saint-Esprit sau la Avignon „nu s-a luat nici un ac". N-a băgat Carteaux la pușcărie un subofițer fiindcă arestase un marsiliez fără a fi avut ordin pentru aceasta ? Și n-a încarcerat un soldat pentru furt ?

— Armata voastră de federați, dimpotrivă — exclamă Buonaparte —, a ucis și a asasinat mai mult de 30 de persoane, a violat casele familiilor și a umplut închisorile de cetățeni sub pretextul vag că ar fi tîlhari.

Fără îndoială, îi detestă la fel de mult și acum pe acești „tîlhari", dar pare să fi devenit un republican sincer... Și cum să nu aprecieze „egalitatea iubită", el, care în timpul „tiranilor" nu putea spera să treacă de gradul de comandant de batalion ?

Întors acasă — locuiește la farmacistul Renaudet —, scrie celebrul pamflet *Cina de la Beaucaire*, unde, pentru prima dată, se întrevăd în Buonaparte trăsăturile lui Bonaparte : „Nu vă speriați de armată — scrie el —, ea stimează Marsilia, pentru că știe că nici un oraș n-a făcut atîtea sacrificii pentru stat... Scuturați jugul mănunchiului de aristocrați care vă conduc, reveniți la principii mai sănătoase și nu veți avea prieteni mai adevărați decît soldații... Ziceți că urmați drapelul tricolor ? Și Paoli l-a arborat în Corsica, pentru a avea timpul să înșele poporul, să strivească adevărații prieteni ai libertății, pentru a-i putea antrena pe compatrioții săi în proiecte ambițioase și criminale ; după ce a arborat drapelul tricolor a pus să se tragă împotriva vaselor republicii, a izgonit trupele noastre din fortărețe, le-a dezarmat pe cele pe care le-a prins acolo, a prădat depozitele, a devastat și a

confiscat bunurile familiilor celor mai avute, pentru că erau devotate unității republicii, și a făcut în așa fel încît să fie numit generalissim... și, totuși, a avut nerușinarea să-și zică amic al Franței și bun republican... Batalioanele voastre sînt pline de asemenea oameni și cauza voastră n-ar fi a lor dacă ar fi cea a republicii".

Broșura va fi publicată, dar, mai tîrziu, primul consul va porunci să fie distruse toate exemplarele pe care poliția va reuși să le mai descopere...

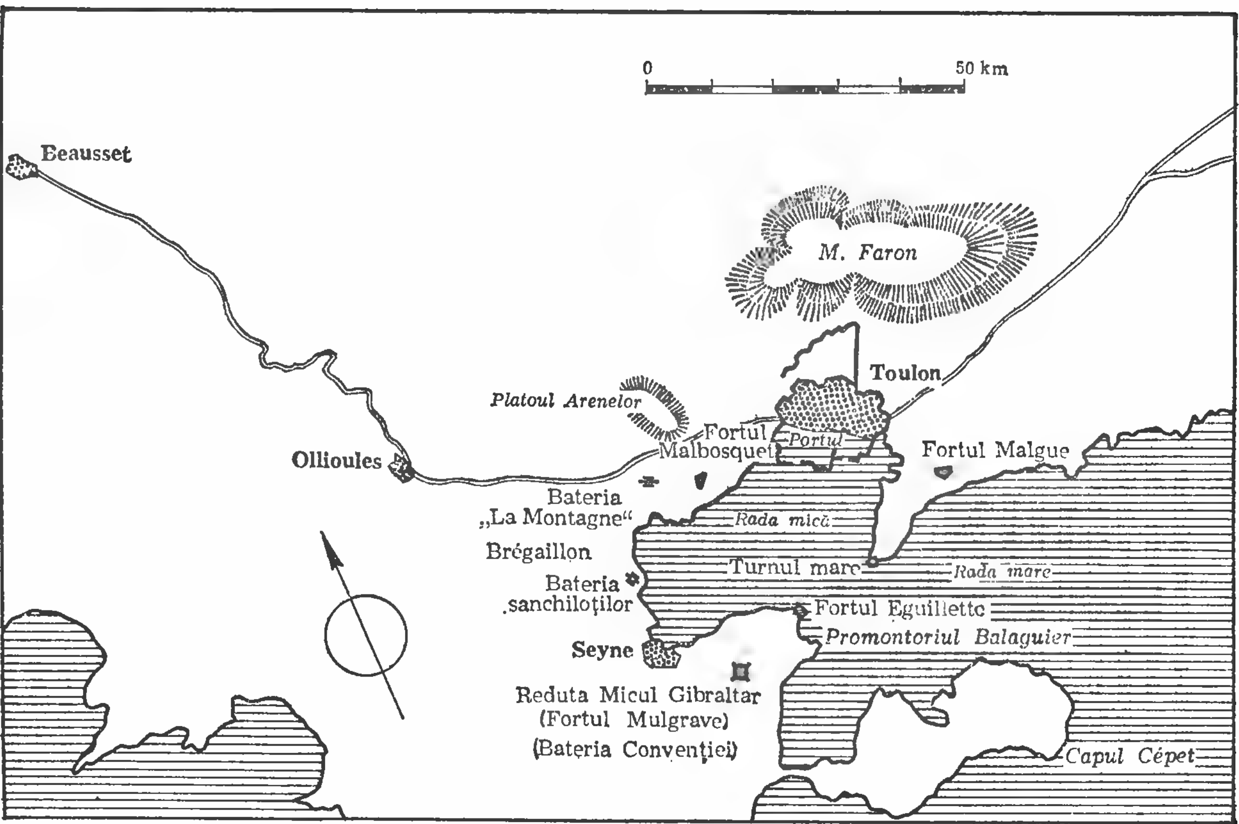

Marsilia este recucerită și orașul este „înecat în sînge". Datorită lui Georges Roux, știm astăzi că Napoleon a făcut parte din trupele însărcinate cu cumplita represiune, pentru că s-a găsit ordinul său de cazare *„la cetățeanul Chauvet, strada Rameau, casa nr. 1, în spatele teatrului"*. El locuiește acolo de la 23 august pînă la plecarea lui la Nisa. Într-adevăr, la 15 septembrie primește ordinul să se prezinte la armata din Italia, pentru a organiza acolo transportul prafului de pușcă. Trecînd prin localitatea Beausset — la 17 km de Toulon —, el îl întîlnește pe Salicetti, cu care a făcut „campania" de la Ajaccio în mai anul trecut. Reprezentantul este aici în misiune împreună cu colegul său de la Convenție, Gasparin. Republica încearcă să recucerească Toulonul, care, la 28 august, „amenințat cu execuția" de către Convenție, a preferat să deschidă porțile englezilor și spaniolilor.

Bonaparte sosește la timp :

Artileria de asediu nu mai are șef, căci comandantul ei, șeful de batalion Dommartin, a fost grav rănit cu prilejul cuceririi localității Ollioules. Salicetti îi prețuiește mult pe frații Buonaparte, căci i-a văzut la treabă. Pe de altă parte, tînărul ofițer, foarte prevenitor, îi „face curte". Așa fiind, reprezentantul apreciază că „norocul l-a servit de minune". El oferă „căpitanului instruit Buonaparte" comanda artileriei de asediu a orașului Toulon. Astfel va suna ora norocului pentru viitorul împărat.

La 17 septembrie, proaspătul comandant al artileriei se prezintă la cartierul general, la Ollioules, unde face cunoștință cu scandalagiul de Carteaux, fost pictor, fost jandarm trecut la dragoni și care, într-o seară de răs-

0
50 km
Beausset
M. Faron
Toulon
Platoul Arenelor
Fortul Malbosquet
Portul
Fortul Malgue
Ollioules
Bateria „La Montagne"
Rada mică
Brégaillon
Turnul mare
Rada mare
Bateria .sanchiloților
Fortul Eguillette
Promontoriul Balaguier
Seyne
Reduta Micul Gibraltar
(Fortul Mulgrave)
(Bateria Convenției)
Capul Cépet

coală, și-a adunat stelele de general de pe stradă. Umblă fălos, „aurit din cap pînă-n picioare“. *Căpitanul instruit* Buonaparte se apropie de el și-i raportează că a fost numit să conducă, sub ordinele sale, operațiile de artilerie.

— E cu totul inutil — îi răspunde generalul sanchilot, răsucindu-și mustața —, nu mai avem nevoie de nimic pentru a cuceri Toulonul. Totuși, fiți binevenit. Veți împărți cu noi gloria de a arde mîine orașul fără să vă fi obosit.

Pînă una alta îl invită să „împartă“ cu el cina. În jurul mesei iau loc treizeci de persoane, dar numai generalul este „servit ca un principe“. Restul comesenilor nu mănîncă, ceea ce, în acele timpuri de egalitate — cum va povesti Napoleon mai tîrziu —, îi pare straniu noului venit, care începe să regrete că i-a luat apărarea acestui caraghios zilele trecute, la Beaucaire.

A doua zi dimineața, Carteaux îl ia cu el pe Buonaparte într-o cabrioletă, „ca să meargă să admire — declară el — pregătirile de ofensivă“. Se opresc pe înălțimile care domină de departe rada portului. Escadra engleză ocupă rada mare și cea mică și, după cum va preciza Marmont, „completează cu focul său acest vast și magnific ansamblu de apărare“. Împotriva unui astfel de complex de fortificații, bine apărate de o armată, s-a hotărît Carteaux să-și încerce „incapacitatea și ignoranța sa completă, dar încrezătoare“. Sînt acolo cîteva tunuri, vag protejate de niște „grămezi de pămînt“. Generalul, rezemat cu un braț de coama calului său, un animal splendid, provenit din grajdul prințului de Condé, cu celălalt braț sprijinit de sabie — „atitudine luată parcă anume pentru a fi redată într-un tablou“, își va aminti Bonaparte mai tîrziu —, se adresează aghiotantului său :

— Dupas — întreabă el cu mîndrie —, astea sînt bateriile noastre ?

— Da, domnule general !

— Și parcul nostru de artilerie ?

— Acolo, la cîțiva pași.

— Și ghiulelele noastre înroșite ?

— În fortificațiile de alături, două companii le înroșesc de azi dimineață.

— Dar cum vom transporta noi aceste ghiulele înroșite la foc ?

Generalul și aghiotantul său nu reușesc să rezolve această problemă delicată și sfîrșesc prin a-l întreba pe „ofițerul de artilerie dacă, pe baza cunoștințelor sale, n-ar putea găsi o soluție la această problemă".

Buonaparte crede întîi că este vorba de o glumă, dar cei doi ofițeri par cît se poate de serioși, așa încît, cu toate menajamentele și gravitatea posibilă, el încearcă să-i facă să înțeleagă că, „înainte de a te încurca cu ghiulele înroșite", trebuie „să încerci la rece, pentru a te asigura că tunurile bat la distanța convenabilă".

El nu reușește să-i convingă decît folosind expresia tehnică de *reglarea tirului*, care îi impresionează mult pe cei doi ignoranți și îi obligă să se declare de acord cu el. Cum „salva de reglaj" trasă a atins abia sfertul distanței necesare, s-a dovedit că bateriile erau plasate mult prea departe de ținta lor. Bineînțeles, Carteaux și Dupas îi acuză pe acești „ticăloși de marsiliezi" și pe aristocrații din Toulon, care, fără îndoială, „au stricat" cu rea-credință „praful de pușcă". Ei răcnesc care mai de care... Sosirea reprezentantului Gasparin pune capăt acestei scene caraghioase. Buonaparte — de-ar fi să-l credem — ia atitudine, „îl interpelează pe reprezentant, îl somează să-i încredințeze lui conducerea absolută a operației; demonstrează fără menajamente ignoranța crasă a tuturor celor din jur și, din acel moment, preia conducerea asediului, rămînînd, de atunci, singurul comandant".

S-ar părea că e aici o doză de exagerare! Tot atît de greu este de crezut și povestirea lui Barras — pe vremea aceea și el reprezentant în misiune pe lîngă armate —, care va pretinde că l-a *descoperit* pe „locotenentul Buonaparte"... și că l-ar fi numit căpitan, cînd se știe că, cu mai bine de un an în urmă, Ludovic al XVI-lea semnase numirea noului comandant de companie...

Oricum ar fi, căpitanul se pune pe lucru, iar Salicetti va putea anunța Comitetul Salvării publice: „În timpul nopții de marți spre miercuri, căpitanul Buonaparte și-a instalat la Garenne, deasupra pulberăriilor, bateria denumită «La Montagne»". Tunurile lui sînt foarte bine așezate și, în ziua de 19, o fregată care a încercat să intre în port a fost obligată de tirul lui să se retragă. Barras va afirma că a „potolit prejudecățile lui Salicetti..." Citind depeșa lui Salicetti către Comitetul Salvării publice, se

vede că Barras, colegul lui, nu avea nici o „prejudecată" împotriva tînărului căpitan corsican, pe care îl văzuse la treabă la Bastia și la Ajaccio. Dar viitorul rege al corupției, vicontele Paul de Barras, vrea să-i facă pe toți să creadă că Buonaparte îi datorează totul : „I-am dat față de toată lumea dovezi ale bunăvoinței mele și l-am autorizat să termine construirea bateriei sale".

La 20 septembrie, Buonaparte își împinge tunurile înainte. „Bateria sanchiloților", așezată la Brégaillon, „drept sub capelă, pe malul mării", controlează o parte din radă cu focul ei, trăgînd cu ghiulele înroșite, și dușmanul evacuează localitatea Seyne. Probabil că în una din acele zile „căpitanul instruit" va constata :

— Sistemele de război ca și asediile cer ca tot focul să fie concentrat împotriva unui singur punct.

Cîteva zile mai tîrziu — la 29 septembrie —, căpitanul Buonaparte este propus să fie avansat comandant de batalion, numire care va fi confirmată la 19 octombrie.

Încă din ziua sosirii sale, Napoleone îi declarase lui Carteaux :

— Ocupați fortul Eguillette și în mai puțin de opt zile veți intra în Toulon.

Care era planul lui Buonaparte ? După el, Toulonul nu putea fi luat printr-un asalt de infanterie. Louis Madelin a explicat situația : „Din ziua în care escadra dușmană va fi amenințată să fie bombardată cu ghiulele înroșite, ea va fi forțată să evacueze rada mică : din această clipă, Toulonul va cădea ca un fruct copt în mîinile «republicanilor» ; luarea orașului ar fi deci, în mod exclusiv, o operație de artilerie, secondată doar de atacurile de infanterie... De altfel, nici nu era necesar să se atace din toate părțile. Infanteria, profitînd de spărtura făcută la Ollioules, trebuia să se apropie, prin salturi succesive, de micul masiv Caire. Apoi se va înainta treptat cu baterii, mereu mai puternice și mai numeroase, spre malul vestic al radei mici, bateriile vor fi împinse pînă la promontoriile Eguillette și Balaguier, pe care dușmanul se părea că nu le ocupă deocamdată cu forțe puternice, va trebui să ne instalăm acolo, să bombardăm de acolo escadra dușmană și s-o obligăm să evacueze rada, de teamă de a nu-și vedea închisă ieșirea : atunci totul va fi terminat".

Raymon Recouly a numit asta o idee de artilerist. Era, înainte de toate, o idee bună...

— La război — va spune Buonaparte — nu există decît un moment favorabil ; marele talent este să știi să-l prinzi.

Carteaux urmează sfatul dat de cel pe care îl numește „căpitanul Tun", dar este atît de lipsit de energie, încît operația eșuează. În loc să recunoască că nu a avut „nerv", fostul pictor se supără !

— Artileria nu este sub ordinele mele și șeful ei, Buonaparte, face totul anapoda, dar să ataci șeful artileriei înseamnă să-i ataci pe reprezentanții înșiși.

Se înțelege cît de furios putea să fie căpitanul Tun cînd primea de la incapabilul Carteaux ordine de felul acesta :

— Vă sfătuiesc să vă amplasați bine bateriile și să așteptați, pentru a le pune în funcțiune, ca vîntul să vă fie favorabil...

Într-o zi cînd Napoleone se află cu Barras pe pozițiile înaintate se pare că i se spovedește :

— Totul merge prost. Cetățene reprezentant, trebuie să cunoașteți situația... Cred că nu sînt lipsit de cunoștințe în ce privește artileria. Fac apel la înțelepciunea dumneavoastră : tot ce propun folositor este respins. Am primit ordin să încetez construirea unei baterii pe un mamelon pe care inamicul neglijase să-l ocupe. Cu ajutorul ei am fi putut închide această trecere și feri de vreo surpriză batalionul comandat de Victor.

I se dă ascultare lui Napoleone și reprezentanții se gîndesc să delege pe lîngă neputinciosul Carteaux un „înalt ofițer de geniu". De ce să nu fie numit Buonaparte ? Dar, așa cum comisarii explică lucrurile la Comitetul Salvării publice, „Buona Parte *(sic)*, singurul căpitan de artilerie în stare de a concepe aceste operații, are și așa prea mult de lucru cu conducerea tuturor unităților de artilerie..."

Asediul stă în loc, nu se înaintează de fel.

La 14 octombrie, comandantul de batalion Buonaparte respinge cu greu un atac al englezilor pe platoul Arenelor. Acum, reprezentanții se hotărăsc să scape de Carteaux. Succesorul său, Doppet — un fost medic la fel de

„priceput“ într-ale artileriei ca predecesorul său —, sosește la cartierul general la 11 noiembrie. Acest general improvizat, deputat al Adunării generale a allobrogilor [1], medic din Savoia „corifeu al societății iacobinilor“, după expresia lui Napoleon, a reușit, ce-i drept, să reia insurgenților orașul Lyon, dar Buonaparte îl consideră, totuși, „la fel de ignorant“ ca și pe Carteaux, „în tot ce privește arta militară“. Doppet — care își recunoaște lipsa de competență — este foarte impresionat de inteligența lui Buonaparte, simțind că acesta îi este superior. El va povesti mai tîrziu cum a fost cucerit de „rara lui îndrăzneală“ și „neobosita lui activitate“. „L-am găsit întotdeauna la postul său — va adăuga el —; dacă avea nevoie de un moment de odihnă, se întindea pe jos învelit cu mantaua sa ; nu-și părăsea niciodată bateriile“.

La 15 noiembrie se produce un incident : cum spaniolii au maltratat un francez prizonier, soldații se reped să atace fortul Mulgrave, ocupat de inamic. Este vorba de Regimentul Coasta de Aur, care antrenează în urma lui întreaga divizie. Buonaparte socotește că situația este periculoasă, dar îi strigă lui Doppet :

— Vinul e tras, trebuie să-l bem !

Noul comandant este poate prea sensibil pentru a fi general. Văzînd pe unul din ofițerii săi sfîrtecat de un obuz lîngă el, se emoționează și dă ordin de încetare a atacului. Buonaparte e furios :

— Neisprăvitul care a dat ordin să se sune retragerea ne-a făcut să pierdem Toulonul ! — îi strigă el lui Doppet...

Generalul, plin de smerenie, recunoaște :

— Nu cred — mărturisește el — să am competența necesară pentru operații atît de importante.

Și chiar de-a doua zi Doppet este, la rîndul său, înlocuit cu generalul Jean-François Coquille du Gommier, care își scrie numele după moda zilei : Dugommier. În sfîrșit, un soldat adevărat ! Tunarii lui Buonaparte nu vor mai putea striga :

— Or să ne trimită întotdeauna comandanți pictori și medici !

[1] Denumire folosită în timpul revoluției din 1789 pentru a desemna populația din Savoia. — *Nota trad.*

Marmont. care a participat atunci la asediul Toulonului cu gradul de căpitan, afirmă că Dugommier era „cu totul sub influența“ tînărului comandant de batalion. Simpatiile erau reciproce și Napoleon spune mai tîrziu de Dugommier :

— Ținea la ostașii curajoși și era iubit de ei. Era bun, deși repezit, foarte activ, drept, avea ochi de militar, sînge rece și înverșunare în luptă.

Buonaparte a instalat în fața redutei Micul Gibraltar o baterie — numită „bateria Convenției“ — pentru a „riposta“ tunurilor din fort. Scopul său : să creeze diversiune. De pe acum tînărul comandant știe să-și însuflețească soldații și botează poziția „bateria neînfricaților“.

La 30 noiembrie, englezii încearcă un puternic atac împotriva bateriei, dar, în ultimul moment, sînt respinși cu pierderi grele. Inamicul pierde numeroși prizonieri, printre care generalul O'Hara. Buonaparte e fericit :

— A fost o dimineață frumoasă ! — spune el.

În seara aceea, trimițînd raportul său la Paris, Dugommier îl menționează pe „cetățeanul Buonaparte“ printre cei „care s-au distins cel mai mult“ și, la 1 decembrie, îl numește adjutant-general.

La cartierul general, planul lui Buonaparte este acceptat : va fi atacat masivul Caire, apoi promontoriul Eguillette și, în sfîrșit, promontoriul Balaguier. De la 11 la 16 decembrie, bateriile lui Napoleone bombardează intens îngusta intrare în port. Să fie adevărat că într-una din zilele acelea, pe cînd se afla într-o baterie unde unul din servanți fusese ucis, a luat el însuși împingătorul și a încărcat personal de douăsprezece ori tunul ?

Dușmanul ripostează...

Sergentul Andoche Junot — cu cîteva săptămîni în urmă Napoleone îl remarcase atît pentru curajul său cît și pentru scrisul său frumos — tocmai copia ordinele șefului său Buonaparte. O ghiulea cade la doi pași de el și acoperă hîrtia cu pămînt.

— Bine și așa — exclamă liniștit viitorul duce d'Abrantès —, n-o să mai am nevoie de nisip pentru a suge cerneala.

Aducîndu-și aminte de această vorbă, Buonaparte îl va numi într-o zi pe Junot guvernatorul Parisului.

La 16 decembrie, la ora unu dinspre ziuă, pe o ploaie torențială și pe un vînt puternic, infanteria trece la asaltul masivului Caire. Buonaparte a luat comanda unui batalion. Rănit de o baionetă în gambă, este pansat de Jean-François Hernandez și se repede înainte... Se ocupă de toate și este peste tot. Șefii detașamentelor n-au decît o vorbă :

— Alergați la comandantul artileriei, întrebați-l ce-i de făcut, el cunoaște terenul mai bine decît oricine.

În timp ce furtuna bîntuie, fortul Mulgrave este cucerit. Apoi vine rîndul fortului Micul Gibraltar, astăzi fortul Napoleon. Din ordinul lui Buonaparte, Marmont întoarce tunurile engleze împotriva inamicului. Sprijiniți de bateriile instalate pe masivul Caire, infanteriștii atacă acum Eguillette și Balaguier, care comandă îngusta intrare în rada mică. Inamicul evacuează ambele forturi fără să fi avut timp să distrugă tunurile. Rada, fortul și orașul sînt acum sub focurile tunurilor lui Buonaparte :

— Mîine, cel tîrziu poimîine — strigă el —, vom lua masa la Toulon !

La 17 decembrie, meterezele fortului Malbosquet sînt măturate de artileria lui Napoleone. Buonaparte și soldații săi trec la asalt, pătrund în fort și întorc și acolo tunurile inamice împotriva orașului. În aceeași zi este cucerită și puternica fortăreață de pe Muntele Faron.

La Toulon este o debandadă generală.

Înainte de a se îmbarca, anglo-spaniolii au dat foc arsenalului și vaselor franceze care le fuseseră predate o dată cu orașul. Locuitorii regaliști ai Toulonului se aruncă în bărci încărcate gata să se răstoarne și, sub bombardamentul lui Buonaparte, încearcă să fugă în fața înaintării republicanilor. „O fregată cu pînze care mergea mai leneș, fiindcă a întîrziat la ieșire — va povesti Napoleon —, s-a aflat în bătaia tunurilor noastre în momentul cînd bateriile de pe Eguillette fuseseră puse la punct ; am atacat-o cu ghiulele înroșite și, sub ochii întregii escadre, am incendiat-o".

După incendierea corăbiilor și a depozitelor, în pîrîitul și exploziile antrepozitelor cu pulbere, porțile Toulonului se deschid, dar numai puțini locuitori vin în întîmpinarea învingătorilor. Trupele se răspîndesc în oraș, care, ne spun reprezentanții, „prezintă spectacolul cel mai cum-

plit". Trupa primește autorizația să prade și teroarea se instalează în oraș. „Răzbunarea națională se dezlănțuie". Marmont va povesti : „Se poruncește tuturor locuitorilor să se adune în piață. Li se cere să spună cine sînt dușmanii republicii... Fiecare îi numește pe dușmanii lui personali sau pe creditorii lui ; aceștia sînt pe dată prinși și executați". „Orașul infam", făcut una cu pămîntul pe trei sferturi de către douăsprezece mii de săpători aduși din departamentele vecine, se va numi de-acum înainte *Portul La Montagne*.

Buonaparte a fost înaintat la 22 decembrie la gradul provizoriu de general de brigadă. Desigur, este republican și nu are atunci cuvinte destul de aspre pentru a-i biciui pe regaliști, dar asistă cu oroare la „împușcările în masă" și — datorită noilor sale galoane — reușește, ne va povesti tot Marmont, să salveze mai multe victime.

Cu o deosebită voluptate, Fouché, venit în grabă la Toulon, va putea scrie prietenului său Collot d'Herbois : „N-avem decît un singur fel de a celebra această victorie ; trimitem în astă seară 213 răsculați sub focul tunului. Adio, prietene, lacrimile bucuriei îmi curg din ochi și îmi inundă sufletul".

Noul general întoarce spatele masacrului ordonat de cel care va fi într-o zi ministrul său — aceasta nu-l privește —, dar nu se culcă pe laurii cuceriți. El va preciza : pune orașul și portul în stare de a se apăra și instalează pe promontoriul Balaguier 15 tunuri în baterie, „cu o forjă bună pentru ghiulele înroșite". Mai instalează zece tunuri la Eguillette și douăsprezece la Turnul mare. Trei bricuri spaniole de 18 tunuri, nefiind la curent cu evenimentele, intră noaptea în rada mică. „Le-am capturat pe toate trei, spre marea lor surpriză", va povesti Buonaparte.

Toată lumea vorbește de tînărul general. „Îmi lipsesc cuvintele pentru a-ți descrie valoarea lui Buonaparte — scrie generalul du Teil ministrului de război — : multă știință, tot atîta inteligență și prea mult curaj, iată o schiță slabă a virtuților acestui ofițer rar ; este datoria ta, ca ministru, să-l consacri gloriei republicii".

— Dacă am fi ingrați cu el — declară, la rîndul său, Dugommier cu o uimitoare intuiție —, acest ofițer ar avansa singur...

N-au fost ingrați.

Gradul său „provizoriu“ de general de brigadă este confirmat și, la 26 decembrie, el este însărcinat să inspecteze litoralul de la Marsilia pînă la Nisa. În patru luni, el a avansat de la gradul de căpitan la cel de general și chiar de inspector general ! Pentru a obține o avansare atît de rapidă, a trebuit să completeze, la 19 ianuarie 1794, un chestionar de care s-au ocupat puțini istorici [1]. Acest „stat de servicii al cetățeanului Buonaparte“ se păstrează la Arhivele de război, iar lectura sa ne procură cîteva surprize. *Napoleone Buonaparte* se declară mai bătrîn cu un an și vorbește de faptul că a deținut postul de comandă „cu prilejul *cuceririi* insulei Magdeleine“ — Maddalena —, deși, după cîte știm, insula n-a fost niciodată cucerită ! Dar ceea ce ne pare mai decepționant și regretabil este că a ascuns trecerea sa pe la Școala militară din Paris, rezervată ofițerilor nobili, și că la întrebarea dacă este *nobil sau nu* a răspuns : *Nu sînt nobil.* Și, totuși, în armata republicană existau foști aristocrați, ca, de exemplu, Alexandre de Beauharnais, căruia Napoleone îi va urma într-o zi în patul Josefinei...

Dar ce nu faci pentru a fi numit general la 24 de ani ? Mai ales cînd ești mînat de ambiție — acea ambiție pe care șefii lui i-o și reproșează...

Napoleone își începe munca de inspector al litoralului și în cursul primelor două luni ale anului 1794 va fi văzut des galopînd între Marsilia și Nisa. La Marsilia, fortul Saint-Nicolas, care, împreună cu fortul Saint-Jean, flanchează intrarea în Portul vechi, datează din vremea lui Vauban și este într-o stare de plîns. Valoarea sa militară este nulă, dar, în caz de tulburări, fortul ar putea pune orașul la respect. În consecință, încă de la 4 ianuarie 1794, Buonaparte îi scrie ministrului : „Este neapărat necesar să fie repus în stare de apărare fortul Saint-Nicolas, cel puțin împotriva sforțărilor cîtorva răuvoitori. Ar trebui ridicat din nou unul din cele trei ziduri. Voi instala tunurile astfel încît să pot domina orașul“.

[1] În afară de colonelul Iung și, de curînd, Georges Roux.

De îndată ce scrisoarea e citită la Paris, un curier ia drumul Marsiliei. Comitetul Salvării publice ordonă arestarea acestui general prea agitat, care vorbește de bombardarea Marsiliei, urmînd ca acest tip însetat de sînge să fie dus dintr-un post de jandarmerie în altul, „pînă la închisoarea Conciergerie, la Paris".

Totuși, după cum ne va povesti Chaptal, protejat de Augustin Robespierre și de Salicetti, Buonaparte va fi numai „arestat la domiciliu, sub paza unui jandarm". Fratele Incoruptibilului[1] îi dă asigurarea că „speră ca demersurile sale să aibă un rezultat pozitiv".

Junot, arestat împreună cu șeful său, îi propune „să-l strîngă de gît pe cerberul lor", să fure o barcă și să se refugieze în Corsica. Napoleone refuză, și are dreptate. Maximilien și fratele său dispun să fie eliberat.

În vremea aceea, Napoleone face cunoștință cu familia negustorului Clary, din strada Phocéens, care se ocupase vara trecută de Letiția și de copiii ei. Joseph pare îndrăgostit de una din fiicele casei : Désirée. Este brună, picantă, grațioasă, are ochi negri frumoși. E frumoasă ? Mai curînd are acel vino-încoace care adesea este preferat trăsăturilor clasice ale sculptorilor greci... O soră de-a lui Désirée — Julie — îi servește de însoțitoare. La început, cele două fete își rîd de Napoleone. Fața gălbuie, cu oasele proeminente, a tînărului general mai este încă încadrată de un păr negru neperiat, nepieptănat. Corpul lui slăbit înoată în uniformă, iar cizmele sparte și zbîrcite par să fie cumpărate de la un telal. Dar cînd zîmbește, cînd te privește cu ochii lui strălucitori, toată fața i se luminează și nu mai poți vedea nimic altceva... Curînd Désirée descoperă că inima ei bate ceva mai repede la auzul numelui de Napoleone.

De cum sosește la Marsilia, tînărul general se simte bine între fratele său și cele două fete. Dacă Joseph urmează să se însoare cu cocheta și expansiva Désirée, pare probabil că Napoleone se va căsători cu serioasa Julie. Asta pînă în ziua cînd viitorul împărat declară celor trei tineri :

— Într-o căsnicie bună trebuie ca unul din doi să-i cedeze celuilalt. Tu, Joseph, ai un caracter nehotărît și

[1] Poreclă dată lui Maximilien Robespierre. — *Nota trad.*

la fel și Désirée, în timp ce Julie și cu mine, noi știm ce vrem. Vei face deci mai bine să te căsătorești tu cu Julie. Cît despre Désirée — a adăugat el, luînd tînăra fată pe genunchi —, ea va fi soția mea.

„Astfel — va povesti mai tîrziu Désirée — am ajuns logodnica lui Napoleon". Joseph se va supune de bunăvoie și, cîteva luni mai tîrziu, la 1 august, se va căsători cu Julie, despre care, de altfel, nu se știe cum a reacționat în urma acestui cadril sentimental. Cît despre căsătoria dintre Désirée și Napoleone, tinerii încă nu îndrăznesc să vorbească de ea deschis. Deși Buonaparte a fost recent — la 7 februarie — numit comandantul artileriei armatei din Italia, iar la 16 a primit diploma sa de ofițer general, situația lui continuă să fie mediocră și Désirée nu va uita niciodată această exclamație a mamei sale :

— Mi-ajunge un Buonaparte în familie !

Exclamația nu este lipsită de haz cînd ne gîndim la ce a urmat... Pe de altă parte, în toată această „afacere", Joseph nu pare să-l fi ajutat de loc pe fratele său. Oricum, între cei doi tineri nu este încă nimic hotărît cînd Buonaparte se instalează cu statul său major — Junot, Marmont, Muire, Charbonnel și Louis, devenit căpitan — la Château-Sallé, palat pe care și-a permis să-l rechiziționeze. De fapt, este mai curînd un conac, unde își aduce și familia. Datorită soldei sale de 15 000 de livre, datorită celor șase rații de hrană ce i se cuvin, existența devine, în sfîrșit, plăcută.

Dar Napoleone, păstrîndu-și, totuși, funcțiile de inspector al litoralului, trebuie să-și ocupe postul la armata din Italia. În consecință, în timp ce mama și surorile rămîn la Château-Sallé — unde Junot se îndrăgostește la nebunie de Paoletta —, Buonaparte se instalează la Nisa, pe strada Villefranche nr. 1, astăzi strada Bonaparte nr. 6. Și-a închiriat un apartament la Joseph Laurenti, un negustor bogat.

— Ce noroc — spune Napoleone, văzînd biblioteca gazdei sale —, ce noroc că aveți atîtea cărți !

— Generale — i-a răspuns Laurenti —, sînt la dispoziția dumneavoastră. Luați și citiți ce doriți.

În așteptarea reluării operațiilor împotriva regelui Sardiniei, tînărului general — cînd nu citește și cînd nu lucrează — îi place să facă plimbări lungi în vasta grădină

a familiei Laurenti, aproape un parc, plantată cu portocali și lămîi. Lîngă el umblă, cu pași mărunți, fiica gazdelor, bruna Emilie, cu ochi de jar, care n-are decît 15 ani. Viitorul împărat o găsește încîntătoare... atît de încîntătoare, încît amintirea lui Désirée începe să se estompeze.

La 5 aprilie, în ajunul intrării în campanie — această primă și modestă campanie din Italia —, Augustin Robespierre îi scrie fratelui său Maximilien : „Adaug la patrioții pe care ți i-am numit deja pe cetățeanul Buonaparte, general comandant al artileriei, *deosebit de merituos*. Este corsican. Şi nu oferă altă garanție decît aceea a unui om care, făcînd parte din această națiune, a rezistat drăgălășeniilor lui Paoli și ale cărui proprietăți au fost devastate de acest trădător".

De la numirea sa la armata din Italia, Napoleone a lucrat la un plan de operații care „ar deschide Piemontul armatelor republicii". Planul îl entuziasmează pe Robespierre-junior și pe colegul său Ricord, și cei doi reprezentanți îl impun generalului comandant al armatei din Italia : generalul Dumerbion. „Un bărbat de șaizeci de ani drept, curajos de felul lui, destul de cult — va spune Buonaparte —, dar ros de gută și aproape mereu bolnav în pat".

La 6 aprilie, divizia Masséna ocupă Ventimilie. A treia zi, părăsind provizoriu bateriile sale, Buonaparte trece în fruntea a trei brigăzi de infanterie și atacă fortul Oneglia. Soldații piemontezi și englezi sînt decimați. La 9 aprilie, în fruntea oamenilor săi, el pătrunde în Oneglia și cîteva zile mai tîrziu ia parte la cucerirea orașului Ormea.

În timp ce Masséna îi bate pe austrieci la Muriato și începe marșul său victorios spre pasul Tende, Buonaparte a făcut calea-ntoarsă — la 25 aprilie — spre Nisa. Se instalează din nou la familia Laurenti. O găsește pe Emilia atît de delicioasă, încît, într-o seară, fiind singur cu doamna Laurenti — îi zice „mamă" —, își ia inima în dinți și îi cere fata de nevastă. Doamna Laurenti, foarte tulburată de acest demers neprevăzut, răspunde că o să vorbească cu soțul ei.

Acesta este neplăcut surprins. Un mărunt general revoluționar ? Şi pe deasupra protejat al actualilor stăpîni

ai Franței ? Și care n-are ca sursă de venit decît solda ? Nici nu poate fi vorba !

— Dețineți, desigur, un post important — îi declară el lui Buonaparte —, sînteți militar de carieră și cred că veți avea un viitor frumos, dar cine-mi garantează că vă veți întoarce teafăr din această campanie din Italia ? E prea devreme pentru a hotărî așa de repede viitorul fetei noastre. Fiți rezonabil și renunțați la acest proiect de căsătorie : dacă veți persista, vom vorbi de el la întoarcerea dumneavoastră. Pînă atunci vi se va mai contura poziția. Noi, la rîndul nostru, vom avea timp s-o întrebăm pe Emilia, să știm încotro se îndreaptă gusturile și preferințele ei. Sînt sigur că mă veți înțelege.

Buonaparte nu „a înțeles“ de fel și s-a retras foarte „îndurerat“, fără a-i mai adresa vreun cuvînt familiei Laurenti.

Buonaparte insistă pe lîngă bolnăviciosul Dumerbion pentru a obține întăriri. Trebuie profitat de succesul obținut ! Desigur, nu este vorba deocamdată decît de primele ciocniri, dar ele sînt de bun augur !

Totuși, lucrurile nu se prezintă chiar așa de simplu. Exista o rivalitate între armata din Italia și armata Alpilor, susținută de Salicetti, al cărei cîmp de acțiune se afla mai în nord. Aceasta vede cu furie cum armata rivală este favorizată, datorită prezenței fratelui lui Robespierre. Augustin acaparează, într-adevăr, pentru armata „sa“ alimente, efective și material... Acțiunea combinată a celor două corpuri, recomandată de unii la Paris, pare cu atît mai greu de realizat cu cît Robespierre-junior dorește să culeagă singur laurii victoriei și apreciază că atacul prin Riviera trebuie să-l preceadă pe cel asupra orașului Torino. O altă problemă împiedică exploatarea primelor succese : care va fi atitudinea dogelui Genovei ?

Pentru a cunoaște și a aprecia forțele de care dispune Genova și fortificațiile ei, Augustin Robespierre și Ricord îl trimit la 11 iulie pe Buonaparte la Genova. Pentru că vorbește italienește, este omul cel mai potrivit. Va trebui totodată, în cursul acestei misiuni, deopotrivă politică și

de informare, „să studieze amănunţit poziţia civică şi politică a ministrului Republicii Franceze la Genova, Tilly".

Buonaparte se întoarce la 27 iulie de la Genova, aducînd informaţiile cerute. Augustin Robespierre e plecat de vreo două săptămîni la Paris, chemat de fratele său, care simte poate criza ce se coace. Într-adevăr, 27 iulie corespunde lui 9 thermidor după calendarul revoluţionar... şi chiar în ceasul în care Napoleone, fericit că şi-a îndeplinit bine misiunea, soseşte la Nisa, Maximilien este declarat în afara legii şi fratele său i se alătură de bunăvoie. În aceeaşi noapte, Augustin va sări de pe o cornişă a Primăriei oraşului şi-şi va fractura femurul. A doua zi va fi transportat pe braţe la eşafod şi va fi al doilea din lot care va muri.

La 5 august, în lagărul militar de la Sieg, Buonaparte află de evenimentele care-l lipsesc de protectorii săi. A doua zi îi scrie lui Tilly, însărcinatul cu afaceri al Franţei la Genova, o scrisoare foarte în stilul epocii ; „Am fost puţin mîhnit de catastrofa lui Robespierre, pe care-l iubeam şi pe care-l credeam pur, dar, chiar de mi-ar fi fost frate, i-aş fi împlîntat eu însumi pumnalul în inimă dacă aspira la tiranie". Mai tîrziu, împăratul Napoleon va dispune, totuşi, să se dea o pensie surorii fraţilor Robespierre, ajunsă în mizerie.

A fost el *robespierrist* ? Desigur că nu, dar, după cum a arătat el însuşi în *Cina de la Beaucaire*, el prefera libertatea republicană „jugului aristocraţilor" ! Întîmplarea l-a pus, la sosirea lui la Nisa, sub ordinele şi sub protecţia fratelui „Incoruptibilului". Evenimentele — şi interesul său — l-au împins să îmbrăţişeze acea cauză. Ar fi copilăresc s-o negăm.

Salicetti, de care depinde acum şi armata din Italia, a devenit bănuitor ştiind că Buonaparte s-a bucurat de protecţia fraţilor Robespierre. Poate tînărul general să fi comis vreo gafă în relaţiile cu compatriotul său ? Să fie adevărat că „abia s-ar fi uitat la el din culmea măreţiei sale", după cum a povestit reprezentantul la noul Comitet al Salvării publice ?... Cert este că Salicetti scrie la 6 august colegului său Berthier : „Am aflat de moartea noului tiran şi a complicilor săi şi te asigur că inima mi s-a dilatat de bucurie. Tu ştii că Ricord şi Augustin Robespierre au dominat în mod despotic armata din Italia.

Şi ce abuzuri domneau acolo în ceea ce priveşte finanţele..."

Buonaparte, „favoritul lui Robespierre", nu poate să nu fie compromis. „Sînt sigur — mai adăugase Salicetti — că, la sosirea mea la Nisa, îl voi găsi pe Ricord plecat şi poate şi pe Buonaparte. Dacă îi mai găsim la Nisa, am hotărît să-i arestăm şi să-i trimitem imediat la Paris. Există puternice motive de suspiciune împotriva lui, de trădare şi de delapidare". În acelaşi 6 august, reprezentanţii Albitte şi Laporte, pe care Salicetti i-a regăsit la Barcelonnette, califică planul de campanie al lui Augustin Robespierre — plan propus de Buonaparte — drept un plan „liberticid".

„Buonaparte fusese omul lor — precizează ei în scrisoarea adresată Comitetului —, făuritorul lor de planuri, de care noi trebuia să ascultăm. O scrisoare anonimă expediată din Genova, ne-a prevenit că fusese trimis un milion pentru a corupe un general. Fiţi vigilenţi, ni se spunea. Salicetti soseşte. El ne comunică că Buonaparte a fost la Genova, autorizat de Ricord. Ce se ducea să facă acest general în ţară străină ? Toate bănuielile noastre se îndreaptă spre el..." Este sigur — după cum va recunoaşte mai tîrziu Napoleon — că el se bucura de mare trecere pe lîngă reprezentanţii în misiune aflaţi în funcţie înainte de thermidor ; Augustin Robespierre nu lua nici o hotărîre privind armata din Italia înainte de a-l consulta pe tînărul general.

Fără a mai aştepta ordinele Comitetului, cei trei comisari, „considerînd că generalul Buonaparte a pierdut complet încrederea lor prin purtarea cea mai suspectă şi, mai ales, prin călătoria recent făcută la Genova", hotărăsc cele ce urmează : „Generalul de brigadă Buonaparte, comandantul artileriei armatei din Italia, este suspendat provizoriu din funcţiile sale. El va fi pus în stare de arest, prin grija şi sub răspunderea generalului comandant al sus-numitei armate, şi trimis la dispoziţia Comitetului Salvării publice, la Paris, sub o escortă bună şi sigură. Vor fi sigilate toate hîrtiile şi bunurile lui..."

Buonaparte „se socoteşte pierdut". Totuşi, nu este dus la închisoarea de la Fort-Carré din Antibes, aşa cum s-a afirmat multă vreme. Laurenti — o ştim din *Memoriile* sale — „se ocupă de el", oferă „garanţia sa", iar gene-

ralul în dizgrație este pur și simplu condamnat „să fie arestat la domiciliu în casa gazdelor sale". Cu o santinelă la poartă, umblă nerăbdător, de colo-colo, în casa din strada Villefranche. Dacă măcar ar fi Emilia aici ! Dar, prudenți, domnul și doamna Laurenti au trimis-o pe fiica lor la țară, la Saint-Martin, mai sus de Grasse, unde au o casă.

Ce să facă dacă nu să scrie reprezentanților ? „Iată-mă dezonorat fără să fi fost ascultat — le declară el la 12 august ...Mi-am sacrificat șederea în țara mea ; mi-am părăsit bunurile ; am pierdut totul pentru republică. De atunci am servit cu oarecare succes la asediul Toulonului și am meritat de la armata din Italia o parte din laurii pe care i-a dobîndit la cucerirea localităților Saorgio, Oneglia și Tararo... Ascultați-mă ! Liberați-mă de apăsarea care mă înconjură și restituiți-mi stima patrioților..."

Este „ascultat". Ancheta îl dezvinovățește și îl liberează pe Buonaparte. Iar Salicetti mărturisește cu sinceritate : „În urma examinării hîrtiilor sale și a tuturor informațiilor pe care le-am luat, noi am recunoscut că nici un element pozitiv nu îndreptățea prelungirea în continuare a detențiunii lui".

Generalul Dumerbion aprobă această eliberare. El are nevoie „de talentele acestui militar, care, n-o putem nega — precizează el —, devin tot mai necesare într-o armată pe care o cunoaște mai bine decît oricare altul". Șeful său recunoaște că oameni de valoarea sa sînt „extrem de greu de găsit". Dumerbion nu îndrăznește încă să-l reintegreze oficial pe Napoleone în armată, dar îi cere cu o amabilitate absolut părintească :

— Copilul meu, prezintă-mi un plan de campanie, așa cum știi dumneata să faci, și-l voi executa cît voi putea de bine.

Acest plan de campanie va fi cel pe care îl va pune el însuși în acțiune cam peste un an și jumătate și care va da Franței Italia. Deci, deocamdată, este lesne de închipuit uimirea lui Volney și a convenționalului Turreau de Lignières — acesta din urmă era pe coastă în călătorie de nuntă — cînd, în cursul unui dineu, la sfîrșitul lunii august 1794, îl aud pe tînărul general declarîndu-le că se obligă să cucerească Italia dacă forțele armatei vor fi sporite de la 40 000 la 55 000 de oameni.

Turreau îi atrage atunci atenția asupra faptului că armata franceză, chiar cu efectivele sporite, ar fi în continuare cu mult inferioară ca număr celei a generalului austriac Beaulieu. Armata lui Dumerbion mai este, de altfel, și foarte prost aprovizionată. Desigur că Beaulieu își va fortifica pozițiile, iar francezii vor fi în mai puțin de o lună încercuiți de armatele piemonteze și austriece.

— Totul este prevăzut — răspunde vesel Buonaparte —. De la bun început angajez bătălia cu Beaulieu și o cîștig. Bag spaima în inima Piemontului, care îmi este deschis, îi oblig să-mi predea cetățile pentru a le garanta statele, îl atac pe Beaulieu fără să-i las timp să-și revină și nici să-și încadreze rezervele. Soldații mei nu vor mai duce lipsă de nimic, victoriile vor dubla numărul și curajul lor ; din cucerire în cucerire ajung la porțile Vienei, unde dictez pacea...

Dacă ar fi să credem cele spuse de Chaptal, Turreau sfîrșește prin a nu mai considera acest plan „ca un act de lăudăroșenie al unui tinerel", ci îl crede realizabil și „promite să-l transmită Comitetului Salvării publice".

Așteptînd să reînceapă războiul, Napoleone se duce des de la Nisa la Antibes, unde o reîntîlnește pe Désirée, venită să-și vadă sora, acum doamna Joseph Buonaparte. Napoleone este din nou prins de farmecul ei. Jocul de-a dragostea reîncepe... La 5 septembrie, el părăsește Nisa, urmînd statul-major, în timp ce Désirée se întoarce la Marsilia. De acolo el îi va trimite această primă scrisoare, scrisă la Oneglia [1] :

„Inalterabila blîndețe care vă caracterizează, fericita sinceritate care nu vă aparține decît dumneavoastră îmi inspiră, bună Eugénie, prietenie, dar, absorbit de treburi, nu crezusem că acest sentiment avea să lase în sufletul meu o cicatrice mai profundă. Străin de pasiunile tandre, nu aveam să mă feresc de plăcerea de a fi în societatea dumneavoastră. Farmecul persoanei dumneavoastră, a caracterului dumneavoastră a cuprins pe încetul inima amantului dumneavoastră. De atunci ați citit în inima mea.

[1] D-l Girod din departamentul Ain, strănepot al lui Désirée, a găsit și a publicat în epoca noastră această scrisoare. De remarcat că Napoleon o numește pe Désirée cu cel de-al doilea prenume : Eugénie.

Mi-ați promis chiar prietenie. Este adevărat că totuși v-ați îndepărtat de prietenii dumneavoastră în mod precipitat. Da, în privința mea, datoria mă obligă să vă părăsesc. Nu veți fi, așadar, mirată dacă anulez depărtarea, dezvăluindu-vă sufletul meu. Este noapte, se pare că va fi vînt pe mare și mîine vom fi cu încă zece leghe mai departe unul de altul. Mă voi gîndi cu atît mai des la Eugénie ; dar ea, la vîrsta și cu sexul inconstanței, va împărtăși oare singurătatea mea, mîhnirile mele, dragostea mea ? Absența face sentimentele să șovăie și le caracterizează *(sic)*. Este Eugénie toată a amantului ei ?"

Amant ! Bineînțeles în sensul dat acestui cuvînt în veacul al XVIII-lea... De altfel, sentimentele pe care le nutrește pentru Désirée Clary nu-l împiedică să-i facă curte tinerei soții a lui Turreau de Lignières. Ea se numește Louise Gauthier. Tînărul general o găsește „extrem de frumoasă și foarte amabilă"... Atît de amabilă, încît i se dă lui Buonaparte.

— Am fost fericit — va spune el mai tîrziu — și mîndru de micul meu succes...

A doua scrisoare pe care o va scrie lui Désirée nu-i de fel drăgăstoasă. O sfătuiește să se consacre muzicii, care, „dintre toate talentele, este cel care ține cel mai mult de sentimente", și îi recomandă să se cufunde în lectură, care „îi va mobila memoria". Nu mai vorbește de dragostea sa, iar Désirée este îndreptățită să-i răspundă că „cea mai sensibilă dintre femei îl iubește pe cel mai rece dintre bărbați". De data asta, atins în amorul lui propriu, Buonaparte se apără :

„Dacă ați fi fost martoră, domnișoară, a sentimentelor pe care mi le-a inspirat scrisoarea dumneavoastră, ați fi fost convinsă de nedreptatea reproșurilor dumneavoastră... Nu există plăcere pe care n-aș vrea s-o împărtășesc cu dumneavoastră. Nu există vis în care să nu fim împreună. Fiți, așadar, foarte sigură că fraza «cea mai sensibilă dintre femei iubește pe cel mai rece dintre bărbați» este o frază abuzivă, plină de răutate și de nedreptate, pe care n-ați crezut-o cînd ați scris-o. Inima dumneavoastră o nega pe cînd mîna o scria".

Dar, la sfîrșit, scrisoarea ia din nou un ton de dăscăleală. Îi recomandă „să se obișnuiască să cînte gama cu o notă oarecare". Și îi explică metoda sa, care este, de alt-

fel, inaplicabilă... Iar scrisoarea se termină cu aceste trei cuvinte neașteptate : amintire, veselie, sănătate.

După manevrele amoroase, iată că vine rîndul operațiilor militare. Campania contra piemontezilor și a austriecilor e reluată fără nici un fel de amploare. Inamicul este pur și simplu silit să se retragă spre Dego și ariergărzile austriece sînt „hărțuite". Arhiducele Ferdinand avea dreptate să scrie, la 3 septembrie precedent, vorbind de „generalul Bonaparte" : „Este un corsican îndrăzneț, întreprinzător, care, desigur, va dori să riște un atac".

După cum a remarcat Louis Madelin, este pentru prima dată că numele de Bonaparte — ortografiat cum o va face Napoleon optsprezece luni mai tîrziu — apare sub pana unui principe al casei de Austria, care avea să devină în 1810, lucru atunci cu totul imprevizibil, vărul său prin căsătorie.

Generalul Dumerbion recunoaște și el meritele lui Napoleone :

— Datorez talentelor generalului de artilerie savantele combinații care au asigurat succesul.

Un succes fără strălucire, mai ales dacă îl comparăm cu viitoarea campanie din Italia. Totuși, în luna noiembrie, francezii s-au instalat la Caire și la Carcare. De acolo, după Buonaparte, s-ar putea porni în bune condiții la o nouă ofensivă... Dar Carnot la Paris și Salicetti în Sud nu se gîndesc decît la recucerirea Corsicii, predată de Paoli englezilor. În consecință, la sfîrșitul anului 1794 și la începutul anului 1795, iată-l pe Buonaparte obligat să pregătească, împotriva voinței sale, expediția împotriva Corsicii. După el — și el vedea bine lucrurile —, niciodată flota franceză nu va putea răzbate prin zona controlată de flota engleză. Dar Napoleon îi comunică lui Désirée : „Salicetti este rechemat la Paris ; un alt reprezentant îl înlocuiește. Probabil că aceasta va întîrzia expediția cu cîteva zile".

Într-adevăr, abia la 2 martie flota franceză părăsește Toulonul cu direcția Corsica. În dreptul capului Noli. escadra întîlnește flota anglo-napolitană, compusă din 17 corăbii. După o scurtă luptă, francezii pierd două vase — „La Ira" și „Le Censeur" — și se grăbesc să se întoarcă la Toulon. Expediția a eșuat. Cucerirea Corsicii este amînată pentru mai tîrziu.

În primăvara anului 1795, Napoleone o reîntîlnește pe Désirée la Marsilia și la Montredont, unde familia Clary are o casă la țară. De data asta, dragostea ia locul jocului de-a dragostea. Generalul pare într-adevăr îndrăgostit, dar serviciul îl tot pune pe drumuri ; nu-i poate consacra lui Désirée tot timpul său, cum ar dori. El n-are decît posibilitatea să-i scrie, și de data aceasta — la 11 aprilie — tonul este cu totul altul : „Primesc în clipa asta scrisoarea ta din 13 (1), care mi-a făcut cea mai duioasă plăcere. Am recunoscut în fiecare din cuvintele tale propriile mele sentimente, propriile mele gînduri. N-am încetat nici un moment să te am prezentă în memoria mea. Portretul tău este întipărit în inima mea. Nu m-am îndoit niciodată de dragostea ta, duioasa mea Eugénie, de ce să-ți vină în gînd că aș putea să nu te mai iubesc ? Plec în clipa aceasta la Tarascon, de unde îți voi scrie seara mai amănunțit. Este ora patru după-amiază. Al tău pe viață".

Într-una din scrisorile sale următoare, Napoleon va vorbi de „plimbările în care dragostea — preciza el — ne unea, fără să ne mulțumească"... Desigur, Désirée îi acordase „prietenului" ei cîteva favoruri. Se plimbaseră în pădure sub clar de lună. Viitorul împărat face, de asemenea, aluzie la o „seară fermecătoare". Să fie vorba de seara aceea în care a găsit-o pe Désirée ascunsă sub patul său și în care s-a întîmplat ceea ce trebuia să se întîmple? Seara la care va face aluzie la Sfînta Elena, încredințîndu-și amintirile marelui mareșal Bertrand, în acești termeni preciși și puțin poetici :

— Pentru că i-am luat lui Désirée sexul și fetia, l-am făcut pe Bernadotte mareșal, principe și rege !

Și Napoleon va mai încredința tovarășului său de exil :

— Am anunțat-o pe mama ei...

Într-adevăr, la 12 aprilie 1795 s-a logodit în mod oficial cu Désirée. Încă nu poate fi vorba de fixarea unei date pentru căsătorie. În acel moment, Buonaparte nu este afectat nicăieri. Cum există prea mulți generali de artilerie, el, cel mai tînăr în grad, a fost desemnat pentru a comanda o acțiune de reprimare a „briganzilor" din Vendeea, dar el n-are de fel intenția să se prezinte la acest post. Este cumva stînjenit că trebuie să lupte împotriva unor francezi răsculați, cînd Teroarea nu mai este la ordinea zilei ? Lucrul a fost atît de des afirmat, încît pînă

la urmă s-a dat crezare acestei legende. Dar n-a coborît el cu elan pe străzile din Ajaccio ? N-a participat la represiunea de la Marsilia ? N-a propus el însuși să instaleze bateriile în așa fel încît „să domine orașul" dacă ar îndrăzni să miște ? Și cîteva luni mai tîrziu va ezita el oare să zdrobească cu lovituri de tun pe secționarii [1] regaliști din Paris, care voiau să atace Convenția ? Nu-l sperie nicidecum participarea la un război civil, dar artileria nu poate fi de nici un folos în Vendeea, în acest război dus în mărăcinișuri și tufișuri... Fără îndoială, i se va oferi comanda unei brigăzi de infanterie, dar el nu vrea să schimbe arma. Preluînd un asemenea post, nu s-ar alege cu o glorie care să-i servească ambiția. Acestea sînt adevăratele motive ale atitudinii sale, pe care are de gînd să le explice verbal ministrului. De aceea se hotărăște să plece la Paris cu Louis, luînd cu sine ca aghiotanți — și cu de la sine putere — pe Junot și Marmont. Cu sprijinul lui Ricord, speră să obțină un alt post.

Cînd se urcă în trăsură, la 8 mai, Désirée este zdrobită. Îi strecoară un medalion cu o șuviță din părul ei, pe care el îl pune la inimă. Apoi, hohotind de plîns, se așază la masa ei și îi scrie aceste rînduri : „Fiecare clipă îmi străpunge sufletul. Ea mă îndepărtează de cel mai drag dintre prieteni. Dar tu ești întotdeauna prezent în inima mea. Închipuirea mea te vede pe toate drumurile pe care trec. Gîndul la tine mă urmează peste tot și mă va urma pînă în mormînt. O, prietenul meu, fie ca jurămintele tale să fie tot atît de sincere ca ale mele și fie ca tu să mă poți iubi cum te iubesc eu. A trecut o jumătate de oră de cînd ai plecat. Se apropie ora plimbării, dar prietenul meu nu vine să mă ia. Vai ! Cît de rău îmi pare că te-am lăsat să pleci. Totuși, trebuia să vină clipa, trebuia să-l părăsesc pe acest bun prieten, căruia nu pot să-i spun cît... Numai ideea de a te ști întotdeauna fidel... Acum s-a făcut un ceas de cînd ai plecat ; ceasul acesta îmi pare nenumărate secole. Să primesc de la tine știri și asigurarea că mă iubești, iată singurul lucru ce mă poate face să suport o atît de lungă și de cumplită absență..."

[1] Membri ai secțiilor alcătuite în 1790 de Adunarea constituantă. — *Nota trad.*

Pe ciorna scrisorii sale, care ni s-a păstrat, Désirée a desenat numeroase inițiale *B... B... B... B...* care se transformă în *Buonaparte... Buonaparte... Buonaparte...*

Pe versoul scrisorii, ea adaugă :

„Nu mai văd trăsura. Fiecare clipă îmi străpunge inima pentru că mă îndepărtează de tine... Mă îndepărtează de cel mai drag prieten al meu. De acel prieten care... dar te urmez, sînt în trăsura de poștă cu tine... imaginația mea aleargă, te văd pe drumurile pe care treci..."

Rîul Durance s-a revărsat și Napoleon sosește la 9 mai, destul de tîrziu, la Avignon. Locuiește la hotelul „Fostul palat regal". Cinează cu adjutantul-general Grillon și adjunctul său, un oarecare Hippolyte Charles, pe care îl va reîntîlni mai tîrziu... Apoi îi scrie lui Désirée :

„Sosesc la Avignon foarte mîhnit de ideea că trebuie să stau așa de multă vreme departe de tine. Drumul mi s-a părut foarte trist. Speranța că draga mea Eugénie se va gîndi des la bunul ei prieten și-i va păstra sentimentele afectuoase pe care i le-a promis poate singură să-mi ușureze durerea și să-mi facă situația suportabilă. Nu voi mai primi scrisori de-ale tale înainte de a ajunge la Paris. Aceasta mă va face să mă grăbesc cît voi putea de mult pe drum. Fă în așa fel încît să primesc o scrisoare cel puțin în clipa în care voi fi sosit... Adio, buna și duioasa mea prietenă. Amintire și amor de la cel care este pentru toată viața al tău".

Și îi amintește adresa sa :

„Generalul Buonaparte, comandant al artileriei Armatei de vest, actualmente la Paris, post-restant".

6

GENERALUL VENDEMIAR[1]

CEI CARE NU ȘTIU SĂ
SE SERVEASCĂ DE ÎMPREJURĂRI
SÎNT NEROZI.

Napoleon

Camarazii se minunează : Napoleone vorbește — și vorbește mult. În picioare, rezemat de o consolă de marmură între cele două ferestre ale salonului domnului și doamnei de Marmont — părinții aghiotantului său, care locuiesc în Châtelot, la Châtillon-sur-Seine —, face de patru ore conversație cu o vecină de-a gazdelor sale, tînăra Victorine de Chastenay, care poartă titlul de canonică[2], ceea ce-i conferă dreptul de a fi numită *Madame*. Prima impresie nu fusese bună : se arătase foarte tăcut, nu folosise decît monosilabe, atrăgîndu-i sec atenția tinerei fete că se exprimă prost pe italienește, și-i „ceruse“ fratelui său Louis să calculeze logaritmul numărului 44. Doamna de Chastenay, mama Victorinei, a tre-

[1] Vendemiar — prima lună din calendarul revoluționar francez (22 septembrie—22 octombrie). — *Nota trad.*

[2] Titlu purtat înainte de revoluție de domnișoare și de doamne din nobilime care făceau parte dintr-o comunitate religioasă, fără să fie călugărițe propriu-zise. — *Nota trad.*

buit să intervină pentru a obține permisiunea de a-l trimite pe tînăr să se distreze vizitînd uzina metalurgică de la Sainte-Colombe.

Și iată că, deodată, acest pedagog morocănos și plicticos se însuflețește și își întredeschide inima. Atît „statul-major“ cît și tînăra canonică se miră : cel ce vorbește acum nu mai este un vechi ofițer al regelui, nici un general sanchilot, ci un om care se situează deasupra partidelor.

— Ce vedem dacă vrem să studiem evenimentele de la Lyon și chiar pe cele de la Toulon ? — întreabă el —. Nici o prevedere, nici un plan în rezistența de la Lyon. Curajul, energia celor mai frumoase caractere și-au pierdut acolo influența din lipsă de concepții și nesiguranța țelului. La Toulon, negustorii începuseră prin a-și muta pe vase o mare parte a avutului lor, gata ei înșiși să ridice pînzele dacă cumva norocul i-ar fi părăsit. Nu așa se face un război civil...

Napoleone este domesticit. O ajută pe tînăra canonică să-și facă un buchețel de albăstrele și acceptă să participe la jocurile de societate. „Pierzînd la gajuri — va povesti mai tîrziu fata —. l-am văzut în genunchi, în fața mea, pe cel care va vedea curînd Europa la picioarele sale. Am dansat. Compatriotul nostru Junot, pe atunci aghiotant al generalului, mai tîrziu general și duce d'Abrantès, mai mult a zbierat decît a cîntat melodia cunoscută : *Nu-i nostim ciobănașul meu ?* și a fost o petrecere foarte zgomotoasă“.

La 23 mai, conducîndu-l la trăsură pe Buonaparte și micul său stat-major, domnul de Marmont i-ar fi strecurat acest sfat :

— Lăsați-i timp acestei revoluții să se cumințească. Nu știți ce se poate întîmpla trecînd prin cartierul Saint-Germain.

Sfat poate apocrif... să-și ofere adică sabia regaliștilor ? Buonaparte nici nu se gîndea la cei din cartierul Saint-Germain, după cum aceștia nu se gîndeau la el. Numele lui nu spunea încă nimănui nimic !

Iată-l pe Napoleone îndreptîndu-se în trăsură spre Paris, unde va intra în Istorie...

Buonaparte și camarazii săi sosesc în capitală la 25 mai 1795 și locuiesc la început la „Hôtel de la Liberté“,

strada Fossés-Montmartre. La sosirea lor, orașul abia se trezea după o nouă „zi“ tumultuoasă. Parisul este flămînd... Curînd, pentru a putea trăi o singură zi, va trebui mai multă „hîrtie“ decît era nevoie înainte de metal pentru a trăi un an. În epoca aceea, ludovicul de aur se urca cu 100 de franci *pe ceas*. De aceea, „burțile goale“ atacaseră cu cinci zile în urmă „burțile putrede“, adică pe deputații care-și țineau ședințele la Tuilerii. La 1 prerial, mulțimea năvălise în Convenție și-l masacrase pe deputatul Féraud, care încercase să-i stea în cale. Prezida Boissy d'Anglas. Bîlbîindu-se, el afirma atît de des că „mijloacele de subzistență sînt asigurate“ — asta în vreme ce se murea de foame —, încît fusese poreclit *Boissy-Foamete*. Posteritatea și-l va aminti îndeosebi pentru faptul că în acel 1 prerial a salutat calm capul lui Féraud.

Răscoala îi proscrisese pe ultimii iacobini — printre ei și pe Ricord, cel mai bun sprijinitor al lui Buonaparte. De aceea, Napoleone se duce să-l vadă pe Aubry, ministrul de război. Îmi închipui că acesta, înainte de a-l primi pe Napoleone, a consultat fișa lui : „*Buonaparte (brevetat)*“ și a putut citi aceste cuvinte „avînd cam prea multă ambiție și trăgînd prea multe sfori pentru avansarea sa“. Aubry apreciază ca prea rapidă cariera acestui mic protejat al lui Robespierre și nu-i oferă decît o vagă funcție la statul-major, pînă la plecarea sa în Vest.

Ministrul trebuie să fie foarte fericit că-i poate face dificultăți acestui general de artilerie de 25 de ani — care, pe deasupra, comite greșeli de franceză „destul de grosolane“ —, mai ales că el însuși, de asemenea artilerist, n-a depășit încă, la 45 de ani, gradul de căpitan.

— Cetățene reprezentant — declară Buonaparte —, oamenii îmbătrînesc iute pe cîmpul de bătaie, și eu de acolo vin !

Acest „mic italian“ — în plus iacobin, cel puțin trecînd drept iacobin — a făcut o impresie proastă. N-a dobîndit de loc o înfățișare războinică. A rămas palid, fragil, osos, cu tenul galben — urît, va spune chiar viitoarea ducesă d'Abrantès. Mîinile sale sînt „slabe, lungi și negre“. Laura își va aminti mai tîrziu de această biată siluetă, străbătînd cu un pas „destul de stîngaci și nesigur“ curtea de la „Hôtel de la Tranquilité“, unde locuia familia Permon, „cu o pălărie rotundă proastă trasă pe ochi, de sub

care-i ieșea, ca niște urechi de cîine, părul prost pudrat". Refuză să poarte mănuși, pentru că, zice el, „este o cheltuială inutilă". Cizmele lui sînt grosolan croite, aproape niciodată lustruite. Oamenii zîmbesc cînd îl văd pe acest vechi protejat al lui Robespierre colindînd birourile, „bătînd pe la toate ușile", povestind tuturor planurile sale, înjurînd cu jumătate de gură pe „muscadins"[1], pe care-i tratează de „francezi răi", și amintind de nedreptățile care, pretindea el, i se făcuseră. Afirmă că este bolnav — de altfel, concediul său de boală expiră la 15 iulie — și, pînă atunci, face nenumărate demersuri pentru a evita obligația de a se prezenta la postul său.

Tînărul artilerist — după cum îi va scrie el lui Joseph la 13 iunie — nu se poate împăca cu ideea de a prelua comanda acestei armate din Vendeea în calitate de „general de infanterie". Plin de pizmă, „rece și sumbru", el declară :

— Mă dau în lături, satisfăcut de faptul că nedreptatea ce se face serviciilor aduse este suficient simțită de cei care vor să le aprecieze.

Nici la teatru nu părăsește aerul său încruntat. L-a reîntîlnit pe Bourrienne, care-l cară după el la Teatrul francez ; în mijlocul hohotelor de rîs, Napoleone păstrează „o tăcere de gheață".

Numai o tînără femeie necunoscută — sau aproape numai ea — va admira „privirea foarte frumoasă" a acestui general cu nume ciudat, care „se însuflețea vorbind". Ea gîndea că acest provincial ar putea să aibă o „oarecare valoare". Dacă n-ar fi fost atît de slab, „încît avea aerul bolnăvicios și stîrnea compătimire — va povesti ea —, s-ar fi putut remarca trăsăturile lui foarte fine. Gura lui îndeosebi avea un contur plin de grație. Un pictor, elev al lui David, îmi spuse că trăsăturile sale aveau o formă grecească, ceea ce mă făcu să-l respect".

O singură consolare : scrisorile lui Désirée. „Am primit cele două încîntătoare scrisori ale tale — îi scrie el —, ele mi-au răcorit sufletul și i-au dat o clipă de fericire. Tristă iluzie, pe care depărtarea ta de mine și nesiguranța viitorului au risipit-o. Simt însă bine că, datorită dragostei bunei mele prietene, nu poți fi nefericit... Te conjur,

[1] Denumire dată, în 1793, eleganților regaliști. — *Nota trad.*

nu lăsa să treacă o zi fără să-mi scrii, fără să mă asiguri că mă iubești mereu..."

Dar Désirée a trebuit să plece la Genova cu mama ei. Buonaparte, care nu știe încă de această plecare, este neliniștit de lipsa știrilor : „N-am mai primit scrisori de la tine, adorabila mea prietenă. Cum ai putut să lași să treacă unsprezece zile fără să-mi scrii ! Oare toată vremea asta nici nu te-ai gîndit la mine ? Grăbește-te să-mi scrii și să-mi ușurezi inima, împovărată de nesiguranța în care a lăsat-o tăcerea ta..."

Şi două zile mai tîrziu, trecînd de data aceasta la formula dumneavoastră, îi scrie iarăși : „Oare să vă fie deja indiferent dacă-mi scrieți și să considerați deja lipsit de interes dacă aflaţi ştiri despre mine ? Alung această idee, care mi-ar otrăvi viața și mi-ar jigni inima. Dacă nu simțiți durerea pe care mi-a provocat-o tăcerea dumneavoastră, înseamnă că dumneavoastră nu o încercați..."

În sfîrșit, primește o scrisoare de la mica lui logodnică marsilieză și află de plecarea ei. Se crede părăsit — și se complace, s-ar zice, în rolul personajului căruia totul îi este indiferent : „Nu mai ești în Franța, demna mea prietenă ; nu eram oare și așa destul de departe unul de altul ? Te-ai hotărît să pui între noi marea. Nu ți-o reproșez ; știu că situația ta este prea delicată și ultima ta scrisoare m-a îndurerat prin mișcătoarea descriere a suferințelor tale. Dulce Eugénie, ești tînără. Mai întîi sentimentele tale își vor pierde din intensitate, vor păli cu încetul, și după cîtăva vreme o să-ți dai seama că te-ai schimbat. Aceasta este legea timpului. Acesta este efectul funest, infailibil, al absenței. Ştiu că vei continua să-i porţi interes prietenului tău, dar nu va mai fi decît interes, decît stimă. Să nu crezi cumva că te pot acuza de nedreptate. Fii fericită și bunul tău prieten te va aproba. O inimă întinată de furtunile pasiunilor proprii vîrstei bărbăției nu era demnă de tine".

Pentru prima dată, viitorul împărat a pierdut încrederea în steaua sa.

În luna iulie, după o scurtă ședere într-un hotel din strada Michodière, se instalează într-o cămăruță ieftină, cu trei franci pe săptămînă, la „Hôtel du Cadran Bleu", din strada Huchette nr. 10, la etajul al treilea sau al pa-

trulea. Ferestrele lui dau spre Sena, de cealaltă parte a imobilului. Acesta continuă, de altfel, să existe și astăzi, sordid și lugubru. Ofițer aflat în disponibilitate, Buonaparte are cu atît mai puțini bani, cu cît ține să-i trimită mamei lui ceva ajutoare. Nu ia decît o singură masă pe zi, care-l costă 25 de sous.

— Trăiam atunci stingher ca un urs, — va spune el — cu cărțile mele, singurii mei prieteni din vremea aceea.

Scrisorile sale către Joseph îi oglindesc amărăciunea ; crede că nu mai este iubit : „Désirée îmi cere portretul, îmi voi face unul. I-l vei da dacă ea-l va mai dori încă, dacă nu, îl vei păstra pentru tine".

Se înduioșează — ceea ce i se întîmplă rar : „Orice ți-ar pregăti soarta, îi scrie el fratelui său, știi bine, prietene, că nu poți avea prieten mai bun, căruia să-i fii mai drag și care să-ți dorească mai sincer fericirea. Viața este un vis ușor care se risipește. Dacă pleci și crezi că s-ar putea să fie pentru mai multă vreme, trimite-mi portretul tău. Am trăit atîția ani împreună, atît de strîns uniți, încît inimile noastre s-au contopit, și știi mai bine decît oricine în ce măsură inima mea îți aparține în întregime. Simt, scriind aceste rînduri, o emoție cum numai arareori am încercat în viață. Simt că va trece mult pînă ne vom revedea și nu mai pot continua scrisoarea".

Cîteodată, generalul flămînd se îndreaptă cu Junot spre Bulevardul Italien, locul de întîlnire al regaliștilor — viitorii lui adversari din vendemiar. Acești „emigranți din interior" conspiră aici, pe sub umbrare, de unde și porecla dată locului : „Micul Coblentz"... Și Buonaparte, vorbind despre „frumoasa afacere de la Quiberon", va declara foarte fericit :

— Afacerea asta a afectat puțin micul Coblentz.

Se așază pe unul din scaunele puse acolo de negustorii de înghețată. Văzînd cum trec prin fața lui tinerii „incroyables" [1], extravagant îmbrăcați, vorbind schimonosit, își împinge scaunul „în așa fel, încît să-i cadă pe picioare cîte unui tînăr dintre aceștia".

— Și astea sînt ființele — exclamă el — care se bucură de avere !

[1] Tineri din timpul Directoratului îmbrăcați excentric și vorbind afectat. — *Nota trad.*

Nu are mai multă simpatie nici pentru secţionari, care sînt flămînzi şi cer revenirea la „Constituţia din 1793".

— E bună într-un fel — declară Buonaparte doamnei Permon —, dar tot ce ţine de măcel nu face doi bani!

În alte dăţi se duce, tot însoţit de Junot, la Grădina botanică:

— Cînd intri aici, respiri pacea.

Devenind mai îndrăzneţ, locotenentul Junot îi face confidenţe dragului său general. Continuă s-o iubească la nebunie pe Paulette Buonaparte. Napoleone nici n-a primit, nici n-a respins cererea, dar socoate căsătoria posibilă numai în ziua în care Junot va putea să-i ofere viitoarei sale soţii „o situaţie nu strălucită, dar, în sfîrşit, îndestulătoare, pentru a nu încerca durerea de a da viaţă unor copii care ar fi nefericiţi..."

Viitorul duce d'Abrantès, din ce în ce mai îndrăzneţ, îi dezvăluie şefului său că a primit în ajun o scrisoare de la tatăl lui. Domnul Junot îi comunică fiului său că, ce-i drept, nu avea să-i dea nimic pe loc, dar că partea sa de moştenire va fi cîndva de douăzeci de mii de franci.

— Voi fi deci bogat — exclamă Junot —, pentru că împreună cu leafa mea voi avea 1 200 de livre rentă, generale; vă conjur, scrieţi-i cetăţenei Buonaparte...

„Ieşind din Grădina botanică — va povesti viitoarea soţie a lui Junot —, ei au trecut Sena într-o barcă şi, străbătînd străzile, au ajuns pe bulevard. Erau vizavi de băile chinezeşti şi se plimbau pe aleea laterală"...

— Nu-i pot scrie mamei ca să-i prezint această cerere — explică Napoleone —, căci, în sfîrşit, vei avea 1 200 de livre rentă, asta este bine, dar nu le ai încă. Tatăl tău este al naibii de zdravăn şi o să te facă să le aştepţi multă vreme. Pe scurt, n-ai nimic decît galoanele tale de locotenent. Cît despre Paulette, ea nu are nici atît. Aşadar, să rezumăm: tu n-ai nimic, ea n-are nimic, care-i totalul? Nimic. Deci nu vă puteţi căsători acum. Să aşteptăm. Vom avea poate zile mai bune, dragul meu. Da, vom avea zile mai bune, chiar dacă va trebui să mă duc să le caut în altă parte a lumii.

Să fi pronunţat el cu adevărat aceste cuvinte în acel început de vară 1795? Cît despre dragostea lui... merge prost. Désirée păstrează tăcerea şi el suferă... În sfîrşit, „tăcuta" — aşa o numeşte acum — îi scrie rînduri pline

de dragoste. Scrisoarea a fost expediată de la Genova la 6 iulie, dar nu i-a parvenit destinatarului decît la începutul lunii august :

„Dacă Eugénie ţi-a fost dragă, de ce nu ţi-ar fi dragă şi acum ? Italia n-a schimbat inima mea ; o ! dragul meu, te iubesc şi mai mult dacă este posibil. Eşti singurul obiect al gîndurilor mele. În lipsa ta mă tîngui, sufletul meu este trist şi nu există clipă în care să nu mă gîndesc la tine. Astfel, dragul meu, fericirea noastră este amînată, e adevărat, dar nu pentru totdeauna. Dacă vrei să mă iubeşti atît cît te voi iubi eu, fericirea noastră va aştepta ca evenimente mai favorabile să ne unească... Aş vrea să fii convins că îţi voi dovedi toată viaţa dragoste şi duioşie şi că Eugénie va avea mereu pentru tine, pe lîngă stimă, şi cea mai tandră iubire. Tot ce-mi spui despre cel pe care l-aş putea iubi este degeaba. Ştii prea bine că nu te pot iubi decît pe tine. Tu eşti singurul, o, prea iubitul meu, căruia îi voi spune toată viaţa : «Te ador»".

În ciuda dragostei pe care i-o poartă logodnica lui, Buonaparte este din nou demoralizat. Scrisorile lui reflectă starea sa de spirit. Dacă Désirée iubeşte pe un altul, să nu şovăie să-l părăsească pe micul general fără brigadă ! Să nu-şi mai constrîngă sufletul ! Să nu-şi impună obligaţii. Biata Désirée ! Ea iubeşte cu prospeţime, sinceritate şi puritate şi nu înţelege reacţiile pesimiste ale „amantului" ei şi dramele lui de conştiinţă. De aceea continuă să-i jure lui Buonaparte că-l iubeşte cu toată ardoarea. Fiind nefericită departe de el, ea îl imploră s-o iubească aşa cum îl iubeşte ea pe el : „adică atît cît se poate iubi..."

Dar aceste declaraţii nu-i redau de fel curajul lui Napoleone. În acelaşi început de august îi mai scrie o dată lui Joseph ca să-şi deschidă inima : o inimă dezamăgită cum n-a mai existat şi nu va mai exista vreodată. Afirmînd că ar fi „foarte puţin legat de viaţă", el spune că se află mereu în starea de spirit pe care o ai în ajunul unei bătălii, avînd sentimentul că, dacă moartea se află ascunsă undeva ca să pună capăt la toate, ar fi o nebunie să te mai nelinişteşti. Dacă nu se gîndeşte de-a dreptul la sinucidere, cel puţin — afirmă el — nu se va da la o parte din calea morţii dacă ea i s-ar înfăţişa : „şi dacă asta continuă, prietene, voi sfîrşi prin a nu mă mai feri cînd va trece o trăsură".

Joseph ar putea fi nedumerit, ceea ce ar fi și firesc, de aceea Buonaparte precizează : „Rațiunea mea se miră cîteodată de asta, dar iată ce influență au avut asupra mea spectacolul moral al acestei țări și obișnuința cu primejdiile“.

El speră, totuși, că în „mișcarea continuă a oamenilor din conducere“ cineva va sfîrși prin a se interesa de el. Aceasta pare cu atît mai puțin probabil cu cît la 16 august Napoleone primește o adevărată somație, în care i se ordonă să plece în Vendeea. Tonul este amenințător : „Am toate motivele să presupun că sînteți în stare să porniți la drum și vă invit să vă prezentați cît de curînd la postul dumneavoastră, unde prezența dumneavoastră devine din zi în zi mai necesară. Dacă sănătatea dumneavoastră nu vă permite un serviciu activ, comunicați-mi acest fapt și voi propune la Comitet înlocuirea dumneavoastră“.

Desigur că, după primirea acestei somații, Napoleone s-a prezentat, la 18 august 1795, la Comitetul Salvării publice. Oare soarta îi surîde iarăși ? Oricum, reușește să se facă ascultat și explică cum ar putea acționa armata din Italia dacă s-ar accepta planul său.

Doulcet de Pontécoulant, noul ministru de război, ascultă cu atenție expunerea lui și declară :

— Generale, ideile dumneavoastră sînt strălucite și îndrăznețe, dar ele trebuie să fie examinate cu calm și chibzuință înainte de a ne gîndi la executarea lor. Binevoiți deci să vă acordați timpul necesar și, cu capul odihnit, să-mi faceți un raport pe care-l voi supune Comitetului.

— Timp ? — exclamă Buonaparte —. Nu am nevoie de timp, planul meu este elaborat atît de precis în capul meu, încît o jumătate de oră mi-ajunge să-l dezvolt în toate amănuntele. O pană, două foi de hîrtie, iată ce cer de la bunăvoința dumneavoastră.

Le primește și pe loc, pe un colț de masă al Comitetului, scrie, cu scrisul lui rapid și, ca de obicei, abia descifrabil, întregul plan al campaniei din Italia, pe care îl va realiza opt luni mai tîrziu :

— Trebuie ocupată linia de la Borghetto, care este scurtă, bine sprijinită și ușor de apărat.

Î se cere să întocmească el însuși scrisoarea destinată lui Kellermann, pe atunci comandantul armatei din Italia. „Am întocmit scrisoarea — va povesti el — și i-am reproșat lui Kellermann greșelile pe care le comisese și planul pe care îl propunea, indicîndu-i pozițiile pe care trebuia să le ocupe. Și, cum scrisoarea trebuia să fie semnată de președintele Comitetului, am scris-o pe tonul pe care l-aș putea folosi astăzi scriind scrisori, ceea ce a plăcut mult Comitetului". Sieyès și Letourneur ascultă și ei o expunere a lui. El îi seduce și tînărul general este angajat, dar, vai, nu pentru armata din Italia :

— Sînteți rechiziționat de Comitet pentru a contribui cu zelul și aptitudinile dumneavoastră la lucrările planurilor de campanie și de operații ale armatei de uscat.

Iată-l deci atașat la biroul topografic al Comitetului Salvării publice. Asta nu-i face de fel plăcere și îi comunică fratelui său știrea fără entuziasm. Se gîndește chiar să se expatrieze și să se angajeze la Constantinopol „ca general de artilerie, trimis de guvern pentru organizarea artileriei marelui sultan, cu o leafă bună și un titlu de ambasador, foarte măgulitor". Se și vede plecat la Înalta poartă : „O să aranjez să te numească consul", îi promite el lui Joseph...

Dar Pontécoulant, care se pare că-l apreciază, îl va lăsa să plece ?

La 30 august primește o nouă scrisoare de la Désirée : „Să nu crezi că sînt fericită — oare pot fi fericită departe de tine ? Amintirea încîntătoarelor noastre plimbări îmi este tot timpul prezentă în inimă, precum și păduricea cu negrele presimțiri..." Este vorba, fără îndoială, de păduricea în care cei doi logodnici evocaseră obstacolele care păreau să mai împiedice căsătoria lor. „Vai, nu erau decît prea întemeiate — continuă ea —, de vreme ce trebuie să fim despărțiți atît de multă vreme ; destinul a vrut astfel..."

Chiar a doua zi, Napoleone îi răspunde : „Am primit încîntătoarea ta scrisoare, buna mea prietenă, ea îmi produce aceeași bucurie pe care mi-o dă întotdeauna amintirea ta. Adesea, în mijlocul plăcerilor zgomotoase ale acestui imens oraș, mă gîndesc la draga mea Eugénie. Gîndul meu străbate mările, înfruntă dificultățile legate de distanță și aleargă să se odihnească lîngă tine..."

El a început să ducă din nou un fel de viață mondenă. În afara orelor consacrate muncii — „de la ora două după-amiază la patru și de la unu după miezul nopții la două“ —, noile lui funcții i-au permis să frecventeze cîteva saloane la modă. Este uluit și îi scrie lui Joseph: „Luxul, plăcerea și artele au reînviat într-un mod uimitor. Reapar caleștile, eleganții, cărora li se pare acum că timpul în care ei au încetat să strălucească a fost doar un vis lung...“

„Întîlnești femei peste tot — îi scrisese el cu puțin înainte —, la spectacole, la plimbări, în biblioteci... O femeie are nevoie de șase luni de Paris pentru a ști la ce are drept și care este puterea ei“. El știe deci în ce măsură este necesar să cultive relațiile sale feminine. De aceea s-a și dus s-o reîntîlnească pe Thérésia Tallien, pe care o cunoscuse pe vremuri. I-a expus preocupările lui vestimentare, de general aflat în disponibilitate. Atotputernica Notre-Dame de Thermidor n-ar putea oare să-i facă rost de o uniformă ?... Sau, cel puțin, de niște pantaloni ? Pe Thérésia a amuzat-o să se ocupe de treaba asta. L-a recomandat pe protejatul ei ordonatorului Lefèvre, de la Divizia 17. Cîteva zile mai tîrziu, ea l-a primit pe Napoleone, strigîndu-i prin tot salonul aceste cuvinte, de care viitorul împărat își va aminti mai tîrziu :

— Ei bine, amice, v-ați căpătat pantalonii !

Oare din pricină că se gîndește la scena asta îi scrie lui Désirée cu oarecare rezervă despre doamna Tallien : „Am cinat alaltăieri la doamna Tallien ; ea continuă să fie destul de drăguță, dar nu știu prin ce fatalitate farmecele ei au pierit în ochii mei. A îmbătrînit puțin. Te-ar plăcea dacă te-ar cunoaște. Am remarcat la cina aceasta o clică de vreo 20 de femei. Nu întîlnesc la ea niciodată decît femei urîte și în vîrstă. Aici, draga mea, există o anumită frămîntare în capete, dar în rest totul este foarte liniștit. Să sperăm că lucrurile vor merge bine“.

Îi schițează un tablou al Parisului care riscă s-o neliniștească pe Désirée. Oare în acest vîrtej de plăceri se va putea menține amintirea logodnicei sale ? Ghicind poate neliniștea ei, el o previne : „Cît despre mine, te asigur că, dacă aș putea fi fericit departe de tine, aș fi. Am prieteni, mă bucur de multă stimă, iau parte la serbări și la petreceri. Dar departe de scumpa mea Eugénie

nu pot exista pentru mine decît unele bucurii și unele plăceri, dar nu fericirea. Să ne bucurăm deci din plin de viață cît mai repede, scumpa mea prietenă, să ne grăbim să fim fericiți, timpul trece, anotimpurile se scurg și vine bătrînețea. Te sărut de un milion de ori, scumpul tău amic pe viață".

În luna septembrie o vizitează din nou pe doamna Tallien. Şi acolo, într-o seară face cunoștință cu o prietenă de-a Thérésiei : frumoasa Rose de Beauharnais, care va fi curînd „incomparabila Josefina". Născută Tascher de la Pagerie, originară din Trois-Ilets, localitate din Martinica, ea este văduva lui Alexandre de Beauharnais. Primul și plicticosul ei soț, viconte cu de la sine putere, fusese ales președinte al Adunării constituante înainte de a fi ghilotinat de mașina la lansarea căreia — ca atîți alți ucenici-vrăjitori — contribuise. Prietenă intimă cu Thérésia, această frumoasă creolă la modă fusese închisă în timpul Teroarei și, de la eliberarea ei, ducea o existență destul de ușoară. A fost la un pas de moarte și se străduiește acum să-și uite coșmarul și, pe de altă parte, să găsească un protector care s-o ajute să trăiască. Nu mai are strălucirea pe care o avusese la douăzeci de ani, dar se machiază cu atîta abilitate, încît atrage, azi mai mult decît altădată, privirile bărbaților. Cunoaște arta de a merge, de a se așeza, de a se întinde punîndu-și în valoare corpul suplu și grația languroasă de creolă, în sfîrșit, arta de a-i fixa pe cei pe care voia să-i seducă cu privirea ei „irezistibilă"... În plus, are acel „bon ton" al vechiului regim. Dar Buonaparte nu este încă cucerit, sau nu îndrăznește să ridice ochii la această pseudovicontesă, care poate că este deja amanta lui Barras. Oare legătura dintre văduva veselă și regele corupților să fi început înainte sau după vendemiar ? Nu se știe sigur... O iubise generalul Hoche pe vremea cînd erau amîndoi închiși, în timpul Teroarei, în închisoarea Carmeliților. Dar aceste amoruri de după gratii par să fie uitate de mult... Ouvrard va povesti : Hoche era acolo tocmai în seara aceea în care Buonaparte, luînd tonul și apucăturile unei țigănci ghicitoare, îi citește în palmă doamnei Tallien și îi spune „o mie de nebunii". Vor și

alții să li se ghicească. Gelozie sau rivalitate : cînd îi vine rîndul lui Hoche, se pare „că în dispoziția lui Buonaparte s-a schimbat ceva". El examinează atent liniile mîinii care îi este prezentată și după aceea îi prezice, „pe un ton solemn, sub care se simte o intenție prea puțin binevoitoare" :

— Generale, veți muri în patul dumneavoastră.

Hoche este cît pe-aci să se înfurie, ochii lui aruncă scîntei, dar o glumă de-a Josefinei „reînveselește atmosfera".

Prin noile sale relații, Napoleone speră, desigur, să „parvină". Cînd va lua sfîrșit dizgrația sa ? Bourienne îl vede cu atît mai nerăbdător, cu cît protectorul său, Pontécoulant, a părăsit Comitetul. Din fericire, înainte de plecarea lui a lăsat o notă privindu-l pe Buonaparte, notă căreia îi va datora mai tîrziu posturile de prefect imperial, de senator și de comisar extraordinar. „Declar cu plăcere — mărturisea Pontécoulant în acea notă — că datoresc sfaturilor sale majoritatea măsurilor utile pe care le-am propus Comitetului armatei Alpilor și din Italia ; îl recomand colegilor mei ca un cetățean care poate fi utilizat cu folos pentru republică, fie în artilerie, fie în orice altă armă, fie chiar și în domeniul relațiilor externe".

De altfel, în aceeași zi, o dispoziție întărește proiectul vechi de cîteva săptămîni și hotărăște trimiterea unei misiuni militare în Turcia, misiune care urmează să fie plasată sub ordinele generalului Buonaparte. Dar diferitele birouri nu știu unul de altul, și un alt decret, emanînd de la serviciul cadrelor armatei, precizează : „Generalul de brigadă Buonaparte, pînă acum reținut pe lîngă Comitet, este radiat de pe lista ofițerilor generali utilizați, dat fiind refuzul său de a se prezenta la postul care îi fusese desemnat".

Iată-l destituit ! Și decretul este semnat de Cambacérès, care va fi cîndva al doilea consul și apoi arhicancelarul imperiului !

Totuși, la 26 septembrie proiectul plecării la Constantinopol începe să se contureze. „Perspectiva călătoriei mele — îl anunță el pe Joseph — este mai apropiată

decît oricînd ; ea s-ar fi și hotărît dacă n-ar fi fost atîta fierbere aici".

Mulți consideră că moartea lui Robespierre a marcat sfîrșitul revoluției. Fără nici o îndoială, orele ce vor suna în cursul anilor următori nu vor mai avea același ecou de măreție tragică, dar revoluția nu s-a terminat cu strigătul cumplit scos de Maximilien atunci cînd călăul Sanson i-a smuls bandajul care-i înfășura maxilarul zdrobit.

Pentru a termina revoluția, va fi nevoie de dictatură, atît de cea a spadei, deoarece Europa se pregătește de pradă, cît și de cea a geniului, deoarece totul urmează să fie făcut, creat și construit. Franța, care se trezește în dimineața de 9 thermidor, nu este toată numai haos, dezordine și confuzie, ci este și guvernată de o cohortă neagră de oameni „înecați în datorii și crime", de siniștrii afaceriști, de acei thermidorieni pe care Robespierre, cu drept cuvînt, îi disprețuia.

Fără îndoială, Convenția își pierduse tot prestigiul, totuși, viața ei lungă, bătrînețea ei, încă viguroasă, uimesc. Dar oare nu trebuie spus mai ales că extraordinara adunare a salvat Franța, a creat un univers nou, a muncit cum n-a muncit niciodată vreo adunare parlamentară ? Și în această operă a ei din trecut, ea găsește forța prezentă pentru a manevra și a utiliza rînd pe rînd extrema dreaptă și extrema stîngă, care ridică alternativ capul, crezînd fiecare, la rîndul ei, că a venit ora revanșei.

La sfîrșitul acestui septembrie 1795, frămîntarea de care vorbea Buonaparte se face simțită de cîtăva vreme. Convenția, care salvase în cîteva rînduri Franța, de data asta agonizează. Unsprezece din membrii săi s-au pus pe lucru și la 5 fructidor — 27 august 1795 — a fost votată o nouă Constituție, cea a anului III. Puterea va fi preluată de un directorat. Dar membrii Convenției thermidoriene vor să-și salveze sinecurele. De aceea hotărăsc că două treimi din membrii Consiliului celor Cinci sute și ai Consiliului Bătrînilor vor fi luați dintre deputații Convenției. Secțiile regaliste manifestă împotriva acestor

decrete ale celor *Două-Treimi*. Încă o dată, Parisul seamănă cu atît mai mult cu puntea unui vas în momentul alarmei generale cu cît trebuie votat *pentru* sau *împotriva* Constituției. Sînt atîtea abțineri — patru cincimi din cei înscriși —, încît noul mod de guvernare este acceptat. Desigur, întîi se murmură, apoi se strigă : comitetele au falsificat cifrele.

Răscoala se coace și va izbucni...

Deja, de cîteva zile, tineri cu pieptănături extravagante, coafați „à la victoire“, cu gulerele hainelor în culorile contelui d'Artois, aleargă și se agită pe străzi strigînd : *Jos cu cele Două-Treimi !* Membrii Convenției își dau seama, după propria lor expresie, „că fulgerul revoluționar s-a stins în mîinile lor“. Ei hotărăsc, totuși, să se declare „în permanență“ și-și încredințează soarta generalului baron Menou, care fusese general încă sub vechiul regim.

Şi Buonaparte ?

În dimineața de 12 — o dimineață foarte ploioasă —, el a trecut pe la familia Permon. A mîncat un strugure și a băut o ceașcă mare de cafea neagră.

— Am mîncat foarte tîrziu — explică el —. S-a vorbit atît de mult de politică, că nu mai pot. Mă duc să văd ce mai e nou ; dacă aflu ceva interesant, vin să vă comunic.

Acum capetele „se frămîntă“ cu adevărat. Secția regalistă din cartierul Filles Saint-Thomas, sau Le Pelletier, s-a întrunit înarmată și se arată amenințătoare. Generalul Menou încalecă şi, în loc de a încercui cartierul, îngrămădește infanterie și artilerie în strada Vivienne. Parlamentează, nu vrea să acționeze viguros și se mulțumește să pătrundă în incinta fostei mănăstiri Filles Saint-Thomas. După cum va povesti viitorul general Thiébault, pe atunci ofițer de stat-major, „Menou, caracter slab, avînd relații cu partidul, poate o înțelegere cu șefii și cu o grămadă de oameni pe care trebuia să-i combată, capitulează în loc să comande și-i lasă batalionului secției armele cu condiția ca acesta să promită că se va risipi...“ Ceea ce, evident, nu va face.

Se lasă noaptea, o noapte sinistră. Vremea e îngrozitoare, dar nici violentele rafale de ploaie, nici puternicul

vînt de apus[1] nu-i determină pe manifestanți să se întoarcă la casele lor. Tobele secțiilor revoltate bat fără încetare, chemînd la arme împotriva Convenției. Menou — și aceasta va fi singura sa acțiune energică — ordonă, către orele două dimineața, lui Thiébault să ia o sută de călăreți și să curețe strada Grange-Batelière pînă în cartierul Montmartre, unde tobele continuă să bată din plin. Așa s-a făcut. Dar nu era decît un răgaz. Se bate la toate porțile, oamenii sînt chemați la arme. Membrii Convenției, înnebuniți — „acești teroriști plini de sînge", spun regaliștii —, îl destituie pe Menou și-l numesc comandant suprem al Armatei de interior pe Barras, care la 9 thermidor a atacat Primăria orașului, unde se afla Robespierre. Barras acceptă și anunță deputaților că este gata să salveze patria „de atacul stipendiaților aristocrației". Este limbajul epocii și nimănui nu-i vine să rîdă. De altfel, nici nu le arde de rîs !...

— Sînt la postul meu — asigură el —, fiecare să fie la postul său !

Fostul sublocotenent al trupelor coloniale ale lui Ludovic al XVI-lea, știind prea bine că nu este decît un general de ocazie, fără nici un fel de experiență, vrea să aibă alături de el un general adevărat, de preferință un artilerist.

— Buonaparte ! — propune Turreau.

Fréron — fostul donjuan al Teroarei, și el îndrăgostit de Paulette Buonaparte — aprobă, iar Barras, care l-a văzut pe Napoleone în acțiune la asediul Tulonului, acceptă.

— Caută-l, îi spune el lui Fréron.

Dar Buonaparte nu e de găsit. Dacă ar fi să-l credem pe Barras, Napoleone se dusese să tatoneze terenul printre regaliști, care n-au vrut să-l utilizeze... O dată în plus vicontele este surprins în flagrant delict de minciună. Buonaparte tocmai îi scrisese fratelui său : „Cîteva secții sînt agitate : este vorba de cîțiva aristocrați care ar vrea să profite de starea de descurajare în care au fost ținuți

[1] Arhivele Observatorului indică acest lucru. De altfel, totul mergea prost în aceste două zile, căci funcționarul care trebuia să observe „starea aerului" a notat în registrul său : *„Niște curioși au defectat busola"*... În timp ce Parisul se pregătea de bătălie, niște „curioși" vizitau Observatorul !

patrioții pentru a-i expulza și a arbora contrarevoluția ; dar adevărații patrioți, Convenția în masă, armatele sînt gata să apere Patria și Libertatea".

După alți martori, mai demni de încredere — și după cele spuse de viitorul împărat însuși —, Napoleone se găsea în seara aceea la teatrul Feydeau, unde se juca *Fiul cel bun* — o piesă lacrimogenă —, cînd s-a răspîndit zvonul că secțiile regaliste au pornit să atace Convenția. Atunci tînărul general s-a gîndit să treacă prin culoarele Adunării. Apoi — va povesti el la Sfînta Elena — a luat loc într-una din tribunele Convenției. „Într-o discuție, un membru a propus să mi se dea comanda. A fost trimis cineva să mă caute..." Este adus la Carrousel, cartierul general al lui Barras.

— Care este rolul pe care mi l-ați rezervat în această luptă ? — îl întrebă pe acesta.

Viitorul director i-ar fi răspuns :

— Toate pozițiile mele sînt comandate de ofițerii care au venit primii. Veți fi unul din aghiotanții mei.

Dacă vrem să aflăm mai exact adevărul, trebuie să-i dăm din nou cuvîntul lui Buonaparte. El l-a întrebat pe Menou :

— Cîți soldați aveți ?

— Cinci mii.

— E foarte puțin. Și artileria dumneavoastră ?

— Dispunem de patruzeci de tunuri.

— Unde sînt ?

— În cîmpia Sablons.

Buonaparte cheamă atunci un ofițer de cavalerie. Se prezintă „un tînăr frumos" : este Murat, care primește celebrul ordin :

— Luați două sute de cai, plecați pe dată la Sablons, aduceți cele patruzeci de tunuri și parcul de artilerie. Să fie aici. Tăiați în carne vie dacă este nevoie, dar aduceți-le. Răspundeți de asta față de mine ! Plecați !

Activitatea sa, „laconismul și promptitudinea, în cel mai înalt grad imperative", surprind, apoi entuziasmează pe ofițerii garnizoanei, care se uită uluiți cum se agită acest „omuleț", despre care Thiébault va povesti că „îmbrăcămintea sa în dezordine, părul lung nepieptănat și vechimea boarfelor mai miroseau a mizerie".

Este ora șase dimineața în acest 13 vendemiar al anului IV, sau 5 octombrie 1795 *stil vechi*. Acum o ploaie măruntă și necruțătoare a luat locul trombelor de apă. Vîntul continuă să bată. Ce forțe stau față în față ? Treizeci de mii de secționari împotriva a cinci mii de soldați, o mie cinci sute de jandarmi și polițiști, în sfîrșit, o mie cinci sute de bărbați, formînd un „batalion sacru“ sau, dimpotrivă, denumit „terorist“, după opinia politică a celor ce vorbeau.

Buonaparte a reușit, de asemenea, să pună la dispoziția deputaților opt sute de complete de armament. De îndată ce încep împușcăturile, președintele Legendre strigă :

— Să primim moartea cu curaj, așa cum șade bine prietenilor libertății !

Și, tremurînd nițel, reprezentanții introduc cîte un glonte în puștile lor.

Napoleone a instalat două tunuri de opt în strada Neuve-Saint-Roch, în fața bisericii. Tirul ghiulelelor străbate strada, va povesti Thiébault. „Tunurile răsturnînd sau înlăturînd, în felul acesta, tot ce se afla în fața lor, o mie de oameni ai batalionului de patrioți, urmați de un batalion de infanteriști, ies din fundătură și îi atacă pe acei secționari care se mai găsesc în fața portalului bisericii și care ocupă strada Saint-Honoré. Ciocnirea este violentă, se dă o luptă corp la corp. Totuși, trupele noastre cîștigă teren ; pe dată, șase tunuri sînt așezate în baterie, trei la dreapta, trei la stînga fundăturii și sfîrșesc prin a-i pune în derută pe secționari, care se retrag în grabă spre Piața Vendôme și spre Palais-Royal... Bătălia este condusă de generalul Bonaparte personal“.

Așa s-au desfășurat lucrurile clar și precis, dar Barras le va povesti cu vervă : „Buonaparte mă urma, el n-a exercitat în ziua de 13 vendemiar nici o altă funcție decît aceea de aghiotant al meu. Eu eram călare, el era pe jos, așa că nu putea să urmeze fiecare mișcare a mea... Nu mi-a scăpat însă un cuvînt de-al lui, care indica, totuși, un ochi destul de ager de militar. Trăgîndu-mă de pulpana hainei și ducîndu-mă la cîțiva pași de poziția unde mă expusesem primelor focuri, mi-a spus cu vioiciunea inspirată de emoția momentului :

— Dacă ați fi ucis, totul ar fi pierdut ; dumneavoastră sînteți singurul personaj al dramei ; nimeni nu v-ar putea înlocui : ce hotărîți ?

Atunci i-am poruncit lui Brune să tragă cu tunul, iar Buonaparte, strîngîndu-mi mîna, a adăugat :

— Republica este salvată !“

Astfel, dacă ar fi să-l credem pe viconte, pur și simplu pentru că a tropăit *pe jos* pe lîngă calul lui Barras, Buonaparte va fi numit comandantul Armatei de interior !

În locul relatării viitorului director, scrisă sub Restaurație, este preferabil să citim aceste rînduri simple, notate în noaptea de 5 spre 6 octombrie de către Buonaparte : „Comitetele m-au numit comandant secund. Am dispus trupele noastre ; inamicii au venit să ne atace la Tuilerii, și am omorît mulți dintre ei“.

De pe la orele 11 ploaia mai stătuse, dar timpul continua să fie noros. Abia spre seară se va opri și vîntul. Palatul Tuilerii oferă un spectacol penibil. Vestibulul și parterul sînt pline de răniți întinși pe paie. Chirurgii se agită. Multe soții de deputați au venit să se refugieze la palat pentru a împărtăși soarta soților lor sau pentru a fugi de furia secționarilor. „Dintre ele — va povesti baronul Thiébault —, cele mai în vîrstă serveau de infirmiere, iar cele mai tinere făceau fețe. La Tuilerii erau, așadar, la un loc un senat, un guvern, un cartier general, un spital, o tabără, un bivuac“.

Cinci zile mai tîrziu, Convenția, la propunerea lui Barras, comandant suprem al Armatei de interior, îl numește pe *generalul Buona-Parte*, după cum va scrie *Le Moniteur*, comandant secund, iar la 16 Napoleone este avansat general de divizie. La 26 octombrie, Barras, devenind unul din cei cinci directori, demisionează din funcția sa și Buonaparte îi urmează la comanda Armatei de interior.

Strălucită avansare, care uluiește pe toată lumea, numai pe el nu !

A părăsit, încă de cîteva zile, „L'Hôtel du Cadran Bleu“ — poate prea scump pentru posibilitățile lui — și locuiește într-un hotel jalnic : „L'Enseigne de la Liberté“, pe strada Fossés-Montmartre, astăzi strada Abukir. De acolo va pleca pentru a se instala în strada Capucines, în frumoasa reședință care-i revenea pentru postul ocupat, cu

fațada spre Piața Piques — astăzi Piața Vendôme și mai de mult Piața Louis-le-Grand —, piață în care, într-o zi, se va ridica noua columnă traiană a lui Napoleon.

În urma evenimentelor din 13 vendemiar, o ordonanță le interzice locuitorilor Parisului, sub amenințarea pedepsei cu moartea, să păstreze arme. Fiul Josefinei, Eugen de Beauharnais, profund zdruncinat la gîndul de a se despărți de sabia pe care o moștenise de la tatăl său, se prezintă la Buonaparte, care, impresionat de lacrimile tînărului ofițer — și știind, de altfel, că are în fața lui pe fiul unei prietene a Thérésiei Tallien și a lui Barras —, dispune să i se restituie sabia.

A doua zi, Rose — pentru că acesta era pe atunci numele pe care-l folosea Josefina — îi face o vizită lui Napoleone pentru a-i mulțumi iar, în ziua următoare generalul se înfățișează, la rîndul său, în strada Chantereine, unde doamna de Beauharnais tocmai se instalase. Buonaparte va mai reveni s-o vadă pe mama lui Eugen. Totuși, curînd, își rărește vizitele. Poate că îl mai reține amintirea lui Désirée ?

Noul comandant al garnizoanei are o trăsură frumoasă, organizează „mese somptuoase, la care sînt cîteodată de față și doamne“, ne spune Bourrienne, primește, vorbește cu siguranță — și aceasta spre mirarea tuturor. „Lumea se întreabă — spune un contemporan — de unde vine, ce a fost, prin ce servicii extraordinare s-a impus“. El nu e de loc îmbătat de glorie și pare chiar perfect conștient de lipsa sa de competență în ce privește sarcinile de comandant al garnizoanei și de general comandant al Armatei de interior. Thiébault, care l-a văzut imediat după 13 vendemiar, îl descrie pătrunzînd în biroul Marelui stat-major cu mica lui pălărie împodobită cu un smoc de pene prinse la nimereală, cu cingătoarea tricoloră mai mult decît neglijent înnodată, cu haina mototolită și o sabie „care, într-adevăr, nu părea să fie arma căreia îi datora norocul său“. Își aruncă pălăria pe masa mare din mijlocul camerei și intră în vorbă cu un bătrîn general, pe nume Krieg, extraordinar ca „expert în amănunte“ și autorul unei cărțulii care se bucura de prestigiu în armată, cu

titlul : *Manualul războaielor și al soldaților republicani.* Îl cheamă să se așeze alături de el și, cu pana în mînă, începe să-i pună întrebări într-o grămadă de chestiuni legate de serviciu și de disciplină. „Unele întrebări dovedeau o asemenea neștiință, încît ofițerii nu-și puteau ascunde zîmbetele". Thiébault, sesizat de mulțimea acestor întrebări, de ordinea lor, de rapiditatea cu care erau puse, este mai ales impresionat că vede un general-comandant „care nu se jena de fel să arate față de subordonații săi cît de multe lucruri în materie de meserie nu știa, lucruri pe care era de presupus că și ultimul dintre ei le știe la perfecție. Acest fapt — încheie el — l-a ridicat mult în ochii mei".

Buonaparte, bineînțeles, nu-și părăsește clanul. Cere un loc de consul în Italia pentru Joseph. Lucien, încă mai de mult adjunct al lui Fréron, trimis în misiune la armata Rinului, a fost numit, din 28 octombrie, comisar militar. Cu două zile înainte, Napoleone a aranjat ca Louis să fie numit locotenent de artilerie și, la 12 noiembrie, l-a chemat pe lîngă el ca aghiotant. În plus își va asuma sarcina să se ocupe de micul Jérôme și, la sfîrșitul anului, îl va da la colegiu. „Știi — îi scrisese el fratelui său Joseph — că nu trăiesc decît pentru plăcerea pe care le-o fac alor mei".

Pentru că a terminat cu încurcăturile bănești, trimite bani familiei sale : „cincizeci sau șaizeci de mii de franci, în monede și asignații, lucruri de îmbrăcăminte — anunță el. — Familiei nu-i lipsește nimic... are tot ce-i trebuie din belșug... nu pot face mai mult decît fac pentru toți".

Desigur, clanul poate fi satisfăcut, dar clanul — și așa va fi pînă la sfîrșitul extraordinarei aventuri —, clanul găsește că Napoleone nu face destul pentru familie.

Şi Désirée ?

O mai iubește încă ? Fără îndoială — într-o scrisoare adresată la 9 noiembrie lui Joseph — îi cere fratelui său s-o sărute pe Désirée din partea sa, dar, continuînd să se gîndească la cea pe care o mai numește încă logodnica lui, ia în considerare căsătoria cu o prietenă a mamei sale, doamna Permon-Commène, fosta lui corespondentă de pe cînd era la Școala militară. Este vorba de o văduvă încă fermecătoare, dar a cărei vîrstă nu se potrivește de fel cu a lui.

Mica Laura Permon, viitoarea ducesă d'Abrantès, era într-o cameră vecină cînd Buonaparte i-a făcut mamei sale ciudata declarație. Ea a auzit-o pe mama ei izbucnind în rîs, apoi, după un moment de „stupoare“, răspunzînd cu aceste cuvinte neașteptatului ei candidat :

— Dragul meu Napoleone, să vorbim serios. Crezi că-mi cunoști vîrsta ? Ei bine, n-o știi. N-am să ți-o spun pentru că asta este mica mea slăbiciune. N-am să-ți spun decît că aș putea să fiu nu numai mama dumitale, ci și cea a lui Joseph. Dar să lăsăm gluma la o parte : lucrul ăsta mă mîhnește cînd e vorba de dumneata.

— Vă vorbesc foarte serios — răspunde Napoleone —, acesta-i felul meu de a vedea lucrurile. Vîrsta femeii pe care aș lua-o de soție îmi este indiferentă dacă, așa ca dumneavoastră, nu pare să aibă mai mult de treizeci de ani. M-am gîndit mult la ce v-am spus. Vreau să mă căsătoresc. Mi s-a sugerat să iau de soție o femeie frumoasă, bună, agreabilă, aparținînd de cartierul Saint-Germain [1]. Prietenii mei din Paris vor această căsătorie. Vechii mei prieteni mă îndeamnă să n-o fac. Eu vreau să mă căsătoresc. Și ceea ce vă propun îmi convine din mai multe puncte de vedere. Gîndiți-vă la propunerea mea.

„Mama mea — încheie Laura povestirea — întrerupse convorbirea, și-i spuse, rîzînd, că s-a gîndit foarte bine...“

Așadar, probabil că, îndemnată de familia Tallien — „prietenii din Paris“ —, Josefina, femeia „aparținînd de cartierul Saint-Germain“, îi va fi trimis în cele din urmă, în cursul lunii decembrie 1795, acea celebră scrisorică destinată să-l readucă pe cel care părea s-o fi uitat :

„N-ați mai venit să vedeți o prietenă care vă iubește ; ați părăsit-o cu totul ; faceți o mare greșeală, căci ea are pentru dumneavoastră multă afecțiune. Veniți mîine, septidi [2], să luați masa cu mine. Simt nevoia să vă văd și să vorbesc cu dumneavoastră despre interesele dumneavoastră.

Bună seara, prietenul meu. Vă sărut.

Văduva Beauharnais“.

[1] Cartierul Saint-Germain — unul din cartierele în care locuia nobilimea pariziană. — *Nota trad.*

[2] În calendarul republican, a șaptea zi a decadei, trei decade constituind luna. — *Nota trad.*

Dacă nu este vorba de un complot între Thérésia și Rose, care să fie sentimentele care o împing pe doamna de Beauharnais ? Poate că n-a uitat ce i-a spus într-o zi prietenul ei Ségur :

— Acest mic general s-ar putea să devină un om mare !

Desigur, ea cedase mai de mult avansurilor lui Barras, a cărui amantă era acum și care trecea în vremea aceea drept un om mare. Dar ea știa că protecția amantului ei este trecătoare. Îi trebuia ceva mai bun ! Cineva care să poată face față cheltuielilor ei — acest butoi al Danaidelor. Și apoi ea îl găsea pe Buonaparte nostim — și avea *farmec* cînd o spunea, cu accentul ei melodios de creolă.

Respins de doamna Permon, crezînd-o pe văduva Beauharnais bogată, Buonaparte se duce, în acel faimos septidi din frimar[1] anul IV, s-o viziteze în micul și deliciosul ei palat, situat nu departe de Chaussée d'Antin, mai precis în strada Chantereine, numită astfel pentru că pe vremuri brotăceii orăcăiau aici. Josefina îl cumpărase de la Julie Carreau, fosta Louise-Julie Talma. Cu dibăcie, Rose încearcă întîi să-l convingă pe Napoleone că între ea și Barras nu există decît o mare prietenie. Toate zvonurile care circulă în Paris nu sînt decît calomnii. Buonaparte este gata, în cele din urmă, să creadă totul... apoi îi vorbește de „interesele lui", fără îndoială de acea comandă a armatei din Italia pe care, în ciuda noilor sale titluri, mai speră să o primească.

Revine de mai multe ori în strada Chantereine. Luxul — un lux cu totul exterior de femeie ușoară — îl orbește. Admiră felul încîntător în care știe să spună fiecăruia exact ce trebuie și tactul cu care conduce conversația. Nu bănuiește că aici nu există decît datorii, că servitorii sînt plătiți arareori și furnizorii și mai rar încă... În fața acestei „doamne" se simte un mic provincial... și de noblețe foarte măruntă. El nu știe că titlul de vicontesă pe care îl poartă „văduva Beauharnais" este uzurpat... Se află sub farmecul „incomparabilei Josefina". Căci așa a început să-i spună, nevrînd să folosească prenumele ei de Rose, pronunțat de prea multe guri bărbătești.

[1] Luna a treia din calendarul revoluționar francez (21.XI—20.XII). — *Nota trad.*

Ea își pune în joc cochetăria cu o artă și o dibăcie desăvîrșite... și el o iubește acum — el, cel lipsit de experiență — cum n-a iubit niciodată. Și va mărturisi la Sfînta Elena :

— Era o femeie adevărată... avea un nu-știu-ce care plăcea.

Și precizează acest *nu-știu-ce* într-un mod foarte puțin elegant :

— Avea cea mai frumoasă crupă posibilă. Erau acolo *Les Trois-Ilets* din Martinica.

Căci — după cum era de așteptat — ea i s-a dat într-o seară de ianuarie — ceea ce pentru ea nu era lucru mare — și a fost uluită cînd a doua zi dimineață a descifrat prima lui scrisoare :

„*Orele 7 dimineața :* Mă trezesc plin de tine. Imaginea ta și amintirea amețitoarei seri de ieri nu au dat pace simțurilor mele. Dulce și incomparabilă Josefina, ce efect ciudat exerciți asupra inimii mele ! Te superi ! Te văd tristă ! Ești neliniștită ? Sufletul meù este zdrobit de durere și nu există odihnă pentru prietenul dumitale... Dar parcă poate exista odihnă pentru mine cînd, lăsîndu-mă pradă sentimentului puternic care mă stăpînește, sorb de pe buzele tale, din inima ta flacăra care mă arde ? Ah ! În noaptea asta mi-am dat bine seama că imaginea ta nu e totul ! Pleci la prînz, te voi vedea peste trei ceasuri. Pînă atunci, *mio dolce amor*, primește o mie de sărutări, dar nu-mi da nici una, căci îmi ard sîngele“.

Iată-l vrăjit.

Hortensia — căci Josefina are și o fiică de doisprezece ani și ceva — face cunoștință cu noul amant al mamei ei. Fusese invitată la Barras și așezată între doamna de Beauharnais și Buonaparte, care, „pentru a-i vorbi mamei — va povesti ea —, se apleca mereu spre ea cu atîta vioiciune și perseverență, încît mă obosea și mă silea să mă dau înapoi. Eram astfel, fără voia mea, obligată să-i privesc fața, care era frumoasă, foarte expresivă, dar de o paloare extraordinară. Vorbea cu pasiune și părea absorbit în întregime de mama mea“.

Cum va scăpa acum Napoleone de mica sa logodnică din Marsilia ? Fără eleganță, îi scrie că, dacă ea nu obține consimțămîntul mamei sale și fratelui ei Nicolas pentru

celebrarea imediată a căsătoriei lor, este preferabil „să rupă orice legătură cu el“. Désirée este zdrobită :

„Cu ce să încep — scrie ea — pentru a-ţi înfăţişa cumplita situaţie în care m-a aruncat scrisoarea dumitale ? Dar care este intenţia dumitale ? Voiai să mă zdrobeşti ? Vai, ai reuşit foarte bine. Da, crudule, m-ai adus la desperare. Acest cuvînt «a rupe orice legătură» mă face să tremur. Credeam că am găsit în dumneata un prieten, pe care să-l fi iubit toată viaţa. Dar nu-i de fel aşa, trebuie să încetez să te mai iubesc, căci imaginaţia mea nu găseşte nici o soluţie pentru a obţine acordul la căsătoria noastră. Niciodată nu mă voi putea hotărî să vorbesc părinţilor mei...“

De ce ?

Aceasta era atitudinea unei tinere fete din veacul al XVIII-lea, din acea epocă în care fetele nu se măritau, ci erau măritate. Napoleone era cel care avea datoria să facă demersul. Cerîndu-i „logodnicei“ sale să vorbească ea însăşi cu părinţii, el nu putea primi alt răspuns. De altfel, asta este exact ceea ce dorea amantul Josefinei, pentru că acum se pregătea să urmeze sfaturile „prietenilor săi din Paris“.

— Se pare — îi spune Barras — că tu ai luat-o pe doamna Beauharnais drept unul din soldaţii din 13 vendemiar, pe care trebuie să-i treci în listele tale de subzistenţă. Făceai mai bine să trimiţi banii aceştia familiei tale, care are nevoie de ei şi căreia i-am trimis acum din nou nişte ajutoare.

De-ar fi să-l credem pe Barras, Buonaparte ar fi roşit ca un şcolar, apoi s-ar fi apărat :

— N-am făcut daruri amantei mele. N-am vrut să seduc o fecioară. Sînt dintre cei ce preferă să găsească amorul gata făcut decît amorul care trebuie făcut... Şi-apoi, în orice situaţie ar fi doamna de Beauharnais, dacă aş fi, într-adevăr, în relaţii serioase cu ea, dacă aceste daruri, pe care îmi reproşaţi că i le-am făcut, ar fi daruri de nuntă, cetăţene director, ce aţi avea de obiectat ?

— E chiar serios ce mi-ai afirmat acum ?

— În primul rînd, doamna de Beauharnais e bogată !

Iar Barras îi răspunde :

— Pentru că mă consulţi aici în mod serios, îţi voi răspunde cu propriile tale cuvinte : de ce nu ? Eşti singur,

nu ţii la nimic. Fratele tău Joseph ţi-a arătat calea căsătoriei şi iată-l ieşit din mizerie cu zestrea domnişoarei Clary... Însoară-te, un bărbat însurat îşi găseşte mai uşor un loc în societate, are mai multă suprafaţă şi rezistă mai bine duşmanilor săi.

După Napoleone — va povesti el la Sfînta Elena —, Barras ar mai fi adăugat :

— Ea ţine şi de vechiul regim, şi de cel nou ; îţi va da stabilitate, şi casa ei este cea mai bună din Paris.

Aflînd de proiectele mamei sale, mica Hortensia este desperată.

— Ea nu ne va mai iubi ca pînă acum, îi spune fratelui ei.

Napoleone constată o anumită răceală a fetiţei faţă de el şi face „oarecare eforturi pentru a o risipi". Îi place s-o tachineze şi rîde de ea pentru că se va duce la prima comuniune :

— Eşti o mică habotnică, îi spune el provocator.

— Şi dumneata te-ai dus la prima comuniune, de ce — răspunde ea logic — n-aş face-o şi eu ?

El izbucneşte în rîs. Dragostea şi avansarea încep să facă din el un alt om. Orgoliul său satisfăcut nu mai riscă să fie jignit, aerul morocănos nu-i mai pare potrivit. Devine mai expansiv. Conversaţia lui „are totdeauna cîteva trăsături caracteristice şi pînă şi poveştile cu stafii, pe care le povesteşte cîteodată, se pricepe să le facă interesante prin originalitatea povestirii". Este admirat — sentiment cu totul nou pentru el ! Desigur, nu a încetat să fie susceptibil. Într-o seară de februarie, Josefina a îndrăznit să-i reproşeze că el a căutat-o din interes — poate pentru a obţine acea celebră comandă a armatei din Italia... El reacţionează foarte violent la acest reproş. Mai tîrziu va avea, totuşi, sinceritatea să mărturisească, vorbind de această căsătorie :

— Pentru mine, a fost o afacere excelentă.

Cel puţin o credea.

— Ea spunea că avea unu sau două milioane de franci în Martinica — va explica el — ; n-avea decît cinci sute de mii de franci, pe care nu i-am văzut niciodată...

În seara discuţiei lor — care va fi memorabilă, căci vor mai vorbi de ea mai tîrziu —, el îi scrie aceste rînduri de îndată ce se întoarce acasă. „Te-am părăsit plecînd cu

un sentiment penibil. M-am culcat foarte supărat. Mi se pare că stima pe care o merită caracterul meu ar trebui să îndepărteze din mintea dumneavoastră gîndul care vă neliniștea aseară. Dacă acest gînd ar predomina în mintea dumneavoastră, ați fi foarte nedreaptă, doamnă, și eu foarte nenorocit ! V-ați gîndit, așadar, că nu v-aș iubi pentru dumneavoastră !!! Pentru cine deci ? Vai, doamnă, să mă fi schimbat așa de mult ! S-ar putea ca un sentiment atît de josnic să fie conceput într-un suflet atît de pur ? Mă mir de asta, dar mai puțin decît de sentimentul care, la trezirea mea, m-a readus, fără amărăciune și fără voință, la picioarele dumneavoastră. Desigur, este imposibil să fii mai slab și mai degradat. Care să fie deci strania ta putere, incomparabilă Josefina ? Unul din gîndurile tale îmi otrăvește viața, îmi sfîșie inima cu dorințele cele mai contradictorii, dar un sentiment mai puternic, un gînd mai puțin sumbru mă leagă, mă readuce și mă mînă încă vinovat. O simt bine, dacă noi doi ne vom certa, ar trebui să recuzi inima mea... conștiința mea : le-ai sedus, și ele îți țin și acum partea. Dar tu, *mio dolce amor*, te-ai odihnit bine ? Te-ai gîndit măcar de două ori la mine ? Îți dau trei sărutări : una pe inimă, una pe gură și una pe ochi".

La 2 martie, Buonaparte este numit comandantul armatei din Italia. Este darul de nuntă al lui Barras. Napoleone, stînjenit că îi e îndatorat fostului amant al soției sale, va spune mai tîrziu că numirea lui o hotărîse Carnot :

— El cunoștea marile mele calități, va explica el.

Poate că a fost nevoie de amîndoi ca să-și convingă colegii...

La 8 martie are loc semnarea actului de căsătorie între Napoleone și Josefina, în cancelaria maestrului Raguideau, notarul doamnei de Beauharnais, care dezaprobă căsătoria clientei sale cu un om care nu are decît, suspină el, „mantia și spada". În seara următoare are loc căsătoria. Cerul este fără nori, dar ceața începe să urce la orizont și face să pălească stelele. În salonul primăriei, fostul pa-

lat de Mondragon [1], Rose de Beauharnais cu o rochie de muselină împodobită cu flori tricolore, martorii Barras, Tallien și Calmelet, om de încredere al Josefinei, și comisarul Collin-Lacombe, care, deși n-are dreptul s-o facă, îl înlocuiește pe primarul plecat să se culce, așteaptă de două ore pe mire... Barras se uită la ceas neliniștit. Dacă Buonaparte s-a răzgîndit ? Oare va trebui să plătească tot el în continuare cheltuielile nebunești ale creolei ? Deodată se aude un zăngănit de sabie pe scara de piatră. Ușa se deschide. Este Buonaparte, urmat de aghiotantul și martorul său Lemarois. Fără să piardă timpul cu scuze, se repede la comisar, îl scutură să-l trezească :

— Haide. căsătoriți-ne repede !

Somnoros, Collin anunță acest extravagant act de căsătorie, în care unul din martori — Lemarois — nu este major și deci nu poate fi martor, locțiitorul primarului nu are nici o calitate pentru a-i căsători în mod legal, mirele s-a declarat mai bătrîn cu 18 luni decît este — ceea ce îl face să fie născut cetățean genovez —, iar mireasa s-a întinerit, din cochetărie, cu 4 ani. Napoleon va explica mai tîrziu cum s-a procedat :

— Pentru împărăteasa Josefina s-a folosit actul de naștere al surorii ei moarte, deoarece aceasta fusese cu trei sau patru ani mai tînără decît ea și ea voia să se întinerească.

În ceea ce-l privește, nu este vorba de o galanterie față de soția sa :

— Neavînd actul meu de naștere — va explica el —, a fost folosit cel al fratelui meu mai în vîrstă, care era la Paris pentru niște treburi.

Cinci minute mai tîrziu, nuntașii se despart în fața primăriei din strada Antin. S-a lăsat frigul, termometrul a coborît sub zero grade. Josefina se urcă în caleașca soțului ei și, întorcîndu-se cu el în micul ei palat din strada Chantereine, intră, la rîndul ei, în Istorie...

Anunțînd căsătoria sa președintelui Directoratului, Buonaparte va preciza că socoate că acest act îl va lega de

[1] Pe strada Antin nr. 3. Astăzi, aici se află biroul directorului Băncii Parisului și a Țărilor de Jos.

acum înainte și mai strîns de patrie: „Este o chezășie a celei mai nestrămutate hotărîri ale mele, de a nu găsi salvarea decît în republică..."

Oare fiindcă frumoasa vicontesă a fost pînă nu demult metresa unuia dintre directorii noului regim poate fi ea socotită „o chezășie" a republicanismului soțului ei? Cei „cinci regi" — și mai ales Barras — trebuie să fi rîs cu poftă...

*

* *

„Iată-vă deci căsătorit — îi va scrie Désirée lui Buonaparte —. Nu-i mai este îngăduit sărmanei Eugénie să vă iubească, să se gîndească la dumneavoastră, și dumneavoastră spuneați că mă iubiți, iar o întîrziere a unei scrisori vă face să rupeți definitiv relațiile cu cea pe care o numeați scumpa dumneavoastră Eugénie, vă îndeamnă să vă căsătoriți cu alta. Dumneavoastră, căsătorit! Nu mă pot obișnui cu această idee, ea mă ucide. Nu pot s-o suport. O să vă arăt că sînt mai fidelă angajamentelor mele și, cu toate că ați rupt legăturile care ne uneau, niciodată nu mă voi lega de altul, niciodată nu mă voi căsători. Nenorocirile prin care am trecut mă învață să cunosc bărbații și să n-am încredere în inima mea. Prin fratele dumneavoastră v-am rugat să-mi restituiți portretul, vă repet cererea mea; trebuie să vă fie foarte indiferent, mai ales că acum aveți portretul altei femei, fără îndoială iubită. Comparația pe care ați putea-o face nu ar fi decît în defavoarea mea, soția dumneavoastră fiind superioară în toate privințele bietei Eugénie, care n-o întrecea poate decît prin extrema sa dragoste față de dumneavoastră. După un an de despărțire, eu, care credeam că mă îndrept spre fericire, care speram să vă revăd curînd, să devin cea mai fericită dintre femei, căsătorindu-mă cu dumneavoastră..., eu nu doresc decît moartea. Viața e un chin cumplit pentru mine de cînd nu mai pot să v-o consacru".

Tandra și buna Désirée, care dorea moartea, care nu se va căsători niciodată!... Doi ani și cinci luni mai tîrziu Désirée se va căsători cu un ambasador al Franței, fostul

sergent Bellejambe, cu alte cuvinte cu generalul Bernadotte, a cărui carieră se anunța pe atunci la fel de frumoasă ca cea a lui Buonaparte. Îi vom regăsi pentru că vor deveni principe și principesă de Porte-Corvo, prin grația majestății-sale Napoleon I, și, într-o zi, rege și regină ai Suediei și Norvegiei.

Frumoasă revanșă pentru micuța părăsită !

7

RĂZBOIUL ŞI DRAGOSTEA

ÎN DRAGOSTE,
SINGURA VICTORIE ESTE
FUGA.

Napoleon

— Ai răbdare, dragă prietenă, vom avea timp să facem dragoste după victorie.

Şi, aplecat asupra mesei rotunde din micul salon-sufragerie al palatului din strada Chantereine, o masă de mahon cu laturile rabatabile, o masă plină de hărţi, Buonaparte îşi trimite nevasta la oglinzile şi nenumăratele nimicuri care-i împodobesc buduarul amenajat în rotondă. El perfectează astfel acel plan de campanie la care se gîndeşte de mai mult de doi ani, de cînd Augustin Robespierre i-a asigurat comanda artileriei armatei din Italia — acel plan conceput în martie 1794 şi care îi entuziasmase pe reprezentantul Ricord şi pe fratele dictatorului. Acum, fiind comandantul armatei din Italia, Napoleone nu se îndoieşte că-l va putea realiza. Şi aceasta cu toate că — o ştie prea bine — nu va avea în mînă decît o trupă nedisciplinată, nemîncată şi neîncălţată !

De ce oare a hotărît Directoratul să ducă un război, zis „de diversiune“, în Piemont şi Lombardia? Pur şi

simplu pentru a umple casieria tezaurului, înfiorător de goală. Încă la 19 ianuarie precedent, Carnot îi scrisese lui Schérer, pe atunci comandantul armatei din Italia : „Nu sînt bani... găsiţi deci mijloace de a vă lipsi de bani sau de a-i lua de acolo de unde sînt... Belşugul este în spatele unei porţi pe care trebuie s-o deschideţi cu forţa..." Dar cînd i s-a transmis lui Schérer planul „micului Buonaparte", el a răspuns : „Cel care l-a conceput să vină să-l şi execute !"

Şi spusele lui au fost respectate întocmai !

Buonaparte este, aşadar, însărcinat să conducă o expediţie de jaf şi de pradă organizate. Nu i se cere de fel să ducă peste munţi „făclia libertăţii" şi nici „să-i facă să tremure pe despoţii încoronaţi". Guvernul este la capătul resurselor — şi asta-i tot !

În seara zilei de 11 martie 1796, Buonaparte este anunţat că trăsura îl aşteaptă la capătul micii alei de tei care duce de la casa lui la strada Chantereine. Junot, aghiotantul său, şi Chauvet, ordonatorul armatei din Italia, se află deja în trăsură. Părăsind-o pe Josefina, Napoleone simte cum i se strînge inima de emoţie. Va veni după el de îndată ce situaţia din Italia o va permite ? Ea îl linişteşte şi-i făgăduieşte că va părăsi Parisul de cum o va chema lîngă el. Dar să-şi părăsească viaţa de plăceri pentru a trăi prin tabere militare, departe de coaforul ei, de croitorul ei şi de mofturi la modă, i se pare curată nebunie ! Şi cînd Napoleone se îndreaptă trist, prin ceaţa care se lasă, spre bariera oraşului, Josefina se va culca în patul ei din lemn de culoarea bronzului, murmurînd probabil, ca de obicei, cu accentul creol care-l farmecă pe bărbatul ei :

— Ce nostim este acest Buonaparte !

Coborînd spre sud, noul căsătorit nu va avea, totuşi, în minte decît chipul ei şi amintirile lor : „Fiecare clipă mă depărtează de tine — scrie el din Chanceaux în seara de 14 martie —. Eşti neîncetat obiectul gîndurilor mele ; imaginaţia mea se toceşte încercînd să-şi închipuie ce faci. Dacă te văd tristă, mi se rupe inima şi durerea mea creşte. Dacă eşti veselă şi nebunatică cu prietenele tale, îţi reproşez că ai uitat prea repede dureroasa despărţire de

acum trei zile ; ești, așadar, ușuratică și, deci, nu ești capabilă de nici un sentiment profund. După cum vezi, nu sînt ușor de mulțumit ; dar, draga mea prietenă, e cu totul altceva cînd mă gîndesc cu teamă că sănătatea ta ar suferi, sau că ai motive de tristețe pe care nu le pot ghici. Atunci regret viteza cu care sînt îndepărtat de inima ta...

Fie ca geniul care m-a apărat întotdeauna în mijlocul celor mai mari pericole să te înconjure, să te acopere și să rămîn eu descoperit... Scrie-mi, scumpă prietenă, scrie-mi pe larg și primește o mie și una de sărutări din partea cele mai tandre și mai adevărate iubiri".

Pe plic scrie „*cetățenei Beauharnais*". Se teme oare că curierul nu va găsi casa „cetățenei Buonaparte ?"

Sosind la Marsilia la 20 martie, se duce s-o vadă pe doamna Letiția, îi anunță căsătoria, îi predă o scrisoare a Josefinei și îi smulge mamei sale promisiunea de a răspunde acestei nurori, care îi este impusă. Și ce mai noră ! O vicontesă ! O femeie la modă ! O văduvă cu șase ani mai în vîrstă decît Napoleone ! O femeie a cărei comportare ușuratică este celebră ! Se vorbește de ea chiar și în gazete ! Și el va trebui să-i întrețină cei doi copii ! Clanul se pomenește deodată sporit cu trei persoane, care vor mînca grosul soldei dragului Nabulio ! De aceea, cu o reavoință evidentă, Letiția va lăsa să treacă mai mult de o săptămînă pînă îi va scrie noii cetățene Buonaparte ! Cetățenei Bonaparte mai curînd, pentru că fiul ei a hotărît acum să abandoneze ortografia italiană a numelui și a prenumelui său.

Patru zile mai tîrziu trece prin Toulon. Un prieten, căpitanul de vas Decrès, care va fi numit contraamiral în 1798, se află acolo. L-a cunoscut bine pe Buonaparte la Paris și „se crede îndreptățit să fie mai familiar" cu el. Se duce „cu nerăbdare" să-l vadă. Ușa salonului se deschide, Decrès este gata să i se arunce de gît, cînd „atitudinea, privirea, sunetul vocii" îl țintuiesc pe nenorocit locului. Bonaparte a ținut să marcheze imediat distanța dintre firavul solicitant, „căpitanul Tun", și generalul-comandant al uneia din armatele republicii, care recent a salvat regimul și este iubit — cel puțin așa crede el — de una din cele mai frumoase femei din Paris.

La 25 martie, Napoleon se oprește la Antibes și trage la hanul „Agarrit", unde îl primește Berthier, șef de stat-major al armatei din Italia. Acesta este mic, urît, dar în căpățîna lui mare totul este clasat cu metodă. Bonaparte, care dintr-o privire cîntărește un om, ghicește că acest ofițer neobosit va ști să-l scutească de toate problemele mărunte. El se instalează la Nisa, în casa cetățeanului Sauvaigo, pe strada François-de-Paule nr. 4, în care se afla Prefectura departamentului Alpii Maritimi, și, la 27 martie, îi primește pe generalii de divizie Masséna, Sérurier, Laharpe și Augereau, care îl privesc de sus pe „sfrijitul" de 26 de ani și jumătate care le-a fost impus ca stăpîn. Un militar de anticameră ! Un intrigant ! Un general de alcov ! Un „maimuțoi ciufulit" care, cu treizeci și șase de mii de zdrențăroși, fără soldă, flămînzi și încălțați în opinci de pai împletit, pretinde să combată imperiul Austriei și regatul Piemontului ! Masséna îl măsoară din cap pînă-n picioare. „Mărunt de stat — povestește el —, firav, nu ne-a predispus în favoarea sa. Portretul soției sale, pe care îl ținea în mînă și ni-l arăta tuturor, și, pe lîngă toate, extrema lui tinerețe ne-au convins că numirea aceasta este tot rezultatul unor sforării..." Ceea ce, de altfel, era întrucîtva exact... Totul în atitudinea celor patru generali în fața noului lor șef arată că ei știau perfect de bine că trupele lor constituie, întrucîtva, zestrea „generălesei". Plini de dispreț, ei nu și-au scos pălăriile, împodobite cu pene tricolore, de pe cap. Se povestește că Bonaparte, descoperindu-se, i-a forțat să-l imite, apoi că și-ar fi acoperit din nou capul, fără ca ceilalți să îndrăznească să facă la fel. Legendă sau adevăr ? Cert este că Masséna ne asigură că, atunci cînd Napoleon și-a acoperit din nou capul, a părut „mai mare cu doi coți".

Generalii de divizie tac... dar sînt uluiți cînd îl aud pe Bonaparte punîndu-le întrebări cu o extraordinară competență „asupra poziției diviziei lor, materialului de care dispun, stării de spirit și efectivului fiecărui corp". Apoi „trasează direcțiile pe care vor trebui să le urmeze diferitele unități" :

— Mîine voi inspecta toate corpurile și poimîine voi ataca inamicul.

Ceea ce a fost exact, cu aproximație de trei sau patru zile...

După ofițeri le-a venit rîndul soldaților !

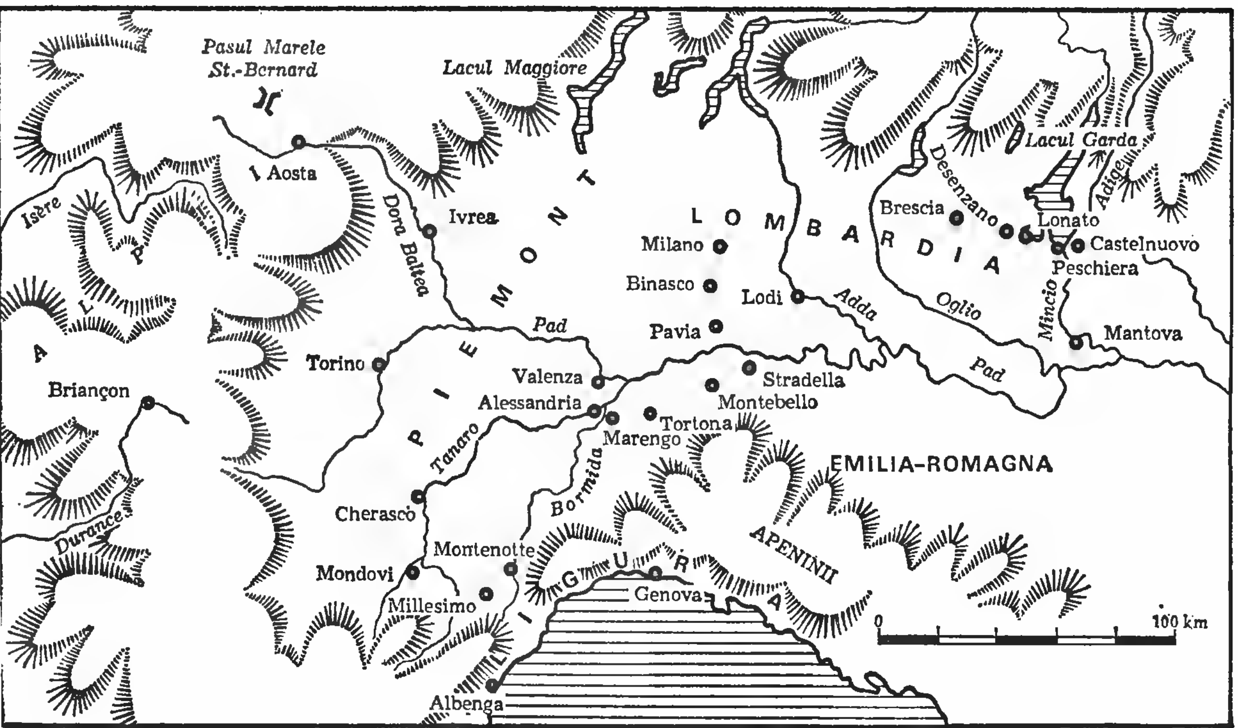
Sosind la Nisa, Bonaparte știe, desigur, că va avea sub comandă o armată lipsită de toate, dar nu în măsura uluitoarei realități pe care o descoperă. Nici un franc în casa de bani. „Se trăia de azi pe mîine, nu existau mijloace de transport ; numai drumurile de etapă din Rhône în Var erau aprovizionate". În *Amintirile* sale, încă inedite, adjutantul Dupin descrie cum într-o zi n-a primit, pentru a-i hrăni pe cei trei ofițeri și pe sergentul-major al companiei, decît 39 de boabe de fasole — le și numărase !... În 48 de ore, noul general-comandant va reuși să procure „pîine, carne și rachiu pentru șase zile, precum și douăsprezece mii de perechi de încălțări".

Dat fiind că acum oamenii aveau ce mînca, trebuia restabilită disciplina. „Voi menține ordinea — scrie Buonaparte către Directorat — sau voi înceta să-i comand pe acești briganzi..." Ordinea va fi restabilită și „briganzii" vor fi cei mai buni soldați din lume. Un batalion care refuzase, înainte de a fi primit solda, să părăsească Nisa și să se prezinte la postul lui este dizolvat și repartizat la alte corpuri. „Acest act de autoritate — ne spune tot Masséna — a făcut ca, din capul locului, trupele să respecte autoritatea tînărului general".

Pentru a-și însufleți armata, trece trupele în revistă în Piața Republicii. Circulă printre rînduri, le pune în mod familiar întrebări soldaților și-i stimulează, promițîndu-le că, în curînd, vor putea spune cu mîndrie : „Am făcut parte din armata din Italia". Apoi, încălecînd, pronunță cîteva fraze lapidare, care vor deveni nemuritoare :

— Soldați, sînteți goi, prost hrăniți ; guvernul vă datorează mult și nu vă poate da nimic... Răbdarea de care dați dovadă cînd îndurați lipsurile pe care le îndurați, curajul vostru cînd înfruntați primejdiile pe care le înfruntați stîrnesc admirația Franței ; ea are privirile ațintite asupra mizeriei voastre. Nu aveți nici încălțăminte, nici haine, nici cămăși, aproape că nu aveți pîine și depozitele sînt goale ; cele ale dușmanului sînt pline de toate bunătățile : voi sînteți cei care trebuie să le cuceriți. Voi o vreți, voi o puteți, să pornim !

Desigur, șefii republicani știau să se adreseze trupelor lor, dar nici unul nu reușise pînă atunci să folosească cu-

Pasul Marele
St.-Bernard
Lacul Maggiore
Lacul Garda
Adige
Aosta
Isère
Dora Baltea
Ivrea
PIEMONT
LOMBARDIA
Brescia
Desenzano
Lonato
Castelnuovo
Peschiera
Milano
Binasco
Lodi
Adda
Oglio
Mincio
Mantova
Pavia
Pad
ALPI
Torino
Briançon
Valenza
Alessandria
Stradella
Montebello
Tortona
Marengo
Tanaro
Bormida
EMILIA-ROMAGNA
Cherasco
Durance
APENINII
Montenotte
Mondovi
Millesimo
LIGURIA
Genova
Albenga
0
100 km

vinte care să entuziasmeze în așa măsură inimile și să răsune astfel în amintire.

„Soldații mei îmi arată o încredere pentru care nu există cuvinte", scrie el. Oare dragostea să-i dea această flacără ? Oare gîndul la Josefina, care nu-l părăsește nici o clipă ? O scrie chiar el în ziua de 30, adresînd de data aceasta scrisoarea *„cetățenei Bonaparte, la cetățeana Beauharnais"*... „În mijlocul treburilor, în fruntea trupelor, parcurgînd bivuacurile, adorata mea Josefina este singură în inima mea, îmi ocupă spiritul, îmi absoarbe gîndurile..."

În fiecare noapte visează c-o strînge în brațe :

„N-am băut o ceașcă de ceai fără să nu blestem gloria și ambiția care mă țin departe de sufletul vieții mele". El știe, desigur, ce gen de viață a dus creola, „făcută din dantele și tul". Îi este oare credincioasă ? Deși, afirmă el, „natura" l-a înzestrat cu „un suflet puternic și hotărît", „temerile" care îi năpădesc inima „îl fac nenorocit".

I-a reproșat soției sale răceala scrisorilor ei. Atunci ea îi scrie cu sîngele ei — cel puțin afirmă că este al ei... — cîteva rînduri arzătoare și erotice.

„Cum îți vine, adorata mea prietenă, să-mi scrii în acești termeni ? — îi răspunde el —. Crezi oare că poziția mea nu este și așa destul de crudă, fără să-mi mai sporești regretele și să-mi zdruncini sufletul ? Ce stil ! Ce sentimente descrii ! Sînt de foc, îmi ard biata inimă !"

În această scrisoare îi repetă : ea este singurul lui gînd. Cînd „treburile" îl sîcîie, cînd oamenii îl dezgustă, cînd e gata să „blesteme viața", el își pune mîna pe inimă : „Portretul tău bate acolo ; îl privesc..."

În sunetul fanfarelor, la 2 aprilie 1796, începe epopeea : Bonaparte părăsește Nisa pe Calea Cornișei, pe atunci un simplu drum. Zîmbește. Optimismul său se explică prin faptul — pe care îl va revela mai tîrziu — că între membrii statelor-majore dușmane se află mai mulți ofițeri care îi sînt „devotați și vînduți".

— Prin ei, le-am cunoscut nu numai planurile, dar și proiectele.

Iată ce întunecă un pic legenda...

În aceeași seară va fi la Menton, pe actuala stradă Bréa nr. 3, a doua zi la Port-Maurice și a treia la Albenga, unde se găsește cartierul său general. Iată-l la douăzeci de leghe de Menton. „Cele două armate se agită — o anunță el pe soția sa —, încercăm să ne înșelăm unii pe alții. Victoria o să-i revină celui mai abil !“ El adaugă — și se ghicește zîmbetul său : „Sînt destul de mulțumit de Beaulieu ; manevrează bine, este mai tare decît predecesorul său. Îl voi bate, sper, frumușel...“ Într-adevăr, Beaulieu și-a împărțit forțele, în timp ce armata franceză este astfel așezată, încît să se poată uni repede într-un singur bloc și să lovească masiv unul sau altul din corpurile inamice. Așa se vor petrece lucrurile la 12 aprilie la Montenotte, la patru leghe nord-vest de Savona.

— Fiți cu ochii pe Montenotte — ordonase Bonaparte — vigilență și siguranță, este cazul.

Într-adevăr, unul din corpurile austriece va fi strașnic bătut, iar celălalt obligat să se retragă... Înfrîngerea dușmanului e completă.

— Care sînt strămoșii dumneavoastră ? — va fi întrebat, mai tîrziu, Napoleon.

— Noblețea mea datează de la Montenotte, va răspunde el.

Această primă victorie dovedește valoarea planului său. Este vorba acum de a lărgi breșa datorată „penei“ astfel înfipte în dispozitivul austro-sard. Bătălia de la Millesimo, din ziua următoare, va deschide drumurile spre Torino și Milano. Marchizul de Provera, lombard în serviciul Austriei, se refugiază cu ariergarda sa într-un vechi castel în ruină, în care se baricadează solid... Va fi nevoie de trei zile pentru a-l obliga să ridice drapelul alb și a-l scoate de acolo.

La 16 aprilie, armata franceză atinge culmile de la Montezemolo. Bonaparte descoperă în acea zi imensele și mănoasele cîmpii ale Piemontului, unde șerpuiesc Padul, Tanaro și „o mulțime de alte rîuri“. În depărtări, Alpii, acoperiți de zăpadă, închid la orizont acest pămînt al făgăduinței, pe care el l-a promis soldaților săi de cînd a luat comanda.

— Hanibal a traversat Alpii — exclamă el cu mîndrie. — Noi o să-i ocolim !

Piemontezii lui Colin continuă să bată în retragere în fața presiunii franceze. După o urmărire — pe ploaie —, după intrarea lui Sérurier la Ceva, Bonaparte vine în contact cu adversarul său în fața localității Mondovi. În seara de 20 aprilie află de „formidabila" poziție ocupată de trupele piemonteze. „Înconjurat de două rîuri adînci și repezi — va povesti Bonaparte —, dușmanul instalase pe malurile lor baterii puternice și tăiase toate podurile". Ceea ce nu îl împiedică, totuși, să dea a doua zi dimineața la orele 8 ordinul de atac general. De la punctul denumit Capela Crucii are o vedere de ansamblu asupra bătăliei. Trebuie întîi cucerită reduta care formează centrul dispozitivului. Ea este ocupată și la orele 19, după ce sarzii au părăsit orășelul și cavaleria lor s-a retras spre Torino, francezii își fac intrarea triumfală în Mondovi. Soldații și localnicii strigă împreună : „Vive la République !" și trupele îi ajută pe locuitori să sădească arbori ai libertății.

„Victorie ! Victorie completă !" — așa poate să-i scrie Joubert tatălui său.

În dimineața de 23 aprilie, Bonaparte primește o propunere de armistițiu din partea generalului Colli. Îi răspunde punîndu-i condițiile sale : predarea celor trei fortărețe : Alessandria, Coni și Tortona. În aceeași zi îl anunță pe Barras : „Pînă astăzi am purtat șase bătălii cu inamicul. I-am luat în zece zile două mii de prizonieri. I-am ucis șase mii de oameni, i-am luat douăzeci și unu de drapele și patruzeci de tunuri. După cum vezi, nu mi-am pierdut vremea și am răspuns încrederii voastre. Am găsit la Mondovi provizii importante și care îmi dau posibilitatea să fac să înceteze oribilul jaf la care se dedă o trupă căreia îi lipsește totul". Dar austriecii se întăresc în fiecare zi. Ei sînt „puternici, curajoși și bine înzestrați". Și învingătorul termină implorînd expedierea de „mari ajutoare pentru a nu fi expus unor înfrîngeri".

La 25 aprilie îl trimite la Paris pe fratele său Joseph, împreună cu Junot, pentru a aduce Directoratului cele 21 de steaguri luate de la inamic la Montenotte și Mondovi. Seara — continuă să plouă cu găleata — pleacă la Cherasco, de unde va adresa a doua zi celebra Proclamație către armata din Italia :

„Soldați ! V-ați bătut pînă acum pentru stînci sterile, devenite celebre prin curajul vostru, dar inutile patriei... Lipsiți de toate, ați învins toate greutățile. Ați cîștigat bătălii fără tunuri, ați trecut rîuri fără poduri, ați făcut marșuri forțate fără încălțăminte, ați petrecut nopțile în bivuacuri fără rachiu și adesea fără pîine. Numai falangele republicane, numai soldații libertății erau în stare să sufere ce ați suferit voi. Cinste vouă..."

Și, după ce le-a amintit că le cerea „să respecte popoarele" recent „eliberate" și să înceteze jaful — acesta era rezervat guvernului... —, el lansează acele fraze care vor rămîne în memorii de parcă ar fi fost dăltuite :

— Soldați ! Patria are dreptul să aștepte de la voi fapte mărețe ! Veți îndreptăți oare așteptarea ei ?... Mai aveți încă bătălii de dus, orașe de cucerit, rîuri de trecut... N-ați făcut încă nimic atîta timp cît vă mai rămîn atîtea de făcut...

Putea conta pe ei ! Fără doar și poate, cuvintele lui nu sînt elogii gratuite. De pe acum exista într-adevăr în atitudinea soldaților lui Bonaparte „ceva atît de ferm și atît de formidabil — după cum va spune un martor —, încît simțeai că a merge la bătălie cu ei însemna a merge la victorie".

În dimineața de miercuri 27 aprilie, regele Sardiniei îi trimite învingătorului, aflat atunci la Cherasco, la zece leghe de Torino, o nouă propunere de armistițiu. Bonaparte răspunde printr-un ultimatum, unde strecoară o clauză care să-i rezerve „dreptul de a trece Padul la Valenza" și să-i asigure trecerea liberă prin statele regelui Sardiniei, cale care îi permite să ajungă în Lombardia și să atace Austria. Pentru prima dată, Napoleon se va transforma în om politic și va avea în fața lui, ca interlocutori, nobili ai vechiului regim.

La orele zece și jumătate seara sosesc la palatul contelui Salmatoris, unde este găzduit Bonaparte, plenipotențiarii sarzi de origine savoiardă : bătrînul general-baron de la Tour, marchizul Henry și șeful de stat-major al generalului Colli, tînărul colonel-marchiz Costa de Beauregard. Acesta din urmă a lăsat o relatare a acelei lungi seri. Cei trei plenipotențiari sînt surprinși : nici o santinelă nu apără împrejurimile casei, care n-are aproape de loc lumini. Cîțiva soldați, zdrobiți de oboseală, dorm pe

pragul porții și pe treptele scării. În jurul palatului lipsește acea agitație proprie cartierelor generale, nu se văd cai, nici furgoane, nici catîrii aprovizionării. Nu există nici măcar valeți pentru a-i primi pe oaspeți ! Aceștia rătăcesc prin casă pînă în momentul cînd apare „un tînăr atașat la statul-major"...

Tînărul îi introduce pe plenipotențiari într-o „cameră de primire", unde arde un foc mare în vatră. Îi primește Berthier, care îi întreabă de obiectul misiunii lor și apoi dispare pentru a-l pune la curent pe generalul-comandant. Abia după o jumătate de oră apare, în sfîrșit, Bonaparte : este în cizme, dar nu poartă sabie. Atitudinea lui le pare savoiarzilor gravă și rece. Ascultă în tăcere preambulul generalului-baron de la Tour.

— N-aveți cumva copia condițiilor pe care i le-am propus eu regelui ? — îl întrebă Napoleon. — A acceptat aceste condiții ?

Diplomații se plîng atunci de „duritatea acelor condiții".

— De cînd le-am oferit — răspunde sec Bonaparte —, am luat Cherasco, am luat Fossano, am luat Alba. Nu mai adaug nimic la primele mele cereri ; ar trebui să mă găsiți moderat.

— Ne temem ca maiestatea-sa să nu fie poate constrînsă să ia față de actualii săi aliați unele măsuri contrare delicateței și loialității principiilor sale.

— Cum am să cer de la dumneavoastră ceva care ar putea contraveni legilor onoarei !

Beauregard, la Tour și Henry se străduiesc atunci să-i demonstreze „folosul redus pe care l-ar avea de pe urma anumitor concesii cerute și îndeosebi de pe urma dreptului de a trece Padul la Valenza". Napoleon îi privește și le zvîrle atunci pe un ton „destul de acru" și ridicat :

— Republica mea, încredințîndu-mi comanda unei armate, a socotit că am destul discernămînt pentru a judeca ce convine intereselor sale, fără să fie nevoie să recurg la sfaturile inamicului meu.

La ora unu dimineața, Bonaparte scoate ceasul și, văzînd că discuția se prelungește fără a se ajunge la nici o concluzie, o retează scurt :

— Domnilor, vă previn că atacul general este ordonat pentru ora două și că, dacă n-am certitudinea că locali-

tatea Coni îmi va fi predată înainte de sfîrșitul zilei, acest atac nu va mai fi amînat nici cu o clipă. Mi se va întîmpla să pierd bătălii, dar nu voi fi văzut niciodată pierzînd minute din încredere sau din lene.

Cît s-a schimbat în trei luni ! Iată-l vorbind ca un stăpîn.

Plenipotențiarii trebuie să se încline. Se aștern în grabă pe hîrtie articolele acordului, și cavalerul de Seyssel pleacă în galop pentru a duce regelui știrea armistițiului și a obține permisiunea sa de a preda învingătorului localitățile Coni și Tortona.

Bonaparte îi dă dispoziție lui Berthier să contramandeze atacul... Cum generalul-baron de la Tour a rugat să i se servească o cafea, Bonaparte dă poruncă să se meargă în oraș după cafea. Plenipotențiarii îl văd scoțînd două cești de porțelan dintr-o mică trusă de voiaj care se află pe o sofa, lîngă sabia lui. Costa de Beauregard constată cu mirare că generalul francez nu are nici măcar lingurițe de cafea din argint. Trebuie folosite „lingurițe de tombac, așa cum au soldații".

După semnare, Bonaparte prezintă savoiarzilor pe generalii Murat, Marmont, Despinoy și doi sau trei ofițeri de stat-major. Salicetti, comisar al guvernului, nu va sosi decît după ce totul se va fi terminat. Apoi se trece într-o sufragerie, unde a fost pregătit „un fel de medianoche[1] pe o masă încărcată cu o mulțime de făclii". Și meniul îl miră pe Costa de Beauregard : „o oală mare cu zeamă de carne. Mai erau acolo două sau trei feluri de carne grosolan gătite, cîteva deserturi foarte mediocre și pîine cazonă"... Deserturile „foarte mediocre" erau un fel de colăcei dulci, oferiți de călugărițele de la Cherasco. Totul a fost stropit cu vin de Asteran.

În zori, plenipotențiarii se întorc la Torino, escortați de dragoni francezi : „Dimineața lumina trupele avangărzii franceze aflate în bivuac — va povesti Costa. — Totul vădea cea mai mare mizerie ; nu se vedeau tunuri, caii erau puțini, slabi și obosiți, dar atitudinea soldatului exprima un fel de nepăsare voioasă și ușoară... sentimentul victoriei dregea totul !"

Bonaparte, de la fereastra lui, urmărește cu privirea plecarea diplomaților. Își ascunde cu greu bucuria : pen-

[1] Masa după miezul nopții. — *Nota trad.*

tru prima dată, după victoria militară a repurtat o victorie civilă.

Bucuria învingătorului este însă umbrită de atitudinea Josefinei și de scrisorile ei, „reci ca prietenia". El observă cu amărăciune că ea și-a întrerupt scrisoarea „ca să plece la țară". Iar în cele cîteva rînduri pe care le-a citit și recitit n-a regăsit „acel foc care îi înviora privirile". Exclamă cu naivitate : „E cu neputință ca tu să-mi fi inspirat o dragoste nemărginită fără s-o împărtășești".

De n-ar fi bolnavă ! Ea, care geme ușor — va crede pînă la sfîrșitul vieții că are o sănătate șubredă —, nu-și dă măcar silința să se plîngă ! Să fie, de astă dată, cu adevărat bolnavă ? „Nu-mi vorbești de păcătosul tău de stomac ; îl detest..."

La 24 aprilie o imploră să vină în Italia. I-a cerut chiar și lui Barras s-o convingă, după ce cucerise Mondovi ; ca și cum ar fi fost vorba de o recompensă.

„Vei veni, nu-i așa ? — îi scrie el a doua zi dragei sale creole. — Vei fi aici lîngă mine, pe inima mea, pe brațele mele, pe gura mea".

De la Cherasco, la 29, Murat pleacă la Paris pentru a prezenta Directoratului acordurile semnate cu Piemontul. Bonaparte îi cere să-i predea Josefinei următoarea scrisoare :

„Cum vrei, viața mea, să nu fiu trist ! Nici o scrisoare de la tine. Nu primesc decît la patru zile una. Dacă m-ai iubi cu adevărat, mi-ai scrie de două ori pe zi. Dar trebuie încă de la 10 dimineața să stai la palavre cu domnișorii care îți fac vizite și apoi să asculți baliverne și prostiile a o sută de pierde-vară pînă la ora unu după miezul nopții... Adio, Josefina, ești pentru mine un monstru pe care nu-l pot explica... Ce fericit este Murat... Mînă micuță... Ah ! Dacă ai veni ! ! ! Ziua în care vei trece Alpii va fi ziua cea mai fericită. Este cea mai frumoasă recompensă a străduințelor și a victoriilor pe care le-am cucerit..."

Josefina nu se grăbește de fel să-l revadă pe soțul ei. Asta-i ultima ei grijă. Are acum alte preocupări, căci s-a îndrăgostit nebunește de un oarecare locotenent Hippolyte Charles, cu nouă ani mai tînăr decît ea. Este irezistibil ! În plus, o amuză teribil ! Ceea ce Napoleon n-a reușit niciodată — poate cîteodată, fără să vrea... Amintirea so-

ţului ei n-o stînjenește de fel. Numele generalului Bonaparte este pe toate buzele... Afară de cele ale soției sale.

Armand Arnault era în vizită la Josefina cînd Murat îi aduce scrisoarea : „O aud încă citind un pasaj în care, părînd că respinge neliniști care îl chinuie, soțul îi scria : «Dacă ar fi totuși adevărat ! Teme-te de pumnalul lui Othello !» O mai aud spunînd cu accentul ei creol și cu un zîmbet pe buze :

— E nostim Bonaparte !"

La 6 mai, la Tortona, „s-a spart geamul de la portretul soției sale. pe care-l purta totdeauna la el — va povesti Marmont — ; el a pălit în mod înspăimîntător și impresia pe care a resimțit-o a fost dintre cele mai dureroase".

— Marmont, soția mea este sau foarte bolnavă sau necredincioasă.

Apoi își înfige pintenii în burta calului... Este, totuși, plin de speranță la gîndul c-o va strînge curînd pe Josefina în brațe. Într-adevăr, s-au înțeles că va veni în Italia împreună cu Murat. Ce va face necredincioasa ? Viitorul rege al Neapolului, care așteaptă ca generăleasa Bonaparte să se hotărască, în sfîrșit, să plece. își pierde răbdarea. Trebuie să se întoarcă la postul său. Josefina se întreabă : să-l părăsească pe dragul ei Hippolyte ? Niciodată ! Atunci inventează un pretext pentru a nu pleca la drum :

— Sînt însărcinată !

El nu-i pune la îndoială cuvîntul, orbit de amintirile din micuța cameră din strada Chantereine — nu reușise ea să-l convingă, cu o desăvîrșită artă, că lui îi datora toată priceperea ei ? Și, într-adevăr, cînd află că este însărcinată, îi scrie fericit : „Este, așadar, adevărat că ești însărcinată ? Așa îmi scrie Murat. Dar el îmi spune că de aceea nu te simți bine și că nu crede c-ar fi prudent să întreprinzi o călătorie atît de lungă. Voi fi deci în continuare lipsit de bucuria de a te strînge în brațe..." Iată-l foarte înduioșat. Ar vrea să vadă cum „poartă ea sarcina". Se ghicește emoția lui printre rînduri : „Să fie oare cu putință să n-am fericirea să te văd cu burtică ? Asta trebuie să te facă foarte interesantă ! Îmi scrii că te-ai schimbat mult. Scrisoarea ta e scurtă, tristă și scrisul tremurat. Ce ai, adorabila mea prietenă ?... Credeam că sînt gelos,

dar îţi jur că nu e cazul. Decît să te văd melancolică, cred că ţi-aş căuta chiar eu un amant..."

De ce s-ar mai jena ea ?

*

* *

Directoratul nu a făcut caz de faptul că Bonaparte, fără să-l anunţe, tratase direct cu regele Sardiniei ; guvernul nu vede decît un lucru : „poarta" de care se vorbise altădată generalului Schérer a fost „forţată" şi casele de bani se umpleau ! Dar Bonaparte poate face şi mai bine ! „Genova — i se sugerează — nu trebuie să fie mai departe de patruzeci şi cinci de leghe de Loretta ; nu s-ar putea pune mîna pe Casa-Santa şi pe tezaurele imense pe care superstiţia le acumulează acolo de cincisprezece veacuri ?..." Pe lîngă aceasta i se mai cere : „Mai ales regiunea Milanului nu trebuie menajată. Impune pe loc biruri în bani !"

Pentru aceasta trebuie nimicită armata imperială austriacă. Cînd le ceruse piemontezilor „dreptul de a trece Padul la Valenza", Bonaparte ştia bine ce făcea ! Generalul austriac Beaulieu a fost dus perfect de nas. Păcălit ca şi cum ar fi fost un începător în probleme de stat-major, el s-a amplasat cu oştile în faţa Valenzei, frecîndu-şi mîinile, în timp ce Bonaparte — la 7 mai —, neavînd împotrivă decît două escadroane austriece, trece fără dificultate fluviul la Piacenza, manevră care va permite francezilor o admirabilă mişcare de învăluire. La 9 mai, după ce a semnat un armistiţiu cu ducele de Parma, Bonaparte poate scrie Directoratului : „Sper, dacă lucrurile vor merge bine, să vă pot trimite vreo zece milioane..." A doua zi părăseşte cartierul său general de la Casalpusterlengo — casa se mai vede şi astăzi — şi întîmpină pe inamic la Lodi, bătălie care-i va da toată Lombardia. Bogata provincie cade ca un fruct copt...

Napoleon începe să-şi ţeasă gloria...

— După Lodi — va spune el la Sfînta Elena — mă consideram nu ca un simplu general, ci ca un om chemat să influenţeze soarta unui popor. Mi-a venit ideea că aş putea deveni un actor hotărîtor pe scena noastră politică.

Podul de la Lodi se înscrie în legendă, acest pod unde generalul-comandant a fost văzut — sau s-a crezut că a fost văzut — sub ploaia de gloanţe, mergînd „primul la atac cu un steag în mînă". Austriecii, în plină debandadă,

se retrag spre Oglio și Cremona. În aceeași seară, cei mai vechi soldați ai armatei se întrunesc și acordă un grad șefului lor : gradul de caporal. De acum înainte, el va fi pentru ei „micul caporal“ și niciodată „sergentul“, grad pe care grenadierii i-l vor da după Castiglione.

Victoria de la Lodi îi deschide porțile orașului Milano, pe care arhiducele Ferdinand l-a părăsit în grabă, luînd cu el tot aurul și toate colecțiile sale. La 11 mai, la palatul Ghisi din Lodi — *Corso Roma* —, contele Melzi vine să-i aducă cheile orașului, „aurora epopeii napoleoneene, drojdie fecundă a unității italiene“, după inscripția ce se mai poate citi și astăzi pe fațada palatului, în dreapta porții de intrare.

Europa este buimăcită.

După cum va scrie Marmont tatălui său : „Am dobîndit aceste succese cu o armată lipsită de toate cele, fără uniforme, fără încălțăminte, fără artilerie, adesea fără cartușe, douăsprezece zile fără pîine, dar totdeauna cu curaj“. Directorii își pierd răsuflarea încercînd să urmărească fie numai cu gîndul armata din Italia, și se neliniștesc. Nu cumva victoriile lui Bonaparte vor zdruncina și propriile lor tronuri ? Guvernul vrea să-l cheme la ordine pe „micul Bonaparte“ și-i poruncește să părăsească Milanul... pentru a lăsa orașul în mîinile lui Kellermann ! „Dacă întrerupeți în Italia gîndirea militară — scrie el la Paris —, vă spun cu durere că ați pierdut cea mai frumoasă ocazie de a impune legi Italiei...“ Și își prezintă demisia, pe care directorii nu îndrăznesc s-o accepte. „Dacă ar îndrăzni — exclamă Napoleon pe drept cuvînt —, ar ridica împotriva lor întreaga Franță !“

La 15 mai, în ziua de Rusalii, Masséna, sosit înaintea șefului său la Milano, îl primește la poarta orașului — este vorba de *Porta Romana* —, pe care strălucesc aceste cuvinte, scrise în italienește : *Curajoasei armate franceze*... „Republica — va spune el autorităților locale venite să-l salute — va face totul pentru fericirea voastră...“ Arhiepiscopul și șeful decurionilor sînt uluiți văzîndu-l pe învingătorul lor, în cap cu o pălărie împodobită cu o pană tricoloră, foarte slab, cu părul neglijent pudrat, căzîndu-i pe umeri ca urechile unui cîine de vînătoare. Napoleon coboară din trăsura care l-a adus de la Lodi și încalecă

— calul se numește *Bijou*. Soarele strălucitor de floreal luminează scena. Garda orășenească, aliniată de-a lungul traseului, prezintă armele. La palatul arhiducal, învingătorul prezidează un banchet de două sute de tacîmuri și, în limba italiană, lansează aceste promisiuni :

— Veți fi liberi ! Veți fi liberi și veți fi mai siguri de libertatea voastră decît francezii. Milano va fi capitala voastră ; rîurile Oglio și Serio vor fi granițele voastre ; veți avea cinci sute de tunuri și prietenia veșnică a Franței. Romagna va rămîne a voastră ; veți îmbrățișa cele două mări ; veți avea o flotă. Dați uitării regretele și certurile... vor exista întotdeauna bogați și săraci... dar temeți-vă de preoți, înlăturați-i din funcțiile publice... Dacă Austria va trece din nou la ofensivă, nu vă voi părăsi.

Milanezii își strigă entuziasmul. Pe străzi e un delir. Este aclamat cel care a smuls Milano din gheara austriacă ! Se strigă, se dansează, se aprind focuri de bucurie.

Viva la libertà !

Și iarăși încep să se sădească arbori ai libertății.

În acea seară, Napoleon are o discuție destul de violentă cu Berthier. După ce Bonaparte a părăsit încăperea, ordonatorul principal al armatei, Denniée, care i-a urmat lui Chauvet, ucis la începutul campaniei, exclamă :

— Știți că omul acesta are accese de furie intolerabile ?

— Aveți dreptate, dragul meu Denniée — răspunde calm Berthier —, dar țineți minte că într-o zi va fi frumos să fii secundul acestui om.

— Ei, Marmont — întreabă Bonaparte pe cînd se pregătește de culcare în palatul arhiepiscopal —, ei, Marmont, ce credeți că se spune la Paris ?

— Admirația trebuie să fie la culme...

— N-au văzut încă nimic, și viitorul ne rezervă succese mult mai mari decît cele pe care le-am dobîndit. Soarta nu mi-a zîmbit astăzi pentru ca să-i disprețuiesc avansurile ; ea este femeie și, cu cît face mai multe pentru mine, cu atît îi voi cere mai mult. Peste puține zile vom fi pe Adige și întreaga Italie va fi supusă. Poate că atunci, dacă mi se vor pune la dispoziție mijloace pe mă-

sura proiectelor mele, poate că vom ieși curînd din Italia pentru a merge mai departe. În zilele noastre, nimeni n-a conceput ceva în stil mare : îmi revine mie să dau acest exemplu.

„Încă de pe atunci — va spune un martor — își marcase locul și stabilise distanțele dintre el și ceilalți". Era înzestrat cu o privire „care străpungea capetele", va explica mai tîrziu, Cambacérès. Trei luni după ce preluase comanda, nimeni nu mai îndrăznea să spună că ar fi „protejatul lui Barras și al femeilor".

A doua zi se instalează, ca un suveran, în palatul Serbelloni — care se înalță și astăzi pe *Corso Venezia nr. 22* — și în săptămîna următoare liniștește Directoratul, scriindu-i : „Vom scoate din țara aceasta zece milioane". Fără a mai vorbi de douăzeci de tablouri luate ducelui de Parma și de douăzeci de pînze luate ducelui de Modena, „în fruntea cărora se află celebrul *Sfîntul Ieronim* de Corregio..."

Bucuria i-ar fi fost completă dacă ar fi avut-o pe soția lui cu el. I-o și scrie : ea ar înfrumuseța Italia, „în ochii mei cel puțin. Tu știi, cînd Josefina mea este undeva, n-o văd decît pe ea !" De aceea, înainte de a părăsi Milano pentru a relua comanda armatei, încearcă s-o facă geloasă pe scumpa lui creolă, vorbindu-i de frumoasele femei care îl înconjură și „încearcă să-i placă"..., dar nu se poate împiedica să nu-i mărturisească : „Nu te vedeam decît pe tine, nu mă gîndeam decît la tine. Din pricina asta, totul mi se părea insuportabil și jumătate de oră mai tîrziu... m-am dus să mă culc trist, zicîndu-mi : «O, această cămăruță goală, iată locul adorabilei mele soțioare»". „... Îmi închipui mereu că te văd cu adorabila ta burticică ; trebuie să fie fermecătoare..."

Chiar în ziua în care scrie aceste rînduri — la 23 mai — pleacă la Lodi, unde se află cartierul general al armatei, dar, abia sosit, trebuie să se întoarcă la Milano ; acolo au izbucnit tulburări violente. La Pavia, în mahalalele mărginașe ale Milanului și la Binasco, revolta este în toi ! Partidele austriece și piemonteze au ridicat capul și

poporul i-a urmat. Şi nu pe nedrept ! După ce a trecut entuziasmul sărbătoririi, milanezii au fost jumuliţi de vii, striviţi de impozite și de rechiziții. Muntele de Pietate a fost pus sub sechestru și — sacrilegiu ! — învingătorii au trimis în Franţa capodoperele lui Leonardo da Vinci și Michelangelo ! Cum va spune mai tîrziu Stendhal : „Bravul popor milanez nu știa că prezența unei armate, chiar liberatoare, este întotdeauna o nenorocire". Şi, pe deasupra, o armată săracă precum Iov, căreia i s-a dat sarcina să cucerească țara pentru a o jefui, ca să umple casele de bani ale propriului său guvern !

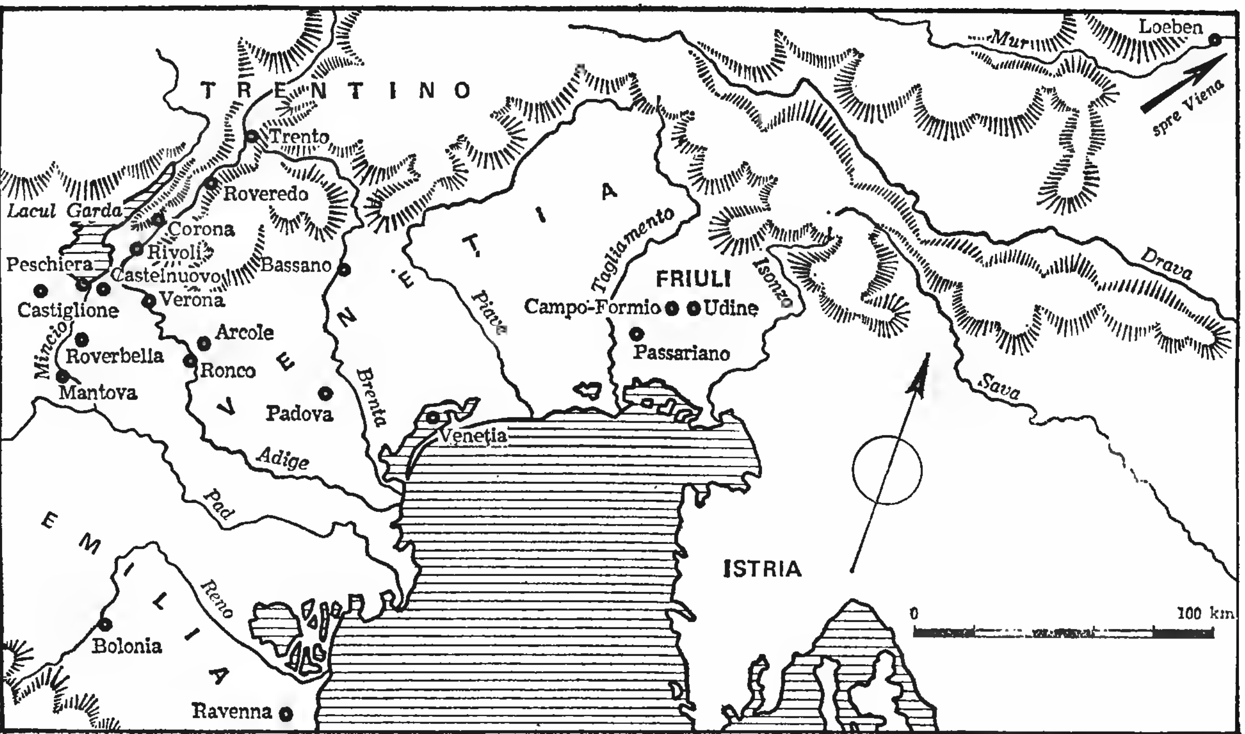
Insurecția masacrează soldații izolați și Bonaparte dă ordine de represiune : „Generalii vor trimite împotriva satelor forţele necesare pentru a le reprima, a le da foc și a împușca pe toţi cei care vor fi găsiţi cu armele în mînă". Sînt executate cîteva autorități municipale nesupuse, se incendiază satul Binasco, unde — după cum o va mărturisi Lannes — revolta a fost reprimată într-un mod cumplit. Înainte de a părăsi Milano, Bonaparte convoacă autorităţile orașului și le anunță că vor răspunde cu capul pentru orice nouă insurecție.

A doua zi se instalează la Pavia, la colegiul Novarese. Pentru a pedepsi răscoala care a zguduit orașul, permite trei ore de jaf. Poruncește, totuși, să fie cruțate casele biologului Spallanzani și a fizicianului Volta — inventatorul pilei electrice. Astfel, rebeliunea este înecată în foc și sînge. Napoleon va spune :

„În ultimă analiză, trebuie să fii militar pentru a guverna ; nu poți stăpîni un cal decît cu cizme și pinteni".

Înaintînd spre răsărit, Napoleon pătrunde în Brescia, pe teritoriul republicii Veneţia. Masséna primește ordinul să ocupe Verona — orașul și-a permis doar să-l găzduiască pe „Ludovic al XVIII-lea", cel care are nerușinarea să se proclame rege al Franţei ! Augereau asediază Mantova. Cît despre Napoleon, el îi bate la 31 mai pe austrieci la Castelnuovo. De la Peschiera, pe malul lacului Garda, unde s-a instalat în castelul fortificat a cărui siluetă puternică se reflectă și astăzi în apele lacului, el poate anunța — la 1 iunie — Directoratului :

„Iată-i deci pe austrieci complet izgoniți din Italia. Avanposturile noastre sînt pe munții Germaniei. Totul

TRENTINO
Loeben
Mur
spre Viena
Drava
Sava
Trento
Roveredo
Lacul Garda
Corona
Rivoli
Bassano
Peschiera
Castelnuovo
Verona
Castiglione
Arcole
Roverbella
Ronco
Mincio
Mantova
Padova
VENETIA
Tagliamento
Piave
FRIULI
Isonzo
Campo-Formio
Udine
Passariano
Brenta
Venetia
Adige
Pad
EMILIA
Reno
Bolonia
Ravenna
ISTRIA
0
100 km

este astăzi perfect liniștit... Două milioane în aur sînt pe drum, cu poștalionul, spre Paris... Ministrul de finanțe poate trage polițe pentru patru sau cinci milioane". Iată ce va mai scoate din încurcătură Directoratul, întotdeauna lipsit de bani...

După ce a văzut la Verona casa pe care „pretinsul rege al Franței" a trebuit s-o părăsească în grabă, Bonaparte se întoarce la Milano cu certitudinea că Josefina se și află acolo, dar va avea o nouă decepție !...

Se întoarce la Brescia, unde îl așteaptă Belmonte-Pignatelli, trimisul regelui Neapolului. Într-adevăr, regele „Nasone" dorește să părăsească coaliția și să semneze un armistițiu cu Franța. Desigur, va plăti scump acest lucru... Descălecînd, Napoleon îl găsește pe Miot, conte de Melito, om de stat și scriitor, venit să pregătească întrevederea cu ministrul napolitan. Diplomatul a fost foarte surprins cînd a fost primit de învingătorul Italiei. El va povesti acest lucru : „Nimic nu putea fi mai departe de ideea pe care imaginația mea și-o formase. Am zărit, în mijlocul unui stat-major numeros, un om destul de scund, extraordinar de slab. Părul lui pudrat, tuns într-un mod deosebit, formînd un unghi drept sub urechi, îi cădea pe umeri. Era îmbrăcat cu o haină dreaptă, închisă cu nasturi pînă sus, garnisită cu puțină broderie de aur foarte îngustă și purta la pălărie o pană tricoloră. La prima vedere, fața lui nu-mi păru frumoasă. Dar trăsăturile pronunțate, ochii vii și cercetători, gesturile repezi și bruște vădeau un suflet arzător, iar fruntea largă și îngîndurată, un gînditor profund. Mi-a făcut loc să șed lîngă el și am vorbit despre Italia. Vorbea în fraze scurte și, în acea vreme, foarte incorecte".

De la începutul convorbirii, Napoleon evocă Mantova, temeinic ocupată de austrieci.

— Lucrurile nu se vor sfîrși cîtă vreme nu vom avea Mantova... Numai atunci voi putea zice că sînt stăpînul Italiei. Un asediu atît de dificil nu va putea fi decît foarte lung și, pentru moment, trebuie să mă mulțumesc să-l fac cît mai riguros. Austria va avea nevoie de timp pentru a aduna o armată de ajutor. Avem deci o lună înaintea

noastră pentru a înainta spre centrul Italiei și a-l lua în stăpînire.

Prinzînd curaj, Miot îi anunță atunci generalului-comandant prezența la Brescia a principelui napolitan Belmonte-Pignatelli.

— Nu văd nici un inconvenient de a începe tratative pentru un armistițiu, răspunde Bonaparte.

„El s-a servit de cuvîntul *amnistie* — ne povestește Miot de Melito — și în toată convorbirea a făcut mereu această greșeală". O va face, de altfel, în tot cursul vieții sale...

— Ce trebuie stipulat pentru un moment — reia Bonaparte — este ca Neapole să retragă imediat trupele pe care le are în armata austriacă. Infanteria lor nu face doi bani. Dar știți că au patru regimente de cavalerie excelente, care mi-au dat mult de furcă și de care țin să scap cît mai curînd posibil. Aduceți-l pe domnul de Belmonte. Tratatul va fi repede încheiat.

Într-adevăr, două ore mai tîrziu acordul era semnat.

Acum era rîndul Sfîntului Scaun. La 22 iunie, învingătorul primește la Bologna pe împuterniciții Papei Pius al VI-lea. Bonaparte, foarte exigent la începutul discuțiilor, va sfîrși prin a deveni mai conciliant. Condițiile impuse suveranului Romei sînt, totuși, foarte grele : „Porturile statelor papei vor fi închise vaselor puterilor care sînt în război cu republica și deschise vaselor franceze. — Armata franceză va continua să rămînă în posesiunea legațiilor [1] de la Bologna, Ferrara și va evacua legația de la Faenza. — Papa va preda republicii o sută de tablouri, vase sau statui... printre acestea, bustul de bronz al lui Iunius Brutus și cel de marmură al lui Marcus Brutus, ambele plasate pe Capitoliu, și cinci sute de manuscrise. Papa va plăti Republicii Franceze douăzeci și unu de milioane de livre franțuzești, din care cincisprezece milioane și cinci sute de mii în numerar sau lingouri și cinci milioane cinci sute de mii în mărfuri, alimente, cai, boi... — Papa va fi obligat să dea drept de liberă trecere trupelor republicii..."

Directoratul este încîntat. Invazia fiscală — expresia îi aparține lui Albert Sorel — merge strună. „Nu lăsați ni-

[1] Legație — teritoriu aparținînd statelor pontificale și administrat de un legat al papei. — *Nota trad.*

mic în Italia", i se recomandă cuceritorului. Italienii trebuie să-și plătească scump libertatea! Nu mai este un război, este o expediție de jaf!

În săptămîna următoare, la Florența, Bonaparte — al șaisprezecelea coborîtor din ghibelinul Gugliemo Buonaparte, izgonit din Florența în 1267 — face cunoștința marelui duce Ferdinand, unchiul unei fetițe numite Maria-Luiza... Necunoscut cu cîteva luni în urmă, iată-l primit ca un suveran. Marele duce de Toscana trimite la Palazzo, via Porta Pinti, unde locuiește generalul francez, o companie de infanterie cu drapel. Îl primește la dejun. Pe străzi, florentinii admirativi — dar tăcuți — privesc cum trece omul „deja celebru prin atîtea fapte extraordinare".

Dar Josefina?

Cu cîteva zile mai înainte, el îi scrisese iarăși: „De o lună n-am primit de la buna mea prietenă decît două biletele de trei rînduri fiecare... Doamne, Dumnezeule, spune-mi, tu care știi așa de bine să-i faci pe alții să iubească fără să iubești, ai ști cum se vindecă dragostea? Aș plăti scump această doctorie. Trebuia să pleci la 5 prerial; ca un prost ce sînt, te așteptam în 13. Ca și cum o femeie frumoasă și-ar putea părăsi obiceiurile, prietenii, pe doamna Tallien a ei, și un dejun la Barras, și reprezentația cu o piesă nouă, și pe Fortuné, da, pe Fortune[1]! Nu-ți mai iubești de loc soțul; nu mai ai pentru el decît un pic de stimă și o porție din acea bunăvoință de care ți-e plină inima. În fiecare zi, recapitulînd greșelile tale, mă străduiesc să nu te mai iubesc, aiurea! Iată că te iubesc și mai mult... Am să-ți spun un secret al meu: bate-ți joc de mine, rămîi la Paris, ia-ți amanți, așa încît să știe toată lumea, nu scrie niciodată, ei bine! Te voi iubi de zece ori mai mult. Nu-i asta oare nebunie, febră, delir? Și n-o să mă vindec de asta (o! Doamne, ba da, o să mă vindec), dar nu-mi spune că ești bolnavă, nu încerca să te justifici, Doamne, Dumnezeule! Te iert, te iubesc la nebunie și niciodată biata mea inimă nu va înceta să-ți dea dragostea ei..."

[1] Fortuné este cățelușul doamnei Bonaparte. El dormea în patul stăpînei și-l mușcase pe general de picior, considerîndu-l pe Napoleon un intrus.

A ghicit că sarcina ei nu e decît o scorneală și suferă îngrozitor : „Josefina, unde ți se va preda această scrisoare ? — scrie el la 11 iunie. — Dacă ți se va preda la Paris, nefericirea mea este deci sigură, nu mă mai iubești ! Nu-mi rămîne decît să mor !... Atîta dragoste cîtă mi-ai făgăduit nu poate să se fi irosit în două luni". Desigur, capitala și fanții ei blonzi sînt cauza răcelii ei ! Vîrtejul plăcerilor a măturat cu sine totul, și el scrie : „Detest Parisul, femeile și dragostea..."

În aceeași zi află că Josefina încă n-a părăsit Parisul și se grăbește din nou să-i scrie : „M-ai iubit dintr-un capriciu ușuratic ; și îți și dai seama cît de caraghios ar fi să ți se oprească inima la el".

Bănuiește oare prezența frumosului husar lîngă soția lui ?

„Se pare că ai făcut alegerea și că știi cui să te adresezi pentru a mă înlocui... În ceea ce te privește, n-aș vrea ca amintirea mea să-ți fie odioasă. Nenorocirea mea este că te-am cunoscut prea puțin. A ta este că m-ai judecat la fel ca pe bărbații care te înconjură".

Şi termină astfel :

„Crudo ! ! ! De ce m-ai făcut să sper că ai un sentiment pe care nu-l împărtășeai ! ! ! Dar reproșul nu este demn de mine. N-am crezut niciodată în fericire. Moartea îmi dă mereu tîrcoale... Oare merită viața să-i dai atîta importanță ! ! ! Adio, Josefina, rămîi la Paris, nu-mi mai scrie și respectă-mi cel puțin singurătatea. O mie de pumnale îmi sfîrtecă inima, nu le înfige și mai adînc. Adio fericirea mea, viața mea, tot ce exista pentru mine pe pămînt".

La 14 iunie, aflînd că se declară din nou bolnavă, el scrie aceste rînduri : „Murat vrea să mă convingă că boala ta este ușoară ; dar tu nu-mi scrii ; de o lună n-am primit scrisori de la tine. Ești tandră, sensibilă și mă iubești. Te zbați între boală și medici... Dacă boala ta continuă, obține-mi o permisie ca să vin să te văd un ceas. În cinci zile sînt la Paris și în a douăsprezecea zi sînt înapoi, la armata mea. Fără tine, fiindcă îmi lipsești, nu mai pot fi de folos aici. Iubească cine vrea gloria, servească cine vrea patria, sufletul meu se sufocă în acest exil ; și cînd draga mea prietenă suferă, este bolnavă, nu

pot calcula la rece victoria... lacrimile mele îţi inundă portretul ; numai el nu mă părăseşte..."

Deoarece nimic nu reuşeşte s-o înduioşeze pe amanta lui Hippolyte, bietul soţ îi scrie lui Joseph : „Dragul meu, sînt desperat. Soţia mea, tot ce iubesc mai mult pe lumea asta, e bolnavă. Nu-mi mai stă capul la treabă... o iubesc la nebunie şi nu pot rămîne departe de ea..."

Barras, alarmat de Joseph, îi cere atunci lui Carnot să-l liniştească pe Bonaparte, aruncînd răspunderea pentru absenţa Josefinei asupra Directoratului, „căruia îi e teamă că grija ce ar avea-o soţul pentru ea l-ar putea abate de la obligaţiile la care-l chema gloria şi salvarea patriei..."

Dar acum creola trebuia, cu orice preţ, să se hotărască ! Nu anunţase Bonaparte în scrisorile sale că, dacă soţia sa era realmente bolnavă, el va sosi la Paris ? Nu declarase el că fără Josefina crede că nu mai este util în Italia ? Pe scurt, era gata să lase baltă diplomaţii care implorau atunci armistiţiu şi să-şi lase armata pe mîna oricui ar vrea s-o ia ! Aşadar, toată cucerirea depindea de persoana cu care se culca Josefina ! Desigur, pînă acum totul mersese de minune, dar mai era continuarea : nu se pregăteau oare austriecii să ajute Mantova încercuită ? Pînă acum însă, nimic nu reuşise s-o convingă pe creolă să-l părăsească pe dragul şi frumosul ei Hippolyte, care o făcea să rîdă cu lacrimi şi ştia s-o mototolească atît de bine în budoarul ei din rotondă !

De data aceasta, cei cinci directori, se supără şi — la 24 iunie — o instalează pe Josefina cu forţa în trăsură. „Extrem de îndurerată, plîngînd cu lacrimi amare", ne spune un martor, ea părăseşte, în sfîrşit, Parisul. Dar, de cum a pornit la drum spre Italia, lacrimile se opresc : în faţa ei, cu mîna pe genunchii ei, şade Hippolyte, veselul şi frumosul animator.

Îşi luase amantul cu dînsa !

Şi Napoleon ? Străluceşte de fericire. De cum a aflat minunata ştire, strigă :

— Berthier, vine ! Mă auzi, vine ! Eram sigur că pînă la urmă se va hotărî !

O urmăreşte cu gîndul. La 11 iulie îi scrie din Verona, crezînd că a şi sosit la Milano : „Abia plecat din Roverbella, am ştiut că duşmanul se va prezenta la Verona.

Masséna luase măsuri foarte potrivite. Am făcut șase sute de prizonieri și am luat trei tunuri. Generalul Brune a avut hainele străpunse de șapte gloanțe, dar nici unul nu l-a atins : asta se cheamă să ai noroc. Îți dau o mie de sărutări. Mă simt foarte bine. N-am avut decît zece morți și o sută de răniți".

Dar în aceeași seară, la orele nouă, sosind la Milano, este dureros surprins că n-o găsește acolo. Peste două zile — 13 iulie —, un curier îl anunță că o precede cu un ceas pe „incomparabila Josefina". Încalecă pentru a-i ieși în întîmpinare. La porțile orașului o ține, în sfîrșit, în brațe ! Este atît de înnebunit de dorință, se gîndește cu atîta ardoare la corpul acesta numai moliciune și gropițe, pe care îl va strînge pe dată la piept, încît nici nu bagă de seamă că lîngă nevasta lui este și Hippolyte Charles... Mai mult, în primele două zile pe care le va petrece cu ea la Milano, va fi văzut primindu-l pe amant la masa sa și în salonul său.

Incorigibilă și nesățioasă, Josefina a adus cu ea de la Paris „doi afaceriști", care îi vor mijloci încheierea unor contracte cu armata, prelevînd, evident, o zeciuială asupra lor. „Știam ce e cu domnul Charles — va povesti unul dintre ei. — Mă simțeam prost văzîndu-l pe tînărul general, deja acoperit de o glorie care se răsfrîngea asupra soției sale, rival nenorocit al unui golan ale cărui singure merite erau frumusețea și o eleganță de bărbier".

Nu te poți împiedica să nu ai un sentiment penibil citind prima lui scrisoare după noua lor despărțire : „Acum cîteva zile credeam că te iubesc ; dar, de cînd te-am văzut, simt că te iubesc de o mie de ori mai mult. De cînd te cunosc, te ador pe zi ce trece... Ah, te rog, lasă-mă să-ți descopăr măcar vreunul din defectele pe care le ai ! Fii mai puțin frumoasă, mai puțin grațioasă, mai puțin tandră, mai puțin bună, mai ales, și, mai ales, nu fii niciodată geloasă, nu plînge niciodată ; lacrimile tale mă fac să-mi pierd mințile, îmi ard sîngele..." Deci, pentru a-l induce în eroare, ea îl făcuse să creadă că este geloasă...

El adaugă : „Odihnește-te bine, restabilește-te curînd. Vino după mine, ca să putem spune măcar înainte de moarte : Am fost fericiți atîtea zile ! ! !"

Cum ar putea fi ea fericită : Charles a trebuit — și el — să se prezinte la cartierul general. În ciuda „serbărilor superbe“ pe care i le oferă milanezii, Josefina duce dorul prietenilor ei parizieni, „se plictisește de moarte“ — îi va scrie ea Thérésiei Tallien — și va adăuga : „Soțul meu nu mă iubește, mă adoră ; cred că va înnebuni“.

Chiar în ziua în care ea a scris aceste rînduri, el îi scria : „O mie de sărutări la fel de arzătoare ca inima mea, la fel de pure ca tine. L-am chemat pe curier ; îmi spune că a trecut pe la tine și că tu i-ai spus că nu ai nimic să-i poruncești ! Rușine ! Reao, urîto, crudo, tirano, mic monstru frumos ! Îți rîzi de amenințările mele, de prostiile mele ; ah ! de-aș putea, știi bine că te-aș închide în inima mea, te-aș încuia acolo ca într-o închisoare...“

S-o închidă în inima lui ! Își amintește oare că a scris, mai de mult, la Valence : „Cred că, în definitiv, dragostea face mai mult rău decît bine și că ar fi o binefacere a unei divinități protectoare să ne scape de dragoste și să-i elibereze pe oameni de ea“ ?

8

ARCOLE ŞI RIVOLI

VAI DE GENERALUL
CARE SOSEŞTE PE CÎMPUL DE
BĂTAIE CU UN SISTEM.

Napoleon

La 15 iulie, Bonaparte a plecat la forţele franceze ce încercuiseră de o lună Mantova. În faţa întinderii de apă care protejează în parte oraşul — cele trei lacuri formate de rîul Mincio —, Napoleon nu are decît nouă mii de oameni, tot atîţia cît austriecii aflaţi la adăpostul zidurilor vechii cetăţi lombarde. Încă de la 17 iulie crezuse că va reuşi să cucerească Mantova „printr-o lovitură îndrăzneaţă şi norocoasă". „Voiam — va explica el — să urc opt sute de grenadieri în bărci şi speram să pot cuceri astfel una din porţile oraşului, dar, apele scăzînd în douăzeci şi patru de ore cu mai mult de trei picioare, nu a fost posibil să se încerce această lovitură". A doua zi a pus să fie bombardată cetatea cu ghiulele înroşite : „Toată noaptea, acest ticălos de oraş a ars. Spectacolul era oribil şi impunător. Am cucerit cîteva forturi exterioare..."

Dar Mantova continuă să reziste. Napoleon este curînd sătul să bată pasul pe loc — detestă asediile — şi în 19

pleacă la cartierul general, aflat la Castiglione. Dar, la sosirea sa, între două bătălii și două scrisori pasionate adresate Josefinei, trebuie să reglementeze problemele civile — el se consideră proconsulul noii Italii. Anumiți comisari ai republicii — cum ar fi vechiul constituțional Pierre-Anselme Garreau — fac ca negustorii să simtă povara unei aspre ocupații. „Ei sînt tratați — anunță Bonaparte Directoratul — cu mai multă severitate decît ați avea dumneavoastră intenția să manifestați chiar față de negustorii englezi ; aceasta alarmează comerțul întregii Italii și ne face să trecem în ochii lor drept vandali..."

De aceea, în aceeași zi, îl dojenește sever pe Garreau : „Cînd erați reprezentant al poporului, aveați puteri nelimitate ; toată lumea considera ca o datorie să vă dea ascultare. Astăzi sînteți comisar al guvernului, învestit cu o foarte mare autoritate, dar o instrucțiune precisă a reglementat funcțiile dumneavoastră ; respectați-o..."

Acest ton — de stăpîn — va fi de acum înainte tonul său.

Beaulieu a fost înlocuit de mareșalul Wurmser, alsacian aflat în serviciul Austriei. Cu o armată de șaptezeci de mii de austro-maghiari, el coboară din munți. Trupele sale se infiltrează de ambele părți ale lacului Garda. Proiectul său ? Să prindă într-un clește pe cei patruzeci de mii de francezi, descumpăniți de rezistența cetății Mantova.

În același moment, la 29 iulie, la Verona, Bonaparte e în al nouălea cer de fericire : Josefina este lîngă el. După ce s-a lăsat atît de mult rugată, a acceptat să părăsească Milano și să vină la el. Pe cînd își iau cafeaua pe balconul modestei case, ocupată pînă de curînd de contele de Provence, de unde se vede peisajul înconjurător, o strînge în brațe pe languroasa creolă, care rîde, repetînd ca un laitmotiv :

— Dar mai încetează Bonaparte !

Cei de față întorc capul stînjeniți... Deodată, unul din ei scoate un strigăt :

— Austriecii !

Într-adevăr, „vestoanele albe", ostașii lui Wurmser, însărcinați să elibereze Mantova, coboară în șiruri lungi din munți. Ce a făcut Masséna, care avea în grijă paza

văilor ce dominau cîmpia lombardă și cea venețiană ? În timp ce Josefina fuge, însoțită de Junot, către Desenzano, Bonaparte primește ștafetă după ștafetă și are curînd o vedere de ansamblu a situației, de loc strălucită ! Ordinele încep să curgă :

Către generalul Augereau :

„Inamicul a forțat postul de la Corona. Ai noștri se străduiesc în acest moment să-l reia. Este indispensabil, oricare ar fi soarta acestei tentative, să atacați inamicul și să-l bateți".

Către generalul Masséna, răspunzător de eșec :

„Soarta armelor e schimbătoare, dragul meu general ; noi vom restabili mîine sau mai tîrziu ceea ce ați pierdut astăzi... Ardeți podul ; adunați-vă forțele ; îndepărtați-vă în cursul nopții... Nimic nu este pierdut cîtă vreme ne rămîne curajul. Garnizoana din Verona i-a scărmănat bine pe dușmani".

Către generalul Gaultier :

„Împrejurările sînt destul de critice. Ziua de mîine va fi, sper, mai onorabilă. Dați dispoziții ca toți bolnavii să fie evacuați din Cremona, Piacenza și Milano și, în general, să fie evacuate toate valorile aparținînd republicii..."

Către generalul Sérurier :

„O parte din divizia generalului Masséna a fost obligată să se retragă. Eu plec noaptea asta la Castelnuovo cu mai multe semibrigăzi. Poate că vom restabili situația. Aceasta mă obligă însă să iau serioase măsuri de precauție pentru retragere".

După ce a trecut prin Peschiera și Castelnuovo, Napoleon sosește la Desenzano, unde străzile înguste sînt încă pline de cadavre. Acolo el află că, nu departe de peninsula Sirmione, austriecii, ale căror ambarcații mișună pe lacul Garda, au tras în trăsura în care se afla Josefina. „Wurmser o să-mi plătească scump sperietura pe care ai tras-o din pricina lui", îi scria el soției sale.

Știrile proaste abundă : calea spre Milano este tăiată, Brescia a fost reluată de austrieci, Lannes și Murat au căzut prizonieri. După ce a trimis-o pe Josefina spre Florența — sub protecția unei escorte de dragoni —, el convoacă un consiliu de război. Lucrurile merg prost...

foarte prost. Unii şi cred Italia pierdută pentru francezi ! Umblă zvonul că napolitanii şi papa au intenţia să rupă armistiţiul şi să trimită trupe spre nord.

Planul lui Bonaparte ?

Este strategia napoleoneană : deoarece duşmanul şi-a împărţit forţele în două armate, el le va bate pe rînd ! Îi va explica mai tîrziu lui Las Cases :

— Din acest moment, planul de atac al lui Wurmser era dezvăluit. Singură împotriva tuturor acestor forţe, armata franceză era neputincioasă : nu eram nici măcar unul la trei. Dar dacă lupta singură împotriva fiecăruia din corpurile inamice exista un raport de egalitate.

Astfel că, în seara aceea, la Roverbella, va da ordin să se înceteze provizoriu asediul cetăţii Mantova. Sérurier va trebui să facă inutilizabile tunurile pe care nu le va putea lua cu el în retragere. Contraofensiva a început. Cu patruzeci şi două de mii de oameni el va bate optzeci de mii ! Şi din nou curierii gonesc în toate direcţiile :

„Nu dumneavoastră — îi scrie el lui Masséna — trebuie să vă recomand să daţi dovadă de îndrăzneală într-o asemenea împrejurare hotărîtoare ; orice s-ar întîmpla şi oricît ar costa, mîine trebuie să înnoptaţi la Brescia".

„Înştiinţaţi-mă — îi ordonă generalului Kilmaine — în ce moment veţi ataca. Mîine dimineaţă va fi prea tîrziu... Eu plec imediat la Goito şi la Roverbella, pentru a cunoaşte personal starea de lucruri".

În sfîrşit, pe drumul de la Roverbella la Goito, după ce era cît pe-aci să cadă într-o ambuscadă croată, îi scrie lui Augereau : „Generale, trebuie să vă retrageţi spre Roverbella. Armata se află într-o situaţie nefericită : inamicul a străpuns linia noastră în trei puncte... comunicaţiile noastre cu Milano şi Verona sînt tăiate..."

Între timp, Wurmser crede bătălia cîştigată şi intră triumfător în Mantova... El nu ştie că Bonaparte îşi adună toate forţele între rîurile Mincio şi Oglio. În cursul nopţii de 31 iulie spre 1 august, Napoleon înaintează spre Brescia cu toate forţele de care poate dispune. Austriecii refuză bătălia şi „se retrag în mare grabă", văzînd întreaga armată franceză înaintînd asupra lor. „Am suferit eşecuri — explică Bonaparte „cetăţenilor directori" —,

dar iată că victoria se întoarce iarăși sub steagurile noastre..."

Și acum are loc contraofensiva fulgerătoare a armatei republicane.

Quasdanovitch și austriecii lui atacă Lonato. Napoleon, cu infanteria lui Masséna și cu toți dragonii pe care i-a putut aduna, se îndreaptă spre oraș și taie armata austriacă în două : o parte este aruncată peste Mincio, cealaltă spre lacul Garda. Junot atacă armata austriacă în derută, împingînd-o pînă la Salo. Quasdanovitch nu are altă soluție decît să readucă resturile armatei sale în nordul lacului ! Bonaparte a făcut două mii de prizonieri și poate anunța Directoratul că „lucrurile iau o întorsătură satisfăcătoare".

Acum este rîndul lui Wurmser !

În dimineața zilei de 5 august, la orele 6, la Castiglione, cele două armate sînt față în față. Bonaparte se dă înapoi pentru a atrage inamicul spre el, iar austriecii, căzînd în cursă, atacă pe dreapta lor, dezgolindu-și centrul. Marmont cu douăzeci de tunuri ușoare, împroșcîndu-l pe inamic cu mitralii, cucerește o redută pe care „vestoanele albe" o ridicaseră în mijlocul cîmpiei. Canonada se intețește, stînga lui Wurmser dă înapoi, iar Augereau intră în horă cu un avînt și cu o impetuozitate care-i vor aduce acestui fiu al unei zarzavagioaice și al unei slugi ducatul de Castiglione. Wurmser încearcă să se mențină în preajma turnului de la Solferino, dar, luat de debandada trupelor sale, se retrage spre Trento. Întregul lac Garda, poziție-cheie, este în mîinile lui Bonaparte !

— La război — va spune el într-o zi —, îndrăzneala este cel mai frumos calcul al geniului !

Învingătorul se întoarce la Verona și poate să scrie cu mîndrie Directoratului : „Armata austriacă, ce amenința de șase săptămîni cu invazia în Italia, a dispărut ca un vis, iar Italia, ce fusese amenințată de ea, este astăzi liniștită..." El adaugă în aceeași scrisoare : „La Castelnuovo, pe pămînt venețian, a fost ucis un voluntar ; am pus să fie incendiată casa, și pe resturile ei am pus să se scrie : *«Aici a fost asasinat un francez...»*"

Aripile care îi cresc lui Bonaparte continuă să stînjenească pe unii membri ai guvernului, care, fără s-o mărturisească, ar vrea să le vadă tăiate... Nu cumva, insinuează ei, are ambiţia să cucerească Italia mai curînd pentru a face acolo pe dictatorul şi pe cuceritorul decît pentru a aduce măreţie republicii ? Bonaparte îi ghiceşte : „Mi se pare — îi scrie el lui Carnot la 9 august — că un mare număr de persoane vor să-mi facă rău şi urzesc tot felul de intrigi pentru a acredita zvonuri pe cît de stupide, pe atît de răutăcioase..." În consecinţă, pentru a avea, de acum înainte, libertate de mişcare, ameninţă din nou că se retrage : „Căldura este aici excesivă. Sănătatea mea niţel zdruncinată. Dacă există în Franţa un singur om pur şi de bună-credinţă care să suspecteze intenţiile mele politice şi să pună la îndoială demersurile mele, renunţ pe loc la fericirea de a-mi sluji patria". Dar să nu se creadă cumva că el este omul care să rămînă inactiv : „Trei sau patru luni de obscuritate vor calma invidia, îmi vor restabili sănătatea şi îmi vor permite chiar să ocup cu mai mult folos posturile pe care încrederea guvernului mi le-ar încredinţa". Şi el adaugă : „Marea artă a guvernului trebuie să fie de a nu-i lăsa pe oameni să se învechească (în posturile lor)".

De la primele sale victorii, încă de la începuturile popularităţii sale, de cînd auziseră primele lui cuvinte de şef, conducătorii ghiciseră că acest „omuleţ ciufulit" ar putea deveni curînd stăpînul lor. Nu vor mai avea decît un singur gînd : să-l ţină departe de capitală. De aceea, timp de trei ani şi jumătate, fluturînd ameninţarea întoarcerii sale la Paris, Bonaparte va obţine tot ce va dori de la Directorat, chiar şi aberanta şi nebuneasca aventură egipteană !

— Profitaţi de soartă atunci cînd, dintr-un capriciu, vă e favorabilă — va spune el într-o zi — şi temeţi-vă să nu se schimbe de ciudă : doar e femeie !

De aceea, odihna va fi scurtă : o nouă campanie va începe la sfîrşitul aceleiaşi luni august. La 25 august pleacă la Verona, pentru „a duce victoria pînă la ultimul ei rezultat", adică pentru a respinge armata lui Davidovitch spre Tirol, dîndu-i, totodată, lovitura de graţie lui

Wurmser, a cărui armată s-a regrupat în mod evident, avînd o speranță care-i va fi curînd spulberată.

Trecînd prin Brescia — la 30 august —, îi scrie întîi Josefinei : „Nu poți să-ți închipui neliniștea mea. Te-am lăsat tristă, amărîtă și pe jumătate bolnavă. Dacă ar sta în puterea dragostei celei mai adînci și celei mai tandre să te facă fericită, ar trebui să fii fericită... Sînt copleșit de treburi". Într-adevăr, în aceeași zi lansează o proclamație către locuitorii Tirolului, pe care îl va invada : „Ați solicitat protecția armatei franceze, trebuie să vă arătați demni de ea... Tirolezi, oricare ar fi fost purtarea voastră trecută, întoarceți-vă la căminele voastre, părăsiți drapelele de atîtea ori înfrînte și care nu vă pot apăra... Ne-am făcut temuți în lupte, dar noi sîntem prietenii celor ce ne primesc cu ospitalitate".

Părăsește Brescia, îndreptîndu-se spre Verona, cu moartea în suflet, pentru că n-a primit nici o scrisoare de la indiferenta și plîngăcioasa Josefina : „Asta îmi dă o neliniște cumplită — îi scrie el. Erai nițel bolnavă cînd cu plecarea mea. Te rog, nu mă lăsa într-o asemenea neliniște. Mi-ai promis mai multă exactitate. Totuși, atunci gura ta exprima ceea ce simțea inima ta... Gîndește-te la mine, trăiește pentru mine, fii des cu iubitul tău și crede că pentru el nu există decît o singură nenorocire care să-l sperie, cea de a nu mai fi iubit de Josefina lui. O mie de sărutări, foarte dulci, foarte tandre, foarte exclusive".

Exclusive !

La 1 septembrie, iată-l din nou la Peschiera. De acolo se pregătește să se năpustească spre Trento, unde s-a retras Wurmser. Pentru aceasta, Bonaparte trebuie să ajungă în nordul lacului Garda. După ce a ocupat Ala, o anunță pe Josefina, înainte de a organiza construirea unui pod pe Adige : „Sîntem în plină campanie, adorabila mea prietenă ; am dat peste cap posturile inamice ; le-am luat opt sau zece cai și tot atîția călăreți. Trupa este foarte veselă și bine dispusă. Sper că vom face treabă bună și că vom intra în Trento în nouăsprezece".

În 19 fructidor, adică la 5 septembrie... Se va ține de cuvînt.

S-a făcut într-adevăr „treabă bună" datorită victoriei de la Roveredo, din 4 septembrie. După ce părăsiseră defileul de la Marco, austriecii se retrăseseră în Roveredo,

la gura văii Vallarsa. „O poziție inexpugnabilă — va explica Bonaparte Directoratului — : fluviul Adige aproape că atinge niște munți care se ridică drept pe malurile lui și formează chei care n-au nici patruzeci de stînjeni lățime ; aceste chei sînt închise de un sat, de un castel înalt, de un zid puternic între munte și Adige... Generalul Dommartin împinge înainte opt tunuri ușoare pentru a începe canonada ; găsește o poziție bună, de unde poate ține cheile sub foc oblic... Trei sute de trăgători răzbesc pe malurile Adigelui pentru a deschide focul și trei semibrigăzi, în coloane strînse și pe batalioane, cu arma în cumpănire, trec prin defileu. Dușmanul, zdruncinat de focul viu al artileriei, de îndrăzneala trăgătorilor, nu rezistă în fața asaltului coloanelor noastre ; el părăsește intrarea în chei ; trupele sale sînt înspăimîntate, cavaleria noastră îl urmărește... șase sau șapte mii de prizonieri, douăzeci și patru de tunuri, cincizeci de chesoane, șapte drapele, acestea sînt rezultatele bătăliei de la Roveredo, una din cele mai fericite ale campaniei. Pierderile noastre nu depășesc două sute de oameni, uciși sau răniți ; cele ale inamicului trebuie să fi fost considerabile".

A doua zi, 5 septembrie, anunțînd într-o nouă scrisoare cucerirea orașului Trento, el adaugă : „Cetățeni directori, la 22 fructidor voi fi la Bassano. Dacă dușmanul mă așteaptă acolo, va avea loc o bătălie care va hotărî soarta întregii țări în care luptăm..."

A anunțat viitoarea bătălie ! A comunicat chiar și data și numele pe care îl va purta în istorie : Bassano, 22 fructidor — 8 septembrie ! Este atît de fericit, încît pentru prima dată — în afară de două rînduri afectuoase — nu-i va scrie Josefinei decît acest buletin al victoriei : „Dușmanul a pierdut, scumpă prietenă, optsprezece mii de oameni, care au fost făcuți prizonieri ; restul au fost uciși sau răniți. Wurmser, cu o coloană de cincisprezece mii de cai și cinci mii de infanteriști, nu mai are altă soluție decît să se închidă în Mantova. Niciodată pînă acum nu am avut succese atît de constante și de mari : Italia, Friuli, Tirolul sînt asigurate republicii. Împăratul Austriei e nevoit să creeze o a doua armată ; le-am luat totul : artileria, grupele de pontonieri, bagajele".

Ocuparea localității Bassano — pe numele întreg Bassano del Grappa — i-a permis lui Bonaparte să „închidă"

retragerea trupelor austriece spre Trento. Acestea — prezisese el — au fost constrînse să se refugieze în Mantova, al cărei asediu reîncepe pe dată. În trei săptămîni, austriecii au pierdut douăzeci și șapte de mii de oameni, și Marmont poate pleca la Paris ducînd cu el douăzeci și două de drapele. În aceeași zi, Ferrara, Bolonia, Reggio și Modena se reunesc și formează Republica *Cispadană*. Milano — unde Bonaparte se întîlnește cu Josefina și petrece două zile în societatea ei — va deveni capitala Republicii Lombarde, sau *Transpadană*, urmînd ca mai tîrziu să ia numele de Republica *Cisalpină* — o amintire a cuceririi Galiei de către Cezar.

În 26, Bonaparte lansează o proclamație către italieni : „A venit vremea ca Italia să pășească cu cinste printre națiunile puternice... La arme ! Partea liberă a Italiei este populată și bogată. Faceți-i pe dușmanii drepturilor și libertății voastre să tremure !“

La citirea acestei proclamații, Directoratul este nemulțumit. Nu aceasta este politica pe care Parisul ar vrea s-o ducă în Italia ! De altfel, Bonaparte, cîteva zile mai tîrziu — în 8 octombrie —, explică guvernului : „Poziția noastră în Italia este nesigură și sistemul nostru politic foarte prost. Se strică tot. Cred că este urgent, mai mult decît urgent, ca dumneavoastră să adoptați un sistem care să ne poată crea prieteni atît dintre principi cît și dintre popoare...“

Cere să i se acorde încredere și să fie lăsat să conducă : „Vorbele acestea nu trebuie atribuite ambiției — continuă el —, și așa sînt copleșit de onoruri, și sănătatea mea este atît de șubrezită, încît voi fi nevoit să vă cer numirea unui succesor“.

Este vorba — bineînțeles — de o nouă amenințare. Să-i dea Parisul mînă liberă și el va umple tezaurul guvernului ! De vreme ce pentru Directorat aceasta este principalul ! În această privință, „cei cinci regi“ nu se pot plînge : din aprilie armata din Italia a pompat spre republică „patruzeci pînă la cincizeci de milioane“.

La 12 octombrie părăsește Milano sau, mai curînd, se smulge de lîngă delicioasa Josefina, și va rămîne două zile

la Modena. Numai Mantova contează acum. În 15 hotărăște să exploreze împrejurimile orașului. Lucrează — cum o va face adesea mai tîrziu — într-o berlină echipată corespunzător, o adevărată trăsură-birou. Împreună cu fratele său Louis, cu Salicetti și Berthier, străbate regiunea dintre Mantova și Guastalla. Cîmpia este inundată. La un moment dat trebuie să coboare din trăsură și un italian — ghidul Bellentini — îl cară în spate. A răcit, și seara, întorcîndu-se la Modena, are febră. Va fi bolnav două zile. Berthier o înștiințează chiar pe Josefina la 16 octombrie. „Generalul" are un fel de gripă, însoțită de o migrenă violentă, ceea ce nu-l împiedică să scrie, și în fiecare zi sînt expediate în toate direcțiile scrisori, rapoarte și ordine, precum și bilete arzătoare care își iau zborul spre Josefina.

Timp de mai bine de o lună, pînă la 14 noiembrie, nu se va mai întoarce la Milano și va rămîne mai mult la Modena și Verona, de unde va respinge în numeroase rînduri pe asediați, care vor încerca ieșiri. De două ori — între 10 și 13 noiembrie — Bonaparte va fi obligat chiar să bată în retragere și Wurmser va fi convins că francezii vor abandona acest blestemat asediu.

La 14, Napoleon părăsește din nou Verona, trece Adigele și ajunge în satul Ronco. De acolo, trei șosele străbat mlaștinile. Cea din mijloc trece prin fața unui tîrg în care se intră pe un pod peste rîul Alpone. Podul și tîrgul se numesc Arcole. Arcole, pe care Wurmser, ieșind din nou din Mantova, tocmai l-a ocupat. Or, este de cea mai mare importanță pentru francezi să ocupe ei Arcole, deoarece de acolo vor putea să cadă în spatele austriecilor... podul însă — mai există și astăzi —, bine ocupat de ariergarda dușmană, rezistă tuturor atacurilor.

Se vădește imposibil de trecut, în ciuda generalilor francezi, care se avîntă spre pod în fruntea coloanelor lor. Augereau este văzut luînd un drapel în mînă și reușind să-l ducă pînă la capătul podului, de unde strigă către trupele sale :

— Lașilor, oare vă temeți atît de rău de moarte ?

Dar trupele nu-l urmează... „Totuși — a povestit Bonaparte —, trebuia trecut acest pod sau făcut un ocol de mai multe leghe, ceea ce ar fi dus la eșecul operației noastre ; am înaintat eu însumi, i-am întrebat pe soldați dacă

mai erau ei învingătorii de la Lodi, prezența mea a produs asupra trupelor o mișcare care m-a hotărît să mai încerc o dată trecerea..."

Napoleon, „indignat de ezitarea soldaților săi", după cum ne-o reamintește inscripția gravată pe coloana comemorativă de la Arcole, pune atunci mîna pe un drapel și reușește să-l înfigă pe pod. Electrizați de data aceasta, grenadierii înaintează și ajung pînă la mijlocul podului, unde îi surprinde un foc din flanc. Scena care urmează este destul de departe de legenda care ni-l înfățișează pe Bonaparte apucînd acest drapel sub un potop de gloanțe și mitralii și înaintînd pe pod, antrenînd în urma sa soldații cu care va învinge lumea... Napoleon va restabili faptele, povestindu-i lui Las Cases : „Grenadierii din frunte, părăsiți de cei din urmă, ezitau ; ei sînt antrenați în fuga generală, dar nu vor să-l părăsească pe generalul lor ; îl apucă de brațe, de păr, de haine și îl trag după ei în debandada lor, în mijlocul morților, al muribunzilor și al fumului. Generalul-comandant este aruncat într-o mlaștină ; el se scufundă pînă la jumătatea trupului, și asta în mijlocul dușmanilor". Se aude un strigăt puternic :

— Soldați, înainte ! Să-l salvăm pe general !

Pescuit din baltă, revenit în fruntea oamenilor săi, Bonaparte se avîntă acum împotriva dușmanului și îl forțează să evacueze satul. Dar victoria — victoria de la Arcole — nu va fi dobîndită decît două zile mai tîrziu, miercuri 17. Atunci francezii reușesc să se desprindă din acele îngrozitoare mlaștini și să-l alunge pe inamic în cîmpie.

Napoleon va spune : după această zi de la Arcole i-a venit „marea ambiție". În dimineața de 15 nu era decît șeful unei hoarde în retragere ! Și dacă podul de la Arcole a intrat, în acea zi de luni 15 noiembrie 1796, în istorie, Napoleon a intrat în legendă !

Șase mii de austrieci au fost uciși, cinci mii au fost făcuți prizonieri. Ministrul Thugut, după ce a primit la Viena știrea înfrîngerii austriece, va putea scrie : „Și cînd te gîndești că noi eram doi contra unu ! Dacă Bonaparte, un tînăr de 27 de ani, fără nici o experiență, cu o armată care nu este decît o adunătură de tîlhari și de voluntari, pe jumătate cît a noastră, îi bate pe toți generalii noștri,

trebuie în mod firesc să deplîngem decăderea și umilința noastră..."

În aceeași zi de 17 noiembrie, Ecaterina cea Mare, împărăteasa Rusiei, închidea ochii pentru totdeauna. Înainte de a muri, ea îi poruncise lui Suvorov să meargă cu șaizeci de mii de oameni în ajutorul austriecilor. Dar noul țar — Pavel I —, prusac pînă în măduva oaselor, poruncește armatei să facă stînga-mprejur și informează Viena că „prietenia durează, dar alianța cade".

Toate îi surîd lui Bonaparte, care ar putea fi cel mai fericit dintre oameni dacă n-ar fi Josefina — Josefina, acest chin arzător!

La 19 noiembrie, sleit de puteri, după cum va scrie el Directoratului, se întoarce la Verona prin poarta Veneției. Este primit ca un învingător: „Trăiască eliberatorul!" — se strigă sub ferestrele sale.

Într-o zi, Prometeul înlănțuit pe stînca sa va suspina: „Da, am fost fericit cînd eram prim-consul — cînd m-am căsătorit, la nașterea regelui Romei, dar atunci nu mai eram în formă... Poate că cel mai mult m-am bucurat cu adevărat după victoriile mele în Italia. Ce entuziasm, ce de strigăte «Trăiască eliberatorul Italiei!» La douăzeci și șapte de ani! De atunci prevăzusem ce puteam deveni! Vedeam deja lumea sub picioarele mele, ca și cum aș fi fost ridicat în văzduh..."

Să întemeieze o dinastie? Desigur nu! Nu se gîndește deocamdată decît să devină „Brutusul regilor și Cezarul republicii". Da, se pare că toate s-au unit pentru a face din Bonaparte cel mai fericit din bărbați. Toate, în afară de Josefina. În seara de 21, înainte de a se culca în patul său de campanie, el îi scrie o nouă scrisoare pasionată: „Mă duc să mă culc, mica mea Josefina, cu inima plină de adorabilul tău chip și îndurerat că rămîn atîta vreme departe de tine; dar sper că peste cîteva zile voi fi mai fericit și că voi putea să-ți dau nestingherit dovezi ale dragostei arzătoare pe care mi-ai inspirat-o. Tu nu-mi mai scrii. Tu nu te mai gîndești la bunul tău prieten, femeie crudă! Nu știi oare că fără tine, fără inima ta, fără dragostea ta nu există pentru soțul tău nici fericire, nici viață? Doamne, Dumnezeule! ce fericit aș fi să pot asista

la drăgălașa ta toaletă, umăr mic, un mic sîn alb, elastic și foarte ferm ; și, mai sus, o mutrișoară, s-o mănînci, cu băsmăluța legată «à la créole». Sînt cu totul al tău, viața, fericirea, plăcerea nu sînt decît ce faci tu din ele.

Să trăiești cu Josefina înseamnă să trăiești în rai. Sărutări pe gură, pe ochi, pe umăr, pe sîn, peste tot, peste tot..."

Poate, în sfîrșit — la 25 noiembrie —, să părăsească Verona și să se îndrepte spre Milano, după ce a scris scumpei sale creole alte două scrisori. Ca în fiecare zi, îi strigă dragostea și dorința lui, îi reproșează veșnica ei tăcere, o amenință chiar : „Care poate fi acest minunat, acest nou amant care vă răpește toate clipele, vă tiranizează zilele și vă împiedică să vă ocupați de soțul dumneavoastră ? Josefina, luați seama, într-o noapte porțile vor fi sparte, și iată-mă-s !"

Inima îi bate — la 29 — cînd trăsura se apropie de Milano. Cu greu se stăpînește să nu scoată capul pe ușa trăsurii ca să strige :

— Mai repede ! Mai repede !

În sfîrșit, după șase lungi săptămîni va putea s-o strîngă în brațe. Învingătorul de la Arcole își va primi recompensa !...

Dar, sosind, află că ea a plecat la Genova — fără îndoială, în speranța de a-l regăsi acolo pe Charles. Poate că, gîndindu-se la această deziluzie, va spune cîndva :

— Amorul este o prostie făcută în doi.

Cu inima strînsă, gata să-i dea lacrimile, îi scrie infidelei : „Sosesc la Milano, mă precipit spre apartamentul tău, am lăsat totul ca să te văd, să te strîng în brațe... și tu nu erai acolo : tu colinzi orașele după petreceri ; te îndepărtezi de mine cînd sosesc ; nu-ți mai pasă de dragul tău Napoleon. L-ai iubit din capriciu, inconstanța te face indiferentă..."

Plin de mînie, scrie aceste ultime rînduri :

„Nu te deranja, aleargă după plăceri, fericirea e făcută pentru tine. Toată lumea e prea fericită dacă îți poate plăcea, numai soțul tău este foarte, foarte nefericit".

A doua zi îi va scrie iar :

„Cînd îți cer o dragoste pe măsura dragostei mele, greșesc ; de ce vrei ca dantela să cîntărească cît aurul...

dar ceea ce merit din partea Josefinei este considerație, stimă, căci o iubesc la nebunie și numai pe ea... adio, femeie adorabilă, adio, Josefina mea. Fie ca soarta să concentreze în inima mea toate amărăciunile și toate întristările, dar să-i dea Josefinei mele zile prospere și fericite. Cine merită asta mai mult decît ea ? Cînd se va fi dovedit că ea nu mă mai poate iubi, voi închide durerea mea adîncă și mă voi mulțumi să-i pot fi de folos și bun la cîte ceva".

Temîndu-se că a mîhnit-o, el redeschide scrisoarea sa „pentru a-i da o sărutare" și adaugă : „Ah ! Josefina, Josefina !"

Un martor ne spune că în ziua aceea era „tras la față, slab, numai piele și oase, cu ochii scînteind de o neîncetată febră". Această nouă lovitură i-a rănit inima. Rana este încă ușoară, totuși, în aceste patru zile în care a așteptat degeaba întoarcerea ei, și-a dat seama cu cîtă nepăsare s-a purtat ea față de el — cuvîntul este al lui —, îi va mai scrie, fără îndoială, cu tandrețe, dar nu-i va mai trimite scrisori înflăcărate...

Zi de zi, neliniștea Directoratului creștea.

„Sînteți mai fericiți decît poporul francez, voi puteți ajunge la libertate fără revoluții și fără crime", va scrie Bonaparte, la 1 ianuarie 1797, deputaților italieni adunați la Ferrara.

Se poate ghici care va fi reacția celor cinci directori — toți votaseră moartea lui Ludovic al XVI-lea — citind aceste rînduri. Cuvîntul „crimă" trebuie să fi fost înghițit cu greu... Acum sînt siguri. Bonaparte vrea să fie stăpînul — și stăpînul absolut — chiar și în afara cîmpului de bătaie.

Încă la 8 octombrie, după cum s-a mai arătat, el calificase drept „foarte prost" sistemul politic ordonat de Directorat în Italia și, ca să nu existe nici un echivoc, Bonaparte mai preciza : „Ori de cîte ori generalul dumneavoastră din Italia nu va fi centrul tuturor lucrurilor, sînteți expuși la mari riscuri... Desigur că aceste vorbe nu vor trebui să fie atribuite ambiției".

îi liniştise întrucîtva reamintindu-le, săptămîna următoare, că numai campania de vară îi permisese să trimită la Paris douăzeci de milioane, în ciuda numeroaselor „escrocherii ale Trezoreriei“. Li se flutura prin fața ochilor, pe lîngă aceasta, perspectiva de a sili Italia „să producă dublu“ dacă i se dădea mînă liberă.

Imaginea acestor bogății, trecute și viitoare, nu reușea, totuși, să liniștească temerile Directoratului, care a apreciat că, pentru a pune capăt dictaturii noului proconsul, cel mai eficace ar fi să se încheie pacea. Astfel ar fi suprimate motivele pentru care generalul-comandant al armatei din Italia pretindea independența politică. De aceea, guvernul îl însărcinează pe elegantul general Clarke cu o dublă misiune : întîi să negocieze, cît de curînd posibil, încetarea ostilităților cu Austria, apoi să îndiguiască ambițiile aceluia care-i face pe „cei cinci regi“ să tremure la Luxembourg. Din fericire, la Torino, Clarke întîmpină oarecare dificultăți în obținerea unui pașaport care să-i permită să ajungă la Viena și n-a avut altă soluție decît să meargă la Milano, iar timpul cît va sta acolo îi va permite să-l *descopere* pe Bonaparte.

El își amintea de Napoleon ca de micul protejat al lui Barras, ieșit de pe baricadele din vendemiar, și nu nutrea decît prea puțină stimă pentru acel ambițios. Deodată Clarke se află în fața unui fel de Cezar, care vorbea de armata *sa* și de politica *sa*, legiferînd între două victorii, organizîndu-și cuceririle, creînd republici-surori, schimbîndu-și planurile cu o extremă iuțeală „cînd împrejurări neprevăzute o impuneau“, dictînd în timpul luptelor treizeci de scrisori sau ordine pe zi. Omul de încredere al Directoratului îl găsește la fel de extraordinar în fruntea funcționarilor săi administrativi ca în fruntea oștilor, cînd pare să dicteze dușmanului pînă și propriile sale mișcări. Lui Clarke, care se miră că întîlnește o asemenea dualitate în același om, ar fi putut să i-o explice cu cuvintele pe care le va spune mai tîrziu :

— Oare ce face puterea unui general ? Calitățile sale civice, ochiul sigur, calculul, inteligența, cunoștințele administrative, elocința și, în sfîrșit, cunoașterea oamenilor : toate acestea sînt calități civile !

După cîteva zile, Clarke, cu adevărat fascinat, începe să înțeleagă motivele admirației ce-l înconjură pe gene-

ralul victorios, precum și extraordinarul ascendent ce-l exercită asupra „tuturor indivizilor care compun armata republicană". El este neîndoios stăpînul absolut al celor din jurul său. Totul pleacă de la el și totul converge spre el ! Desigur, face pe proconsulul, dar Clarke, deși destul de puțin republican, îl apreciază totuși ca „omul republicii" și „fără altă ambiție decît cea de a păstra gloria pe care și-a dobîndit-o".

Oaspetele se înșală, desigur, afirmînd că *niciodată* Napoleon nu va fi „periculos pentru țara sa", adică pentru regim — brumar va dovedi contrariul —, dar Clarke pare că are un fel de previziune cînd afirmă că Bonaparte n-ar putea deveni „omul unui partid". Napoleon nu pare să aparțină nici regaliștilor, care-l calomniază, nici anarhiștilor, care ar fi vrut poate să facă din el omul lor, dar pe care fostul locotenent-secund, numit în acest grad de Ludovic al XVI-lea, nu-i iubește de fel. Este *el însuși*, este turnat într-o formă deosebită și nu poate fi comparat cu nimeni ! Clarke pare să fie pe punctul de a descoperi bonapartismul.

„Să nu gîndiți cumva — conchide trimisul Directoratului în scrisoarea adresată stăpînilor săi — că vorbesc de el cuprins de entuziasm. Scriu cu calm și nu mă conduce nici un alt interes decît acela de a vă face să cunoașteți adevărul : posteritatea îl va pune pe Bonaparte în rîndul celor mai mari oameni".

Astfel, pentru prima dată, este formulată despre Bonaparte o apreciere ce va fi ratificată de posteritate. Și alți contemporani încep să întrevadă viitorul. În același moment, Lebrun, viitorul consul, pe atunci deputat al Bătrînilor, declară la tribuna Adunării :

— Îl aștept pe Bonaparte în fața Istoriei ; ea îi va fixa adevăratul loc. Ea va vorbi mult despre războinic și bine despre omul de stat.

Viitorul împărat va sfîrși prin a-l cuceri pe Clarke, demonstrîndu-i că Austria trebuie să mai fie de cîteva ori înfrîntă înainte de a începe tratative de pace cu ea. Pentru a obține o pace mai bună, Habsburgii trebuie să atingă cu amîndoi umerii pămîntul ; deocamdată însă nu sînt decît cu un genunchi la pămînt ! Nu e departe ziua în care vor trebui să se predea.

*
* *

Planul inamicului este simplu : șaptesprezece mii de austrieci sînt închiși la Mantova cu Wurmser. Mareșalul Alvinczy, cu optzeci de mii de oameni, va veni să elibereze vechea cetate, asediată în continuare de Bonaparte. Apoi, cu această sută de mii de oameni — așa credea Francisc al II-lea — va fi extrem de simplu să-i facă praf pe francezi și să reia orașul Milano... Planul trebuia să reușească, cu atît mai mult cu cît se știa că Bonaparte este bolnav și „galben de ți-e mai mare dragul". Austriecii puteau fi văzuți închinînd paharele „pentru apropiata sa moarte".

Chinuit de febră, cu ochii încercănați, cu obrajii supți și galben la față, el încalecă totuși și, la 7 ianuarie, ia drumul Veronei, care-l va conduce la Rivoli. În trecere, se oprește la Mantova, dă cîteva ordine, dar nu întîrzie acolo, ci pleacă mai departe, spre Verona. A ghicit, bineînțeles, gîndul inamicului : să coboare spre Mantova prin valea Adigelui, *să alunece* din nord spre sud, de la Trento la Verona. Hărțuit mereu de febră — ceea ce nu-l împiedică să dea gata trei cai, care cad morți de oboseală —, își așază trupele la nord de Verona, de la lacul Garda pînă la malul Adigelui, linia sa trecînd prin citadela Corona și prin Rivoli, care comandă intrarea în defileu.

Peisajul este de o cuceritoare frumusețe, dar nu despre asta e vorba acum ! Situația era gravă în acea sîmbătă de 14 ianuarie.

Cîți strategi se vor strădui să studieze bătălia de la Rivoli și vor încerca să explice cum o armată puternică, dispunînd de optzeci de mii de oameni, a putut fi bătută de trupe de două ori mai puțin numeroase ! În plină dimineață însă, poziția francezilor pare destul de compromisă. În ajun, Joubert a fost respins pe platoul de la Rivoli — sau, mai corect, cum precizează un combatant, în *bazinul* de la Rivoli —, iar dușmanul pare că vrea să învăluiască trupele franceze și chiar să le încercuiască... Într-adevăr, cînd combatanții francezi văd crestele munților acoperindu-se de trupe austriece, care se aplaudă singure, bătînd puternic din palme, neliniștea, panica fac ca toate privirile să se întoarcă spre Bonaparte, care, după ce

a cercetat avalanșa gata să-l înghită, se mulțumește să declare cu calm :

— I-am prins !

Este nevoie de încrederea oarbă pe care ofițerii o au în șeful lor pentru a nu se întreba dacă nu cumva febra îi joacă o farsă sinistră idolului lor. Desigur, încătușată ca între valvele unei scoici care se închide, armata franceză va fi strivită ! Liniștit, el repetă :

— I-am prins !

Ce nebunie ! Oare nu sînt încercuiți din toate părțile, și asta cînd Bonaparte nu are cu el decît diviziile lui Joubert și Masséna ?

— I-am prins !

Nici măcar nu dă atenție ghiulelelor, care, trase de pe celălalt mal al Adigelui, cad pe poziția franceză. Deodată se vede sosind din vest o nouă coloană. De data aceasta, încercuirea va fi totală ! Dar Bonaparte, zîmbind, repetă :

— I-am prins !

Coloana este franceză ! Este vorba de a optsprezecea semibrigadă. Șeful ei, generalul Mounier, văzînd că inamicul se strecoară între soldații săi și Bonaparte, și-a luat asupra lui sarcina să atace ariergarda austriacă și, reușind s-o învingă, apare astfel pe cîmpul de bătaie, cu muzica în frunte și drapelele desfășurate. Această apariție, va povesti un martor, „provoacă efectul de care aveam nevoie și, ridicînd moralul soldaților, schimbă situația noastră într-atît, încît la cei mai mulți entuziasmul a urmat descurajării".

Bonaparte, „neputînd să nu folosească la maximum această apariție", se îndreptă de îndată în galop în întîmpinarea semibrigăzii.

— Bravo, a optsprezecea ! — strigă el. — Ați dat curs unui elan nobil, v-ați mărit gloria ; pentru a o completa și ca recompensă pentru purtarea voastră, veți avea onoarea de a ataca primii trupele care au avut îndrăzneala să ne învăluie.

I se răspunde prin vivaturi și a optsprezecea semibrigadă, în coloană de atac pe batalioane, însoțită de cîteva alte trupe disponibile și trăgînd mereu „de jos în sus", se năpustește spre crestele ocupate de inamic, în spatele pozițiilor lui Bonaparte. Atacanții aud cu bucurie vîjîitul surd al ghiulelelor franceze trecînd deasupra capetelor lor

și pregătind terenul pe culme. Gîfîind, năvălesc în pozițiile austriece și atacă atît de viguros cu baioneta, încît, ne relatează viitorul general Thiébault, „pămîntul este plin de cadavre și sute de dușmani sînt aruncați în prăpăstii". Murat, galopînd în fruntea escadroanelor sale, dă năvală asupra inamicului și desăvîrșește victoria, această victorie care asigură nu numai „soarta trupelor de față, ci și soarta întregii noastre armate". Cuceririle franceze. atît de periclitate cu o oră mai devreme, sînt salvate!

În fruntea regimentului său, tînărul colonel Lasalle, în vîrstă de douăzeci și trei de ani, face minuni. La căderea serii, cînd Bonaparte îl vede aproape leșinat de oboseală, îi spune zîmbind și arătînd spre „maldărul" de steaguri inamice :

— Culcă-te pe ele, Lasalle, o meriți cu prisosință!

A doua zi — duminică 15 ianuarie —, Bonaparte se ocupă de „lichidarea" ultimelor trupe inamice — cele ale lui Alvinczy —, apoi se bagă în pat la Roverbella și îi scrie soției sale : „Am bătut inamicul. Kilmaine îți va trimite o copie a raportului. Sînt mort de oboseală. Te rog să pleci de îndată ca să ne întîlnim la Verona. Am nevoie de tine, căci cred că o să mă îmbolnăvesc foarte serios. Te sărut de o mie de ori. Sînt în pat".

Deși „mort de oboseală", a doua zi încalecă iar, se îndreaptă spre Mantova și îl „aruncă" acolo în luptă pe Masséna. În locul numit La Favorite, „copilul drag al victoriei" — poreclă dată lui Masséna de șeful său — bate trupele generalului Provera, care încerca să elibereze orașul, și generalul austriac se predă împreună cu resturile armatei sale.

Wurmser, a doua zi, capitulează. Mantova le deschide francezilor porțile.

La Paris, știrea despre bătălia de la Rivoli și despre căderea orașului Mantova, sosite după știrile despre Lodi și Arcole, declanșează un imens entuziasm. Ce importanță mai are că regaliștii își exprimă pizma, tratîndu-l pe învingătorul de la Arcole drept „bastard de tîlhar" și victoriile sale drept „glorie de saltimbanc"! Degeaba agenții lui Ludovic al XVIII-lea se fac ecoul profeților care îl trimit „pe tînărul erou" în Piața Revoluției spre a fi împușcat. Bucuria populară este de nedescris și nu e um-

brită decît de teama că Bonaparte ar fi prea expus gloanțelor inamice. Gazetele îl așază pe Napoleon „deasupra oamenilor", și Directoratul, nemaiputînd îndigui valul, se resemnează și se lasă dus de el. Nici vorbă nu mai putea fi acum de punerea sub tutelă a învingătorului Italiei! Directivele îi sînt trimise cu infinite precauții. „De altfel, nu este un ordin pe care Directoratul executiv vi-l dă — i se va scrie —, ci este o dorință pe care acesta și-o exprimă". Chiar și lui Clarke i se recomandă să nu dea ascultare propunerilor austriece „fără avizul lui Bonaparte".

Pînă să se trateze cu Viena, trebuie doborîtă puterea Romei. Papa — lucru de înțeles — nu s-a resemnat cu condițiile draconice care i-au fost impuse în vara precedentă. A ridicat capul. Toate vechile plîngeri ale Franței împotriva papalității redeveniră actuale: Pius al VI-lea — Giovanni-Angelo Braschi — lansase breve[1] împotriva revoluției, acordase protecția sa preoților refractari și, în 1793, îngăduise să fie asasinat Basseville, trimisul republicii!

Încă cu două luni în urmă, Carnot îi scrisese lui Bonaparte, „pentru a-l îndemna să sfarme tronul prostiei" și „să înfigă în capitala sa stindardul libertății". Mai întîi, cetățenii legațiilor — Bologna, Ferrara și Romagna — vor fi îndemnați să scuture jugul papal; apoi — la 22 ianuarie, o săptămînă după Rivoli — generalul-comandant poruncește ministrului republicii la Roma să părăsească Orașul Etern pentru că Sfîntul Scaun „l-a copleșit cu umilințe... și a pus totul în mișcare pentru a-l face să plece".

În aceeași zi îi scrie secretarului de stat, cardinalul Mattei: „Străinii care au influență la curtea Romei au vrut și mai vor și astăzi să ruineze această frumoasă țară; cuvintele de pace pe care vă însărcinez să le duceți sfîntului părinte au fost înăbușite de acești oameni, pentru care gloria Romei nu este nimic, dar care sînt în întregime vînduți curților care îi folosesc. Am ajuns la deznodămîntul acestei ridicole comedii. Sînteți martorul prețuirii pe care am acordat-o păcii și dorinței pe care am avut-o

[1] Scrisoare papală mai puțin solemnă decît bula. — *Nota trad.*

Doamna mamă, «această femeie rară, despre care se poate spune mai mult: că avea, într-adevăr, un caracter unic în Franța...» (Stendhal)

Casa Bonaparte. La etajul al doilea locuieşte o verişoară, Maria Bossi, soţia lui Antonio Pozzo di Borgo. Ea e cea care, într-o zi, din nebăgare de seamă, va arunca în capul doamnei Letiţia conţinutul unei oale de noapte... de unde o duşmănie îndelungată (ca să nu spunem o vendetta), care nu s-a sfîrsit decît in epoca noastră prin împăcarea dintre printul Napoleon si ducele Pozzo di Borgo.

Unul din rarele portrete — aici un medalion din pămînt ars — ale căpitanului instruit Bonaparte. Lucrare anonimă executată în 1793. (Colecţie particulară)

Datorită acestui certificat de noblețe, eliberat de cavalerul d'Hozier de Sérigny, «magistrat însărcinat cu rezolvarea problemelor privitoare la titlurile de noblețe și la blazoane în Franța», Bonaparte poate să intre în Școala militară de la Brienne. Trebuia, de asemenea, să facă dovada celor «patru trepte de noblețe» ca să obțină o bursă din partea regelui. (Biblioteca națională, secția Imprimate — Foto Josse-Lalance)

Bateria «La Montagne», instalată la Garenne, a lovit o fregată inamică și i-a silit pe englezi să evacueze Seyne. Îl vedem aici pe Bonaparte — care a reusit să-si impingă tunurile inainte pină la Brégaillon, la marginea radei — deschizind focul impotriva flotei engleze.

Palatul din strada Chantereine, o delicioasă «nebunie» de femeie intretinută. (Foto Lessealance)

Nicolae Turcul scria la Cairo, în oda sa inchinată lui Bonaparte «Seful care se află în fruntea lor este impetuos si cumplit; numele lui îi inspăimîntă pe regi; regii își pleacă capetele lor semețe în fața neînvinsului Bonaparte, în fața leului bătăliilor. Curajul lui domină destinele irevocabile și cerul gloriei coboară în fața lui». (Casa națională a monumentelor istorice)

Pe platoul de la Rivoli, șarjele comandate de Murat desăvîrșesc victoria. În fruntea regimentului său, tînărul colonel Lasalle — pe atunci în vîrstă de douăzeci și trei de ani — a făcut minuni. Așa că, la căderea serii, cînd Bonaparte îl vede aproape leșinat de oboseală, îi spune arătînd spre «maldărul» de steaguri inamice: «Culcă-te pe ele, Lasalle, o meriti cu prisosință». (Foto Josse-Lalance). Stînga sus

La Muzeul Masséna din Nisa se păstrează aceste extraordinare crochiuri în peniță datorate lui David. Ele sînt, poate, imagini dintre cele mai fidele ale chipului generalului Bonaparte din perioada campaniei din Italia, (Foto M. de Lorenzo). Stînga jos

În ziua următoare bătăliei, autoritățile au trimis o solie la Bonaparte spre a-i anunța capitularea lor. La 24, el și-a făcut intrarea în orasul Cairo, scriind Directoratului: «E greu de văzut un pămînt mai roditor si un popor cu o înfătisare mai mizerabilă, mai ignorant si mai abrutizat». Jos

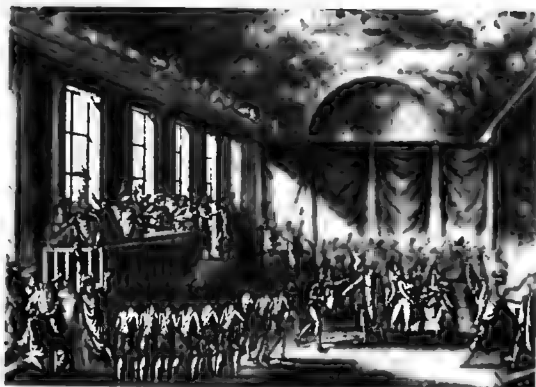

Bonaparte n-a purtat decît o zi caftanul oriental despre care ne vorbește Bourrienne... dar un acuarelist a găsit timpul necesar spre a executa acest surprinzător portret al viitorului împărat, căruia egiptenii îi spuneau marele sultan — sultanul El Kebir. (Foto Josse-Lalance)

Rapida bătălie de la Abukir. La ordinul lui Bonaparte, Lannes a pus stăpînire pe colinele care protejau Abukirul, făcîndu-l prizonier pe pașa Mustafa. În planul al doilea se văd cei 20 000 de turci fugind în dezordine, după care au fost aruncați în mare. Pe pămîntul Egiptului n-a mai rămas nici un turc înarmat.

Josefina! «Era plină de grație cînd se culca — spunea Napoleon — aș fi vrut s-o vadă un **Albani ca s-o deseneze».** (Foto Josse-Lalance)

În Consiliul celor Cinci sute, de cum a intrat Bonaparte s-a dezlănţuit o încăierare de o violenţă nemaipomenită. Deputaţi, spectatori, soldaţi se băteau ca vagabonzii: unul dintre reprezentanţi s-a încurcat în togă şi a căzut, întinzîndu-se cît era de lung. Bonaparte, pe jumătate leşinat, nu-şi mai dădea seama de nimic. Autorul desenului a pus un pic prea multă ordine în lucrarea lui... Stînga sus

Gérard l-a înfăţişat pe Napoleon în spatele castelului Malmaison, atît de îndrăgit de e reşedinţa preferată a împăratului şi a împărătesei. Stînga jos

Celebra Universitate suedeză de la Uppsala păstrează acest frumos portret al primului consul. (Foto Paul P. Hendrickx). Dreapta

Acest desen ilustrează următorul text dictat de Bonaparte: «Copaci obişnuiţi, scobiţi ca o troacă, în care au fost puse tunurile de 8 şi obuzierele; o sută de oameni înhămaţi la un cablu trăgeau tunul, trecîndu-l în două zile peste pasul Saint-Bernard». (Foto Holzapfel)

Maşina infernală a explodat prea tîrziu; trăsura consulului se găsea aproape de strada Saint-Honoré cînd conţinutul butoiaşului a făcut explozie, doborînd ultimele rînduri ale escortei, omorînd vreo zece persoane, rănind douăzeci şi opt şi avariind patruzeci şi şase de case. Dreapta sus

«A încălecat un cal alb dintre cei pe care i-i trimisese regele Spaniei. Calul era acoperit cu un valtrap de catifea roşu-deschis, brodată cu fir de aur. Zăbala, ornamentele ei, scările, totul era de aur. Pe acest animal atît de bogat împodobit se afla cel mai mare om al lumii, înveşmîntat în haine pe care Garat (cîntăreţul) nu ar fi vrut să le vadă pe jocheul său». Dreapta jos

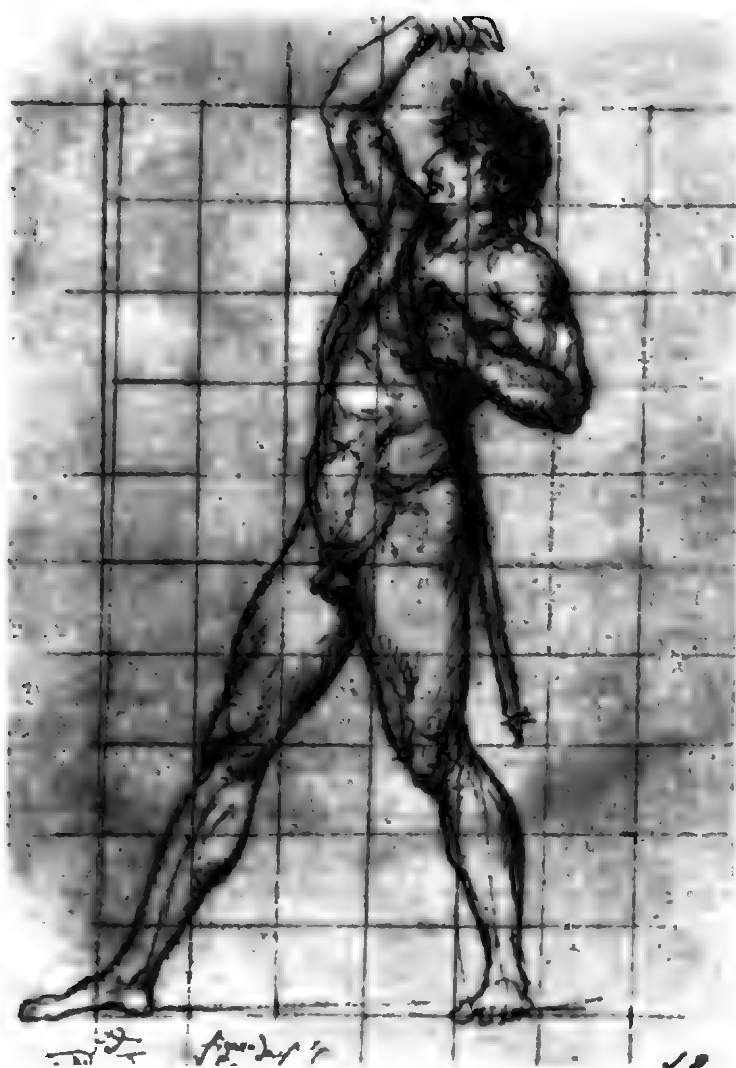

Iată cum, după un desenator cu imaginaţie, viitorul împărat ar fi dat ordin armatei sale să treacă strîmtoarea Calais şi să invadeze Anglia. Stînga sus

Ducele d'Enghien, care îngenunchease, s-a ridicat murmurînd: «Trebuie deci să mor, şi încă de mîna francezilor!» Sus, în dreapta, Savary strigă: «Plutonier, daţi comanda „Foc!"». În stînga, groapa este deja pregătită... (Biblioteca naţională, secţia Stampe). Dreapta sus

La 15 iulie 1804, în biserica Invalizilor, unde într-o zi Napoleon avea să-şi doarmă somnul de veci, s-a desfăşurat solemnitatea depunerii jurămîntului noilor membri ai Legiunii de onoare. A fost una din primele sărbători ale noului imperiu. Dreapta jos

Acest personaj, purtînd doar o spadă şi o coroană de lauri, îl reprezintă pe Napoleon, schitat astfel de David în vederea celebrului său tablou al Încoronării; pictorul a dezbrăcat toate personajele principale ale compoziţiei. (Foto Daniel Chenot)

de a vă scuti de ororile războiului..." El adaugă, totuși, în scrisoarea sa aceste rînduri liniștitoare : „Orice s-ar întîmpla, vă rog să o asigurați pe sanctitatea-sa că poate rămîne la Roma fără nici un fel de neliniște. Cel dintîi slujitor al religiei va afla, în baza acestui titlu, protecție pentru sine și pentru biserica sa..."

Așadar, nu este vorba de a ataca Orașul Etern, ci, mai modest, legațiile !

Miercuri 1 februarie, de la Bologna, unde Josefina a venit să-l regăsească, el declară război papei și, începînd de a doua zi, se îndreaptă spre Faenza, posesiune romană ce va cădea ca un fruct copt. O singură divizie, comandată de Junot — după o canonadă aproape simbolică —, face ca soldații lui Pius al VI-lea să depună armele „cu docilitate". Bonaparte poate deci înainta spre Ancona, care se va preda, cum o va anunța el pe Josefina, după un „mic schimb de focuri și o scurtă încăierare".

Uluit el însuși de isprăvile sale, poate scrie la 10 februarie Directoratului : „Noi am cucerit în puțină vreme Romagna, ducatul de Urbino și provincia Ancona... Orașul Ancona este singurul port important la Adriatica în afara Veneției ; este, din toate punctele de vedere, foarte esențial pentru legătura noastră cu Constantinopolul : în 24 de ore se ajunge de aici în Macedonia !"

Avînd vederi și mai largi, el va preciza săptămîna următoare : „Cînd se va încheia pacea generală, va trebui să păstrăm portul Ancona, care trebuie să rămînă întotdeauna francez ; aceasta ne va da o mare influență asupra Porții Otomane și ne va face stăpînii Mării Adriatice..."

Visul său de măreție începe să se țeasă.

La 16 februarie pleacă la Tolentino, în întîmpinarea celor trei cardinali desemnați de papă „pentru a semna un tratat", care, afirmă Bonaparte, îi va pricinui sfîntului părinte „mari căințe pentru răzmerița sa". În sumbrul palat Parisani — astăzi palatul Bezzi — se mai arată și acum *la sala* și *la camera di Napoleone*, unde Bonaparte s-a pus pe lucru „cu popimea asta", căutînd să-și dea, după propria lui expresie, o înfățișare cît mai teribilă și să folosească un vocabular „îngrozitor". Condițiile pe care vrea să le impună papei sînt atît de grele, încît cardinalul Mattei se aruncă în genunchi. Bonaparte cedează asupra acelor puncte pe care le-a cerut anume pentru a-i înspăi-

mînta pe plenipotenţiari. Pînă la urmă obţine principalul : Bologna, Ferrara, Romagna, Ancona, închiderea porturilor romane pentru englezi... fără a mai vorbi de nenumărate obiecte și de o respectabilă grămadă de aur, care îi va bucura pe directori. Va vorbi despre aceasta a doua zi, în scrisoarea sa trimisă la palatul Luxembourg, explicînd de ce preferase să nu atace direct Orașul Etern : „Treizeci de milioane valorează pentru noi de zece ori cît Roma, din care n-am fi scos cinci milioane... Această mașinărie veche se va sminti de la sine".

Papalitatea se va „sminti" într-adevăr. În anul următor, după asasinarea generalului Duphot la Roma, papa, devenit prizonierul tinerei republici, va fi constrîns să părăsească Orașul Etern, ocupat de Berthier [1].

Bonaparte mai trimite un buletin al victoriei Josefinei care, spre desperarea lui, tace, și o imploră să vină să-i aducă învingătorului răsplata la Ancona sau la Rimini. Apoi adaugă, și se simte cum amărăciunea îi strînge inima : „Nici un cuvînt de mîna ta, sfinte Dumnezeule ! Oare cu ce-am păcătuit ? Să nu mă gîndesc decît la tine, să n-o iubesc decît pe Josefina, să nu trăiesc decît pentru soția mea, să nu mă bucur decît de fericirea prietenei mele, — toate astea să merite oare din partea ei un tratament atît de aspru ? Prietena mea, te conjur, gîndește-te des la mine și scrie-mi în fiecare zi. Ești bolnavă sau nu mă iubești ! Oare crezi că inima mea e de piatră ? Durerile mele te interesează atît de puțin ? Ce puțin mă cunoști ! Nu pot s-o cred. Tu, căreia natura i-a dat spirit, blîndețe și frumusețe, tu care, singură, puteai domni în inima mea, tu care cunoști prea bine, desigur, puterea absolută pe care o ai asupra mea ! Scrie-mi, gîndește-te la mine și iubește-mă... Pe viață tot al tău".

La 24 februarie, după ce a trecut prin Ravenna și Rimini, sosește la Bologna, unde o regăsește, în sfîrșit, pe soția sa, care, bineînțeles, n-a vrut să coboare pînă la Adriatica, după cum îi ceruse el.

După cinci nopți de amor, el pleacă la Mantova, unde își pregătește campania hotărîtoare : marșul asupra Vienei, care, în gîndul său, după Arcole și căderea Mantovei,

[1] Pius al VI-lea, după o ședere la Siena, moare în 1799 în Franța, la Valence, în vîrstă de 81 de ani.

trebuie să aducă supunerea casei de Austria și pacea, atît pe Rin cît și în Alpi. Datorită întăririlor aduse de Bernadotte, Bonaparte are acum sub ordinele sale șaptezeci și patru de mii de oameni. În fața lui, el va găsi armata austriacă, comandată de un adversar demn de el : arhiducele Carol, fiul lui Leopold al II-lea, nepotul Mariei-Antoaneta, numit mareșal după campania din 1793. El l-a bătut pe Moreau la Rastadt și pe Jourdan la Amberg și la Würtzburg. La 9 martie, Bonaparte părăsește Mantova și își instalează cartierul general la Bassano. Bine sprijinit de Masséna, el face planul să înainteze pînă în inima statelor austriece. Îl va face astfel să tremure pe cel care-i va fi mai tîrziu socru.

La 10 martie, de la cartierul general, el lansează acest ordin de zi pe armată, veritabil bilanț al ultimei campanii : „Ați repurtat victoria în patrusprezece bătălii și șaptezeci de lupte ; ați făcut mai mult de o sută de mii de prizonieri, i-ați luat inamicului cinci sute de tunuri de campanie, două mii de tunuri grele, patru grupe de pontonieri. Contribuțiile percepute în teritoriile pe care le-ați cucerit au hrănit, au întreținut, au plătit armata în tot timpul campaniei ; afară de aceasta, ați trimis treizeci de milioane Ministerului de Finanțe pentru ușurarea tezaurului public. Ați îmbogățit Muzeul din Paris cu mai mult de trei sute de obiecte, capodopere ale Italiei vechi și noi, pentru producerea cărora au fost necesare treizeci de veacuri..."

Noua campanie e gata să înceapă. Nu este vorba, de data asta, de a se comporta ca într-o țară cucerită. Înaintînd spre centrul mozaicului austriac, francezii vor găsi „un brav popor strivit de războiul pe care l-a dus contra turcilor și de războiul actual". După generalul-comandant, locuitorii statelor austriece gem, victime ale „orbirii" și ale „arbitrarului" guvernului lor. Bonaparte încearcă să-i facă pe oamenii lui să creadă cu adevărat că nu există nici un supus al împăratului Francisc care să nu fie convins că aurul Angliei i-a corupt pe miniștrii de la Viena !

— Veți respecta religia și moravurile lor — recomandă el învingătorilor Italiei —, le veți proteja proprietățile ; voi aduceți libertatea bravei națiuni maghiare !

La 12 martie, în ciuda unui timp foarte urît, armata, urmîndu-și șeful, urcă valea fluviului Piave, care, umflat, a devenit un adevărat torent. Bonaparte și oamenii săi trec obstacolul, cu apa pînă la subțiori — „ținîndu-se de braț", ne spune adjutantul Dupin —, și îl urmăresc pe arhiduce în retragerea sa spre Tagliamento. Fluviul — care va da curînd numele său unui departament franco-italian cu reședința la Treviso... — este aici larg de opt pînă la nouă sute de metri și apele lui sînt umflate. Aghiotanți de-ai lui Bonaparte îl cercetează. Se găsesc vaduri și divizia lui Bernadotte trece prima pe malul celălalt, îndemnată de vocea caldă a comandantului ei :

— Soldați din Sambre și Meuse, armata din Italia vă privește !

Datorită cavaleriei lui Murat, care reușește să-i învăluiască pe ulanii austrieci, arhiducele Carol este din nou obligat să se retragă și trece iarăși fluviul Isonzo. Calea spre Viena este deschisă. Generalul-comandant va putea scrie Directoratului : „Pînă la această oră, principele Carol a manevrat mai prost decît Wurmser și Beaulieu..."

În timp ce dă trupelor sale ordinul să continue marșul lor victorios, îi scrie arhiducelui aceste cuvinte, demne de legenda pe care o țese cu atîta știință :

„Domnule general-comandant, bravii militari se războiesc dorind pacea... Oare nu am ucis destulă lume și n-am pricinuit destul rău acestei triste omeniri ?... Aș fi mai mîndru de coroana civică pe care aș socoti că am meritat-o decît de trista glorie rezultînd de pe urma succeselor militare".

Aceasta este înțelepciunea. Și poate că se va gîndi la ea atunci cînd va exclama într-o zi :

— În timpurile eroice, generalul era bărbatul cel mai puternic ; în timpurile civilizate, generalul este cel mai inteligent dintre bravi !

Armata lui Bonaparte este slăbită din cauza garnizoanelor lăsate în urma ei, în Italia. După cum îi scrie lui Clarke : „Nu s-a pretins să păstrez Italia și să răstorn și casa de Austria cu cincizeci de mii de oameni..."

El continuă totuși să înainteze, după ce a bătut — și a bătut zdravăn — cele două armate ale împăratului Austriei. La 6 aprilie va fi la treizeci de leghe de capitala

austriacă. La Viena, „din ordinul curţii, circulă enorme pancarte la toţi miniştrii importanţi, la toate metresele celebre, în toate anticamerele familiei imperiale, cu porunca straşnică de a face cît se poate de repede bagajele şi de a fi gata de plecare". Cum a spus-o Albert Sorel, „frica a învins". În consecinţă, Thugut hotărăşte să înceapă tratative. Şi la 7 aprilie — la miezul nopţii —, la Judenburg, este semnat un armistiţiu de cinci zile.

La 13 aprilie, la orele 17 are loc la Leoben prima întrevedere între Bonaparte şi generalii austrieci Merveld şi Beauregard. Conferinţele se vor ţine într-un pavilion „neutralizat", situat într-o grădină în suburbia Münchthal — grădina Dietel —, înconjurată de bivuacuri franţuzeşti. Un monument reprezentînd un amoraş sunînd din trompetă perpetuează amintirea acestei întîlniri, dar el a fost ridicat numai spre gloria celui învins...

Cinci zile mai tîrziu, celebrele „preliminarii" de la Leoben sînt gata să fie semnate. Se reciteşte pentru ultima dată textul. Dar Bonaparte încruntă din sprîncene : comisarii austrieci au pus în fruntea textului tratatului că „împăratul recunoaşte Republica Franceză..."

— Ştergeţi — exclamă Napoleon —, existenţa republicii este la fel de vizibilă ca soarele ; un asemenea articol nu e potrivit decît pentru orbi ; noi sîntem stăpîni la noi, noi vrem să stabilim la noi guvernul care ne place, fără ca nimeni să aibă ceva de spus.

„Ideile împăratului şi cele ale Directoratului difereau fundamental — va explica Clarke guvernului. — Trebuia deci tăiat nodul gordian. Un nou Alexandru a făcut-o, cu intenţia de a servi în mod eficace republica".

A doua zi după schimbul de semnături la preliminariile păcii între Republica Franceză şi împărat şi rege, Bonaparte scrie Directoratului : „Vă cer să mă lăsaţi să mă odihnesc, deoarece am dobîndit mai multă glorie decît este necesară pentru a fi fericit... O carieră civilă va fi, ca şi cariera mea militară, unică şi simplă".

Napoleon a făcut un nou pas. Asta este, într-adevăr, o ameninţare abia deghizată... Cu alte cuvinte, ori voi mă lăsaţi să-mi guvernez eu cuceririle şi să tratez cu duşmanul, ori vin să vă iau locul.

Directoratul se înclină, dar este nemulțumit, cu atît mai mult cu cît preliminariile, semnate în grabă, lasă „o infinitate de probleme neclarificate".

Cum ar fi putut să fie altfel ? Italia se răscula, Joubert în Tirol se afla într-o situație neplăcută, iar papa făcea tot ce putea pentru a dovedi că „vechea mașinărie" mai există. Cît despre austrieci, erau preocupați de un singur lucru : să cîștige timp și să îndepărteze baionetele franceze de pe drumul spre Viena. Dar, cu toată graba, se prevăzuse o conferință — ea va avea loc cîteva luni mai tîrziu în Friuli — și Austria admisese deja principiul de a preda malul stîng al Rinului și de a recunoaște astfel frontierele cumplitei republici. Nu fără a ofta, împăratul accepta să renunțe la Lombardia, dar cerea compensații.

O compensație pentru că a fost bătut ? I s-a promis că chestiunea va fi pusă pe ordinea de zi cu prilejul semnării tratatului de pace.

Cu o lună în urmă, încă la Palmanova, Napoleon îl primise pe venețianul Pezzaro, șeful partidului austriac care era în fruntea treburilor Republicii Veneția. Orașul tocmai își deschisese porțile și drapele franceze fluturau la Tarvis, dincolo de Isonzo.

— M-am ținut de cuvînt ? — îi spusese Bonaparte lui Pezzaro. — Teritoriul venețian este acoperit cu trupele mele ; nemții fug din fața mea ; voi fi în puține zile în Germania. Ce vrea republica dumneavoastră ? I-am oferit alianța cu Franța, o acceptă ?

— Nu — răspunse Pezzaro —. Veneția se bucură de victoriile dumneavoastră. Ea știe prea bine că nu poate exista decît prin Franța, dar, credincioasă vechii și înțeleptei sale politici, ea vrea să rămînă neutră. De altfel, la ce v-am putea folosi ?... Cu armate atît de imense, cu populații întregi sub arme, de ce folos v-ar putea fi ajutoarele noastre ?

— Dar veți continua să vă înarmați ?

— Nu avem încotro... Brescia și Bergamo au ridicat stindardul rebeliunii. Credincioșii noștri supuși sînt amenințați la Crema, la Chiari, la Verona ; Veneția însăși este agitată.

— Ei bine — exclamase Napoleon —, nu sînt toate acestea motive în plus ca să acceptați propunerile pe care vi le-am făcut ? Ele vor pune capăt la tot. Gîndiți-vă, momentul este mai hotărîtor pentru republica dumneavoastră decît vă dați seama : părăsind Italia pentru a pătrunde în inima Germaniei, las în Italia mai multe forțe decît ar fi necesare ca să vă supună ; dacă în spatele meu ar izbucni tulburări din vina voastră, dacă soldații mei ar fi insultați datorită îndemnurilor împotriva iacobinilor pe care le dați soldaților voștri, ceea ce n-ar fi fost o crimă cîtă vreme eram în Italia, ar fi iremediabil una de cum voi fi în Germania ; republica dumneavoastră ar înceta să existe, dumneavoastră îi veți fi pronunțat sentința. Dacă voi fi nemulțumit de dumneavoastră, învingător sau învins, voi face pacea pe socoteala dumneavoastră !

Pezzaro „s-a pornit pe jurăminte, pe justificări, pe asigurări“ și s-au despărțit...

Dogele, închipuindu-și că Bonaparte, ocupat de marșul său asupra Vienei, nu se putea sinchisi de Veneția, nu întîrziase să arunce masca și, la 9 aprilie, la Judenburg, Bonaparte a aflat că orașul s-a revoltat împotriva francezilor. Îi porunci de îndată lui Junot să coboare spre Veneția cu această scrisoare adresată bătrînei republici :

„Credeți oare că, în momentul în care sînt în inima Germaniei, n-aș fi în stare să vă fac să respectați primul popor al universului ? Credeți că legiunile din Italia vor accepta masacrul pe care îl provocați ? Senatul Veneției a răspuns cu cea mai teribilă perfidie generozității pe care i-am arătat-o întotdeauna. Dacă nu luați pe loc măsurile necesare pentru a risipi pe revoltați, dacă nu porunciți să fie arestați și predați în mîinile mele autorii asasinatelor comise, războiul este declarat“.

În cursul săptămînii, lucrurile nu s-au aranjat de fel, și la Verona, oraș al statului Veneția, în ajunul semnării preliminariilor, chiar în ziua de Paști, poporul se răscoală în urma gafelor generalului Belliard. Acest „Paște veronez“ se va prelungi cu masacrul răniților francezi din spitale, în timp ce la Veneția, fortul San Andrea trage asupra corăbiei franceze „Libérateur d'Italie“, care reușise să pătrundă în lagună. Cea mai mare parte a echipajului este masacrată. Totuși, Bonaparte nu dă ordin să fie arsă

Verona, ci să fie recucerit orașul, care căzuse în mîinile lui Andrea Erizzo.

— Cine va plăti consumația ? — îl întreba, într-un desen satiric, un hangiu pe Bonaparte care pleca fără să plătească.

— Taci, plătește Republica Veneția

Falnica Veneție a făcut mai mult decît „să plătească consumația". „Paștele veronez" a costat-o viața.

— Ticăloșii ăștia or să mi-o plătească ! — exclamă Bonaparte. — S-a terminat cu republica lor.

Ultimul doge „demisionează" la 12 mai, iar în 14 mai soldații francezi defilează în Piața San Marco.

La 7 aprilie 1796, la Albenga — părăsise Nisa în săptămîna precedentă, în fruntea unei hoarde de zdrențăroși —, Bonaparte hotărî să atace trecătorile dintre Apenini și Alpi : campania din Italia începuse. La 7 aprilie 1797, la Judenburg, atunci cînd numai munții Semmering îl separau de Viena, Bonaparte semna armistițiul pe care îl oferise austriecilor.

Într-un an, „generalul Vendemiar" devenise stăpînul întregii Italii de nord și, ca un adevărat proconsul, o va stăpîni timp de șase luni.

9

MAREA AMBIȚIE

ÎN RĂZBOI, CA ȘI ÎN DRAGOSTE,
CA SĂ IZBÎNDEȘTI TREBUIE SĂ TE
PRIVEȘTI ÎNDEAPROAPE.

Napoleon

La Crivelli, nu departe de Milano, Bonaparte îi atrage, în minunatul parc al castelului Mombello, pe Miot, conte de Melito, ministrul Franței în Toscana, și pe contele milanez Gaetano Melzi. Amîndoi îl privesc cu profundă admirație. „El nu mai era generalul unei republici învingătoare — avea să spună diplomatul —, ci un cuceritor care lupta pe cont propriu și care le impunea celor învinși propriile lui legi !..." Napoleon începea să se contureze bine de tot în persoana lui Bonaparte. Cele două personaje stăteau acum în fața unui om de stat, care avea să le vorbească două ore încheiate cu un uimitor simț al previziunii :

— Ceea ce am făcut pînă acum nu înseamnă încă nimic. Nu sînt decît la începutul carierei. Credeți că am repurtat aceste victorii în Italia pentru a făuri măreția avocaților din Directorat, a unui Carnot, a unui Barras ? Credeți că am făcut-o pentru a întemeia o republică ? Ce

idee ! O republică de treizeci de milioane de oameni ! Cu deprinderile și cu viciile noastre ! Cum ar fi cu putință ? E o himeră cu care francezii au fost îndopați, dar care o să dispară ca atîtea altele. Ei au nevoie de glorie, vanitatea lor trebuie satisfăcută. În privința libertății, ei nu pricep nimic. Uitați-vă la armată ! Victoriile pe care le-am dobîndit, triumfurile noastre l-au făcut pe soldatul francez să-și regăsească adevărata lui fire. Eu sînt totul pentru el. Să îndrăznească Directoratul să încerce să-mi ia comanda, și o să vadă cine e adevăratul stăpîn. Națiunea are nevoie de un conducător, de un conducător care să se ilustreze prin glorie, și nu prin teorii din care francezii nu înțeleg nimic. E de ajuns să li se dea niște jucărioare. Se distrează și se lasă duși, cu condiția să li se ascundă cu îndemînare ținta spre care sînt îndreptați !

Cele două personaje, care îl ascultă uimite, sînt „cuprinse deopotrivă de emoție și de admirație".

„Caut în analele popoarelor antice și moderne — scria, la rîndul lui, diplomatul Trouvé — modele cu care să-l compar pentru talentele lui militare, politice, administrative și nu găsesc nici un om care să le fi întrunit într-un asemenea grad ca dînsul, care să fi înfăptuit atîtea lucruri mari într-un răstimp atît de scurt".

Poetul Arnault va spune de asemenea : „Omul acesta este un om deosebit. Totul se pleacă în fața superiorității geniului său... E născut ca să domine, tot așa cum atîția alții sînt făcuți ca să slujească. Dacă nu are norocul să fie răpus de o ghiulea, în mai puțin de patru ani va fi ori în exil, ori pe un tron".

Tronul ! Cuvîntul este rostit ! Și nu încape îndoială că la Mombello începe să existe o „ambianță de curte". Se gîndea oare încă de pe atunci Bonaparte la posibilitatea unei domnii ? În orice caz, el este pe deplin încrezător în steaua lui și absolut conștient de valoarea sa. În acea reședință regală, el se comportă în mod foarte natural, ca un suveran. Masa o ia singur. La distanță, în picioare, stau miniștrii guvernelor italiene și demnitarii ; ofițerii săi, Berthier, Kilmaine, Clarke, și chiar Augereau așteaptă ca șeful lor să le adreseze primul cuvînt — și de această favoare nu se bucură toți. În timpul mesei, care dura încă de pe atunci foarte puțin, localnicii aveau dreptul să se perinde prin fața lui, așa cum se întîmpla altădată cu pri-

lejul marilor ospețe ale arhiducelui. Josefina, cu marele ei talent de totdeauna, s-a adaptat situației. Joacă și ea rolul de suverană cu ușurința cu care reușește să-și înșele bărbatul cu Charles aproape sub ochii lui și fără ca el să bage de seamă. Cu aceeași ușurință, ea continuă să „dea iama“ prin furniturile destinate armatei, ca și cum acesta ar fi fost lucrul cel mai natural pentru soția unui general-comandant. Îmbrăcată în alb, pe cap cu o simplă ghirlandă de iederă sau cu cîteva flori de primăvară presărate în voalul turbanului, ea primește admirabil.

La curtea de la Mombello, unde Pauline începuse să facă ravagii, sosește și restul familiei. La 1 iunie, Letiția cea mereu gravă debarcă la castel și face cunoștință cu nora ei. Josefina părea foarte la largul ei în rolul de soție a proconsulului, pe cînd *la Madre* se simțea stingheră și stîngace. Cele două „cetățene Bonaparte“ n-aveau să se simpatizeze niciodată. *La Madre* avea să o considere întotdeauna pe Josefina drept o dușmancă și să-i spună ironic între intimi *madame de Beauharnais !...*

Doamna Letiția este însoțită de Jérôme, de Maria-Annonciata, De Marie-Anne. Viitoarea Elisa, în mod evident cea mai puțin înzestrată fizicește dintre cele trei surori, a devenit uscățivă, bărbătoasă, acră. Tocmai avusese loc căsătoria ei civilă cu un mare nătăfleț, căpitanul corsican Felix Bacciochi. Bonaparte consideră această căsătorie drept absurdă. Pe Pauline însă avea s-o mărite foarte bine, după gustul lui, spre marea desperare a lui Junot : el o hărăzește subșefului său de stat-major, Victor-Emmanuel Leclerc, curajosul luptător de la Toulon și de la Rivoli, care a căpătat ca dar de nuntă stelele de general. De altfel, era și timpul să o mărite pe acea mică și tulburătoare păgînă, „împletire unică a celei mai desăvîrșite perfecțiuni fizice — după cum spune Arnault — cu cele mai bizare însușiri morale ! Deși era cea mai plăcută persoană care putea fi întîlnită, era în același timp cea mai nesăbuită din cîte se puteau închipui“. Junot și elegantul pervers Fréron au fost repede dați uitării pentru bărbatul ales de fratele ei.

Bonaparte știa să aranjeze bine lucrurile : cele două surori au primit în ziua celebrării dublei căsătorii religioase cîte o dotă de 40 000 de livre fiecare. Și, în timp ce

Elisa este expediată împreună cu căpitanul ei la Ajaccio, generalul-comandant și Josefina îi întovărășesc pe proaspeții soți Leclerc în călătoria de nuntă pe malul lacului Como. După acest interludiu, la 8 iulie, „curtea“ revine la Milano, unde urmau să se desfășoare, începînd de a doua zi, serbările de inaugurare a noii republici cisalpine.

Politica va reveni pe primul plan.

Cetățenii Parisului se agită din nou... De data aceasta, Directoratul este amenințat de regaliști. Fără îndoială că Napoleon începuse să devină bonapartist, dar, republican sincer, el continuă să-i deteste pe partizanii lui Ludovic al XVIII-lea, „clubul de la Clichy“, în care sînt grupați monarhiștii. Aceștia critică atitudinea lui Napoleon în problema Veneției, mergînd pînă la a cere destituirea și arestarea lui. Ei știu că el n-avea să devină niciodată un Monck. Pe Bonaparte îl irită cumplit ceea ce el numește „îndrăzneala dușmanilor republicii“, cu toate că nu nutrește decît dispreț pentru Directorat, care se află la cîrma acesteia. El îi acuză pe membrii Directoratului „că dau dovadă de slăbiciune, de lipsă de hotărîre și de curaj, că delapidează și că persistă într-un sistem vicios și înjositor pentru gloria națională“

Napoleon nu ignora nimic din ceea ce se petrecea la 300 de leghe de Mombello.

— L-am văzut — relata Bourrienne —, hotărît să pornească asupra Parisului prin Lyon, cu 25 000 de oameni, dacă i s-ar fi părut că situația ia o întorsătură nefavorabilă pentru republică, pe care o prefera monarhiei, pentru că spera să tragă mult mai multe foloase de pe urma ei. El își alcătuia cu seriozitate planul de campanie. Pentru el a apăra acel Directorat atît de disprețuit însemna a-și apăra propriul lui viitor, însemna a apăra o putere care părea să nu aibă altă menire decît aceea de a-i păstra locul pînă ce avea să se întoarcă.

— Șiruri de munți ne despart de Franța — le spunea el soldaților săi —, dar, dacă va fi nevoie, îi veți trece cu iuțeala vulturului pentru a apăra Constituția, libertatea,

guvernul și pe republicani... Regaliștii, de cum se vor arăta, vor fi pierduți!

La 18 iulie, situația s-a înrăutățit. Directoratului îi clănțăne dinții de frică și ia hotărîrea să-l cheme pe Bonaparte în ajutor. Dar viitorul împărat refuză să vină deoarece nu ținea de loc să-și terfelească gloria proaspăt dobîndită în lupte degradante de stradă. Doar nu mai este generalul Vendemiar, ci proconsulul republicii în Italia!

Sosirea ziarelor regaliste dă naștere în rîndurile învingătorilor din armata din Italia unei agitații care-i oferă din nou lui Bonaparte posibilitatea să scrie Directoratului, înfățișînd în culorile cele mai sumbre reacțiile soldaților săi. Potrivit spuselor lui, „indignarea a ajuns la culme". Mînuind cu îndemînare limbajul violent și colorat al epocii, Napoleon continuă, descriind neliniștea de care au fost cuprinși oamenii săi : „Soldatul întreabă, țipînd cît îl ține gura, dacă drept preț al trudei lui și al celor șase ani de război trebuie să fie, la întoarcerea acasă, ucis, cum sînt amenințați toți patrioții". După care el îndrăznește să le declare „cetățenilor directori" că i se pare „iminentă" luarea de către ei a unei hotărîri. Nu ambiția este aceea care îl animă : „Eu sînt obișnuit cu renunțarea cea mai completă la toate interesele mele, dar nu pot rămîne insensibil la ultragii, la calomniile pe care 80 de ziare le răspîndesc în fiecare zi și cu orice prilej... Văd că clubul de la Clichy vrea să calce peste cadavrul meu pentru a putea ajunge la nimicirea republicii. Oare nu mai există republicani în Franța ? Și după ce am învins Europa, să ne vedem siliți să căutăm un colțișor pe fața pămîntului în care să ne sfîrșim zilele ? Aveți putința să salvați republica dintr-o singură lovitură... Opriți-i pe emigranți, lichidați influența străinilor. Dacă aveți nevoie de forță, faceți apel la armată..."

Și pentru a arăta încă o dată că nu este mînat de nici o ambiție, se declară gata să reintre în viața civilă... adică în cea politică : „În ceea ce mă privește, cetățeni directori, îmi este cu neputință să trăiesc în mijlocul situațiilor celor mai contradictorii. Dacă nu există nici un remediu pentru a pune capăt suferințelor patriei, pentru a sfîrși cu asasinatele și cu influența lui Ludovic al XVIII-lea, eu îmi dau demisia".

Care-i va fi, desigur, refuzată...

Profitînd de insurecţie, el ar fi putut deveni, fără îndoială, unul din cei cinci directori, convins, şi pe bună dreptate, „că va rămîne în scurt timp singurul". Istoria ar fi fost lipsită de expediţia din Egipt, iar Bonaparte şi-ar fi pus mai devreme coroana imperială pe cap. Dar el nu avea vîrsta cerută pentru a deveni membru al Directoratului. Putea fi oare violată Constituţia anului III în favoarea lui ? Napoleon ezită... cu toate că această Constituţie avea să mai treacă prin multe. Şi, în afară de aceasta, ar fi acceptat unul din „cei cinci regi" din cadrul Directoratului să-i lase locul ? Nu era ca şi cum ai aduce lupul în stînă ? Dacă, bineînţeles, acest guvern putred putea fi comparat cu o nevinovată stînă, pentru că grajdul era un termen de comparaţie mai potrivit !...

Dar cetăţenii directori au lăsat această aprehensiune pe planul al doilea. Ei se temeau acum pentru viaţa lor. Regaliştii ridicau tot mai mult capul. Arşiţa lui fructidor va mistui oare cu văpaia ei regimul ? Ei îl întreabă încă o dată pe Bonaparte cînd se decide să vină spre a reinstaura ordinea ?

— Bonaparte n-are să vină decît ca să ne răzbune — suspină Barras —, pentru că ne va găsi spînzuraţi !

La 7 august îşi face însă intrarea în Paris nu Bonaparte, ci Augereau, fiul de zidar, pe cît de viteaz, pe atît de brutal. Trimis din Italia de către şeful său, Augereau va declara liniştit de cum va pune piciorul pe pămînt :

— Am venit să-i ucid pe regalişti.

— Ce tîlhar chipeş ! — exclamă Reubell, simţindu-se liniştit la vederea staturii colosului.

Augereau îşi moaie pana în cerneala timpului pentru a domoli temerile şefului său : „Cinstea şi curajul nostru vor salva republica din prăpastia groaznică în care au împins-o agenţii tronului şi ai altarului".

La cîtva timp după aceea, în zilele de 3 şi 4 septembrie, cu alte cuvinte la 17 şi 18 fructidor, cotitura bruscă spre stînga reuşeşte perfect. Sînt condamnaţi la moarte, împuşcaţi, trimişi la ocnă conspiratori şi deputaţi duşmani ai regimului. Strada rămîne liniştită, fapt care-i permite lui La Révellière-Lépeaux să se extazieze : „Nu a curs nici o picătură de sînge". Cele 160 de persoane împuşcate pe cîmpul de la Grenelle n-ar fi fost, probabil, de aceeaşi pă-

rere... Lovitura de stat a ciuruit cu atîția plumbi partidul regalist, încît acesta nu avea să se mai ridice. El va mai încerca să se agite sub Consulat — lansînd chiar bombe și întinzînd curse —, dar abia după căderea imperiului avea să-și revină.

„Domnule general — îi scria Augereau lui Bonaparte —, mi-am îndeplinit misiunea... Parisul este liniștit și uluit de criza care se anunța înfricoșătoare, dar care s-a desfășurat ca o sărbătoare..." Desigur, nu și pentru cei 329 de deportați, dintre care 160 aveau să moară la Cayenne !

Soldățoiul era în al nouălea cer... și, cum spune Thibaudeau :

— Ar fi reînceput bucuros în fiecare dimineață un nou 18 fructidor.

Augereau a fost expediat în Germania ca să se calmeze și, eventual, să-i fie opus lui Bonaparte...

Plecînd de la Milano, Bonaparte a sosit la 27 august la Passariano, unde urmau să se desfășoare tratativele cu Austria. Locuia pe malul fluviului Tagliamento, într-un conac care era aproape un castel și care aparținuse lui Manni, doge al Veneției. Se ducea în fiecare zi la Udine, unde se aflau plenipotențiarii austrieci. Împăratul întîrziase mult timp pînă să accepte începerea negocierilor, ceea ce l-a făcut pe Napoleon să exclame :

— Este cu neputință să-ți bați joc de noi cu atîta neobrăzare...

Temîndu-se chiar ca în spatele amînărilor să nu se ascundă dorința de a relua luptele, el îi scrisese lui Francisc al II-lea : „Ar fi oare cu putință să fim puși în situația de a reîncepe îngrozitorul flagel al războiului ? Și ar vrea maiestatea-voastră să dea semnalul pentru pustiirea Germaniei ?" Dar, în ultima clipă, evenimentele de la Paris l-au făcut să se teamă „ca acest demers să nu provoace cine știe ce comentarii" și n-a mai trimis scrisoarea...

În cele din urmă, împăratul s-a hotărît. Voind acum să încheie pacea cît mai repede, Francisc al II-lea nădăj-

duia că trimisul lui, ambasadorul Cobenzl, n-avea o sarcină prea grea. În așteptarea sosirii acestuia, Bonaparte avea în fața lui pe violentul și egoistul baron de Thugut. Fiu de luntraș, acesta fusese ministru plenipotențiar la Paris la începutul revoluției, pe urmă ministru al afacerilor externe și era un dușman declarat al democrației franceze. Una din clauzele secrete ale tratatului de la Leoben cerea rechemarea lui... Dimpotrivă, franchețea celui de-al treilea plenipotențiar, napolitanul Marzio Mastrilli, marchiz și apoi duce de Gallo, îi plăcu lui Bonaparte. „Am pregătit daruri frumoase pentru plenipotențiarii împăratului în caz de încheiere a păcii — îl anunța generalul-comandant pe Talleyrand. — Este vorba de garnituri de diamante în formă de ramuri de măslin valorînd între optzeci și nouăzeci de mii de scuzi..."

Dar, în ciuda darurilor și în absența lui Cobenzl, lucrurile merg încet. „Negocierile se desfășoară destul de prost — scrie Bonaparte la 6 septembrie Directoratului. — N-am însă nici o îndoială că curtea de la Viena va chibzui bine înainte de a se expune la o ruptură, care ar avea pentru ea consecințe incalculabile... Însă dacă trece luna octombrie, atacarea Germaniei nu mai e posibilă, astfel că este necesară o hotărîre promptă și rapidă". Discuțiile ajung în scurt timp la un punct mort. Bonaparte îi explică lui Talleyrand cauzele : „Imbecilitatea și reaua-credință a curții de la Viena sînt greu de închipuit. În clipa de față, negocierile noastre sînt suspendate pentru că plenipotențiarii maiestății-sale imperiale au trimis un curier la Viena spre a cunoaște ultimele condiții ale împăratului".

La 26 septembrie sosește de la Paris un ofițer cu „un fel de circulară" — expresia îi aparține lui Bonaparte — adresată de Augereau generalilor de divizie din cadrul armatei din Italia. Așadar, Augereau, fără îndoială cu asentimentul guvernului, îndrăznește să dea ordine peste capul fostului său șef ! Bonaparte reține acest pretext, care îi permite, amenințînd pentru a nu se știe a cîta oară cu demisia, să obțină mînă liberă spre a trata cu austriecii și, după cum relatează tot Bourrienne, „pentru a se lăsa rugat să rămînă în fruntea armatei".

„Toate aceste fapte — scrie Bonaparte — arată clar că guvernul procedează cu mine aproape tot așa ca și cu

Pichegru după vendemiar. Eu vă rog, cetățeni directori, să mă înlocuiți și să-mi primiți demisia. Nici o forță de pe fața pămîntului nu va fi în stare să mă determine să rămîn după această oribilă dovadă de ingratitudine din partea guvernului, la care nu mă așteptam cîtuși de puțin. Starea sănătății mele, foarte zdruncinată, îmi cere imperios odihnă și liniște. Starea mea sufletească are, de asemenea, nevoie de o reluare a contactului cu masele de cetățeni. Îmi este încredințată de prea multă vreme o mare putere. M-am servit de ea în toate împrejurările pentru binele patriei. Cu atît mai rău pentru cei care nu cred în virtute și ar putea să o pună la îndoială pe a mea ! Îmi găsesc răsplata în propria-mi conștiință și în judecata posterității..." Peste trei zile, el recidivează, precizînd că „aranjamentele" pe care le pune la punct la Udine reprezintă „ultimul serviciu" pe care consideră că-l poate aduce patriei : „Sînt serios afectat de faptul că mă văd obligat să mă opresc într-un moment în care, poate, n-au mai rămas de cules decît roadele, dar legea necesității este mai presus de înclinații, de voință și de rațiune. Abia mai pot urca în șa. Am nevoie de doi ani de odihnă".

Guvernul se mulțumește să declare : „Directoratul are încredere în virtutea generalului Bonaparte", ceea ce nu constituie, poate, un răspuns la scrisoarea generalului-comandant, dar îi acordă implicit negociatorului de la Campo-Formio mîna liberă cerută.

De altfel, Bonaparte n-a așteptat această semnătură în alb pentru a-și continua sarcina, îngreuiată și de faptul că la 26 septembrie Cobenzl s-a alăturat delegației împreună cu generalul Merveldt. Prima întrevedere s-a desfășurat în condiții foarte proaste. Urît și gras — Napoleon avea să-i spună „Ursul din nord" —, Cobenzl îi apare lui Bonaparte, după cum îi comunică acesta lui Talleyrand, „nu prea obișnuit să discute, ci mai degrabă să vrea să aibă întotdeauna dreptate". „Oamenii aceștia — precizează el — au pretenții mari". Și, fără să mai stea pe gînduri, Napoleon recomandă Directoratului să fie gata de a acționa pe Rin.

„Compensațiile" cerute de împăratul Francisc constau în obținerea teritoriului Veneției pînă la Adige. „S-ar părea — anunță Bonaparte — că Austria ar acorda Franței Mainzul. Spun *s-ar părea* — precizează el — pentru

că în realitate discuția noastră cu d-l conte de Cobenzl n-a fost, din punctul lui de vedere, decît o extravaganță. Cel mult dacă vor să ne facă grația de a ne da Belgia ! Vă scutesc de răspunsul meu în legătură cu aceasta, ca și de discuția avută, care însă v-ar arăta ce înțeleg acești oameni prin diplomație".

În aceeași seară, în cursul ședinței următoare, Bonaparte și Cobenzl au avut o convorbire care a durat aproape cinci ore. Adoptînd o poziție rigidă, Napoleon declară că nu poate consimți „sub nici un pretext și în nici o împrejurare" ca Veneția să intre sub stăpînirea împăratului. Diplomatul, care considera aceasta ca un lucru cîștigat, a avut o tresărire de adevărată spaimă ; revenindu-și, după o tăcere îndelungată, a spus cu o voce spartă:

— Dacă faceți mereu așa, cum vreți să putem negocia ?

Dar generalul-comandant repetă că preferă „să ajungă la ruperea tratativelor decît să cedeze Veneția". După care amenință :

— Republica Franceză nu se va îndepărta niciodată de la legile pe care le-a decretat. Cu mijloacele de care dispune, ea poate cuceri în doi ani toată Europa.

Văzîndu-l pe Cobenzl de-a dreptul înspăimîntat, el se tempereazǎ :

— Nu spun că aceasta este intenția Republicii Franceze, dar noi nu facem pacea fără Mainz și nu cedăm fortărețele din Italia fără Mainz !

— Iar eu nu semnez pacea fără stipularea evacuării imediate a tuturor provinciilor care trebuie să ne aparțină.

— În felul acesta — încheie Bonaparte —, șederea dumneavoastră la Udine n-o să fie de lungă durată...

La 6 octombrie, negocierile păreau „aproape rupte" și Napoleon prevedea reluarea războiului în mai puțin de 12 zile. Dat fiind că vechea diplomație austriacă nu reușește de loc să se pună la curent cu noua modă, vor avea cuvîntul tunurile. La 9 octombrie, Napoleon îi amenință pe austrieci că se îndreaptă spre Viena, lăsîndu-i să creadă că a primit ordin din partea Directoratului să pornească spre capitala imperiului. Este exact... numai că Napoleon nu le repetă ceea ce i-a răspuns lui Talleyrand : „Vă mărturisesc că voi face tot posibilul pentru a obține pacea, dat fiind că vremea este foarte înaintată și că sînt slabe

speranțe de a putea realiza mare lucru". În cursul discuțiilor, Napoleon agață din nebăgare de seamă un serviciu de lichior din porțelan, deși — și aici legenda își spune din nou cuvîntul — mai tîrziu avea să afirme că o făcuse dinadins :

— Tot așa am să vă sfărîm și pe voi ! — amenință el.

„S-a comportat ca un nebun", raportează Cobenzl, cuprins de oroare și tremurînd încă, la Viena. Pierderea serviciului de lichior era cu atît mai simțitoare pentru diplomat, cu cît era vorba de un dar pe care i-l făcuse Ecaterina cea Mare. Pentru a intra în grațiile împărătesei, Cobenzl nu se dăduse în lături să joace într-o reprezentație la teatrul curții. Nu e întotdeauna o sinecură să fii ambasador... Totuși, Cobenzl ar fi preferat, fără îndoială, să se urce din nou pe scenă decît să stea de vorbă cu Bonaparte. Cum să discuți cu un asemenea om ? De data aceasta, nici nu mai este măcar vorba de a discuta cu pudoare — și imprecizie — despre „frontierele constituționale" ale Franței. Generalul-comandant pretindea acum „întreg malul stîng al Rinului". Și, cum nefericitul de Cobenzl, nemaiștiind ce argument să invoce, îi declară că împăratul Austriei nu poate acționa *în numele* imperiului german, Napoleon rostește celebra frază :

— Imperiul este o servitoare bătrînă obișnuită să fie violată de toată lumea !

După ce-și recapătă suflul, Cobenzl spune :

— Dar în schimbul acestui mal stîng, Austria ar putea cel puțin dobîndi Veneția ?

Discuțiile capătă un ton acru. Părțile se amenință.

— Nu uitați că negociați în mijlocul grenadierilor mei ! — exclamă Bonaparte.

Iar Cobenzl, care și-a recăpătat calmul, răspunde :

— Împăratul dorește pacea, dar nu se teme de război. Cît despre mine, am să rămîn cu satisfacția de a fi cunoscut un om pe cît de celebru, pe atît de interesant.

În dimineața zilei de 13 octombrie 1797, Bourrienne, venind să-l trezească pe Bonaparte, îl anunță că în timpul nopții munții s-au acoperit cu zăpadă. Napoleon nu vrea să-l creadă. Sare din pat și aleargă la fereastră, dar trebuie să se plece în fața evidenței :

— Înainte de mijlocul lui octombrie ! Ce țară ! Gata, trebuie încheiată pacea...

Marșul asupra Vienei devenea cu neputință de întreprins.

— Cum să reziști tuturor forțelor austriece care vor porni în ajutorul Vienei ? — adăugă el. — E nevoie de mai bine de o lună ca să pot fi secondat de armatele de pe Rin, iar în cincisprezece zile zăpada va face impracticabile drumurile și trecătorile. Gata, închei pacea. Veneția are să plătească cheltuielile războiului și granița de pe Rin. Directoratul și avocații n-au decît să spună ce vor.

Veneția, Istria și Dalmația vor fi cedate, în cele din urmă, împăratului. Republica *Cisalpină* se va întinde pînă la Adige, Mantova și Peschiera, iar Franța va ocupa Mainzul și va avea Rinul ca frontieră. Se împlinea vechiul adagiu :

Cînd Franța va sorbi Rinul,
Toată Galia își va găsi hotarul.

Cît despre Cobenzl, obținuse Veneția, ceea ce pentru el era principalul ! Totuși, mormăia :

— Mi s-ar fi părut o cruzime ca măcelul să reînceapă numai pentru că unui Bonaparte i se urcase la cap...

„Nu mă îndoiesc — îi va explica, plin de înțelepciune, Napoleon lui Talleyrand — că tratatul pe care l-am semnat va fi vehement criticat. Dar toți cei ce cunosc Europa și care au tactul necesar pentru astfel de chestiuni vor înțelege cît se poate de bine că era cu neputință să se ajungă la un tratat mai favorabil fără să se reînceapă bătălia și fără să se cucerească încă două sau trei provincii de-ale casei de Austria. Ar fi fost posibil acest lucru ? Da ! Probabil ?... Nu !... Momentul actual ne oferă frumoase posibilități. Să concentrăm toată activitatea noastră în domeniul marinei și să distrugem Anglia. După care, Europa e la picioarele noastre“.

La 17 octombrie, „la un ceas după miezul nopții“, părțile fac schimbul de semnături la Passariano, deși pe tratat este indicat ca loc de încheiere Campo-Formio, unde nu pusese nimeni niciodată piciorul și care se afla la jumătatea drumului dintre reședințele celor două părți.

Luîndu-și rămas bun de la Cobenzl, Bonaparte se scuză pentru că a purtat negocierile într-un mod foarte puțin diplomatic :

— Sînt — a spus el surîzînd — un soldat obişnuit să-şi rişte viaţa în fiecare zi ; mă aflu în plină înflăcărare a tinereţii şi nu pot păstra măsura ca un diplomat adevărat...

După care cele două personaje se îmbrăţişară... Aveau să se mai întîlnească.

La 26 octombrie, cînd textul tratatului ajunse la Paris, directorii au fost aproape turbaţi de furie. Aşadar, Bonaparte a îndrăznit să semneze fără autorizaţia lor şi să schimbe cu austriecii Veneţia, care fusese cucerită, pe Milano, care le fusese luat ! Dar ce se putea face ? „Dacă Directoratul ar fi refuzat ratificarea tratatului — va arăta La Révellière —, ar fi fost pierdut în ochii opiniei publice". Cîteva „detalii" aveau să mai rotunjească asperităţile. O „comisie pentru artă" va trimite la Paris celebrul leu al Veneţiei, a cărui origine era, de altfel, necunoscută, ştiindu-se doar că fusese înălţat în secolul al XII-lea în Piaţa San-Marco pe o coloană adusă din Siria. Dimpotrivă, se ştie că celebrii cai de aramă împodobiseră pe vremuri loja imperială din Bizanţ. Cruciaţii îi luaseră cu prilejul celei de-a IV-a cruciade. Caii aveau să fie, de asemenea, aduşi la Paris şi aşezaţi, la terminarea monumentului, pe arcul de triumf al Carrouselului. Toate acestea trebuiau să servească drept consolare pentru pierderea suferită...

Guvernul, făcînd haz de necaz, proclamă că tratatul corespundea „tuturor năzuinţelor sale" şi, în aceeaşi zi de 26 octombrie, grăbit să scape de Bonaparte, îi încredinţă comanda armatei destinate să invadeze într-o bună zi insulele britanice !... După care, spre a nu lăsa „sabia" să zornăie pe parchetele Luxembourgului, directorii îi scriu lui Napoleon înştiinţîndu-l că guvernul „îi rezervă o altă răsplată" : aceea „de a desăvîrşi chiar el marea realizare" la care „contribuise atîta". Ca urmare, era numit primplenipotenţiar la congresul de la Rastadt care urma să se deschidă şi care avea să ratifice cele stabilite la Campo-Formio cu privire la Imperiul germanic. De altfel, îndată după semnarea numirii, guvernul a regretat pasul făcut. Blestematul ăsta avea să tragă toate foloasele de pe urma faptului că Franţa căpăta malul stîng al Rinului ! Poate că era mai bine să fie rechemat pentru a culege, cînd se va afla în altă parte, tot ce semănase el. Era însă prea tîr-

ziu spre a se reveni asupra hotărîrii luate. Cei cinci regi au trebuit să se resemneze. Așa cum spunea foarte bine Albert Sorel, „directorii, socotindu-l stînjenitor și în același timp indispensabil, îl voiau întotdeauna în altă parte decît acolo unde se afla“. Cel puțin de n-ar fi întîrziat prea mult la Rastadt ! Trebuia să se reîntoarcă la Paris cît se mai puteau formula pretenții față de el în schimbul favorurilor acordate ! De aceea, François de Neufchâteau îi scrie : „Directoratul așteaptă cu nerăbdare să vă vadă spre a se sfătui cu dumneavoastră asupra intereselor majore și multiple ale patriei... El vrea să-și manifeste în mod public marea satisfacție și să fie primul interpret al recunoștinței naționale față de dumneavoastră“.

Aceasta nu aștepta însă un ordin oficial pentru a se manifesta. La Paris, oamenii erau cuprinși de delir. Semnatarul de la Campo-Formio era comparat cu „marii bărbați ai antichității“, iar Monge declara că de la Vercingetorix încoace Franța nu a mai avut un asemenea erou...

Înainte de a lua drumul Rastadtului, Bonaparte dă, asemenea unui șef de stat, sfaturi poporului cisalpin :

„Uniți-vă ! Puneți capăt suspiciunilor, dați uitării cauzele care socotiți că vă dezbină și cu toții împreună organizați-vă și întăriți-vă conducerea... Nu faceți decît legi înțelepte și moderate, pentru a fi demni de soarta voastră. Aplicați-le cu hotărîre... Statul este ca o navă pe mare, ca o armată ; trebuie sînge rece, moderație, înțelepciune și chibzuință în conceperea ordinelor, regulilor și legilor, energie și vigoare în executarea lor“.

Dacă Napoleon nu este îngrijorat de felul în care avea să se comporte noua republică, în schimb se simte mult mai puțin liniștit cînd se gîndește la Roma, a cărei politică se pune mereu „de-a curmezișul“... Astfel, el îl avertizează amenințător pe cardinalul Mattei : „Arătați-i sanctității-sale că, dacă se lasă în continuare influențată de cardinalul Busca și de alți intriganți, lucrurile se vor termina rău pentru dumneavoastră...“ Acesta este tonul pe care avea să-l folosească mai tîrziu și față de Pius al VII-lea.

Căpătase gustul de a împărți somații și laude. Toate acestea îi vor lipsi acum, cînd nu mai avea de jucat rolul de șef de stat. Trecînd la 19 noiembrie prin Torino, îi va spune lui Miot de Melito cu un uimitor simț profetic:

„N-aș vrea să părăsesc Italia decît pentru a mă duce să joc în Franța un rol aproape asemănător celui pe care-l joc aici, dar n-a sosit încă momentul, para încă nu-i coaptă. Toate astea nu depind însă numai de mine. Cei de la Paris nu sînt de acord. Un partid ridică capul în favoarea Bourbonilor; nu vreau să contribui la triumful lui. Vreau să slăbesc partidul republican, dar vreau s-o fac în folosul meu.

Cît despre pacea generală, aceasta avea s-o realizeze el:

— Dacă aș lăsa altuia meritul, o asemenea binefacere l-ar ridica în ochii opiniei publice mai mult decît toate victoriile mele.

Din nefericire însă, cu excepția păcii de la Amiens, care a durat din primăvara anului 1802 pînă în cea a anului 1803 și în cursul căreia dușmanii Franței și-au recăpătat suflul, Napoleon avea să alerge mereu după această pace pînă la sfîrșitul epopeii.

La 21 noiembrie, trecînd prin Geneva, Napoleon refuză să-l vadă pe Necker la frumosul castel Coppet, care mai adăpostea dragostea furtunoasă, dar urmată de înseninări, dintre doamna de Staël și Benjamin Constant. Unul dintre însoțitorii săi — Lavalette — relatează că, trecînd prin fața castelului, șeful lui și-a exprimat dezaprobarea față de alegerea făcută de Ludovic al XVI-lea de a-l chema pe Necker la putere. Nu s-a oprit nici la Ferney, pentru că nutrea anumite resentimente față de Voltaire. Așadar, s-a abținut de la ambele pelerinaje. A preferat, în aceeași zi, să le asculte pe fetele din Lausanne, care l-au primit cu flori și cu acest compliment improvizat și de prost gust :

Cezar a-nrobit Italia,
Tu i-ai redat libertatea...
Pregătește-le nepoților
Un drum luminos.

La 22, după ce s-a oprit pentru masă la Rolle și a înnoptat la Mondon, la colonelul Weiss, judecătorul orașului, Bonaparte și cei ce-l însoțeau pornesc în dimineața următoare spre Berna. La o leghe de Morat, o roată de la trăsură se sfărîmă — accident obișnuit pe vremea aceea — și Bonaparte, împreună cu statul lui major, pornește vitejește pe jos. În ciuda orei matinale și a frigului de noiembrie, pe marginea drumului se află o mulțime de oameni, care petrecuse noaptea sub cerul liber pentru a-l vedea pe învingătorul din Italia. Ajuns la osuarul soldaților burgunzi căzuți în bătălia de la Morat, după ce și-a dat seama cum l-au învins elvețienii pe ducele de Burgundia, Bonaparte exclamă :

— Carol Temerarul trebuie să fi fost un mare smintit !

Cartierul general al lui Augereau, care-i urmase lui Hoche în fruntea armatei Rinului, se află la Offenburg, pe drumul către Rastadt. Bonaparte se oprește și-și anunță intenția de a se întreține un moment cu generalul. Augereau îi trimite răspuns fostului său șef că își face toaleta și nu se poate deranja. Napoleon îl va face într-o zi mareșal și duce de Castiglione, dar nu va uita niciodată insulta...

În seara zilei de 26 noiembrie, Bonaparte, într-o caleașcă trasă de opt cai și însoțit de 30 de husari, sosește la Rastadt, aflat la jumătatea drumului dintre Baden-Baden și Carlsruhe. Se instalează la castel în apartamentele pe care le ocupase mareșalul duce de Villars la sfîrșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea. „Am făcut, după cum vedeți, o călătorie plină de primejdii — anunța el în seara aceleiași zile Directoratul —, și nu mică mi-a fost mirarea cînd am aflat că netoții de plenipotențiari ai împăratului, cu excepția generalului Merveldt, n-au sosit încă“.

După două zile sosesc la Rastadt și plenipotențiarii austrieci. Metternich, care-l reprezenta pe împăratul Austriei, strîmbă din nas : crezuse că apartamentul de la castel îi va fi rezervat lui. Spre a reprezenta Franța, Directoratul îl trimisese pe fostul membru al Convenției Jean-Baptiste, viitor conte de Treilhard. Cu toate că jurase „ură regalității“ cu prilejul numirii sale ca președinte al celor Cinci Sute, aceasta nu l-a împiedicat ca, la sfîrșitul Consulatului, să fie unul dintre cei mai aprigi susțină-

tori ai proclamării imperiului. Din delegația franceză mai făceau parte neîmblînzitul Bonnier d'Arco și, în sfîrșit, Merlin, secondat de soția lui, care, după cum relata Bonaparte, „este tot ce poate exista mai burghez; nu-mi vorbește decît de farfuriile ei și-i spune soțului său *drăguțul meu iubițel*. Este o adevărată Madame Angot[1]..."

Reprezentanții puterilor străine își băteau joc de pălăriile rotunde ale francezilor și de ghetele lor încheiate cu șireturi în loc de panglici, dar, după cum arată Lavallette, „trebuia să te pleci în fața Republicii Franceze și glumele la adresa acestor domni încetau la sosirea lor".

La 28 se instalează la Rastadt și baronul de Edelsheim. Primit de Bonaparte, el îl înștiințează că regele Suediei l-a numit ambasador pe Axel Fersen, prietenul Mariei-Antoaneta.

— Cu neputință — exclamă Bonaparte —. Să tratezi cu el înseamnă să nu respecți Directoratul. A servit regatul francez și a fost în fruntea celui mai violent partid ostil revoluției.

Baronul — Axel relatează acest lucru în *Jurnalul său intim* — a încercat să-l apere pe Fersen. Nu părăsise el serviciul în 1789 ?

— Nu știți totul — i-a răspuns Bonaparte. — S-a culcat cu regina.

Edelsheim începu să rîdă :

— Credeam că unele epoci din istoria veche au fost date uitării...

Napoleon acceptă, totuși, să-l primească a doua zi pe trimisul „maiestății-sale suedeze". „D-l conte de Fersen — îi va relata Bonaparte lui Talleyrand — a venit la mine plin de infumurarea unui curtean din anticamera iatacului regelui". După obișnuitele complimente, „rostite de fiecare fără ca vreunul să-l asculte pe celălalt", Napoleon i s-a adresat fără înconjur :

— Domnule, Republica Franceză nu va îngădui ca persoane care îi sînt bine cunoscute pentru legăturile lor cu fosta curte a Franței, figurînd, probabil, pe lista emigranților, să sfideze pe miniștrii primului popor de pe glob.

[1] *Madam Angot* — tip popular creat în timpul Directoratului de Maillot și ridiculizat mai tîrziu în opereta lui Lecocq *Fiica d-nei Angot* (1873).

„În timp ce-i vorbeam — va relata Bonaparte —, d-l conte de Fersen făcea fețe-fețe. A adoptat o atitudine de om de curte, răspunzînd că maiestatea-sa va lua în considerare cele ce-i spusesem, și a plecat“.

Nu-i greu de ghicit cum a primit cel căruia regina îi spunea *scumpul ei Rignon* acest discurs. „Întreg raționamentul lui — îi relata, la rîndul său, Axel Fersen regelui Suediei — a fost debitat foarte domol, deși cu căldură, dar în stilul, pe tonul și în felul unui parvenit, fără noblețe și fără demnitate, asemenea unei lecții“.

„L-am condus la plecare — va preciza în continuare Bonaparte — ca de obicei, cu ceremonialul obișnuit“. Acest „ceremonial obișnuit“ n-a fost foarte republican... Știm din relatările lui Fersen că Bonaparte i-a spus fostului prieten al Mariei-Antoaneta : *Domnule, excelență, domnia-voastră*... „După terminarea întrevederii — adăugă Fersen —, generalul m-a însoțit pînă la ușa vestibulului, iar aghiotanții lui pînă în capul scării“.

La 30 noiembrie 1797, Convenția a fost semnată, confirmînd hotărîrile luate la Udine : Veneția este predată împăratului Francisc, iar Mainzul devine oraș francez. Ocupat de francezi în 1644, 1688 și 1792, el fusese pierdut, ultima dată, după nouă luni. Acum le revenise din nou francezilor și avea să rămînă, pînă în 1814, capitala departamentului Mont-Tonnerre.

Aici se aflau în germene toate cauzele războaielor napoleoneene. Anglia nu va admite niciodată ca Franța să ocupe malul stîng al Rinului. Cît despre Austria, alungată din Țările de Jos, ea nu va putea să se resemneze și cu pierderea celei mai mari părți din cozonacul italian. Atîta timp cît Franța nu va fi pusă cu botul pe labe în granițele ei naturale, războiul avea să reînceapă fără încetare... Și el reîncepea cu o furie cu atît mai mare cu cît imperiul napoleonean își împingea frontierele sale „franceze“ pînă la Elba și la Marea Ionică !

După o călătorie care, după spusele lui Marmont, „a fost un neîntrerupt triumf“, Bonaparte, „îmbrăcat în civil“, intră în ziua de 5 decembrie, către sfîrșitul după-

amiezii, în Paris pe la bariera Tronului răsturnat. Chiar a doua zi, la orele 11, Talleyrand îl primește pe Napoleon la fostul palat Gallifet din strada Grenelle nr. 73, unde își avea pe atunci locuința ministrul afacerilor externe. Cele două personaje se întîlnesc pentru prima dată. „La prima vedere — va povesti viitorul prinț de Bénévent —, mi s-a părut că are o înfățișare încîntătoare ; douăzeci de bătălii cîștigate se potriveau atît de bine cu tinerețea, cu ochii lui frumoși, cu paloarea și cu acea istovire de care părea cuprins !" De cum intră în cabinetul ministrului, Bonaparte sublinie insistent „plăcerea pe care i-o produsese schimbul de epistole cu o persoană din Franța de altă factură decît directorii", după care continuă :

— Sînteți nepotul arhiepiscopului de Reims, care se află în anturajul lui Ludovic al XVIII-lea ?

Talleyrand observă că Bonaparte n-a spus al *contelui de Lille*...

— Și eu am un unchi care este arhidiacon în Corsica — a spus Bonaparte — ; el m-a crescut. Știți că în Corsica arhidiaconul este totuna cu episcopul în Franța.

Apoi, intrînd amîndoi în salonul care se umpluse de lume — printre cei de față se aflau doamna de Staël și Bougainville —, Napoleon declară cu glas tare :

— Cetățeni, sînt impresionat de amabilitatea pe care mi-o arătați. Am încercat să rezolv cît mai bine și problemele războiului, și ale păcii. Este rîndul Directoratului să știe să le folosească pentru fericirea și bunăstarea republicii.

La 10 decembrie, cu prilejul predării steagurilor cucerite în Italia, cei cinci membri ai Directoratului l-au primit pe Bonaparte în chip fastuos, avînd grijă să nu arate cît au fost de nemulțumiți cînd a semnat neautorizat de nimeni tratatul de la Campo-Formio. În fundul curții a fost construit un vast amfiteatru în care se aflau „ambasadori, miniștri, generali, ofițeri superiori de uscat și de marină, toți cei ce erau cu rang, autoritate, strălucire sau vază". Lîngă vestibulul principal a fost ridicat „altarul patriei", unul din acele monumente simbolice atît de specifice perioadei respective, împodobit cu statuile Libertății, Egalității și Păcii. În ciuda frigului, femeile, decoltate așa cum cerea moda, adică peste limitele posibilului, se înghesuiau la ferestre. „Și — după cum re-

lează un martor ocular —, cu tot luxul, cu toată înghesuiala, cu toată eleganța costumelor, a podoabelor femeilor, cu toată somptuozitatea ținutei directorilor, toate privirile erau ațintite spre un omuleț slab, palid, uscat, gălbejit și îmbrăcat simplu, care părea că umple el singur întreg spațiul".

Serbările în cinstea lui aveau să continue. El respira toată această tămîiere nu cu bucurie — Bourrienne spune că parcă ar fi fost supus la tortură —, ci considerînd adulația al cărei obiect era „drept unul din inconvenientele poziției sale... El știa că, odată căzut în dizgrație, avea să fie de îndată eliberat de această calamitate".

— Toate aceste lingușeli oficiale care sînt folosite pentru toată lumea, schimbîndu-se doar data, titlul și numele, nu le datorez decît curiozității și noutății.

O singură recompensă îi face plăcere : alegerea sa ca membru al Institutului, secția de științe fizice și matematice, în locul lui Carnot, declarat vacant nu ca urmare a morții titularului, ci în urma loviturii de stat din luna fructidor. Bonaparte a avut 11 rivali. Mecanismul adoptat pentru votare, inventat de matematicianul Borda, era atît de ininteligibil, încît nu poate fi explicat... Se mai păstrează la Arhive următoarea notă :

104 buletine reprezentînd în total 624 de voturi	
Generalul Bonaparte a obținut	305 voturi
Generalul Dillon	166 voturi
Cetățeanul Montalembert	123 voturi
Total	624 voturi

Or — după cum a remarcat mai înainte Lenotre —, această adunare, efectuată în prezența celor mai străluciți matematicieni ai vremii, este greșită. Totalul este nu de 624, ci de 594 de voturi... Ceea ce nu înseamnă că Bonaparte nu a dispus de un substanțial avans față de concurenți !

— Votul oamenilor distinși care alcătuiesc Institutul mă onorează — a declarat Bonaparte la recepția dată în cinstea lui. — Îmi dau bine seama că, înainte de a deveni egalul lor, nu le voi fi timp îndelungat decît elev.

Apoi, după cum relata *Le Narrateur*, „Bonaparte a uimit prin varietatea și bogăția cunoștințelor sale", discutînd matematică cu Lagrange și Laplace, metafizică cu Siéyès, poezie cu Marie-Joseph Chénier, politică cu Gal-

lois, legislație cu Daunou. Doar ani de-a rîndul devorase atîtea cărți !

În seara zilei de 30 decembrie, Bonaparte a avut o surpriză „foarte plăcută". Întorcîndu-se acasă, a văzut niște muncitori care schimbau tabla cu numele străzii din Chantereine în *strada Victoriei*. Acel cuib de femeie întreținută devenise, de altfel, de nerecunoscut. „Ce schimbare în căsuța noastră, înainte atît de liniștită — va spune Hortensia. — Acum era plină de generali, de ofițeri. Sentinelele abia pridideau să țină la o parte poporul și pe oamenii de condiție mai bună, nerăbdători și lacomi să-l vadă pe invingătorul din Italia".

Josefina pusese să se facă amenajări costisitoare. Dormitorul, aflat la primul etaj, devenise un cort dintr-o stofă cu dungi, împodobit cu scaune în formă de tobă. Paturile, în stil „antic", se puteau apropia și depărta cu ajutorul unui resort ingenios.

— Totul era nou, făcut special, spunea Bonaparte.

De altfel, frivola creolă nu se întorsese încă. Ea a părăsit Italia după soțul ei, lăsîndu-se aclamată și lăudată de-a lungul întregului drum, tratată drept „soție virtuoasă" la fiecare oprire..., pentru ca, la 25 decembrie, să-l revadă între Moulins și Nevers pe scumpul ei Hippolyte, cu care și-a pierdut timpul după aceea, întîrziindu-și reîntoarcerea la domiciliul conjugal. Printre giugiuleli, cei doi amanți pun la cale o afacere cu furnituri pentru armată — compania Bodin —, care avea să-i permită Josefinei să facă o serie de cheltuieli, absolut indispensabile după părerea ei, și cu totul inutile după părerea soțului ei. Trăsura ei nu a ajuns în noua stradă a Victoriei decît la 2 ianuarie.

Chiar a doua zi, Bonaparte, îmbrăcat în uniforma verde a membrilor Institutului, se duce la recepția oferită de Talleyrand la palatul Gallifet în cinstea soției generalului-comandant al armatei din Italia. Decorul, serviciul, muzica, bufetul sînt demne de vechiul regim. Arnault, care a luat masa în strada Victoriei, îi însoțește pe Josefina și pe Napoleon.

— Dă-mi brațul — i-a spus Bonaparte soției sale la intrarea în sala de bal. — Văd o mulțime de nepoftiți gata să mă asalteze. Atîta timp cît sîntem împreună, n-o să îndrăznească să înceapă o conversație care s-o întrerupă

pe a noastră. Să facem un tur prin sală ca să-mi spui cine se ascunde sub măști. Tu cunoști doar pe toată lumea...

Asistența s-a înșirat ca pentru primirea unor suverani. Aproape că te puteai crede din nou la Versailles. Bonaparte era atît de anturat, încît doamna de Staël i-a cerut lui Arnault să o ajute ca să poată vorbi cu dînsul. Arnault i-a făcut pe plac.

— Doamna de Staël pretinde că ar avea nevoie de o altă recomandare pe lîngă dumneavoastră în afară de numele ei — i-a spus el lui Bonaparte — și vrea să v-o prezint. Dați-mi voie, domnule general, să-i satisfac rugămintea.

„Cercul s-a strîns în jurul nostru — va povesti Arnault —, fiecare fiind curios să asculte conversația care urma să aibă loc între asemenea interlocutori..."

„Corina" i-a oferit învingătorului o ramură de laur :

— Lăsați-o pentru muze, refuză rece Bonaparte.

Pedanta Corina îl scotea în mod evident din sărite. Ea însă insistă :

— Domnule general, care e femeia pe care o iubiți cel mai mult ?

— Soția mea !

— Desigur, dar care este femeia pe care ați stima-o cel mai mult ?

— Cea care știe să se ocupe cel mai bine de gospodărie.

— Înțeleg. fără îndoială, dar, în sfîrșit, care ar fi pentru dumneavoastră prima dintre femei ?

— Cea care face cei mai mulți copii, doamnă !

În timpul mesei, Bonaparte și Talleyrand au stat în spatele scaunului Josefinei, ca pentru a o servi. Soțul ei, relatează Stanislas de Girardin, „pare foarte prins de ea, se spune chiar că este foarte îndrăgostit de dînsa și extrem de gelos. Bonaparte — continuă el — e înalt de cel mult cinci picioare, e palid, are obrajii supți, ochii mici și stinși. Totul arată că e tuberculos".

Altul, și anume Mallet du Pan, s-a înșelat tot atît de mult în acea seară, afirmînd :

— Bufonul ăsta fanfaron și gălbejit n-a avut decît un succes determinat de curiozitate. E un om sfîrșit. Hotărît lucru, sfîrșit !

10

MIRAJUL EGIPTULUI

ORIENTUL NU-ŞI
AŞTEAPTĂ DECÎT OMUL

Bonaparte

Tămîierile parizienilor nu l-au ameţit de loc. Aclamaţiile cu care este primit cînd se duce la teatru îl stingheresc. Complet deziluzionat, el îi spune lui Bourrienne :

— Parisul uită tot. Dacă mai rămîn multă vreme fără să fac nimic, sînt pierdut. În Babilonul ăsta mare, o faimă ia locul alteia ; e destul să fiu văzut de trei ori la spectacole şi nu se va mai uita nimeni la mine.

Se gîndeşte el oare să pună mîna pe putere sau, cel puţin, să ia şi el parte la exercitarea ei, cerînd o dispensă de vîrstă pentru a deveni membru al Directoratului ? Barras — a cărui mărturie este însă suspectă — va afirma că, într-o seară, Bonaparte i-a vorbit „cu o ciudată însufleţire despre docilitatea popoarelor italiene şi despre autoritatea pe care o avea asupra lor".

Urmarea confidenţei pe care i-a făcut-o Napoleon în continuare este mai greu de crezut :

— Au vrut să mă facă duce al Milanului și rege al Italiei.

„Eu nu mi-am prea stăpînit la început reacțiile față de cele ce-mi spunea — continuă Barras —. Bonaparte, dîndu-și seama, cu incomparabila lui promptitudine, că simțisem încotro bătea, a schimbat direcția și, prefăcîndu-se că-și continuă ideea, mi-a spus :

— Dar eu nu mă gîndesc la nimic asemănător în nici o țară.

— Bine faci că nu te gîndești la așa ceva în Franța, pentru că Directoratul te-ar trimite a doua zi la Temple drept răsplată pentru o astfel de idee ; și nu s-ar găsi nici patru oameni cărora să le treacă prin gînd să se opună... Nu trebuie să uiți că ne aflăm într-o republică".

Tot potrivit spuselor lui Barras, imediat după Rastadt, de fiecare dată cînd Bonaparte se ducea la Directorat, „părea că freamătă tot și începea să tropăie cînd era lăsat să aștepte cîteva clipe. Uneori din malițiozitate îl lăsam să aștepte puțin. Pe urmă, cînd intra și voia să se așeze colegial la masa membrilor Directoratului, noi reacționam la această atitudine de familiaritate printr-un exces de politețe, oferindu-i un scaun diferit de al nostru".

Acum era animat de o altă idee.

De cum s-a întors din Germania, Bonaparte s-a pus pe lucru în vederea pregătirii expediției împotriva Angliei, a cărei comandă urma să o ia el. Fără nici un entuziasm, el dă ordinele necesare pentru adunarea flotei la Brest.

Iată cum explică aceasta camaradului său de la Școala militară de la Brienne :

— Bourrienne, aici totul se uzează, eu mi-am și pierdut gloria, din care această mică Europă nu-mi poate oferi destulă. Trebuie să plec în Orient. Toate marile glorii vin de acolo. Totuși, înainte aș vrea să dau o raită de-a lungul coastelor, pentru a vedea cu propriii mei ochi ce se poate întreprinde. Am să te iau și pe dumneata, împreună cu Lannes și cu Sulkowsky. Dacă reușita unei debarcări în Anglia o să-mi apară îndoielnică, cum mă tem că este, armata destinată Angliei va deveni armata Orientului și o să mă duc în Egipt.

Egiptul ! Numele a fost pronunțat ! Perioada proconsulatului din Italia se depărta și puterea personală,

acea adevărată putere regală pe care o exercitase, îi lipsea. Doar Orientul, în lipsa Franței, îi putea aduce din nou ceea ce pierduse. Încă la 18 august, adică cu șase luni înainte, scrisese Directoratului :

„Nu e departe vremea cînd ne vom da seama că, pentru a distruge cu adevărat Anglia, va trebui să punem mîna pe Egipt. Vastul imperiu otoman, care se distruge pe zi ce trece, ne obligă să ne gîndim din vreme la luarea măsurilor necesare pentru menținerea comerțului nostru în Răsărit".

În timpul lungilor lui plimbări cu Bourrienne sau cu Monge prin parcul de la Passariano spusese în mai multe rînduri :

— Europa e un mușuroi. Aici n-au existat niciodată mari imperii și mari revoluții ca în Orient, unde trăiesc șase sute de milioane de oameni.

El mersese cu gîndul și mai departe, vorbindu-i din nou lui Talleyrand despre Egipt într-o scrisoare din 13 septembrie : „Am putea să pornim de aici cu 25 000 de oameni, escortați de opt sau zece bastimente de linie ori fregate venețiene, și să punem apoi stăpînire pe el. Egiptul nu este al Stăpînului atotputernic". După care adăugase : „Aș dori, cetățene ministru, să culegeți la Paris cîteva informații pentru a mă încunoștința despre reacția Porții la expediția noastră în Egipt".

Odată întors, văzînd situația în care se afla Franța și guvernul ei din anul IV, și-a dat repede seama că trebuie să aleagă „între această încercare hazardată și prăbușire". Egiptul, așa cum avea să spună confidentul lui, Bourrienne, îi părea „indicat pentru a-i menține faima și a spori strălucirea numelui său..."

Dar, înainte de a-i convinge pe membrii Directoratului că, pentru a îngenunchea perfidul Albion, era mai indicat ca steagul francez să fluture pe minaretele din Cairo decît pe Turnul Londrei, trebuia simulată inspectarea armatei destinată invadării Angliei. Așa stînd lucrurile, la 8 februarie 1798 se urcă în trăsură împreună cu Lannes, Bourrienne și Sulkowsky. Călătoria sa avea să fie mai serioasă decît s-a afirmat. Napoleon vizitează Etaples, Ambleteuse, Boulogne, Calais, Dunkerque, Furnes, Newport, Ostende, Anvers și insula Walcheren. Peste tot el pune întrebări, relatează Bourrienne, „cu acea răbdare, prezență

de spirit, pricepere, tact și perspicacitate pe care le poseda într-un grad atît de înalt", marinarilor, barcagiilor, pescarilor și pînă și contrabandiștilor. „Făcea obiecții și asculta cu atenție răspunsurile".

— Ei bine, domnule general — îl întrebă Bourrienne pe cînd făceau calea-ntoarsă —, ce părere aveți despre această călătorie ? Sînteți mulțumit ? În ceea ce mă privește, vă mărturisesc că n-am găsit mari resurse și nici mari speranțe în tot ceea ce am văzut și auzit.

Bonaparte clătină din cap :

— Ar fi o lovitură prea riscantă, așa că n-am să mă hazardez. Nu vreau să pun astfel în joc soarta acestei frumoase Franțe.

După ce a trecut prin Bruxelles, s-a reîntors la Paris în ziua de 17 februarie, și nu în 18 sau 20, cum s-a afirmat. Cu trei zile mai înainte, Talleyrand a înaintat Directoratului, la cererea lui Bonaparte, un raport care cuprindea un îndemn pentru o expediție franceză în Egipt.

Egiptul își pierduse de mult splendorile de altădată. În secolul al VII-lea, arabii invadaseră ținuturile faraonilor, aservindu-i pe copți, descendenți ai vechilor egipteni. În secolul al XIII-lea, un sultan comisese imprudența de a aduce în Egipt 12 000 de sclavi georgieni, armeni sau circasieni. Dar printr-o reașezare dreaptă a lucrurilor, acești *oameni cumpărați*, sau mameluci, cum li se spunea, deveniseră, la rîndul lor, stăpîni, și Valea Nilului își recăpătase ceva din măreția de altădată. Apoi urmase inevitabila decadență și, la începutul secolului al XVI-lea, Sublima Poartă, adică Turcia, a cucerit Egiptul și Siria de la mameluci, lăsîndu-le însă o parte din autoritate. Astfel, șefii lor, în număr de 24, continuau să administreze provinciile cu titlul de bei. Guvernul lor, numit divan, era prezidat de un guvernator turc, pașă cu 9 tuiuri, care-l reprezenta pe sultanul de la Constantinopol. Dar, de aproape jumătate de secol, autoritatea Porții, în decădere, consta în fapt din primirea cu mare pompă la Cairo a reprezentantului său și, practic, mamelucii, al căror număr se ridica la 10 000—12 000, erau singurii stăpîni ai țării. Fără îndoială că aici era o carte de jucat, afirmîndu-se că francezii veneau nu în calitate de cuceritori, ci de prieteni ai sultanului, pentru a elibera populația băștinașă de sub jugul mamelucilor.

Operația părea o nebunie. Dar Bonaparte nu era de loc nebun...

— Îmi măsuram visele cu compasul rațiunii, avea el să spună.

Ce argumente putea să folosească pentru a-și susține proiectul ? În primul rînd, piedicile pe care beii mameluci — întrucît Constantinopolul și Parisul se înțelegeau foarte bine — le puneau cu o plăcere plină de răutate în calea comerțului francez. Viața negustorilor francezi din Egipt era tot mai nesigură. Pe urmă, eventuala anexare a Egiptului ar fi permis controlul asupra căilor către Arabia și India și ar fi înlocuit coloniile pierdute în timpul lui Ludovic al XV-lea. Nu încăpea îndoială că, dacă Franța nu punea mîna pe Egipt, o altă putere europeană — adică Anglia — ar fi făcut acest lucru. După cum declarase contele de Choiseul-Gouffier, „Egiptul e la ușa noastră, Egiptul nu mai e al turcilor ; pașa nu are acolo nici o putere ; țara aceasta nu aparține nimănui".

Ideea de a lovi Anglia în dominația ei asupra Indiei nu-și făcuse pînă atunci apariția. „Dar — scria Talleyrand —, imaginația înflăcărată și elocvența lui naturală făcîndu-l să uite de orice prudență, l-au împins să vorbească în cîteva rînduri despre reîntoarcerea lui în Europa prin Constantinopol, ceea ce nu reprezenta chiar drumul spre India. Și nu era nevoie de prea multă perspicacitate pentru a ghici că, dacă intra în Constantinopol ca învingător, n-ar fi făcut-o spre a înlocui imperiul otoman cu o republică unică și indivizibilă".

Mai întîi s-au ivit cîteva observații timide din partea Directoratului. Extravaganța proiectului i-a făcut pe unii să tresară și Bonaparte a vorbit încă o dată despre reîntoarcerea lui la viața civilă.

— Poftim, generale — a spus atunci Rewbell, voind să-i accepte provocarea. — Iată un condei. Directoratul îți așteaptă scrisoarea.

„François de Neufchâteau și cu mine — afirmă Barras — am împăcat lucrurile. Bonaparte n-a semnat nici o demisie..."

Napoleon a reușit mai întîi să-l intereseze în proiectul lui pe papa „teofilantropilor", directorul La Révellière-Lépeaux, un „iluminat" mediocru, care se considera rival al pontifului de la Roma și voia să facă din Bonaparte un

adept al „religiei“ lui. Spera, poate, că noua religie putea fi răspîndită în Africa și în Asia cu sprijinul generalului victorios ?

Ceilalți directori, care considerau proiectul lui Napoleon drept absurd, nu urmăreau decît un lucru : „să îndepărteze sabia“. Nimic mai periculos „decît un erou care șomează“, cum spunea Christopher Herold ! Expediat, la cererea lui, la mii de kilometri de Franța, Bonaparte nu mai avea să strice cu popularitatea lui somnul guvernului. Dar dacă austriecii puneau din nou mîna pe arme ? N-avea importanță ! Trebuia făcut orice pentru a îndepărta amenințarea unei dictaturi militare ! Și la 5 martie, tocmai cînd se împlineau doi ani de la plecarea lui Bonaparte în Italia, noul general-comandant al armatei din Egipt primea „depline puteri spre a aduna 30 000 de oameni la Toulon și o escadră pentru transportul și asigurarea securității expediției“. Dar destinația acesteia rămînea secretă. Bonaparte căpăta astfel mînă liberă pentru a organiza ceea ce oamenii cu scaun la cap numeau sinuciderea lui : să tîrăști cea mai bună armată franceză la celălalt capăt al lumii ca să lovești Anglia... ale cărei coaste se vedeau cînd era vreme frumoasă din înaltul falezelor Franței ! Cum spune, pe bună dreptate, Bourrienne : „O victorie pe Adige ar fi valorat mai mult decît una pe Nil“.

Cum nota unul din directori, Napoleon „ardea“ de nerăbdare să pornească, așa că se avîntă cu pasiune în pregătirile pentru expediție. Cînd citești ordinele pe care Bonaparte le trimitea în toate direcțiile, rămîi înmărmurit. Sînt prevăzute și cele mai neînsemnate detalii, pînă și numărul de perechi de ciorapi pe care trebuia să-i ia fiecare om cu sine...

La 26 martie îi scria ministrului de interne : „În consecință, vă rog să binevoiți a dispune ca cetățenii de pe lista alăturată să fie gata de plecare la primul ordin pe care-l vor primi...“ „Cetățenii“ atît de arogant desemnați nu erau nici pe departe militari, ci savanți, egiptologi, astronomi, geometri, naturaliști, mineralogi. Cel mai cunoscut dintre ei era Monge, căruia Bonaparte îi împărtășise printre primii proiectele sale, rugîndu-l să-i procure

litere tipografice arabe. După ce i-a satisfăcut cererea, Bonaparte i-a cerut să-i găsească interpreți. Monge s-a executat. Dar cînd generalul i-a spus că vrea să-l ia cu el, savantul a refuzat, spunînd că avea 52 de ani și că soția lui nu l-ar lăsa nici în ruptul capului să plece. Bonaparte n-a insistat, dar s-a dus să facă o vizită d-nei Monge. Servitoarea care i-a deschis ușa, văzîndu-l așa de sfrijit, l-a luat drept un elev al profesorului. După repararea greșelii, generalul a trecut la ofensivă și d-na Monge, deși cu inima îndoită, a sfîrșit prin a accepta.

Chimistul și medicul Claude-Louis Berthollet a acceptat și el să se lanseze în acea aventură. În Egipt nu numai că a adus prin cunoștințele lui servicii imense expediției, dar studiile pe care le-a făcut asupra marilor lacuri i-au permis să descopere legile combinațiilor care-i poartă numele.

Pe neașteptate, între două ordine trimise către Toulon, Brest sau Genova, Bonaparte află de la Louise Compoint, o cameristă pe care Josefina o dăduse afară, despre aventurile amoroase ale soției lui cu Hippolyte Charles în urmă cu un an și jumătate, în timpul călătoriei acesteia de la Paris la Milano, unde se afla atunci Napoleon. „M-aș fi lipsit bucuros de această confidență", avea el să mărturisească pe urmă. Cînd soțul ei îi spune ce a aflat, Josefina neagă, bineînțeles. Mai tîrziu, Napoleon avea să afirme :

— Nu trebuie să te înfurii niciodată cînd stai de vorbă cu femeile ; trebuie să le asculți în liniște cum bat cîmpii.

Dar, cu acest prilej, o hărțuiește pe Josefina :

— Spune adevărul, că nu-i o nenorocire. La urma urmei, doi oameni pot dormi sub același acoperiș, pot călători împreună, dar...

— Nu, nu-i adevărat !

Dar la 21 martie 1798 și Joseph îi deschide fratelui său ochii. Tot ce i-a spus Louise este adevărat. Mai mult, Josefina continuă să-l înșele și se vede cu Charles aproape zilnic... Bonaparte intră ca o furtună în budoarul soției lui :

— Îl cunoști pe cetățeanul Bodin, unde locuiește căpitanul Charles ?

Ea cunoștea foarte bine compania de furnituri militare Bodin, dar în același timp îi declară soțului ei, cu o stră-

lucită îndrăzneală, tipic feminină, că este orbit de gelozie. Bonaparte îi spune atunci că știe absolut sigur că ea se duce în fiecare zi la casa cu nr. 100 de pe strada Saint-Honoré, unde Bodin le-a pus la dispoziție garsoniera lui. Bărbatul ei este bine informat, așa că creola se decide să izbucnească în lacrimi :

— Sînt cea mai nefericită și mai nenorocită dintre femei !

Pentru a-și ușura inima îndurerată, ea îi scrie amantului, spunîndu-i că îi urăște — acesta e cuvîntul folosit de ea — în aceeași măsură și pe soț, și pe cumnat : „Mi-e silă de ei... Ce le-am făcut eu monștrilor ăstora ? Dar degeaba fac ei pe grozavii, n-am să fiu niciodată victima atrocităților lor".

„Ce le-am făcut eu monștrilor ăstora ?" Răspunsul îl dă tot ea în continuare : „Spune-i, te rog, lui Bodin să declare că nu mă cunoaște și că nu prin mine a ajuns furnizorul armatei din Italia ; să spună portarului de la nr. 100 că, atunci cînd va fi întrebat dacă Bodin locuiește acolo, să spună că nu-l cunoaște". Apoi scoate un suspin și se agață de dragostea pentru scumpul ei husar : „Ah, pot să mă chinuiască cît vor, dar n-au să mă despartă niciodată de Hippolyte al meu ; ultimul meu suspin va fi pentru el".

Dar Josefina, după ce a trecut acel moment, își dă seama cît ar avea de pierdut dacă n-ar mai fi „cetățeana Bonaparte", așa că reușește să-și convingă soțul că și Louise, și Joseph l-au indus în eroare. Totul nu e decît o calomnie murdară ! Napoleon se liniștește, aproape că vrea să-și ceară scuze ! Charles nu este deranjat nici un pic, iar compania Bodin își continuă afacerile. Cum a reușit amanta lui Hippolyte să-și atingă scopul ? Fără îndoială cerîndu-i soțului ei s-o ia cu dînsul în Egipt ! Pînă la plecare, după cum s-a și dovedit, ea avea să găsească mijlocul de a rămîne în Franța și de a relua cu frumosul ei husar duetul întrerupt de „atrocitățile" „monștrilor"... Dar tragedia și-a făcut loc în casa din strada Victoriei : „Cumnata mea — spune Pauline — era să moară de necaz, iar eu mi-am consolat fratele, care era foarte nenorocit". Desigur, gîndindu-se la acele ceasuri penibile, avea el să spună :

— Căsătoria nu ne vine de loc de la natură.

Napoleon caută să se consoleze aruncîndu-se cu înfrigurare în pregătiri.

— Domnule general — îl întreabă Bourrienne pe Bonaparte —, cîți ani intenționați să rămîneți în Egipt ?

— Cîteva luni sau șase ani. Totul depinde de evenimente. Am să colonizez țara, am să aduc acolo artiști, lucrători de toate felurile, femei, actori... N-avem decît 29 de ani, atunci o să avem 35, asta nu înseamnă nimic. Acești șase ani îmi vor fi de ajuns, dacă-mi reușește totul, ca să merg în India.

În locul plimbării spre India, care pe acea vreme părea că se află pe o altă planetă, Bourrienne ar fi preferat să-l vadă pe fostul lui camarad de la Brienne luînd puterea în propria lui țară, dar Bonaparte îi răspunde :

— Am făcut toate încercările cu putință. Nu mă vor. Ar trebui să-i răstorn și să mă proclam rege, dar lucrul ăsta nu-i încă posibil, pentru că nobilimea n-ar consimți niciodată. Am sondat terenul, dar n-a venit încă vremea. Aș fi singur ; trebuie să-i mai uimesc cu ceva pe oamenii ăștia.

Înainte de a pleca la Toulon, face din nou pe suveranul. Luîndu-l într-o plimbare cu trăsura pe aghiotantul lui, Lavalette, îi spune :

— Nu te pot face șef de escadron, așa că trebuie să te însor. Vreau să iei de soție pe Emilia de Beauharnais, care este foarte frumoasă și bine crescută. O cunoști ?

Aghiotantul o văzuse de două ori pe această verișoară a Josefinei.

— Dar, domnule general — exclamă el —, n-am avere și acum plecăm în Africa, unde pot foarte bine să fiu omorît ; ce are să facă biata văduvă ? De altfel, însurătoarea nici nu mă atrage !

— Trebuie să te însori ca să faci copii, ăsta e marele scop al vieții. E posibil să fii omorît, dar în cazul acesta ea o să fie văduva unuia din aghiotanții mei, a unui apărător al patriei ; o să capete o pensie și o să se poată aranja bine... Vorbește în seara asta cu doamna Bonaparte. Mama fetei și-a și dat consimțămîntul, peste opt zile nunta și-ți mai dau un concediu de 15 zile. Ai să vii pe urmă după mine la Toulon.

Lavalette nu și-a putut ține rîsul :

— În sfîrșit, am să fac așa cum vreți. Dar fata are să mă vrea ? N-aș dori să o silesc...

— E un copil care se plictisește în pension... Gata, totul e aranjat. Spune-i vizitiului că ne întoarcem acasă.

Fata — viitoare eroină a dragostei conjugale — n-a fost de loc entuziasmată cînd și-a văzut logodnicul — Lavalette nu era prea avantajat de natură —, dar încă de pe atunci nu se mai punea problema de a discuta ordinele lui Bonaparte !

La 9 mai 1798, în fața gărzii de la intrarea în Toulon s-a oprit un călăreț care i-a ordonat să deschidă porțile :

— Sînt generalul-comandant Bonaparte !

La Toulon îl aștepta armata, flota, savanții și o parte din viitorul imperiu : Louis, Eugen, Murat, generalii Berthier, Davout, Lannes, Marmont, Duroc, Bessières. Tot acolo se afla și Kléber și Desaix, care aveau să dispară amîndoi în 1800.

Flota își termină concentrarea. Pe mare, armada se întindea pe opt pînă la zece kilometri pătrați. Cînd convoaiele de la Genova, Civita-Vecchia și Ajaccio aveau să sosească la Toulon, forțele de invazie vor număra 400 de vase, fregate, bricuri, nave ușoare de escortă, nave de transport, avînd la bord 55 000 de oameni, 1 026 de tunuri, 1 000 de piese de artilerie de cîmp, 467 de vehicule, 1 000 de cai, fără a mai vorbi de numeroasele femei îmbarcate, în afară de cantiniere, mai mult sau mai puțin clandestin. Un martor care va vedea flota ancorînd în fața Alexandriei va afirma că fusese „cuprins de o spaimă de neînchipuit“ nemaivăzînd marea, „ci doar vasele și cerul“.

Traversarea, într-o asemenea concentrare, a Mediteranei pe aproape toată lungimea ei era o operație primejdioasă. Dacă escadra engleză a lui Nelson, care fusese pusă în stare de alarmă, dădea peste flota lui Bonaparte, expediția risca să fie nimicită sau cel puțin redusă în asemenea măsură, încît planurile și proiectele puteau să se prăbușească. Se putea măcar da lupta cu aceste vase supraîncărcate cu soldați de uscat ?

— În ce mod se va face pregătirea de luptă în caz de atac ? — l-a întrebat Bonaparte pe amiralul Brueys.

— Dacă survine o asemenea situație, generale, am să ordon ca toată lumea să-și arunce bagajele în mare.

De cum a sosit, Bonaparte a vorbit în fața trupelor :

— Ofițeri și soldați, sînt doi ani de cînd am venit în fruntea voastră. La acea dată vă aflați pe coasta genoveză, în cea mai mare mizerie, nu aveați de nici unele, trebuind să vă sacrificați pînă și ceasornicele pentru a vă putea întreține. V-am făgăduit atunci că voi pune capăt mizeriei în care vă aflați și v-am condus în Italia. Acolo ați căpătat de toate... Nu m-am ținut de cuvînt ?

Îi răspunde o mare de strigăte.

— Ei bine — continuă Bonaparte —, de data aceasta am să vă conduc într-o țară unde, prin faptele voastre, îi veți întrece pe cei ce-i uimesc astăzi pe admiratorii voștri și veți aduce patriei serviciile pe care este îndreptățită să le aștepte din partea unei armate invincibile. Făgăduiesc fiecărui soldat că la întoarcerea din această expediție va avea cu ce să-și cumpere șase pogoane de pămînt.

— Trăiască republica nemuritoare ! — au strigat într-un glas 50 000 de oameni.

Timp de o săptămînă, generalul-comandant s-a agitat nerăbdător. Sufla un vînt puternic și potrivnic. Josefina s-a folosit de această întîrziere pentru a invoca motive de sănătate care o obligau să se ducă la băi. Bonaparte cedă încă o dată. Va trimite după ea mai tîrziu... Făgăduială care, spre marea bucurie a creolei, n-avea să se realizeze.

La 19 mai, el urcă cele 32 de trepte care duceau la puntea navei „L'Orient" și scrise Directoratului :

„Este ora șapte dimineața. Escadra ușoară a ieșit din port, convoiul defilează prin fața noastră și ridicăm și noi ancora pe un timp foarte frumos".

Primind această știre, Barras va nota ușurat :

— În sfîrșit, a plecat. Sabia se îndepărtează...

*

*   *

Oricît de greu ar fi de crezut, puțini dintre cei care îl însoțeau pe Bonaparte cunoșteau adevăratul scop al călătoriei. Unii se gîndeau la Sicilia sau la Neapole. Doar firilor celor mai aventuroase le trecuse prin minte că

expediția s-ar putea îndrepta spre Levant. Pînă una-alta însă, cea mai mare parte a celor îmbarcați, suferind de rău de mare, înghesuiți, prost hrăniți, regretau uscatul și căutau să-și uite suferințele visînd la cele șase pogoane făgăduite de generalul-comandant...

Acesta suferea și el din cauza ruliului și își petrecea cea mai mare parte din timp în cabină. Bourrienne îi făcea lectură. De îndată ce află că o navă neutră a fost întîlnită în drum, îl interogă pe căpitan — de data aceasta un suedez care comanda nava „Marie-Sophie" —, copleșindu-l cu întrebări :

— Cînd ați plecat din Londra ?

— Unde ați făcut escală ?

— Cît timp ați stat acolo ?

— Cînd ați părăsit orașul ?

— Ați văzut pe Marea Mînecii vreo escadră engleză ?

— Ați văzut vreo navă cînd ați trecut din Marea Mînecii prin strîmtoare ?

— De cît timp și în ce zi ați trecut prin fața Gibraltarului ?

— Ați auzit vorbindu-se despre prezența unei escadre engleze în Mediterana ?

— Ați văzut vase portugheze ?

— Ați văzut vreo escadră engleză ? Unde ? Cîte pînze erau ?

Cînd timpul era frumos, urca pe punte. Într-o seară, în timp ce apunea soarele, se plimba pe dunetă cu Bourrienne, care era foarte agitat : i se părea că zărește vîrfurile Alpilor. Bonaparte a rîs de el și l-a chemat pe amiralul Brueys. Acesta și-a luat luneta și a confirmat spusele lui Bourrienne. „Alpii ! La auzul acestui cuvînt — va relata secretarul —, parcă-l văd și acum pe Bonaparte ; a rămas mult timp nemișcat, după care, revenindu-și brusc din extaz, a spus :

— Nu pot revedea fără emoție pămîntul Italiei ! Acești munți domină cîmpiile unde am avut fericirea să-i conduc în atîtea rînduri pe francezi la victorie. Cu ei, o să mai învingem !"

În primele zile, însoțitorii lui Bonaparte își omorau timpul jucînd vîrtos, dar „banii tuturor se adunau în scurt timp în buzunarele cîtorva, pentru ca să nu mai iasă de

acolo". Atunci statul-major se punea pe citit, iar biblioteca pe care o avea în grijă Arnault era de mare ajutor. Romanele însă abia ajungeau. Între prînz și cină, ofițerii, instalați pe divanul aflat de-a lungul pereților încăperii, citeau fără să-și ridice ochii de pe carte. Cîteodată Bonaparte își făcea apariția în bibliotecă, „agățîndu-se de obicei cînd de unul, cînd de altul, trăgîndu-l de urechi pe unul, zbîrlindu-i părul altuia, ceea ce putea să facă fără nici un inconvenient, pentru că toți, în frunte cu Berthier, începuseră să se tundă, după cum se știe, ca romanii".

Și întreba :

— Ce ai acolo, Bessières ?

— Un roman !

— Și tu, Eugen ?

— Un roman !

— Și dumneata, Bourrienne ?

— Un roman !

„D-l de Bourrienne — relatează Arnault — citea *Paul și Virginia,* roman pe care, în treacăt fie zis, îl găsea detestabil. Și Duroc citea tot un roman, ca și Berthier, care, din întîmplare, ieșise tocmai atunci din mica încăpere pe care o avea lîngă generalul-comandant, după ce, cerîndu-mi ceva mai sentimental, adormise cu *Suferințele tînărului Werther* în mînă".

— Lectură pentru slujnice ! — a exclamat generalul rîzînd.

Pe urmă, întorcîndu-se spre Arnault :

— Nu le da decît cărți de istorie. Bărbații nu trebuie să citească altceva.

— Și cu romanele ce să facem, domnule general, pentru că aici n-avem slujnice ?

Bonaparte nu știu ce să răspundă și se întoarse în cabina lui.

Seara îi invita pe savanți la masa lui împreună cu comandanții de unități și cu statul său major. El numea „trei sau patru persoane care să susțină o anumită afirmație și tot atîtea ca s-o combată". Astfel își va cunoaște mai bine însoțitorii. „Lucrul acesta nu va părea ciudat celor ce au trăit în intimitatea lui Bonaparte — va

relata Bourrienne — ; după aceste dispute ale minții, el îi prefera pe cei ce susțineau cu abilitate o afirmație absurdă celor care luau apărarea unor idei juste... Într-o zi întreba dacă planetele erau locuite ; în altă zi, ce vechime are lumea ; apoi propunea drept obiect de discuție probabilitatea distrugerii globului fie prin apă, fie prin foc, în sfîrșit, dacă presimțirile sînt adevărate sau false și interpretarea viselor".

Este ceea ce Napoleon numea *Institutul* lui. „Cîteva incidente caraghioase — va relata tot Arnault — au temperat uneori seriozitatea acestor ședințe, care nu erau pe placul tuturor și la care generalul-comandant aproape că-i obligase pe toți să asiste. Aceste incidente i se datorau aproape toate lui Junot, căruia generalul îi trecea destule cu vederea și care-și permitea multe".

Într-o zi, Junot s-a prefăcut că doarme, sau poate chiar dormea...

— Cine sforăie aici ? — întrebă Bonaparte.

— Junot, răspunde Lannes.

— Trezește-l !

Junot este trezit, dar peste o clipă sforăie și mai tare.

— Treziți-l, v-am spus !

Junot deschide un ochi.

— Ce ai de sforăi așa ? — întrebă Bonaparte.

— Domnule general, de vină e blestematul ăsta de Institut, care adoarme pe toată lumea în afară de dumneavoastră.

— Du-te și te culcă în pat !

— Tocmai asta și vreau, a răspuns aghiotantul, ridicîndu-se în picioare.

Luînd cele întîmplate drept o scutire definitivă, Junot s-a considerat din acel moment în drept să nu mai asiste la ședințele Institutului Egiptului

La 9 iunie, după trei săptămîni de plutire pe mare, nava „L'Orient" și escadra franceză au ajuns în fața portului La Valette. „Malta nu văzuse niciodată pînă atunci în apele sale o flotă atît de numeroasă — va relata un martor ocular —. Marea era acoperită pînă departe de nave de toate mărimile, ale căror catarge semănau cu o pădure imensă". Îndată după aruncarea ancorei, Bonaparte îl trimise pe Desaix la Ferdinand Hompesh, marele

maestru al Ordinului Cavalerilor de Malta, pentru a-i cere „să permită escadrei să-și facă plinul de apă dulce". Răspunsul marelui maestru a fost departe de a fi satisfăcător: el nu acordă permisiunea de a debarca decît unui număr de patru corăbii deodată. În noaptea următoare, consulul Franței în Malta, cetățeanul Caruson, chemat la bordul vasului-amiral, îi scrie lui Hompesh: „Cît timp le-ar trebui la cinci sau șase sute de corăbii pentru a se aproviziona în felul acesta cu apă și cu celelalte lucruri de care au urgentă nevoie? Generalul Bonaparte este hotărît să-și procure cu forța ceea ce ar fi trebuit să-i fie acordat în virtutea principiilor ospitalității..."

Puteau cavalerii de Malta să reziste? Ei erau 332 la număr, dintre care 200 francezi, iar cei 10 000—12 000 de oameni cîți alcătuiau garnizoana insulei n-aveau de loc o înfățișare războinică. Artileria, care număra vreo mie de tunuri, nu mai fusese folosită de un secol. Hompesh ezită. Bonaparte nu era dispus să rămînă acolo pînă la sfîntu-așteaptă și dădu ordin să fie atacate primele fortificații ale orașului La Valette. O rezistență, chiar de cîteva zile, a acelor străvechi rămășițe ale evului mediu creștin ar fi fost, fără îndoială, neplăcută pentru Bonaparte, care se aștepta din clipă în clipă să vadă pînzele lui Nelson făcîndu-și apariția. Din fericire, frica l-a făcut să-și piardă capul pe marele maestru, care a luat hotărîrea să capituleze. Malta este cedată Franței în schimbul acordării de pensii marelui maestru și cavalerilor.

„Armata este înștiințată că inamicul s-a predat — declară Bonaparte —; stindardul libertății flutură deasupra fortificațiilor Maltei".

Napoleon se poate felicita. Examinînd fortificațiile care înconjurau portul și orașul, generalul Caffarelli, șeful trupelor de geniu, îi spune:

— Avem mare noroc că s-au găsit în forturi oameni care să ne deschidă porțile, pentru că, dacă n-ar fi făcut-o, toate eforturile armatei ar fi fost zadarnice.

În timpul săptămînii cît a stat în Malta, Bonaparte a dictat „cu impetuozitatea unui ciclon", după cum se exprimă Herold, 168 de rapoarte. El se ocupă de organizare, de legi, de amenajarea spitalelor, de religie, de garda națională, de impozite, de poștă, de uniforme, de justiție, de pensii. Achiziționează bani, arme, vase, fregate, galere

ale Ordinului de Malta, trimițîndu-i înapoi pe continent pe cavaleri, cu excepția a 34 dintre ei care s-au angajat în armata din Egipt. Cei expulzați nu aveau dreptul să ia cu dînșii decît 240 de franci pentru cheltuielile de călătorie.

La 17 iunie, cu două zile înainte de plecare, Bonaparte anunță Directoratul : „În orice caz, dispunem în centrul Mediteranei de punctul cel mai întărit din Europa, iar cei care ne vor scoate de aici o vor plăti scump".

La 19 iunie, Bonaparte părăsește insula Malta. Nelson aleargă mereu după dînsul, fără însă să-l poată găsi. În noaptea de 22 spre 23, navele amiralului englez, care înaintau cu o viteză de două ori mai mare decît cele ale lui Bonaparte, trecură, fără să-și dea seama, la numai cîteva mile de francezi. La 25, flota de invazie intră în apele insulei Creta, ceea ce-i oferă generalului-comandant o nouă temă de discuție : „legendele ingenioase ale mitologiei și decăderea Imperiului de răsărit". La 29 iunie, Nelson intră cu 14 vase în portul Alexandria. Nici urmă însă de flota franceză ! Cătrănit, ajuns la capătul răbdării, pleacă spre Sicilia.

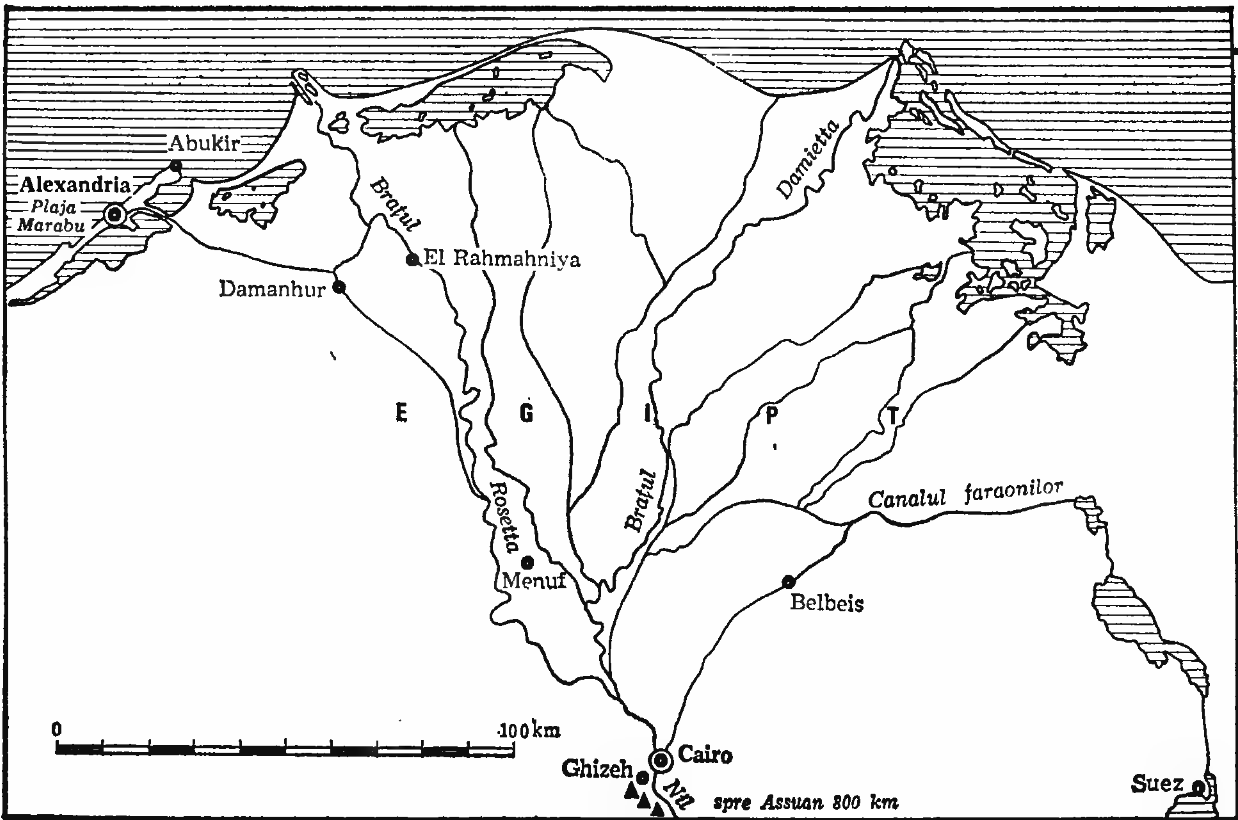
Dar avea să revină.

Peste două zile, în zori, Bonaparte se află în fața coastei Egiptului. Alexandru și Cezar avuseseră parte de același spectacol. La vederea acelui șes ars de soare, printre soldați începe să circule gluma devenită în scurt timp clasică :

— Privește ! Iată cele șase pogoane de pămînt care ți s-au dat prin lege !

Fiecărei unități i se citește proclamația scrisă de general. „Soldați ! Veți porni la înfăptuirea unei cuceriri ale cărei urmări asupra civilizației și comerțului lumii sînt incalculabile. Îi veți da astfel Angliei lovitura cea mai sigură și mai dureroasă înainte de a-i putea da lovitura mortală..."

În continuare, Bonaparte le recomandă ateilor republicani, celor care nu cu mult timp în urmă se închinau Rațiunii, să menajeze și chiar să respecte pe credincioși : „Popoarele cu care vom conviețui sînt de religie mahomedană ; prima lor lege este : *Nu există alt Dumnezeu decît Dumnezeu și Mahomed este profetul lui.* Nu-i contraziceți ; comportați-vă față de ei așa cum ne-am com-

Abukir
Alexandria
Plaja
Marabu
Brațul
El Rahmahniya
Damanhur
Damietta
E
G
I
P
T
Rosetta
Brațul
Menuf
Canalul faraonilor
Belbeis
0
100km
Cairo
Ghizeh
Nil
spre Assuan 800 km
Suez

portat față de evrei, față de italieni ; menajați-i pe muftii și pe imamii lor ca pe rabini și pe episcopi ; arătați față de ceremoniile legiuite de Coran și față de moschei aceeași îngăduință pe care ați arătat-o față de mănăstiri și sinagogi, față de religia lui Moise și cea a lui Iisus Hristos..."

Cu doi ani în urmă le arătase soldaților lui în zdrențe bogatele cîmpii ale Italiei, spunîndu-le că le îngăduie să jefuiască. Acum interzicea jaful :

„Jaful nu îmbogățește decît un mic număr de oameni. El ne dezonorează, ne distruge resursele, ridică împotriva noastră popoarele pe care avem interes să ni le facem prietene. Primul oraș în care vom intra a fost întemeiat de Alexandru. Vom întîlni în el la fiecare pas amintiri mărețe, demne de a provoca emulația francezilor".

Știrea cuceririi Maltei provocase frămîntare și neliniște la Alexandria. Mamelucii sau, mai precis, cei doi principali bei — Murad, comandantul armatei, și Ibrahim, șeful administrației — proclamaseră starea de război în provincia Bahyreh.

Condițiile de debarcare sînt proaste. Suflă un vînt puternic și rece, iar marea este extrem de agitată. Amiralul Brueys vrea să aștepte 12 ore. Dar dacă se întoarce Nelson ?

— Domnule amiral — exclamă Bonaparte, plin de nerăbdare —, n-avem timp de pierdut, soarta nu-mi dă decît trei zile și, dacă nu profit de ele, sîntem pierduți !

Diviziile comandate de Berthier, Menou și Bon încep să debarce. Oamenii trebuie „să se lase de-a lungul vasului pe o frînghie și să rămînă suspendați de ea pînă ce valurile ridică în sus șalupa pe care au lăsat-o mai înainte în jos". E nevoie de o noapte întreagă pentru a se ajunge la țărm. Numeroase ambarcații se răstoarnă, lovindu-se de stînci. Răul de mare își spune și el cuvîntul și numărul înecaților este, desigur, mult mai mare decît cel anunțat de Bonaparte.

La 2 iulie — 14 mesidor, anul VI —, ora 1 noaptea, — Napoleon pune piciorul pe pămîntul Egiptului, nu departe de plaja Marabu. La ora 3 trece în revistă cinci mii de oameni.

Moralul lor este execrabil.

Întreaga armată se află „în insurecție“, avea să precizeze Bonaparte. Nici proviziile, nici materialul, nici caii, nici artileria nu fuseseră debarcate. Fîntînile sînt secate... Nu găsești o picătură de apă. „Între noi fie zis — va scrie locotenentul Thurman, adresîndu-se familiei —, pot să vă spun că setea de care sufereau soldații noștri a fost primul mobil al cuceririi orașului Alexandria. În situația în care se afla armata, sau găseam apă, sau, dacă nu, trebuia să murim.

Și armata se pune în mișcare, îndreptîndu-se spre oraș. Călăreții beduini trec ca o furtună pe laturile și în spatele coloanei. Francezii care rămîn în urmă, printre care mai multe femei, sînt făcuți prizonieri. „Peste cîteva zile, cînd prizonierii au fost eliberați, relatările lor s-au răspîndit în rîndul întregii armate, tăindu-le tuturor pofta de a mai rămîne in urmă cu prilejul marșurilor ulterioare. Bărbații făcuți prizonieri provocaseră, datorită pielii lor albe și moi, admirația celor ce-i prinseseră. Aceștia, uscățivi, dar viguroși, îi violaseră zdravăn ; femeile au fost numai bătute. Gusturile celor care se hrănesc toată vremea cu lapte de cămilă sînt imprevizibile...“ [1].

În zori, avangarda sosește în fața Alexandriei. Bonaparte nu se mai gîndește la sete. Tocmai zărește, înălțîndu-se în lumina limpede a zorilor, mîndra coloană de granit roșu a lui Pompei. Aleargă spre ea și se urcă pe soclu. Își îndreaptă privirile spre cele două obeliscuri ale Cleopatrei și spre meterezele arabe, de după care se vedeau minaretele și cupolele.

Avea în față Orientul visurilor lui...

De pe ziduri au început parlamentările cu apărătorii, care erau destul de prost înarmați. „Deodată — va povesti locotenentul Desvernois —, izbucnesc niște urlete îngrozitoare, scoase de bărbați, femei și copii, și o salvă de artilerie ne-a arătat ce intenții nutreau arabii. Atunci Bonaparte comandă să fie sunat atacul și urletele s-au întețit. La ora 11 dimineața, șeicii și preoții au predat orașul“. Cum sosește, „Bonaparte, membru al Institutului național, general-comandant“, lansează o proclamație solemnă către egipteni, în care spune cu multă abilitate :

[1] Ch. Herold. *Bonaparte en Egypte*, Plon.

„Popoare ale Egiptului, vi se va spune că vin să vă distrug religia ; să nu credeți acest lucru ! Răspundeți-le tuturor că vin să vă înapoiez drepturile, să-i pedepsesc pe uzurpatori și că respect, mai mult decît mamelucii, pe Dumnezeu, pe profetul lui și Coranul... Spuneți-le că toți oamenii sînt egali în fața lui Dumnezeu și că numai înțelepciunea, talentele și virtutea îi fac să se deosebească unii de alții. Dar de ce înțelepciune, de ce talente, de ce virtuți au dat dovadă mamelucii pentru ca numai ei să se bucure de tot ceea ce face viața plăcută și liniștită ? Există o bucată frumoasă de pămînt ? E a mamelucilor ! Există o sclavă frumoasă, un cal frumos, o casă frumoasă ? Sînt ale mamelucilor ! Dacă Egiptul este moșia lor, să arate actul prin care le-a încredințat-o Dumnezeu ! Dar Dumnezeu e drept și milostiv cu poporul..."

Napoleon avea să recunoască mai tîrziu în mod deschis că totul nu fusese decît o formă de demagogie, pe care o va numi din nou „șarlatanie". Și va exclama :

— Trebuie să fii șarlatan ! Numai așa poți să reușești.

Trebuia să facă șarlatanie, fără îndoială, pentru a înfrumuseța prima impresie, care era detestabilă. Căldura era de nesuportat, iar praful care plutea în aer, uscîndu-ți gîtul și plămînii, era atît de des, încît „abia se putea desluși discul soarelui". Aprovizionarea era inexistentă ; pentru a o asigura, la 5 iulie, Bonaparte convocă mai mulți șeici. După o tîrguială interminabilă, s-a ajuns la înțelegerea ca beduinii să dea contra plată în monedă 300 de cai și 500 de cămile. Dar după încheierea tîrgului nu s-a adus nimic.

După cum va mărturisi mai tîrziu, Napoleon „nu-și revenea din uimire" văzînd cît de mediocru era portul Alexandria.

— Nu încăpeau în el nici șase vase cu materiale, iar eu credeam că-mi voi putea pune acolo flota în siguranță !

Napoleon rămîne la Alexandria pînă în ziua de 7, ignorînd drama care se petrecea în deșert. La 4 iulie, divizia Desaix, trimisă în avangardă, s-a înfundat în deșertul Bahyreh, încercînd să ajungă la Cairo prin Damanhur. Marșul, va relata soldatul François, „avea loc printr-o cîmpie de nisip, netedă, pustie, fără arbori, fără case și pe o căldură insuportabilă, care ne-a silit să con-

sumăm în cîteva ore puțina apă de care putusem să facem rost... Către orele 4 după-amiază am făcut o haltă la două puțuri, pe care generalul Desaix a pus să le curețe. În cinci minute, puțurile au fost secate; soldații s-au înghesuit așa de tare ca să coboare în ele, încît mai mulți au fost înăbușiți, iar alții, striviți. Peste 30 de soldați au murit în jurul acestor fîntîni. Mai mulți, cînd au văzut că nu pot avea apă, s-au sinucis".

Îngrozit, Desaix îl previne pe Bonaparte: „Dacă armata nu străbate deșertul cu iuțeala fulgerului, va pieri".

Napoleon este și el de aceeași părere. El are tot timpul prezent în minte exemplul lui Ludovic cel Sfînt, care, în fața aceluiași deșert, „a petrecut opt luni rugîndu-se, timp în care ar fi trebuit să înainteze, să lupte și să-și stabilească stăpînirea peste întregul ținut".

Armata mamelucilor trebuia înfrîntă repede! După ce și-a organizat „baza" la Alexandria, Bonaparte s-a îndreptat și el spre Damanhur, unde avangarda era pe cale să se refacă. În acest tîrgușor mizerabil — și astăzi domnește aceeași sărăcie în destule sate egiptene —, soldații au putut cumpăra turte nu pe bani, ci pe nasturii de la uniforme. Egiptenii erau ferm convinși că mamelucii îi vor arunca în curînd pe invadatori în mare; și atunci cînd viitorii învingători aveau să descopere, datorită banilor, că negustorii făcuseră comerț cu francezii, ce avea să se întîmple? Arătîndu-le nasturii de la uniforme, egiptenii puteau să afirme că-i masacraseră pe necredincioși...

Bonaparte s-a instalat la șeicul local, într-o casă al cărei interior era „într-o stare de neînchipuit". Proprietarul poseda, totuși, oarecare avere, astfel că generalul-comandant își exprimă mirarea.

— În urmă cu cîțiva ani — explică șeicul — am renovat casa și am cumpărat ceva mobilă, dar s-a aflat la Cairo și mi s-au cerut bani, deoarece cheltuielile pe care le făcusem dovedeau că sînt bogat. Eu am refuzat, dar am fost maltratat și a trebuit să plătesc. De atunci mă mărginesc la strictul necesar și nu mai fac nici o reparație.

La 10 iulie, cartierul general a ajuns la Rahmahanie'h, pe malul Nilului. Soldații au dat buzna să bea apă din fluviu și să se scalde, după care s-au pus pe mîncat

pepeni verzi de pe cîmpurile învecinate. Urmarea nu-i greu de ghicit : în scurtă vreme, toată armata s-a îmbolnăvit de dizenterie.

În timpul acesta, Bonaparte „inspecta“ delta Nilului.

— Dacă aș fi fost stăpînul acestei țări, nici o picătură de apă din fluviu nu s-ar fi pierdut în mare.

La 13 iulie are loc la Chebreiss prima întîlnire cu mamelucii lui Murad-bei. Această teribilă cavalerie era convinsă că avea să-i prefacă pe soldații francezi extenuați în „tocătură de paie“. În momentul angajării bătăliei, Bonaparte dădu ordin să se formeze mai multe careuri, în centrul cărora au fost amplasate artileria și puțina cavalerie de care dispunea. „La răsăritul soarelui — relatează un martor — a izbucnit pe neașteptate o muzică care îndemna la luptă. Generalul-comandant dăduse ordin să se cînte *Marsilieza*, al cărei efect asupra trupei îl cunoștea foarte bine. Acest cîntec admirabil ațîță îndrăzneala soldaților, le înflăcărează patriotismul și-i face să înțeleagă că ceasul lamentărilor a trecut și că trebuie să învingă“.

Formația în careu îi intrigă pe mameluci. Ei încearcă să șarjeze cu minunații lor cai acoperiți cu aur și argint, dar, de fiecare dată, artileria din centrul acelor întărituri vii îi țintuiește pe loc.

În timpul acesta, pe Nil se desfășoară un duel susținut între canonierele franceze și cele ale mamelucilor. Se trag reciproc 1 500 de lovituri de tun, pînă cînd principalul vas inamic face explozie și echipajul „este aruncat în aer asemenea unor păsări“.

Victoria este a francezilor.

Pentru indigenii plini de admirație și de respect, Bonaparte devine „tatăl focului“... Iar el insistă din nou asupra ocrotirii lui Allah.

— Du-te la moschee să-i mulțumești lui Dumnezeu pentru că a hărăzit victoria cauzei celei drepte, îi spune el șeicului Chebreissului.

La 14 iulie își petrece noaptea la Chadour, iar a doua zi pornește mai departe spre Cairo. Totodată, dă ordin de accelerare a marșului — un marș epuizant sub soarele ucigător —, în timp ce sînt masacrate din cîteva lovituri sate întregi „pentru a da — după cum relatează din nou

soldatul François — un exemplu înfricoșător acestei țări, pe jumătate sălbatice și barbare".

La 19 iulie, Bonaparte se află la Wardan, sau Uârdan. Bourrienne, care se găsea la oarecare distanță de general — și avea să greșească situînd scena mai tîrziu —, îl vede pe Bonaparte vorbind cu Berthier, pe urmă cu aghiotantul lui, Julien, și mai ales cu Junot. Bonaparte era palid, mai palid ca de obicei. Avea chiar, după cum va remarca Bourrienne, „ceva convulsiv în expresia feței și privirea rătăcită". De mai multe ori s-a lovit peste cap. Deodată, cu fața răvășită de mînie, livid, Bonaparte vine spre el, spunîndu-i „cu o voce schimbată" :

— Nu-mi ești de loc devotat. Femeile !... Josefina !... Dacă ai fi ținut la mine, mi-ai fi spus tot ce am aflat acum de la Junot ; iată cine mi-e cu adevărat prieten. Josefina !... Și eu mă aflu la șase sute de leghe... Trebuia să-mi spui !... Josefina !... Să mă înșele !... Ea !... Vai de ei ! Am să stîrpesc neamul ăsta de flușturatici și de filfizoni !... Cît despre ea ! Divorțul !... Da, divorțul ! Un divorț public, cu scandal !... Trebuie să scriu... Știu tot !... E vina dumitale ! Trebuia să-mi spui !

Într-adevăr, știa totul și suferea cumplit... Eugen îi va scrie mamei sale : „A fost mult mai afectat decît credeam de această convorbire. Tot ce l-am auzit spunînd se referea la faptul că Charles a călătorit, cînd s-a întors în Franța, în trăsura ta pînă la trei poște de Paris, că tu te-ai văzut cu el la Paris, că ai fost cu el la Théâtre des Italiens în lojă, că ți-a dăruit cățelușul lui, că pînă și în clipa asta e lîngă tine. Iată, în frînturi de cuvinte, tot ce am putut auzi".

Indiferent de sentimentele pe care le încearcă, Bonaparte trebuie să-și stăpînească durerea și să reia urmărirea mamelucilor. La 20 iulie poate înștiința Directoratul : „Am mărșăluit timp de opt zile, îndurînd toate lipsurile posibile și într-una din cele mai arzătoare clime de pe pămînt. Într-o dimineață am zărit piramidele. Seara ne găseam la șase leghe de Cairo și am aflat că cei 23 de bei cu toate forțele lor se fortificaseră la Embabeh și că își întăriseră pozițiile cu peste 60 de tunuri".

În zorii zilei de 21 iulie — 3 thermidor anul VI —, armatei uluite i se oferă un spectacol copleșitor : de o parte, piramidele, triunghiuri colosale și maiestuoase scîn-

teind în soare, de alta, în spatele Nilului și întăriturilor, cele 350 de minarete ale orașului Cairo, peste care se inalță fortăreața lui Saladin. 12 000 de felahi sînt concentrați la Embabeh, cîteva zeci de mii de luptători mișună în cîmpie, în timp ce în fața fluviului ocupat de canonierele lui Ibrahim se înșiră într-o linie lungă 6 000 de mameluci îmbrăcați strălucitor, gata de atac. Atunci ar fi spus Bonaparte :

— Soldați, din înaltul acestor piramide, patruzeci de secole vă privesc !...

Oricum, dat fiind că armata franceză ocupa un front de cîțiva kilometri, este sigur că faimoasa frază n-a fost auzită decît de cîteva unități ! Ofițerii dau comanda : *Încolonarea !* Într-o clipă, oamenii s-au dispus în careu de cîte șase rînduri, gata să reziste șocului. Inamicul atacă. Cînd ajunge la 50 de pași, este primit cu o ploaie de gloanțe și mitralii. Măcelul este îngrozitor. În scurt timp, mamelucii, puși pe fugă, se aruncă în Nil. Înfiorătorul masacru este continuat în apele fluviului. „Lupta — va relata un combatant inamic, Nicolae Turcul — n-a durat mai mult de două ore, dar ce ore de indescriptibilă teroare ! Oamenii hohoteau, își dădeau cu pumnii în cap, urlînd : «Vai de noi ! Iată-ne prizonieri ai francezilor !»".

Cele patruzeci de secole puteau acum să vadă un spectacol cu totul neobișnuit. Pe cîmpul de bătaie avea loc un uriaș tîrg : se prăda, se vindeau și se schimbau tot felul de lucruri. „Unii — arată un martor ocular — își pun în cap turbane încă pline de sînge, alții se îmbracă, plini de trufie, cu piei de zibelină ori cu tunici brodate cu aur".

La Cairo, oraș imens, a cărui suprafață este mai mare decît a Parisului, domnește consternarea. Murad și Ibrahim fugiseră, iar pașa Abu-Bekr, palid reprezentant al sultanului de la Constantinopol, le urmase exemplul. În consecință, șeicii arabi și preoții iau hotărîrea să capituleze și, la 24 iulie, Bonaparte își face intrarea în oraș. Este călare, avînd lîngă el pe generalul Kléber, soldat splendid, cu înfățișare atletică și care provoacă mult mai degrabă admirația arabilor decît micul general plăpînd și galben la față. Cartierul general și-l stabilește în casa lui Murad-bei.

Cairo îl decepționează oarecum. Cît de departe este de decorul din *O mie și una de nopți* pe care credea că-l va găsi în faimosul oraș! „E greu de văzut — scria el Directoratului — un pămînt mai roditor (el se referea, bineînțeles, la valea îngustă în care se afla) și un popor cu o înfățișare mai mizerabilă, mai ignorant și mai abrutizat". Pentru dînsul, cei 300 000 de locuitori ai orașului Cairo alcătuiau „cea mai dezagreabilă adunătură din lume".

După victoria repurtată, Bonaparte ar fi trebuit să se afle în culmea bucuriei, dar el îi adresează fratelui său Joseph aceste rînduri pline de dezamăgire: „E posibil să mă întorc în Franța peste două luni și vreau să-ți vorbesc despre necazurile mele. Am acea mare supărare acasă, unde vălul a căzut complet. Numai tu mi-ai mai rămas. Prietenia ta mi-e foarte scumpă. Nu-mi mai rămîne, spre a deveni mizantrop, decît să o pierd și pe aceasta și să te văd trădîndu-mă... E trist ca absolut toate sentimentele unei inimi să fie îndreptate spre o singură persoană... Tu mă înțelegi... Fă în așa fel încît să am, cînd mă voi întoarce, o căsuță la țară, fie în împrejurimile Parisului, fie în Burgundia. Aș vrea să-mi petrec acolo iarna și să mă închid în ea. Sînt sătul de oameni. Am nevoie de singurătate și de izolare. Onorurile mă plictisesc. Simțirea mi-a secat. Gloria e fadă. La 29 de ani am epuizat totul și nu-mi mai rămîne decît să devin cu adevărat egoist. Intenționez să-mi păstrez casa. N-am s-o dau nimănui, indiferent cine ar fi. Nu mai am din ce trăi. Adio, singurul meu prieten. N-am fost niciodată nedrept față de tine. Trebuie să-mi dai dreptate, în ciuda dorinței inimii mele!... Tu mă înțelegi! Îmbrățișări soției tale".

Amîndouă scrisorile, cea a lui Eugen și cea a lui Bonaparte către fratele său, au fost interceptate, împreună cu întreaga poștă a armatei franceze din Orient, de către Nelson, expediate la Londra și publicate, în mod cu totul lipsit de eleganță, atît în engleză cît și în franceză, în numărul din 24 noiembrie al ziarului *Morning Chronicle*.

Pentru a nu se mai gîndi la necredincioasa lui soție, Bonaparte caută uitarea în activitate. Începe prin a organiza Egiptul, și aici, ca și în Italia, plouă cu ordine... Către generalul Zajonchek, guvernatorul provinciei Me-

nuf : „Ați primit ieri ordinele referitoare la organizarea provinciei dumneavoastră. Este necesar să-i tratați pe turci cu cea mai mare severitate ; aici pun în fiecare zi să se taie cîte trei capete și să fie purtate prin Cairo. Este singura modalitate de a le veni de hac acestor oameni".

A doua zi, la 31 iulie, nu trei, ci „cinci sau șase" capete sînt tăiate din ordinul lui, după cum îi spune generalului Menou : „Turcii nu pot fi conduși decît cu cea mai mare severitate. În fiecare zi pun să fie tăiate cinci sau șase capete pe străzile din Cairo. A trebuit să-i menajăm pînă acum pentru a șterge reputația de teroare care ne preceda. Acum, dimpotrivă, trebuie să recurgem la mijloacele potrivite pentru ca poporul să se supună. Și pentru ei, să te supui înseamnă să te temi".

La 8 august, Bonaparte pleacă din Cairo spre Belbeis în urmărirea lui Ibrahim-bei. În drum întîlnește o caravană care se îndrepta spre Mecca. Pelerinii îl numesc „rege al Franței". În dimineața zilei de 14 august, la Belbeis, la nord de pustiul Sinai, un țăran îi înmînează lui Lavalette o scrisoare pe care i-o dăduse un ofițer francez venit de la Alexandria și al cărui cal, complet sleit, nu mai putea merge. Aghiotantul pălește cînd își aruncă ochii pe bilet ; este vestea despre dezastrul de la Abukir : întreaga flotă franceză ancorată, surprinsă de Nelson, a fost distrusă sau capturată. Bonaparte a citit și el biletul înainte de a se așeza la masă...

— Știi ce conține — îi spune el lui Lavalette —, păstrează secretul.

Masa este foarte veselă. Trupele luaseră de la mameluci toată prada pe care aceștia puseseră mîna jefuind o caravană. Bonaparte hotărăște că soldații vor putea vinde mărfurile în folosul lor o dată cu întoarcerea la Cairo. Toți comesenii sînt cu surîsul pe buze, cînd, la mijlocul mesei, generalul îi înștiințează liniștit :

— Ei, vă simțiți bine în țara asta ; mă bucur, căci nu mai avem flotă cu care să ne întoarcem în Europa...

Consternare generală. Toți dau farfuriile la o parte, în timp ce Napoleon încearcă să prezinte mai puțin dramatic situația :

— Ei bine, iată-ne obligați să săvîrșim lucruri mari ! Și le vom face ! Să întemeiem un mare imperiu. Îl vom întemeia ! Sîntem despărțiți de patrie de mări pe care

nu sîntem stăpîni, dar nici o mare nu ne desparte nici de Africa, nici de Asia. Sîntem mulți și n-o să ducem lipsă de oameni pentru a recruta cadrele necesare. N-o să ducem lipsă nici de muniții, vom avea multe ; la nevoie, Champ și Conté au să ni le fabrice.

Fuseseră, fără îndoială, pierdute vasele de linie, dar cele de transport se aflau în continuare în port la Alexandria. Și pe urmă n-avea să le vină în ajutor flota franceză din Atlantic ? Dezastrul de la Abukir nu trebuia să umbrească victoriile repurtate de armată ! Parisul avea să primească în același timp ambele știri, și numele prestigioase ale piramidelor, al orașului Cairo și al Nilului vor pune în umbră pe cel al Abukirului, care nu spunea nimic nimănui.

Rămas singur cu Bourrienne, Bonaparte nu-și ascunde descurajarea. Prietenul lui caută să-l consoleze : nenorocirea este, fără îndoială, mare, dar ar fi fost mult mai mare dacă Nelson ar fi dat peste flota franceză la Malta sau dacă ar fi așteptat-o în fața Alexandriei ori în larg :

— Atunci totul ar fi fost complet pierdut. Acum, fiindcă sîntem blocați aici, trebuie să ne purtăm de grijă noi înșine. Avem provizii și bani. Să așteptăm viitorul și ceea ce va întreprinde Directoratul.

— Cît despre Directoratul tău — l-a întrerupt brusc Bonaparte —, ăsta nu-i decît o grămadă de... Toți cei de acolo mă invidiază și mă urăsc și mă vor lăsa să pier aici. Și apoi, nu vezi toate figurile astea ? Nimeni nu vrea să rămînă aici !

Nimeni nu vrea să rămînă aici !

Dar ce puteau ei să facă ? Bonaparte și cei pe care-i antrenase în acea aventură nebunească erau prizonierii propriei lor cuceriri, ai unei cuceriri care, de altfel, era departe de a fi dusă la bun sfîrșit.

11

SULTANUL EL KEBIR

SUPERIORITATEA LUI MAHOMED CONSTĂ ÎN FAPTUL CĂ A ÎNTEMEIAT O RELIGIE LIPSITĂ DE IAD.

Napoleon

Locuitorului din Occident care călătorește în sudul Egiptului îi este aproape imposibil să se plimbe mai mult timp pe străzile din Asuan sau Edfu. Mirosul îl năucește și îl înăbușă. Numai în cartierele greţoase ale tăbăcarilor din Fez și Marrakech mai miroase așa. Fără îndoială că, după ce ieșeai din palatele de alabastru și de marmură, pe vremea lui Bonaparte era la fel și la Cairo...

„Cînd intri în Cairo — relatează șeful de batalion Detroye —, ce poţi vedea? Străzi înguste, nepavate și murdare, case cu o înfăţișare sumbră care cad în ruină, clădiri publice care par niște foișoare, prăvălii ca niște grajduri... o atmosferă încărcată de praf și de murdărie, oameni orbi, alţii pe jumătate orbi, indivizi bărboși, cîteva femei din popor hidoase și dezgustătoare, ascunzîndu-și feţele slabe sub niște văluri împuţite și arătîndu-și sînii căzuţi printre zdrenţele cu care sînt îmbrăcate, copii gălbejiţi și plăpînzi, plini de bube, pe care roiesc muștele;

un miros insuportabil datorat murdăriei caselor, prafului răscolit și prăjelilor cu ulei de proastă calitate din bazarele neaerisite. Cînd intri, după un asemenea itinerar, în casa în care locuiești, dai de o împărțire incomodă, de camere care n-au nimic plăcut. Muștele, musculițele, miile de insecte te așteaptă ca să pună stăpînire pe tine în timpul nopții. Lac de sudoare, mort de oboseală, îți petreci timpul în care ar trebui să te odihnești scărpinîndu-te și foindu-te. Te scoli într-o stare dintre cele mai proaste, cu ochii umflați, cu stomacul slăbit, cu gura amară și cu pielea plină de umflături ori mai degrabă de răni. Și ziua care începe e la fel cu cea de ieri".

Dacă examinezi lista „articolelor" pe care generalul-comandant le solicită Directoratului spre a-i fi trimise din Franța, îți dai seama de nevoile armatei. „Invadatorii" cer săpun, ulei, cearșafuri, vin, „semințe de legume de tot felul", ca și chirurgi, medici, farmaciști, specialiști în lichioruri, distilatori și chiar, lucru neașteptat, dansatoare și păpușari...

În așteptarea „livrărilor", cu prilejul inaugurării Institutului Egiptului, generalul-comandant îi bombardează pe savanți cu întrebări :

— Se pot aduce unele îmbunătățiri cuptoarelor folosite de armată ? Și în ce fel anume ?

— Se poate fabrica bere fără hamei (care nu crește în Egipt) ?

— Ce mijloace se pot folosi pentru purificarea apei din Nil ?

— Ce fel de mori este mai indicat să se construiască la Cairo, de apă sau de vînt ?

— Există în Egipt resurse pentru fabricarea prafului de pușcă ?

Pe scurt, era lipsă de toate, și această situație nu era de natură să ușureze inimile. „Trebuie spus adevărul — va scrie Bourrienne —, și lucrul acesta îl pot confirma numeroși martori : din clipa în care armata a pus piciorul pe pămîntul Egiptului, dezgustul, neliniștea, nemulțumirea, nostalgia au pus stăpînire pe aproape toată lumea. Iluziile în legătură cu expediția au dispărut chiar de la început. N-a rămas decît realitatea, care e tristă. Cîte plîngeri pline de amărăciune n-am auzit eu din gura lui Murat, Lannes, Berthier, Bessières și a atîtor altora !"

Dezgust, plictis, dorința de a se întoarce acasă — aceasta caracteriza starea de spirit a trupei, a ofițerilor și chiar a generalilor. Cu prilejul unei mese la generalul Dugues, Bonaparte îl întreabă pe Murat :

— Cum te simți în Egipt ?

— Minunat, răspunde spadasinul, care tremură în fața șefului său.

— Foarte bine ! Știu că mai mulți dintre voi îndeamnă la revoltă, dar să bage de seamă ! Eu nu fac nici o diferență între un general și un tambur. Dacă o să fie nevoie, am să-i împușc și pe unul și pe celălalt. Cît despre dumneata, Murat, dacă dai înapoi, am să pun să ți se vîre niște plumb în cap.

E mai ușor să dai ordine decît să te supui ! Bonaparte nu voia să zăbovească privind înapoi și se organiză. Era bine cazat. Casa lui Mohamed-bei-el-Elfi din piața Ezbekieh, unde se instalase, căci palatul lui Murad-bei fusese incendiat, era modernă și chiar somptuoasă : scară de marmură, fîntîni, mozaicuri. Pentru a o uita pe necredincioasa Josefina, a cerut să i se aducă niște asiatice. Dar grăsimea lor, „măruntaiele vulgare", potrivit expresiei lui, și mai ales mirosul pe care-l răspîndeau l-au determinat să le trimită înapoi fără să le fi consumat. A făcut, totuși, o excepție cu fiica șeicului El-Bekri, în vîrstă de 16 ani. Scurta ei dragoste cu Bonaparte i-a atras însă după plecarea francezilor arestarea. „Interogată asupra purtării ei — relatează un martor —, a răspuns că se căiește. Cînd i s-a cerut tatălui ei părerea, acesta a renegat-o. Și atunci nenorocitei i s-a tăiat capul".

Pe la 1 decembrie, pe generalul-comandant îl interesează foarte tînăra și foarte blonda Pauline Fourès, soția unui locotenent de infanterie, care l-a urmat pe acesta în Egipt deghizată în bărbat. Pentru a fi îndepărtat, soțul este expediat cu vasul „Le Chasseur" „într-un port oarecare de pe continent". Scăpat de soț, Bonaparte se afișează cu Pauline la un dineu. Pe urmă răstoarnă o sticlă de apă pe rochia tinerei femei, ceea ce îi permite să o conducă în apartamentul lui pentru a repara stricăciunea... Cînd, ceva mai tîrziu, și anume la 29 decembrie, vasul britanic „Lion" interceptează vasul „Le Chasseur", englezii, făcînd haz, se grăbesc să-l depună pe bărbatul înșelat pe coasta egipteană, urîndu-i „noroc". Cînd ajunge

la Cairo, află că generalul-comandant trăiește cu soția lui, căreia soldații îi spun Cleopatra lui Bonaparte, iar ofițerii *Bellilotte*, după numele ei de fată — Bellisle.

Bonaparte va reuși să-i determine pe soții Fourès să divorțeze și avea chiar să-i propună metresei sale să se căsătorească cu dînsul cu condiția să-i dăruiască un copil. El spunea dezolat :

— Prostuța asta nu poate face copii !

— Pe cuvîntul meu — răspundea ea rîzînd — că nu sînt eu de vină !

Pauline va fi considerată „suverana Orientului" și multă lume o credea atunci pe cale să devină succesoarea Josefinei. În orice caz, Bonaparte se folosește de această legătură pentru a face să se uite calitatea lui de soț înșelat, care nu-i place de loc.

La rîndul lor, numeroși soldați, deși cu neveste în Franța, își iau cîte o concubină „legală", deoarece șeicii decretaseră că orice căsătorie este valabilă dacă soțul vrea să declare :

— Nu există alt Dumnezeu decît Dumnezeu și Mahomed este profetul său.

Această profesiune de credință nu-i deranjează de loc pe soldații anului II, dat fiind că se întîrzie cu expedierea femeilor cerute din Franța de generalul lor !

Administrarea țării cucerite a constituit, chiar de la sosirea lui Napoleon la Cairo, principala lui grijă. Prima întrebare pe care a pus-o a fost :

— Care este în Egipt situația jurisprudenței, a organizării judecătorești civile și penale, a învățămîntului și ce îmbunătățiri dorite sau acceptate de populație li se pot aduce ?

A doua zi după intrarea lui în oraș, el înființează un Divan, respectiv un Consiliu de guvernămînt. Cu ce scop ? Pentru a legaliza politica franceză. „Atrăgîndu-i de partea noastră pe marii șeici din Cairo — îi scrie el lui Kléber —, avem alături de noi opinia întregului Egipt și a tuturor șefilor pe care îi poate avea acest popor. Șeicii sînt cei mai puțin primejdioși pentru noi, pentru că sînt

fricoși, nu știu să lupte și, asemenea tuturor preoților, inspiră fanatism fără a fi fanatici".

Chiar dacă francezii le aduc egiptenilor unele invenții de care nu beneficiaseră pînă atunci — simple, de altfel, ca roaba sau moara de vînt —, nu se punea, totuși, problema guvernării după sistemul occidental, și călăii nu șomau.

Ca șef al poliției, Bonaparte alege un personaj extravagant, un creștin grec pe nume Barthélemy. Avînd-o întotdeauna alături pe soția lui, care galopa în rînd cu dînsul, urmat de o bandă de ieniceri înarmați, retezînd capete cu zel, el inspiră groază. „Cînd îl vedeai îndreptîndu-se spre fortăreață cu iataganul scos — spune Belliard —, urmat de diferiții săi clienți legați fedeleș, oferea un spectacol care le tăia multora orice poftă de a se deda la rele". Era și aceasta una din tradițiile țării...

La 18 septembrie, Bonaparte pleacă din Cairo la Gizeh pentru a inspecta trupele și fortificațiile. A doua zi se duce să vadă piramidele. Este însoțit de cîțiva ofițeri și generali, printre care se află și Berthier. Nu există om în armata Egiptului care să nu știe ce dragoste pasionată, spre a nu spune adorație, simte șeful statului-major pentru frumoasa doamnă Visconti, pe care o lăsase în Franța... Berthier înmărmurește în fața piramidei celei mari, clatină din capul lui mare și, bîlbîindu-se puțin, se apleacă spre vecinul său :

— Trebuie neapărat să urcăm pînă acolo sus ? — murmură el. — Eu văd foarte bine și de aici. Dacă am rămîne pe loc ?

Bonaparte aude ce-i spune Berthier lui Geoffroy Saint-Hilaire și, malițios, se întoarce către el :

— Ei, bietul meu Berthier — îi spune el —, să fi fost *Ea* în vîrful piramidei, cred că acum erai deja acolo ! Din nefericire însă, nu e acolo...

Se organizează după aceea excursii pentru trupă și unii — supărătoare manie —, ca sergentul furier François, își vor săpa numele pe monumente.

Egiptenii par încîntați de interesul pe care-l arată Bonaparte pentru obiceiurile și istoria lor. Par că l-au acceptat pe noul stăpîn. „Soldații francezi — relatează gravul El Djabarti — se plimbau pe străzile orașului Ca-

iro neînarmați și fără să supere pe nimeni. Glumeau cu populația și cumpărau la prețuri foarte ridicate tot ce le trebuia. Astfel, ei plăteau cu un *talaro* o găină și cu 14 *paras* un ou, adică prețurile din țara lor... Ca urmare, prăvăliile și cafenelele se redeschideau încetul cu încetul".

Bonaparte a impresionat populația prezidînd sărbătoarea Nilului la 18 august. În acea zi, *nilometrul* de pe insula Roudah arăta că fluviul ajunsese la nivelul de 25 de picioare și trebuia deschis în mod solemn digul de la capătul canalului Cairo spre a lăsa să treacă apele fluviului. Însoțit de toți generalii și de statul-major al armatei, de locțiitorul pașalei și de agaua ienicerilor, Bonaparte se duce la orele 6 dimineața la Mekias. O mulțime imensă este adunată pe colinele de pe malurile Nilului și ale canalului.

În bubuitul tunurilor, o statuie reprezentînd-o pe logodnica Nilului a fost aruncată în apă. Acesta este semnalul pentru baia rituală. Era înmuiată în apele fluviului pînă și pînza viitoarelor giulgiuri. Iar poeții arabi psalmodiau :

O, republican genial,
Cu legendara-ți torță,
Tu i-ai adus Egiptului lumină.
Strălucitoare ca o lampă de cristal,
Ya Sallam ! [1]

„Întreaga flotilă avea arborat pavoazul — va relata „reporterul" ziarului *Courrier d'Egypte* —, iar o parte a garnizoanei înarmate oferea o priveliște măreață, pe cît de impunătoare, pe atît de plăcută. Sosirea cortegiului la Mekias a fost însoțită de mai multe salve, iar muzica franceză și cea arabă au executat cîteva arii în timp ce se lucra la deschiderea digului. În minutul următor. Nilul a trecut dincolo de dig și a intrat ca un torent în canal".

Supranumit de popor sultanul *El Kebir* — marele sultan — sau, mai familiar, *Abunaparte*, Napoleon socotește necesar să-și pună turban și caftan, dar, în fața hohotelor de rîs cu care-l întîmpină statul-major, nu se deghizează astfel decît o singură zi. Se mulțumește doar

[1] Citat de Benoist-Méchin în admirabila sa lucrare *Bonaparte en Egypte*.

să respecte legile Islamului și să prezideze sărbătoarea lui Mahomed. Timp de trei zile domnește o zarvă asurzitoare. Se compun, va mai arăta șeful de batalion Detroye, „arii baroce, acompaniate de o muzică și mai barocă, cîntîndu-se, strigîndu-se, făcîndu-se un tărăboi infernal“.

Bunăvoința lui Bonaparte, această mișcătoare dorință a sa de a respecta obiceiurile islamice și de a se transforma în sultanul El Kebir ar trebui — cel puțin așa crede generalul-comandant — să-i asigure intrarea în grațiile celor pe care-i administra și să-i facă să uite că fuseseră „supuși“ prin forța armelor.

Dar Bonaparte se înșală.

Alături de aceste încercări lăudabile de colaborare, egiptenii asistau furioși la transformarea unor moschei în cafenele. Marea vină a francezilor constă, în ochii lor, în faptul că aparţin tagmei necredincioșilor. A-i masacra este, prin urmare, o îndeletnicire pioasă pe care Allah o aprobă și care ține de războiul sfînt. O dată cu începutul lunii octombrie, muezinii, ne povestește Bourrienne, „au înlocuit cîntecele religioase prin chemări la răscoală, transmițînd prin acest telegraf verbal provocarea din nordul pînă în sudul acestei vaste întinderi. Prin acest mijloc și prin emisari secreți care scăpau slabei noastre poliții și care răspîndeau firmane autentice sau plăsmuite ale marelui stăpîn, dezmințind pretinsul acord dintre Franța și Poarta Otomană și îndemnînd la război, a fost organizat încetul cu încetul, în întreaga țară, planul unei insurecții generale“.

Ultimul semnal al răscoalei a fost dat în noaptea de 20 spre 21 octombrie. „Într-o bună zi — relatează un martor, Nicolae Turcul —, un oarecare șeic din El Azhar pornește să cutreiere străzile, strigînd că toți cei ce cred într-unul Dumnezeu să vină la moscheea El Azhar. Astăzi a sosit ziua luptei împotriva necredincioșilor“.

La orele 5 dimineața, Napoleon este trezit din somn pentru a i se anunța că generalul Dupuy, comandantul pieței, a fost ucis cu o lovitură de lance. Generalul-comandant sare în șa și ordinele zboară : „Ordin generalului Bon să trimită o parte a diviziei sale în piața fortului și o alta în piața Ezbekieh...“ ; „Ordin comandantului Diviziei 22, aflată la El Qobbeh, să ocupe înălțimile dintre Cairo și El Qobbeh. Manevra care urmează să se

execute în cursul dimineţii necesită apropierea trupelor..." ; „Ordin generalului Dumas să încalece şi să inspecteze oraşul cu o patrulă..." ; „Ordin generalului Bon să dărîme în timpul nopţii moscheea cea mare, sfărîmînd cîteva coloane..."

De asemenea, îl trimite pe Sulkowsky, aghiotant pe care-l aprecia în mod deosebit, cu un mesaj la generalul Dumas. Într-o suburbie din Cairo, calul ofiţerului alunecă, Sulkowsky cade şi este masacrat, iar trupul lui aruncat la cîini. Intră în acţiune tunul. Cartierele răsculate sînt bombardate, şi în special cel din jurul moscheei El Azhar. Pe urmă, cavaleria şi infanteria „curăţă" terenul, iar răscoala este înăbuşită.

Generalul Bon n-a distrus moscheea cea mare, mulţumindu-se cu unele represalii. Cel puţin aşa va scrie El Djabarti : „Au intrat în moscheea El Azhar cu caii lor, pe care i-au legat de *kiblah,* coloana care arată direcţia spre Mecca Au spart lămpile, candelele şi pupitrele învăţăceilor ; au jefuit tot ce au găsit în dulapuri, au aruncat pe jos cărţile şi Coranul, călcîndu-le cu cizmele lor. Au urinat şi au scuipat în această moschee ; au băut vin şi au spart pe urmă sticlele, aruncîndu-le prin toate colţurile. De asemenea, i-au dezbrăcat pe toţi cei pe care i-au găsit acolo, luîndu-le hainele".

Trei sute de morţi din rîndurile francezilor, între 2 500 şi 3 000 de răsculaţi omorîţi — iată bilanţul răscoalei.

— Ştiu că mulţi dintre voi aţi fost slabi — avea să spună Bonaparte şeicilor şi imamilor veniţi să-i ceară îndurare —, dar îmi place să cred că nici unul nu este criminal.

Aceasta nu-l împiedică, în dimineaţa zilei de 23 octombrie, să adreseze următorul ordin generalului Berthier : „Binevoiţi, cetăţene general, să daţi ordin comandantului pieţei să ia măsuri pentru a reteza capul tuturor celor prinşi cu arma în mînă. Aceştia vor fi duşi în cursul acestei nopţi pe malul Nilului, între Boulak şi vechiul Cairo, iar cadavrele lor vor fi aruncate în fluviu". Peste şase zile îi va scrie generalului Reynier : „În fiecare noapte punem să se taie cam cîte 30 de capete, printre care multe ale unor şefi ; aceasta le va sluji, cred, drept lecţie".

O dată cu restabilirea liniștei, Bonaparte, obsedat de problema canalului care unise pe vremuri Marea Roșie cu Mediterana și, în același timp, dornic să-și asigure liniștea din partea arabilor din Thor, Hedjaz și Yemen, ia hotărîrea să se ducă la Suez, pe care generalul Bon l-a ocupat la 7 decembrie. Suezul este, de altfel, și singurul port pe care englezii nu au catadicsit să-l blocheze. De mîncare nu își ia decît trei pui fripți înveliți în hîrtie... Pentru a ajunge la izvoarele lui Moise, *Abunaparte* folosește vadul prin care se putea trece în timpul refluxului și pe unde trecuseră pe vremuri evreii. Dar, la întoarcere, marea începînd să crească, generalul-comandant și escorta au fost cît pe ce să se înece, asemenea faraonului din Biblie. Puțin a lipsit ca generalul Caffarelli, care avea un picior de lemn, să nu dispară chiar sub ochii camarazilor lui. „Îl dădusem în seama a doi ghizi înotători excelenți — va relata Bonaparte —, dar noaptea era întunecoasă, fluxul creștea, noi luasem luminile de pe canoniera oamenilor de știință drept luminile de pe uscat și am fi fost pierduți dacă nu dădeam de țărm. Am auzit, la optzeci de stînjeni în urmă, strigătele lui Caffarelli. Am crezut că fusese abandonat, am alergat acolo și am văzut că nu mai voia să-și urmeze însoțitorii, spunîndu-le să-l lase să moară, că n-avea nici un rost să piară oameni atît de viteji ca ei. De mînie, l-am lovit cu cravașa peste față. Fără mine, ar fi fost pierdut".

Și Bonaparte s-ar fi înecat dacă nu l-ar fi luat pe umeri unul din ghizii escortei lui...

La 30 decembrie descoperă urmele Canalului faraonilor. În două rînduri, pentru că va reveni acolo și la 3 ianuarie, el înaintează, în galopul calului, pe urmele liniei canalului. Însoțitorii lui îl aud spunînd :

— Este un lucru măreț, dar eu n-aș putea să-l fac acum.

Citind într-o bună zi această frază, pe la începutul celui de-al doilea imperiu, Ferdinand de Lesseps va urzi un vis din care se va naște canalul Suez...

De mai multe luni, egiptenii vedeau uniforme franceze înaintînd tot mai adînc către sudul țării. Într-adevăr, în august Desaix primise ordin să pornească cu 2 861 de oa-

meni și două tunuri în urmărirea lui Murad-bei și a celor 3 000—4 000 de mameluci ai săi, urmărire care avea să-l ducă, din bătălie în bătălie, pînă la prima cataractă, la o distanță de 900 de kilometri de Cairo.

A fost o epopee extraordinară.

Cine vrea să se convingă nu are decît să citească scrisorile lui Desaix către Bonaparte: „Bolile de ochi sînt, într-adevăr, un flagel îngrozitor, pentru că m-au silit să mă lipsesc de 1 400 de oameni. Am tîrît după mine, în ultimele marșuri, 100 din acești nefericiți orbi... Sîntem complet dezbrăcați, fără încălțăminte, fără de nici unele; trupele au, într-adevăr, nevoie de odihnă. Hrană și arme, și vom merge mai departe... Ce vreți să fac?"

Să continue, bineînțeles! Și au continuat!

„Sîntem sleiți de oboseală — va scrie iarăși Desaix —, dar vom înainta mereu, bătîndu-i pe oamenii Mecăi, pe mameluci și pe țărani".

Denon îi însoțea pe acești eroi dați uitării și, datorită talentului său de desenator și de scriitor, ne-au rămas schițe și descrieri ale monumentelor și peisajelor Egiptului, de la piramide pînă la Insula Elefantină de lîngă Asuan și pînă la templul de la Philae! Dacă Desaix ruga stăruitor să i se trimită obiecte de primă necesitate, Denon, deși suferea de oftalmie, nu cerea decît creioane!

Un luptător extraordinar era căpitanul Desvernois, pe care *19* răni căpătate la începutul unei bătălii nu l-au împiedicat să continue lupta... El va captura *singur* într-o zi cele 897 de cămile ale unei caravane! Merită să citești relatarea lui despre emoția care a cuprins pe cei 4 000 de soldați și ofițeri din divizia franceză cînd au dat peste templul de la Karnak și, puțin mai încolo, peste cel de la Luxor. „Fără să se fi dat nici un ordin — spune el —, oamenii s-au aliniat și au prezentat armele pentru onor, în sunetul tobelor și al trompetelor".

În afară de desenele și descrierile lui Denon, rezultatele acestei extraordinare campanii au fost negative. Murad-bei le-a scăpat francezilor. El avea să revină din Egiptul de Sus și să schimbe semnale luminoase într-una din nopțile lunii iulie 1799, cu 12 zile înainte de Abukir, din vîrful piramidei lui Keops, cu soția lui, care se afla pe acoperișul casei lor din Cairo.

Pe zidurile templelor și pe falezele de granit ale Nilului se pot vedea și astăzi numele însoțitorilor lui Desaix și Belliard. Cele ale lui Poudrat, Tricot, Guibourg stau alături de cele ale „predecesorilor" lor : Julius Tenax, Valerius Priscus, Quintus Viator.

„Un om cu numele de Buonaparte, care se dă drept general francez, a pornit război în provincia turcească a Egiptului". Așa anunța sultanul Selim al III-lea[1] la Constantinopol debarcarea lui Napoleon la Alexandria și cucerirea orașului Cairo.

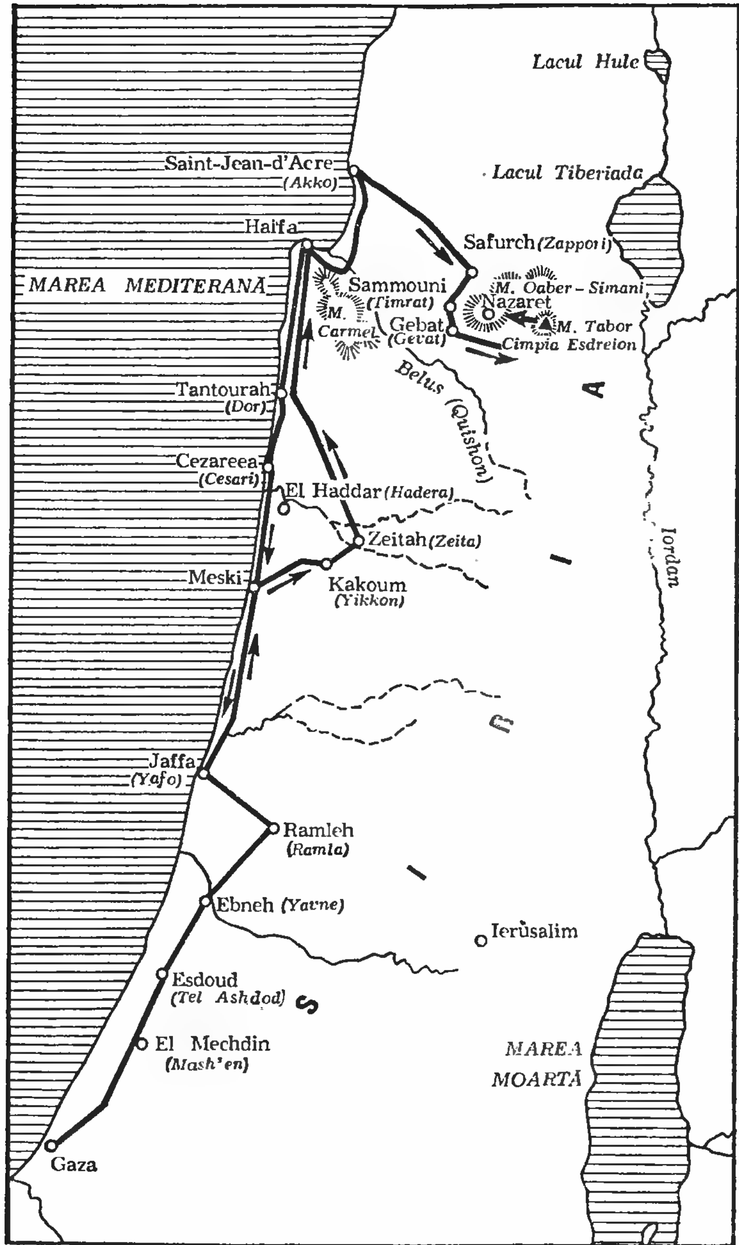
La 5 decembrie, Poarta Otomană, după ce încheiase o alianță cu Rusia, devenea aliata Angliei și se pregătea să pornească împotriva francezilor. Dar însemna să nu-l cunoști pe Bonaparte ca să-ți închipui că el avea să-i aștepte în liniște pe turci la umbra piramidelor...

— Un general-comandant — spunea el — nu trebuie să-i lase niciodată să se odihnească nici pe învingători, nici pe învinși.

Astfel că Bonaparte ia hotărîrea să pornească o contraofensivă îndrăzneață și să-i atace pe turci și pe englezi dincolo de istmul Suez, adică în Siria, care era alcătuită pe acea vreme din cinci *pașalîcuri :* Alep, Damasc, Tripoli, Saint-Jean-d'Acre și Ierusalim. La sfîrșitul lunii ianuarie, el desprinde din armata lui diviziile Kléber, Lannes și Reynier, precum și o parte din cavaleria lui Murat, în total 13 000 de oameni, din care 400 pe cămile, fără a mai pune la socoteală medicii, comisarii, interpreții și — situație specifică Orientului — o mulțime de servitori.

La 24 ianuarie 1799, primele trupe ale „armatei din Siria", deși armata din Palestina ar fi fost un nume mai potrivit, părăsesc orașul Cairo și dau peste aceleași greutăți pe care le-au îndurat cînd au străbătut deșertul Bahyreh : setea și împotmolirea tunurilor de asediu în nisip. Se ia hotărîrea ca armata să fie îmbarcată la Damietta cu destinația Saint-Jean-d'Acre.

[1] Lumea este, într-adevăr, mică : Selim al III-lea avea ca favorită o vară îndepărtată și colegă de pension a Josefinei, născută și ea în Martinica. Pe nume Aimée du Buc de Riverny, răpită de pirați în timp ce călătorea spre Europa, fusese oferită conducătorului credincioșilor, care o transformase în sultana Validé.

Lacul Hule
Lacul Tiberiada
Saint-Jean-d'Acre
(Akko)
Haifa
Safurch (Zappori)
MAREA MEDITERANĂ
Sammouni
(Timrat)
M. Oaber - Simani
Nazaret
M. Carmel
Gebat
(Gevat)
M. Tabor
Cimpia Esdreion
Belus (Quishon)
Tantourah
(Dor)
Cezareea
(Cesari)
El Haddar (Hadera)
Zeitah (Zeita)
Meski
Kakoum
(Yikkon)
Iordan
Jaffa
(Yafo)
Ramleh
(Ramla)
Ebneh (Yavne)
Ierusalim
Esdoud
(Tel Ashdod)
El Mechdin
(Mash'en)
MAREA
MOARTĂ
Gaza

La 10 februarie, Bonaparte părăsește capitala Egiptului, anunțînd că se va întoarce peste o lună...

Avea să lipsească patru luni.

După ce trece prin Mesoudiak, unde domnește o căldură infernală, generalul-comandant ajunge la 17 februarie la El Arish, o fortăreață în fața căreia Reynier, aflat în fruntea coloanei, este oprit din ziua de 9 de către o ceată de mameluci ai lui Ibrahim și de infanteriști albanezi, care ocupau atît fortăreața cît și o tabără. Dacă asediatorii suferă de foame, asediații, deși bine aprovizionați, postesc de la răsăritul pînă la apusul soarelui, pentru că sînt în plin Ramazan. Lupta începe prin cucerirea taberei, unde sînt masacrați patru pînă la cinci sute de oameni ; apoi tunurile sînt așezate în semicerc și începe bombardarea fortăreței. Garnizoana se apără cu eroism, dar, cum francezii reușesc să facă o breșă, e nevoită să capituleze după două zile de canonadă. Viața celor învinși este cruțată, iar steagurile turcești sînt trimise la Cairo.

Potolindu-și foamea, trupele își continuă marșul. La 22 februarie, Bonaparte părăsește El Arish, iar la 24 sosește în fața orașului Gaza, pe care îl ocupă după o scurtă luptă. La 28 februarie înaintează către nord. De data aceasta, timpul este urît. Apa și noroiul încep să-și spună cuvîntul. Bonaparte spune că clima îi amintește de Paris în aceeași perioadă de timp. La 12 kilometri dincolo de Gaza, Napoleon trece actuala graniță a statului Israel, iar seara se culcă la Esdoud, fostul oraș filistean Azoth despre care vorbește Iosua în Biblie, spunînd că era „locul de alegere al Uriașilor". Localitatea, ale cărei case arăbești au fost construite din bucățile de zid rămase din fostul oraș, se numește azi Tel Ashdod [1], *Tel* însemnînd colină artificială formată din ruinele unui oraș.

La 1 martie, Napoleon se află la Ramleh, fosta capitală arabă a Palestinei în perioada ocupației Omeiazilor, devenită în 1948 Ramla. Așa cum o arată numele, pentru cei ce înțeleg araba, este vorba despre un oraș „așezat pe nisip". Ramleh, înconjurat de minunate livezi de portocali, se afla, din fericire pentru expediție, la încrucișarea drumului caravanelor și avea apă și alimente din abundență. Bonaparte își instalează aici cartierul gene-

[1] A nu se confunda cu orașul vecin Ashdod, devenit al doilea port al Israelului după Haifa.

ral. Locuiește într-o chilioară albă la mănăstirea franciscanilor, în partea de apus a orașului... o mică încăpere văruită, care este arătată și astăzi turiștilor.

La 3 martie, statul-major ajunge în fața zidurilor albe ale Jaffei, strălucind în lumina soarelui, actuala Yafo, care nu mai este decît un gigantic bazar, devenit principala suburbie a Tel Avivului. *Frumoasa Jaffă* de unde pornise pe vremuri profetul Iona într-o călătorie care, după cum se știe, s-a terminat la un moment dat în pîntecele celei mai celebre dintre balene!... *Jaffa cea frumoasă* pe care un alt general, pe nume Marc Antoniu, o dăruise, ca dovadă a dragostei sale, unei alte frumoase, pe nume Cleopatra!... Amintirile trecutului sînt însă lăsate pe planul al doilea. Trebuie început asediul acestei „cetățui“, cum îi spune disprețuitor Bourrienne celebrului oraș ; el rezistă timp de două zile. Odată luat, este supus unui jaf înfiorător. Cei 2 000 de oameni care îl apărau sînt tăiați cu baionetele. Dromaderul François — cum li se spunea acum acestor călăreți ai deșertului — scrie : „Din toate părțile se aud strigătele și vaietele celor care nu au putut scăpa și care sînt, la rîndul lor, măcelăriți“. Trei pînă la patru mii de albanezi sau arnăuți, cum le spuneau turcii, s-au refugiat în fortăreață. Învingătorii i-au încercuit. Bonaparte trimite pe doi din aghiotanții lui — pe fiul lui vitreg, Beauharnais, și pe Croisier — „pentru a-i potoli, pe cît posibil, pe soldați“. De cum i-au văzut pe cei doi ofițeri cu eșarfă albă, asediații au început „să strige de la ferestre că vor să se predea dacă li se asigură viața și vor fi cruțați de masacrul la care este condamnat orașul“ :

— Dacă nu, tragem și ne vom apăra pînă la capăt.

Beauharnais și Croisier acceptă să-i facă prizonieri — „cu toate că întreaga garnizoană a orașului, luată cu asalt, fusese condamnată la moarte“ — și îi duc către tabăra franceză.

Cînd vede sosind masa aceea de oameni, Bonaparte ridică mîinile la cer :

— Ce vor să fac cu ei ? Am cu ce să-i hrănesc ? Am nave cu care să-i transport în Egipt sau în Franța ? Ce naiba mi-au făcut ?

Eugen și Croisier încearcă să se apere :

— Eram singuri în mijlocul unui mare număr de dușmani și nu ne-ați recomandat să potolim masacrul ?

— Da, desigur — răspunde Bonaparte —, în ceea ce privește femeile, copiii, bătrînii, populația pașnică, dar nu în ce privește soldații înarmați ; puteați mai degrabă să muriți, dar nu să mi-i aduceți pe acești nenorociți.

După care repetă strigînd :

— Ce vreți să fac cu ei ? !

Prizonierii au fost îngrămădiți în fața corturilor. Li s-au dat ceva biscuiți și pîine din proviziile, și așa foarte reduse, ale armatei. Pe urmă li s-au legat mîinile la spate.

Bonaparte convocă la sfat pe toți generalii de divizie. Sfatul se prelungi mai multe ore. Ce era de făcut cu cei 3 000 sau 4 000 de oameni ?

— Să-i trimitem în Egipt ?

— Ar fi necesară o escortă numeroasă și mica noastră armată ar rămîne prea slabă în inima unei țări dușmane. De altfel, cum să-i hrănești și pe ei și escorta pînă la Cairo, de-a lungul unui drum aflat pe un teritoriu inamic pe care l-am secătuit ?

— Să-i îmbarcăm ?

— Unde sînt vasele ? De unde să le iei ? De-ai îndrepta toate lunetele către mare și tot n-ai găsi nici măcar o pînză prietenă.

— Le-am putea reda libertatea ?

— Atunci oamenii ăștia s-ar duce imediat la Saint-Jean-d'Acre pentru a întări forțele pașalei sau s-ar năpusti către munții Nabulus, pricinuind mari neajunsuri forțelor noastre din spate și de pe flancul drept, și, în schimbul vieții pe care le-am crutat-o, ne-am găsi moartea. E absolut sigur. Ce înseamnă un cîine de creștin pentru un turc ?

Așa au trecut trei zile. În ziua a patra Bonaparte ia o hotărîre fără drept de apel : masacrarea tuturor, cu excepția a patru-cinci sute de egipteni și artileriști turci care ar fi putut fi înrolați.

Berthier încercă să demonstreze șefului lui cruzimea acestui ordin. Nu li se acordase prizonierilor „un fel de ospitalitate" în tabăra franceză ?

— Vezi — i-a răspuns Bonaparte arătîndu-i o mănăstire a capucinilor —, intră acolo, și crede-mă, n-o să mai ieși niciodată.

După care adaugă :

— Haide, domnule general-maior, dă poruncă să mi se execute ordinele.

Şi a urmat măcelul.

Oamenii, legaţi, au fost duşi pe ţărmul mării. În prima zi — la 8 martie — s-a tras în ei. Unii, relatează Bourrienne, „reuşesc să ajungă înot pînă la nişte stînci mai îndepărtate, unde să nu-i mai atingă gloanţele. Soldaţii îşi puneau armele pe nisip şi, spre a-i determina să se întoarcă, le făceau semnele de împăcare folosite de egipteni, care erau în uz în părţile acelea. Cei fugiţi se întorceau, dar, pe măsură ce înaintau, îşi găseau moartea şi dispăreau în valuri".

Apoi, în următoarele trei zile, pentru a economisi praful de puşcă, operaţia a fost terminată cu ajutorul baionetelor. Scîrbit şi revoltat, Peyrusse, viitorul vistiernic al imperiului, îi scria soţiei sale : „Cînd într-un oraş cucerit prin forţa armelor soldatul comite excese, jefuieşte, incendiază şi ucide tot ce întîlneşte în cale, el face toate acestea în virtutea legilor războiului şi omenirea dă uitării ororile săvîrşite. Dar atunci cînd, la două sau trei zile după asalt, cînd toate pasiunile s-au potolit, ai cruzimea să ordoni masacrarea cu baioneta a 3 000 de oameni care s-au predat de bunăvoie, nu încape îndoială că posteritatea va condamna această atrocitate, iar cei care au ordonat să fie comisă se vor număra printre călăii omenirii... Printre victime au fost găsiţi mulţi copii care, în ceasul morţii, se lipiseră de trupurile taţilor lor. Acest exemplu le va arăta duşmanilor noştri că nu se pot încrede în lealitatea francezilor şi, mai devreme sau mai tîrziu, va trebui să ispăşim sîngele celor 3 000 de victime..."

Şi „ispăşirea" a început chiar a doua zi...

La 11 martie, ciuma a început să facă ravagii. Vor pieri şapte pînă la opt sute de oameni. În aceeaşi zi, Bonaparte, însoţit de statul său major, a vizitat spitalele, ceea ce avea să-i prilejuiască într-o zi lui Gros pictarea faimoasei pînze.

Napoleon se juca cu moartea. Cu acelaşi calm cu care ordonase cu cîteva zile înainte îngrozitorul masacru îşi risca acum viaţa : „Aflîndu-se într-o încăpere strîmtă şi plină pînă la refuz, a ajutat la ridicarea cadavrului hidos al unui soldat ale cărui haine zdrenţuite erau pline de puroiul ieşit dintr-un buboi spart". Şi Desgenettes, care relatează acest episod, ştia doar ce însemna eroismul !

Medic-șef al armatei, el era, fără îndoială, eroul corpului medical care-l însoțea pe Bonaparte. Faima despre curajul acestui om, care disprețuia orice primejdie, a ajuns atît de mare, încît atunci cînd a căzut prizonier în timpul campaniei din Rusia, țarul l-a eliberat de cum i-a auzit numele.

La 14 martie, Bonaparte își părăsește cartierul din Jaffa — clădirea în care a locuit continuă să fie vizitată și astăzi — și armata se îndreaptă către Saint-Jean-d'Acre. Itinerarul trece mai întîi prin Tel Naskin — mai tîrziu Tel Napoleon —, apoi urmează un drum transformat peste un secol și jumătate în autostradă... după care armata schimbă direcția către apus. În ziua următoare se dă o luptă la Kakoum — pitorescul Yikkon —, iar seara Napoleon se oprește în apropiere de turnul de la Zeitah, pe unde avea să treacă, la înființarea statului Israel, frontiera cu Iordania. A doua zi se continuă marșul către nord și, la 18 martie, după ce a ocupat Haifa, părăsită de pașa El Djezzar-Măcelarul, Bonaparte își instalează cartierul general la Tel Chiqmona, un sat pescăresc situat între mlaștini și dune. Se va urca, desigur, pe Muntele Carmel, care domină întreaga regiune [1]. Nu departe de bivuacul lui, în apropiere de Bat Gallim, se află grota profetului Ilie, unde un alt cuceritor a oferit, într-o zi, o jertfă zeilor. Era Vespasian, care în anul 67 cucerea pentru Roma Galileea...

De la acest bivuac, Napoleon se mai putea urca și pe promontoriul de unde îmbrățișa cu privirea întregul golf al Haifei, închis la răsărit de dealuri și la nord de Saint-Jean-d'Acre, înconjurat de ziduri, un oraș de culoarea mierii părînd a se înălța din mare. De acolo, de pe creastă, zărește două vase engleze — „Tigrul“ și „Zealous“ — dominînd canonierele englezești și turcești. Bonaparte scoate un strigăt : dăduse ordin comandantului Standelet să aducă la Saint-Jean-d'Acre o flotilă care scăpase de la Abukir și care transporta 24 de tunuri de asediu. Era însă prea tîrziu pentru a-l mai preveni pe Standelet, care, fără să bănuiască primejdia, se pregătea să treacă de capul Car-

[1] Astăzi se poate ajunge în vîrful Muntelui Carmel cu metroul construit de un inginer francez. Din această cauză, probabil, stația terminus poartă neașteptatul nume de *Place de Paris*

mel. Culmea ghinionului, peste golf se lăsa pe neașteptate o ceață, iar flotila franceză continua să înainteze, neputîndu-l vedea pe inamic, care o aștepta ascuns în ceața ușoară. Apoi se dădu lupta... O luptă nefericită : au fost capturate șase vase. Numai trei au reușit să scape !

La 19 martie, armata trece rîul Belus, astăzi Quishon, și ajunge, în sfîrşit, pînă la Saint-Jean-d'Acre, astăzi Akko. Cine comandă această mizerabilă „moviliță de pietre" ? El Djezzar, sir Sidney Smith și, mai ales, un emigrat francez : Phélipeaux, fost coleg al lui Bonaparte la Şcoala militară din Paris... Phélipeaux, pe care micul corsican nu putea să-l sufere și căruia îi dăduse în timpul orelor furioase lovituri de picior pe sub bancă ! Aflat în fruntea excelentelor trupe turcești ale lui Djezzar-pașa și aprovizionat de flota engleză (au fost debarcați 800 de marinari), Phélipeaux îl va ține în șah pe fostul lui coleg de școală.

În timp ce armata este cantonată pe colinele aflate în afara bătăii tunurilor lui Phélipeaux, Bonaparte își instalează artileria pe Colina Ulcelelor, Tel Harassim, astăzi Colina Napoleon. Ludovic cel Sfînt și Richard Inimă de Leu își făcuseră și ei tabăra pe acolo ! Din acel loc înalt se poate vedea interiorul orașului asediat, vechile cartiere arabe, a căror înfățișare nu s-a schimbat de loc și care continuă să fie dominate de moscheea Jazzar, unde într-o casetă căptușită cu mătase se păstrează ca o comoară cîteva fire din barba lui Mahomed... Orașul care se așterne în fața lui Bonaparte este construit pe o fîșie de pămînt înaintînd în mare. El e înconjurat cu ziduri crenelate, flancate de turnuri și împănate cu tunuri. Aceste fortificații au fost construite cu materiale provenite de la vechile și puternicele ziduri înălțate pe vremuri de cruciați și căzute apoi de veacuri în paragină. Dinspre mare, care înconjură orașul din trei părți, cetatea este inexpugnabilă. Rămînea cartierul din fața Colinei Ulcelelor... Către acesta își îndreaptă, la 28 martie, Napoleon primul asalt. Este însă respins. Peste două zile este respins un atac al inamicului, în timp ce Djezzar-Măcelarul, imitîndu-l pe Bonaparte, pune să fie gîtuiți prizonierii pe care-i ia — se pare că în ciuda protestelor lui Phélipeaux și Sidney Smith. 250 de tunuri plus cele cîteva aduse de englezi își scuipă ghiulelele peste francezi. Asediații nu fac economie

de muniții, fiind aprovizionați din abundență. Bonaparte nu are decît puțină artilerie de cîmp ; bateriile mari de asediu nu au sosit încă, dar generalul-comandant este grăbit. Artileria franceză începe în curînd să ducă lipsă de muniții, astfel că Bonaparte îi trimite pe soldați să strîngă ghiulelele inamice, promițîndu-le că „vor fi plătiți după calibru : cele de 24 — doisprezece soli, cele de 18 — nouă soli, cele de 12 — opt soli, cele de 6 — șase soli, iar cele de 4 — patru soli".

În săptămîna patimilor „se instalează" asediul. În timp ce duelul dintre artilerii continuă, iar garnizoanei asediate îi sînt trimise înapoi propriile ei ghiulele, se sapă tranșee, deși, după cît se pare, prea puțin adînci. Și în fiecare zi se declară noi cazuri de ciumă. La 1 aprilie se dă al doilea asalt împotriva orașului, fără alt rezultat decît acela că Bonaparte era să fie ucis de un zid care s-a prăbușit lîngă el. Numărul morților și rîniților este mare. Peste o săptămînă, asediații încearcă un nou atac, dar și acesta este respins. Cadavrele se îngrămădesc în fața pozițiilor franceze. „Cadavrele acelea în descompunere, care ne serveau drept scut de apărare", cum va scrie dromaderul François.

Ca și altădată în fața Mantovei, Bonaparte nu poate sta pe loc ; îi place prea mult mișcarea și se plictisește îngrozitor. La 15 aprilie pornește la drum. Părăsește Saint-Jean-d'Acre pentru cîteva zile spre a alerga în ajutorul lui Kléber, care nu are decît 2 000 de oameni cu dînsul și este amenințat de un contraatac din partea pașalei din Damasc pe cîmpia Esdrelon-Umm el Ghanam, dominată de celebrul Munte Tabor. Forțele turcești numără 35 000 de oameni. Timp de 10 ore, oamenii lui Kléber luptă unul contra șaptesprezece. „Am fi schimbat bucuroși puțina pîine pe care o aveam — va spune vînătorul Pierre Millet — pe niște praf de pușcă și gloanțe, pentru că n-aveam timp să mîncăm. Chiar dacă am fi putut mînca, n-am fi făcut-o, pentru că eram atît de sfîrșiți din cauza setei și a oboselii, încît nici nu mai puteam vorbi". Deodată, soldații aud trei lovituri de tun. Un strigăt străbate cîmpul de luptă :

— Bonaparte !

De pe o înălțime a masivului Oaber-Simani, Napoleon își și dă seama de situație și se repede în galop spre locul luptei.

Trupele musulmane, „văzînd că generalul Kléber primește ajutor — relatează Nicolae Turcul —, au înțeles că erau încercuite și au încercat să se salveze prin fugă. Francezii, văzîndu-le cum fug în munți, au început să rîdă de frica lor. După aceea, generalul-comandant a venit către generalul Kléber. Cei doi generali s-au aruncat unul în brațele celuilalt și s-au sărutat". Potrivit spuselor aceluiași martor, generalul Bonaparte a trimis 500 de oameni ca să jefuiască și să dea foc marelui sat Genin pentru vina de a-l fi ajutat pe inamic. Două cătune din munții Nabulus împărtășesc aceeași soartă.

După aceea, Bonaparte se îndreaptă către Nazaret. Se oprește lîngă fîntîna Fecioarei și se instalează la hanul franciscan Casa Nova, unde ești întotdeauna foarte bine primit. Tot aici au fost îngrijiți rîniții. Astăzi te simți cuprins de emoție cînd, consultînd registrele parohiale, dai peste numele cîtorva soldați de-ai lui Bonaparte morți în acest loc, cu toate îngrijirile acordate de călugări.

Soldații republicii își aduc aminte că sînt creștini. Un soldat căruia îi fusese retezat un deget îl înmormîntează spunînd :

— Nu știu ce are să se aleagă de leșul meu, dar o să am un deget îngropat în Pămîntul Sfînt !

Este aproape sigur că la 17 aprilie Bonaparte n-a scăpat ocazia de a se urca pe Muntele Tabor, pe care se suise și Nabucodonosor și pe care s-a petrecut schimbarea la față a lui Hristos. În mireasma terebinților și a chiparoșilor, el a urcat, desigur, cu greu muntele sfînt — arabii îi spun Muntele Taurilor —, înțepîndu-se în mărăcini, rostogolind pietrele în mers, înfundîndu-și picioarele într-un pămînt gălbui ori negru și uscat ca cenușa... Dar, odată ajuns în vîrf, este răsplătit ! În fața lui se văd munții întunecați ai Libanului și cei albăstrui ai Siriei, iar departe, în zare, colinele ondulate ale Iordaniei de azi, peste care suflă vîntul înăbușitor dinspre sud, născut în inima deșertului Neghev...

La 18 aprilie, Napoleon se întoarce la Saint-Jean-d'Acre, unde continuă interminabilul asediu și atacurile. Fără să mai aștepte artileria, deși sosirea ei îi fusese anun-

țată, Bonaparte ordonă începerea ofensivei. Mina pusă, spune Peyrusse, „n-a avut alt efect decît dărîmarea unui colț al turnului...“, ceea ce nu i-a împiedicat pe „grenadieri să se urce plini de îndrăzneală pe breșa făcută, deși se vedea limpede că nu exista nici o posibilitate de pătrundere“.

În cele din urmă sosește și artileria, care este debarcată și pusă imediat în poziție de tragere, dar fără nici un succes. Reîncep asalturile infructuoase. După cel din 8 mai, relatează Bourrienne, „a început să se strige victorie, dar breșa, atacată din spate de turci, n-a mai fost folosită decît cu o oarecare nesiguranță, iar cei 200 de oameni intrați în oraş n-au fost susţinuți“.

— Da, Bourrienne! — exclamă Bonaparte a doua zi —, văd că cetățuia asta mizerabilă m-a costat mulți oameni și mi-a luat mult timp. Lucrurile au ajuns însă prea departe ca să nu mai fac o ultimă încercare. Dacă reușesc, așa cum sper, am să găsesc în oraș comorile pașalei și arme pentru 300 000 de oameni. Am să ridic și am să înarmez toată Siria, pe care a indignat-o atît de mult cruzimea lui Djezzar, încît, după cum ai văzut, populația se ruga lui Dumnezeu la fiecare atac ca el să fie înfrînt. Am să mă îndrept asupra Damascului și Alepului. Am să-mi sporesc armata, în timpul înaintării prin țară, cu toţi nemulțumiţii ; am să anunț poporului desființarea robiei și a stăpînirii tiranice a pașalelor. Am să ajung la Constantinopol cu mase de oameni înarmați. Am să răstorn imperiul turcesc. Am să întemeiez în Răsărit un nou și mare imperiu, care are să-mi asigure locul pentru posteritate, și poate că am să mă întorc la Paris prin Adrianopol sau prin Viena, după ce voi fi desființat casa de Austria !

A doua zi, visul se destramă încă o dată. Grenadierii se aruncară prin breșă ca niște nebuni, dar fură întîmpinați cu un foc ucigător și ultimul salt — al optulea — eșuă...

Bonaparte hotărîse încă din ajun :

— Dacă nu reușesc cu ultimul asalt pe care vreau să-l încerc, plec imediat, pentru că timpul mă grăbește. Nu mai ajung la Cairo înainte de mijlocul lunii iunie.

Presimțind Abukirul, el prezisese :

— Atunci vîntul este favorabil pentru a ajunge dinspre nord în Egipt. Constantinopolul va trimite trupe la Alexandria și la Rosetta, și trebuie să fiu acolo. Cît despre armata care va veni mai tîrziu pe uscat, nu-mi fac griji că o să sosească anul acesta. Am să distrug totul pînă la intrarea în deșert. Am să fac imposibilă trecerea unei armate doi ani de acum înainte.

În ziua de 11 mai, Bonaparte renunță la asediu ! Din cauza unui mic fort mizerabil, trebui să dea înapoi ! Poate că avea dreptate Kléber cînd ofta :

— Atacăm după sistemul turcesc o cetate apărată cu metode europene.

Simți o strîngere de inimă citind proclamația adresată la 17 mai supraviețuitorilor campaniei din Palestina :

— Soldați, ați străbătut deșertul care desparte Africa de Asia mai repede decît o armată arabă. Cele 30 de vase pe care le-ați văzut sosind în fața Acrei acum douăsprezece zile aduceau armata care trebuia să asedieze Alexandria, dar, obligată să vină în fugă la Acra, ea și-a găsit sfîrșitul acolo ; o parte din steagurile ei vor da strălucire intrării voastre în Egipt. În sfîrșit, după ce am luptat cu o mînă de oameni timp de trei luni în inima Siriei, după ce am capturat 40 de tunuri de cîmp, 50 de steaguri și am făcut 6 000 de prizonieri, după ce am distrus fortificațiile de la Gaza, Jaffa, Haifa, Acra, ne reîntoarcem în Egipt ; anotimpul prielnic debarcărilor mă cheamă acolo. Încă cîteva zile și ați fi putut să-l prindeți pe pașă chiar în palatul lui ; însă în acest anotimp, nu merită să irosim cîteva zile pentru cucerirea fortăreței de la Acra. Vitejii pe care i-aș fi pierdut acolo sînt astăzi necesari pentru operații de mai mare însemnătate. Soldați, avem în față o perioadă de trudă și de primejdii. Veți avea noi prilejuri să vă acoperiți de glorie !

Și aceeași legendă va învălui lamentabila întoarcere în Egipt. Tragedia — soră cu retragerea din Rusia — începe cu abandonarea ciumaților, „lucru care a străpuns inima soldaților — va spune vînătorul Pierre Millet —, văzînd că nenorociții lor frați de arme trebuiau lăsați la discreția barbarilor, care le tăiau capul de îndată ce plecam. Mulți dintre acești nenorociți strigau în urma noastră, implorîndu-ne să nu-i lăsăm“. Unii au primit opiu ca să-l

ia ca otravă, dar se pare că rezultatele n-au fost „satisfăcătoare"...

Toată artileria este ascunsă nu departe de țărm, după care lunga coloană pornește spre sud, înaintînd cu greu prin nisip, sub un soare de plumb. La Haifa sînt regăsiți ciumații și răniții lăsați cînd armata se îndrepta spre Saint-Jean-d'Acre.

„Am văzut — va relata Bourrienne — cum erau abandonați în orzării schilozii, răniții, ciumații sau cei doar bănuiți că aveau ciumă. Armata mărșăluia în lumina torțelor cu care erau incendiate orășelele, tîrgurile, satele, cătunele, bogatele recolte care acopereau pămîntul... Nu eram înconjurați decît de muribunzi, de jefuitori și de incendiatori ; muribunzi aruncați la marginea drumului spuneau cu glas stins : «Nu sînt ciumat, sînt doar rănit» și, ca să-i convingă pe cei ce treceau, unii își redeschideau rănile sau își făceau altele. Nimeni nu-i credea. Fiecare spunea : «Cu ăsta s-a terminat» și își continua drumul".

E mai bine să moară altul !

Lui Bonaparte îi ajunge la urechi zvonul că oamenii îl condamnă. Printre alții, grenadierii din Regimentul 69 nu-și ascundeau cuvintele de ocară la adresa generalului lor. Napoleon i se adresează lui Audibran, însărcinat cu construirea cuptoarelor pentru armată :

— Ce se vorbește despre ridicarea asediului de la Saint-Jean-d'Acre ?

Cel întrebat îi răspunde în limba lui provensală :

— Se spune că ați azvîrlit o petardă în noroi...

La 21 mai, armata în retragere, spre a nu spune în derută, ajunge la Tantourah, astăzi Dor. În ziua aceea era o căldură înăbușitoare. Oamenii nu se pot odihni „decît pe nisipul arid și fierbinte, iar în dreapta lor marea neprietenoasă și pustie". Numărul răniților și bolnavilor este de pe acum considerabil. Bonaparte, imediat ce i se înalță cortul, îl cheamă pe Bourrienne pentru a-i dicta o notă : toată lumea trebuie să-și continue drumul pe jos !

— Toți caii, măgarii și cămilele vor fi puși la dispoziția răniților, bolnavilor și ciumaților care mai dau semne de viață... Du-i-o lui Berthier.

Abia s-a reîntors Bourrienne, că Vigogne, grăjdarul generalului-comandant, intră și el în cort, salutînd și întrebîndu-l :

— Domnule general, ce cal vă opriți ?

Întrebarea îl face să sară în sus pe Bonaparte, care nu-și poate stăpîni furia. Îl plesnește pe grăjdar cu cravașa peste obraz, urlînd :

— Toată lumea merge pe jos, jigodie ! Cu mine în frunte ! N-ai auzit ordinul ? Ieși !

„Oamenii căutau să nu-și dea calul pentru bolnavii care erau bănuiți de ciumă — spune în continuare Bourrienne. — Se luau cu grijă informații despre felul bolii ; cît despre răniți și schilozi, acestora nu li se făcea nici o greutate. Eu aveam un cal foarte bun de călărie, un măgar și două cămile ; am dat totul cu cea mai mare plăcere, dar mărturisesc că i-am spus servitorului să facă tot ce-i va sta în putință ca pe calul meu să nu nimerească vreun ciumat".

După aceea, marșul continuă pe drumul cel mai scurt. Armata o luă de-a lungul coastei, evitînd să se abată pe la Zeitah, ca la ducere. Cerul era întunecat de fumul satelor incendiate de francezi. La 22 mai, Bonaparte se opri la ruinele amfiteatrului din Cezareea. Își făcu tabăra printre zidurile, acum acoperite de verdeață, care fuseseră înălțate de cruciați, apoi dărîmate în cea mai mare parte de revărsarea furiei musulmane.

La 24 mai, cînd trece din nou prin Jaffa cu ciumații ei, învinsului de la Saint-Jean-d'Acre îi este foarte greu să mai creadă în steaua lui. Se duce iarăși să-i vadă pe bolnavi, străbătînd în grabă sălile și lovindu-și ușor cu cravașa marginile răsfrînte ale cizmelor. În timp ce merge cu pași mari, repetă :

— Fortificațiile sînt distruse. Soarta mi-a fost potrivnică la Saint-Jean-d'Acre. Trebuie să mă întorc în Egipt pentru a-l apăra de dușmanii care vor sosi. În cîteva ore, turcii vor fi aici ; toți cei care se simt în stare să se ridice, să vină cu noi, vor fi transportați pe brancarde și pe cai.

Răspunsul a fost o tăcere adîncă.

Ce era de făcut cu acești nenorociți ? „Să-i lei în starea în care se aflau — va spune Bourrienne — însemna în mod evident să răspîndești ciuma în rîndurile restului armatei". Li s-a dat oare otravă celor care mai erau în viață ? Acest fapt este negat de unii martori și afirmat de alții, printre care și de Bourrienne. Desgenettes va preciza

chiar : „Unii au eliminat otrava vomitînd-o, s-au ușurat, s-au vindecat și au povestit apoi tot ce s-a petrecut". În orice caz, cînd turcii au intrat în Jaffa, n-au mai găsit decît șapte bolnavi în viață.

Presărîndu-și drumul cu cadavre, armata a părăsit Jaffa la 28 mai, îndreptîndu-se spre Cairo. Bonaparte nu va ajunge în capitala „lui" decît la 14 iunie, trecînd prin Gaza și El Arish. În timpul acestui lung marș are răgazul să se gîndească la situația lui, de loc strălucită : din cei 45 000 de oameni debarcați în anul precedent la Alexandria nu mai rămăseseră decît jumătate. Victoriile și înfrîngerile costaseră mult sînge. Așa că Bonaparte spera să poată crea o armată formată din negri. El va da ordin lui Desaix, care se mai afla în Egiptul de Sus, să cumpere „două pînă la trei mii de negri de peste 16 ani". Peste o lună se va adresa cu aceeași cerere sultanului din Darfour, negutător de sclavi negri.

Înaintînd cu greu prin nisipul fierbinte, el trebuie să recunoască un fapt evident : era pentru prima oară învins.

— Imaginația mea a murit la Saint-Jean-d'Acre, avea să spună mai tîrziu împăratul, adăugînd :

— Și planurile, și visurile mele... Anglia a distrus totul !

Dar acest eșec avea să treacă aproape nebăgat în seamă datorită vizitei generalului victorios la Nazaret și, de asemenea, datorită victoriei de la Muntele Tabor, acolo unde trecutul — și încă ce trecut ! — reînvia sub pașii lui... Un ton epic avea să transforme înfrîngerea într-un episod glorios. Soldații de la Rivoli vor fi comparați cu cruciații lui Godefroy de Bouillon, veniți să salveze „locurile sfinte".

Phélipeaux a murit de ciumă. Numai englezii aveau să-l creadă pe sir Sidney cînd va profetiza, scriind lui Nelson : „Cîmpia Nazaretului este sfîrșitul extraordinarei cariere a lui Bonaparte".

12

GENERALUL „BONATTRAPE“[1]

DE LA TRIUMF LA PRĂBUȘIRE
NU-I DECÎT UN PAS. AM VĂZUT CĂ ÎN CELE
MAI IMPORTANTE ÎMPREJURĂRI UN FLEAC
HOTĂRĂȘTE ÎNTOTDEAUNA CELE MAI
MARI EVENIMENTE.

Napoleon

„A sosit la Cairo cel *Bine-Ocrotit*, comandantul armatei franceze, generalul Bonaparte, care iubește religia lui Mahomed — anunță Divanul. — L-am văzut toți cu ochii noștri și l-am atins cu mîinile noastre. A ajuns cu bine și sănătos, mulțumind Domnului pentru bunăvoința pe care i-o arată“.

— Am aflat că unii dușmani au răspîndit zvonul morții mele — le-a spus generalul-comandant notabililor egipteni veniți să-l întîmpine la porțile orașului. — Uitați-vă bine la mine și convingeți-vă că sînt cu adevărat Bonaparte.

Șeicul El-Bekry, primul și cel mai respectat membru al numeroasei familii a lui Mahomed, i-a oferit în dar generalului un minunat cal arab negru, avînd pe el un valtrap brodat cu aur, perle și pietre scumpe. Calul era purtat de căpăstru de un tînăr mameluc pe nume Rustam, sclav al șeicului, pe care acesta l-a dăruit, de asemenea, lui

[1] „Cel ce duce bine de nas“, joc de cuvinte creat prin anagramarea numelui Bonaparte. — *Nota trad.*

Bonaparte. Cît ai clipi, *Abunaparte* încălecă și, așezîndu-se în fruntea cortegiului, intră triumfal în oraș prin poarta Bab-el-Nassar, zisă a Victoriei.

„Intrat în serviciul generalului-comandant — va povesti Rustam în pitoreasca lui relatare —, domnul Elias m-a dus la general, care m-a primit în salonul lui. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să mă tragă de urechi. M-a întrebat dacă știu să călăresc. I-am spus că da. M-a mai întrebat dacă știu să lovesc cu sabia. I-am spus :

— Da, am dat de mai multe ori cu sabia în arabi.

Rustam a arătat cicatricea unei răni pe care o avea la mînă.

— Foarte bine. Cum te numești ?

— Yahia.

— Dar ăsta-i un nume turcesc. Ce nume purtai în Georgia ?

— Rustam.

— Nu vreau să porți un nume turcesc. Vreau să porți numele de Rustam.

După ce s-a dus în camera lui, mi-a adus o sabie încrustată cu șase diamante mari pe mîner și o pereche de pistoale lucrate cu aur. Mi-a spus :

— Uite, sînt ale tale. Ți le dau și voi avea grijă de tine.

M-a dus într-o cameră plină de hîrtii. M-a pus să i le duc pe toate în biroul lui. În aceeași zi i-am servit masa la ora 8 seara. După ce a luat masa, a cerut trăsura ca să facă o plimbare în jurul orașului. L-a chemat și pe domnul Lavigne, grăjdarul lui, ca să mi se dea un cal arab bun și o șa turcească frumoasă, după care ne-am dus la plimbare, iar eu călăream lîngă ușa trăsurii lui.

În aceeași seară mi-a spus :

— Iată dormitorul meu. Vreau să te culci lîngă ușă și să nu lași pe nimeni să intre. Mă bizui pe tine.

I-am spus prin domnul Elias, care era lîngă mine :

— Sînt foarte fericit că mă bucur de încrederea sa și mai degrabă aș muri decît să mă depărtez de ușă și să las pe cineva să intre în cameră. Puteți să vă bazați pe mine".

Timp de o lună — pînă la 14 iulie —, Bonaparte n-avea să părăsească Cairo. Simte oare că, după îngrozitoa-

rea-i retragere, trebuie să pună din nou mîna pe frîne? Mai mulți agitatori au fost întemnițați în fortăreață. Bonaparte a hotărît să fie împușcați. La 23 iunie, generalul Dugua i-a făcut următoarea propunere: „Împușcările devenind frecvente în fortăreață, propun, domnule general, să le înlocuim cu un călău. În felul acesta vom cruța cartușele și vom face mai puțin zgomot". „*De acord*", a scris Bonaparte pe marginea propunerii. Șapte litere care ar fi fost mai bine să lipsească de sub iscălitura viitorului împărat...

La 14 iulie, aflînd că Murad-bei și-a așezat tabăra la piramide, Napoleon își transferă acolo cartierul general, dar a doua zi un curier îi aduce vestea că, secondați de englezii lui Sidney Smith, nouă pînă la zece mii de turci sînt în curs de debarcare și au și ocupat fortul Abukir, nu departe de Alexandria, masacrîndu-i garnizoana. Fără să stea pe gînduri, Bonaparte s-a pus în mișcare în fruntea unei armate de 10 000 de oameni. I-a trebuit o săptămînă ca să ajungă la Alexandria; chiar a doua zi după sosire a părăsit portul, petrecîndu-și noaptea la mai puțin de două leghe de Abukir. La 25 iulie, cele două armate se aflau față în față; și au rămas astfel două ore îndelungate, „într-un calm prevestitor de furtună", avea să povestească Bonaparte.

— Această bătălie va hotărî soarta lumii, i-a spus el lui Murat.

Primul cuvînt l-au avut bateriile franceze. Surprins de violența focului, primul val al turcilor s-a risipit. Atunci s-a năpustit Lannes, împingîndu-i pe otomani către cîmpie, unde îi aștepta cavaleria. Într-o oră, prima linie turcă este aruncată în mare. Rămîne a doua linie, al cărei centru ocupă reduta de pe Muntele Vizir și care dispune de 17 guri de foc. Chiar de la începutul acțiunii, artileria franceză îl atacă pe inamic din spate. Prin spărtura provocată de artilerie năvălește Murat urmat de 600 de cavaleriști și îi masacrează pe turci în mod înfiorător.

— Oare cavaleria a jurat să facă astăzi totul? — exclamă Bonaparte.

Regimentul 18 de linie luptă, totuși, din răsputeri, dar este copleșit de ieniceri, care, căpătînd cîte o egretă de argint de fiecare francez doborît, mînuiesc cu furie sabia,

omorîndu-i pînă și pe răniți. Întărîtat de acest spectacol, pus la ambiție de exclamația generalului lor, Regimentul 69 de linie aleargă în ajutorul Regimentului 18 și reușește să pătrundă în redută. Atunci, cavaleria lui Lannes se năpustește spre tabăra lui Mustafa-pașa, seraschierul Rumeliei, cu barba-i albă, care lupta ca un erou. Grav rănit, el ține piept francezilor și, cu o clipă înainte de a se preda, îl rănește pe Murat la falcă. Viitorul cumnat al lui Bonaparte ripostează retezîndu-i pașalei două degete cu o lovitură de sabie. Napoleon va bandaja el însuși mîna celui învins cu batista sa...

Sfîrșitul bătăliei va fi un adevărat măcel : „Pe valuri — va povesti Napoleon — pluteau mii de turbane și de eșarfe, pe care marea le arunca pe urmă pe țărm". Printre rarii supraviețuitori se afla viitorul kediv Mehmet-Ali, întemeietorul ultimei dinastii egiptene. Francezii nu aveau să deplîngă decît 200 de morți.

— Domnule general — a exclamat Kléber, în timp ce soarele se lăsa peste cîmpul de bătaie —, sînteți mare cît lumea întreagă, dar lumea nu-i de ajuns de mare pentru dumneavoastră !

Napoleon avea să spună într-o zi :

— A fost una dintre cele mai frumoase bătălii din cîte am văzut.

Dar în scrisoarea sa către Directorat va mărturisi că lupta îi păruse „cea mai oribilă" din cîte îi fusese dat să vadă.

După bătălie, Bonaparte a trimis un ofițer la bordul vasului amiral englez pentru a trata un schimb de prizonieri. Amiralul englez i-a dat parlamentarului un exemplar din *Gazette Française de Francfort* purtînd data de 10 iunie 1799. Bonaparte nu mai primise de 10 luni nici o știre din Franța, astfel că a parcurs ziarul cu o grabă febrilă.

— Ei bine — i-a spus el după aceea lui Bourrienne —, presimțirile mele nu m-au înșelat : Italia e pierdută ! ! ! Mizerabilii ! Toate roadele victoriilor noastre au dispărut. Trebuie să plec.

Pe urmă îl chemă pe Berthier și stătu patru ore închis cu el. După Berthier îl chemă pe amiralul Ganteaume, care se aflase cu un an înainte pe bordul vasului

„L'Orient", incendiat la Abukir, și care scăpase de dezastru ca prin minune. Devenit comandant al forțelor navale folosite pe Nil și de-a lungul coastelor Africii, prezent la toate operațiile, era firesc ca Bonaparte să-și încredințeze soarta în mîinile lui pentru a se întoarce în Franța. Ganteaume îi oferi tot ce avea mai bun : două fregate venețiene, „Muiron" și „Carrère", singurele bastimente de război aflate în port în stare de plutire. Alte două nave mai mici — „Revanche" și „Fortune" — vor putea să se alăture fregatelor.

Bonaparte se întreținu apoi cu Marmont, care se bătuse ca un leu în tot timpul campaniei, atît la piramide cît și la Alexandria, unde, însărcinat cu apărarea orașului, a rezistat victorios atacului flotelor engleze și turce.

— Marmont — îi spuse el —, sînt hotărît să mă reîntorc în Franța și sper să te iau cu mine. Situația din Europa mă obligă să iau hotărîri mari ; armatele noastre sînt copleșite de încercări și Dumnezeu știe pînă unde a pătruns inamicul. Roadele atîtor eforturi, ale valurilor de sînge vărsat ne scapă. Așa stînd lucrurile, ce pot face acei oameni incapabili aflați la conducerea treburilor ?... În lipsa mea, s-a prăbușit totul. Să nu așteptăm ca distrugerea să fie completă, pentru că atunci n-ar mai exista nici un remediu. Traversarea mării pentru reîntoarcerea în Franța este riscantă, dificilă, hazardată, deși nu chiar ca atunci cînd am navigat încoace, și norocul, care m-a ajutat pînă în prezent, nu mă va părăsi tocmai acum. În plus, trebuie să știi să cutezi ; cine nu-și asumă nici un risc n-are nici o șansă de cîștig. În Franța se va afla aproape în același timp atît despre distrugerea armatei turcești la Abukir, cît și despre sosirea mea. Prezența mea, exaltînd spiritele, va reda armatei încrederea care-i lipsește, iar cetățenilor, speranța într-un viitor mai bun. Se va produce o mișcare de opinie de pe urma căreia Franța nu va avea decît de cîștigat. Trebuie să încercăm să ajungem acolo, și vom ajunge !

Fără îndoială că Bonaparte se afla aproape în imposibilitate de a cere „permisia" cuvenită ministrului de război, dar aceasta nu l-a împiedicat să ia hotărîrea de a-și părăsi postul și armata.

La 11 august s-a reîntors la Cairo, ascunzînd cu grijă planul de plecare. Anunță pur și simplu că pleacă pentru

o inspecție în Deltă. Nici măcar Kléber, care urma să rămînă în locul lui Bonaparte, nu era la curent cu planul acestuia. Excepție a făcut doar cu Pauline Fourès, pe care nu avea să o ia cu dînsul :

— Aș putea fi prins de englezi — îi explică el în ajunul plecării —, și pe tine trebuie să te preocupe gloria mea. Cîte n-ar spune englezii dacă ar găsi o femeie la bordul corăbiei mele ?

La 18 august părăsește orașul Cairo. De la Boulak, o ambarcație îl duce pe Nil pînă la Menuf. A doua zi, înainte de a încăleca, împinge comedia pînă la a-i scrie lui Kléber, care se află la Damietta : „Veți primi o scrisoare în ziua de 3 sau 4 fructidor (20 sau 21 august). Plecați, vă rog, imediat la Rosetta... Am de discutat cu dumneavoastră unele probleme extrem de importante..."

La 21 august, fugarul simulează că se îndreaptă spre Alexandria, dar în realitate o ia înspre El-Rahmanyeh. „Pe drum — relatează Rustam în limba lui pitorească — am întîlnit mulți arabi care ne barau trecerea. I-am cerut generalului îngăduința să-i atac pe arabi împreună cu călăuzele care formau escorta lui. El mi-a spus :

— Da, du-te, dar bagă de seamă să nu cazi în mîinile arabilor, că n-au să te cruțe !

Aveam un cal foarte bun, nu mă temeam de nimic și eram bine înarmat : aveam două perechi de pistoale, o sabie, o flintă și o măciucă la șa. După șarjă, generalul l-a întrebat pe domnul Barbanegra, care o comandase, dacă m-am comportat bine. El i-a spus :

— Da, este un soldat viteaz, a rănit doi arabi.

După asta, generalul mi-a dăruit în aceeași zi un pumnal de onoare, care m-a bucurat foarte mult. De atunci nu m-am mai despărțit de el. În ziua aceea ne-am culcat în deșert, pe nisip".

La 20 august, ajuns la trei leghe de El-Rahmanyeh, Bonaparte i-a ordonat generalului Menou să plece din Rosetta la „o jumătate de ceas după primirea prezentului ordin" spre a se duce la fîntînă, adică în același loc unde se aflase cartierul general în ziua bătăliei de la Abukir. În ziua de 21 Menou sosește la locul indicat și începe discuția.

— Unde plecați, domnule general ? — îl întreabă el pe Bonaparte.

— În Franța.
— Cum se poate ! Nu vă gîndiți că ne sînteți necesar ?
— O să fiu mai necesar acolo. Odată ajuns la Paris, voi alunga mîna aceea de avocați care-și bat joc de noi și care sînt incapabili să guverneze republica ; mă voi pune în fruntea guvernului, voi uni toate partidele, voi restabili Republica Italiană și voi consolida această măreață colonie a noastră.

La 22 august, după ce și-a petrecut noaptea la Ber-el-Gitas, Bonaparte și cei ce-l însoțeau s-au oprit nu departe de Alexandria, pe plaja în fața căreia se aflau cele două fregate. Ganteaume, temîndu-se ca nava engleză văzută în cursul dimineții plutind către est să nu se întoarcă, a cerut ca îmbarcarea să nu se facă decît noaptea. Numai cîțiva ofițeri, servitorii și ghizii s-au urcat pe bord. În așteptare, *Abunaparte* a adresat o scrisoare Divanului din Cairo, născocind, pentru a-și explica fuga, o poveste întreagă...

„Aflînd că escadra mea era pregătită și că o armată formidabilă se afla îmbarcată pe vasele ei ; convins, așa cum v-am spus în mai multe rînduri, că, atîta timp cît nu-i voi distruge printr-o singură lovitură pe toți dușmanii mei, nu mă voi putea bucura în liniște și pace de Egipt, care este cea mai frumoasă parte a lumii, am luat hotărîrea să iau comanda escadrei mele, lăsînd drept comandant în timpul cît voi lipsi pe generalul Kléber, om distins și plin de merite, căruia i-am recomandat să le arate preoților și șeicilor aceeași prietenie pe care le-am arătat-o și eu".

Bonaparte nici n-a îndrăznit să dea ochi cu „omul distins și plin de merite". Kléber nu fusese prevenit în nici un fel de plecarea lui ! Printr-o scrisoare așternută în grabă, îi anunța plecarea, precipitată de „teama ca vasele engleze să nu apară dintr-o clipă într-alta", și încerca să-i explice, de bine de rău, motivele acestei plecări : „Numai interesele patriei, gloria ei, supunerea ce-i datorez, evenimentele extraordinare care au avut loc de curînd acolo mă determină să plec, trecînd printre escadrele dușmane, pentru a mă duce în Europa. Voi fi cu mintea și cu inima alături de voi ; izbînzile voastre îmi vor fi la fel de scumpe ca și cînd aș fi luat parte și eu la ele și voi considera drept

rău folosită fiecare zi din viața mea în care nu voi fi făcut ceva pentru armata al cărei comandant vă las".

Şi îi mai dădea un sfat, care constituia o dovadă suficientă a eşecului acelei cuceriri inutile şi imposibil de apărat :

„Dacă, datorită unor evenimente neprevăzute, toate încercările se vor dovedi zadarnice şi pînă în luna mai nu veţi fi primit nici un ajutor şi nici veşti din Franţa şi dacă, în cursul acestui an, cu toate precauţiile, ciuma s-ar întinde în Egipt şi v-ar omorî mai mult de 1 500 de oameni, cred că, în asemenea caz, nu va mai trebui să vă hazardaţi să susţineţi campania viitoare şi sînteţi autorizaţi să încheiaţi pace cu Poarta Otomană, chiar dacă evacuarea Egiptului ar fi condiţia principală..."

Cînd Kléber citi aceste rînduri, care oglindeau stinghereala semnatarului lor, explodă :

— Omul nostru a plecat ca un sublocotenent care o şterge după ce a umplut cafenelele garnizoanei de vuietul datoriilor lui la cărţi şi al isprăvilor lui.

Dimpotrivă, armata, găsind această mutare pe tăcute plină de haz, avea să admire fabulosul drum al fregatei printre navele britanice şi să-l boteze pe comandantul ei *generalul Bonattrape...*

În dimineaţa zilei de 23 august, navele „Muiron" şi „Carrère" ridicară ancora. La bordul celor două mici fregate se urcaseră Murat, Berthier, Duroc, Lannes şi Marmont. Ce vînat bun pentru o escadră engleză ! Bonaparte îl împiedică pe Ganteaume să pornească pe itinerarul obişnuit. Cu extraordinarul lui simţ de prevedere, el ordonă :

— Vreau să mergeţi prin Mediterană, pe cît posibil, de-a lungul coastei Africii. Veţi urma această rută pînă în sudul Sardiniei. Am acolo o mînă de viteji şi ceva artilerie ; dacă vin englezii, eşuez în nisip ; am să ajung pe uscat cu trupa mea în Oran, Tunis sau alt port, de unde am să găsesc eu mijlocul să mă îmbarc din nou.

A doua zi după plecare, Rustam se prezentă la stăpînul său :

— Ei, ce e Rustam ? Cum îţi merge ?

— Foarte bine, dar foarte neliniştit de soarta mea...

— De ce ?

— Toată lumea spune că la sosirea în Franţa o să mi se taie capul, pentru că şi mamelucii cînd prindeau soldaţi francezi le tăiau capul. Asta mă cam nelinişteşte. Dacă e adevărat ce se spune, aş vrea să se întîmple acuma, ca să nu mai sufăr pînă cînd ajungem în Franţa !

Bonaparte îl trase de urechi, „ca în fiecare zi" :

— Cei care ţi-au spus astea sînt nişte proşti. Nu te teme de nimic. O să ajungem în curînd la Paris şi o să avem multe femei frumoase şi mulţi bani. Aşa că vezi că o să ne fie mai bine, mult mai bine decît în Egipt !

Dar, în primele 21 de zile, vîntul, care sufla dinspre vest sau nord-vest, le este tot timpul neprielnic, împingînd fără încetare spre coastele Siriei sau spre Alexandria cele două fregate, care, de altfel, „mergeau prost", după cum avea să spună Napoleon. „La un moment dat — relatează Bourrienne — a fost chiar vorba să ne întoarcem în portul de unde plecasem, dar Bonaparte a spus că preferă să înfrunte orice decît să se întoarcă. Ziua mergeam pînă la o anumită distanţă spre nord, iar seara ne apropiam de Africa pînă se zărea coasta".

La căderea nopţii nu aprindeau nici o lumină, de frică să nu fie reperaţi de vreuna din navele lui Sidney Smith. De altfel, Bonaparte părea dus pe altă lume : calmul îl părăsise ! „Frica să nu cadă în mîinile englezilor nu-l părăsea o clipă — va spune unul din cei ce-l întovărăşeau —, asta era teama lui cea mai mare". În sfîrşit, la 13 septembrie a început să bată vîntul dinspre est şi fregatele au părăsit Africa în dreptul Cartaginei cu direcţia Sardinia.

Călătoria, care a durat 47 de zile, li s-a părut tuturor interminabilă. O singură distracţie : poveştile cu strigoi pe care Bonaparte nu înceta să le spună însoţitorilor lui Se jucau şi cărţi, şi anume „21". Revoluţia transformase regii în *genii*, reginele în *libertăţi*, valeţii în *egalităţi*, aşii în *legi*. Uneori regii deveneau *înţelepţi* sau *filozofi*, iar reginele *virtuţi*...

Generalul-comandant trişa pe faţă. „Trebuie să spun — va preciza Bourrienne — că nu profita de loc de micile matrapazlîcuri pe care le făcea şi că la sfîrşitul partidei restituia tot ce cîştigase, iar cîştigul se împărţea. Cîştigul îi era indiferent, dar norocul îi era dator, la momentul

oportun, cu un as sau cu un decar, așa cum îi datora un timp favorabil în ziua unei bătălii".

Bonaparte plutea spre necunoscut. Veștile din Franța păreau acum foarte vechi ! Ele datau de la începutul lunii iunie, iar la Paris nu se putea spera să se ajungă înainte de mijlocul lunii octombrie. Patru luni ! Va găsi el țara ocupată ? Directoratul răsturnat ? Cum avea să fie primit ? Prezența lui nu putea fi oare considerată drept o primejdie pentru cei — cunoscuți sau necunoscuți — care dețineau puterea ? Dat fiind că „sabia" despre care vorbea Barras se întorcea, nu avea să se recurgă la pretextul „dezertării" și al eșecului campaniei din Siria pentru a pune capăt carierei candidatului la rolul de dictator ? Cei ce-l întovărășeau, tot atît de neliniștiți ca și dînsul — arestarea lui Bonaparte le-ar fi compromis și lor întreg viitorul —, îi pîndeau fiecare cuvînt. Dar „nimic din ceea ce spunea nu arăta încă ce avea de gînd să facă", va povesti aghiotantul său Lavalette. „Cîte un cuvînt scăpat, cîte o nălucire, unele insinuări indirecte" le dădeau însă „mult de gîndit". Napoleon nu devenea mai volubil nici cînd vorbea despre Directorat. Disprețul lui pentru acesta era total.

La 1 octombrie „Muiron" intră în portul Ajaccio. Imediat, o mulțime de oameni încep să se agite în bărci, dînd ocol pupei. O bătrînă îmbrăcată în negru ridică brațele către general, strigînd :

— *Caro figlio !*

În cele din urmă, Bonaparte o vede și strigă și el :

— *Madre !*

Este doica lui...

Pentru ultima dată în viață — dar cine putea să prevadă atunci cum avea să se împlinească cel mai neobișnuit destin din istorie —, Napoleon petrece cîteva zile în orașul lui natal, locuind împreună cu statul său major în draga lui *Casa*, renovată, potrivit dispozițiilor lui, de doamna Letiția, care se ocupase de toate cele necesare. Își regăsește casa așa cum poate fi văzută și azi : cămăruța lui cu patul de nuc, cu noptiera Ludovic al XVI-lea, tavanul jos cu grinzi aparente. Salonul mamei sale devenise aproape somptuos. Noua galerie, cu cele 12 ferestre care dădeau spre strada Poivre și cu pereții zugrăviți în dungi albastre și galbene, este inaugurată printr-o masă

de 40 de persoane. Invitații apreciază în mod deosebit vinul nou din acel an ; este excelent și se vinde la Ajaccio cu doi sous sticla. Bonaparte se duce și la Milelli, pe urma amintirilor din tinerețe. De acolo, priveliștea spre golf este atît de frumoasă...

Vîntul nu este deloc bonapartist. Marea este absolut liniștită. Abia la 8 octombrie, briza îi îngăduie flotilei să pornească în larg. Seara, la apusul soarelui, 14 vase cu pînze engleze își fac apariția la orizont. De pe vasele lui Sidney Smith, cele patru nave ale lui Napoleon se văd și mai bine, pentru că soarele le luminează din plin. Englezii se puteau plasa, desigur, între „Muiron“ și coastă, și, în cazul acesta, cum mai puteau trage tunurile de pe cele două fregate ? Ganteaume propune să se întoarcă în Corsica.

— Nu — îi răspunde Bonaparte —, nu, toate pînzele sus, toată lumea la posturi. Direcția nord-vest, înainte spre nord-vest !

Generalul indică îndată cîteva persoane. Dacă flota engleză se îndreaptă spre fugari, avea să fie coborîtă o șalupă și se va încerca să se ajungă la țărm vîslind puternic. Noaptea trece plină de neliniște. Dimineața, primele raze ale soarelui arată că, din fericire, escadra inamică se îndrepta cu hotărîre spre nord-est. Cele două vase ușoare sînt de construcție venețiană, și englezii, neputîndu-și închipui că aceste fregate și cele două bastimente mici care le urmau vin din Orient, le-au crezut de origine italiană.

În aceeași zi, cele patru nave primesc o salvă din partea bateriilor franceze de coastă. Ele deschid focul asupra lui „Muiron“ și „Carrère“ deoarece, de data aceasta, sînt luate drept vase engleze !... Din fericire, nu li se produce nici o stricăciune, iar flotila aruncă ancora în fața portului Saint-Raphaël. De cum se răspîndește vestea sosirii lui Bonaparte, marea se acoperă de ambarcații. Potrivit regulamentului, toți cei ce veneau atunci din Orient erau bănuiți ca ciumați și trebuiau să intre în carantină. „În zadar le-am spus să nu se apropie — povestea unul din însoțitorii lui Bonaparte — ; am fost luați și duși pe uscat și, cînd le spuneam bărbaților și femeilor care se înghesuiau în jurul nostru ce primejdie îi amenința, toți strigau :

— Mai bine ciuma decît austriecii !“

Se înțelege că nu se punea problema ca Bonaparte să rămînă 40 de zile pe bordul lui „Muiron". De îndată ce a fost pus la curent cu situația internă și externă — austriecii, rușii și englezii fuseseră respinși sau erau ținuți pe loc datorită lui Brune și Masséna —, a pornit fără întîrziere spre Aix-en-Provence pentru a ajunge, la 10 octombrie, la șoseaua ce ducea de la Marsilia la Paris. „Cetățeni directori — scrie el adresîndu-se Directoratului —, de la plecarea mea din Franța n-am primit decît o singură dată vești din partea dumneavoastră, și anume la 5 germinal, în fața Acrei ; erau datate 14 brumar și 5 nivôse ; ele îmi aduceau vestea succeselor noastre în lupta împotriva Neapolului, ceea ce mă făcea să întrevăd izbucnirea curîndă a unui război pe continent ; atunci am presimțit că nu trebuia să rămîn multă vreme departe de Franța".

După care ajunge la lucrul principal, care-l pune însă în mare încurcătură. Cum să explice eșecul de la Saint-Jean-d'Acre ? Cum să transformi groaznica retragere în victorie ? Ascultați-l : „Dar dacă, în cursul campaniei pe care am întreprins-o în Siria, am distrus armatele care amenințau să invadeze Egiptul trecînd peste deșert, rămînea de văzut cum avea să se sfîrșească expediția maritimă care se pregătea intens pe Marea Neagră. Debarcarea nu putea să aibă loc decît la Alexandria sau la Damietta și eu stam gata să mă îndrept către Alexandria. Ați văzut din ultimele mele scrisori cum s-a terminat bătălia de la Abukir".

Și sfîrșea asigurînd că a lăsat „Egiptul bine organizat" și „la adăpost de orice invazie", că „era în întregime inundat, iar Nilul era mai frumos ca niciodată în ultimii 50 de ani". Generalul Bonattrape își exercita puterea pînă și asupra apelor Nilului ! De ce se mai putea plînge Directoratul ?

Convins că „cei cinci regi", cărora în curînd avea să-și propună să le ia locul, vor accepta fără să clipească explicațiile lui, Bonaparte pornește la drum prin Provența. Cu acel prilej, un orator al unui club îi adresează următoarele cuvinte :

— Du-te, generale, du-te și-l alungă pe inamic, iar după aceea te vom proclama rege.

În ziua următoare, la Avignon, entuziasmul ajunge la culme, dat fiind că tocmai sosise în Franța vestea despre

victoria de la Abukir. „Spectacol electrizant“ : o mulțime imensă se masează în Piața Oulle, în fața Palatului Național, unde a descins cel căruia de pe acum începuse să i se spună salvatorul. La 12 octombrie, trecînd prin Valence, domnișoara Bou, fosta lui gazdă, dă fuga la poștă. Bonaparte îi oferă un cașmir de India.

În ziua următoare ajunge la Lyon. Surugiii și-au pus panglici tricolore la pălărie. Toate casele sînt iluminate și pavoazate cu steaguri. Se lansează artificii, pe străzi se dansează, se strigă : *Trăiască Bonaparte, care vine să salveze patria ! ;* la teatru este pusă în scenă o piesă „de circumstanță“ cinstind pe *„Cezar și norocul său“*. Marcelin Marbot, pe atunci foarte tînăr, îl însoțea pe tatăl lui, general de divizie, care se afla în drum spre armata din Italia. Bonaparte, care a ocupat la hotel camerele reținute de Marbot, îl roagă să-l scuze și îl reține îndelung. „Îi vedeam cînd gesticulînd cu aprindere, cînd discutînd mai calm — avea să spună viitorul pair al Franței și general sub Ludovic-Filip —, după care Bonaparte, apropiindu-se de tatăl meu cu un aer șiret, își petrecu amical brațul pe sub brațul lui, probabil pentru ca autoritățile care se aflau în curte și numeroșii curioși care se îmbulzeau pe la ferestrele din vecinătate să poată spune că generalul Marbot aderă la proiectele generalului Bonaparte ; pentru că acest om abil nu neglija nici un mijloc spre a-și atinge țelurile. Pe unii îi seducea, dar voia să facă să se creadă că i-a cîștigat chiar și pe cei care îi rezistau din datorie“.

În aceeași zi, vestea sosirii lui Bonaparte ajunge la Paris. Aici trebuie să i se lase cuvîntul lui Thiébault, care, în seara aceea, se plimba pe la Palais-Royal : „Abia intrasem prin poarta principală, cînd am văzut formîndu-se la capătul celălalt al grădinii un grup care se mărea și apoi bărbați și femei alergînd cît îi țineau picioarele... Fără îndoială că era vorba despre vreo veste mare : insurecție, victorie sau înfrîngere. Am iuțit pasul ca să pun mai repede capăt incertitudinii în care mă aflam ; am vrut chiar să întreb cîteva persoane care, venind dinspre mulțime, treceau pe lîngă mine grăbind pasul. Nu s-a

oprit nimeni, dar un om, continuînd să fugă, mi-a strigat, gîfîind, această frază :

— Generalul Bonaparte a debarcat la Fréjus !

Atunci am simțit și eu amețeala și, după prima clipă de stupoare, care m-a țintuit cîteva momente locului, m-am îndreptat spre strada Lycée, unde îmi lăsasem cabrioleta... Vestea, pe care Directoratul o anunțase Consiliilor printr-un mesager precedat de o muzică, s-a răspîndit cu repeziciunea curentului electric... Muzica garnizoanelor capitalei străbătea Parisul în semn de bucurie, atrăgînd valuri de lume și de soldați. O dată cu căderea nopții au fost improvizate iluminații în toate cartierele, iar această reîntoarcere, pe cît de dorită, pe atît de neașteptată, a fost anunțată în toate teatrele în strigătele de : *Trăiască republica ! Trăiască Bonaparte !*"

În același timp, Josefina pornise deja, însoțită de Hortensia, în întîmpinarea soțului ei, dar pe drumul prin Burgundia, pe cînd Bonaparte venea pe drumul ce trecea prin Bourbonnais. Ea conta pe amintirea îmbrățișărilor de altădată pentru a evita divorțul. Din scrisoarea trimisă în anul precedent de Bonaparte fratelui lui, ea aflase că soțul ei „știa totul". În martie, întorcîndu-se din Egipt, Louis îi confirmase hotărîrea luată de fratele lui. Viitorul rege al Olandei adusese o scrisoare pentru Joseph : „Ai grijă de soția mea — îi recomanda soțul înșelat —, mergi pe la dînsa ; îl rog pe Louis să-i dea cîteva sfaturi bune". Aceste sfaturi — date sau nu — nu puseseră capăt nebuneștii aventuri a creolei îndrăgostite cu scumpul ei Hippolyte. Cu o inconștiență pe cît de feminină, pe atît de dezarmantă, ea îi scrisese la 4 octombrie lui Eugen, în timp ce Bonaparte se afla la Ajaccio : „Nu mi-aș mai dori nimic, mai ales dacă l-aș regăsi pe Bonaparte așa cum era la plecare și cum ar fi trebuit *să fie întotdeauna* pentru mine..."

Afară dacă, recurgînd la un șiretlic destul de obișnuit, de care era perfect capabilă, nu binevoia să-i impute anumite greșeli lui Bonaparte pentru a și le diminua pe ale ei ! În fapt însă, ea era cauza singurului reproș pe care i-l putea face, pentru că abia după ce aflase de cele întîmplate se afișase bărbatul ei în Egipt cu *Bellilotte*.

Bonaparte se îndrepta spre Paris cu intenţia fermă de a divorţa. Hotărîrea lui s-a întărit şi mai mult găsind casa goală în ziua de 16 octombrie, orele 6 dimineaţa, cînd a sosit în strada Chantereine. Regăsea doar ceaţa rece a Parisului ; peste o săptămînă începea luna lui brumar... Cînd i s-a spus că Josefina plecase în întîmpinarea lui, el ridică din umeri. Mînia lui era profundă şi teribilă. Îl chinuia gîndul că şi de data aceasta Charles o însoţea, poate, în călătorie.

— Luptătorii din Egipt — exclamă el — sînt asemenea celor de la asediul Troiei : femeile lor dovedesc acelaşi gen de fidelitate.

— O veţi ierta, domnule general, îi spune Collot, furnizorul armatei din Italia.

— Eu ? S-o iert ? Niciodată ! Dacă n-aş fi sigur de mine, mi-aş smulge inima şi aş arunca-o în foc !

— Cum ? — exclamă financiarul —, vreţi cu adevărat să vă părăsiţi soţia ?

Cu un cleşte în mînă, scormonind furios focul din biroul lui, Bonaparte îi spune repezit :

— Nu o merită ?

— Nu ştiu, dar e acum momentul să vă ocupaţi de asta ? Gîndiţi-vă la Franţa. Ochii ei sînt aţintiţi asupra dumneavoastră. Ea se aşteaptă să vă consacraţi tot timpul salvării ei. Dacă vă va vedea angajat în certuri casnice, măreţia dumneavoastră va dispărea şi nu veţi fi în ochii ei decît un soţ asemenea celor din piesele lui Molière. Lăsaţi la o parte greşelile soţiei dumneavoastră şi începeţi să ridicaţi ţara.

— Nu ! — îl întrerupse Bonaparte cu violenţă —, ea nu va mai pune piciorul în casa mea. Ce-mi pasă de ce-o să se spună ! O să se flecărească o zi sau două, dar a treia zi nu se va mai vorbi despre asta. Ce înseamnă o ruptură printre evenimentele care se îngrămădesc ? A mea va trece neobservată...

Collot mai încercă să lupte :

— Violenţa aceasta arată că o mai iubiţi. Va apărea, îşi va cere iertare, o veţi ierta şi vă veţi simţi mai liniştit.

— Eu ? — strigă Napoleon, agitînd cleştele. — Să o iert !... Niciodată... niciodată... Înţelegi, niciodată !

Nimic nu-l putea domoli. Nici rugăminţile lui Eugen, nici vizita bătrînului marchiz de Beauharnais. Clanul

simțea că se apropie clipa în care cea căreia îi spunea *bătrîna* avea să fie, în sfîrșit, dată afară și-și dubla eforturile. Joseph și madame Letiția n-aveau pe buze decît un nume : al lui Charles filfizonul ! Cum va spune Barras în *Memoriile* sale, tribul aștepta „cadavrul" Josefinei. Membrii lui erau toți „niște păsări de pradă !"

În seara zilei în care a sosit la Paris, pe cînd ceața se lăsa tot mai deasă peste oraș, Napoleon se duse la Barras. Îl vizită și în după-amiaza zilei următoare. Directorul îi vorbea despre Egipt și despre Franța, iar Napoleon îi răspundea „evocînd necazurile lui de acasă". Vorbea, povestea, preciza, dînd „cele mai intime amănunte despre situația lui conjugală și conduita soției lui în timpul cît a lipsit".

— Fii filozof, îl sfătui Barras.

— E ușor de spus, îi răspunse Napoleon „suspinînd adînc", ceea ce l-a mirat pe interlocutor.

De obicei, Napoleon nu se deda la astfel de „demonstrații". De data aceasta s-a lansat într-un lung monolog, deschizîndu-și inima și spunîndu-i tot ce aflase de la Joseph și Lucien fostului amant al soției sale, care rîdea, probabil, pe înfundate :

— Cînd m-am însurat, știam foarte bine că doamna de Beauharnais, despărțită de primul ei soț, trăise cu Hoche, cu aghiotanții lui și chiar cu inferiorii lor. Dar, căsătorindu-mă cu dînsa, am crezut că toate acestea s-au sfîrșit și că nu mai aveau să reînceapă. A fost văduvă și, mă rog, o văduvă e ca o fată liberă : și una și cealaltă sînt stăpîne pe faptele lor ; dar nu este tot așa cînd te recăsătorești ; atunci trebuie să te conformezi, aici este o disciplină impusă de ordinea socială. După tot ce i-am iertat soției mele din antecedentele ei, eram îndreptățit să cred într-o conduită mai bună. Credeam că se va schimba. Dar, în loc de asta, ea n-a încetat cu desfrîul nici o clipă.

Era gîtuit de mînie și-și ponegrea soția aproape cu plăcere, spunînd tot ce era mai rău despre purtările ușuratice ale creolei sale... afară doar dacă toate acestea nu erau de la Barras, care relatează scena :

— Și chiar cu oameni din armata din Italia, unde o adusesem pentru a o avea lîngă mine. Era cînd cu un ofițer de cavalerie, cînd cu unul de infanterie ! Cu recruți. În cele din urmă, cu micul Charles, pentru care a făcut tot

felul de prostii și căruia i-a dat sume enorme de bani și chiar bijuterii, purtîndu-se ca o femeie ușoară !

„Frații Bonaparte au putut să exagereze proasta purtare a doamnei Bonaparte — recunoaște Barras —, dar fondul chestiunii era extrem de adevărat".

— Este un izvor de supărări pentru mine — continuă Napoleon —. Cînd e vorba de nebunii, numai cele mai scurte sînt cele mai scuzabile, așa că vreau să pun și eu capăt nebuniei cu căsnicia mea... Le-am făgăduit fraților mei că o repudiez fără măcar să mai stau de vorbă cu dînsa. Am să divorțez.

— Oricît ar fi de largă legea divorțului — observă Barras —, nu cunosc persoane de condiție bună care se respectă cît de cît și care să fi făcut uz de ea sau ar vrea să facă. Asta începînd cu mine, și nu sînt nici eu un sfînt...

A doua zi, Napoleon dispune ca toate lucrurile soției sale să fie date în păstrare administratoarei casei din strada Chantereine, cu interdicția de a o lăsa pe „frumoasă" să intre în casă. Dar în seara zilei de 18, întorcîndu-se, pe o vreme cu ceață deasă, din ratata ei călătorie de întîmpinare a lui Napoleon, Josefina trece peste consemnul dat, urcă scările, însă găsește ușa camerei încuiată. Napoleon era acolo. Se culcase. Și timp de mai multe ceasuri, Bonaparte, cum continuă ea să-i spună, o auzi plîngînd, implorînd, bătînd cu pumnii în ușă, afirmîndu-i că totul este o minciună, că nu-l iubește decît pe el, că micul Hippolyte n-a fost niciodată nimic altceva decît un prieten. După care nu ezită să-i cheme pe Eugen și pe Hortensia, care coboară din camerele lor, amestecîndu-și lacrimile cu cele ale mamei lor. Bonaparte își astupă urechile ca să n-o audă... Dar, în cele din urmă, se lasă cuprins de slăbiciune, deschide, îi vede fața răvășită... și o ia în brațe.

Și pentru Josefina, el va fi în seara aceea generalul *Bonattrape*.

El nu va uita însă niciodată. Mult mai tîrziu, ieșind într-o dimineață pe jos împreună cu Duroc, o cabrioletă „care mergea foarte repede" i-a depășit pe cei doi bărbați pe bulevard. Împăratul îl luase de braț pe cel care-l însoțea și marele mareșal al palatului — după cum o va relata chiar el — l-a simțit pe Napoleon strîngîndu-l de

încheietura mîinii și sprijinindu-se cu toată greutatea corpului pe el. Era foarte palid la față...

— Nu e nimic — a murmurat împăratul —, taci !

În cabrioletă era Charles...

Iertarea le-a produs o impresie proastă unora, ca, de pildă, doamnei Reinhard, soția contelui Reinhard, originar din Württemberg, devenit diplomat în serviciul Franței. În momentul loviturii de stat din luna lui brumar, el era, de la 20 iulie, ministru de externe, astfel că soția lui era foarte bine plasată pentru a vedea, a observa și... într-o bună zi a-și aminti de impresia produsă cînd a aflat de naivitatea soțului tras pe sfoară : „Acest om, care are atîta îndrăzneală și atîta curaj — va scrie ea —, îngăduie ca numele să-i fie dezonorat și tîrît în noroi. Amorul propriu, teama de ridicol îl rețin... Dar calculul său e greșit, pentru că, atunci cînd un scandal devine atît de notoriu, este caraghios, ca să nu spun jalnic, să-l mai tolerezi".

Și totuși ! Josefina va fi gata să-și ajute soțul din toate puterile — și avea destule — ca să pună stăpînire pe Franța... care nu voia, de altfel, nimic altceva decît să fie stăpînită.

13

BRUMAR ANUL VIII

REVOLUŢIA ESTE O IDEE
CARE GĂSEŞTE BAIONETE.

Napoleon

Se pare că ceea ce au semnalat, în primul rînd, ziarele a fost că-şi schimbase felul de a se tunde : „El poartă acum părul scurt şi nepudrat".

Napoleon începe să se contureze bine sub înfăţişarea lui Bonaparte...

Apoi ziarele ne prezintă pulsul capitalei în acea zi de 17 octombrie : „Nimic nu poate fi asemuit cu bucuria trezită de reîntoarcerea lui Bonaparte. Acesta este, alături de ultimele noastre victorii, singurul eveniment care a aprins din nou, după multă vreme, entuziasmul popular. Se bea în cinstea acestei reîntoarceri pînă şi în cabarete şi ea este proslăvită pe străzi". Provincia se alătură acestei mişcări : „Vestea sosirii lui Bonaparte i-a electrizat în aşa măsură pe republicani — scrie *L'Administration municipale de Pontarlier* —, încît mai mulţi dintre ei au plîns şi se întrebau cu toţii dacă nu cumva e un vis".

La Palais-Bourbon, întoarcerea a fost anunţată într-un chip ciudat. După ce a vorbit îndelung despre lucruri de

importanță secundară, purtătorul de cuvînt al guvernului a anunțat ca pe un fapt divers :

— Directoratul vă aduce la cunoștință cu plăcere, cetățeni reprezentanți, că a primit și vești de la armata din Egipt. Generalul Berthier a debarcat în ziua de 17 curent la Fréjus împreună cu generalul-comandant Bonaparte.

Dar în clipa următoare, întreaga adunare, în picioare, aplaudă, strigînd *Trăiască republica!*, după care ședința se ridică „în sunetul cîntecelor îndrăgite ale libertății".

Numai Fouché — încă de pe atunci ! — prevăzuse că Bonaparte avea „să pice pe neașteptate", cu repeziciunea fulgerului, astfel că evenimentul îl găsea pregătit. Fusese singurul, după cum spune el, pentru care sosirea lui Napoleon nu era o „surpriză". Cît despre directori, aceștia au fost la început nehotărîți. Cum trebuia procedat ? Bonaparte trebuia tratat ca rebel, ca învins sau ca erou victorios ?

— Ei bine — spune liniștit Sieyès —, iată încă un general ; dar, înainte de toate, are acest general permisiunea guvernului de a se întoarce ?

Unul dintre directori, și anume normandul Moulins, se pronunță pentru arestarea și condamnarea generalului-comandant al armatei din Egipt ca vinovat de dezertare. Boulay de la Meurthe întărește :

— Îmi iau sarcina să-l denunț mîine de la tribună și să cer să fie pus în afara legii.

— Bine — îi replică Sieyès —, dar asta înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decît să fie împușcat, ceea ce e un lucru grav, cu toate că o merită.

— Astea sînt amănunte în care nu intru — conchise expeditivul Boulay de la Meurthe — ; dacă îl punem în afara legii, după aceea poate să fie ghilotinat, împușcat sau spînzurat, modul de execuție puțin mă interesează.

Se revine însă la sentimente mai bune și, strîmbînd din nas, cei „cinci regi", înfricoșați de cum va reacționa mulțimea cînd va vedea că e terfelită imaginea zeului, hotărăsc să-l primească pe „gloriosul general" în ședință publică. La 17 octombrie, pe o vreme cețoasă, Bonaparte își face apariția îmbrăcat într-un mod destul de ciudat : jumătate militar, jumătate civil. În afară de aceasta, costu-

mul lui avea ceva oriental. Partea „civilă“ era reprezentată de pălărie, un cilindru din fetru, numită pe vremea aceea „pălărie rotundă“ ; ținuta militară prin redingota de culoare verzuie, iar nota de orientalism i-o dădea un iatagan turcesc prins de cingătoare cu o panglică de mătase.

— Mi-au oferit să-mi aleg armata pe care aș vrea s-o comand — îi povestea el lui Bourrienne la întoarcere — și n-am vrut să refuz, dar le-am cerut un anumit răgaz ca să-mi refac sănătatea.

Să te bați pentru „oamenii ăștia“ ? Ca să le salvezi „tronul“ ?

— La ce bun ? — îi explica el lui Marmont. — După ce am făcut minuni, nu mai putem conta pe nici un sprijin. Cînd casa se năruie, are vreun sens să te ocupi de terenurile care o înconjură ? Aici e absolut necesară o schimbare.

Într-adevăr, absolut necesară. Oare nu vestea despre invadarea Franței, despre cuceririle pierdute îl determinase să plece din Cairo ?

— Ca să evit alte oferte stingheritoare — adăugă el —. am plecat. N-am să mai calc pe la ședințele lor.

Are altceva mai bun de făcut ! În ce situație găsise țara ! *Harababura* națională — potrivit unei expresii a vremii — este prezentă peste tot. Franța este plină de dezgust și de plîngeri, orașele, ca, de pildă, Lyonul, sînt numai ruine și dărîmături. Asemenea unui trup intrat în descompunere, membrele ei putrede stau gata să cadă. Republica pare inertă. Viciul este la modă și se înscăunase fără nici o opunere. Un raport al poliției consemnează : „Decăderea moravurilor a ajuns la extrem și generația tînără se află într-o mare depravare, ale cărei urmări nefericite pentru generația viitoare sînt incalculabile. Sodomia și lesbianismul se practică cu tot atîta nerușinare ca și prostituția, făcînd progrese deplorabile“.

La Paris, îmbogățiții — jucători la bursă, furnizori, speculanți —, mai degrabă deghizați decît îmbrăcați, la braț cu însoțitoarele lor în rochii transparente sau cu înfățișare băiețească, îi sfidează cu luxul lor pe cei ce nu-și pot îngădui să mănînce decît din cînd în cînd. Provincia se maimuțărește după capitală. „Vai — scrie episcopul consti-

tuţional[1] Le Coz — , cum se depravează societatea noastră ! Desfrîul, adulterul, incestul, otrava, crima, iată roadele îngrozitoare ale filozofismului, prezente pînă şi în satele noastre Judecătorii de pace mă asigură că, dacă acest torent de imoralitate nu este oprit, multe comune vor deveni în curînd de nelocuit“.

Numai banditii, tîlharii la drumul mare, hoţii care pradă mascaţi diligenţele şi poşta, briganzii, pungaşii, ba chiar criminalii sînt excelent organizaţi pentru a stoarce bani, a fura şi a ucide. Jaful a devenit stăpîn atotputernic. Tîlhăria este ca la ea acasă. O deplasare de la Nisa la Marsilia fără să fii prădat este o mare ispravă. Nici măcar bagajele lui Bonaparte nu au fost respectate cu prilejul trecerii lui prin Provenţa. Jefuirea banilor statului era considerată de unii ca ceva demn de laudă. Administraţia, complet depăşită, lăsa lucrurile la voia întîmplării şi încerca să culeagă fărîmiturile. „Autorităţile actuale, şi mai ales administraţia centrală — va spune generalul Moncey —, au devenit, datorită delapidărilor, o calamitate publică. Acţiunile administraţiei sînt o piedică în calea oricărui lucru, amestecul ei încetineşte totul prin chiar simpla ei prezenţă“. Nu se mai construiesc şosele, canale, diguri !

Încasarea impozitelor mergea foarte prost, acestea fiind plătite în bani-hîrtie care nu mai aveau decît o valoare simbolică. Şi de ce să le plăteşti ? — se întrebau oamenii. Ca să-i îndopi pe cei de la cîrmă ?

Un deputat, pe nume Cornet, va vorbi la 18 brumar despre „mîinile vulturilor“ care-şi dispută „membrele descărnate ale scheletului republicii“. Imaginile îndrăzneţe nu erau de loc ocolite, dar nu e mai puţin adevărat că banda de thermidorieni calificaţi (existaseră atîtea nuanţe cu prilejul votului de la 21 ianuarie 1793[2], încît nimeni, nici chiar ei, nu ştiau, la drept vorbind, ce voiseră să voteze), voia să trăiască — şi să trăiască bine — pe spinarea regimului zis republican, pe care ei afirmau că l-au salvat. De aproape cinci ani de zile, această oligarhie, care nu era revoluţionară decît cu numele, reuşea să supravie-

[1] Titlu dat preoţilor care aderaseră la constituţia civilă a clerului din 1790. — *Nota trad.*

[2] Data votării de către Convenţie a condamnării la moarte a lui Ludovic al XVI-lea şi a executării acestuia. — *Nota trad.*

ţuiască cu ajutorul loviturilor de stat şi al schimbărilor de majoritate, al cotiturilor spre dreapta sau spre stînga. Aceasta fără a mai vorbi de conspiraţiile şi de răscoalele cu ajutorul cărora se schimba de fiecare dată orientarea.

Cît despre popor, acesta a fost atît de îndopat cu făgăduieli iluzorii şi cuvinte mari, care l-au scos în stradă, încît acum, trezit la realitate şi dezgustat nu mai credea în nimic şi abia mai cuteza să spere că va crede într-o zi în ceva sau în cineva. „Încercările prin care am trecut — se arăta într-un raport — nu produc nici bucurie, nici îngrijorare; citind istoria bătăliilor noastre, ai impresia că citeşti istoria altui popor".

Însă nu trebuie să se creadă că, în schimb, francezii erau liberi. Fără îndoială că generalul Bonaparte nu le aducea libertatea la care aspirau încă de la întrunirea Statelor generale, dar nici nu i se putea reproşa că, prin lovitura din luna brumar, a vrut să gîtuiască libertatea. Aceasta nu putea fi gîtuită pentru bunul motiv că nu mai exista, iar situaţia nu data de ieri, de alaltăieri. Libertatea devenise un cuvînt lipsit de sens. Moravurile erau libere, corupţia se desfăşura în văzul tuturor, dar era interzis să te distrezi în zilele de repaus! „Unde e libertatea — se întrebau locuitorii departamentului Yonne — dacă nu putem dansa cînd vrem!"

„Nouă zecimi dintre francezi au devenit contrarevoluţionari — spunea Benjamin Constant. — Dacă în două luni nu se întîmplă ceva care să pună din nou republica pe linia de plutire, nu se mai poate nutri vreo speranţă, ba chiar şi acest eveniment poate deveni, prin urmările lui, o calamitate".

Fără să o mărturisească deschis, Franţa era gata să accepte dictatura. Despotul nu avea decît să-şi facă apariţia pentru a fi aclamat ca salvator! „Gata — spuneau ţăranii aflînd despre întoarcerea lui Bonaparte —, o să avem un rege, nu mai trebuie să-i trimitem la oaste pe recruţi".

„O să vă proclamăm rege!" — îi strigase un provensal... Napoleon protestase, desigur, dar linguşirea aceasta era prea semnificativă ca s-o poată da uitării.

Nimbul legendei începea să-l învăluie. Victoriile fulgerătoare din Italia şi chiar inutila expediţie din Egipt, care căpăta, datorită trecerii timpului şi necunoaşterii realităţii, un caracter de epopee, puseseră în umbră modul

în care generalul se ridicase cu prilejul furtunii din vendemiar. Victoria cîștigată pe uscat la Abukir a făcut să fie dat uitării dezastrul maritim din același loc, tot așa cum piramidele au șters usturătorul eșec de la Saint-Jean-d'Acre. Bonaparte era pentru toți eroul. Cînd francezii vorbeau la sfîrșitul anului 1799 despre „general", nu putea fi vorba de altcineva decît de el.

„Parisul este calm — arată un raport din 12 brumar —, muncitorii, în special cei din cartierul Antoine, se plîng că n-au de lucru, dar zvonurile care circulă par a avea o influență foarte favorabilă asupra publicului". Într-adevăr, ciudată reacție : sosirea generalului Bonaparte face să se creadă că pacea este aproape, cînd, de fapt, Franța avea să aștepte aproape 15 ani pentru ca războiul să ia sfîrșit o dată cu plecarea celui căruia i se spunea în ajunul evenimentelor din brumar „precursorul Păcii". Cum va spune Marmont, Bonaparte „era soarele care răsărea ; toate privirile se îndreptau spre el ; nu te puteai înșela asupra rolului imens pe care urma să-l joace. În ochii oricărui om lucid, el nu trebuia să se limiteze la rolul de comandant militar, ci trebuia să i se acorde o bună parte din conducerea treburilor, și el nu făcea nici un secret din intențiile sale în această privință".

Cum trebuia acționat ? Ce plan trebuia adoptat ? Să încerce să intre în Directorat ? Ori mai degrabă să creeze un nou guvern ? Trebuia „să se hotărască pentru ceea ce oferea cea mai mare siguranță, să chibzuiască, să cîntărească totul, să fie stăpîn pe situație în mijlocul atîtor interese și pasiuni contrare, și toate acestea în 25 de zile". Fouché avea dreptate spunînd că, pentru atingerea acestui scop, erau necesare „o mare abilitate, un caracter tenace, o hotărîre promptă".

Dar la ce ușă trebuia să bată mai întîi ? Desigur, la cea a lui Barras ! Aceasta era, la prima vedere, cea mai ispititoare. Fouché îi dă același sfat. Barras — această podoabă a Directoratului, potrivit expresiei atît de nimerite a lui Albert Vandal — desfășura un lux demn de vechiul regim. El locuia și primea în saloanele aurite ale palatului Luxembourg, în timp ce unii dintre predecesorii lui, ca La Révellière sau Carnot, locuiau primul în bucătăria unui prieten, iar al doilea se mulțumea să lanseze invitații „la o supă". Barras mințea din plăcere și

înșela din josnicie. Lipsa lui de energie depășea orice limită. Un suflet de femeie ușoară într-un trup de bărbat bine, după cum îl caracteriza același Vandal. Bonaparte știa bine toate astea, dar acel rege al stricaților era în același timp cel care îi pusese piciorul în scară și care, într-un fel, îl „descoperise".

Dar apoi — mai ales apoi — ce era de făcut ? Bonaparte își începu vizitele de informare.

„Dezorientării din primele momente de după sosirea lui Bonaparte la Paris — va explica mai tîrziu Barras — i-am datorat, fără îndoială, faptul că mi-a acordat prioritate, alergînd imediat și fără nici o etichetă la mine de îndată ce a pus piciorul în Paris. A venit însoțit de Marmont, pe care părea că-l folosește la toate, chiar și ca valet, pentru că el a făcut acest oficiu pe lîngă generalul Bonaparte cînd au venit la Luxembourg. Marmont și-a ajutat stăpînul să coboare din trăsură și să urce scara ; i-a luat redingota cînd a intrat și i-a dat-o la plecare..."

Ironia disprețuitoare, aerul aproape de superioritate cu care-l tratează Barras pe Bonaparte nu-i scapă acestuia din urmă. În plus, el își dă repede seama că preastricatul, preaghiftuitul, preacompromisul Barras făcuse prea multe servicii — în special lui însuși — și devenise inutilizabil, deși se credea indispensabil. Astfel că generalul se hotărăște să-l lase, poate, pentru mai tîrziu pe vechiul lui protector și să-și continue turul de informare, jucînd, în același timp, cu îndemînare rolul de soldat „care nu aspiră decît la odihnă"...

Pentru a lua puterea era însă necesară „organizarea loviturii de stat din interior" și, în consecință, printre diriguitori trebuia găsit unul sau doi complici sau, mai degrabă, unul sau doi executanți. Neîndemînaticul Gohier, care se amorezase de Josefina, ar fi putut, eventual, să participe, dar nu să ia conducerea. La fel stăteau lucrurile și cu insignifiantul Roger Ducos.

La 23 octombrie, Bonaparte se duce la generalul Moulins, care era pe atunci și el director. Desigur, acest nume nu spune astăzi nimic nimănui, după cum nu spunea nici în 1799... Toată lumea știa că numai politica îi adusese gradul pe care-l avea, dar poate că era în stare să joace un rol de secund !

— Avem nevoie — îi spune Bonaparte — de un guvern hotărît și care să se bucure de încrederea tuturor celor interesați în menținerea republicii și cred că, dacă aș fi în locul lui Sieyès, Directoratul și-ar regăsi și forța și încrederea de care are nevoie. Gohier, cu care am vorbit despre acest lucru, ar fi bucuros să mă vadă în acest post, dar are o singură rezervă : Constituția cere vîrsta de 40 de ani pentru intrarea în Directorat...

Nepriceput, Moulins se ferește să apuce momeala. Doar el nu poate schimba Constituția, nu-i așa? Bonaparte n-are vîrsta cerută ! Trebuie să mai îmbătrînească un pic... Dar Napoleon nu e deloc omul care să aștepte să îmbătrînească ! Aceeași reacție și la zaharisitul de Gohier, care refuză și el să înțeleagă, chiar la gîndul că Josefina, devenită soția unuia din directori, putea să vină să locuiască în preajma lui...

— Este sigur — îi spune el lui Bonaparte — că ați întruni toate sufragiile dacă un articol precis din Constituție nu s-ar opune la alegerea dumneavoastră. Nu încape îndoială că, după ce ați apărat republica, sînteți destinat ca într-o bună zi să veniți în fruntea guvernului, căruia victoriile dumneavoastră i-ar asigura stabilitatea. Pactul nostru social cere însă imperios vîrsta de 40 de ani pentru a intra în Directorat.

Păstrîndu-și cu greu calmul, Bonaparte întreabă :

— Și țineți și dumneavoastră la această prevedere, care poate lipsi republica de oameni tot atît de capabili s-o guverneze pe cît sînt de capabili s-o apere ?

— Nimic n-ar putea scuza în ochii mei, generale, știrbirea care i s-ar aduce.

— Domnule președinte, asta înseamnă să vă cramponați de litera care ucide !

Această literă avea să-l ucidă pe respectabilul și meschinul burghez, care nu voia să-și mai aducă aminte că fusese iacobin !

Rămînea Sieyès.

De o bună bucată de vreme, Sieyès, fostul abate devenit director, căuta o sabie în stare să pună capăt situației. Dar o sabie al cărei mîner să-l țină el ! Astfel, se gîndise rînd pe rînd la Jourdan, la Joubert, pe urmă la Moreau. Cînd acesta din urmă a aflat despre sosirea lui

Bonaparte la Saint-Raphaël, i-a spus pe un ton rece fostului slujitor al bisericii :

— Acesta e omul care vă trebuie, el are să vă execute lovitura de stat mai bine decît mine.

Sieyès a făcut o grimasă. Fără îndoială că-l aprecia pe cel întors din Egipt „ca pe cel mai civil dintre soldați“, însă ceea ce-i trebuia lui era o sabie, iar sabia lui Bonaparte i se părea mult prea lungă.

Timp de cîteva zile, Bonaparte ezită între Barras și fostul preot. După ce l-a vizitat însă în mai multe rînduri pe fastuosul viconte Paul de Barras, generalul constată că nu simțea pentru el decît repulsie :

— Spune peste tot că el este autorul carierei mele — explică Napoleon — și-i va repugna întotdeauna să joace un rol de mîna a doua ; cît despre mine, n-am să cedez niciodată unui asemenea om ; nu este el oare animat de ambiția nebunească de a fi susținătorul republicii ? Ce-ar face el cu mine ? Barras nu se gîndește decît la el, pe cînd Sieyès, dimpotrivă, nu are ambiții politice.

Afirmație, în orice caz, cam hazardată în legătură cu un om care avea să fie rînd pe rînd canonic, vicar general, pamfletar, deputat al Convenției, ministru al relațiilor externe, președintele celor Cinci sute, ministru plenipotențiar, director, consul, președinte al Senatului, conte al imperiului și membru al Camerei pairilor...

Dar mai întîi trebuia realizată apropierea între general și abate. Lucien, continuîndu-și misiunea de „cetățean mediator“, îi spune lui Sieyès că Bonaparte nu voia nimic mai mult decît să țină coada măturii în afacerea pe care o pregătea. Sieyès lasă să cadă de la înălțimea orgoliului său cîteva fraze politicoase, pe care Lucien le transformă în fața fratelui său în cuvinte pline de emoție și de generozitate. Atunci Bonaparte l-ar fi asigurat :

— Am să servesc drept scut înțelepților republicii împotriva răscoalei mahalalelor, așa cum am făcut-o și pentru Convenție împotriva răscoalei secțiilor regaliste în vendemiar. Mulțumește-i lui Sieyès pentru încredere.

— Cînd și unde ai vrea să te întîlnești cu el ? Dorește mult lucrul ăsta !

— E inutil ca în clipa de față să ne întîlnim altfel decît în public la palatul Luxembourg. Lucrurile nu sînt încă destul de avansate. Cînd va fi totul stabilit, ne vom

întîlni în secret... Abia am sosit, trebuie să fiu lăsat să răsuflu.

Totuși, a doua zi, la Luxembourg, cei doi viitori complici se află față în față și lucrurile se desfășoară foarte prost. „M-am prefăcut, la un dineu care a avut loc ieri la Gohier — îi va povesti Bonaparte lui Bourrienne —, că nu mă uit la Sieyès, deși acesta se afla acolo, și mi-am putut da seama de furia pe care i-o provoca acest dispreț".

— Sînteți sigur că e împotriva dumneavoastră ? — l-a întrebat Bourrienne.

— Încă nu știu nimic, dar e un om calculat, care nu-mi place.

Figura posomorîtă a orgoliosului și fricosului Sieyès, permanentele lui persiflări, mersul lui încet și lipsit de energie, acea „indispoziție naturală care îl oprește să frecventeze femeile", potrivit expresiei lui Talleyrand, — toate acestea nu erau străine de antipatia pe care o resimțea Bonaparte.

Pe Sieyès îl supărase foarte rău lipsa de curtoazie a lui Bonaparte. Imediat ce s-a terminat masa, fostul abate a dispărut, spunîndu-i lui Gohier :

— Ai băgat de seamă purtarea acestui mic obraznic în relațiile cu un membru al autorității care ar fi trebuit să-l trimită în fața plutonului de execuție ?

A doua zi, 23 octombrie, lucrurile nu s-au prezentat de loc mai bine... Bonaparte s-a dus la palatul Luxembourg spre a face cîte o vizită particulară lui Sieyès și Roger Ducos. Potrivit spuselor lui Grouvelle, generalul s-ar fi înfuriat, mai întîi din cauză că toboșarii nu au dat onorul la sosirea lui la palat, apoi pentru că a fost lăsat să aștepte și, în sfîrșit, pentru că nu a fost introdus la directori pe ușa principală. Pe urmă însă, atmosfera se pare că s-ar fi destins și generalul ar fi glumit cu Sieyès pe seama micii neînțelegeri legate de prioritate, asemenea celei a unor „ducese în jurul unui taburet"...

În ziua următoare, cei doi directori îi întorc vizita lui Bonaparte, după care revin la Luxembourg.

Lucrurile nu avansează cu nimic, ba chiar dau înapoi. Într-adevăr, la 26 octombrie, Bonaparte este convocat de către cei cinci directori, care intenționează, după multe ezitări, să-i scurteze aripile, reproșîndu-i că și-a părăsit

armata la o mie de leghe de Franța. Înainte de ședință, Sieyès, ofensat de disprețul pe care i l-a arătat candidatul la postul de dictator, își sfătuiește colegii :

— În loc să ne plîngem de inactivitatea lui, mai degrabă să ne felicităm pentru ea. În loc să punem armele în mîinile unui om ale cărui intenții sînt atît de suspecte, în loc să căutăm să-l trimitem pe un nou teatru de glorie, să încetăm să ne mai ocupăm de el și să încercăm, dacă e cu putință, să-l dăm uitării.

De cum ajunge în fața celor „cinci regi", Bonaparte le-o ia înainte, pornind atacul :

— S-a spus aici că mi-aș fi condus destul de bine afacerile în Italia pentru a nu mai avea nevoie să mă întorc acolo. Este o afirmație nedemnă, pe care activitatea mea militară n-a justificat-o niciodată.

După care, uitîndu-se la Barras, continuă :

— De altfel, chiar dacă ar fi adevărat că am făcut afaceri atît de bune în Italia, nu le-am făcut în dauna republicii.

În realitate — fără a vorbi de combinațiile Josefinei —, Bonaparte se întorsese din Italia cu două milioane aur... Prezența lui Barras ar fi trebuit să-l îndemne pe Gohier să tacă. Nu-i de loc potrivit să vorbești de funie în casa spînzuratului. În loc de aceasta, bătrînul precizează :

— Nu știu cine v-a putut comunica aceste lucruri care vă jignesc. Nimeni aici nu vă reproșează felul în care v-ați comportat în Italia, însă trebuie să vă spun că, fiind comandant în numele republicii și pentru republică, nu puteați să cuceriți nimic decît în numele ei și pentru ea ; că bunurile de valoare aflate în cuferele generalului-comandant nu-i aparțin lui, tot așa cum nu-i aparține nici găina din ranița nefericitului soldat pe care-l trimite la moarte. Dacă v-ați fi îmbogățit într-adevăr în Italia, n-ați fi putut-o face decît în dauna republicii.

Bonaparte răspunde afirmînd cu îndrăzneală :

— Pretinsa mea îmbogățire este o poveste în care nu pot crede nici măcar cei ce au născocit-o.

— Directoratul — continuă Gohier — este convins, generale, că gloria de care v-ați acoperit este lucrul cel mai de preț pe care l-ați adus din Italia și a dorit să aibă această discuție cu dumneavoastră spre a vă oferi noi prilejuri pentru aceasta. Un general ca dumneavoastră nu

poate să rămînă inactiv cînd armatele republicii luptă și triumfă pretutindeni. Rămînerea dumneavoastră îndelungată la Paris ar constitui un prilej de neliniște și de nemulțumire pentru partizanii republicii, care nu s-au bucurat de întoarcerea dumneavoastră decît în speranța de a vă vedea din nou în fruntea apărătorilor ei. Ei nu ne-o vor ierta și nu v-o vor ierta nici dumneavoastră dacă această dorință a lor ar întîrzia să se îndeplinească.

După care directorul precizează :

— Directoratul vă lasă libertatea să vă alegeți armata a cărei comandă a hotărît să v-o încredințeze.

Așadar, despre aceasta era vorba !

Nu mai era timp de pierdut ! Fără îndoială că, dacă nu-și alegea comanda unei armate, Directoratul urma să-i atribuie el una, și atunci era obligat să părăsească Parisul ! În aceste condiții, Bonaparte se hotărăște, în sfîrșit, să treacă Rubiconul și, neavînd de ales, se hotărăște să-l treacă în tovărășia lui Sieyès, cu toată sila pe care i-o inspira. „Calea civilă" pentru luarea puterii dovedindu-se impracticabilă, ar trebui să ia sabia în mînă. Napoleon părea ciudat de calm și-i explica faptul în aceeași săptămînă lui Roederer :

— Nu există om mai prăpăstios ca mine atunci cînd pun la punct un plan militar ; exagerez toate primejdiile și tot ce se poate întîmpla mai rău în împrejurările respective ; mă aflu într-o agitație absolut penibilă. Asta nu mă împiedică însă să apar foarte calm în fața celor din jur.

Și în continuare :

— Sînt ca o fată care naște. Dar cînd mă hotărăsc, uit totul !

Hotărîrea lui e într-adevăr luată și bine luată : să meargă cu Sieyès însemna să aibă o proptea în fața opiniei publice, care nu-l mai voia pe atît de coruptul Barras !

— Considerați că lucrul este posibil ? — îl întrebă el pe Roederer.

— Pe trei sferturi e ca și făcut, îi răspunse cel care petrecuse în preajma lui Ludovic al XVI-lea ultima noapte a domniei acestuia.

Secondat de Roederer, însuflețit de-a binelea de ceea ce numea el o „conspirație patriotică", ajutat de Talleyrand, care începea astfel o frumoasă serie de trădări în sensul

convingerilor sale, Bonaparte se întîlnește în secret cu Sieyès la Luxembourg. Totul se petrece pe baza unui scenariu pus la punct cu multă grijă. Ministrul relațiilor externe îl conduce pe candidatul la postul de director la palatul Luxembourg, dar îl lasă pe Napoleon în trăsură și intră numai el la Sieyès. După ce se asigură că acesta e singur și nu așteaptă pe nimeni, îl anunță pe Napoleon că drumul e liber. Peste cîteva clipe, întrevederea celor trei începe.

Cu prilejul primei întrevederi, Bonaparte îi declară lui Sieyès :

— Cetățene, noi nu avem constituție, sau cel puțin n-avem constituția care ne trebuie. Îi revine geniului dumneavoastră sarcina de a ne-o da. De cum am sosit, ați putut cunoaște sentimentele mele. Acum a sunat ceasul intrării în acțiune. V-ați luat toate măsurile ?

Abatele-director, care avea întotdeauna o constituție prin buzunare, spune că s-ar putea crea un Consulat format din trei persoane, în timp ce Bonaparte ar asigura puterea militară.

— Știu toate astea din cele spuse de fratele meu — îl întrerupe Bonaparte —, dar fără îndoială că nu vă gîndiți să prezentați Franței o nouă constituție gata întocmită, fără a fi discutată temeinic, articol cu articol. Așa ceva nu se poate face într-un minut, iar noi n-avem timp de pierdut. Avem, prin urmare, nevoie de un guvern provizoriu care să ia puterea chiar în ziua schimbării de regim și de o Comisie legislativă care să pregătească o constituție corespunzătoare și să o supună apoi votului poporului, pentru că n-aș vrea niciodată ceva care să nu fie dezbătut și aprobat în mod liber printr-un *vot* universal precis constatat... Ocupați-vă de formarea unui guvern provizoriu. Sînt de acord ca acest guvern să fie redus la trei persoane și, dat fiind că se consideră necesar, consimt să fiu unul din cei trei consuli provizorii împreună cu dumneavoastră și cu colegul dumneavoastră Roger Ducos.

Așadar, Bonaparte pretindea un loc de consul ! Abatele face o grimasă, dar se resemnează și, după plecarea lui Napoleon, îi destăinuie lui Joseph :

— Generalul pare și aici tot atît de sigur de sine ca pe cîmpul de bătaie. Trebuie ținut seama de părerea lui

pentru că, dacă s-ar retrage, totul ar fi pierdut, în timp ce, dacă acceptă Consulatul provizoriu, asigură succesul.

Totuși, înainte de a se angaja definitiv, Bonaparte încearcă un ultim demers pe lîngă Barras, care ar putea, eventual, să intre în triumvirat în locul lui Roger Ducos. Astfel, el se duce la o masă la Barras în ziua de 30 octombrie ca „simplu particular“.

„Nu eram decît patru — va povesti mai tîrziu Bonaparte lui Gourgaud — : ducele de Lauraguais, care făcea acolo figură de bufon, un fel de prefect al palatului și eu. Pe la mijlocul mesei, Barras mi-a spus :

— Republica merge prost, eu sînt bătrîn, nu mai sînt bun de nimic și vreau să mă retrag. Dumneata, generale, ești fericit că nu ești în aceeași situație. Domeniul dumitale este armata. Ai să te duci în fruntea armatei din Italia și ai să repari eșecurile noastre. Republica se află într-o situație atît de proastă, încît numai un președinte ar putea-o salva, iar pentru aceasta nu-l văd decît pe generalul Hédouville care ar putea să ne convină. Ce părere ai ?“

— Să-l prefere în locul lui pe Hédouville ! Pe fostul șef de stat-major al lui Hoche ! Pe ștersul guvernator de la San Domingo ! Să-și închipuie că acest personaj — care abia sub imperiu avea să fie bun de șambelan și diplomat — putea să fie în stare să salveze Franța ! Dar Barras continuă, fără să bage de seamă privirea glacială a lui Napoleon fixată asupra lui :

— Cît despre dumneata, generale, intenția noastră este să te redăm armatei ; iar eu, bolnav, cu popularitatea pierdută, uzat, nu mai sînt bun decît să devin un simplu particular.

În seara aceleiași zile, Napoleon le va relata scena lui Réal, Fouché, Talleyrand și Roederer :

— Ei bine, știți ce vrea Barras al dumneavoastră ? Recunoaște și el că e cu neputință să se mai continue cu haosul actual și vrea un președinte în fruntea republicii, dar vrea ca președintele să fie el. Ce pretenție ridicolă ! Iar pentru a-și masca această dorință ipocrită, ghiciți pe cine propune să fie învestit cu suprema magistratură ? Pe Hédouville, un mare nătărău ! Acest simplu indiciu nu vă arată că el vrea de fapt să atragă atenția asupra pro-

priei lui persoane ? Ce nebunie ! Cu un om ca ăsta nu-i nimic de făcut !

— Ah, animalul, animalul ! — exclamă Réal.

— Totuși, eu nu disper — a spus atunci Fouché — ; Barras ar putea fi convins de posibilitatea unei înțelegeri în vederea salvării statului. O să ne ducem, Réal și cu mine, să-i reproșăm prefăcătoria și lipsa de încredere și-l vom determina, fără îndoială, să ajungă la o hotărîre mai rezonabilă, demonstrîndu-i că viclenia n-are nici un rost și că n-are nimic mai bun de făcut decît să-și lege soarta de aceea a unui om mare. Ne facem forte să-l atragem de partea noastră.

— Faceți-o, a consimțit Bonaparte, cu un entuziasm cu atît mai scăzut, cu cît hotărîrea lui era luată.

Fouché și Réal au dat fuga la Barras, care a început prin a-i lua de sus :

— E normal să caut garanții ! Bonaparte ocolește mereu chestiunea !

Cei doi emisari îi arată că viitorul consul nu ocolește deloc chestiunea. Totul se află într-o fază foarte înaintată : „L-am speriat înfățișîndu-i tabloul veridic al situației și al ascendentului pe care generalul a și ajuns să-l aibă asupra întregului guvern".

Și iată-l pe Barras convins de greșeala sa.

— Am să mă duc chiar mîine de dimineață să mă pun la dispoziția lui, spune el.

Într-adevăr, a doua zi dimineața, credincios făgăduielii făcute, Barras, „cu pălăria lui mare pusă pe-o parte, cum îi era obiceiul, și cu baston", precizează Napoleon, se prezintă la opt dimineața în strada Victoriei. I se spune că generalul nu s-a sculat încă. Directorul insistă, spunînd că „are ceva important de comunicat".

„Am dat ordin să fie lăsat să intre — va relata Bonaparte — și mi-a spus că a venit să-mi vorbească despre discuția din ajun, că s-a gîndit bine la toate, că Hédouville nu era potrivit pentru a fi ales președinte și că eu sînt singurul indicat pentru aceasta. M-am prefăcut și eu la rîndul meu, asigurîndu-l că mă voi supune celui pe care l-ar alege națiunea și că, în ceea ce mă privește, stau, după cum se vede, în pat, fiind suferind din cauza trecerii de la un climat uscat la unul umed ; cît despre rolul meu, acesta era, după cum a spus el ieri, stabilit : mă voi limita

la comanda armatei din Italia. El a încercat încă o dată să mă atragă de partea lui, spunînd :

— Să știți că am să fiu așa cum veți hotărî : dacă vreți alb, alb ; dacă doriți negru, negru".

Dar cotitura vicontelui nu l-a impresionat de loc pe Bonaparte. Dimpotrivă, l-a iritat. Nu mai avea nevoie de el după ce se pusese de acord cu Sieyès. Într-adevăr, în ajun, după ce plecase de la Barras, generalul nu părăsise imediat palatul Luxembourg. Trecuse pe la fostul abate pentru a-i spune că putea să conteze definitiv pe el. De ce să se mai încurce cu un al treilea pungaș cu reputație atît de proastă și care, după terminarea operației, avea să fie și mai lacom decît ștersul Ducos ?

Complotul se țesea, se urzea intriga... iar populația începea să aibă unele bănuieli. „Nimeni nu îndrăznește să întreprindă nimic — arată o notă a poliției. — Se spune că se pregătește o nouă lovitură". Între timp, Bonaparte ar fi vrut să-l atragă în complot și pe cumnatul lui Joseph, Bernadotte, care, trebuie s-o reamintim, se căsătorise cu Désirée Clary, cea pe care Bonaparte o refuzase pentru a se căsători cu Josefina. Bernadotte ar putea să devină un strălucit secund. Napoleon a început să-i facă avansuri și, la 28 octombrie, ieșind de la Teatrul francez, se invită la o cafea la fostul sergent Bellejambe.

— Mi s-a părut că e mulțumit de mine — i-a spus după aceea Bonaparte secretarului său. — Ce crezi despre asta, Bourrienne ?

— Dar, domnule general, aș dori ca mai degrabă dumneavoastră să fiți mulțumit de el.

— Nu, nu ! Am procedat bine așa, fii sigur, aceasta îl va compromite în fața lui Gohier. Nu uita un lucru : trebuie să le ieși întotdeauna în întîmpinare dușmanilor tăi și să le faci o bună primire, pentru că altminteri cred că ți-e frică de ei, și asta îi face îndrăzneți.

A doua zi, la Joseph, la castelul Mortefontaine, Bonaparte îi vorbește lui Bernadotte despre relele de care suferă republica.

— Nu sînt din cale-afară de îngrijorat pentru republică — îi răspunde pe un ton sec viitorul rege al Suediei — și am convingerea că va rezista atît inamicilor dinăuntru, cît și celor din afară.

În ciuda acestui răspuns atît de puțin încurajator, Bonaparte se hotărăște să mai încerce. Peste cîteva zile, Bernadotte este invitat împreună cu soția în strada Victoriei și Napoleon îi repetă :

— Schimbarea guvernului e necesară.

— Este imposibil de schimbat, îi răspunde Bernadotte.

Imediat ce acesta pleacă, Bonaparte se precipită în încăperea unde lucra Bourrienne și, abia putîndu-se stăpîni, exclamă :

— Poți să-l înțelegi pe Bernadotte ? Ai străbătut Franța alături de mine ; ai văzut însuflețirea pe care a provocat-o întoarcerea mea ; mi-ai spus chiar dumneata că vezi în acest entuziasm năzuința tuturor francezilor de a ieși din situația dezastruoasă în care i-au adus încercările suferite de noi. Și, în aceste condiții, uite-l pe Bernadotte, care laudă, exagerînd într-un chip ridicol, situația strălucită și victorioasă a Franței ! Mi-a vorbit despre înfrîngerea trupelor rusești, despre ocuparea Genovei, despre nenumăratele armate care se ridică pretutindeni... Și nu mai știu ce... O grămadă de baliverne !

— Nu înțeleg nimic din toate aceste exagerări — răspunde Bourrienne. — V-a vorbit și despre Egipt ?

— A, da ! Mi-a reproșat că n-am adus armata cu mine !... Dar bine, i-am răspuns eu, îmi spui că peste tot e plin de trupe, că toate frontierele sînt asigurate, că se fac vaste recrutări, că ați avea 200 000 de soldați și 40 000 de cavaleriști ! Dacă așa stau lucrurile, la ce v-ar fi servit în Franța cîteva mii de oameni în plus, care ne pot asigura menținerea Egiptului ? La asta n-a avut ce să răspundă. Atunci, omul ăsta, mîndru că a fost odată ministru de război, a avut nerușinarea să-mi spună că îi considera pierduți. Ba, mai mult, a lăsat să se întrevadă anumite intenții !... A vorbit despre dușmanii din afară, despre cei din interior ; spunînd aceste ultime cuvinte, s-a uitat la mine, dar și eu i-am aruncat o privire !... Răbdare însă, para va fi în curînd coaptă !... O știi pe Josefina, îi cunoști drăgălășenia, îndemînarea ; era și ea în salon. Nu i-a scăpat privirea cercetătoare a lui Bernadotte, și atunci a schimbat subiectul conversației. Bernadotte a văzut din atitudinea mea că eram sătul pînă peste cap de

discuție și a plecat. Ei, te las să lucrezi, mă întorc la Josefina.

Dulcea creolă își pusese farmecul în slujba celor ce aveau să fie numiți conspiratorii din luna lui brumar. Cînd acești conspiratori nu luau masa la „Rose“ — restaurantul care-și prezenta lista în versuri —, ea îi primea la dînsa, atrăgea în casa din strada Victoriei pe unii dintre cei nehotărîți care trebuiau cîștigați, organiza întîlniri, aranja convorbiri separate, netezea asperitățile, potolea neîncrederea celor care, asemenea lui Gohier, puteau să aibă reacții nedorite. Între timp, pe la patru după-amiază, îl primea pe admiratorul ei, întrecîndu-se, pentru el, în surîsuri, șușoteli și ochi dulci, în speranța de a-l atrage de partea conjuraților. Dar directorul nu lăsa să se vadă nimic și într-o zi, cînd a venit Fouché în strada Victoriei, l-a auzit pe Gohier întrebîndu-l :

— Ce mai e nou, cetățene ministru ?

— Nimic nou, absolut nimic.

— Și totuși ?

— Mereu aceeași flecăreală !

— Adică ?

— Mereu conspirația !

— Conspirația ? — întrebă Josefina, făcînd pe mirata.

— Da, conspirația — explică Fouché, rîzînd pe înfundate —, dar eu cunosc situația. Știu exact cum stau lucrurile, cetățene director, bazați-vă pe mine : nu sînt eu omul care poate fi atacat. Dacă ar fi fost vorba de o conspirație, de cînd se tot vorbește despre asta, ar fi existat și dovezile în Piața Revoluției sau pe cîmpul de la Grenelle.

Gohier surîse și încercă să o liniștească pe Josefina, care arborase cu îndemînare o înfățișare îngrozită :

— Ministrul vorbește ca un om care își cunoaște meseria. Dacă spune lucrurile astea în fața noastră, este o dovadă că nu e cazul să le pună în aplicare. Faceți ca guvernul, cetățeană, nu vă îngrijorați de zvonurile astea ; dormiți liniștită !

Conspirația o pornise din plin la drum. Cum trebuia procedat ? Cu ajutorul mai multor deputați atrași în complot de Lucien, în cele două adunări avea să se răspîndească știrea că parizienii pregăteau o lovitură. Pentru a putea delibera în liniște, Consiliul Bătrînilor și Consiliul

celor Cinci sute, încredinţîndu-i lui Bonaparte sarcina de a le asigura protecţia, aveau să voteze transferarea lor la Saint-Cloud. Aici avea să fie aranjată răsturnarea regimului. Așa cum se prevăzuse încă de la început, numai doi dintre directori urmau să facă parte din noul organ al puterii : Sieyès și Roger Ducos. Se spera că în extremis, datorită Josefinei, Gohier avea să intre și el în complot. Ştersul general Moulins nu prezenta nici o primejdie. Cît despre Barras, o sumă importantă de bani avea să-i potolească scrupulele.

La prima vedere, totul părea foarte ușor, dar la un examen mai atent operația se dovedi plină de dificultăți și de necunoscute. Directorii care rămîneau pe din afară aveau să accepte atît de ușor să se lase detronați ? Fără îndoială că pentru Barras, complet lipsit de conștiință cum era, totul devenea mai simplu, dar n-avea oare să se agațe de putere ? Nimic nu era exclus !

Dar Napoleon ?

Probabil că Bonaparte părea un om „care poate aspira la orice“, avea să spună madame Reinhard, dar nu era oare aceasta doar o simplă atitudine ? În realitate, pe măsură ce se apropia data stabilită, el se simțea mai „neliniștit“ decît în preziua unei bătălii...

Pentru a lua pulsul deputaților și, cum va spune Napoleon, „pentru a le lăsa timpul să se convingă că poate face fără ei ceea ce poate face cu ei“, Lucien a avut ideea de a-i aduna pe toți la un loc în cadrul unui banchet prin subscripție oferit de Consiliul Bătrînilor în cinstea lui Bonaparte. Două sute cincizeci de personalități politice, printre care și cei cinci șefi ai republicii care se clătina, au acceptat să plătească 30 de franci pentru a se duce la 6 noiembrie — 15 brumar —, pe o ploaie măruntă care nu voia să mai înceteze, să se așeze în jurul unei imense mese în formă de potcoavă în înghețata biserică „Sulpice“, transformată de revoluție în templu al Victoriei. Ciudat festin ! Clănțănind din dinți — de frig și de frică —, fiecare își privea vecinul cu neliniște și neîncredere. „N-am văzut niciodată — va povesti Lavalette — o reuniune mai tăcută și la care mesenii să arate atîta lipsă de încredere și de veselie. Vecinii abia își vorbeau, iar cei ce erau introduși în secretele complotului preferau să tacă decît să se hazardeze în conversații primejdioase cu vecini care se putea să

nu fie inițiați în complot". Bonaparte a dovedit „atît de puțină încredere în guvern sau, mai degrabă, atita neîncredere față de el", încît și-a adus singur, fără să se ascundă de loc, o pîine și o sticlă mică de vin. După ce a consumat această gustare spartană, el a făcut turul meselor, însoțit de Berthier și de Bourrienne, adresînd unora cuvinte măgulitoare, altora cîte o frază fără importanță. După un sfert de oră, cei care-l întovărășeau l-au auzit murmurînd :

— Mă plictisesc, să plecăm.

Afară era din ce în ce mai frig, ba cădea chiar măzăriche.

Iacobinii — și mai ales sabia lor, generalul Jourdan — începeau să se agite. Bonaparte va lua oare puterea fără ajutorul lor ? De ce să nu-și înfăptuiască „lovitura" cu ei ? Jourdan se explică : intenționa să se ducă la Bonaparte și să-i spună că prietenii lui erau dispuși să-l pună pe învingătorul din Italia în fruntea puterii executive „cu condiția — specifica el — să fie garantate prin instituții adecvate un guvern reprezentativ și libertatea". Cîțiva iacobini înfocați, printre care și Augereau, se ridicaseră contra acestui proiect.

Cu toate acestea, viitorul mareșal al imperiului își menține planul și, la 16 brumar, acceptă invitația la dejun a generalului Bonaparte.

— Ei bine, generale — îl întreabă Napoleon —, ce părere aveți despre situația în care se află republica ?

— Cred, generale — răspunde Jourdan —, că, dacă nu sînt îndepărtați oamenii care guvernează atît de prost și dacă nu se introduce o ordine mai bună, nu mai există speranță ca patria să fie salvată.

— Sînt bucuros că gîndiți așa. Mă temeam să nu vă numărați printre cei care țin morțiș la constituția noastră necorespunzătoare.

Jourdan protestează :

— Nu, generale, sînt convins că este necesară modificarea unora din instituțiile noastre, dar aceste modificări nu trebuie să aducă nici o atingere principiilor esențiale ale guvernării reprezentative și marilor principii ale libertății și egalității.

— Fără îndoială — continuă Bonaparte —, se impune ca totul să se facă în interesul poporului, dar este necesar un guvern mai puternic.

Atunci Jourdan consideră că venise momentul să-și ofere serviciile:

— Sînt de acord, generale, iar prietenii mei și cu mine sîntem gata să ne alăturăm dumneavoastră dacă vreți să ne împărtășiți intențiile pe care le aveți.

Stupefiat, pentru că nu se aștepta de loc la așa ceva, Jourdan îl auzi pe Bonaparte răspunzîndu-i :

— Nu pot face nimic cu dumneavoastră și cu prietenii dumneavoastră pentru că nu dispuneți de majoritate. Ați speriat Consiliul cu propunerea de a declara patria în primejdie și votați cu oameni care vă dezonorează... Sînt convins de bunele dumneavoastră intenții și de cele ale prietenilor dumneavoastră, dar de data aceasta nu putem merge împreună. În rest, fiți liniștiți, pentru că totul se va face în interesul republicii.

Scena s-a petrecut cu două zile înainte de lovitura de stat. Totuși, cum va spune Lavalette, „cu toate precauțiile luate pentru păstrarea secretului, acesta se răspîndise în rîndurile tuturor claselor de sus și al aproape tuturor militarilor din Paris“. Cei trei membri ai Directoratului care nu se aflau de partea conspirației erau și ei mai mult sau mai puțin la curent. S-au întîlnit ei a doua zi ? Și-au împărtășit neliniștea ? Dar ce puteau face ? Să ordone arestarea viitorului dictator ? Unde să-l fi dus ? S-ar fi putut găsi măcar temniceri care să-l păzească sau judecători care să-l pună sub acuzare și să-l interogheze ? Directorii n-au acționat în nici un fel, cu atît mai mult cu cît în acea zi ploioasă de 17 brumar nici nu își închipuiau că complotul urma să izbucnească chiar a doua zi...

Eugen și Lavalette au hotărît să-și petreacă noaptea la un bal. Josefina, recurgînd, potrivit expresiei lui Bainville, la o adevărată „manevră de femeie galantă“, l-a trimis pur și simplu pe fiul ei cu următorul bilet la Gohier : „Vino, dragul meu Gohier, împreună cu soția dumitale să luați masa la mine mîine la opt dimineața. Vino numaidecit pentru că am de discutat cu dumneata lucruri foarte interesante. La revedere, dragul meu Gohier, și bazează-te pe prietenia mea sinceră. Lapagerie-Bonaparte“.

— Cînd este vorba de conspirație, totul e îngăduit, spusese Bonaparte.

Scopul lui era simplu : voia să-l aibă pe Gohier la îndemînă.

După ce și-a îndeplinit misiunea, Eugen s-a dus să se întîlnească cu Lavalette. Ei nu știau decît atît : că generalul îi convocase și pe dînșii pentru a doua zi dimineața, la ora opt, împreună cu cei 40 de adjutanți din garda națională și cu toți ofițerii disponibili. În timp ce cei doi aghiotanți ai generalului dansau de zor, Sieyès, deșelat de lecțiile de călărie luate în vederea zilei celei mari, și principalii conjurați, printre care se aflau cei doi președinți ai Consiliului Bătrînilor și ai celor Cinci sute, puneau la punct decretele și pregăteau convocările care urmau să le fie trimise deputaților în toiul nopții. La rîndul său, Regnault de Saint-Jean-d'Angély scria textele afișelor și „proclamațiilor către parizieni", compuse prin grija fiului lui Roederer.

Dar Barras ?

În seara aceea simțise că se apropie primejdia și îi ceruse fostului său protejat să treacă pe la el înainte de a se culca.

— I-am promis — îi spune Bonaparte lui Bourrienne —, dar nu vreau să mă duc ; mîine totul o să fie terminat. A mai rămas puțin timp de cîștigat. El mă așteaptă diseară la unsprezece și totul o să fie aranjat ca să mă primească. Ai să iei trăsura mea, ai să spui numele meu și ai să intri imediat. Lui ai să-i spui că o durere de cap îngrozitoare m-a silit să mă bag în pat, dar că am să-l vizitez negreșit mîine ; că poate să fie liniștit, că totul o să se aranjeze. Scapă cît poți de întrebările lui, nu sta mult la el și urcă la mine cînd te întorci.

La ora stabilită, Bourrienne sosi la Luxembourg cu trăsura generalului. În apartamentele care precedau cabinetul de lucru al lui Barras domnea cea mai mare liniște și singurătate. „Cînd a văzut că vin eu în locul generalului Bonaparte — va povesti Bourrienne —, a fost extrem de mirat și s-a arătat consternat. Mi-am dat seama că se considera un om pierdut". Potrivit instrucțiunilor primite, secretarul a rămas puțin timp acolo. Cînd s-a ridicat ca să plece, Barras i-a spus în timp ce-l conducea :

— Văd că Bonaparte mă înșală ; n-o să vină, s-a sfîrșit, deși mie îmi datorează totul.

„I-am repetat că avea să vină cu siguranță a doua zi, dar, după felul în care a clătinat din cap, mi-am dat seama că nu credea".

Bourrienne a raportat cele întîmplate, și Bonaparte părea satisfăcut. De asemenea, părea fericit că a reușit să-l atragă pe Bernadotte. Cel puțin Joseph îi promisese că și cumnatul lui avea să vină a doua zi la prima oră în strada Victoriei...

— După cîte știu eu — i-a spus Bourrienne —, chiar dacă vine, n-o să vă slujească la nimic.

— Cred — a recunoscut Bonaparte —, dar nici nu-mi poate pricinui greutăți, și asta-i tot ce mă interesează, te asigur. Ei, bună seara, să fii aici mîine dimineață la șapte.

A doua zi, începînd de la ora șapte, pe un timp frumos, dar rece — *L'Observatoire* nota primul îngheț al anului —, grădina și îngusta alee de 90 de metri care ducea din strada Victoriei la vila lui Napoleon erau pline de ofițeri în mare ținută. Văzînd cîtă lume era acolo, toți își dau seama : „Asta e ziua !"

Generalul Lefebvre, care comanda garnizoana Parisului — inclusiv garda națională a Directoratului —, fusese și el, bineînțeles, convocat. În fața mulțimii de ofițeri, a fost puțin cam surprins, dar Bonaparte îi oferi sabia pe care o purtase în Egipt, îi vorbi de „mizerabilii de avocați" de la care se trăgea tot răul, și soțul doamnei „Sans-Gêne" jură să-i arunce pe toți „în fluviu".

Generalul Debelle a apărut în haine civile...

— Cum — se miră un prieten —, nu ești în uniformă ?

— Nu știam nimic... dar ai puțină răbdare, nu durează mult.

Și, întorcîndu-se spre un artilerist, ordonanța unui ofițer, îi spuse :

— Dă-mi costumul tău, viteazule !

Și în plină stradă, cei doi oameni își schimbă îmbrăcămintea. Bernadotte, însoțit pentru mai multă siguranță de Joseph, este și el în civil. Bourrienne se apropie spunîndu-i :

— Domnule general, cu excepția dumneavoastră si a mea, toată lumea este în uniformă.

— De ce aș fi și eu ?

În acel moment, Bonaparte iese din grupul ofițerilor care-l înconjură și exclamă :

— Mai bine în papuci !

După care îl întreabă cu vioiciune pe Bernadotte :

— Ia te uită ! Nu ești în uniformă ?

— Așa sînt în fiecare dimineață cînd nu sînt de serviciu.

— Vei fi într-o clipă.

— Nu mi s-a spus nimic, ordinele ar fi trebuit să-mi parvină mai devreme.

Bonaparte îl ia atunci pe Bernadotte într-un birou vecin și îi spune :

— Directoratul guvernează prost ; el ar distruge republica dacă n-am lua măsuri... Consiliul Bătrînilor m-a numit comandant al Parisului, al gărzii naționale și al tuturor trupelor din cadrul diviziei ; du-te și te îmbracă în uniformă și apoi vino la Tuilerii unde plec chiar acum.

Bernadotte face o grimasă. Napoleon continuă răspicat :

— Crezi, poate, că te poți bizui pe Moreau, pe Macdonald, pe Beurnonville și pe alți cîțiva generali ? O să vină la mine mai repede decît crezi, ei se și află aici și mă așteaptă de mult timp în anticameră... Nu cunoști oamenii : făgăduiesc mult și îndeplinesc puțin.

Și apoi, ridicînd vocea :

— Directoratul vostru este detestat, constituția lui e uzată. Trebuie făcută curățenie și dată o altă orientare guvernului. Du-te și-ți îmbracă uniforma. Nu pot să te mai aștept mult timp !

— Nu vreau să particip la o rebeliune, îi răspunde rece Bernadotte.

— O rebeliune — va exclama Bonaparte peste cîteva clipe, povestindu-i scena secretarului său. — O rebeliune, Bourrienne, îți dai seama ? O grămadă de imbecili, oameni care dau din gură de dimineața pînă seara în maghernițele lor !

Viitorul rege continuă să refuze. Bonaparte nu obține de la el decît un singur lucru : că „nu va întreprinde nimic împoriva lui“.

— Da, ca cetățean, vă dau cuvîntul meu de onoare să nu acționez în nici un fel.

— Ce înțelegi prin asta ?

— Înţeleg să nu mă duc în cazărmi şi în locurile publice pentru a-i influenţa pe soldaţi şi poporul, dar, dacă Corpul legislativ şi Directoratul îmi ordonă să le apăr şi-mi încredinţează comanda gărzilor...

— A ! cît despre asta sînt absolut liniştit, pentru că nu vor recurge la dumneata ; ei se tem mai mult de ambiţia dumitale decît de a mea ; eu ştiu precis că n-am altă ambiţie decît aceea de a salva republica.

Nici cu Gohier nu va avea mai mult succes. Acesta, surprins de ora matinală indicată de Josefina în biletul ei — un dejun la ora opt dimineaţa ! —, a preferat s-o trimită doar pe soţia lui, care, sosind în strada Victoriei şi văzînd afluxul de penaje şi galoane, îşi dă imediat seama de situaţie.

— Cum ? — exclamă Bonaparte primind-o —, preşedintele nu vine ?

— Nu, generale, îi este cu neputinţă...

Napoleon o întrerupe :

— Este absolut necesar să vină. Scrieţi-i, doamnă, şi am să aranjez eu să-i ajungă scrisoarea.

— Îi scriu, domnule general, şi am aici prin cine să i-o trimit.

Doamna Gohier ia un condei şi scrie : „Ai făcut bine că n-ai venit, prietene ; tot ce se petrece aici îmi arată că invitaţia era o cursă. N-am să zăbovesc prea mult nici eu şi am să mă întorc..."

Este rîndul Josefinei să încerce s-o convingă pe recalcitrantă :

— Tot ce vedeţi aici, doamnă, vă arată ceea ce urmează negreşit să se întîmple. Nu vă pot spune cît de dezolată sînt din pricină că Gohier n-a dat curs invitaţiei mele, trimisă în înţelegere cu Bonaparte, care vrea ca preşedintele Directoratului să fie unul din membrii guvernului pe care îşi propune să-l înscăuneze. Trimiţîndu-i scrisoarea prin fiul meu, am vrut să arăt importanţa pe care i-o acordam.

— Vreau să mă întorc la el, doamnă — i-a răspuns madame Gohier. — Prezenţa mea aici e de prisos.

— N-am să vă reţin — îi răspunde doamna Bonaparte. — Întorcîndu-vă la soţul dumneavoastră, spuneţi-i să se gîndească bine şi gîndiţi-vă şi dumneavoastră la dorinţa pe care am fost autorizată să v-o comunic. O opoziţie

din partea lui ar putea compromite nu numai propriile sale interese, ci și altele care îi sînt și mai scumpe. Influența pe care Sieyès și cei ce-l susțin o va avea asupra evenimentelor care se pregătesc depinde de atitudinea pe care o va lua președintele. Vă implor, doamnă, folosiți toată influența pe care o aveți pentru a-l determina să vină.

Dar familia Gohier n-a înțeles unde se aflau în acea dimineață interesele ei... și președintele a rămas la Luxembourg ! El nu fusese surprins nici de plecarea matinală a gărzii Directoratului, care, sub pretextul unor exerciții, părăsise palatul Luxembourg în sunetul tobelor și al trompetelor... De altfel, trupa nu s-a îndreptat nicidecum spre cîmpul de tragere, ci spre Tuilerii.

Trecuse de ora 8 și decretele cu privire la transferul celor două adunări la Saint-Cloud și la numirea lui Bonaparte în funcția de comandant nu ajunseseră încă în strada Victoriei. În mai multe rînduri, Napoleon a trimis după vești. Senatorii se lăsau greu ? Se știa numai că, împopoțonați cu costumele acelea indescriptibile al căror secret îl deținea David, țineau ședință de mai bine de un ceas !

Lucrurile se desfășurau însă conform prevederilor : deputații, convocați pentru ora 7, ascultaseră raportul prezentat de Cornet, președintele Comisiei inspectorilor, care fusese bine strunit de Sieyès :

— De mai multe zile se manifestă simptome dintre cele mai alarmante..., patria este sleită și cei care vor supraviețui incendiului vor vărsa lacrimi amare, dar inutile, pe cenușa rămasă. Voi, reprezentanți ai poporului, mai puteți să-l preveniți. E de ajuns o clipă, dar, dacă nu o veți folosi, republica va pieri, iar scheletul ei va încăpea pe mîinile vulturilor, care-și vor disputa membrele ei descărnate.

Expresia „mîinile vulturilor“ nu i-a făcut de loc să izbucnească în rîs pe reprezentanți, care l-au ascultat cu aceeași atenție și pe Régnier exclamînd :

— Republica este amenințată de anarhiști și de partidul de peste hotare ; trebuie luate măsuri pentru salvarea publică. Avem asigurat sprijinul generalului Bonaparte. La adăpostul brațului său protector, consiliile vor putea

delibera asupra schimbărilor pe care le necesită interesul public.

Unde urmau să se pună la adăpostul acestui „braţ protector“ ? La Saint-Cloud !

— Acolo — a continuat Régnier, care-şi învăţase şi el bine lecţia —, acolo, la adăpost de orice surprize şi de lovituri, veţi putea să reflectaţi, într-o atmosferă de calm şi de siguranţă, la mijloacele prin care să fie îndepărtate pericolele prezente... Dar, mai ales, nu veţi cruţa nimic pentru a asigura Franţei o pace onorabilă, cîştigată cu atît de numeroase şi de mari sacrificii.

Majoritatea adunării a adoptat proiectul de decret propus de Régnier privind transferul la Saint-Cloud şi numirea lui Bonaparte.

Mesager al acestor veşti bune, Fouché aleargă în strada Victoriei şi intră în mica sufragerie în formă de rotondă care serveşte şi ca sală de aşteptare.

— Vă rog să vă bazaţi pe devotamentul şi pe zelul meu — îi spune el lui Bonaparte. — Am dat ordin să fie închise barierele şi să fie oprită plecarea curierilor şi a diligenţelor.

— Toate astea sînt de prisos — spune noul comandant — ; uite, afluenţa cetăţenilor şi a soldaţilor care mă înconjură arată clar că acţionez cu Naţiunea şi pentru Naţiune ; voi şti să asigur respectarea decretului Consiliului şi să menţin liniştea publică.

Peste cîteva clipe sosesc, într-o trăsură de gală, inspectorii Consiliului Bătrînilor pentru a-i citi lui Bonaparte cele patru articole ale decretului :

Art. 1. — Corpul legislativ este transferat în comuna Saint-Cloud ; cele două Consilii îşi vor avea sediul în cele două aripi ale palatului. *Art. 2.* — Ele se vor instala acolo mîine, 19 brumar, la orele 12. Orice continuare a funcţiilor şi dezbaterilor în alt loc şi înainte de această dată este interzisă. *Art. 3.* — Generalul Bonaparte este însărcinat cu executarea prezentului decret. El va lua toate măsurile necesare pentru siguranţa reprezentanţei naţionale. *Art. 4.* — Generalul Bonaparte este invitat în faţa Consiliului pentru a primi o copie autentică de pe prezentul decret şi a depune jurămîntul.

Trebuia, aşadar, să jure neîntîrziat credinţă sistemului pe care se pregătea să-l răstoarne.

— După mine ! — strigă el, întorcîndu-se către ofiţerii care îl înconjurau.

Napoleon voia, pentru a-şi afirma loialitatea, să fie înconjurat de un numeros stat-major. Deodată, înainte de a coborî scara, se întoarse spre Bernadotte şi îi ceru să vină cu el. Soţul lui Désirée dădu din cap ; prefera să se abţină. Bonaparte îl lăsă cu scrupulele lui. Pe urmă, alergînd, îi strigă lui Bourrienne :

— Gohier n-a venit, cu atît mai rău pentru el !

Napoleon sări pe un mare cal negru cu capul alb, împrumutat de amiralul Bruix şi care părea cam greu de stăpînit. Mergînd în fruntea generalilor şi ofiţerilor săi, coborî bulevardul. Cortegiul trecu pe sub ferestrele financiarului Ouvrard, furnizorul marinei, care locuia la colţul dintre strada Provence cu Chaussée d'Antin. Ouvrard a înţeles dincotro va bate vîntul... De la fereastră se îndreptă spre birou, scriindu-i amiralului Bruix :

„Cetăţene amiral, trecerea generalului Bonaparte spre Consiliul Bătrînilor, unele mişcări de trupe mă determină să cred că se pregătesc anumite schimbări în treburile politice. Această împrejurare poate da naştere la o nevoie de fonduri. Vă rog, scumpe domnule amiral, să fiţi interpretul ofertei mele de a le pune la dispoziţie..."

La Consiliul Bătrînilor, Napoleon a trebuit să ia pentru prima dată cuvîntul în faţa deputaţilor şi nu părea la largul lui. A vorbit sacadat şi cu ezitări :

— Republica era în pragul pieirii, după cum aţi recunoscut şi dumneavoastră — a declarat el —, şi aţi dat un decret care o va salva... Ajutat de toţi cei ce iubesc libertatea, de cei care au întemeiat-o, de cei care au apărat-o, o voi susţine. Generalul Berthier, generalul Lefebvre şi vitejii care se află sub comanda mea împărtăşesc şi ei simţămintele mele. Aţi dat legea care făgăduieşte salvarea statului ; vitejii noştri vor şti s-o execute. Noi vrem o republică bazată pe libertate, pe egalitate, pe principiile sfinte ale reprezentării naţionale. *Jur* că o vom avea !

Tribunele aplaudau din răsputeri, în timp ce statul-major al generalului Bonaparte striga cu înflăcărare :

— Jurăm !

Între timp, Fouché plecase din strada Victoriei şi se dusese la palatul Luxembourg, anunţîndu-l pe preşedin-

tele Gohier despre decretul prin care ședințele Corpului legislativ erau transferate la castelul de la Saint-Cloud.

— Sînt foarte mirat — exclamă adoratorul Josefinei — că un ministru al Directoratului s-a transformat în mesager al Consiliului Bătrînilor.

— M-am gîndit — răspunse Fouché, abia stăpînindu-și rîsul — că era de datoria mea să vă aduc la cunoștință o hotărîre atît de importantă și, în același timp, am crezut că e nimerit să vin să cer ordine din partea Directoratului.

— Era mai degrabă de datoria dumneavoastră — continuă Gohier cu o voce care trăda emoția — să nu ne lăsați fără să știm nimic despre intrigile criminale care au dus la o asemenea hotărîre și care nu este, fără îndoială, decît preludiul a tot ceea ce și-au propus atentatorii împotriva guvernului în conciliabulele pe care, în calitatea dumneavoastră de ministru al poliției, ar fi trebuit să le descoperiți și să ni le semnalați.

— Dar rapoartele către Directorat n-au lipsit ; eu am recurs chiar la căi ocolite, văzînd că nu mă bucuram de întreaga lui încredere ; Directoratul n-a voit să țină seama de avertismente ; de altfel, lovitura n-a pornit chiar din sînul său ? Directorii Sieyès și Roger Ducos se află la comisia de inspectori a Consiliului Bătrînilor.

Într-adevăr, Sieyès, după o ultimă lecție de călărie, plecase călare spre Tuilerii, unde venise și Roger Ducos sub pretextul că „dorea să afle noi vești".

— Majoritatea se află la Luxembourg — afirmă cu hotărîre Gohier, ridicînd vocea —, și dacă Directoratul are ordine de dat, va încredința executarea lor unor oameni demni de încrederea lui.

După plecarea lui Fouché, Gohier l-a pus la curent pe Moulins și apoi s-au dus amîndoi la Barras. Acesta se afla în baie și îi anunță că nu-i poate primi. Cînd va ieși din baie, după o oră de înmuiere, vicontele se va bărbieri cu mare grijă, apoi se va declara bolnav, refuzînd să se vadă cu cei doi colegi care pluteau în voia valurilor. El spera să primească, dacă nu vizita lui Bonaparte, cel puțin a vreunui emisar de-al acestuia care să-l cheme la Tuilerii. Dar n-a venit nimeni, în afară de secretarul său, Bottot, care i-a relatat scena penibilă ce tocmai avusese lor în grădina Tuilerii.

Într-adevăr, Bonaparte părăsise sala Consiliului Bătrînilor. Însoțit de generalii Beurnonville, Moreau și Macdonald, se pomenise în grădina Tuilerii în fața a zece mii de oameni, care urmau să-l recunoască drept comandant suprem. Atunci l-a văzut, încercînd să pătrundă prin mulțime pînă la dînsul, pe Bottot, trimis de Barras. Într-o clipă, Bonaparte, cu instinctul lui de regizor al Istoriei, și-a dat seama de avantajul pe care i-l oferea prezența nefericitului Bottot. În lipsa stăpînului, avea să suporte subalternul mînia generalului ! Buimăcit, Bottot s-a trezit adus în fața grenadierilor, unde Bonaparte, ținîndu-l de braț, cu ochii scăpărînd, a pronunțat faimoasa-i dojană :

— Ce-ați făcut din această Franță pe care v-am lăsat-o atît de înfloritoare ? V-am lăsat pacea, și am găsit războiul ! V-am lăsat victorii, și am găsit înfrîngeri ! V-am lăsat milioanele Italiei, și am găsit pretutindeni legi spoliatoare și sărăcie ! Ce-ați făcut cu cei 100 000 de francezi pe care îi comandam, camarazii mei de glorie ? Sînt morți acum ! Această situație nu mai poate dăinui !... Este timpul ca apărătorilor patriei să le fie redată încrederea la care au cu prisosință dreptul. Dacă ar fi să ne luăm după cei cîțiva opoziționiști, noi am fi declarați în curînd dușmani ai republicii, noi care am întărit-o prin eforturile și prin curajul nostru ; noi nu recunoaștem alți patrioți în afara vitejilor mutilați în serviciul republicii !

Pe cînd Bottot se grăbea să se întoarcă la Luxembourg pentru a-l informa pe Barras de cele întîmplate, Bonaparte punea să li se citească trupelor decretul, după care li s-a adresat, mult mai la largul lui decît în fața Consiliului, spunînd :

— Soldați, decretul extraordinar al Consiliului Bătrînilor este în conformitate cu articolele 102 și 103 din constituție. El mi-a încredințat comanda orașului și a armatei. Am acceptat-o pentru a seconda măsurile pe care le va lua și care sînt în întregime în favoarea poporului. De doi ani încoace, republica este prost condusă. Ați nădăjduit că întoarcerea mea va pune capăt acestor rele și ați sărbătorit-o cu o unanimitate ce-mi impune obligații pe care încep să le îndeplinesc. Voi vi le veți îndeplini pe ale voastre și-l veți seconda pe generalul vostru cu energia, hotărîrea și încrederea pe care i le-ați arătat întotdeauna.

Îi răspunde un puternic strigăt : *Trăiască Bonaparte!* Din depărtare, mulțimea privește spectacolul. Vremea se încălzea, termometrul arăta 6 grade și un soare palid făcea să strălucească aurul uniformelor. De dimineață parizienii putuseră să citească afișele albe lipite pe ziduri prin grija lui Roederer și Regnault, în numele departamentului. Este procesul făcut regimului... Scrise cu litere groase, următoarele cuvinte ieșeau în evidență : *„Au săvîrșit atîtea...“* și, un pic mai jos : *„Încît nu mai există constituție“*.

Un alt afiș mergea drept la țintă : „Nu trebuie ca un om atît de eminent prin serviciile aduse să mai rămînă în afara treburilor publice. Să nu ni se mai vorbească despre trimiterea lui împotriva inamicului ; patria îi interzice să se îndepărteze de Paris. Să nu mai poarte departe o glorie pe care incapacitatea guvernului nu poate decît să o compromită. Gloria lui, existența lui, aceste mari bunuri naționale ne sînt necesare aici. Bravi soldați ai republicii, de aici, din Paris, savantele combinații ale lui Bonaparte pot să vă conducă în modul cel mai sigur la victorie, dacă mai trebuie să învingem. Cetățeni, Bonaparte trebuie să stea la Paris pentru a vă aduce pacea“.

Napoleon a părăsit grădina și și-a instalat postul de comandă chiar la Tuilerii, în salonul inspectorilor Consiliului Bătrînilor. Își fac intrarea Gohier și Moulins, care, în desperare de cauză, au luat hotărîrea să vină ei înșiși după vești. Viitorul consul tocmai aflase că era posibil ca faimosul berar Santerre „să ridice mahalaua“. Bonaparte se repede spre Moulins :

— Generale, sînteți rudă cu Santerre ?

— Nu-s nici un fel de rudă cu Santerre, dar sînt prieten cu el.

— Am fost prevenit că-i agită pe locuitorii cartierului Saint-Antoine și vrea să se pună în fruntea lor. Dacă face o mișcare, dau ordin să fie împușcat.

— Aveți oare această putere, generale ?... De altfel, Santerre nu-i de loc un agitator, el nu s-ar pune în mișcare decît dacă ar primi ordin din partea unei autorități pe care nici dumneavoastră nu ați contestat-o pînă astăzi.

— Directoratul nu mai există.

Gohier intervine mînios :

— Nu mai există Directoratul ? Vă înșelați, generale, și știți bine că ați stabilit ca astăzi să luați masa la președintele său. Ați acceptat această invitație, fixîndu-i chiar dumneavoastră ziua, pentru a ascunde mai bine anumite proiecte ostile ?

— Proiectele mele nu sînt de loc ostile. Republica este în pericol și trebuie salvată... Vreau s-o fac !... Și nu vom reuși decît prin măsuri energice. Sieyès și Ducos își dau demisia, Barras și-a trimis-o pe a sa ; abandonați amîndoi, izolați, n-o să refuzați nici dumneavoastră demisia !

Însă cei doi directori nu vor încă să renunțe la cincimile lor de tron !

— Totul se va hotărî mîine la Saint-Cloud ! — exclamă Gohier.

Bonaparte îi aruncă o asemenea privire, încît peste două ceasuri Gohier își va înainta demisia. „Moulins, care nu știuse niciodată de ce și cum intrase în Directorat — spune madame Reinhard —, a urmat exemplul celui după care se aliniase întotdeauna".

Dar Barras ?

În ciuda discursului relatat de Bottot, el nu se hotărîse încă să acționeze. Continuă să creadă că Bonaparte n-avea să îndrăznească să se atingă de el și că urma să vină la dînsul. Rămase năuc cînd se prezentară la el spre amiază Bruix și Talleyrand, veniți în numele generalului-comandant pentru a „negocia retragerea sa" :

— Bonaparte este hotărît să folosească împotriva dumneavoastră orice mijloace care îi stau la îndemînă dacă veți încerca să opuneți cea mai mică rezistență pentru a-l împiedica în înfăptuirea proiectelor sale...

După care Talleyrand îi întinse o scrisoare dinainte pregătită, pe care Barras o adresa organului legislativ „spre a-i aduce la cunoștință hotărîrea sa de a se reîntoarce la viața privată".

El „se reîntoarce la viața privată" cu atît mai bucuros cu cît Talleyrand și Bruix au luat măsura de precauție de a aduce cu dînșii o foarte mare sumă de bani, banii puși la dispoziție de Ouvrard. Peste cîteva minute, dragonii lui Bonaparte îi fac fostului membru al directoratului o escortă, zisă de onoare, pentru a-l însoți pînă la castelul

său de la Grosbois. Domnul viconte de Barras, care i-a pus lui Bonaparte piciorul în scară, părăsea pentru totdeauna scena Istoriei.

Încă în cursul acelei lungi zile, Napoleon a început să-și manifeste autoritatea. Astfel, a fost auzit spunîndu-i lui Cambacérès :

— Nici un fel de grup, nu vreau așa ceva, nu voi tolera nici unul.

Și apoi :

— Nu fac parte din nici o clică, aparțin marii clici a poporului francez.

O dată cu venirea serii, unii deputați încep să se arate neliniștiți. Fără îndoială că „tot ce propune Bonaparte sau face să fie propus prin frații lui miroase a dictatură militară". Ei își mărturisesc temerile lui Fouché.

— Dar lucrul e gata făcut — le răspunde acesta —, puterea militară se află în mîinile generalului Bonaparte, chiar dumneavoastră i-ați încredințat-o, și nu ați putea face un pas fără dictatura lui.

Unii dintre ei ar vrea acum să dea înapoi... Dar este prea tîrziu ! În aceeași seară, Bonaparte va spune cu dispreț :

— În aceste consilii există puțini bărbați adevărați. I-am văzut și i-am ascultat ieri toată ziua : cîte banalități, ce interese josnice !

După plecarea celor timorați, conjurații cad de acord asupra instalării, în ziua următoare, a trei consuli provizorii : Bonaparte, Roger Ducos și Sieyès.

— Poate că — sugerează acesta din urmă — ar trebui arestați vreo patruzeci de opozanți ?

Bonaparte reflectează. Fouché îi dăduse un sfat :

— O dată cu primii pași pe calea exercitării puterii supreme, căutați să nu deveniți instrumentul pasiunilor unui popă veninos.

Napoleon ține seama de această părere și răspunde :

— Măsura este prematură. Nu va exista nici opoziție, nici rezistență.

— O să vedeți mîine la Saint-Cloud, spune Sieyès înțepat.

Sieyès nu s-a înșelat. A doua zi a fost o adevărată minune că nu s-a terminat totul pe cîmpul de la Grenelle, în fața plutonului de execuție rezervat generalilor care dau greș și sînt prezentați apoi pe veci de manualele de istorie ca trădători. Dacă însă reușesc, devin, după cum știe fiecare, eroi ai poporului.

14

ARTA DE A-I ARUNCA PE DEPUTAȚI PE FEREASTRĂ

NIMIC NU S-A ÎNTEMEIAT DECÎT PRIN SABIE.

Napoleon

În dimineața zilei de 10 noiembrie, sau 19 brumar, Bonaparte își mai făcea unele iluzii asupra atitudinii parlamentarilor. Socotește că cei Cinci sute, ca și Bătrînii, aveau să se încline fără împotrivire. Continuă să fie convins că ar putea să cucerească puterea fără să fie nevoie să scoată sabia din teacă ! A fost auzit chiar exclamînd :

— Vă numărați, așadar, printre cei care cred că o să ne batem ?

Peste cîteva clipe urma să părăsească strada Victoriei pentru a se îndrepta spre Saint-Cloud, cînd îl văzu pe Berthier clătinîndu-se.

— Ce ai ? Ești suferind ?

— Am un abces care sparge și am pus o cataplasmă.

— Ei bine, rămîi !

— Nu, chiar dacă ar trebui să mă tîrăsc și să îndur chinurile iadului, nu vă las !

Şi lui Lannes, care voia să-l însoţească cu orice preţ, îi adresează aceste cuvinte afectuoase :

— Nu, generale, eşti rănit, va trebui să stăm mult timp călare.

Şi fiindcă Lannes insista, îi ordonă :

— Nu, prietene, rămîi aici !

În timp ce se pregătea să plece, a fost anunţat că Josefina vrea să-l vadă şi că îl aşteaptă în camera ei.

— Minunat ! — exclamă el, mişcat. — Urc la dînsa, dar ziua aceasta nu este pentru femei.

Avea să-i repete acelaşi lucru şi lui Le Couteulx, care se oferi să-l adăpostească seara, dacă avea să fie nevoie, în casa lui de la Auteuil :

— Dar fără femei. Chestiunea e prea gravă. Să plecăm !

Şi încălecă pe calul amiralului. Ploaia încetase, vîntul dinspre apus limpezise cerul, dar era frig şi umed. „L-am văzut — va povesti mai tîrziu Couture — şi-l mai văd parcă şi acum în grădina Tuileriï plecînd spre Saint-Cloud, cu faţa bronzată, slabă şi lunguiaţă, părul lipit, tăiat la două degete de urechi, cu pălăria-i mică, cu pantalonii galbeni pe care se întindea o pată mare pe partea exterioară a coapsei stîngi, în uniformă de campanie, cu cizme scurte şi, sub el, un cal mare, cenuşiu închis şi cu capul alb, în sfîrşit, generalul aşa cum era atunci cînd nu devenise încă durduliu..."

Poate că, trecînd pe Champs-Elysées, Bonaparte s-a gîndit la imaginea cailor de la Marly, la parizienii mereu revoltaţi ? Cum aveau ei să reacţioneze văzînd că li se impune un nou regim ?

Drumul de la Paris la Saint-Cloud era plin de ofiţeri călare, de curioşi, de trăsuri încărcate cu deputaţi, funcţionari, ziarişti şi mai ales plin de trupe în ţinută de campanie care mărşăluiau. Cuirasierii — *călcîie late*, cum li se spunea — tropăiau greoi, iar roţile tunurilor — pentru că erau şi tunuri... — făceau un zgomot infernal. Toţi urcau rampa care duce astăzi spre intrarea în autostrada Vest. Potrivit ordinelor date de Bonaparte, vor ocupa fiecare poziţii în jurul castelului. Grenadierii Directoratului şi ai Consiliului celor Cinci sute sînt înşiruiţi în prima curte, în timp ce în spatele lor sînt masate patru companii de grenadieri parizieni, iar un regiment de infan-

terie asigură garda în fața grilajului principal. Trupa stă cantonată sub soarele anemic. E frig. Se stă de vorbă și se fac aprecieri asupra situației. Soldații din garnizoana Parisului nu se codesc să spună ce cred și exclamă :

— E timpul să fie aruncați afară toți oratorii ăștia ; cu vorbăria lor ne țin de șase luni fără soldă și fără încălțăminte. N-avem nevoie de atîția conducători !

Garda celor Cinci sute n-are însă nici un motiv să-și dea jos stăpînii.

— Fiți liniștiți și bizuiți-vă pe noi, le spun grenadierii deputaților care se îndreptau spre castel.

Cei care căscau gura pe acolo se uită la Bonaparte, care a urcat și el rampa. Ajuns în curtea castelului, se informează asupra situației. Care este pulsul adversarilor și al celor ce făgăduiseră să-l sprijine ? Pe cît se părea, discuțiile erau foarte însuflețite. Cea mai mare parte a celor ce se aflau acolo nu știau nimic despre planurile conjuraților, iar cei inițiați vorbeau despre ele doar într-un mod vag. Republica are să fie salvată, afirmă unii ; pierdută, răspund ceilalți. Celui care pune întrebări avînd de pe acum aerul de stăpîn, i se raportează că numeroasele cîrciumioare de prin partea locului i-au primit foarte bine pe deputați. În special Hugues Destrem, secretarul Consiliului celor Cinci sute, era bine „îmbujorat". În scurt timp avea să intre în sală cu toca pe o ureche și, aruncînd o privire insolentă în stînga și în dreapta, să spună, asemenea lui Danton :

— Uitați-vă, capul îmi stă încă pe umeri.

— Nu e ceea ce ai mai bun, i-a răspuns, rîzînd, unul dintre colegi.

Sălile de ședințe — *Marele Salon* pentru Bătrîni, *Oranjeria* pentru cei Cinci sute — nu sînt încă gata. Deputații celor două adunări amestecate încep un penibil congres în aer liber. Discută între ei, privind cu neliniște la marea de uniforme. Bătrînii par mai resemnați, dar cei Cinci sute vorbesc hotărît și cu glas tare :

— A, vrea să fie un Cezar, un Cromwell !... Trebuie luată o hotărîre !

Bătrînii o mai slăbiseră. Cei ce făceau parte din complot nu mai îndrăzneau să vorbească atît de deschis. Începea să bată un vînt de opoziție. Către ora unu — Bonaparte este anunțat și el —, Consiliul Bătrînilor, precedat

de muzica sa, care executa *Marsilieza,* își făcu intrarea în Marele Salon. Conjurații încercară să mai tragă de timp. Dar știau cu toții că nimic nu avea să înceapă *cu adevărat* înainte de deschiderea ședinței celor Cinci sute.

Între timp sosește de la Paris generalul Thiébault și intră în salonul în care se află aghiotanții. Deodată ușa se deschide. Intră Bonaparte.

— Să fie chemat comandantul de batalion X..., spune el.

„Un aghiotant — relatează Thiébault — a plecat imediat și, puțin după aceea, s-a întors cu comandantul batalionului.

Anunțat, generalul Bonaparte apare din nou, adresîndu-se cu cea mai mare asprime acelui ofițer superior :

— Pe baza cărui ordin — îi spune — ați mutat postul cutare ?

Ofițerul a spus numele persoanei care-i dăduse ordinul, adăugînd că nu era primul ordin pe care-l primea din partea respectivului. Răspunsul fusese corect și, venind din partea unui ofițer superior, merita considerație. Aceasta nu l-a împiedicat însă pe generalul Bonaparte să continue cu un ton foarte mînios :

— Aici nu există alte ordine decît ale mele ; să fie arestat omul acesta și băgat la închisoare.

Patru sau cinci dintre fanaticii care erau de față, mergînd cu zelul pînă la brutalitate, s-au aruncat asupra comandantului de batalion și l-au luat cu ei... Am fost revoltat ; au fost, fără îndoială, și alții, dar au știut să tacă. Destul de puțin stăpîn pe mine pe vremea aceea, n-am avut înțelepciunea necesară :

— Spre a asista la asemenea acte ne aflăm aici !

Văzînd că nimeni n-a deschis gura, că cei de față s-au posomorît și că unii dintre cei care se aflau lîngă mine au schițat chiar gestul de a se îndepărta de mine, dar, întrucît eram de ajuns de înfierbîntat, cu tot exemplul dat de tăcerea multora dintre șefii mei, am adăugat :

— Întrucît astfel de acte nu pot să-mi convină, mă întorc la Paris.

În clipa aceea, César Berthier, care tocmai intrase în salon și auzise ce-am spus, s-a repezit spre mine, zicînd :

— Generale Thiébault, ce faceți ?

— Sînteți amabil că mă întrebați — i-am răspuns eu —, dar n-am spus destul de răspicat ?..."
Și Thiébault s-a întors la Paris.

Oranjeria este, în sfîrșit, amenajată. Este ora trei. Cei Cinci sute și-au îmbrăcat togile și largile mantale roșii, s-au instalat și... în clipa următoare izbucnește furtuna. Încep să se înalțe strigăte :

— Fără dictatură ! Aici sîntem liberi ! Baionetele nu ne înspăimîntă !

Președintele, Lucien Bonaparte, încearcă zadarnic să restabilească o oarecare liniște. Din fericire, domnii deputați, care se considerau un fel de romani, aveau o preferință deosebită pentru „scenele de efect". Unul dintre ei propune să se depună un jurămînt față de Constituția anului III. Poate că, în felul acesta, i se va face Directoratului în agonie o infuzie cu sînge proaspăt ? Lucien se supune. Pentru a cîștiga timp, el este gata să jure credință regimului pe care urma să-l răstoarne în cel mai scurt timp cu putință în favoarea fratelui său. Fiecare deputat urcă, așadar, la tribună, întinde brațul drept cu o splendidă fîlfîire de togă, prestează jurămîntul și se întoarce la loc. Se obișnuia ca, atunci cînd se ajungea la numele lui Roberiot, unul din nefericiții ambasadori de la Rastadt, să se strige pe un ton sepulcral :

— Ucis de casa de Austria !

Întregul ritual este riguros respectat. Totul are o durată de cel puțin cinci ceasuri încheiate !... Lavalette, martor ocular la întreaga scenă, se duce să-l prevină pe Bonaparte, pe care-l găsește plimbîndu-se destul de agitat într-o încăpere care nu are ca mobilier decît două fotolii. Acolo nu se mai afla decît Sieyès, așezat lîngă cămin, în fața unei grămezi de vreascuri, pe care le răscolește cu o bucată de lemn, pentru că nu exista nici măcar clește.

— Ei bine — exclamă Bonaparte după ce ascultă pe aghiotantul său —, vedeți ce fac ei !

— Oho — răspunde încet Sieyès —, să juri pe o parte a constituției, mai merge, dar pe toată, e prea mult !

Lavalette se retrage în încăperea vecină, unde îl găsește pe Berthier împreună cu vreo 30 de ofițeri. Toți sînt plouați, iar cînd aghiotantul îi povestește cu voce scăzută șefului statului-major cele ce se petrec în Consiliul celor

Cinci sute, acesta se face palid la față... Lucrurile iau o întorsătură proastă. Deodată, canaturile ușii se dau în lături cu zgomot. Apare Bonaparte, lovind parchetul cu cravașa :

— Trebuie să terminăm !

După părerea lui, dacă nu intervine personal, totul este pierdut ! Hotărăște să înceapă cu Bătrînii, care, spera el, aveau să-i tragă după ei și pe cei Cinci sute ! Și iese imediat din încăpere. Toți se reped în urma lui, ajungînd în curte, unde un regiment de infanterie venit din Paris se alinia pentru a fi trecut în revistă. Deîndată se aude strigîndu-se *Trăiască Bonaparte !*, în timp ce toboșarii sună onorul. „El trece prin fața unui splendid corp de grenadieri — va relata Coignet —, salută pe toată lumea, pune să fim așezați în ordine de bătaie și vorbește cu comandanții. Nu era călare, purta o pălărie mică și o sabie mică..."

Fără îndoială, prea înfierbîntat de această primire, el intră cu mai multă violență decît se cuvenea și chiar mînios în Marele Salon. „Și asta n-a fost de natură să mă liniștească în legătură cu ceea ce avea să spună — relatează Bourrienne, a cărui mărturie este demnă de luat în considerare. — Culoarul prin care am trecut pentru a ajunge pînă în mijlocul sălii era strîmt ; eram cu spatele la ușă ; Bonaparte îl avea pe președinte în dreapta și nu-l putea privi drept în față. Eu mă aflam la dreapta generalului, atît de aproape încît ni se atingeau hainele ; Berthier se afla la stînga lui".

Bonaparte începu să vorbească :

— Reprezentanți ai poporului, dacă aș fi vrut să înăbuș libertatea țării mele, dacă aș fi vrut să pun mîna pe autoritatea supremă, nu m-aș fi supus ordinelor pe care mi le-ați dat, n-aș fi avut nevoie să primesc din partea Senatului autoritatea cu care am fost învestit... Vă jur, reprezentanți ai poporului, că patria n-are apărător mai plin de zel decît mine ; sînt devotat cu trup și suflet înfăptuirii ordinelor dumneavoastră. Dar salvarea ei nu se bazează decît pe dumneavoastră, pentru că Directoratul nu mai există : patru din membrii săi și-au dat demisia, iar al cincilea a fost pus sub supraveghere pentru a i se asigura securitatea. Primejdiile sînt amenințătoare, răul sporește...

— Dar Constituția ? — urlă Lenglet.

— Constituţia ? — continuă Bonaparte. — Ea e invocată de toate grupările şi a fost încălcată de toate ; e dispreţuită de toate şi nu poate fi pentru noi un mijloc de salvare pentru că nu se bucură de respectul nimănui. Constituţia ? Oare nu în numele ei aţi exercitat toate tiraniile ? Iar astăzi tot în numele ei se conspiră. Eu cunosc toate primejdiile care vă ameninţă...

— Aţi auzit, reprezentanţi ai poporului — exclamă atunci Cornudet, unul din complici. — Cel căruia i-aţi acordat atîtea onoruri, căruia i-aţi transmis de atîtea ori expresia recunoştinţei naţionale, cel în faţa căruia Europa şi întregul univers amuţesc de admiraţie se află aici şi el e cel care vă confirmă existenţa unei conspiraţii. Poate fi el privit ca un josnic impostor ?

Izbucnesc strigăte :

— Să dea numele conspiratorilor ! Da, spuneţi numele lor, spuneţi-le numele !

— Dacă trebuie să dau explicaţii imediat, dacă trebuie să rostesc nume — replică Bonaparte —, le voi rosti. Pot să vă spun că directorii Barras şi Moulins mi-au propus să mă pună în fruntea unui partid al cărui ţel este răsturnarea tuturor oamenilor cu idei liberale.

— Trebuie înfiinţat un comitet general care să asculte aceste destăinuiri, strigă unii.

— Nu, nu — exclamă alţi reprezentanţi —, nu-i nevoie de nici un comitet general ! Au fost denunţaţi acum conspiratorii şi Franţa trebuie să audă totul !

I se cere deci lui Bonaparte să dea mai multe amănunte în legătură cu acuzaţiile pe care le-a formulat împotriva lui Barras şi Moulins.

— Nu trebuie să mai ascundeţi nimic !

„Atunci — spune Bourrienne —, întreruperile, apostrofările, întrebările astea l-au tulburat în asemenea măsură, încît a început să se creadă pierdut. În loc să dea explicaţii despre ceea ce spusese, s-a pornit să acuze din nou... Pe cine ? Consiliul celor Cinci sute, care voia «eşafoade, comitete revoluţionare, revoluţie în toată regula»".

Este auzit chiar bolborosind :

— Dacă vi se pare că sînt un perfid, procedaţi toţi asemenea lui Brutus. Eu declar că, după ce toate acestea se vor sfîrşi, nu voi fi nimic altceva în republică decît braţul care va susţine ce veţi hotărî !

Bătrînii vor să procedeze asemenea lui Brutus, dar cer și alte nume decît numele celor doi directori demisionari. Or, cum poate Bonaparte să dea nume, cînd pretinsul complot terorist nu există ? Se simte tulburat, ridicol, din ce în ce mai lamentabil. Cuvîntarea lui se transformă repede într-un fel de conversație dezlînată, alandala, cu președintele. În timp ce întrebările pe care le punea acesta erau clare și precise, răspunsurile lui Bonaparte erau „echivoce și întortocheate". După ce și-a evocat frații de arme și cinstea lui de soldat, a început să vorbească despre „vulcani, agitații surde, victorii, despre 18 fructidor, despre Cezar, despre Cromwell, despre tiran". În mai multe rînduri a fost auzit spunînd în mijlocul tumultului care creștea :

— Altceva nu am să vă spun.

„Dar nu spunea nimic — constată Bourrienne desperat —, sau nu spunea mare lucru". Mai mult se ghicea decît se înțelegea : „Libertate... Egalitate... ipocriți... intriganți... Eu nu sînt... Voi renunța la putere de îndată ce primejdia care amenință republica va trece..."

„Numai cine a fost de față își poate da seama de situația care se crease — va arăta Bourrienne. — Trebuie spus că nu avea nici un șir în tot ce bolborosea, că era complet lipsit de coerență. Bonaparte nu era orator. Nu-i greu de înțeles că era mai degrabă obișnuit cu vacarmul bătăliilor decît cu cel al discuțiilor de la tribună. Locul lui era mai degrabă lîngă o baterie de artilerie decît în fața președintelui unei adunări".

Deodată, Bonaparte încetă să se mai bîlbîie : se părea că găsise un subiect și începu să-i amenințe pe reprezentanți :

— Iar dacă vreun orator plătit de străinătate ar cere să fiu pus *în afara legii*, să fie sfărîmat prin forța armelor într-o clipă ! Dacă ar cere să fiu pus *în afara legii*, voi apela la voi, vitejii mei camarazi de arme !

Și, întorcîndu-se către cei cîțiva grenadieri rămași în pragul ușii, spuse :

— La voi, bravi soldați, pe care v-am condus de atîtea ori la victorie ! La voi, bravi apărători ai republicii, cu care am împărțit atîtea primejdii pentru triumful libertății și egalității ! Nu uitați că alături de mine merg zeul Victoriei și zeul Norocului.

Era o frază pe care o lansase cu succes în Divanul din Cairo, dar care la Saint-Cloud a produs un efect deplorabil. Bourrienne îl trase de mînecă și-i șopti, sau cel puțin așa va pretinde el :

— Plecați, domnule general, nu mai știți ce spuneți.

Bonaparte mai bolborosi cîteva cuvinte, după care, îndreptîndu-se spre ușă, exclamă :

— Cine-i de partea mea să mă urmeze !

Dar nu l-a urmat nimeni în afară de Bourrienne și de Berthier... În Consiliul celor Cinci sute, cu toate că prezida Lucien, situația era și mai proastă ! De cum a intrat Bonaparte, încă înainte de a spune ceva, prin simpla lui prezență, a declanșat ostilitățile. Turbulenții de pe băncile montagnarzilor s-au aruncat asupra lui și au început să-i care pumni. Printre strigătele furibunde ale celor Cinci sute se putea distinge :

— Dictatorul să fie pus în afara legii ! Jos dictatorul !

— Cum ? Baionete, săbii, oameni înarmați aici ? !

— Să murim la posturile noastre ! Trăiască republica și Constituția anului III !

„Era așa de înghesuit între deputați, statul lui major și grenadierii care se repeziseră la intrarea în sală — povestește Lavalette —, încît o clipă am crezut că o să fie înăbușit. Nu puteai nici să mergi înainte, nici să dai înapoi..."

Deputați, spectatori, soldați se băteau acum ca vagabonzii ; unul dintre reprezentanți se încurcă în togă și căzu, întinzîndu-se cît era de lung. Lîngă tribună avea loc o scenă de o violență fără precedent. Grenadierii își croiau drum ca să-l scoată pe șeful lor, pe care-l înșfăcase enormul Destrem, deputatul cu obrazul îmbujorat, care urla în urechea lui Napoleon :

— Pentru asta ai repurtat victoriile ?

Destrem, despre care se spunea că „o strîngere de mînă de-a lui" era tot una cu o „lovitură de pumn a unui om obișnuit", îl apucase pe plăpîndul Bonaparte de umăr tocmai cînd acesta, pe jumătate leșinat și nemaidîndu-și seama de nimic, era, în sfîrșit, scos din înghesuială și luat de soldații lui. Era o derută îngrozitoare ! În încăperea care preceda sala de ședințe, învălmășeala era atît de mare, încît mai mulți grenadieri își pierdură capelele și armele.

Lucien încearcă să-și apere fratele :

— Intervenția generalului, care se pare că a trezit atîta neliniște, n-a avut alt scop decît acela de a arăta care este situația treburilor publice sau a altor chestiuni care privesc statul ; el a venit să-și îndeplinească obligațiile impuse de funcția lui. Dar cred că nimeni dintre dumneavoastră nu poate bănui...

Un deputat îl întrerupe :

— Bonaparte s-a purtat de parcă ar fi rege !

— Nimeni dintre dumneavoastră — a continuat Lucien — nu-l poate bănui că ar intenționa să sugrume libertatea pe cel care...

O voce puternică îl întrerupe :

— Bonaparte și-a pierdut gloria ! Îl supun oprobriului, disprețului republicanilor.

Izbucnesc strigăte de aprobare de pe toate băncile. O altă exclamație acoperă tumultul :

— Cer ca generalul Bonaparte să fie adus în fața noastră pentru a da socoteală de conduita lui.

— Iar eu — exclamă Lucien — cer să părăsesc fotoliul de președinte !

Lucien își părăsește locul de sub tribună, lăsîndu-i președinția lui Chazal. Dar lucrurile nu se potolesc cu aceasta. Confuzia crește, strigătele devin și mai puternice și, în cele din urmă, se aude propunerea prin care fusese răsturnat Robespierre :

— Să fie pusă la vot scoaterea generalului Bonaparte *în afara legii !*

Lucien își părăsește atunci locul pe care se afla ca deputat, urcă din nou la tribună și — teatral, așa cum cerea epoca — își scoate toca și roba, declarînd :

— Aici nu mai există libertate. Nemaiavînd posibilitatea să mă fac ascultat, vă veți vedea cel puțin președintele depunînd aici în semn de doliu public însemnele magistraturii populare. Este rugat insistent să rămînă, și el cedează.

Bonaparte și Sieyès continuau să se afle în Cabinetul Mare. Aflînd că ucenicul-dictator a fost declarat *în afara legii*, abatele se întoarce către Bonaparte :

— Se cred în 93 !... Ne scot în afara legii ! Ei bine, generale, mulțumiți-vă să-i scoateți afară din sală.

Bonaparte își smulge sabia din teacă, deschide fereastra și răcnește :

— La arme !

Peste o clipă, eroul din Italia își face apariția în curte, strigînd :

— Dați-mi calul !

Văzîndu-și iar calul său cenușiu azvîrlind din copite, fremătînd și cabrîndu-se, Bonaparte, care n-a fost niciodată un călăreț strălucit, tresare. Doi oameni abia reușesc să țină calul pe loc. Generalul încalecă, nu fără greutate, încercînd să călărească elegant. Înfierbîntat cum era, își rupe coșurile de pe față, care încep să sîngereze, ceea ce îi dă posibilitatea să afirme că cei Cinci sute au vrut să-l asasineze. Soldații par gata „să treacă Rubiconul", dar grenadierii Corpului legislativ ezită. Este trecut de ora cinci, începe să se însereze, parcul este învăluit într-o ceață rece de noiembrie, cerul se întunecă tot mai mult și totul trebuie terminat înainte de căderea nopții. Lucien îi trimite fratelui său un apel plin de neliniște : „Pînă în 10 minute trebuie întreruptă ședința, pentru că altfel nu mai răspund de nimic".

Bonaparte dă, în sfîrșit, ordine precise.

Peste cîteva clipe, un pluton de grenadieri năvălește în sala de ședințe. În prima secundă, Lucien se întreabă dacă nu era totul pierdut. A ratat fratele lui lovitura ? Soldații vin să-l aresteze ? Vin să-l elibereze ?

— Îmi vorbeați de reconciliere — strigă el către deputați —, și, cînd colo, puneți să mă aresteze !

Dar grenadierii se mulțumesc să-l conducă la Bonaparte și Sieyès. Între timp, în curtea castelului, generalul Sérurier încerca să-și însuflețească trupele :

— Bătrînii i s-au alăturat lui Bonaparte, cei Cinci sute au vrut să-l omoare !

Treabă de „civili" ! Grenadierii au rămas impasibili. Pe urmă a venit Bonaparte să le explice :

— Am vrut să le arăt mijloacele prin care poate fi salvată republica, iar ei au vrut să mă omoare !

Și, întorcîndu-se către grenadieri, îi întreabă :

— Soldați, mă pot bizui pe voi ? Vreau să-i pun pe deputați la respect !

Tăcere. Totul se va schimba însă o dată cu sosirea lui Lucien, dat fiind că „aparența legalității" a venit să li se

alăture conjuraților. Mai prompt decît fratele său, Lucien ordonă :

— Un cal pentru mine, generale !... Un cal !... Și să bată tobele !

Apoi sare pe cal. spunînd :

— Cetățeni, soldați ! Președintele Consiliului celor Cinci sute vă declară că imensa majoritate a acestui Consiliu se află în clipa de față sub amenințarea cîtorva reprezentanţi ai poporului înarmaţi cu stilete, care asaltează tribuna, îi amenință cu moartea pe colegii lor și se angajează în disputele cele mai îngrozitoare. Vă declar că acești bandiţi plini de îndrăzneală, aflați, fără îndoială, în solda Angliei, s-au ridicat împotriva Consiliului Bătrînilor și au cutezat să pună *în afara legii* pe generalul însărcinat cu executarea decretului acestei adunări, ca și cum ne-am afla încă în timpurile îngrozitoare ale dominației lor, cînd expresia *în afara legii* era de ajuns pentru a face să cadă capetele cele mai de preț ale patriei. Vă declar că acești cîțiva furibunzi s-au pus ei înșiși în afara legii prin atentatele lor împotriva libertății acestui Consiliu.

Un freamăt străbate rîndurile. Bonaparte simte că soarta începe să se întoarcă iar de partea lui.

— În numele acestui popor care de atîția ani este o jucărie în mîinile acestor copii ticăloși ai terorii — continuă Lucien —, le încredinţez soldaților sarcina de a elibera majoritatea reprezentanților lor, pentru ca, eliberată de stilete prin baionete, să poată delibera asupra soartei republicii. Generale și voi, soldați, și voi toți, cetățeni, să nu recunoașteți ca făuritori ai legilor Franței decît pe cei ce mi se vor alătura mie. Cît despre cei care vor rămîne în Oranjerie, să fie scoși afară cu forța ! Acești tîlhari nu mai sînt reprezentanții poporului, ci reprezentanții pumnalului. Acest titlu să și-l păstreze și să-i însoțească pretutindeni !... Iar atunci cînd vor cuteza să se înfățișeze poporului, să fie arătați de către toată lumea cu degetul ca reprezentanți ai pumnalului ! Trăiască republica !

Dar, cu toate strigătele de *Trăiască Bonaparte !* care au urmat după această cuvîntare, trupele continuă să ezite Perspectiva de a îndrepta armele împotriva reprezentanţei naționale — chiar calificată drept „reprezentanța pumnalului“ — îi face să șovăie. Cu atît mai mult cu cît o serie

de deputați strigă de la ferestre, arătîndu-l pe Bonaparte cu degetul :

— Jos dictatorul ! În afara legii !

„Dar era nevoie atunci — explica Thibaudeau, care s-a întors în sala de ședințe — de unul din acei oratori de vază a cărui voce ridică o întreagă adunare și care face ce vrea cu ea. Iar Consiliul nu avea un astfel de om. Cu un decret de punere în afara legii, Augereau și Jourdan, care se aflau acolo pregătiți, și Bernadotte, care aștepta în ascuns evenimentul, s-ar fi pronunțat, probabil, și ar fi putut să-i antreneze pe grenadierii din garda Consiliilor, care erau animați de alt spirit decît cel al armatei, și să atragă și celelalte grupuri. Finalul acelei zile nu depindea decît de un decret de un rînd și de o lovitură de pumnal. Lipsa de hotărîre și de prevedere a Consiliului au fost cu atît mai greu de explicat cu cît el a fost imediat informat că se pregătea dizolvarea lui prin forță. Reprezentanții au găsit însă că este măreț să-și aștepte moartea pe scaunele lor de magistrați sau, mai degrabă, baionetele care aveau să-i gonească".

Într-adevăr, baionetele au fost puse la arme.

— Soldați — li se adresează Bonaparte —, v-am condus la victorie, mă pot bizui pe voi ?

Ici-colo se aud strigăte, ce-i drept, încă prea rare :

— Da ! Da !... Trăiască generalul !... Ce ordonați ?

— Soldați, s-ar fi putut crede că Consiliul celor Cinci sute va salva patria ; dimpotrivă însă, el a pornit-o pe calea dezbinărilor. O serie de agitatori încearcă să-l ațițe împotriva mea ! Soldați, mă pot bizui pe voi ?

— Da ! Trăiască Bonaparte !

— Ei bine ! Am să-i pun la respect. De atîta vreme, patria este chinuită, secătuită, jefuită ; de atîta vreme, apărătorii ei sînt înjosiți, sacrificați !

Atunci se aud din nou strigăte :

— Trăiască Bonaparte !

— În ce situație i-am regăsit pe vitejii pe care i-am îmbrăcat, i-am plătit și i-am întreținut cu prețul victoriilor noastre !

Și continuă, întrerupt tot mai des de strigătele : *Trăiască Bonaparte !* :

— Li se înghit rațiile care li se cuvin ! Sînt trimiși fără apărare în fața inamicului ! Și nu e de ajuns sîngele

pe care-l varsă. Îl vor și pe cel al familiilor lor! Cîțiva rebeli vor să-și reîntroneze dominația sîngeroasă! Am vrut să le vorbesc și mi-au răspuns cu pumnalele! În urmă cu trei ani, regii coalizați m-au pus în afara legii pentru că le-am învins armatele și acum încearcă să facă același lucru cîțiva încurcă-lume care se pretind mai iubitori de libertate decît cei ce au înfruntat de mii de ori moartea pentru ea! Ca și cum n-aș fi învins cele mai puternice armate decît pentru a da acum înapoi în fața unui pumn de rebeli! În trei rînduri, după cum știți, mi-am pus în primejdie viața pentru patrie, dar armele dușmanului n-au reușit să mi-o curme. Am străbătut mările fără teama de a mă expune pentru a patra oară unor noi primejdii, și aceste primejdii îmi ies acum înainte în sînul unui Senat de ucigași!

De data aceasta, un imens strigăt de *Trăiască Bonaparte!* ajunge pînă la cei Cinci sute, care răspund urlînd:

— Trăiască republica! Să murim pentru libertate! Dictatorul să fie pus în afara legii! Trăiască Constituția anului III!

Atunci, Lucien își scoate spada și, apropiind-o de pieptul lui Bonaparte, strigă:

— Jur să străpung pieptul propriului meu frate dacă va aduce vreodată o știrbire libertății francezilor!

Acest gest a pus capăt și ultimelor ezitări. Garda îl aclamă pe orator și Bonaparte poate ordona trupelor să se pună în mișcare. Tobele încep să bată semnalul de atac. Este ceasul din urmă al regimului. Peste cîteva secunde, generalul Leclerc intră în Oranjerie. În ușă se văd sclipind baionetele:

— Cetățeni reprezentanți — spune Leclerc —, nu se mai poate răspunde de siguranța Consiliului. Vă invit să vă retrageți.

Unul dintre deputați — Blin — înaintează spre grenadieri, strigînd:

— Soldați, cine sînteți voi și ce-ați venit să faceți aici? Voi nu sînteți decît păzitorii reprezentanței naționale și îndrăzniți să atentați la siguranța și la independența ei, fără să vă gîndiți că tîrîți în noroi laurii pe care i ați dobîndit pe cîmpurile de luptă...

Atunci Leclerc continuă cu o voce de stentor:

— Reprezentanți, retrageți-vă, așa a ordonat generalul !

După care, deputații nearătîndu-se dispuși să asculte, el strigă :

— Grenadieri, înainte ! Toboșari, atacul !

La rîndul lui, Murat, întorcîndu-se spre oamenii săi, dă un ordin mai puțin reglementar :

— Aruncați toată lumea asta afară de aici !

Apoi adresîndu-se deputaților :

— Cetățeni, sînteți dizolvați !

Tobele bat cu furie. Colonelul Dujardin traversează în pas alergător împreună cu grenadierii lui „sanctuarul legilor". Odată ajunși în fundul sălii, ei fac o întoarcere și se năpustesc asupra celor cărora le spun „porumbei doborîți". Atunci, în mijlocul unui nor de praf, are loc o învălmășeală generală, din care fiecare se salvează cum poate. Cei Cinci sute, îmbrăcați în robe, ridicoli în echipamentul lor roman, încep să sară pe ferestre, pierzîndu-se în parc. Cîțiva recalcitranți se agață de scaune ; soldații îi apucă de mijloc și îi scot afară. Cei care rezistă mai mult simt oțelul baionetelor mîngîindu-le spinarea.

„Vedeam — va relata căpitanul Coignet — «domni corpolenți» ieșind prin fereastră ; mantalele, frumoasele lor bonete și penaje cădeau pe jos ; grenadierii smulgeau galoanele de pe acele mantale arătoase".

Afară era debandadă, toți fugeau îngroziți în întunericul care se lăsa peste boschete. Ca să poată fugi mai iute, deputații — „rebelii intimidați", avea să spună Bonaparte — își lepădau robele prin șanțuri și pe peluze, pete purpurii care apăreau prin ceață...

Unui deputat scos afară, care rătăcea întristat prin grădină, Réal îi spune cînd trece pe lîngă el :

— Farsa a fost jucată !

Această farsă le-a dat oarecare importanță Bătrînilor, care aproape că au fost dați uitării. „Constituind în fapt întreaga reprezentanță națională", după cum le-a spus președintele, cîștigat de partea conspirației, ei au adoptat următorul decret :

„Consiliul Bătrînilor, dată fiind retragerea *(sic)* Consiliului celor Cinci sute, decretează următoarele : Întrucît patru din membrii Directoratului executiv și-au prezentat demisia, iar al cincilea se află sub supraveghere,

va fi numită *o comisie executivă provizorie, alcătuită din trei membri*".

Dar acesta încă nu era Consulatul. Cel mai bun lucru care putea fi făcut nu era să se pornească în căutarea cîtorva dintre cei „Cinci sute", fie chiar fără robe ? Ușierii pleacă să-i descopere, intră prin cîrciumioarele din împrejurimi, caută în stînga și în dreapta și în scurtă vreme reușesc să adune o mînă bună de deputați, care, în așteptarea ordinelor, moțăie pe banchetele din Oranjerie.

Peste puțin timp, Lucien urcă la tribună :

— Acest vechi palat regal în care ne aflăm întruniți în noaptea aceasta solemnă ne arată că puterea nu înseamnă nimic, în timp ce gloria înseamnă totul. Dacă astăzi ne vom arăta nedemni de cel dintîi popor de pe suprafața pămîntului ; dacă, din lașitate și considerente deplasate, nu vom schimba situația îngrozitoare în care se află el ; dacă îi vom înșela speranțele, ne vom pierde chiar de astăzi gloria și nu ne vom păstra multă vreme puterea : pentru că, atunci cînd paharul suferințelor se umple, indignarea poporului este aproape.

Deputații încetaseră să mai fie recalcitranți, erau gata la orice și, ca să dovedească acest lucru, au început prin a-și exprima recunoștința față de Bonaparte, declarînd „că acesta, Murat, Lefebvre, Gardanne și alți generali au binemeritat de la patrie".

La propunerea avocatului Chazal, fost girondin, care debitează lecția suflată de Bonaparte și Sieyès, acest nou parlament-remorcă votează cu cea mai deplină docilitate decretul final :

„Corpul legislativ înființează în mod provizoriu o comisie consulară executivă alcătuită din cetățenii Sieyès, Roger Ducos, foști directori, și din generalul Bonaparte, care vor purta titlul de consuli ai republicii".

Spre a îndulci pilula, tot Chazal propune ca reprezentanților poporului să le fie plătită în continuare indemnizația parlamentară pe timpul vacanței „forțate". Propunere adoptată, fără îndoială, cu entuziasm... Pe urmă, după cîteva discursuri menite să umple ședința, Lucien declară cu înflăcărare :

— Ascultați strigătul sublim al posterității : dacă libertatea s-a născut în sala Jeu de Paume de la Versailles, ea a fost întărită în Oranjeria de la Saint-Cloud ; cei care

au făurit Constituția din 89 au fost părinții revoluției, dar făuritorii legilor anului VIII au fost părinții și pacificatorii patriei !

Alături, Bonaparte își manifestă nerăbdarea. Din fericire, nu mai rămăsese decît ca cei trei consuli să-și facă intrarea în sunetul trompetelor pentru a depune jurămîntul de „credință nestrămutată față de suveranitatea poporului, față de Republica Franceză unică și indivizibilă, față de egalitate, libertate și față de sistemul reprezentativ".

Încă un jurămînt... pe care, bineînțeles, că Bonaparte nu-l va putea respecta !

Gohier și Moulins au fost supravegheați aproape toată ziua de către Moreau. La palatul Luxembourg nu s-a manifestat nici cea mai mică încercare de protest. Cei doi directori demisionați au apreciat doar că Moreau îi incomodase prea mult cu fumul pipei sale... La rîndul lui, Bernadotte n-a făcut o mișcare.

— Poți concepe așa ceva ? — îl va întreba Bonaparte pe Bourrienne. — Am aflat azi despre o serie de intrigi puse la cale în anturajul lui. Știi că a cerut, nici mai mult, nici mai puțin, decît să fie numit alături de mine în comandament ? Spunea că voia să încalece și să vină cu trupele a căror comandă i s-ar încredința ; spunea că vrea să mențină Constituția... Mai mult, am fost asigurat că a avut îndrăzneala să adauge că, dacă era necesar să fiu pus în afara legii, ar fi fost gata s-o facă și că se puteau găsi și soldați în stare să execute decretul !

Aflat încă la Saint-Cloud, așezat la un colț de masă, noul consul așterne cîteva rînduri, începînd cu aceste cuvinte : „Proclamația generalului-comandant Bonaparte, 19 brumar, orele 11 seara. Toate partidele mi s-au adresat mie, mi-au arătat țelurile lor, mi-au dezvăluit secretele lor și mi-au cerut sprijinul ; am refuzat să fiu omul unui partid".

La Paris, în cafenele, în teatre, curieri călare le-au adus cetățenilor o declarație liniștitoare întocmită de

Fouché. Au fost întrerupte reprezentațiile și un actor a dat citire următoarei proclamații : „Consiliile s-au întrunit la Saint-Cloud pentru a delibera asupra intereselor republicii și libertății, cînd generalul Bonaparte, intrînd in Consiliul celor Cinci sute pentru a denunța anumite manevre *contrarevoluționare*, era să cadă victimă unui asasinat. Geniul republicii l-a salvat pe general, care se întoarce împreună cu escorta sa".

În timp ce se întorcea la Paris împreună cu „escorta sa", Bonaparte depășește trupele, care, cu burta goală, se îndreaptă spre locurile de încartiruire sub ploaia care n-a încetat aproape toată noaptea. Soldații cîntă vechile refrene revoluționare.

Ah ! Și-o să fie, o să fie, o să fie
Aristocrații de felinar atîrnați,
Ah ! Și-o să fie, o să fie, o să fie
Aristocrații o să fie spînzurați.

Dar revoluția este și ea lichidată. Intrînd în acțiune în răpăitul tobelor, baionetele generalului-comandant, așa cum prevestise Mirabeau cu mai bine de zece ani în urmă, au pus capăt regimului de pînă atunci.

Terenul este netezit pentru Bonaparte.

15

„NICI BONETĂ FRIGIANĂ, NICI TOCURI PURPURII!"

NIMIC NU E MAI GREU DECÎT SĂ ÎNHAMI UN POPOR CARE ŞI-A SCUTURAT SAMARUL.

Napoleon

A doua zi, Parisul se trezeşte sub Consulat.

Ziua de 20 brumar pica într-o *decadi* — duminica din calendarul revoluţiei —, aşa că magazinele erau închise. Vremea fiind mai blîndă decît în ajun, parizienii, între două averse de ploaie, se plimbau, citeau afişele şi comentau noutăţile. Fără îndoială că unii continuau să rămînă bănuitori, dar cei mai mulţi arborau surîsuri radioase. Părea că li se luase o greutate de pe suflet. Răsuflau uşuraţi... şi, dacă e să dăm crezare ziarelor, ca, de pildă, lui *L'Ami des Lois,* „oamenii se îmbrăţişau în pieţe cu un entuziasm vecin cu delirul". Madame Reinhard va spune la rîndul ei : „Poporul se bucură şi crede că şi-a redobîndit libertatea".

Seara, în ciuda ploii şi a unui vînt destul de puternic, întregul Paris este iluminat, cortegii de funcţionari publici — comisari şi judecători de pace — şi trupe cu muzica în frunte străbat oraşul pentru a citi la lumina torţelor legea votată în noaptea precedentă prin care se în-

ființa Consulatul. Strigăte de *Trăiască republica! Trăiască Bonaparte! Trăiască pacea!* întrerup discursurile. În teatre se aplaudă versuri ocazionale, ca, de pildă, cele recitate la teatrul Favart:

Fără tirani și fără sclavi!
Căci prea multă vreme nobila-mi patrie
A stat apăsată sub un jug detestat,
Dar curajul și geniul
Au recucerit libertatea.

Dar provincia? În marile orașe este aplaudat Bonaparte și huiduit regimul răsturnat. În localitățile mici, vestea este primită cu mai multă rezervă. Au existat chiar funcționari care au refuzat să țină seama de legea votată în noaptea de 19 spre 20 brumar. Totuși, în rîndurile populației nu există nici o rezistență serioasă. Lumea văzuse atîtea în ultimii 10 ani!

În ziua de 11 noiembrie la orele 10 dimineața, după o noapte destul de scurtă, Bonaparte, în haine civile — redingotă gri închis și pălărie neagră de castor —, a luat loc într-o trăsură foarte simplă, escortată doar de 6 dragoni. În acest echipaj modest se duce la palatul Luxembourg pentru îndeplinirea primului său act de șef de stat. În preajma palatului, cîțiva gură-cască strigă: *Trăiască Bonaparte!* Napoleon pare să nu-i bage în seamă și dă ordin ca trăsura să tragă în fața porții Micului Luxembourg, unde își avea reședința Sieyès.

La amiază, după o convorbire cu „abatele", a avut loc prima ședință a celor trei consuli. Roger Ducos, fost judecător, un pic surprins că mai este șef de stat, declară, înclinîndu-se spre Bonaparte:

— E absolut inutil să recurgem la vot pentru președinție pentru că ea vă aparține de drept.

Sieyès face o grimasă și își mușcă buzele. Bonaparte, plin de îndemînare, propune ca președinția să fie exercitată prin rotație cîte 24 de ore. Ordinea alfabetică îi permite să ocupe imediat scaunul de președinte pentru acea ședință istorică. Se procedează imediat la numirea miniștrilor. Cambacérès, care pregătea de multă vreme un cod civil, rămîne la Ministerul Justiției. Maret este numit secretar general al consulilor. Pînă cînd Talleyrand

avea să vină să-și ia locul, Reinhard rămîne la Afacerile Străine. Berthier, ca om de încredere, a fost numit la Război. Laplace primește Internele, iar Fouché Poliția generală :

— Știu că n-a rupt legăturile cu prietenii săi teroriști — spune Bonaparte, — pe care îi cunoaște bine ; dar, din punctul acesta de vedere, ne va fi folositor.

Pentru Finanțe, Sieyès propune un om care își dovedise capacitățile. Respingînd toate ofertele ce-i fuseseră făcute pînă atunci, Gaudin se rezervase pentru a intra într-un „guvern serios". Sieyès îl chemase încă de dimineață și Gaudin aștepta într-un cabinet din imediata apropiere a sălii de consiliu.

Îl întîlnea pentru prima dată pe Bonaparte. El observă, ca toată lumea, cît de slab și ce palid la față era tînărul general, dar în același timp văzu și cît era de activ și îl impresionă ascuțimea neobișnuită a privirii lui... „Mă aflam, într-adevăr, în fața unui personaj pe care nu-l cunoșteam decît după marele renume pe care și-l cîștigase — va spune Gaudin — ; mic de statură, îmbrăcat într-o redingotă cenușie, extrem de slab, palid la față, cu ochi de vultur și cu mișcări iuți și pline de vioiciune. Cînd am intrat, dădea ordine comandantului gărzii". După ce a plecat ofițerul, Napoleon veni spre el „cu aerul cel mai amabil" :

— Ați lucrat multă vreme în finanțe ?

— Douăzeci de ani, domnule general, a răspuns Gaudin.

— Avem mare nevoie de ajutorul dumneavoastră și contez pe el. Ei bine, depuneți jurămîntul, sîntem grăbiți.

După îndeplinirea formalității, Bonaparte a adăugat :

— Ministrul care v-a precedat sub Directorat va fi informat despre numirea dumneavoastră. Deplasați-vă peste două ore la minister pentru a lua în primire și prezentați-ne, cît de repede puteți, un raport asupra situației noastre și, în același timp, asupra primelor măsuri ce trebuie luate în vederea restabilirii activității, care este absentă peste tot. Veniți în seara asta la mine acasă, în strada Victoriei, ca să discutăm mai pe larg despre treburile noastre.

Gaudin găsește în casa tezaurului suma de 167 000 de franci în numerar provenind dintr-un avans de 300 000 de

franci ce fusese încasat în ajun. Or, datoriile se ridicau la 474 de milioane ! Fără a mai pune la socoteală bonurile de rechiziție neplătite și promisiunile de înscrieri de rentă nerespectate ! Pentru a se face față primelor cheltuieli, noul ministru avea să recurgă la tratele celor cărora li se adjudecaseră tăierile de păduri. Aceste trate îi vor fi, de altfel, protestate pentru că de trei ani nu se mai făcuse nici o livrare !

Pungășia domnea pretutindeni. Bonaparte explodează :

— Ce oameni ! — exclamă el față de Bourrienne. — Ce guvern ! Ce administrație ! Îți poți închipui ceva mai demn de dispreț decît sistemul lor de finanțe ?

Cînd Napoleon vrea să trimită un curier, nu se găsesc nici un fel de fonduri spre a i se da pentru cheltuielile de deplasare ! Noul consul vrea atunci să afle care era „forța precisă a armatei". Nimeni nu-l poate informa.

— Dar — insistă el — trebuie să aveți liste la biroul de război !

— La ce ne-ar servi listele ? Au avut loc atîtea schimbări neînregistrate !

— Atunci trebuie să aveți măcar statele de plată a soldei, din care vom putea afla ce ne interesează !

— Nu plătim solde !

— Dar situația hranei ?

— Nu le dăm de mîncare !

— Dar cea a efectelor ?

— Nu le dăm efecte !

Sieyès, care, cu prilejul acestei prime ședințe, l-a văzut pe Bonaparte vorbind în cunoștință de cauză despre finanțe, despre administrație, despre armată, despre politică și despre legi, iese complet năucit, repetînd :

— Domnilor, aveți un stăpîn ! Omul ăsta știe tot, vrea tot și poate tot !

La 15 noiembrie, Bonaparte face primul pas către tron, instalîndu-se în apartamentele din Micul Luxembourg, astăzi sediul președinției Senatului. Și-a ales încăperile pe care le ocupase Moulins, la parter, în dreapta, cu intrarea prin strada Vaugirard. Și Josefina, devenită soția unuia din cei trei regi ai republicii, are acum propriile ei apartamente : pe cele ale lui Gohier, de la primul etaj, unde venise atît de des să-l vadă pe bătrînul ei curtezan. O

mică scară ascunsă îi permite să comunice cu soțul ei. De trei sau de patru ori pe săptămînă, consulul se duce la ședință, coborînd cele trei trepte ale peronului, a cărui înfățișare a rămas și astăzi aceeași, traversînd curtea Micului Luxembourg și intrînd apoi în palatul Mariei de Medicis, în care își avusese reședința Barras.

Se punea, în primul rînd, problema înlocuirii formulei provizorii printr-o formă de guvernămînt definitivă. Dar viitoarea constituție se elabora încet. Publicul se pasiona : cu ce sos urmau să fie mîncați francezii ? „Pînă și femeile — scria *Le Diplomate* —, stînd la un domino ori potrivindu-și un voal, se întreabă ce constituție vom avea și ce se va întîmpla cu puterea executivă". La Luxembourg, vorbăria nu se mai termină. Ducos se raliază la părerile lui Napoleon și, cum Sieyès se arată mirat de această atitudine, Ducos îi explică :

— Cum să ezit între general și dumneavoastră ? Tremurați toată noaptea de frică, iar el este liniștit, numai el poate guverna.

Acest răspuns nu aplanează lucrurile între fostul preot și Bonaparte. Astfel că Talleyrand organizează o întîlnire cu scopul de a netezi asperitățile. Discuția capătă însă repede un ton acru. Abatele se apără „cu aforisme tăioase și disprețuitoare".

— Sieyès — va spune a doua zi Bonaparte — crede că numai el deține adevărul ; cînd i se face o obiecție, răspunde ca un pretins inspirat, și cu asta gata.

Bonaparte, la rîndul lui, s-a arătat „agresiv, pornit, aspru". Atunci Sieyès îl întreabă calm :

— Vreți, prin urmare, să fiți rege ?

Nu-i greu de ghicit că s-au despărțit foarte nemulțumiți unul de celălalt...

Cei trei consuli și cele trei comisii legislative se întrunesc în apartamentul lui Bonaparte. Ședințele încep la 9 seara și se prelungesc pînă noaptea tîrziu. Daunou este însărcinat cu redactarea. Sieyès, care la prima ședință nu scosese o vorbă, își ia revanșa la 10 decembrie. În acea zi, „fostul abate, pe un ton de oracol — relatează Fouché —, și-a prezentat pe rînd bazele scumpei lui consti-

cuții: se înființa un Tribunat[1], alcătuit dintr-o sută de membri, care aveau menirea să discute legile, un Corp legislativ, mai numeros, menit să le admită sau să le respingă prin vot, fără dezbateri orale, și, în sfîrșit, un Senat, compus din membri aleși pe viață, cu misiunea mai importantă de a veghea la respectarea legilor și a constituției statului"

Bonaparte nu face obiecții, astfel că această primă parte a propunerii a fost adoptată. Tot așa în ce privește guvernul, căruia îi revine inițiativa în materie de legi. Se înființează, de altfel, și un Consiliu de stat, însărcinat să chibzuiască și să redacteze proiectele și regulamentele administrației publice. Mai rămîne principalul: „Se știa că forma de guvernămînt a lui Sieyès trebuia să se încununeze cu un vîrf, un fel de somitate monarhică plantată pe baze republicane, idee la care ținea morțiș de multă vreme. Se aștepta cu vie curiozitate și cu nerăbdare chiar ca să descopere, în sfîrșit, capitelul edificiului său constituțional".

Voind să se debaraseze de „sabie", Sieyès îi propune atunci lui Bonaparte să-l transforme în „capitel", adică să-i dea funcția de „mare elector", însărcinat cu desemnarea celor doi consuli, cu o remunerație de șase milioane, o gardă de trei mii de oameni și cu reședința la Versailles.

La Versailles ?

— Vreau să rămîn la Paris — exclamă violent Bonaparte. — Asta n-are să se întîmple! Mai degrabă o să fie sînge pînă la genunchi!

Pe urmă, nemaiputîndu-se stăpîni, „se ridică și izbucnește într-un hohot de rîs, ia caietul din mîinile lui Sieyès și taie cu o trăsătură de condei ceea ce el numește cu glas tare neghiobii metafizice":

— Am auzit oare bine ? Mi se propune un loc din care voi numi pe toți cei ce vor avea ceva de făcut, dar în care eu nu mă voi putea amesteca în nimic... Cu neputință! N-am să-mi asum un rol ridicol. Mai bine nimic decît să fii ridicol!

[1] Tribunat — adunare creată în conformitate cu Constituția anului VIII. Cuprindea 100 de membri numiți de Senat; discuta proiectele de legi și trimitea reprezentanți în Corpul legislativ pentru a le apăra sau combate. A fost desființat în 1807. — *Nota trad.*

După care se întoarce spre abatele întristat și umilit :

— Cum ați putut crede, cetățene Sieyès, că un om de onoare, un om de talent și cît de cît capabil în conducerea treburilor ar consimți vreodată să se transforme într-un porc pus la îngrășat cu cîteva milioane în castelul regal de la Versailles ?

„Porcul pus la îngrășat“ trezește hohote de rîs și Marele Electorat se duce la fund.

La 12 decembrie, o nouă ședință, de data aceasta de importanță capitală. Se revine la formula cu trei consuli, dar nu se mai rîde, cum s-a făcut cu două zile mai înainte, relatează Fouché, „deoarece urma să se hotărască că va exista un prim consul învestit cu puterea supremă, avînd dreptul de a numi și de a revoca din toate funcțiile și că ceilalți doi consuli nu vor avea decît drept de vot consultativ“. Nu se mai rîde pentru că Bonaparte se simte foarte atins de părerea anumitor membri, care îndrăznesc să afirme :

— Dacă generalul Bonaparte acaparează magistratura supremă fără alegere prealabilă, va dovedi că are ambiții de uzurpator și va confirma părerea celor care pretind că ceea ce a înfăptuit la 18 brumar n-a fost decît în folosul său.

Bonaparte ridică din umeri. El preferă să-l asculte pe Talleyrand, redevenit ministru al relațiilor externe, care îi spune :

— Pentru ca Franța să fie bine guvernată și să existe o unitate de acțiune, se impune ca dumneavoastră să fiți prim-consul și ca primul consul să țină în mînă tot ce are legătură directă cu politica, adică Ministerul de Interne și cel al Poliției pentru problemele din interior, ministerul meu pentru cele din exterior și, pe urmă, cele două instrumente importante de execuție : Războiul și Marina. Ar fi, prin urmare, cel mai indicat ca miniștrii acestor cinci departamente să lucreze numai cu dumneavoastră... Ceilalți doi consuli s-ar putea ocupa de justiție și de finanțe. Asta le va da o ocupație, îi va amuza, iar dumneavoastră, generale, avînd la dispoziție toate părțile vitale ale guvernului, vă veți putea atinge scopul nobil pe care vi-l propuneți — regenerarea Franței.

— Ştii, Bourrienne — spuse, după aceea, Bonaparte secretarului său —, Talleyrand este un bun sfătuitor ; e un om cu multă judecată.

— Aceasta e şi părerea tuturor celor care-l cunosc.

— Talleyrand este îndemînatic şi m-a înţeles. Ştii că vreau să fac tocmai ceea ce mă sfătuieşte el.

Aşa se şi face : se votează crearea celor două locuri de consuli figuranţi, care nu vor fi decît cele două braţe ale fotoliului primului consul.

Trebuiau acum aleşi cei trei consuli. Un etalon de decalitru, aşezat pe o masă, serveşte drept urnă. În timpul scrutinului, Bonaparte se încălzeşte cu spatele la cămin. În clipa în care trebuie să înceapă despuierea, se îndreaptă spre masă, adună buletinele şi, întorcîndu-se spre Sieyès, spune cu o voce gravă :

— În loc de despuiere, să ne manifestăm încă o dată recunoştinţa faţă de cetăţeanul Sieyès conferindu-i dreptul de a desemna el pe primii trei magistraţi ai republicii şi să fim de acord că cei pe care îi va indica vor fi cei pe care i-am fi numit noi înşine.

Buletinele sînt aruncate în foc. Constituţia anului VIII era gata : Sieyès se autoelimină — Bonaparte avea mai tîrziu să-l regrete —, Roger Ducos, dîndu-şi seama că n-avea suficientă greutate, se retrage, iar Bonaparte, „desemnat“ de Sieyès, va proceda el însuşi la alegerea celor doi asesori-sateliţi. El îl numeşte mai întîi pe Cambacérès, care fusese preşedintele Comitetului Salvării publice şi despre care se spunea că era cel mai indicat ca să dea gravitate josniciei... Talleyrand îl sfătuieşte apoi să-l desemneze pe Charles-François Lebrun, care reprezenta în anumită măsură ceea ce fusese bun în trecut, adică „despotismul luminat“ într-un sos voltairian.

Bonaparte nu-l cunoştea pe acesta din urmă şi îl întreabă pe Roederer :

— Ce a fost Lebrun ?

— A fost mai întîi secretar al cancelarului Maupeou — răspunde Roederer —, apoi distins om de litere, membru al Adunării constituante, preşedinte al administraţiei de la Versailles şi membru al Adunării legislative.

— Ce a făcut ca om de litere ?

— L-a tradus pe Homer şi pe Tasso.

— Ce reputaţie are ?

— A fost considerat regalist, dar s-a bucurat de încrederea patrioților și le-a justificat-o întotdeauna. Cînd intră într-un partid, este credincios și nu există om mai sigur decît dînsul.

— Nu este orléanist ?

— Nici vorbă de așa ceva !

— Partizan al lui La Fayette ?

— Nici atîta !

— Este un om de înțeles ?

— Excelent. E un om modest, liniștit, blînd, conciliant prin însăși natura lui.

— N-are reputație de *patriot ?*

— Treceți peste scrupule de felul acesta ; în locul dumneavoastră nu mi-ar păsa de asemenea reputații.

— Nu vreau decît oameni de spirit, de rest mă ocup eu... Lebrun este însurat ?

— Nu știu, dar cred că da.

— Fă-mi rost de lucrările lui, vreau să-i văd stilul.

— Adică ? Discursurile lui la Adunarea constituantă și legislativă ?

— Nu, lucrările lui literare.

— Și ce vedeți hotărîtor în asta pentru un loc de consul ?

— Vreau să văd dedicațiile.

— În orice caz — conchide Roederer —, iată o curiozitate la care nu mă așteptam. Am comparat adesea întrebările dumneavoastră despre oameni și despre lucruri cu studierea unui pumn de nisip pe care îl treceți bob cu bob pe sub lupă, dar dedicațiile lui Lebrun sînt ultimul bob de nisip din grămadă.

Și, în timp ce Lebrun va duce o viață de mic burghez, Cambacérès va scoate ochii oaspeților cu luxul său regal. Cincizeci pînă la șaizeci de lachei în livrele de stofă albastră cu galoane de aur se vor învîrti în jurul invitaților săi, fără a mai vorbi de numeroșii maître d'hôtel îmbrăcați în mătase. Celui de-al doilea magistrat al republicii, efeminat cum era, i se vor atribui în rîs aceste cuvinte :

— Mă duceam la femei ca oricare altul, dar nu rămîneam mult acolo. Imediat ce-mi făceam interesul, le spuneam : *salutare, domnilor !* și plecam.

Cît despre „cetățeanul și cetățeana Bonaparte“, ei vor duce o viață foarte simplă. La Micul Luxembourg nu exista nici un fel de pompă. Se vor instala tot provizoriu. Servitorii nu vor avea nici galoane, nici livrele. Nu va exista decît un singur maître d'hôtel, fapt surprinzător pentru acea epocă.

„Am luat masa la primul consul împreună cu doamna Bonaparte — relatează Roederer —, cu Louis Bonaparte, soția acestuia și colegul meu Portalis. Bonaparte nu stă mai mult de un sfert de ceas cînd ia masa cu lume puțină și nici o jumătate de ceas la cea mai mare masă. Nu se servește decît un meniu compus din aperitive, carne la frigare, ceva ușor, după care vine desertul“.

La cîtva timp după ce a fost numit consul, i s-a atras atenția că mesele pe care le dădea erau prea scurte, și atunci le-a lungit cu cîteva minute.

— Generale — i-a spus Roederer —, ați devenit mai puțin expeditiv la masă.

Napoleon i-a răspuns :

— A și început corupția puterii.

Constituția trebuia supusă unui plebiscit, dar, așa cum va spune Louis Madelin, „printr-un fel de a doua mică lovitură de stat“, Bonaparte a decretat, prin comisiile legislative, că noua constituție urma să intre în vigoare la 4 nivôse, adică la 25 decembrie, în ziua de Crăciun, sărbătoare care, de altfel, nici nu se mai ținea...

Roederer îi aduce proiectul proclamației care urma să fie citită la încrucișările de străzi împreună cu textul constituției.

— Am două observații — îi spune consulul. — Prima este că mă puneți să promit, iar eu nu vreau să promit nimic, pentru că nu sînt sigur că am să-mi pot respecta promisiunea. A doua este că mă faceți să promit pentru o perioadă foarte apropiată, și sînt de făcut o mulțime de lucruri, pentru care cei 10 ani ai mei abia îmi vor ajunge. Trebuie spus pur și simplu : e de făcut cutare lucru, datoria mea este să-l fac etc., terminînd prin a arăta că e dreptul tuturor francezilor să observe dacă de-a lungul

celor 10 ani îmi voi consacra eforturile pentru îndeplinirea sarcinilor ce îmi revin.

Mulți au considerat noua constituție ca tranzitorie. Toți socoteau că Bonaparte nu avea să se mărginească doar la atît! Se pretindea că o municipalitate din provincie le scrisese cu candoare „cetățenilor consuli“: „Ne grăbim să vă confirmăm primirea noii Constituții a anului VIII. Vă promitem aceeași promptitudine pentru toate cele pe care veți binevoi să ni le trimiteți în viitor“. Se mai povestea că la o încrucișare de străzi unde se citise constituția, o femeie îi spusese vecinului ei:

— N-am auzit nimic!

— Eu n-am pierdut nici un cuvînt!

— Ei bine, despre ce se spune în constituție?

— *Despre Bonaparte!*

Proiectele sale ca prim-consul, le expune lui Roederer:

— Iată ce vreau să realizez în timpul magistraturii mele: să consolidez republica; să o fac temută de dușmanii ei. Pentru a consolida republica, este necesar ca legile să fie întemeiate pe moderație, ordine și dreptate. Moderația este baza moralei și cea mai însemnată virtute a omului. Fără ea omul nu este decît un animal feroce. Fără ea poate foarte bine să existe un grup la putere, dar niciodată un guvern național.

Își începe politica de pacificare. Unul din primele lui acte a fost abolirea Legii ostaticilor, votată de Directorat cu trei luni înainte. Ține să se ducă personal la închisoarea Temple pentru a-i pune pe prizonieri în libertate.

— O lege nedreaptă v-a lipsit de libertate — le spune el —; primul meu gest este să v-o redau.

În noul Tribunat, la două săptămîni după prima sa ședință, Duveyrier și-a permis să exclame:

— Aici, dacă ar îndrăzni cineva să vorbească despre un idol de cincisprezece zile, i-am reaminti că au fost doborîți idoli de cincisprezece secole...

Lui Bonaparte i se pare că se recunoaște în „tiranul de cincisprezece zile“ și, în cursul serii, este auzit spunînd la Micul Luxembourg:

— Cu cincizeci din grenadierii mei pot să arunc Tribunatul în fluviu.

— Nu vă contrazic, generale — cutează să remarce cineva —, dar asta n-ar fi cea mai frumoasă ispravă a dumneavoastră.

Tot în aceeași seară exclamă :

— Unii cred că o să mă las condus de niște tîrfe. Nu, n-am să mă las condus de tîrfe !

Aluzie la madame Tallien, cu care îi interzisese Josefinei să se mai vadă, ca și, de altfel, cu smintitele ei prietene din perioada Directoratului.

În realitate, el voia să se știe și să le intre tuturor bine în cap următoarea idee : în această aproape ultimă zi a secolului al XVIII-lea, ăsta-i stăpînul, singurul stăpîn al Franței. Ofițerul de serviciu îi cere, în ajunul Crăciunului, parola, prima în cadrul noului regim.

— Frederic al II-lea și Dugommier, va răspunde el.

„I se atribuie lui Bonaparte o vorbă nouă și îndrăzneață în materie de revoluție — anunță, la rîndul său, *Le Diplomate.* — Iat-o : «Slujbele vor fi accesibile oricărui francez, de orice convingere, cu condiția să fie instruit, capabil și cinstit». Dacă e adevărat și dacă cel căruia îi aparține își respectă cuvîntul ne aflăm, într-adevăr, la sfîrșitul revoluției".

Consulatul provizoriu a luat sfîrșit și Bonaparte rostește ultimele cuvinte ale acestei scurte magistraturi :

— Cetățeni, revoluția este fixată pe principiile care i-au dat naștere ; ea s-a sfîrșit.

Își inaugurează „domnia" adresînd chiar în ziua de 25 decembrie o scrisoare regelui Angliei și alta M.S. împăratului și rege al Ungariei și al Boemiei, pentru a-i anunța că „națiunea franceză" l-a chemat „să ocupe prima magistratură". „Războiul care de opt ani încoace pustiește cele patru zări ale lumii trebuie să continue la nesfîrșit ? Să nu existe oare nici un mijloc de înțelegere ?" Celui care, într-o bună zi, avea să-i devină socru îi spune : „Străin de orice sentiment de glorie deșartă, cea mai arzătoare dorință a mea este să opresc valul de sînge gata să curgă... Firea cunoscută a maiestății-voastre nu-mi lasă nici o îndoială asupra dorinței inimii sale..."

Mulți regaliști privesc viitorul cu descurajare. Ei simt că lovitura de stat, politica de pacificare în afară, ca și în interior, le va răpi ultimele șanse. Unul dintre ei o mărturisește cu destulă naivitate :

— Poate că este o fericire pentru Franța, dar nu pentru noi !

Franța nu va mai avea nevoie de rege dacă Bonaparte îi va aduce liniștea.

Ludovic al XVIII-lea, care se afla exilat la Mitau, încearcă să se consoleze citind descrierea celui care, după părerea lui, îi ocupă locul și pe care i-o trimisese unul din agenții săi din cadrul comitetului din Paris : „Este greu de spus ce reprezintă de fapt Bonaparte. N-am găsit încă pe nimeni care să aibă o părere limpede despre acest om extraordinar în multe privințe. El știe să comande și să se facă ascultat, ceea ce înseamnă foarte mult. N-a descoperit secretul de a se face iubit ; nu știe să guverneze, ceea ce este un mare neajuns... În Consiliu discută în contradictoriu toate problemele și cu toată lumea. La audiențe este stîngaci și tulburat și n-a găsit încă nici un cuvînt pe care cei ce-l laudă să-l poată cita. Este pipernicit și nu place de loc poporului. E arogant, îndrăzneț, tăios și-i face să tremure pe cei de la curtea lui".

— Este prea mare ca să stea să asculte pe oricine ar fi, explică un alt agent, mai puțin dornic să-i facă plăcere celui aflat în exil.

Alții, fără îndoială mai realiști, se agață de o speranță : oare nu putea Bonaparte să joace rolul lui Monk și să-i ofere locul lui Ludovic al XVIII-lea ?

La 26 decembrie, Bonaparte acceptă să-l primească pe Hyde de Neuville, șeful agenției regaliste din Paris, un om de 25 de ani, cu privirea ascuțită, cu un aer șiret și păr pudrat și căruia i se acordaseră depline puteri ca să trateze cu primul consul nu de către Ludovic al XVIII-lea sau contele d'Artois, ci de către șefii insurgenților din Vest. Talleyrand se dusese să-l ia pe conspirator dintr-un loc dinainte stabilit din Piața Vendôme. În trăsură, Hyde îl ascultă distrat pe fostul prelat, care era de pe atunci gata să-și trădeze stăpînul și care îi ceru să-i comunice contelui d'Artois că-i este „cu totul devotat" :

— Nu există om mai amabil și mai demn de a fi iubit...

Hyde nu reține decît o frază de-a ministrului :

— Dacă Bonaparte trece de un an, o să ajungă departe.

În micul salon în care e introdus reprezentantul regaliştilor, este extrem de frig. Sărăcia noului regim se resimte şi în privinţa încălzitului ! Deodată, un om mic de statură, slab, cu părul lipit de tîmple, cu mersul nesigur străbate încăperea, se aşază cu spatele la cămin şi înalţă capul.

Este primul consul.

„M-a privit cu o asemenea expresie — va relata Hyde —, atît de pătrunzător, încît mi-am pierdut cumpătul".

În ziua aceea nu s-a făcut nici un progres ; s-a stabilit o nouă întîlnire pentru a doua zi. Bonaparte acceptă să-l primească pe generalul d'Andigné, comandantul trupelor regaliste din Anjou. Poate, spera Hyde — dar se înşela amarnic — că, dacă cei doi şuani reuşesc să-l convingă, Bonaparte avea să accepte sabia de conetabil pe care voia să i-o ofere „regele" Ludovic al XVIII-lea ?

La începutul convorbirii, d'Andigné vorbeşte, de altfel, de mai multe ori despre cel pe care-l considera drept rege al Franţei. Bonaparte îl întreabă ironic :

— Vorbiţi mereu despre rege, sînteţi deci regalist ?

— De zece ani lupt pentru restaurarea monarhiei franceze. Astfel stînd lucrurile, cum mai puteţi bănui că n-aş fi regalist ?

— Dar eu nu sînt regalist.

— Eu aş vrea să fiţi !

Bonaparte răspunde printr-un surîs, apoi, referindu-se la fraţii lui Ludovic al XVI-lea, declară :

— N-au făcut nimic pentru glorie !

Într-adevăr, în timp ce vandeenii, angevinii, bretonii şi, în afara hotarelor Franţei, cei din jurul lui Condé şi emigraţii nu-şi precupeţeau sîngele, conţii de Provence şi d'Artois erau departe de a-şi risca preţioasa lor existenţă. În loc să-i servească pe aceşti prinţi ingraţi, de ce n-ar accepta Hyde, d'Andigné şi partizanii lor să adere la noua Franţă :

— Ce vreţi să fiţi ? Vreţi să fiţi general, prefect ? Dumneavoastră şi cei din jurul dumneavoastră veţi fi ce veţi voi.

Cei doi regalişti rămîn de piatră. Bonaparte insistă :

— Bourbonii nu mai au nici o șansă. Ați făcut pentru ei tot ce trebuia să faceți. Sînteți viteji, alăturați-vă gloriei, serviți sub steagul meu !

Hyde și d'Andigné preferă însă steagul alb.

— V-ați rușina să purtați aceeași uniformă ca Bonaparte ?

După aceea se ajunge la problema principală : pacea în Vest, care, după părerea consulului, „se poate face în cinci minute". Cei doi șuani nu sînt de aceeași părere.

— Dar, în sfîrșit — întreabă Bonaparte —, ce doriți pentru ca să puneți capăt războiului civil ?

— Două lucruri — răspunde Hyde — : Ludovic al XVIII-lea să domnească în mod legitim în Franța și Bonaparte să-l acopere de glorie.

În mijlocul discuției, un ușier anunță :

— Al doilea consul al republicii, Cambacérès.

— Să aștepte, ordonă întîi Bonaparte.

Pe urmă, răzgîndindu-se :

— Nu, să intre !

Și Cambacérès străbate încăperea cu ochii plecați și aproape în fugă...

Bonaparte continuă să se plimbe prin fața celor doi regaliști rămași în picioare și care-i țin piept. Tonul convorbirii devine din ce în ce mai ridicat.

— Dacă nu faceți pace, am să vă atac cu 100 000 de oameni.

— Vom încerca să vă dovedim că sîntem demni să luptăm cu dumneavoastră, răspunde d'Andigné.

— Am să vă dau foc la orașe.

— Vom trăi în bordeie.

— Am să vă ard bordeiele.

— Ne vom retrage în păduri. De altfel, veți da foc colibelor cultivatorilor pașnici, îi veți ruina pe proprietarii care nu participă în nici un fel la război, dar nu ne veți găsi decît atunci cînd o să vrem noi și, cu timpul, o să vă distrugem coloanele om cu om.

— Mă amenințați ! — exclamă Bonaparte.

— N-am venit să vă amenint, ci, dimpotrivă, să vă vorbesc despre pace. În cursul discuției ne-am îndepărtat de subiect. Cînd veți voi, vom reveni la el.

Se revine la subiect, dar nu se face nici un pas înainte. Dubla întrevedere se soldează cu un eșec total :

d'Andigné nu are altceva de făcut decît să se reîntoarcă în Vest, în timp ce Hyde și adepții săi din Paris ajung la părerea că cel mai potrivit lucru este să pună la punct un plan de asasinare a primului consul.

La 11 ianuarie, Bonaparte, referindu-se la interlocutorii săi pe care n-a reușit să-i înduplece, scrie : „Siguranța statului și liniștea cetățeanului cer ca astfel de oameni să fie nimiciți prin foc și să cadă uciși de paloșul forței naționale".

În același timp, regaliștii încep pe străzile Parisului o campanie de propagandă împotriva „corsicanului uzurpator". La 10 ianuarie, ei răspîndesc pamflete pe străzile cartierului Saint-Antoine și în cartierul unde e Théâtre des Italiens. În aceeași zi lipesc afișe instigatoare pînă și pe „copacul Libertății", plantat în apropiere de strada Lombarzilor, căruia poporul îi spune „copacul mizeriei". „În cartierul halelor — arată un raport al poliției —, peste două mii de broșuri au fost aruncate în butoaiele negustorilor de pește". Muscadinii, cu peruci blonde și gulere negre, sînt prezenți pretutindeni ! Ei conspiră și pun la cale planuri țintind, toate, la exterminarea lui Bonaparte. Îndrăzneala lor nu cunoaște margini : în dimineața zilei de 21 ianuarie 1800, a șaptea aniversare a morții lui Ludovic al XVI-lea, s-a constatat că frontispiciul bisericii Madeleine a fost drapat în timpul nopții cu un imens văl de doliu. În centru, între coloane, a fost așezată o cruce albă pe fond negru, înconjurată de emblemele regale și împodobită cu flori de crin. Inscripția era următoarea : *„Victime ale revoluției, veniți împreună cu frații lui Ludovic al XVI-lea să vă depuneți aici răzbunarea"*. Dedesubt a fost expus testamentul regelui executat.

Biserica Saint-Jacques-la-Boucherie a fost decorată la fel, dar, cînd a sosit poliția să ia draperiile, s-a lovit de măcelarii din cartier și a început o încăierare. Dintr-un raport al poliției purtînd aceeași dată, Bonaparte a aflat că în cartierele la modă numeroase femei elegante arborează toalete de doliu mare și cu pene negre la pălării.

Tot atunci, Ludovic al XVIII-lea îi adresa primului consul o scrisoare pe care spera să i-o trimită prin Berthier : „Să nu credeți, generale, că am rămas indiferent la evenimentele grave care s-au petrecut, după cum nu

puteți avea îndoieli asupra sentimentului pe care mi l-au trezit : acela al unei drepte și neclintite speranțe. De multă vreme ochii îmi sînt ațintiți asupra dumneavoastră ; de multă vreme mi-am spus că învingătorul de la Lodi, de la Castiglione, de la Arcole, cel care a cucerit Italia și Egiptul, va fi cel care va salva Franța ; iubitor pasionat al gloriei, el o va voi nepătată ; va voi ca ultimii noștri nepoți să-i binecuvînteze triumful. Dar, atîta timp cît n-ați rămas decît cel mai mare dintre generali, atîta timp cît fantezia unui avocat a fost de ajuns pentru a vă transforma laurii în frunze de chiparos, a trebuit să-mi închid sentimentele în mine însumi. Astăzi însă, cînd împletiți puterea cu talentul, a sosit timpul să mă explic, a sosit timpul să vă înfățișez speranțele pe care mi le-am pus în dumneavoastră... Dacă m-aș adresa oricui altuia decît lui Bonaparte, aș oferi, aș înșira recompense. Un mare bărbat își hotărăște însă singur propria-i soartă, ca și pe aceea a adepților săi. Spuneți-mi ce doriți pentru dumneavoastră și pentru ei și momentul restaurării mele va fi cel al împlinirii dorințelor voastre".

Înmînînd scrisoarea favoritului său, ducele d'Avaray, „d-l conte de Lille" a spus oftînd :

— E un bilet scump la o loterie cu foarte puține speranțe.

Aceste încercări de apropiere nu-l împiedicau de loc pe pretendent să-i scrie ceva mai tîrziu lui Cadoudal :

„Am aflat cu cea mai mare plăcere că ați scăpat, în sfîrșit, de mîinile *tiranului*, care vă cunoaște atît de puțin, încît v-a propus să intrați în slujba lui..."

D'Avaray nu reușește însă să facă să ajungă scrisoarea la destinație, și Ludovic al XVIII-lea o va mai scrie încă o dată mai tîrziu. Bonaparte îi va răspunde : „Am primit, domnule, scrisoarea dumneavoastră ; vă mulțumesc pentru lucrurile politicoase pe care mi le spuneți în ea. Nu trebuie să mai doriți să vă întoarceți în Franța, pentru că ar însemna să călcați pe sute de mii de cadavre... Sacrificați-vă interesele pentru liniștea și fericirea Franței și istoria va ține seama de aceasta. Eu nu sînt insensibil la nefericirea familiei dumneavoastră !... Aș contribui cu plăcere la asigurarea retragerii dumneavoastră plăcute și liniștite".

— Scrisoarea pe care mi-a adresat-o Ludovic al XVIII-lea și răspunsul meu — i-ar fi spus Napoleon lui Roederer — ar fi ceva bun de publicat în *Journal de Paris*. Scrisoarea este foarte frumoasă, cu adevărat foarte frumoasă ! Dar și răspunsul meu e bun.

— Domnule general, simt că mă trec fiori.

— Greșiți. Să dai Franța pe mîna lui Ludovic al XVIII-lea ar însemna un act de trădare...

Cu cîtva timp înainte, într-o convorbire cu Bourmont, Napoleon își dezvăluise sentimentele :

— Departe de a-i face vreun rău, voi respecta nenorocirile sale și i-aș face orice serviciu cu putință, în afară, bineînțeles, de a-i reda coroana ; ea e pierdută pentru casa lui ; istoria oferă și alte exemple de schimbări de dinastie. Eu mă aflu la cîrmă și voi păstra puterea pînă în ultima clipă a vieții mele.

Așadar, pentru început, el cucerise un fel de tron și ținea să-l păstreze :

— Francezii nu pot fi conduși decît de mine. Sînt convins că nimeni în afară de mine, fie el Ludovic al XVIII-lea ori Ludovic al XIV-lea, n-ar putea cîrmui Franța în acest moment.

Dar dacă pretendentul ar fi fost altcineva decît contele de Provence, ar fi acceptat Bonaparte demnitatea de conetabil ?

— Dacă ar fi vorba de un mare principe, dacă ar fi înfăptuit lucruri mari, dacă ar fi ca ducele d'Enghien după bătălia de la Rocroy, ar fi o onoare pentru mine să slujesc sub ordinele lui, n-aș sta la îndoială să-i ofer sceptrul pe care l-ar merita ; dar pe rege nu-l cunoaște nimeni ; el e la Mitau, să rămînă acolo.

Să lase locul altuia, fie chiar unui om genial ? Nu încape nici o îndoială că în ziua aceea nu era sincer. Trebuia crezut mai degrabă cînd exclama :

— Dacă aș restaura dinastia Bourbonilor, ei mi-ar ridica o statuie și mi-ar pune trupul în piedestal !

Cît despre Ludovic al XVIII-lea, acesta spunea :

— Bonaparte este astăzi cel mai mare dintre soldații cu care se mîndrește Franța ; el va fi salvatorul ei... Felul în care mi-a răspuns nu mă va împiedica să-i adresez o nouă scrisoare.

Cînd Josefina sau altcineva îi vorbea consulului despre sabia de conetabil, care i-ar fi stat „foarte bine“, Bonaparte ridica din umeri :

— Aș putea să-l aduc pe rege și să-l pun pe tron. Aș putea face asta în șase luni. Dar la ce bun ? Greutatea nu constă în reînscăunarea regelui, ci în aceea a regalității.

În dimineața în care i se înfățișează soției sale îmbrăcat pentru prima dată în costumul său roșu, brodat cu aur, de prim-consul, o întreabă :

— Cum îmi vine haina asta ?

Ea îi răspunde cu sinceritate :

— Mai puțin bine decît cea de conetabil !

I se propusese ca, în calitatea sa de consul, sà poarte pe cap o bonetă roșie, dar răspunsul lui a fost o adevărată profesiune de credință :

— Nici bonetă frigiană, nici tocuri purpurii !

El reprezenta viitorul și nimic din trecut nu putea să-i convină... Se și gîndea oare să-și pună coroana pe cap ? Tocmai murise George Washington în îndrăgitu-i Mount Vernon, în minunatul peisaj al apelor largi ale Potomacului îndreptîndu-se către vărsare printre coline împădurite. Iată ce ar fi putut el să devină eventual pentru Franța : „Un Washington“. Așa gîndeau unii.

— Dacă aș fi fost în America — avea să spună Napoleon mai tîrziu —, aș fi devenit și eu un Washington, și fără să-mi revină prea multe merite pentru aceasta, pentru că nu văd cum s-ar fi putut logic proceda în alt fel. Dacă însă Washington s-ar fi aflat în Franța, cu descompunerea din interior și invazia dinafară, aș fi vrut să văd cum ar mai fi putut să fie ce-a fost, iar dacă ar fi vrut să fie, n-ar fi fost decît un neghiob și n-ar fi reușit decît să continue cu nenorocirile. În ceea ce mă privește, eu nu puteam fi decît un Washington încoronat.

Păcat ! Poate că pentru gloria lui ar fi fost mai bine dacă nu și-ar fi pus niciodată coroana. Franța, așa cum a dovedit-o sub Consulat, care a reprezentat o guvernare de stînga fără îngustimi de vederi, ar fi putut trăi foarte bine comandată de un Washington neîncoronat. În orice caz, pe atunci, pentru viitorul împărat nici nu putea fi vorba să-și pună acea coroană „de stînga“ pe cap. În februarie 1800, moartea lui George Washing-

ton i-a oferit doar prilejul să se adreseze personal „tuturor trupelor republicii" și să evoce libertatea: „A murit Washington. Acest mare bărbat a luptat împotriva tiraniei. El a consolidat libertatea patriei sale. Amintirea lui va fi întotdeauna scumpă poporului francez, ca și tuturor oamenilor liberi de pe cele două continente, dar mai ales soldaților francezi, care, asemenea lui și soldaților americani, luptă pentru egalitate și libertate. Ca urmare, primul consul ordonă ca, timp de zece zile, să fie atîrnate văluri negre la toate steagurile și fanioanele republicii".

Peste zece zile, la 17 februarie, doliul s-a terminat și Bonaparte, ca prim pas spre „tirania" evocată cu prilejul morții marelui bărbat american, hotărăște să se instaleze la Tuilerii. Vizitase palatul în mai multe rînduri și dăduse ordin să se zugrăvească pereții scrijeliți cu inscripții revoluționare și cu bonete roșii. Bourrienne l-a auzit spunîndu-i lui Lecomte, pe atunci arhitectul palatului:

— Fă să dispară toate astea, n-am nevoie de asemenea porcării.

„Primul consul — continuă Bourrienne — a indicat personal micile schimbări ce urmau să fie făcute în apartamentul pe care intenționa să-l ocupe. A fost pus un pat ornamental, care nu era însă cel al lui Ludovic al XVI-lea, în camera de lîngă cabinetul lui, aflată către sud, spre scara mare din pavilionul Florei. În treacăt fie spus, Bonaparte nu s-a culcat acolo decît foarte rar, pentru că îi plăcea să aibă un interior foarte simplu și nu vedea în luxul exterior decît un calcul, un mijloc în plus de a se impune oamenilor".

— Ce trist e palatul Tuilerii, domnule general, a remarcat Bourrienne.

— Da — a răspuns el —, ca și mărirea.

La 18 februarie, Murat, care comandă garda consulară, trece în revistă trupele ce urmau să iasă la parada de a doua zi, cu prilejul ceremoniei instalării solemne a lui Bonaparte la Tuilerii. Uniformele sînt noi, în ciuda faptului că solda nu a fost plătită de o lună.

În aceeași zi, Bonaparte, îmbrăcat civil, se plimbă incognito prin Paris, urmat doar de doi ofițeri. La toate încrucișările de străzi se anunță, în sunetul tobelor și trompetelor, rezultatele plebiscitului prin care s-a apro-

bat noua constituție. La hale, citirea a fost primită cu strigătul revoluționar *Ça ira* ! În cartierele mai elegante, ca, de pildă, în Piața Vendôme, se semnalează cîteva strigăte de *Trăiască regele !*

A doua zi dimineața, consulul îi spune fostului său camarad de la Brienne :

— Ei, Bourrienne, astăzi mergem, în sfîrșit, să ne instalăm la Tuilerii. Dumneata ești fericit, nu ești obligat să te dai în spectacol ; mergi pe contul dumitale. Eu sînt nevoit să merg în cortegiu, și asta mă plictisește. Trebuie însă impresionate privirile ; asta face bine poporului. Directoratul era prea simplu și din această cauză nu se bucura de nici o considerație. În armată, simplitatea este la locul ei ; într-un oraș mare însă, într-un palat, trebuie ca șeful unui guvern să atragă privirile prin toate mijloacele cu putință, numai că totul trebuie făcut pe-ncetul. Soția mea se va duce să vadă parada din apartamentele lui Lebrun ; du-te, dacă vrei, cu dînsa, dar să fii în cabinet imediat ce ai să vezi că mă dau jos de pe cal.

Din nefericire, cerul este acoperit. Era doar luna pluviôse, iar a doua zi începea luna ventôse...

În curțile palatului Tuilerii și ale Carrouselului se află aliniați trei mii de soldați cu muzicile lor, comandați de Lannes, Murat și Bessières. Cortegiul iese în Piața Carrouselului, pe atunci relativ strîmtă și diformă, în care dădeau străduțele ce șerpuiau între Luvru și Tuilerii. După un pichet de cavalerie de luptă vin consilierii de stat, îngrămădiți în trăsuri de piață botezate de ziarele vremii *carrosses ;* numerele trăsurilor sînt ascunse cu bucățele de hîrtie. Pe urmă își face intrarea o muzică militară formată din cincizeci de oameni împodobiți cu fireturi aurite. Aceasta precedă statul-major, care venea călare, numai pene și eșarfe tricolore. După miniștri, aflați și ei în trăsuri de închiriat, vin însoțitorii lui Bonaparte, călare, cu calpace și cu dolmane verzi cu eghileți roșii. Rustam, săltînd pe calul lui arab, îi precede pe consuli. Trăsura lor, înconjurată de însoțitori sunînd din trompete, este trasă de cei șase cai albi dăruiți de împăratul Francisc a doua zi după semnarea tratatului de la Campo-Formio.

Răsună un puternic strigăt de *Trăiască Bonaparte !...*

„Imediat ce trăsura consulilor s-a oprit, Bonaparte a coborît repede din ea — relatează Bourrienne — și îndată s-a urcat sau, mai precis, a sărit pe cal, trecînd apoi trupele în revistă, în timp ce ceilalți doi consuli s-au urcat în apartamentele unde îi așteptau Consiliul de stat și miniștrii. Un mare număr de femei, purtînd cu eleganță costumul grec care era la modă, ocupau, împreună cu madame Bonaparte, ferestrele apartamentului celui de-al treilea consul, în pavilionul Florei. Pretutindeni era o afluență de spectatori cu neputință de descris; ferestrele care dădeau spre Piața Carrouselului fuseseră închiriate foarte scump și de peste tot se auzea strigîndu-se într-un glas: *Trăiască primul consul!* Cine nu s-ar fi simțit îmbătat de atîta entuziasm?

După ce trece de-a lungul șirurilor de soldați, Napoleon ia loc în apropiere de poarta palatului Tuilerii, avîndu-l pe Murat la dreapta, pe Lannes la stînga și masat, în spatele lui, un numeros stat-major format din tineri ofițeri bronzați de soarele Egiptului și Italiei și care, toți, „au luat parte la un număr mai mare de bătălii decît cel al anilor pe care-i aveau". Cînd prin fața consulului trecură drapelele semi-brigăzilor 96, 43 și 30, din care de fapt nu mai rămăsese decît bățul și cîteva fîșii de pînză zdrențuită de gloanțe și înnegrite de pulbere, el își scoate pălăria și se înclină. I se răspunde cu un uriaș val de aclamații.

În aceeași zi ordonă — ordin simbolic — să fie scoși numeroșii arbori ai Libertății plantați în curtea palatului, sub pretext că opreau lumina. De asemenea, pune să fie ștearsă inscripția ce se putea citi pe unul din corpurile de gardă care flancau grilajul Carrouselului: *La 10 august 1792, regalitatea a fost desființată pentru totdeauna...*

Nici *„totdeauna"* nu este un cuvînt francez, așa cum avea să spună într-o bună zi Napoleon despre cuvîntul *imposibil*.

Evocînd aclamațiile cu care fusese salutat în acea zi, el constată:

— Bucuria poporului este adevărată, poporul are dreptate. De altfel, uitați-vă la marele termometru al opiniei publice, vedeți ce curs au înregistrat rentele: la 17 brumar 11 franci, la 29 brumar 16 franci, iar astăzi

21 de franci ! În condițiile astea pot să-i las să pălăvrăgească pe iacobini. Numai să nu strige prea tare !

După care adaugă :

— Nu e totul să ajungi la Tuilerii, trebuie să și rămîi. Cine n-a locuit în acest palat ? Bandiți, membri ai Convenției. Uite — îi arată el lui Bourrienne, aplecîndu-se pe o fereastră a palatului — casa fratelui dumitale. Nu de acolo am văzut cum au asediat palatul și l-au luat pe blajinul Ludovic al XVI-lea ? Dar, fii pe pace, să îndrăznească să vină !

Ce drum a fost străbătut în numai opt ani !

În seara zilei de 19, cînd se culcă pentru prima dată la Tuilerii, nu se poate reține să nu evoce trecutul, spunîndu-i Josefinei, rîzînd poate, dar nu fără mîndrie :

— Hai, mică creolă, vino să te urci în patul stăpînilor tăi !

16

PRIMUL CONSUL

EGALITATEA
NU EXISTĂ DECÎT ÎN TEORIE.

Napoleon

Ziarele apărute o dată cu revoluția se străduiau să trateze cu dispreț „pompa consulară", nedemnă, pretindeau ele, de un adevărat republican. Şi, totuşi, palatul Tuilerii nu devenise încă o curte. Era chiar departe de aşa ceva ! La acea epocă, Bonaparte nu dorea, potrivit expresiei lui, „decît o anumită etichetă". Noul lui apartament se compunea dintr-o anticameră, salonul aghiotanților, unde lua și masa, cabinetul lui și dormitorul, după care urma o cameră de baie și, în sfîrșit, salonul, în care primea la audiențele din cursul dimineții. În afară de secretari, în afară de Duroc, Lauriston și Clarke, care răspundea de hărți, nimeni nu avea acces în cabinetul lui Bonaparte. Prefera să se deranjeze el pentru a-i primi pe vizitatori în salon. Cabinetul era adăpostul lui, „laboratorul intim", un atelier, avea el să spună mai tîrziu, în care meseria de șef de stat „își are instrumentele ei" : dosare, carnete, tabele de situații.

În tot timpul lunilor martie și aprilie 1801, Consiliul consulilor a ținut ședințe aproape în fiecare zi. Acestea aveau loc în sala ședințelor consulare, unde era sediul guvernului. „Cabinetul de stat“, preciza baronul Fain. Bonaparte stătea aici la o masă mare, înconjurat de cei doi colegi ai lui. Cambacérès, căruia îi plăcea să lenevească în pat, va suspina evocînd mai tîrziu aceste ședințe : „Trebuia să fiu acolo dis-de-dimineață“.

În fața lui Bonaparte, pe un scaun, stătea secretarul de stat Maret, a cărui funcție consta în a se afla permanent „la îndemîna“ stăpînului pentru a asigura legătura cu diferitele autorități. La început, lui Maret i-a fost greu să se adapteze la disciplina cerută de consul, care, potrivit spuselor lui Fain, mormăia : „Nu știi niciodată de unde să-l iei !“ În curînd însă, Maret i s-a devotat cu trup și suflet lui Bonaparte, s-a atașat de el, și-a consacrat toată inteligența spre a deveni pentru șeful lui „asemenea cîrmei în mîna pilotului“.

Şi a rămas 14 ani alături de Napoleon.

Seara, la orele nouă și treizeci, se țineau consiliile : la *primidi* a fiecărei decade — Consiliul general de finanțe ; la *quintidi* — Consiliul de administrație în probleme de război ; la *septidi* — Consiliul de administrație în probleme de justiție ; la 18 ale lunii — Consiliul de administrație în probleme de relații externe ; la 28 — Consiliul de administrație al poliției generale.

Recepțiile erau, de asemenea, reglementate : în zilele de 2 și 17 ale fiecărei luni era primit corpul diplomatic ; în ziua de 2 a fiecărei decade — senatorii și generalii ; în ziua de 4 — membrii Corpului legislativ ; iar în ziua de 6 — membrii Tribunatului și ai Curții de casație.

Puțin cîte puțin, simplitatea de la palatul Luxembourg evolua.

„La ora zece, cînd s-a deschis ușa — va relata Elizaveta Petrovna Divovă —, iar ușierul a anunțat «Primul consul !», pot să spun că s-ar fi auzit și musca în zbor. Toată lumea s-a ridicat în picioare pentru a-l saluta, și atunci i-am fost prezentată. A vorbit foarte amabil cu mine cîteva minute și apoi toată lumea s-a îndreptat spre masă. Fiecare cavaler a oferit brațul unei doamne“.

Acesta era doar un „mic dineu“ care se dădea la soția lui, dar la fiecare zece zile aveau loc mari „zaiafeturi“

pentru două sute de persoane, la primul etaj, în galeria Dianei. Încetul cu încetul, Bonaparte și-a luat obiceiul de a se așeza primul la masă, care era servită, bineînțeles, întotdeauna într-un tempo rapid. Rar cînd se prelungea peste 20 de minute sau jumătate de oră.

— Cine vrea să mănînce repede — spunea Bonaparte —, să vină la mine, cine vrea să mănînce bine, să se ducă la al doilea consul, iar cine vrea să mănînce prost, la al treilea.

Mesele sînt mai animate și mai intime. Astfel, într-o zi se vorbește despre o razie împotriva femeilor de moravuri ușoare care avusese loc la Palais-Royal. Parizienii își închipuiau că urmau să fie expediate în Egipt pentru soldații din armata de acolo... Roederer a notat scena imediat ce s-a întors acasă : „Am fost la douăsprezece și jumătate ziua la Bonaparte ; un aghiotant a venit în salon să-mi spună din partea lui să urc la dejun. Era acolo și Volney, singurul străin care se afla de față. Bonaparte a spus :

— De unde dracu au scos că aș intenționa să le deportez în Egipt pe femeile de moravuri ușoare arestate la Palais-Royal ?

Madame Bonaparte — Ministrul poliției mi-a spus zilele trecute că erau destinate Egiptului.

Bonaparte — Este o porcărie ! Ce naiba, nu se deportează așa !

Eu — Ieri, Regnault mi-a spus și el că ministrul poliției a hotărît să le deporteze.

Bonaparte — De unde a scos-o ? Cetățene Roederer, vă rog să scrieți un articol bun prin care să se pună capăt acestui zvon, dar un articol amănunțit, nu unul de două rînduri, pentru ca să rămînă... Poți să vrei să pui capăt desfrîului de la Palais-Royal, dar nu se deportează așa !

Volney — Domnișoarele astea vor *să fie lărgite...*

Bonaparte — Cetățene Volney *(rîzînd)*, ah ! e puțin cam tare ! Vorbiți ca un holtei bătrîn ! Trupele noastre n-au nevoie de fete de la Paris în Egipt ; se găsesc și acolo, și frumoase ; au circasiene *(Mamelucul, care se afla în spatele doamnei Bonaparte, zîmbește.)* Ah, el mă înțelege. Nu e așa că mă înțelegi ? *(rîzînd)* Nu-i așa că sînt fete în Egipt ?

Bonaparte se ridică de la masă, îi repetă întrebarea lui Rustam și adăugă :

— Acum înțelegi franțuzește, nu-i așa ?

Îi ia capul între mîini, legănîndu-i-l de două-trei ori într-o parte și într-alta".

După dineurile oficiale, personalitățile invitate se răspîndesc prin saloane, și peste Tuilerii se lasă plictiseala. Nouă trecere în revistă, noi prezentări, noi banalități... Napoleon nu este de loc amabil. Se interesează, totuși, de rochiile invitatelor sale, dar din motive politice. Iată ce relatează Hortensia : „Pentru a reînvia manufacturile din Lyon și a ne scuti de un tribut plătit Angliei, primul consul ne interzicea să purtăm muselină și arunca în foc tot ce i se părea de fabricație engleză. De fiecare dată cînd mama și cu mine intram foarte gătite, prima lui întrebare era :

— Ceea ce purtați este muselină ?

Îi răspundeam adesea că era linon de Saint-Quentin, dar ne trăda cîte un zîmbet și, cît ai clipi, degetele lui rupeau în două rochia străină. Dezastrul ăsta cu toaletele s-a repetat de mai multe ori și a trebuit să recurgem la satin și catifea. Moda a desăvîrșit însă ceea ce a început consulul și ceea ce nu ar fi reușit fără ea, pentru că șalurile de Cașmir, cu toate desele amenințări de a fi aruncate în foc, au supraviețuit interdicției".

Fie că este îmbrăcată în muselină englezească sau în catifea franțuzească, Bonaparte își admiră soția, care, în faimosul ei salon galben, evoluează plină de grație și știe să facă să se simtă la largul lor invitații, perechi de funcționari adesea un pic jenați că se aflau acolo... Ea știe să primească, artă atît de dificilă, pe care, despărțită de Alexandre de Beauharnais, a deprins-o în perioada, acum îndepărtată, în care se refugiase la mănăstirea Panthémont. Josefina are spirit și, pentru moment, Bonaparte, care încă nu se gîndea să întemeieze o dinastie, a părăsit ideea de a se separa de o auxiliară prețioasă, care își are locul ei bine definit în opera lui de reconstrucție. Napoleon vrea ca ea să fie un fel de regină pentru noul regim.

— Vreau să fii strălucitoare și bine îmbrăcată, înțelegi ?

Desigur că soţia consulului nu trebuia rugată ca să se îmbrace luxos... Dar, cu acel prilej, ea exclamă :

— Da, şi pe urmă faci scene, ţipi şi-mi anulezi bonurile de plată de la sfîrşitul listelor de conturi !

Şi se bosumflă „ca o fetiţă, făcînd o mînă cît se poate de graţioasă", spune un martor ocular. În asemenea momente era, se pare, irezistibilă şi soţul ei nu i se mai putea împotrivi.

— Fără îndoială — continuă Napoleon —, anulez cîteodată bonurile tale de plată pentru că uneori te laşi în aşa hal păcălită, încît este o chestiune de conştiinţă să nu admit asemenea abuzuri. Dacă îţi recomand să străluceşti cu prilejul ceremoniilor, asta nu înseamnă că sînt mai puţin consecvent cu mine însumi. Şi, cum este necesară o balanţă pentru a cîntări toate interesele, eu o ţin cu o mînă echitabilă, deşi severă.

Ţinerea acelei balanţe cînd era vorba de cheltuielile soţiei sale deveneau un lucru aproape cu neputinţă de realizat. Totalul se ridica în acea perioadă la şase sute de mii de franci. Talleyrand fusese cel ce îi vorbise noului stăpîn despre impresia detestabilă pe care o puteau produce în public facturile neplătite ale primei doamne a Franţei. Mînia primului consul a fost teribilă. Aceasta n-a împiedicat-o însă pe Josefina, căreia Napoleon îi punea la dispoziţie în fiecare an sume din ce în ce mai importante, să facă în tot timpul vieţii datorii care au continuat să crească vertiginos. Pe deasupra, cu toate că acest lucru pare de domeniul fanteziei, Fouché, pentru a fi la curent cu ceea ce se petrecea în „interiorul" menajului consular, îi dădea creolei o mie de franci pe zi pentru a-şi spiona bărbatul, iar pentru a fi şi mai bine informat despre ceea ce se spunea şi se făcea în cabinetul consulului, ministrul poliţiei îi mai dădea jumătate din această sumă lui Bourrienne. Acesta, potrivit expresiei lui Napoleon, „adulmeca banii", îi „sorbea" pur şi simplu. Chiar şi Talleyrand aprecia că secretarul exagera cu traficul de influenţă pentru furnizorii armatei.

— Mergi prea repede... Ai s-o păţeşti !

— Ah, nu — a răspuns Bourrienne —, imposibil. Am dormit în cortul împăratului în Egipt.

„Talleyrand — va spune Napoleon — m-a întrebat după aceea ce însemna asta".

— Aveam un cort cu mai multe despărțituri — i-a explicat Bonaparte —, iar ofițerii din statul-major se culcau într-una din ele...

„Să fi fost Bourrienne cît de cît mai frumos — a continuat Napoleon —, Talleyrand ar fi ajuns la concluzia că avuseseră loc legături mai intime".

Primul consul avea să-l alunge într-o zi pe secretarul lui pentru că-l prinsese în mai multe rînduri cu mîța-n sac :

— Prea fura fără rușine ! Dacă te uiți la el — va exclama consulul —, ai să vezi că are o gaură la buzunar !

Bonaparte nu așteptase rezultatul plebiscitului — rezultat fără precedent dacă se ține seama că 3 012 569 de francezi aprobaseră schimbarea de regim, față de numai 1 562 de voturi contra — pentru a purcede la reconstruirea Franței, care, așa cum am mai arătat, nu era decît o grămadă de ruine. Fără îndoială că unele pietre mai erau bune, dar trebuiau recioplite pentru a-și putea găsi locul în noul edificiu.

Anarhia, este ușor de presupus, nu încetase de loc o dată cu prăbușirea Directoratului. Hoțiile și jafurile căpătau cel mai adesea înfățișarea îngrozitoare a războiului civil. Un fapt divers între atîtea altele : în răpăitul tobelor, agitînd un steag alb, o bandă sosește la Montpezat, în Ardéche. „Şi-au făcut apariția vreo sută, bine înarmați, între orele unsprezece și miezul nopții — anunța un funcționar al regimului —, au pus stăpînire pe străzi și pe piață, interzicînd cetățenilor să stea la ferestre și amenințîndu-i cu împușcarea. Un detașament avînd în frunte pe unul din șefii lor a forțat ușile biroului celui care încasa taxele de înregistrare... Pe urmă s-au dus la perceptor, i-au sfărîmat ușile și, negăsind nici un fel de fonduri i-au luat hainele și armele. Toate acestea au fost comise ca de obicei, strigîndu-se : *Trăiască religia ! Trăiască Ludovic al XVIII-lea ! Jos republica !*, lozinci foarte abile și care adesea paralizează sau întorc în folosul lor acțiunile unui popor ignorant și superstițios".

Înainte de orice trebuia pacificat vestul Franței ! Conflictul nu trebuia în nici un caz să se eternizeze. Exista o singură soluție : să se taie în carne vie, spre a i se pune

capăt o dată pentru totdeauna. De la Tuilerii pornesc ordine.

Către generalul Gardanne : „Faceţi în aşa fel, încît să aflu curînd că aţi surprins în zorii zilei principalele concentrări ale şuanilor şi că le-aţi împrăştiat".

Către generalul Chabot : „Ce faceţi, cetăţene general ? N-am auzit vreodată să se spună că aţi fi surprins vreo concentrare de-a şuanilor".

Către generalul d'Arnaud : „Acţionaţi ; să aflu cu primul dumneavoastră curier că i-aţi împrăştiat, dezarmat şi distrus pe banditţii din Sarthe..."

Cu toate acestea, el recomandă generalului Brune să dea dovadă de „o mare toleranţă faţă de preoţi".

În curînd, bretonii şi normanzii sînt la strîmtoare : unul dintre primii, Cadoudal, încercuit, acceptă să predea tunurile şi puştile şi să se întîlnească cu primul consul. Bonaparte îl primeşte pe „necioplitul breton", cum face greşeala să-l numească, şi încearcă să-l cîştige de partea păcii. Nu se plac reciproc. „Era un fanatic — va spune Bonaparte —, l-am impresionat fără să reuşesc să-l conving. După jumătate de ceas eram tot ca la început. El voia să-şi păstreze bandele şi armele. I-am răspuns că nu putea exista un stat în stat".

Într-adevăr, consulul n-a reuşit să-l convingă pe şuan pentru că fostul cadet gentilom de Bonaparte l-a tratat cu atîta dispreţ pe acest fiu de morar, încît, otrăvit, „George", cum îi spuneau toţi, nu va mai avea decît un gînd : să se răzbune, să reînvie insurecţia şi, mai ales, să realizeze ceea ce numea „lovitura esenţială", adică asasinarea lui Napoleon. Luînd contact cu Hyde, va fugi din Paris şi va ajunge la Londra cu scopul de a se reîntoarce în Franţa şi de a-şi pune în practică proiectele.

Îl vom mai întîlni.

Vendeenii au acceptat să fie „pacificaţi". Potrivit tratatului prin care se punea capăt războiului din Vendeea, luptătorii erau obligaţi să predea armele, „cu excepţia fermierilor şi proprietarilor". Or, cum erau fermieri şi proprietari în proporţie de 99%, Vestul avea să rămînă înarmat.

Mai rămînea în Normandia Frotté, care ducînd în Orne un adevărat război de guerilă, ţinea în şah trupele consulare.

— Niciodată nu va ieși din gura mea sau de sub pana mea ordinul de a depune armele, declară el.

Dar forțele trimise împotriva lui îl vor sili pe Frotté să înceapă tratativele cu generalii primului consul. El acceptă să se ducă pentru negocieri la Alençon cu un permis de liberă trecere. Datorită însă unei greșeli sau unei confuzii, Bonaparte crede că șeful șuanilor acceptă să se predea fără condiţii și dă ordine în consecință. Astfel, generalul Guidal, nerespectîndu-și cuvîntul dat, îi arestează pe Frotté și pe locotenenții acestuia, hotărînd să-i trimită ca prizonieri la Paris. În drum, la Verneuil, un ordin al primului consul vine în întîmpinarea convoiului : o comisie militară trebuie să se întrunească pe loc și să-i judece pe „tîlhari". Membrii comisiei apreciază că hotărîrea lor nu trebuie să fie influențată de condițiile în care a fost făcută capturarea și îi condamnă la moarte pe cei șapte șuani, care sînt imediat executaţi sau, mai degrabă, masacraţi în chip înfiorător, deoarece plutonul de execuţie nu fusese alcătuit din destui oameni.

Bonaparte a recunoscut, desigur, că a fost indus în eroare, după cum i-a spus lui Hédouville, dar, tot așa cum s-a întîmplat mai tîrziu cu ducele d'Enghien, nu l-a dezavuat nici pe Guidal pentru că și-a călcat cuvîntul dat și nici comisia pentru graba criminală cu care procedase. El l-a însărcinat pe Roederer să anunțe Camera despre „prinderea lui Frotté și a statului său major" :

— Iată — a continuat Roederer — o parte din lucrurile găsite asupra lui : cruci ale ordinului Sfîntul Ludovic, flori de crin, sigilii cu vechile arme ale Franței și pumnale de fabricaţie engleză.

Erau, va spune Albert Vandal, „triste rămășițe ale războiului civil, josnice trofee ! Bonaparte avusese de arătat în trecut altele mult mai mîndre decît acelea".

Dacă slăbiciunea Directoratului obligase regimul defunct să guverneze cîrmind cînd la dreapta, cînd la stînga, cu scopul de a se sprijini de fiecare dată pe una din cele două forțe opuse și în același timp de a le slăbi, Bonaparte s-a văzut silit să ia măsuri aproape simultan și împotriva regaliștilor, și împotriva iacobinilor.

— Mă conduc în politică la fel ca în război — va spune el —, reduc la tăcere o aripă ca s-o bat pe cealaltă.

„Considerînd că majoritatea ziarelor din Paris se află în mîna dușmanilor republicii", Napoleon le suspendă mai întîi pe cele regaliste. Gazetele de extremă stîngă au fost lăsate la început libere să acționeze. Dar iacobinii nu se astîmpărau de loc. Foști revoluționari, teroriști al căror trecut îi exclusese din posturi — de altfel, li se spunea *exclusiviștii* —, ei conspirau cu hotărîre împotriva primului consul. Și ei vorbeau de masacrarea neîntîrziată a lui Bonaparte. Un raport al poliției preciza : „Dacă, pe de o parte, regaliștii se agită tinzînd să răstoarne guvernul, este demonstrat că anarhiștii urmăresc același țel prin mijloace mult mai expeditive", ceea ce era destul de clar. Veștile proaste sosite la începutul lui germinal de la armata din Italia, — unde fusese reluată Savona —, îngăduiseră unor agitatori de ambele tendințe să semene panică în rîndurile populației Parisului : se vorbea despre arestări de regaliști, despre complotul iacobinilor, despre pregătirea unui atentat împotriva consulului. Speculanții la bursă jucau *à la baisse*. Pe la răspîntii apăreau estrade improvizate, de pe care măscăricii politici le împuiau capul unor gură-cască cu tot felul de știri născocite. Circulau pamflete, strigate în gura mare, ca acesta : „Trecutul m-a înșelat, prezentul mă chinuiește, viitorul mă înspăimîntă".

Este strîns și mai tare șurubul. Trebuie făcut acest lucru pentru salvarea noului regim.

La 5 aprilie 1800, Lucian Bonaparte primește următoarea notă dictată de fratele său : „Consulii republicii doresc, cetățene ministru, să aduceți la cunoștința antreprenorilor diferitelor teatre din Paris că nici o lucrare dramatică nu poate fi pusă sau repusă în scenă decît pe baza unei autorizații eliberate de dumneavoastră... Primul consul ar privi cu satisfacție interzicerea cupletului adresat lui personal din vodevilul *Tabloul Sabinelor*".

Și alte măsuri, mai serioase : Tot la 5 aprilie, Bonaparte dispune să se scrie lui Fouché : „Dorința consulilor republicii, cetățene ministru, este ca ziarele *Le Bien Informé, Hommes Libres și Défenseurs de la Patrie* să nu mai apară decît dacă proprietarii lor prezintă redactori de o moralitate și de un patriotism la adăpost de orice corupție. Veți cere ca fiecare număr al acestor ziare să fie semnat de redactorul responsabil".

În același timp, considerînd că Franța este prădată de cei însărcinați să o administreze, Bonaparte dictează și următoarea notă, destinată lui Lucien : „Din 1790, cele treizeci și șase de mii de comune ale Franței reprezintă tot atîtea orfane... tot atîtea fiice părăsite și jefuite de zece ani încoace de tutorii municipali... Schimbarea primarilor, a locțiitorilor acestora, a consilierilor n-a însemnat, în genere, nimic altceva decît schimbarea modului de a fura ; s-a furat drumul comunal, poteca, copacii, biserica, mobilierul comunei și se fură în continuare sub masca regimului municipal".

„Tutorele" acestor „fiice părăsite", cel însărcinat cu stîrpirea furtului avea să fie desemnat în curînd : este prefectul, care „va avea obligația să-și viziteze comunele de cel puțin două ori pe an". La rîndul său subprefectul va fi obligat să se deplaseze în localitățile ce depind de el de cel puțin patru ori pe an, în caz contrar „urmînd să fie destituit".

Noua administrație a intrat în funcțiune izbindu-se de greutăți de tot felul. „Am găsit aici — arăta Beugnot sosind la Le Havre — 94 de funcționari, pe care i-am redus la 30, și nu știu din ce am să-i plătesc".

Corpul prefecților a fost recrutat poate într-un mod prea eclectic, iar noii prefecți nu dădeau toți dovadă de imparțialitatea cerută de primul consul. Unii nu știu să-i pună la punct pe primari, deveniți, prin forța lucrurilor, mici tirani locali. Ei nu cutează să-i destituie pe cei care, „datorită ignoranței, au făcut să crească dezordinile de tot felul sau care, datorită imoralității, i-au îndepărtat sufletește pe cei pe care-i administrau". Totuși, cea mai mare parte a prefecților ar fi putut subscrie la acest text al lui Beugnot : „Le voi spune înțelepților locuitori ai Senei Inferioare : vin în mijlocul dumneavoastră cu dragoste față de îndeplinirea îndatoririlor, multă bunăvoință, cu oarecare experiență ; să acționăm în bună înțelegere ; să acționăm fără grabă, dar neîncetat, pentru a cerceta rănile ce v-au fost provocate"...

Trebuia mai ales răspîndită, afirmată, repetată ideea că totul avea să meargă mai bine, că totul *mergea* mai bine. Bonaparte le-o va recomanda.

— Un popor nu poate fi condus decît arătîndu-i-se un viitor ; un conducător este un negustor de speranțe.

Din rapoartele prefecților, consulul își poate da seama că dezorganizarea pătrunsese pînă și în școli. Acestea erau pustii și unele dintre ele aveau mai mulți învățători decît elevi.

— Dintre toate instituțiile noastre — va spune Napoleon — cea mai importantă este instrucțiunea publică ; totul depinde de ea, și prezentul, și viitorul.

Bonaparte descoperă treptat amploarea dezordinii ; lipsa de unitate apărea în sectoarele cele mai neașteptate. Dacă atît orășenii cît și locuitorii comunelor sînt obligați să respecte acel *decadi* republican ca zi de repaus, în lipsa jandarmilor, țăranii preferă duminica. Se recomandă pretutindeni prefecților să nu jignească fățiș gusturile și obiceiurile practicate : „Desigur, nu veți considera ca ceva rău faptul că fetelor le place mai mult să danseze duminica decît în decadi. Veți proceda în toate aceste cazuri cu prudență și discernămînt".

— Politica mea — spunea Bonaparte — e să-i guvernez pe oameni așa cum vor cei mai mulți dintre ei ; cred că aceasta este modalitatea de a recunoaște suveranitatea poporului.

Și tot el va spune :

— În Franța nu poți face lucruri mari decît sprijinindu-te pe mase : de altfel, un guvern trebuie să-și caute punctul de sprijin acolo unde se află el.

— Mai avea nevoie și de un alt „punct de sprijin" : de finanțe sănătoase. În domeniul finanțelor nu se putea vorbi de dezordine ; ele continuau pur și simplu să nu existe ! Sărăciei i se poate da o aparență de bunăstare, oricît de puțin ar reprezenta ea. În Franța însă nu exista decît neantul... și un pasiv înspăimîntător. „Primul consul — stă scris într-un raport din 24 februarie — invită pe ministrul finanțelor să-i comunice în cel mai scurt timp în ce mîini se află *Regentul*". Este vorba de faimosul diamant, „rătăcit" printre creditorii Directoratului !

Sătul să tot recurgă la expediente de pe o zi pe alta — se vindeau lemne din parcul de la Versailles, se bătea monedă din metalul clopotelor —, descurajat de slabele rezultate obținute în urma reducerii tuturor cheltuielilor posibile, în afară de cele pentru armată, Gaudin îndrăznește să-i declare lui Bonaparte :

— Ați văzut cît de greu am mers din decadă în decadă, recurgînd la operații care, dezvăluind lipsa de bani a tezaurului public, împiedică tot mai mult restabilirea creditului. În concluzie, nu există decît un remediu: „mijloacele extraordinare mi se par o necesitate de cea mai mare urgență pentru a asigura bunul mers al serviciului, care, fără acestea, ar deveni imposibil". Și ministrul propune introducerea unei „taxe asupra sării" — *gabela* de tristă amintire! — și un impozit pe băuturi, „calculate în așa fel încît să aducă cel puțin patruzeci de milioane". În sfîrșit, el cere să poată lansa „un împrumut de 100 de milioane, garantat atît cu produsul acestor impozite cît și prin veniturile și răscumpărarea rentelor datorate republicii".

Bonaparte, contînd pe restabilirea încrederii pentru a readuce aurul în casierii — se știe că aurul este un fel de „personaj" neîncrezător, timid și fricos, care se ascunde la cea mai mică primejdie —, respinge mijloacele extraordinare propuse, care amintesc prea mult de expedientele din trecut. Atunci Gaudin își prezintă demisia.

— Tocmai pentru că nevoile noastre sînt mari și situația în care ne aflăm delicată — răspunde Bonaparte — sînt necesare talentul, probitatea și zelul dumneavoastră pentru binele public. Dumneavoastră ați și realizat foarte mult. Vă mai așteaptă, fără îndoială, destule obstacole și unele dezamăgiri, dar vor veni și zile mai bune! Se cuvine ca toate lucrurile bune care mai sînt de făcut să fie realizate sub ministeriatul dumneavoastră.

Și pentru a restabili încrederea, pentru a avea o instituție de credit aproape oficială, dacă nu chiar independentă, Bonaparte înființează sau, mai degrabă, transformă fosta casă de conturi curente în *Banca Franței*.

Pentru a ajunge la restabilirea dorită, pentru a reveni la cele înfăptuite de prima Adunare revoluționară, trebuia înaintat cu prudență și chiar cu chibzuință.

— Dacă le-aș da prea mult elan, prea multă influență constituționalilor dumneavoastră din 1791, celor pe care-i numiți în mod exclusivist *partidul oamenilor de bine* — îi va spune Napoleon lui Mathieu Dumas —, aș da naștere fără întîrziere la o reacție stînjenitoare. Venind aici, mi-am dat în scurt timp seama că trebuie să te ferești

să faci tot binele pe care l-ai putea face ; aș fi depășit de opinia publică ; calul hămesit s-ar năpusti imediat în pășunea cea grasă și n-ar mai putea fi strunit.

Fără îndoială că iarba nu era încă grasă și frumoasă, dar „pășunea", bine semănată, începea să dea roade. Se și putea face un bilanț. „Astfel, în mai puțin de trei luni, ca la semnul unui vrăjitor — va scrie Louis Madelin —, un enorm monument a răsărit ca din pămînt, și încă dintr-un pămînt frămîntat odinioară și plin de ruine. Părea aproape un «miracol», — cuvînt care a fost rostit în mai multe rînduri —, dar marele miracol nu consta în aceasta, ci în timpul neobișnuit de scurt și în condițiile în care a fost realizată acea operă, în faptul că a fost *realizată* în cîteva săptămîni și în mijlocul a ceea ce un tribun a numit «un vîrtej al grabei»".

Tribunul acesta era Sedillez și tot el adăuga :

— Nu este mai bine să te lași cuprins de impetuozitatea acestei activități decît să te expui încercînd s-o împiedici ?

Cînd alsacienii care fugiseră pe malul drept al Rinului s-au reîntors acasă fără să mai ceară încuviințare, jandarmii i-au arestat, dar, așa cum raporta prefectul departamentului Bas-Rhin, „ei invocă spiritul de dreptate al actualului guvern și lealitatea lui ; sînt însoțiți de femei, de copii, de bătrîni și declară că pot fi împușcați, dar nu pot fi siliți să părăsească din nou Franța. *Să fim duși la marele Bonaparte*, spun unii dintre ei, el va vedea că sîntem buni cetățeni".

Acesta este rezultatul care fusese obținut în primele luni ale anului 1800.

Și totuși, acestei Franțe care abia se ridica din ruine, acestei Franțe anemice încă, trebuia să i se ceară noi sacrificii, atît bănești cît și în oameni, pentru că războiul cu cerințele lui era aproape. Bonaparte va recurge la prefecți :

— Dacă sîntem cu adevărat națiunea care a uimit Europa cu îndrăzneala și succesele ei, dacă o îndreptățită încredere reînsuflețește forțele și mijloacele noastre, n-avem decît să o dovedim și continentul va avea pace. Acest lucru trebuie arătat francezilor, trebuie făcut apel la un

generos și ultim efort din partea tuturor celor care au o patrie și onoare de apărat.

Iar poporului — nu începuse încă să spună „poporul meu" —, el îi declară :

— Francezi, voi vreți pace, dar cei care vă conduc o doresc și mai fierbinte. Guvernul englez a trădat secretul îngrozitoarei sale politici : el urmărește dezmembrarea Franței ; distrugerea marinei și porturilor sale ; ștergerea sa de pe harta Europei sau reducerea ei la rangul de putere de mîna a doua... Cetățenii tineri să se ridice. Ei nu vor mai lua arma în mînă în favoarea a diferite grupări, a diferiți tirani, ci pentru asigurarea a ceea ce au mai scump, pentru onoarea Franței, pentru interesele sfinte ale omenirii.

Astfel că Bonaparte ia hotărîrea să recurgă la patriotismul contribuabililor : Departamentul care pînă la sfîrșitul lui germinal va plăti cea mai mare parte a contribuțiilor sale va fi proclamat ca binemeritînd de la patrie. Numele lui va fi dat principalei piețe a Parisului".

Acest departament avea să fie Vosges...

Seara, imediat după ora opt, în magazinele din strada Arbre-Sec sau din strada Saint-Honoré — vara ele rămîneau deschise pînă la căderea nopții — putea fi întîlnit un tînăr îmbrăcat la modă, unul din tinerii aceia „care se aseamănă toți între ei", cu haina foarte scurtă, împodobită cu nasturi galbeni. Cămașa lui era închisă bine foarte sus pe gît. Aranjîndu-și cravata, el întreba pe un ton afectat :

— Magazinul dumneavoastră mi se pare bine asortat, așa că probabil vine multă lume pe aici. Mă rog, ce spune lumea despre farsorul ăsta de Bonaparte ?

Uneori, cîte un patron îi arăta tînărului ușa, indignat de îndrăzneala de a vorbi cu atîta impertinență despre cel ce era pe cale să salveze Franța. Atunci tînărul dispărea rîzînd și părea încîntat... pentru că nu era altul decît Bonaparte în persoană !

Primul consul Bonaparte suferea din cauza inactivității lui, în timp ce războiul — un război de care nu era de loc răspunzător, deoarece conflictul era o moștenire a

revoluției — reîncepuse cu violență în Italia și tindea să izbucnească din nou în Germania. „În prezent — îi scrie el la 15 martie lui Moreau — sînt un fel de manechin care și-a pierdut libertatea și fericirea. Măririle sînt frumoase, dar numai în amintire și în imaginație. Vă invidiez soarta fericită ; veți realiza lucruri frumoase cu niște viteji. Aș schimba bucuros purpura mea de consul cu un epolet de șef de brigadă sub comanda dumneavoastră. Doresc mult ca împrejurările să-mi îngăduie să vin spre a vă da o mînă de ajutor".

Situația lui Moreau, în fruntea a 100 000 de oameni eșalonați de la Strasbourg la Constanța, era demnă de invidiat. Ce n-ar fi făcut Bonaparte cu o astfel de armată ! Din nefericire, Constituția anului VIII nu-i permitea să-și asume comanda armatei... Rolul lui era limitat la „distribuirea forțelor" și la „orientarea direcției lor". Lui nu-i era îngăduit să ia sabia în mînă. În relațiile cu generalii, primul consul era obligat numai să discute cu ei, dar nu le putea comanda nici măcar de la distanță. „Mîna de ajutor" de care vorbea în scrisoarea către Moreau era o momeală aruncată fostului său rival. „Nu este imposibil — îi mai spusese el — ca, dacă treburile continuă să meargă bine aici, să vin printre voi pentru cîteva zile". Citind acele rînduri, Moreau s-a prefăcut a crede că era pe cale de a fi deposedat de comandă și exclamă :

— N-am nevoie de un mic Ludovic al XIV-lea în armata mea !

„Micul Ludovic al XIV-lea" nu-l apreciază de loc și nu întîrzie să-i arate antipatia lui. El disprețuiește mai ales lipsa de îndrăzneală a lui Moreau.

— Un general care-și petrece timpul fumînd nu este general, avea să spună Napoleon mai tîrziu vorbind despre comandantul armatei Rinului.

Dar, pentru moment cel puțin, era mai bine să-l calmeze. Bonaparte nu ținea de loc să dea un șef opoziției. Rămăsese stabilit ca Moreau să treacă Rinul și să se repeadă spre Ulm. În timpul acesta, Bonaparte, părăsind rolul de „manechin", care, într-adevăr, nu era de loc potrivit pentru el, urma să se pună, în ultimul moment, în fruntea unei armate de rezervă concentrate la Dijon, al cărei comandant oficial avea să fie Berthier, înlocuit la Ministerul de Război de Carnot. Această armată, armata

de la Marengo, pentru că urma să fie îndreptată către Italia, avea să fie întărită cu o treime din aripa dreaptă a forțelor lui Moreau, cei 30 000 de oameni ai lui Lecourbe. Comandantul forțelor masate pe Rin nu putea să facă altceva decît să se încline, și o va face chiar de bună voie, pentru că, „distribuind" forțele republicii, primul consul rămînea în cadrul atribuțiilor sale.

Față de Masséna, care comanda armata franceză din Italia și era cu totul de partea lui Napoleon, acesta nu trebuia să ia atîtea precauții. Încă de la 5 martie 1800, Bonaparte îl anunțase deschis : „Am strîns la Dijon o armată de rezervă pe care o voi comanda eu direct. Vă voi trimite de azi în opt zile pe unul din aghiotanții mei cu planul de operații pentru campania următoare, din care veți vedea că vă va reveni un rol frumos și care nu va depăși mijloacele pe care le aveți la dispoziție... În sfîrșit, o repet, după părerea mea, găsesc că aveți o situație frumoasă ; folosiți-vă de ea. Nu vă speriați dacă inamicul caută să vi se strecoare în spate. Părăsiți imediat toate pozițiile pe care vrea să le atace, ca să vă aflați cu toate forțele pe una din aripi".

Dar în curînd Bonaparte primește vești proaste. Masséna, ținînd piept întregii armate austriece a lui Melas, a fost obligat, după cum se știe, să părăsească Savona și s-a baricadat în Genova cu jumătate din forțe, în timp ce restul se retrăgea spre Nisa. Opera generalului Bonaparte în Italia părea pierdută !

Pentru toată lumea... în afară de Bonaparte !

La 17 martie, Bourrienne îl găsește întins pe burtă pe harta cea mare a Italiei, înfigînd faimoasele lui ace roșii în punctele prin care urma să-și conducă trupele.

— Unde crezi că am să-l bat pe Melas ? — îl întreabă el pe secretarul său.

— Să mă ia naiba dacă știu !

— Ești un nătărău ! Uită-te un pic aici : Melas se află la Alessandria, unde își are cartierul general. O să rămînă acolo atîta timp cît Genova n-are să se predea. La Alessandria își are depozitele, spitalele, artileria, rezervele. Trecînd Alpii pe aici (și a arătat Marele Saint-Bernard), cad peste Melas, îi tai comunicațiile cu Austria și-l ajung aici, în cîmpiile Scriviei.

Trecînd prin pasul Marele Saint-Bernard, Bonaparte va putea ajunge în spatele inamicului. „Năpustindu-se" prostește, potrivit expresiei lui, asupra Genovei și Savonei, austriecii îi deschid drumul spre nordul Italiei. Trebuie pornit într-acolo „cu toate forțele" ! Armata urma să părăsească Dijonul și să se îndrepte spre Geneva și Valais !

La 9 aprilie, Bonaparte îi scrie lui Berthier : „Se apropie momentul în care coloanele armatei de pe Rin se vor pune în mișcare ; armata de rezervă de sub comanda dumneavoastră, aflată între cea de pe Rin și cea din Italia, trebuie să asigure coordonarea operațiilor care urmează să se desfășoare și să formeze centrul marii linii al cărei flanc drept se află la Genova, iar cel stîng la Dunăre".

Din nefericire, momentul „nu se apropia" de loc. Moreau pierdea timpul. Degeaba îl trimite Bonaparte — tot în cadrul prerogativelor ce-i revin — pe Berthier la Basel ca să se pună de acord cu comandantul armatei Rinului în vederea „executării planului de campanie", pentru că autorul admirabilei retrageri din 1796 de pe Dunăre tărăgăna lucrurile. Atunci Bonaparte trebuie să-l dojenească cu prudență prin intermediul lui Carnot : „Faceți-l să înțeleagă că întîrzierile lui compromit în mod esențial siguranța republicii".

În cele din urmă, încăpățînatul Moreau — nu degeaba era el breton... — trece Rinul. În aceeași zi, „inexpugnabila" fortăreață Hohenville capitulează și la 5 mai, tocmai cînd Bonaparte se pregătea de drum pentru a inspecta „armata lui Berthier", sosește la Paris vestea victoriei de la Stokach. „Tocmai plecam spre Geneva — îi scrie lui Moreau primul consul —, cînd am aflat prin telegraf despre victoria pe care ați repurtat-o asupra armatei austriece : glorie, de trei ori glorie !" Dar comandantul armatei Rinului respectă, totuși, promisiunea făcută lui Berthier ! Unitățile lui Lecourbe să se unească cît mai repede cu armata de rezervă ! Așa că i-l trimite pe Carnot : „Ministrul de război va sosi la cîteva ore după acest curier la cartierul dumneavoastră general, iar de acolo va veni să se întîlnească cu mine la Geneva. Poziția armatei din Italia și din sud este destul de critică : Masséna, blocat la Genova, nu are provizii decît pînă la 5 sau 6 prerial (25—26 mai) ; armata lui Melas pare destul de importantă, deși este foarte slăbită..."

În seara aceleiași zile, Napoleon se duce la Operă, unde pune să se dea citire depeșei anunțînd victoria lui Moreau la Stokach ; își unește aplauzele cu aclamațiile publicului.

Îi este în continuare imposibil primului consul să mărturisească faptul că se duce să ia comanda unei armate, astfel că în acea seară le spune membrilor guvernului :

— Lucien, pregătește pentru mîine dimineață o circulară către prefecți ; dumneata, Fouché, îi vei asigura publicarea în ziare : spune că am plecat la Dijon, unde voi inspecta armata de rezervă ; poți să adaugi că s-ar putea să mă duc pînă la Geneva, însă dă asigurări că nu voi lipsi mai mult de cincisprezece zile.

După care, întorcîndu-se către al doilea consul, spune :

— Dumneavoastră, Cambacérès, veți prezida mîine Consiliul de stat ; în lipsa mea, sînteți șeful guvernului, vorbiți în același sens în Consiliu, spuneți că absența mea va fi de scurtă durată, fără să precizați nimic... Dacă se petrece ceva, mă voi întoarce ca un trăsnet ! Vă recomand tuturor marile interese ale Franței ; sper că în curînd se va vorbi despre mine la Viena și la Londra.

Cu puțin înainte de răsăritul soarelui — amănunt semnificativ, purta costumul de consul sub lunga lui manta cenușie — se urcă într-o berlină neagră cu caii înhămați ca la diligență și pornește spre Burgundia, drum pe care l-a „străbătut de atîtea ori, în împrejurări atît de diferite", va aminti Bourrienne, care se afla și de data aceasta alături de el. Se înalță soarele, timpul este frumos, cerul limpede. Bonaparte, care la început părea că moțăie, se trezește și devine foarte volubil. Cu Bourrienne putea vorbi absolut deschis : despre înaintarea austriecilor, despre soarta armatei lui Masséna, despre efectivul prea mic al armatei de rezervă, despre trecerea Alpilor, probleme care, toate, îl nelinișteau.

Ia masa la Sens la ora unsprezece, iar seara ajunge la Avallon, străbătînd 208 kilometri în 15 ore. Acolo îl așteaptă comandantul Franceschi, care tocmai sosise de la Genova. Reușise să părăsească la 28 aprilie, cu o barcă, portul blocat de englezi, dar, fiind pe punctul de a fi surprins de o corvetă, rupsese scrisorile pe care le avea asupra lui, se aruncase în apă, ținîndu-și sabia între dinți, și, în felul acesta, izbutise să ajungă înot într-un punct de

pe coastă ocupat de Suchet. El îi înfățișează primului consul tabloul situației așa cum se prezenta cu nouă zile în urmă și care era tragică. Cei 50 000 de austrieci ai lui Melas înconjuraseră Genova, care era apărată de 15 000 de oameni atît de flămînzi, încît deveniseră niște adevărate arătări, în timp ce escadra lordului Keit împiedica orice aprovizionare de pe mare.

Dar Suchet ?

Acesta nu dispunea decît de o mînă de oameni și nu-l putea ajuta pe Masséna. Încă de la 27 aprilie, adică din ajunul plecării lui Franceschi, se făcea pîine din amidon, iar „mercenarii smulgeau iarba din cimitire pentru a o pisa împreună cu osemintele înălbite de vreme". Dimineața, morții erau adunați cu grămezile. Cu toate acestea, Masséna refuza încă să ia în considerare posibilitatea capitulării.

Bonaparte se culcă întristat și îngrijorat. La 7 mai, dis-de-dimineață, pleacă din Avallon. Spectacolul care i se oferea de-a lungul drumului nu era de loc de natură să-l reconforteze : soldați din semi-brigăzile care trebuiau să ajungă la Dijon, rămași în urmă din lipsă de mijloace de transport, umblau șchiopătînd ori stăteau lungiți pe lîngă drum. La prînz ajunge la prefectura din Dijon, unde Berthier se retrage, reluîndu-și funcția de șef de stat-major. Bonaparte trece în revistă brigăzile 24 ușoară, 43 și 96 de linie. Moralul trupelor este mediocru.

— Ești bine hrănit ? — îl întreabă el pe un infanterist.

— Așa și așa, răspunde cel întrebat, strîmbînd din nas.

Apoi înaintează spre un caporal mai în vîrstă, cu părul cărunt.

— Ai fost în Italia cu mine ?

— Da. La Arcole, pe pod, alături de Belliard. Era foc mare și fără tine, nimic de zis, am fi fost prăjiți ca niște pui de găină.

Bonaparte se întoarce spre Chambarlhac :

— Viteazul acesta să fie făcut sergent.

Caporalul începe să strige :

— Trăiască Bonaparte !

A doua zi, la orele opt dimineața, pe cîmpurile pline de apă de o parte și de alta a rîului Ouche, o nouă trecere în revistă a unei divizii.

— I-am oferit împăratului pacea — le explică el soldaților —, dar a refuzat-o. Nu ne mai rămîne decît să-l apucăm de beregată.

Regimentele 59 de linie și 30 de asalt n-aveau baionete. Trei sferturi din oamenii brigăzii 9 ușoare nu mai purtau tunica albastru deschis cu revere și manșete galbene, vestă și pantaloni albi, nici șapca înaltă împodobită cu piele de urs și panaș albastru deschis cu negru. În locul acelei frumoase uniforme, oamenii erau în bluză, pantaloni de doc și saboți ! Numai bonetele de poliție le mai dădeau o oarecare înfățișare militară. Iar pe deasupra ploua cu găleata. Acest spectacol îl umplu pe Bonaparte de o mînie teribilă. Agitîndu-și cu febrilitate cravașa, îl chemă pe nenorocitul care era răspunzător de această situație :

— Cetățene Ricard, ai fost numit la 9 germinal comisar cu echipamentul. La 28 floreal, adică după 40 de zile, trupele sînt în zdrențe. Le pot eu cere oamenilor brigăzii 9 ușoare să treacă în această stare. ghețurile veșnice ale Alpilor ?

— Cetățene consul, magaziile...

— Magaziile sînt pline. Aveți la Lyon opt mii de uniforme și care pentru a le transporta. Nu mă întrerupe, cetățene. Ar fi trebuit ca după atîta neglijență generalul să pună să fii împușcat. Pleacă imediat ; și dacă în ziua de 20 divizia Boudet nu este mai bine îmbrăcată, să nu mai apari niciodată în fața mea.

În mijlocul diviziei așezate în cerc, Bonaparte li se adresează oamenilor :

— Cîmpiile Italiei sînt un grînar al belșugului. Am mai spus-o unora dintre voi acum patru ani. Pe aceste cîmpii ne dă întîlnire un inamic arogant. Ca și cei care, asemenea vouă, m-au urmat la Lodi și la Montenotte, sînteți prost îmbrăcați, prost hrăniți și tot neplătiți. Peste 15 zile, toate astea se vor schimba. Soldați, vreau să vă cer un mare efort înainte de a avea ocazia să vă întîlniți cu austriecii. Urmați-mă cu încredere și vă veți întoarce acoperiți de glorie, salvînd, datorită îndrăznelii voastre, patria care mai este încă amenințată de hoardele străine.

Urmează apoi Auxonne, cu amintirile lui: casele familiare, fostul lui profesor de muzică din 1786, care a

venit să-l salute. Revede marea sală a direcției artileriei și exclamă rîzînd :

— Iată o sală în care am jucat de multe ori loto !

De-a lungul drumului pe care și-a continuat călătoria este înșirată armata, care îl aclamă. Trece prin Dôle, Champagnole și ajunge, după căderea nopții, la Morez unde toate ferestrele sînt luminate. Primarul, Perrad, se apropie de trăsură :

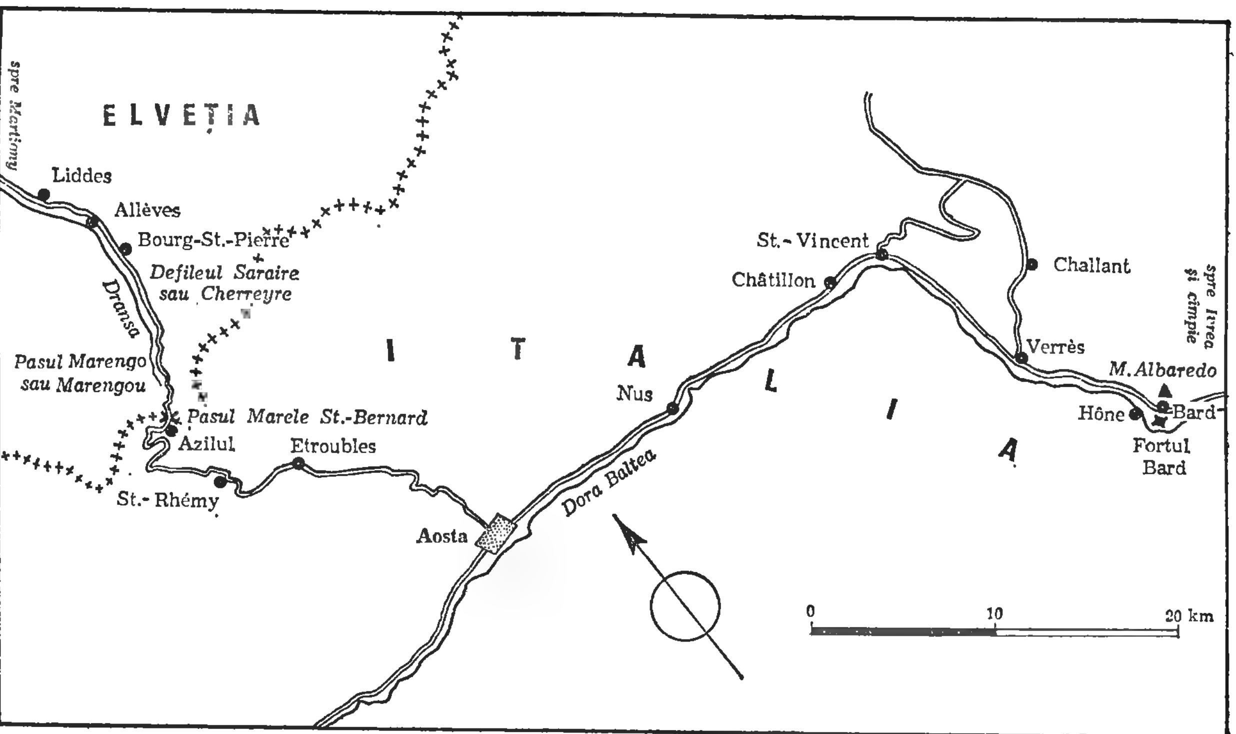
— Cetățene prim-consul, fă-ne plăcerea de a te arăta.

Bonaparte apare în ușa trăsurii... Imediat izbucnesc strigăte :

— Bonaparte, cetățenii din Jura vor să vă vadă ! Sînteți cu adevărat dumneavoastră ? Ne aduceți pacea ?

— Da, da..., răspunse el cu vocea schimbată, precizează un martor, care adaugă : „Părea mulțumit. Zîmbea, dar era foarte palid și semnele de oboseală și de efort de pe chipul lui ne umpleau inima de duioșie, iar ochii tuturor se umeziseră..."

În ziua de 9 mai, la orele trei dimineața, ajunge la Geneva, devenită capitala departamentului Léman, unde este găzduit la fiul naturalistului Horace-Bénédict de Saussure. I se pregătise o masă rece, pe care o mănîncă „bucuros". Totuși, continua să fie neliniștit : nu avea încredere în Moreau, căruia îi cunoștea tergiversările, gelozia, dorința de independență, devenită, probabil, și mai puternică după victoria de la Stokach. Își amintea enervat cît de mult timp îi trebuise pentru a-și pune trupele în mișcare. Bonaparte n-avea încredere nici în Bernadotte, căruia îi fusese încredințată comanda Armatei de vest. Veștile din Vendeea nu erau de loc bune : se spunea că s-ar fi reîntors Cadoudal... Departamentul Alpes-Maritimes fusese invadat. Austriecii ocupau trecătoarea Tende. Cît despre Masséna, Bonaparte nici nu îndrăznea să se gîndească la tragedia prin care trecea ! Și acestea nu erau totul ! Napoleon cunoștea marele număr de dușmani — iacobini și regaliști sau simpli intriganți — pe care-i lăsase în urmă la Paris și se temea de slăbiciunea miniștrilor și a celor doi colegi ai săi : Cambacérès, care „nu se ținea de loc bine în scări", și Lebrun, care era prea moale. „Vă recomand încă o dată — le scrie el în aceeași zi — să loviți fără cruțare în primul care s-ar îndepărta de la linia sta-

spre Martigny
ELVEȚIA
Liddes
Allèves
Bourg-St.-Pierre
Defileul Saraire
sau Cherreyre
Dransa
Pasul Marengo
sau Marengou
Pasul Marele St.-Bernard
Azilul
Etroubles
St.-Rhémy
ITALIA
Aosta
Dora Baltea
Nus
Châtillon
St.-Vincent
Challant
Verrès
M. Albaredo
Hône
Bard
Fortul
Bard
spre Ivrea
și cîmpie
0
10
20 km

bilită, indiferent cine ar fi el. Aceasta este voința întregii națiuni. N-am să vă descriu toate prin cîte am trecut străbătînd Franța. Dacă n-aș fi schimbat des drumul, n-aș fi ajuns nici în opt zile".

Nu este scutit de griji nici în privința armatei comandate de Lannes. Deși acesta afirma plin de încredere că Marele Saint-Bernard este „un mic munte, ușor de trecut în pas alergător", avea el oare să reușească, potrivit ordinului pe care i-l dăduse Bonaparte la 10 mai, să treacă avangarda prin trecătoare și să „dea peste cap posturile înaintate ale inamicului" ?

Bonaparte nu ignoră nici ce spun austriecii despre armata lui „de rezervă" : „Cavaleria e urcată pe măgari, infanteria este alcătuită din bătrîni invalizi și din copii înarmați cu ciomege cu cîte o baionetă la capăt ; artileria constă din două puști vechi de o livră..."

Îi trebuie o victorie ! O victorie pe care mizează totul : și viitorul lui, și al Franței !

La 12 mai, către seară, Bonaparte sosește la Lausanne și a doua zi, la șase dimineața, se duce să inspecteze, nu departe de Saint-Maurice du Valais, infanteria lui Lannes, care se pregătea să pornească, în urma avangărzii, spre Saint-Bernard. Ploaia, care ținea de opt zile, încetase. Soarele strălucea.

— Este totul pus la punct ? îl întreabă el pe Lannes.

— Luăm puține provizii, iar fiecărui om nu i s-au dat decît 20 de cartușe în loc de 40. Dacă va fi nevoie, vom folosi în luptă armele albe și, în felul ăsta, economisim muniția.

Bonaparte se miră. N-au fost trimise 500 000 de cartușe la Villeneuve ? I se strînge inima cînd vede cum este echipată armata lui Lannes. Și aici sînt destui soldați care pornesc în saboți să asalteze Alpii ! Alții au încălțăminte nouă, primită la Dijon, dar care le face asemenea răni, încît preferă să umble fără ea. Astfel că, pe batalioane, s-au format grupe de „desculți", care, potrivit obiceiului, speră să se încalțe după prima bătălie, descălțîndu-i pe morți... Dar, pînă atunci, cum aveau să treacă Marele Saint-Bernard ? Bonaparte dă ordinele de trebuință.

Cincizeci dintre ofițeri sînt în zdrențe și Napoleon ordonă să li se avanseze solda pe o lună pentru a putea să facă o impresie bună în orașele italiene. După aceea se duce la depozitele armatei de la Villeneuve :

— Sînteți lipsiți de simțul ordinii și de energie — îi spune el comisarului Geoffroy. — Însă guvernul a plătit foarte mult pentru cantitatea considerabilă de provizii strict necesare armatei. Spuneți că n-au sosit ? Asta înseamnă că ați dormit împreună cu colaboratorii dumneavoastră în timp ce noi mărșăluiam zi și noapte prin ploaie. Eu consider că o armată care intră în luptă fără hrană și fără muniții, și asta din vina dumneavoastră, nu e departe de a fi bătută. Nu mai pot tolera multă vreme astfel de slăbiciuni. De acum înainte am să acționez cu asprime.

Întors la Lausanne, îl găsește acolo pe Lescuyer, care sosise de la Genova, de unde plecase la 29 aprilie. După cum era și de presupus, de la plecarea lui Franceschi situația se înrăutățise și mai mult :

— De-a lungul străzilor și bulevardelor se vedeau oameni clătinîndu-se la fiecare pas. Femei înnebunite se tîrau din casă în casă cerînd pîine. Cadavrele aruncate pe drumuri ofereau, la lumina torțelor care se aprindeau seara, un spectacol de nedescris...

Chiar în ziua în care plecase Lescuyer din Genova „s-a stabilit rația de pîine făcută din amidon și cacao la 200 de grame de persoană. Mii de cetățeni erau chinuiți de o foame cumplită“. Și, ceea ce era și mai rău pentru Masséna, munițiile începeau să se termine.

— Mergeți și-i comunicați lui Masséna — îi răspunse Bonaparte — că m-ați văzut în apropiere de Saint-Bernard. Peste puțină vreme, Italia va fi recucerită și Genova eliberată.

În scrisoarea pe care i-o adresează îi spune : „Vă aflați într-o situație grea, dar ceea ce mă liniștește este că sînteți în Genova : într-o situație ca cea în care vă aflați, un om face cît o mie. Vă îmbrățișez“.

La puțin timp după aceea primește vestea victoriei repurtate de Moreau la Moeskirch. Felicitîndu-l pentru gloria adusă astfel armelor franceze, îi scrie : „Aceasta o să mai scadă din trufia austriacă“. Nu-i mai poate ascunde lui Moreau că juca rolul de „mic Ludovic al

XIV-lea" : „Armata de rezervă începe să treacă peste Saint-Bernard. Este slabă : vor fi obstacole de învins, ceea ce mă determină să plec eu însumi pentru vreo cincisprezece zile în Italia..."

După care Napoleon se arată pesimist pentru a-l sili pe Moreau să nu mai aștepte și să trimită spre Elveția trupele pe care a promis să le detașeze din armata lui. Nu a învins el oare urmîndu-i planul cu succes ? Acum să se gîndească la aripa dreaptă a forțelor franceze ! Astfel că Bonaparte îi precizează : „Dacă diversiunea peste Saint-Gothard ordonată de guvern nu se desfășoară cu toată repeziciunea și zelul impuse de împrejurări, s-ar putea întîmpla ca cei douăsprezece pînă la paisprezece mii de oameni pe care-i avem la Genova să fie făcuți prizonieri împreună cu cartierul general și ca armata de rezervă să fie bătută... Vedeți — adaugă el — împrejurările în care ne aflăm. Succesul campaniei poate depinde de promptitudinea cu care executați diversiunea cerută. Dacă aceasta se execută printr-o mișcare promptă, hotărîtă și urmărită cu toată grija, Italia și pacea ne sînt asigurate".

Și termină printr-o „mîngîiere" calculată : „V-am vorbit, poate, prea mult. Zelul dumneavoastră pentru prosperitatea republicii și prietenia pentru mine vă sînt suficiente".

Pe cînd mai era la Lausanne, el află că s-a întors din Egipt „scumpul lui Desaix", căruia îi scrie imediat : „Iată-te, în sfîrșit, înapoi ; o veste bună pentru întreaga republică, dar mai ales pentru mine, care îți port toată stima cuvenită oamenilor cu talentul dumitale și o prietenie pe care inima mea, astăzi destul de bătrînă și cunoscînd prea bine oamenii, n-o are pentru nimeni... Vino cît mai repede cu putință să ne întîlnim, oriunde m-aș afla..."

Și Desaix va porni și el pe drumul spre Marengo.

La Paris, pe măsură ce treceau zilele, teama cuprindea tot mai mult orașul. Absența lui Bonaparte dăduse naștere unei adevărate angoase. Desigur că nimeni nu se lăsa păcălit și se știa că s-a dus „cu pași mari în ajutorul ar-

matei din Italia“. Dar avea să sosească la timp pentru a-i întinde mîna lui Masséna ? Și dacă nu reușea ? Dacă era bătut ? În ce haos ar fi intrat din nou țara ! Regaliștii își recăpătau speranța, se bucurau și reîncepeau să comploteze. Începuseră chiar să se pună la cale diferite combinații. O serie de foști thermidorieni și brumarieni nemulțumiți, ca Sieyés, pregăteau, fiecare, un „guvern de rezervă“ pentru cazul cînd „el“ s-ar fi întors învins... Intrigile se înmulțeau. Chiar Joseph refuza să se ducă la Tuilerii. Poza în „moștenitor prezumtiv“ și nu voia să „lucreze cu consulii“. Nu încăpea îndoială că nici Cambacérès, nici Lebrun nu erau la înălțimea cerută de situație... Balzac avea dreptate să pună în gura unuia din personajele din *O afacere tenebroasă* următoarea frază în legătură cu Bonaparte :

— Învingător, îl vom venera ; învins, îl vom înmormînta.

17

MARENGO SAU CONSACRAREA REGIMULUI

RĂZBOAIELE INEVITABILE
SÎNT ÎNTOTDEAUNA DREPTE.

Napoleon

La Martigny, orăşel tupilat în valea Ronului, la poalele masivului Marele Saint-Bernard, casa bernardinilor, așezată peste drum de absida înconjurată de castani a bisericii parohiale, s-a păstrat pînă azi. Este reședința superiorului congregației — prelat purtînd o cîrjă și o mitră —, oarecum o casă de odihnă pentru canonici, care duc o viață grea în renumitul azil aflat în trecătoare, luptînd, cu ajutorul cîinilor lor, ca să-i smulgă morții pe drumeții rătăciți. În dimineața zilei de 17 mai 1800, Bonaparte, la fel ca noi astăzi, este primit de canonici îmbrăcaţi în sutană neagră împodobită cu o mică cingătoare albă, care se trage de la ceea ce a fost cîndva haina cu mîneci strîmte purtată de canonicii ordinului. El urcă cele patru trepte joase ale peronului, care duc spre ușa îngustă avînd deasupra o impunătoare fereastră semicirculară. Arhitectura amintește pe aceea pe care Napoleon o va vedea la azil : plafoane boltite formate din ogive încrucișate, ziduri groase, lespezi cenușii-al-

băstrii. După ce urcă cele optsprezece trepte ale scării — precedat de stareț, canonicul Luder —, străbate un coridor îngust, de asemenea boltit, și se pomenește în fața unui splendid grilaj care desparte clădirea veche de cea nouă, construită la 1800 în unghi drept și în care avea să stea Bonaparte. Un grilaj al cărui decor este alcătuit din flori mari de crin din fier forjat ; grilajul este dominat de blazonul superiorului din Franche-Comté, Thévenot, avînd deasupra pălăria episcopală a abatelui, care avea dreptul de a purta mitră.

Camera în care a locuit Bonaparte timp de patru zile, între timp altfel zugrăvită și îmbrăcată în lambriuri, mai există și astăzi, cu cele patru ferestre ale ei dînd spre piața umbrită. Atunci era rezervată episcopului de Sion în timpul vizitelor sale ; astăzi ea servește drept trapeză. Din ordinul lui Bonaparte, geniștii ridică un perete subțire din scînduri, amenajînd astfel pentru primul consul un colț mai retras, în care Hambard, valetul său, așază patul de campanie și tot ce e necesar pentru toaletă. De îndată ce se instalează, Bonaparte întinde pe masă hărțile regiunilor Valais și Piemont, marcînd pe ele cu mai multe zaruri pozițiile semibrigăzilor și ale regimentelor. Bourrienne îl vede tăind hotărît cu linii mari trase cu creion albastru obstacolele — naturale sau artificiale — pe care trupele vor trebui să le întîlnească înainte de a ieși în cîmpie.

Trecătoarea, situată la o înălțime de 2 472 de metri, este ocupată încă de doi ani de o mică unitate franceză. Două piese de artilerie stau cu gurile îndreptate spre valea Aosta și țin la respect mica garnizoană austro-sardă. Fiind informat că republicanii dețin defileul, prințul de Rohan, comandantul garnizoanei, a ocupat și el tîrgul Saint-Rhémy, primul sat de pe cealaltă parte a trecătorii.

Înaintînd din Elveția, înfruntînd rafalele vîntului înghețat și amenințarea avalanșelor, avangarda lui Lannes a și început să urce către azil. „Luptăm împotriva gheții, zăpezii, viforului și avalanșelor. Trecătoarea Saint-Bernard, uluită de mulțimea care o străbate în mod atît de neașteptat, ridică în fața noastră cîteva obstacole". În astfel de termeni expresivi anunța Bonaparte celor doi colegi-figuranți începutul unei noi epopei : tentativa de a repeta fapta eroică a lui Hanibal, nu însă pe un cal ridicat

pe picioarele dinapoi care se menţine pe o stîncă într-un echilibru precar, așa cum îl înfățișează David, ci mult mai modest, călare pe o catîrcă...

La azil, inimoșii călugări au adus din cele două văi, dar mai ales din partea elveţiană, o mare cantitate de brînză, pîine și vin. Între casă și șosea se întind mese; fiecare soldat, trecînd prin fața lor, bea un pahar de vin, ia pîine și o bucată de brînză, lăsînd repede locul celui care-l urmează.

În trei zile, treizeci de mii de oameni, alunecînd, căzînd, ridicîndu-se, aveau să urce astfel pe drumuri foarte proaste, care, de îndată ce depășeau o anumită altitudine, deveneau înzăpezite. Mai trebuiau să treacă prin trecătoare o sută de tunuri și mii de lăzi cu alimente și muniții. Se constată însă curînd că, chiar dacă s-ar pune la fiecare atelaj cîte zece catîri, poleiul, zăpada și puhoaiele tot ar face imposibilă escaladarea. Atunci interveni un țăran:

— Pe cînd eram tînăr — se adresează el unui caporal bătrîn care luase parte timp îndelungat la campania din Italia — am auzit spunîndu-se că, pentru a trece un tun peste munte, trebuie mai întîi să-l demontezi. Apoi se ia un trunchi gros de brad, lung de șapte picioare și se rotunjește la amîndouă capetele ca să nu se înfigă în pămînt; se scobește înăuntru și se introduce țeava; un țăruș de fier ajută la fixarea funiilor. La funii se înhamă oameni sau catîri; pe urmă, se zice că treaba merge de la sine.

Așa s-a și făcut...

Periile tunurilor, șuruburile și accesoriile au fost așezate și ele într-un trunchi scobit în formă de troacă, tîrît de treizeci de oameni. Pentru un afet erau necesari douăzeci de oameni, în timp ce roțile erau transportate cu ajutorul catîrilor sau chiar pe brațe de către oameni — zece pentru fiecare roată. Era un coșmar pentru oameni, un chin pentru animalele de povară, însă armata și materialele sale aveau să treacă în ciuda furtunilor de zăpadă și a vîntului înghețat, care sufla cu furie.

La Martigny, timp de trei zile, Bonaparte inspectează, îndeamnă sau vorbește soldaților săi — dacă pot să spun așa — cu o afecțiune aspră. După ce, la 18 mai, a văzut trecînd divizia Chambarlhac, dă ordin să fie alungate cetele de femei care, încinse cu tricolorul și purtînd pălării de „incroyables“, însoțeau trupele. Femeile înmînează o

jalbă lui Duroc, cerînd protecția consulului. El însă poruncește să fie trimise înapoi la Lausanne și scrie pe petiție : „Exemplu de urmat : cetățeana Bonaparte a rămas la Paris“.

Uitase oare rîndurile pe care, la 15 mai, le scrisese din Lausanne Josefinei : „Nu văd nici un inconvenient ca de azi în zece, douăsprezece zile să vii în întîmpinarea mea...“ Bineînțeles, nepăsătoarea creolă nici nu se gîndea să părăsească Parisul !

În aceeași zi, la 18 mai, un curier i-a adus, în sfîrșit, o veste bună : în fruntea avangărzii sale, Lannes, care depășise azilul, a ocupat orașul Aosta, apărat de o mînă de croați austrieci. Napoleon îi va comunica astfel lui Talleyrand acest soi de victorie : „De la Carol cel Mare, trecătoarea Saint-Bernard n-a mai văzut o armată atît de numeroasă ; ea a încercat să se opună mai ales trecerii tunurilor noastre mari, dar, în cele din urmă, jumătate din artileria noastră se afla la Aosta“.

Marșul „în pas alergător“ al avangărzii este oprit brusc de rezistența fortului Bard, apărat doar de 200 de austrieci, care domina valea abruptă a Dorei de la înălțimea muntelui Albaredo [1]. Citadela, care ținea sub focul ei trecerea către Ivrea și cîmpie, părea inexpugnabilă... „Încercați imposibilul, dar treceți !“, poruncește Bonaparte lui Berthier. Iar pe harta din camera sa zarurile se îngrămădesc în fața liniei albastre reprezentînd barajul fortului Bard.

Astăzi, șoseaua tăiată în piatră trece la dreapta enormei stînci în vîrful căreia se află fortul. Vechea șosea — acum un simplu drum — traversează satul, mărginită de două rînduri de case cenușii, înghesuite, mai curînd strivite într-o falie cuprinsă între baza stîncii și poalele muntelui ; trei kilometri mai departe, ea reîntîlnește în Donnaz, satul următor, actualul traseu al șoselei. Pe acest drum, așternut cu un strat de paie, pentru a înăbuși zgomotele și a nu-l alarma pe inamic, s-a strecurat noaptea o mică parte din artilerie. La cel mai mic zgomot, austriecii — recruți croați — revărsau din înălțimea fortului peste sat o ploaie de proiectile. Observînd manevra francezilor, ei aruncau noaptea facle aprinse menite să lumineze defileul. Infanteria a escaladat atunci Albaredo pe o potecă

[1] Dora-Baltea, rîu care curînd va da numele său unui departament francez, a cărui prefectură avea să fie Ivrea.

îngrozitor de abruptă — uneori pe trepte tăiate în stîncă —, atingînd vîrful muntelui, care se înălța deasupra fortului. Totuși, cea mai mare parte a artileriei și a cavaleriei a rămas blocată în fața obstacolului inexpugnabil.

La 18 mai, cînd Bonaparte se așeză la masă pentru a lua repede un prînz frugal, este adusă în fața consulului una din vechile sale cunoștințe : spionul François Toli, arestat tocmai atunci în valea Bagnes.

— François Toli — i se adresează Bonaparte —, m-ai slujit la Mantua și la Rivoli ; erai pe atunci în solda lui Wurmser și a mea. Ce cauți în Elveția ?

— Generale, Moreau n-a știut să mă folosească, iar Masséna este încercuit. M-am vîndut lui Wukassowitsch. Trebuie să trăiesc.

— Cît îți plătește generalul austriac ?

Toli tace.

— Vorbește și am să te răsplătesc. Dacă rămîi mut, francezii te vor împușca în zece minute.

Și cum omul refuză să vorbească, consulul poruncește :

— Lauriston, uite un spion. Pune să-l execute !

— Generale Bonaparte — strigă atunci Toli —, am șapte copii, am să vorbesc : trebuie să-mi hrănesc micuții. Acum trei săptămîni, la Milano, Wukassowitsch m-a luat în solda lui și mi-a dat o sută de florini avans ca să-l informez despre forța batalioanelor republicane concentrate în Elveția.

După ce i-a relatat lui Bonaparte cum a reușit, travestit în preot, să treacă muntele în șaizeci de ore, consulul l-a felicitat :

— Vrei o mie de franci lunar ca să mă slujești ? Să mă slujești cu același devotament ca în 1796 ? Da, accepți. Atunci am să-ți comunic niște știri. Haddick, care apăra valea Aosta, este în derută. Avangarda armatei republicane a ocupat Etroubles, Aosta și Châtillon. Fortul Bard p ate că ni s-a predat. Mélas nu va putea să-mi opună în Italia decît 67 000 de oameni. Haide — adaugă el trăgîndu-l de ureche, o să fim prieteni buni.

Totuși, Napoleon se simte măcinat de inactivitate și nerăbdare. El ordonă încetinirea ritmului de trecere al cavaleriei „pentru a nu vă stînjeni prea mult de cealaltă parte a muntelui — scrie el lui Berthier —, pînă ce voi afla că afurisitul ăsta de castel din Bard a fost cucerit".

Simultan, el dă din sumbra mănăstire a bernardinilor o serie de ordine. Astfel, pe Berthier l-a informat că „cireada cornutelor se deplasează ferm, capătul ei a ajuns la Lausanne... Acum patru zile am cerut trei sute de catîri și o sută de căruțe... În Valaisul de sus am cerut opt sute de catîri“.

Consilierului de stat Petiet îi ordonă : „Îngrijiți-vă ca primele 200 000 de rații de pesmet pe care le veți produce, fie la Chambéry, fie la Geneva, să plece spre Aosta trecînd prin Micul Saint-Bernard... Pe aceeași cale, trebuie, de asemenea, expediate 200 000 de cartușe...“

Nu mai putea suporta să aștepte în valea aceasta tristă, în care razele soarelui pătrundeau cu o jalnică discreție. De cealaltă parte a munților, fortul mai rezista și nimic nu anunța că se va preda curînd :

— Mă plictisesc în această mănăstire, imbecilii aceia n-au să-mi cucerească niciodată fortul Bard, vreau să mă duc să văd cu ochii mei ; ei mă obligă să mă ocup de o asemenea bagatelă !

De altfel, îi scrie generalului Dupont : „Făceți-l pe generalul Lannes să înțeleagă că soarta Italiei, și poate chiar a republicii, depinde de cucerirea castelului Bard“.

A doua zi avea să plece !

La 20 mai, la orele opt dimineața, el părăsește casa bernardinilor, îmbrăcat în redingota sa cenușie, apucînd pe drumul care de la ieșirea din orășel începe să urce. Canonicul Murith, alpinist și savant botanist — viitor stareț, însă pe atunci doar canonic la azil —, care coborîse în ajun, îl însoțește acum într-o trăsură cu banchete, împreună cu reverendul Terretaz. Se înaintează de-a lungul Dransei, întretăiată de cascade. În locurile unde trecătoarea se îngustează, drumul trece și revine de mai multe ori, peste podețe de lemn sau de piatră, de pe un mal al torentului pe celălalt. După La Garde începe urcușul. La orele zece, primul consul trece prin Orsières, cu casele sale vechi, cenușii și clopotnița ei pătrată, la orele unsprezece ia dejunul la preotul din Liddes, un orășel cocoțat și el pe povîrnișul muntelui.

Cînd ajungi la Saint-Pierre, ți se pare că pătrunzi într-o altă lume : aceea a piscurilor. În fața absidei bisericu-

ței se află „Hanul de la borna rutieră", a douăzeci și patra care marca drumul roman al trecătorii și care s-a păstrat pînă azi [1]. Urcînd cele șase-șapte trepte ale peronului, Bonaparte a intrat în sala hanului — astăzi cafeneaua „Napoleon" —, o sală obișnuită, joasă, cu ferestre mici. Este cea din urmă haltă înaintea ultimului urcuș. Şi astăzi se arată masa la care s-a așezat, ca și fotoliul cu spetează înaltă și rezemători laterale pentru cap de care s-a folosit [2].

Înainte de a bea din vinul adus de doamna Maret, hangița, Bonaparte dă ordine statului său major. Un grenadier îi oferă un buchet de smirdari :

— Astea — i-a spus el — le-am cules sus pe munte pentru tine. Ai să vezi că compania 59 are să se distingă în Italia. Sîntem însă istoviți de atîta calabalîc pe care trebuie să-l tîrîm după noi. Şi să știi, cetăţene, că n-am văzut o bucată de carne de o săptămînă întreagă ! Ţie putem să ți le spunem pe toate : unii locotenenți îi snopesc pe bieții oameni. Părerea mea e că tu nu știi nimic și că fraternitatea e dată uitării.

Bonaparte îl liniștește ; apoi, în ușa hanului găsește pe călăuza Pierre Nicolas Dorsaz, care îl așteaptă lîngă catîrca lui și îl ia drept un simplu ofițer.

La drum spre azil !

Zăpada, din ce în ce mai deasă, acoperă solul. La un moment dat, pe drumul ce duce la Cherreyre — sau Saraire —, fiind nerăbdător și îmboldind puțin catîrca, este cît pe-aci să alunece cu animal cu tot în prăpastia Dransei și cade de pe șa. Din fericire, călăuza îl oprește la timp și cu o mînă puternică îl repune pe șa :

— N-aveţi teamă, căpitane, sînt aici. Locul e cam afurisit... Daţi-i drumul, cei care ajung la fund nu se mai

[1] O a doua bornă mai există la Martigny.

[2] Traversarea Marelui Saint-Bernard de către armata lui Bonaparte a devenit un subiect de actualitate în iunie 1967. Publicația *Feuille d' Avis du Valais*, cercetînd arhivele din Sion, a descoperit că primul consul ceruse primăriei din Bourg-Saint-Pierre să întocmească o „notă de cheltuieli" pentru stricăciunile pricinuite de trecerea trupelor sale prin vale. Or, factura — care, inclusiv dobînzile, se ridică azi la 45 000 000 de franci francezi — n-a fost plătită niciodată... „Datoria este imprescriptibilă", ar fi afirmat unii juriști elvețieni...

întorc. Să vă ferească Dumnezeu s-ajungeți acolo căpitane !

Începe să se facă frig și Bonaparte își încheie redingota pînă sus. Se stîrnește vîntul. Suișul este greu ; dragonii din escortă descalecă pentru a-și ține caii de dîrlogi. Drumul, acum acoperit cu zăpadă, devine din ce în ce mai îngust.

— Ei bine, băiete — i se adresează Bonaparte lui Dorsaz — e un drum anevoios. Te felicit pentru prezența de spirit de care ai dat dovadă la Cherreyre.

— Căpitane, asta nu e mare lucru. De obicei, blestemata asta de catîrcă nu alunecă de fel.

— Este a ta ?

— Desigur. E bunul meu cel mai de preț, împreună cu patru gloabe nenorocite ; țin la ea, vă închipuiți, și vă mărturisesc, mă tem al naibii ca soldații să nu mi-o ia de tot.

După obiceiul său, Bonaparte nu contenește să-l chestioneze despre cele două văi, intră în toate amănuntele, pune întrebări privind mijloacele de trai ale locuitorilor, relațiile dintre ei și întreabă dacă accidentele sînt atît de frecvente pe cît se spune... După ce și-a dezvăluit identitatea, consulul a hotărît să i se dea lui Dorsaz o sumă de bani ; legenda pretinde că datorită generozității generalului Bonaparte, călăuza a putut, în sfîrșit, să se însoare [1]...

Cu puțin înainte de azil, iată și pasul Marengou, care curînd avea să fie denumit pasul Marengo. S-a pretins că aici ar fi scăpat Bonaparte de pericolul prăbușirii în prăpastie, în timp ce căderea s-a produs în defileul Saraire, cum se numește azi drumul spre Cherreyre. Bonaparte abia remarcă frumusețea peisajului, pare îngrijorat, necăjit și mirat că dinspre valea Aosta nu-i vine în întîmpinare nici un curier ca să-i aducă știrea cuceririi fortului Bard, care continua să împiedice ieșirea avangărzii în cîmpie.

[1] Bernardinii mi-au spus că, în realitate, Dorsaz era deja însurat și că în același an devenise tatăl unei fetițe. Dar, deoarece domicilia la Allèves, nu putea fi înscris în evidența călăuzelor din Bourg-Saint-Pierre. Generozitatea primului consul i-a permis să se mute și să-și construiască o casă, care se poate vedea și azi.

Ascunsă în scobitura trecătorii, aproape ghemuită între Elveţia şi Italia, se iveşte pe neaşteptate clădirea azilului, pe atunci înaltă doar de două etaje ; fusese construită pe locul unui fost templu al lui Jupiter şi poate chiar parţial cu rămăşiţele materialelor acestui templu. Pietrele clădirii greoaie păreau şi mai cenuşii pe fondul alb de zăpadă, care în acest anotimp o înconjura din toate părţile.

Părintele Murith, zorindu-şi catîrca, îl depăşise pe Bonaparte, astfel că la sosirea lui i-a prezentat pe canonici. Consulul urcă cele cîteva trepte, care n-au fost acoperite de zăpadă, şi intră în azil. Un coridor duce spre stînga, unde, după ce se urcă cîteva trepte, se pătrunde în sala de aşteptare ; aici, un clopot îi anunţa pe vizitatori. Camera în care a fost introdus Bonaparte este astăzi vastul salon dinaintea tezaurului, unde canonicii îşi primesc oaspeţii. Pe atunci însă era o trapeză, în care se afla o masă mare în formă de potcoavă. Consulul ia loc : i se serveşte rasol, legume uscate şi tocană. Bonaparte a vizitat capela, apoi morga, astăzi zidită ; acolo, cadavrele călătorilor care au murit rătăciţi, descărnate de frig, într-o lentă putrefacţie, ofereau o viziune apocaliptică...

Bonaparte cere să i se pună la dispoziţie o cameră. Încăperea, îngustă, boltită, în care consulul s-a retras împreună cu Bourrienne, există şi azi [1]. În focul din cămin, lemnele trosnesc. Aici, el dictează cîteva ordine, după ce primeşte ştiri proaste de la Berthier, şi anume că avangarda se află în continuare oprită în faţa fortului Bard. Bonaparte nu înţelege ; avea să priceapă însă cîteva zile mai tîrziu, cînd, la rîndul său, va vedea valea închisă de construcţia masivă a fortului.

Oare în bibliotecă, în această odăiţă a citit el cîteva pagini dintr-un exemplar din Tit Liviu în care acesta relata trecerea lui Hanibal peste Alpi ? Să fie vorba de frumosul exemplar in-cvarto, tipărit în secolul al XVIII-lea, pe care, cu ajutorul canonicilor, l-am putut regăsi în biblioteca azilului ? Cunoştinţele de limba latină dobîndite la Brienne erau încă atît de proaspete în memoria fostului cadet, căruia de-abia îi mijea mustaţa, ca să-l poată citi pe Tit Liviu în original ?

[1] Acum este folosită ca o debara. Acolo se poate vedea şi un pian, dar al regelui Eduard al VII-lea din timpul cînd era încă prinţ de Wales.

La orele șase începe coborîrea. „Cînd am ajuns la marginea platoului — a povestit unul din însoțitorii lui Bonaparte —, mulți dintre noi s-au așezat pe zăpadă și și-au dat drumul la vale. Cei care treceau primii îi ajutau pe cei ce urmau, pentru că, îndesînd zăpada, le deschideau drum. Coborîrea aceasta rapidă ne amuza din plin : nu ne opream decît la aproximativ 500—600 de stînjeni mai jos, în noroiul care lua locul zăpezii".

La căderea nopții, la Saint-Rhémy, un cătun cu cîteva case, ghemuit între două povîrnișuri, Bonaparte își regăsește calul. La orele nouă seara sosește la Etroubles, tîrg cu casele înșirate pînă la jumătatea povîrnișului în jurul bisericii și al unei clopotnițe pătrate. Ca să rămînă peste noapte — cel puțin aceasta este la Etroubles versiunea tradițională —, s-a dus la casa parohială, astăzi sediul poștei. Camera era mizerabilă. Pentru a se feri de umezeală, a cerut să i se așeze salteaua peste două legături de paie și a dormit prost, înfășurat într-o pătură de bumbac, care nu-l prea încălzea.

După o noapte de chin, Bonaparte pornește mai departe spre Aosta. Valea era îmbietoare, copacii erau în floare. Soldații din armata de rezervă se simțeau ca acasă : toată valea vorbea, ca și astăzi, franceza.

A doua zi, în timp ce ariergarda străbătea defileul, el sosi în vechea cetate Aosta, descinzînd la palatul episcopal. Cagliani îl găsește în seara aceea „zvelt, delicat, avînd albul ochilor ca lămîia, chipul la fel și pălăria îmbrăcată în pînză cerată". Și precizează : „Deși tînăr, era taciturn, în permanență trist și se întorcea adesea pentru a se convinge că trupele înaintează"...

Trupele înaintau ! Trecuse într-adevăr întreaga armată, adică 50 011 oameni, 10 377 de cai, 750 de catîri, 76 de piese de artilerie, inclusiv același număr de chesoane, 49 de afeturi montate pe sănii și 103 căruțe. Bilanțul pierderilor : trei artileriști, un husar și doi soldați din avangardă uciși la atacul împotriva micului post austriac de la Saint-Rhémy și un pușcaș din compania 96 mort de congestie.

Bonaparte părăsește Aosta în dimineața zilei de 25 mai. pentru a-l ajunge pe Berthier, care se afla la Verrès, la 40 km de acolo. Drumul spre Torino urmează acum fundul văii, tăiată de defileuri stîncoase, cu viță crescută în spa-

liere și susținută cu proptele de piatră sau cu pari. De la Saint-Vincent, Dora cotește la dreapta pentru a străbate defileul muntelui Jovet. Părăsind Saint-Vincent, Bonaparte se îndreaptă spre pasul Joux. Dacă Lannes e învins la Ivrea, poate că acest drum ar putea fi folosit pentru retragere ? La întoarcerea spre Saint-Vincent, pe cînd străbăteau defileul care taie muntele Jovet, unde curge Dora, la picioarele unor pereți abrupți, Bonaparte și Duroc au luat-o puțin înainte, depărtîndu-se de escorta formată din douăzeci și cinci de vînători. Pe neașteptate, coboară în trap întins de pe înălțimile Challant un locotenent austriac — de origine belgiană, pe nume Leclerc — urmat de 10 ulani.

— Predați-vă, îi strigă el lui Bonaparte, ținîndu-l sub amenințarea pistolului său.

Napoleon își oprește calul.

— Domnule — întreabă el —, cine sînteți dumneavoastră pentru a vă permite să ne vorbiți astfel ?

— Facem parte din corpul de cercetași al lui Wukassowitsch.

Consulul încearcă să cîștige timp.

— Domnule, am să-l consult pe camaradul meu, dar, din respect față de doi ofițeri hotărîți să nu vă opună rezistență, rugați-i pe soldații dumneavoastră să nu ne mai amenințe cu armele lor.

În clipa în care, la un gest al ofițerului, pistoalele își iau locul în coburi, sosesc și vînătorii în galop.

— Acum locotenente — constată, zîmbind, Bonaparte —, dumneata ești prizonierul primului consul !

Noaptea și-o petrece la Verrès, unde află că fortul Bard, situat doar la 8 km de acolo, continuă să reziste. Dacă infanteria, în ciuda a nenumărate greutăți, a reușit să apuce pe o potecă care, traversînd muntele, i-a permis să ajungă iarăși în vale de cealaltă parte a defileului, artileria însă rămînea în continuare imobilizată în fața fortului.

Primul consul vrea să aprecieze personal situația și pornește din nou la drum.

Deodată îi apare în față fortul Bard : o aglomerare de construcții din piatră cenușie, suprapuse, masive și scunde, cu numeroase ferestruici înguste, înconjurînd o stîncă gigantică ce părea prăvălită de pe piscul muntelui Albaredo.

Cu masivitatea sa, el închidea valea. Şi astăzi încă obstacolul pare de netrecut. Bonaparte ordonă micii sale escorte să o ia la galop, pentru a apuca la stînga „castelului periculos“, pe o mică potecă pe unde trec caprele și care duce la muntele Albaredo. El urmează această potecă, ajunge pe platoul care domină fortul din imediată apropiere și se ascunde după mărăciniș pentru a se feri de împușcăturile celor asediați ; de acolo cercetează fortul cu cea mai mare atenţie. Construcţia, legată prin galerii subterane de bateriile care ocupă poziții înaintate, dintre care șaisprezece de mare calibru, este protejată de ziduri, șanțuri, poduri mobile, turnuri, corpuri de gardă. Căpitanul Bernkopf comandă o garnizoană de 350—400 de sarzi și croați.

Această fortăreaţă blestemată trebuia neapărat cucerită ! Bonaparte indică locul pentru amplasarea unei noi baterii, în vederea atacării unui punct precis, „și garantează că de la primele lovituri de tun fortul se va preda“.

Dar nu este atît de simplu ! Cele trei coloane de grenadieri și carabinieri care se avîntă sub ochii lui la asaltul fortului sînt respinse, suferind pierderi grele. Totuși, s-a reușit pe o ploaie torențială să se instaleze bateriile în locul indicat de Bonaparte ; chiar de a doua zi, ca un preludiu al apropiatei sale predări, fortăreaţa va fi supusă unui bombardament puternic.

Bonaparte și-a petrecut noaptea la călugării augustini din Verrès. Acolo a aflat, a doua zi dimineață, că Lannes cucerise la baionetă Ivrea, apărată de 2 000 de austrieci. În aceeași seară, primul consul își face intrarea în orășelul construit la poalele munților. Cîmpia este aici, în fața lui. În sfîrșit !

Şi acum ce strategie urma să adopte ? Să pornească asupra Genovei pentru a-l elibera pe Masséna ? Oare nu în acest scop părăsise armata de rezervă Dijonul ? O conferință îi reunește pe Bonaparte, Berthier și Murat. Se hotărăște ca mai curînd să se îndrepte spre Milano. Austriecii trebuiau alungați din Lombardia ! Trebuia să fie cucerit malul stîng al Padului și să se ajungă la Brescia. Apoi aveau să se îndrepte și spre Genova „în pas alergător“.

La 29 mai, înainte de a părăsi Ivrea, îi scrie Josefinei : „Peste o oră plec spre Vercelli. Murat trebuie să fie în seara asta la Novara. Inamicul este foarte dezorientat. Încă

nu ne ghicește intențiile. Sper ca peste zece zile să fiu în brațele Josefinei mele, care este întotdeauna prea bună cînd nu face pe *Civetta*".

Civetta? Asta înseamnă cocheta. Fosta amantă a lui Hippolyte Charles încălcase oare iar promisiunile făcute în ajunul evenimentelor din brumar ? Se pare că nu ; cel puțin nu ne-a parvenit nici o dovadă a vreunei recidive. O fi fost poate vorba, în mintea lui Bonaparte, de o aluzie la cheltuielile și datoriile exagerate ale scumpei creole ?

Piemontezii, care sperau să fie eliberați de sub ocupația austriacă, erau uimiți văzîndu-l pe primul consul răzbătînd pînă la ei din înaltul munților. Unii își închipuiau că fostul lor stăpîn se înecase în Marea Roșie, alții, informați de austrieci, credeau — ceea ce nu era chiar inexact — că „generalul Bonaparte ar fi venit în fruntea armatei ca să-i comande pe francezi, dar la Paris fusese făcut prim-ministru, iar miniștrii nu merg să lupte..."

Consecvent cu propria sa expresie, „în mișcare perpetuă", Bonaparte este la 1 iunie la Novara. Ziua următoare este bogată în vești favorabile. La Turbigo, la „Hotel Franța", îi parvine știrea căderii fortului Bard, apoi un curier trimis de Murat îl înștiințează despre capitularea citadelei de la Milano. Napoleon hotărăște de îndată să facă o intrare în capitala lombardă demnă de importanța considerabilă a evenimentului. El nu vrea să apară în calitate de general, ci în aceea de șef de stat. La Buffalora se descoperă o caleașcă veche, puțin deteriorată, proprietatea marchizului Del Monte. La 2 iunie, după ce este reparată, caleașca, la care sînt înhămați șase cai albi, trage în fața hotelului „Coroana Franței".

Bonaparte urcă, pornește la drum, dar, izbucnind brusc o furtună înspăimîntătoare, este silit să se oprească la intrarea în Quarta-Cagnino. Ploaia răzbătea prin acoperișul trăsurii, obligîndu-i pe călători să se refugieze la o fermă. Au pornit iar la drum, dar o nouă aversă pătrunde în caleașcă, transformînd escorta și statul-major, strălucitor și panașat, care-l urmează călare, în cîini flocoși, uzi și murdari de noroi. În fața acestui spectacol, atît de departe de intrarea triumfală din 1797 a generalului Bonaparte, milanezii înclină cu atît mai puțin să se entuziasmeze și să-i aclame pe republicani cu cît se tem încă de o întoarcere victorioasă a austriecilor. Care ar fi atunci reac-

ția lui Melas ? Ținută în frîu de cavaleriștii lui Murat, mulțimea rămîne mută. Sosind la palatul arhiducal, Napoleon nu-și ascunde furia. *Buletinul Armatei de rezervă* va afirma, totuși, la 3 iunie că „primul consul și întregul stat-major și-au făcut intrarea în mijlocul unei populații cuprinse de cel mai mare entuziasm". Chiar în seara cînd a sosit, Bonaparte l-a reîntîlnit pe spionul Toli :

— Încă n-ai fost împușcat ? — îl întrebă el rîzînd.

— Generale, sînt la fel de folositor ambelor armate. De ce să-mi doriți moartea ?

— Ei lasă, îți urez viață lungă. L-ai părăsit pe prietenul tău Wukassowitsch ?

— Dar, generale, eu vin de la Torino.

— Ei ! Asta mă interesează și mai mult.

— L-am lăsat pe generalul Lannes la Chivasso, pentru a lua contact cu Haddick, care, considerîndu-mă un ajutor prețios, m-a trimis să-l găsesc pe d-l de Melas. De la generalisimul austriac n-am scos nimic, e un personaj foarte neîncrezător, dar am văzut multe lucruri, am ascultat pe la uși, am luat note...

Consulul întinde mîna după ele.

— Permiteți, generale — i-a spus Toli, mi-am dat cuvîntul de onoare domnului de Melas că am să mă întorc la el după ce am să mă informez asupra efectivelor dumneavoastră și am să cercetez pozițiile pe care le ocupați. Așadar, vă predau informațiile mele, cu condiția să le primesc pe cele așteptate.

— Fie... Dar pot să te înșel.

— Prea puțin îmi pasă dacă-l induc în eroare pe adversarul dumneavoastră.

Și Bonaparte îi dictează :

„Armata franceză, avînd o forță de 80 000 de oameni, se găsea, la 4 iunie, cantonată astfel : 6 000 de oameni la Ivrea ; 20 000 la Chivasso ; 10 000 la Pavia ; 12 000 la Milano ; 10 000 la Lodi ; 4 000 la Novara ; 18 000 la Como, cu 200 de piese de artilerie".

— Această fițuică — continuă Toli — o să-mi aducă 20 000 de franci, bani ușor cîștigați. Generale, aș putea să vă regăsesc în cinci sau șase zile. În ce loc ?

— La Pavia, în ziua de 10, dacă nu m-ai trădat.

— Generale, devotamentul meu față de dumneavoastră este deplin.

Italienii care colaboraseră cu francezii și participaseră la guvernele republicilor surori fuseseră tratați fără menajamente de către austrieci, ceea ce avea să-i permită lui Bonaparte să reîncălzească entuziasmul, scriind pentru armată : „Ororile comise la Milano de către agenții împăratului sînt fără precedent. N-a fost cruțat nici sexul, nici vîrsta, nici talentul. Celebrul matematician Fontana gemea sub povara lanțurilor. Singura lui crimă a fost faptul că a ocupat o slujbă în timpul republicii... Se pare că toți privilegiații au vrut ca în anul în care au revenit la putere să se despăgubească prin tot felul de jigniri și prin aroganță pentru cei trei ani de regim egalitar pe care l-au îndurat..."

Încet, încet, încrederea revine. Statul-major organizează la „Scala" o serată, la care aclamațiile sînt comandate, ca și nelipsitul buchet de flori și strigătele de *Trăiască Bonaparte ! Trăiască eliberatorul Italiei !*

„Populația din Milano pare foarte dispusă să reia tonul binevoitor pe care l-a avut în timpul francezilor — va putea informa cel de-al 2-lea *Buletin.* — Generalul-comandant Berthier și primul consul au asistat la un concert care, deși improvizat, a fost foarte agreabil..."

Cu atît mai „agreabil" cu cît la concertul din 3 iunie Bonaparte a auzit-o cîntînd pe vestita Grassini, pe care o întîlnise deja în timpul primei sale șederi la Milano. Dar cum pe atunci era încă foarte îndrăgostit de Josefina, nu dăduse nici o atenție chipului de o rară frumusețe al cîntăreței. De data aceasta este atît de amabil cu ea, încît diva se miră și-i reamintește „că a debutat tocmai pe timpul primelor victorii ale generalului în Italia".

— Eram atunci în toată strălucirea frumuseții și talentului meu. În *Fecioara Soarelui,* numai eu eram totul. Încîntam toate privirile, aprindeam toate inimile. Numai dumneavoastră ați rămas rece și, totuși, numai la dumneavoastră mă gîndeam ! Cît de ciudat, cît de straniu ! Atunci cînd însemnam ceva, cînd întreaga Italie, pe care o disprețuiam cu curaj pentru o singură privire a dumneavoastră, era la picioarele mele, n-am putut s-o capăt și iată că o coborîți asupra mea astăzi, cînd nu mai merit osteneală, cînd nu mai sînt demnă de dumneavoastră !

Grassini își subestima farmecele — avea 27 de ani ! — și consulul a apreciat că această cîntăreață cu voce de aur

mai merita, desigur, „osteneala“. Într-adevăr, intrînd a doua zi dimineața în camera lui Bonaparte, Berthier l-a găsit pe generalul său plin de voie bună, luînd micul dejun cu primadona, la fel de bine dispusă...[1]

În aceeași zi, Napoleon convoacă două sute de preoți din oraș. Ei îl ascultă uluiți pe primul consul al acestei Republici Franceze, socotită în continuare atee, care declară :

— Am dorit să vă văd adunați pe toți aici pentru a avea satisfacția de a vă aduce personal la cunoștință sentimentele de care sînt animat față de religia catolică, apostolică și romană. Convins că această religie este singura care poate să ofere o adevărată fericire unei societăți bine orînduite și să consolideze temeliile unei bune ocîrmuiri, vă asigur că mă voi strădui să o protejez și să o apăr întotdeauna și prin toate mijloacele.

Şi cel ce-și petrecuse noaptea în brațele lui Grassini adaugă :

— Fără morală nu poate dăinui nici o societate, iar fără religie nu există morală sănătoasă, deci numai religia poate oferi statului un reazem puternic și durabil...

Desigur, cucerirea Milanului nu era victoria pe care Bonaparte o căuta dincolo de munți pentru a-și consolida regimul : „Soldați ! — spune el oamenilor săi. — La 6 iunie, primul act al campaniei a luat sfîrșit... Dar vor rămîne nepedepsiți cei care au violat teritoriul francez ? Veți lăsa oare să se înapoieze la vatra sa armata care a semănat spaima în familiile voastre ?... Luați armele !... Porniți împotriva ei ; împiedicați retragerea ei ; smulgeți-i laurii cu care s-a împodobit și arătați astfel lumii că blestemul destinului urmărește pe nesăbuiții care îndrăznesc să batjocorească teritoriul unui mare popor. Rezultatul tuturor strădaniilor noastre va fi *glorie neîntinată și pace trainică*“.

În seara zilei de 6 iunie, o veste foarte proastă adusă de către tînărul sublocotenent Marbot l-a făcut să se întunece : Masséna a fost nevoit să capituleze. Fiul genera-

[1] Ea îl va urma pe Bonaparte la Paris, însă îl va înșela atunci pe față cu violonistul Rode.

lului Marbot — tatăl decedase de tifos la Genova — îi zugrăvește lui Bonaparte un tablou înfiorător al ultimelor zile ale asediului. „Tifosul făcuse ravagii înspăimîntătoare ; spitalele deveniseră oribile îngrămădiri de cadavre ; mizeria atinsese culmea. Aproape toți caii fuseseră mîncați și, cu toate că în numeroase unități nu se mai primea de mult decît o jumătate de livră de alimente — și acelea foarte proaste —, distribuirea lor nu mai era asigurată ; la 15 prerial nu mai rămăsese absolut nimc ; cu două zile înainte, generalul comandant adunase la el pe toți generalii și coloneii pentru a-i anunța că, bizuindu-se pe oamenii valizi care-i mai rămăseseră, era hotărît să încerce o străpungere pentru a ajunge la Livorno. Ofițerii prezenți i-au declarat însă, în unanimitate, că trupele nu mai sînt în stare să susțină o luptă, nici măcar să efectueze un simplu marș, dacă nu li se va da înainte hrană îndestulătoare pentru a-și reface forțele... dar magaziile erau absolut goale..." Pe scurt, Masséna fusese nevoit să deschidă porțile orașului, dar inamicul — amiralul Keith — a declarat :

— Domnule general, apărarea dumneavoastră este prea eroică pentru a vi se putea refuza ceva !...

„S-a convenit, în consecință, ca garnizoana să nu fie făcută prizonieră, să-și păstreze armele și să plece la Nisa, urmînd ca a doua zi după sosirea ei în acel oraș să poată lua parte din nou la lupte".

Fără îndoială că aceste condiții nu erau rele. Pe de altă parte, tocmai atunci este ocupată Piacenza. Între timp, primul consul, victorios în nord, dar învins în sud, are nevoie de o victorie hotărîtoare. El știe că la Paris vestea despre intrarea în Milano avea să fie eclipsată de greaua înfrîngere de la Genova. Mai mult, este necesară o victorie rapidă, întrucît cei 20 000 de asediatori ai Genovei nu aveau să întîrzie să îngroașe rîndurile trupelor lui Melas.

La 8 iunie, cerul se înseninează : la Montebello, Lannes, „plin de sînge", trecînd „prin foc" în fruntea a 8 000 de oameni, a nimicit 18 000 de austrieci. A doua zi, Bonaparte vine să-l felicite pe viitorul duce de Montebello la Casteggio, într-un han sărăcăcios.

— A fost fierbinte — i-a spus Lannes —, foarte fierbinte : ciolanele grenadierilor mei trosneau sub gloanțele austriecilor ca un vitraj bătut de grindină...

În ziua următoare, la Stradella, Bonaparte trece în revistă armata : este într-o stare jalnică. „Comandați pentru noi încălțăminte — ordonă el la 10 iunie cetățeanului Petiet, consilier de stat la Milano —, pentru că sîntem cu toții desculți..." Ziua de 12 iunie este pentru el o zi norocoasă : de la Toulon sosește Desaix ! Primul consul se închide cu el timp de trei ore. Şi cum Bourrienne se miră, Bonaparte îi spune :

— Da, am stat mult timp cu el, dar știți că îl prețuiesc mult. De îndată ce mă voi înapoia la Paris, îl voi face ministru de război ; va fi întotdeauna ajutorul meu apropiat ; l-aș face prinț dacă aș putea ; găsesc că are un caracter cum exista doar în antichitate.

Desaix îi povestește odiseea sa. În ciuda permisului de liberă trecere dat de comandantul englez în fața Alessandriei, amiralul Keith l-a reținut în dreptul Genovei și l-a insultat, pînă cînd prizonierul i-a spus :

— Scutiți-mă de prezența dumneavoastră, dar dispuneți să se dea paie răniților care sînt cu mine ; turcii și negrii cu care am negociat nu insultau oamenii căzuți în nenorocire !

Chiar a doua zi, Bonaparte îi încredințează lui Desaix comanda a două divizii.

Situația este bună. Brescia, Piacenza, Cremona, Pavia sînt ocupate. Armata lui Melas, care s-a retranșat la Alessandria, avea să fie nevoită să se bată cu fața spre cîmpia lombardă și cu spatele spre munți. În ziua de 12, Napoleon hotărăște ca Lannes să ocupe Stradella, situată între Alessandria și Piacenza și care interzicea deopotrivă accesul spre Piacenza și Parma. Dacă țineau ferm defileul acesta îngust, comunicațiile inamicului aveau să fie tăiate.

În ziua următoare, la orele zece, Bonaparte sosește la San Giuliano. În mijlocul cîmpiei care se întinde în fața Alessandriei zărește sătucul Marengo, așezat între drumul mărginit de duzi ce duce la Tortona și un pîrîu : Fontanone. Bonaparte pare nedumerit. Pe o ploaie torențială urcă în vîrful turnului din San Giuliano pentru a scruta cîmpia. Privind de aici, își dă seama că Marengo, satul care a doua zi avea să dea bătăliei numele său, este o poziție-cheie. După ce își arătă surprinderea că inamicul nu a luat măsuri mai eficace de apărare, coboară din punctul său de observație și, pentru a se usca, dă ordin să se

aprindă un foc de vreascuri. Peste noapte rămîne la Torre di Galifolo.

Înainte de a se culca, trimite în recunoaștere un ofițer de stat-major cu misiunea de a cerceta dacă nu cumva austriecii aruncaseră un pod peste Bormida, care înainte de confluența cu Tanaro în aval de Alessandria își înmulțește meandrele între Marengo și oraș. Curînd ofițerul se întoarce, anunțîndu-l că nu există nici un loc de trecere. Liniștit, Bonaparte adoarme. Totuși, el și-a răsfirat forțele prea mult : Desaix a plecat spre Novi, trecînd din nou Padul...

Dimineața, Napoleon este trezit de bubuitul tunurilor : austriecii au ieșit din Alessandria, au aruncat două poduri peste Bormida și sînt pe cale să iasă în cîmpie, la loc deschis !

Furia lui Bonaparte nu cunoaște margini ; el îl acuză pe nefericitul ofițer de lașitate : fără îndoială că frica l-a împiedicat să înainteze suficient pentru a-și îndeplini misiunea și a surprinde pregătirile inamicului. În mare grabă îi trimise cîteva rînduri lui Desaix : „Credeam că voi ataca inamicul, dar mi-a luat-o el înainte ; pentru numele lui Dumnezeu, dacă mai puteți, întoarceți-vă !"

Îngrijorat, ba chiar foarte neliniștit, sare pe cal. Fără îndoială că situația nu este cîtuși de puțin strălucită. Și în această zi de 14 iunie avea să pună în joc totul ! Nu avea decît cincisprezece tunuri, în timp ce, peste cele două poduri blestemate, Melas a putut să treacă o sută de piese ! Bătălia devine repede violentă. Artileria austriacă — de șapte ori mai puternică decît cea a lui Bonaparte — trage și face spărturi sîngeroase în rîndurile trupelor sale. Curînd, infanteria franceză, sub presiunea a 40 000 de austrieci, se vede silită să bată în retragere. Cartușele aproape se terminaseră, „cînd — ne raportează bravul Coignet — a sosit garda consulară : opt sute de oameni încărcați cu cartușe ; trecînd prin spatele rîndurilor noastre, ne-au aprovizionat cu cartușe, și asta ne-a salvat viața".

Focul reîncepe cu intensitate, dar munițiile fiind iarăși insuficiente, batalioanele încep să cedeze. Decimată, armata franceză este din nou constrînsă să dea înapoi în fața imperialilor. De sus, din clopotnița bisericii din San Giuliano, Bonaparte, îngrijorat, dar simulînd calmul, aruncă în luptă garda consulară. Grenadierii călare, în uniforme

strălucitoare, șarjează în galop, dînd peste cap cavaleria inamică. „Ah ! — spune Coignet — asta ne-a lăsat să răsuflăm o clipă, asta ne-a dat încredere pentru o oră".

Baronul de Melas se bate cu înverșunare ; și el își pune în joc tot viitorul ; dacă va fi învins, va fi forțat să capituleze ! Austriecii luptă admirabil — Napoleon și-o va reaminti la Sfînta Elena — și reiau ofensiva cu vigoare. Odată scurtul răgaz terminat, Coignet și camarazii săi bat încă odată în retragere, dar în perfectă ordine.

Era la amiază.

Melas trimite deja de la Alessandria la Viena un mesager care să anunțe victoria. „Uitîndu-ne înapoi — spune același Coignet —, îl zărirăm pe consul așezat pe marginea șanțului șoselei principale spre Alessandria, ținîndu-și calul de frîu, lovind prundișul cu cravașa și zburătăcind pietricelele. Nici nu vedea ghiulelele care se rostogoleau pe șosea. Cînd am ajuns în preajma lui, încălecă și porni în galop în spatele nostru :

— Curaj, soldați — spuse el — vin rezervele. Țineți-vă bine !

Soldații strigau : *Trăiască Bonaparte !* Dar cîmpia era presărată cu morți și răniți, căci n-aveam timp să-i adunăm : trebuia să facem față peste tot. Focul batalioanelor din eșaloanele de spate îi oprea, dar afurisitele alea de cartușe nu mai voiau să intre în țevile puștilor noastre ; trebuia să urinăm înăuntru ca să le putem curăța. Asta ne lua timp... Eram gata să ne dăm bătuți. Se făcuse ora două.

— Bătălia este ca și pierdută, spuneau ofițerii noștri...

Statul-major din preajma lui Bonaparte nu-și ascundea neliniștea. Desaix, care tocmai sosi cu cei 8 000 de oameni, trupe proaspete, spuse și el, și nu o dată :

— Bătălia este pierdută !

Bonaparte a descălecat. Ghiulelele cad ca grindina. În aparență tot atît de calm, consulul îl apucă de Desaix de braț :

— Să ne așezăm o clipă pe iarbă.

— Oh — exclamă Desaix, fără să-și dea seama —, ghiulelele nu mă cunosc !

Și repetă :

— Bătălia este definitiv pierdută.

Totuși, adăugă

— Dar e de-abia ora două, mai avem timp să cîștigăm una astăzi. Am sosit, sîntem forțe proaspete, și dacă va trebui, vom ști să murim.

Berthier a primit din partea consulului ordinul de a trece la ofensivă și a încerca să transforme retragerea în asalt. Austriecii, siguri de victorie, și-au pus deja frunze la chipiuri și înaintau cu arma la umăr, „de parcă se pregăteau să se ducă acasă". Nici nu mai acordau atenție francezilor, considerîndu-i în completă debandadă. Dar soldații lui Bonaparte sînt tocmai pe cale să-și recapete curajul: ei văd sosind pe cîmpul de luptă, în rînduri strînse, trupele aduse de Desaix, care înaintează calm, fără grabă, „ca o pădure pe care vîntul o face să freamăte", artileria în intervalele dintre semibrigăzi și un regiment de cavalerie grea încheind coloana. Inamicul, din ce în ce mai sigur de victorie, pare că vrea să-i depășească, fără a-i lua în seamă, „cînd — povestește mai departe Coignet — fulgerul se abate asupra capului coloanei lor... Îi lovesc mitralii, obuze, focul pușcașilor; peste tot, tobele dau semnalul trecerii la atac. Toți fac cale-ntoarsă. Și se avîntă înainte. Nu mai strigă, ci urlă..."

La orele două, totul nu fusese decît jale și spaimă. Era înfrîngerea, poate sfîrșitul lui Bonaparte și al carierei sale! La orele cinci, victoria, „din nou credincioasă drapelului de la Arcole", a făcut să strălucească ochii și a adus bucurie în inimi. Bonaparte a recucerit pentru a doua oară Italia... Dar Desaix a dispărut; a căzut lîngă San Giuliano. În timp ce înainta în fruntea celei de-a 9-a semibrigăzi ușoare, un glonte i-a străpuns pieptul. Dacă e să dăm crezare legendei, el ar fi murmurat:

— Mergeți și spuneți primului consul că mor cu regretul că n-am făcut destul pentru posteritate.

Savary a căutat multă vreme corpul său printre ceilalți ostași morți și, în cele din urmă, și-a recunoscut generalul după părul său bogat. Înfășurîndu-l într-o manta de husar, l-a adus la cartierul general. Bonaparte era foarte impresionat. Cei din jurul lui l-au auzit oftînd:

— Pentru ce nu-mi este îngăduit să-l plîng?

Și pe Bourrienne exclamînd:

— Generale, iată o victorie frumoasă! Știți ce mi-ați spus deunăzi despre plăcerea pe care ați resimțit-o reve-

nind la Paris după un mare succes dobîndit în Italia? Trebuie să fiţi satisfăcut!

— Da, Bourrienne, sînt mulţumit, dar Desaix!... Ah! cît de frumoasă ar fi fost ziua dacă astă seară aş fi putut să-l îmbrăţişez pe cîmpul de luptă!

În aceeaşi seară scrie consulilor: „Voi fi în curînd la Paris. Nu pot să vă spun mai mult; sînt cuprins de cea mai adîncă durere din pricina morţii omului pe care-l iubeam şi-l stimam cel mai mult".

El va da ordin ca înhumarea corpului prietenului său să se facă în capela azilului Marele Saint-Bernard. Monumentul, un basorelief, va fi gata în 1805 şi Bonaparte va avea ciudata idee de a trimite bernardinilor, pentru a fixa lespedea funerară, o mistrie, un canciog şi un şorţ de zidar [1].

A doua zi dimineaţa, la orele patru, parlamentari austrieci pleacă din Alessandria şi vin să ceară armistiţiu. Bonaparte li-l acordă, cu condiţia să evacueze imediat Mantua, întregul Piemont şi Lombardia. El mai adaugă, pentru a preciza: oraşele fortificate trebuie predate împreună cu artileria lor. Din Milano scrie în ziua de 18 celor doi colegi: „Astăzi, orice ar spune ateii noştri de la Paris, mă voi duce cu mare pompă la tedeumul care se va oficia la arhiepiscopia Milanului... Sper — a adăugat el — că poporul francez va fi mulţumit de armata sa".

Parisul va fi cu atît mai „mulţumit", cu cît opinia publică îşi revenea ca după o boală grea.

Într-adevăr, în capitală se răspîndiseră zvonurile cele mai pesimiste. Circulau veşti despre „o înfrîngere nemaipomenită", despre moartea „unui mare comandant". Guvernul părea consternat. Doamna Danjou îi scria lui d'Avaray, prietenul lui Ludovic al XVIII-lea, informîndu-l despre o întîlnire a consulilor şi miniştrilor în vederea stabilirii măsurilor necesare pentru înlocuirea lui Bonaparte dacă acesta ar fi ucis sau învins, „ceea ce pare a fi foarte probabil şi, totodată, sinonim". Se rostiseră deja numele lui La Fayette şi al lui Pichegru. „Cîteva voci îl propuseseră pe ducele d'Orléans, dar s-a ridicat un strigăt de protest şi generalul Lefebvre a pus mîna pe sabie". Alţii vorbeau de Carnot, singurul în stare, spuneau ei, „să scape republica de pericolul în care au adus-o succe-

[1] Micul muzeu al azilului le păstrează şi azi.

sele dușmanului, fără a o face — ca Bonaparte — să cumpere aceasta cu prețul libertății ei".

Consulii erau stăpîniți de „o profundă îngrijorare" și se întrebau ce mină să adopte la 2 messidor — 22 iunie — în cursul întîlnirii bilunare a corpului diplomatic. Din fericire, în aceeași zi la orele unsprezece, un curier, apoi un al doilea și, în sfîrșit, un al treilea anunțau strălucita victorie de la Marengo, pe care *Moniteur* îl va scrie, de altfel, *Maringo*.

A fost un delir.

Un raport al poliției spune : „De la amiază, o dată cu prima lovitură de tun, cei mai mulți muncitori au părăsit atelierele și s-au adunat pe străzi și în piețe pentru a asculta cu aviditate știrile. Se adunau în număr mare în jurul afișelor pe care prefectul poliției dispusese, din ordinul guvernului, să fie lipite în oraș și mai ales în cartierele mărginașe. Strigătele de *Trăiască republica! Trăiască Bonaparte!* erau urmate de vorbele cele mai deșucheate, de glumele cele mai pline de haz. În cartierele mărginașe, populația a fost izbită de sinceritatea cu care era arătat numărul celor căzuți și al prizonierilor.

— Nu mai este ca înainte — se spunea pe strada Victor — : cel puțin acum noi știm totul.

Cîrciumile au fost pline pînă la unsprezece seara și nu s-a băut nici un pahar de vin care să nu fi fost închinat republicii, primului consul și armatelor".

Dacă e să-l credem pe Miot de Melito, timp de două zile „Parisul a fost cuprins de o adevărată beție".

La 25 iunie, Bonaparte părăsește Milano, la 26 se află la Torino, la 27 traversează Mont-Cenis și în 28 ajunge la Lyon, unde pune piatra de temelie a uneia din casele din Piața Bellecour, făcută una cu pămîntul din ordinul Convenției. Străbătînd, la 30 iunie, Burgundia împreună cu Bourrienne, îi spune secretarului său :

— Încă cîteva mari succese asemenea acestei campanii și voi putea trece în posteritate.

— Mi se pare — răspunde Bourrienne — că ați făcut deja destul ca să se vorbească mult timp și pretutindeni despre dumneavoastră.

— A ! Desigur, am făcut destul ! Sînteţi foarte amabil ! Într-adevăr, în mai puţin de doi ani am cucerit Cairo, Parisul şi Milano ; ei bine, dragul meu, dacă aş muri mîine, după zece secole n-aş avea într-o carte de istorie generală decît o jumătate de pagină.

A traversat Dijonul într-un „delir de bucurie". Înainte cu două zile îi scrisese lui Lucien : „Voi sosi la Paris pe neaşteptate. Dorinţa mea este să nu văd nici arcuri de triumf, nici vreun alt fel de ceremonie. Am o părere prea bună despre mine pentru a pune mult preţ pe asemenea fleacuri. Nu cunosc alt triumf în afară de satisfacţia publică".

Această satisfacţie publică s-a manifestat în aşa fel, încît i-a întrecut toate aşteptările în dimineaţa zilei de 3 iulie, cînd tunul anunţa parizienilor că învingătorul s-a întors la Tuilerii în cursul nopţii. Mulţimea se repede grăbită. Valurile unei adevărate mări umane izbesc castelul. Toţi vor ca primul consul să apară. El se arată din balcon în sunetele fanfarei gărzii. Ovaţii prelungi şi entuziaste ajung pînă la el. Deodată îl prinde de braţ pe Bourrienne :

— Auziţi ? Ei bine, aceste aclamaţii sînt tot atît de scumpe inimii mele ca şi vocea Josefinei.

Totuşi, bucuria sa ar fi putut fi şi mai mare. Ea a fost întunecată la aflarea faptului că, socotindu-l deja căzut în luptă, se şi alcătuiseră planuri pentru succesiunea sa :

— Ei bine, m-au crezut pierdut şi au vrut să încerce încă un Comitet al Salvării publice !... Ştiu tot !... Şi aceştia sînt oamenii pe care i-am salvat, pe care i-am cruţat ! Mă cred un Ludovic al XVI-lea ? Să îndrăznească, şi vor vedea ei ! Să nu ne mai înşelăm : o bătălie pierdută este pentru mine o bătălie cîştigată... Nu mă tem de nimic ; îi voi nimici pe toţi aceşti ingraţi, pe toţi aceşti trădători... Voi şti să salvez Franţa în ciuda răzvrătiţilor şi a tot felul de încurcă-lume...

Nu mai era tonul lui Bonaparte, ci deja cel al împăratului.

Cu Cambacérès, conversaţia în jurul aceluiaşi subiect îmbracă o formă mai calmă :

— Nu v-aţi simţit stînjenit în timpul care s-a scurs de la primele ştiri despre bătălia de la Marengo şi comunicarea oficială a victoriei ?

— Am fost foarte neliniștit și mai puțin stînjenit, a răspuns flegmatic Cambacérès.

— Cum așa ? Și dacă aș fi fost ucis ?

— Aș fi considerat că este o nenorocire ireparabilă. După ce m-aș fi lăsat pradă unei dureri justificate, m-aș fi preocupat să găsesc un alt șef pentru guvernul republicii. Fără a avea pretenția de a vă succeda, aș fi avut deplină libertate de acțiune.

— Ce-ați fi făcut ?

— Pe marginea dării de seamă prezentate Senatului în legătură cu moartea dumneavoastră, aș fi propus să fie numit prim consul fratele dumneavoastră Joseph. În Franța se ține la nume. Se spune că Joseph are o fire blîndă. Aș fi fost bucuros să am influență asupra lui și ca el să ducă mai departe opera dumneavoastră. Procedînd astfel, publicul ar fi fost informat în același timp că primul consul nu mai există și că are un succesor.

— Știu — conchise Bonaparte surîzînd — că dumneavoastră sînteți un om descurcăreț.

Astfel, fără să vrea, crease deja o dinastie.

Două zile mai tîrziu, sub soarele strălucitor de messidor, întregul Paris a ieșit la Carrousel pentru parada — acum tradițională — de quintidi [1]. Apariția lui Bonaparte în fața castelului exact la orele douăsprezece stîrnește ovații frenetice. Îmbrăcat simplu, în redingota lui cenușie, precedat de un mameluc cu un arc în mînă, încalecă pe un cal alb gătit cu un valtrap de catifea roșu-deschis. În urma lui se înghesuie mulțimea aghiotanților în ținută strălucitoare, împodobiți cu panașuri și fireturi. „Nu seamănă cu nici unul din portretele sale — spunea Charles Nodier, care l-a văzut în această perioadă de glorie — ; este imposibil să sesizezi caracterul său, dar fizionomia lui te dă gata... Fața lui e foarte alungită, culoarea pielii de un cenușiu ca piatra, ochii adînc înfundați..."

Timpul este frumos — 18° la amiază —, pe cerul albastru trec cîțiva nori. Bonaparte se va așeza, conform etichetei consacrate după ventôse [2], cu fața spre castel, în locul unde astăzi se ridică micul arc de triumf. În timp

[1] Ziua a cincea a decadei în calendarul republican (1793). — *Nota trad.*

[2] Luna a șasea a calendarului republican. — *Nota trad.*

ce fanfara execută marșurile sale lente și solemne, trupele defilează. Este o simfonie de uniforme albastre, de centiroane și diagonale galbene, de epoleți roșii, de picioare în jambiere albe, de panașuri de culoare roșu aprins, de căciuli de blană înalte. Cu ochii săi „strălucind ca cristalul", Bonaparte privește la oamenii cu care va cuceri Europa...

Trecerea în revistă a trupelor îi permitea să-și interpreteze propriul său personaj, deja legendar. A fost văzut oprindu-se în fața unui tînăr toboșar de șaisprezece sau șaptesprezece ani.

— Așadar — i se adresează —, tu ești acela care ai dat semnalul de începere a atacului în fața Zürichului avînd brațul străpuns de un glonte ?

— Da, domnule general, răspunde toboșarul cu voce tremurîndă, dar sigură.

— Și tot tu ești acela care la Veser ai dovedit prezență de spirit salvîndu-ți comandantul ?

— Da, domnule general.

— Ei bine, trebuie să achit datoria patriei — continuă consulul, în timp ce băiatul se îmbujorează din ce în ce mai tare. — Ți se va da nu baghete de onoare, ci o sabie de onoare. Te numesc subofițer al gărzii consulare. Continuă să te comporți bine și voi avea grijă de tine.

Mama lui Junot urmărea scena de la una din ferestrele castelului și Laura a auzit-o exclamînd cu ochii umezi :

— Cît trebuie să fie de iubit omul acesta. Bietul băiat ! Uite în ce stare este.

Într-adevăr, toboșarul a trebuit să se sprijine de umărul unui camarad ca să nu cadă leșinat...

La 22 iunie, Bonaparte, pe atunci încă la Milano, scrisese consulilor : „O parte a gărzii a plecat pentru a duce la Paris drapelele luate la Marengo. Marșul este calculat astfel încît garda să ajungă la Paris înainte de 14 iulie. Este necesar să se studieze ce trebuie făcut pentru a se acorda acestei sărbători strălucirea meritată, avînd, totodată, grijă ca ea să nu imite sărbătoririle care au avut loc pînă azi. Un foc de artificii va avea un efect puter-

nic..." Sărbătorind ziua de 14 iulie — 25 messidor —, Bonaparte voia, de bună seamă, să evoce mai curînd sărbătoarea Federației — cea mai frumoasă dintre toate sărbătoririle lui „14 iulie" — decît aniversarea cuceririi Bastiliei. Nici o defilare alegorică, cu care se abuzase atîta pînă atunci ! Statuia lui Ludovic al XVI-lea, care împodobea Piața Vendôme, fusese doborîtă în 1792. Încă de la începutul Consulatului, Bonaparte a avut în vedere ridicarea pe același loc a unei columne traiane pe care să se așeze statuia lui Carol cel Mare, luată în 1794 de la Aix-la-Chapelle.

Piatra ei de temelie a fost pusă în dimineața acestei zile de 25 messidor — 14 iulie 1800 —, care va deveni sărbătoarea *Concordiei*. În fosta Piață a Revoluției, înainte Piața Ludovic al XV-lea și care va purta începînd de acum numele de Concordia, s-a ridicat în aceste zile și o „coloană națională" întru gloria armatelor republicii. În fața clădirii Corpului legislativ a fost înălțat un templu cu coloane, pe care arhitectul a crezut că este necesar să grupeze o sumedenie de pensionari ai grădinilor zoologice : „dragostea de patrie simbolizată printr-un pelican ; curajul — printr-un leu ; vitejia — printr-un cal ; prudența — printr-un cerb ; răbdarea — printr-o cămilă ; cutezanța — printr-un mistreț ; cumpătarea — printr-un elefant ; devotamentul — printr-un cîine ; supunerea — printr-un bou ; înțelepciunea — printr-o cucuvea ; vigilența — printr-un cocoș..."

„Acolo — ne informează Norvins — au apărut călări cei trei consuli, miniștrii, escortați de garda consulară și de aghiotanții lui Bonaparte, ale căror nume deveneau istorice și glorioase după al lui..." Un lung cortegiu îl însoțește acum pe Napoleon în drum spre Biserica Invalizilor, devenită templul lui Marte, „pentru că tot ce aparținea ierarhiei civile, prefecți, primari, magistrați, senatori, deputați, tribuni, academicieni — spune în continuare Norvins —, alcătuia o imensă infanterie, care, prin valurile de praf fierbinte, a ajuns în debandadă la Palatul Invalizilor, care păru atunci fiecăruia dintre noi că oferă o ospitalitate foarte mulțumitoare..."

Lucien ia cuvîntul, vorbește despre însemnătatea zilelor de 14 iulie și 18 brumar, lăsînd apoi locul unui cîntec despre 14 iulie interpretat de Grassini, care cu vocea ei de

aur preamărește victoria amantului ei, „care a eliberat Italia“.

O nouă oprire pe Cîmpul lui Marte, unde Bonaparte primește cele douăzeci și trei de drapele austriece capturate în cursul acestei scurte campanii. Seara, după jocuri și serbări publice, în timp ce Parisul, cuprins de demonstrații de bucurie, este iluminat, iar peste tot în oraș cîntă orchestre și se văd focuri de artificii, la Tuilerii consulul ridică paharul pentru „14 iulie, pentru poporul francez. suveranul nostru al tuturor“. Iar cinci sute de comeseni răspund într-un glas : *Trăiască Bonaparte !*

Trăiască Bonaparte !...

Încrederea reînvie și — la 13 august —, spre marea lor mirare, rentierii, care nu primiseră de la Revoluție decît „hîrtii“, iau cunoștință de următoarea decizie, care le dovedește că guvernul lui Bonaparte își respectă angajamentele : „Începînd din al doilea semestru al anului VIII, rentele și pensiile de stat vor fi achitate în numerar“.

În întreaga Franță se oficiază tedeumuri. Din toată țara vin știri că orașele de provincie au făcut pavoazări și și-au manifestat entuziasmul în bubuitul salvelor de tun ; pînă și Vendeea părea să se bucure de acest eveniment, menit să-i aducă pacea.

Ar fi, totuși, greșit să spunem că entuziasmul era general. Numeroși regaliști și iacobini considerau Marengo o catastrofă, pentru că victoria consolida lovitura de stat din brumar. Dacă Franța ajunge la capătul convalescenței, drama regaliștilor nu s-a curmat. Fără îndoială, locuitorii din cartierul Saint-Germain, ascunși în palatele lor din străzile Grenelle, Universității sau Saint-Dominique, continuă să-i fie ostili lui Bonaparte — cum îi vor fi ostili și lui Napoleon —, dar ei se mulțumesc să ironizeze și să stea bosumflați. Unii șuani[1] cu o fire mai puțin pașnică, ca și unii regaliști extremiști refuză să se lase „pacificați“ și măsurile împotriva lor au fost neîndurătoare. Consulul îl avertizează pe Bourmont în felul următor :

— Dacă în cincisprezece zile nu veți înceta de a mai exercita vreo influență, vă voi trimite unul din aghiotanții

[1] Denumirea dată regaliștilor contrarevoluționari din nord-vestul Franței. — *Nota trad.*

mei pentru a vă ruga să treceți pe la mine, și aceasta spre a vă spune că vă dau patru zile ca să părăsiți teritoriul francez și că, dacă veți mai fi aici în a cincea, veți fi împușcat... Orice influență care nu emană de la guvern — a mai adăugat el — este o crimă politică.

Bonaparte a devenit dictator.

— O victorie — îi declarase el lui Joseph înainte de a pleca spre Marele Saint-Bernard — îmi va da puterea să fac tot ce voi dori.

„Domnia“ — efectivă înainte de a deveni oficială — putea într-adevăr să înceapă. Un raport din departamentul Rinul de Jos arăta cu puțin timp înainte de Marengo : „Poporul pare să simtă nevoia de a fi guvernat...“, în timp ce la Paris burghezia modestă și muncitoare cerea un conducător, strigînd : „Destul cu partidele, destul cu răzbunările !“

La 18 august, fericit că masele îi arată asemenea afecțiune, Bonaparte îi mărturisește lui Roederer :

— Pînă astăzi, poporul m-a răsfățat : el merge în întîmpinarea dorințelor mele așa cum și eu merg în întîmpinarea dorințelor sale ; și sînt plin de recunoștință față de el !

Marengo a dat naștere unui Cezar și dictaturii, dar unei dictaturi care va permite lui Bonaparte să impună Concordatul și Codul civil, să trezească la cei care au emigrat dorința de a se înapoia în țară, să dirijeze în chip firesc aurul pe drumul spre vistieria statului, drum pe care-l abandonase, și, totodată, să asigure renașterea abundenței.

Convalescența va duce la vindecare.

18

„NIMIC NU-I REZISTĂ, NICI CHIAR DUMNEZEU !"

RELIGIA CREŞTINĂ VA FI ÎNTOTDEAUNA SPRIJINUL CEL MAI TRAINIC AL ORICĂRUI GUVERN DESTUL DE ABIL PENTRU A ŞTI SĂ SE SERVEASCĂ DE EA.

Napoleon

Nu arareori pot fi întîlniţi la barierele Parisului cetăţeni mai bine sau mai prost deghizaţi, care, înarmaţi cu acte de identitate false, se strecoară clandestin în capitală. Oamenii aceştia sînt emigraţi care sfidează teribilul decret adoptat de Directorat a doua zi după evenimentele din fructidor, decret care mai este în vigoare şi prevede condamnarea la moarte a oricărui emigrat prins pe teritoriul republicii.

Bonaparte se interesează de această problemă, care, după propria sa expresie, este „unul din marile flagele" ale statului. Cei care-i urmaseră pe aristocraţi revin în Franţa şi reuşesc să trăiască la lumina zilei, adeseori graţie „protecţiei", într-o oarecare măsură plătită, a comisarilor însărcinaţi cu radierile. Desigur, acestea nu erau elementele cele mai interesante, fapt care îl irită pe Bonaparte : „Puneţi în birourile dumneavoastră oameni drepţi, integri şi curajoşi — ordonă el ministrului justiţiei. —

Să fie pe deplin convinși că guvernul nu are intenția de a refuza să primească reclamațiile celor ce au căzut victimă incoerenței legilor cu privire la emigrație, dar că va fi necruțător cu cei care au fost dușmanii patriei". Birourile sînt asaltate de petiții, iar Josefina, solicitată din toate părțile de către vechi cunoștințe, îl imploră pe soțul ei să pună capăt acestei situații.

În cele din urmă, după ce a ezitat timp îndelungat — căci nu putea să-i aprobe pe francezii care luptaseră în rîndurile dușmanilor —, Bonaparte, urmînd sfaturile lui Fouché, care-și rezervă dreptul de control, redeschide frontierele pentru emigrați. Decretul hotărăște să se facă „eliminări pe categorii".

De acum înainte vor putea să revină în Franța „părinții sau copiii emigranților, soțiile care și-au urmat soțul, meseriașii și cultivatorii, salariații". Evident, nu poate fi vorba de a se restitui bunurile celor care se reîntorceau ; cumpărătorii de bunuri naționale pot fi liniștiți. În așteptarea amnistiei din 26 aprilie 1802, care avea să permită înapoierea tuturor emigraților doritori să se repatrieze, peste cincizeci de mii de persoane pot să se reîntoarcă în Franța. Toți cei care revin din exil nu ascund teama, chiar groaza care-i cuprinde cînd se apropie de primul post francez de frontieră. Cum îi vor primi republicanii pe *foști ?* Doamna de Boigne, care s-a reîntors în Franța ceva mai tîrziu, povestea cum a pășit cu inima cît un purice în biroul vămii. Stătea în picioare în fața funcționarului care-i nota, încet, semnalmentele. Șeful biroului se apropie :

— Pune „frumoasă ca un înger" ; așa va fi mai scurt și nu o va obosi atîta pe doamna !

Pe neașteptate, doamna de Boigne se simți din nou la ea acasă.

„Lumea bună" începe să reînvie. *Reîntorșii* se privesc cu sfială, „asemenea oamenilor care, scăpați dintr-un naufragiu, se regăsesc pe o insulă pustie". Încetul cu încetul, atitudinea primului consul le va reda pofta de a trăi. Bonaparte nu consideră cîtuși de puțin, cum susțin unii dintre dușmanii săi, că Franța a început să existe la 19 brumar.

La 22 septembrie, cu ocazia sărbătorii republicii, consulul dispune să fie aduse la Domul Invalizilor rămășițele

lui Turenne. Mormîntul mareşalului lui Ludovic al XIV-lea, înhumat la Saint-Denis, fusese devastat în timpul revoluţiei. Dar, din ordinul Directoratului, rămăşiţele sale au fost salvate şi îngropate în grădina Muzeului monumentelor franceze de pe cheiul Augustinilor. Lucien Bonaparte şi Carnot, înconjuraţi de numeroşi ofiţeri, însoţesc sicriul lui Turenne pînă sub bolta bisericii. În faţa carului mortuar este dus, ţinut de frîu, un cal pag, asemănător, se spune, cu cel pe care-l avea mareşalul. Pe o brancardă, adaugă *Moniteur*, sînt aşezate „sabia pe care o purta în ziua morţii sale şi ghiuleaua care l-a lovit". Toboşarii bat onorul. În faţa lui Bonaparte ia cuvîntul Carnot :

— Acest templu nu este rezervat acelora pe care destinul i-a făcut să se nască — spune el — în era republicană, ci acelora care totdeauna au dovedit virtuţi demne de ea.

Decada filozofică a avut, bineînţeles, cuvinte acre-dulci de felul acestora : „Republicanii văd cu oarecare mîhnire că sărbătoarea republicii este îmbinată cu cea a transferării relicvelor unui mareşal al Franţei, ale cărui fapte de arme ei consideră că au fost depăşite de victoriile generalilor din zilele noastre".

Dar chiar în aceeaşi lună — la 30 —, Bonaparte semnează următoarea decizie : „Tînărul Horace-Camille Desmoulins, al cărui părinte, membru al Convenţiei naţionale, a murit pe eşafod, victimă a tribunalului revoluţionar din Paris, este numit elev la Pritaneul francez [1]".

Mereu politica echilibrului...

Extremiştii iacobini şi regalişti, deopotrivă de vexaţi văzînd majoritatea foştilor revoluţionari şi cea mai mare parte a emigraţilor închinîndu-se în faţa noului stăpîn, şi-au reluat proiectul . acela de a-l ucide pe Bonaparte. În umbra Consulatului, asasinii caută mijlocul cel mai potrivit : un foc de pistol tras pe la spate în timpul unei treceri în revistă la Carrousel, sau — o acţiune şi mai îndrăzneaţă — explozia unui butoiaş cu pulbere introdus în pivniţele de la Tuilerii. Regaliştii sînt în special plini

[1] Şcoală militară franceză. — *Nota trad.*

de ură. Nimeni nu se miră cînd o doamnă din cea mai bună societate își exprimă în chipul cel mai firesc dorința ca „ochii ei să fie stilete care să-l înjunghie pe tiranul regilor la teatru cu prilejul unui spectacol“. Pentru a-l doborî pe consul, șuanii urzesc un plan inspirat din tehnica atacării diligențelor, operație în care acești domni excelau. Cînd se duce la Malmaison, Bonaparte este escortat doar de vreo cincizeci de grenadieri călări. Însă Neuilly, Puteaux, Nanterre, Rueil nu sînt decît sătulețe despărțite unele de altele de terenuri pustii destul de rău famate, pline de cariere, în care o trupă întreagă s-ar fi putut ușor ascunde înainte de a se năpusti asupra escortei.

Și, totuși, metoda cea mai eficace pentru a se descotorosi de „tiran“ le va fi oferită șuanilor de dușmanii lor cei mai neînduplecați : republicanii extremiști, *exclusiviștii*. Ei frecventau cîrciumile de la periferii, rumegîndu-și ranchiuna, complotînd în jurul meselor pătate de vin. Unii din acești *anarhiști*, în fruntea cărora se afla iacobinul Chevalier, aveau intenția să-l suprime pe primul consul provocînd în timpul trecerii trăsurii sale explozia unei mașini infernale construite după modelul aparatului inventat de un inginer italian în 1585, în cursul asediului Anversului. Aceasta constă dintr-un butoiaș strîns în cercuri de fier și umplut cu praf de pușcă, materii inflamabile și gloanțe. Aprinderea se realiza cu ajutorul unei puști cu țeava retezată, al cărui trăgaci era acționat de la distanță, prin mijlocirea unei sfori. Din nenorocire pentru *exclusiviști*, neobosita poliție a lui Fouché a mirosit afacerea și la 7 noiembrie 1800 toți conspiratorii au fost arestați.

Șuanii s-au gîndit atunci să reia proiectul pe cont propriu. Din ordinul a doi complotiști regaliști : cavalerul de Limoëlan și prietenul său Saint-Régent, un anume Carbon, cîndva în slujba lui Limoëlan, a cumpărat o iapă neagră bătrînă și o căruță hodorogită cu loitre. În aceasta din urmă, conspiratorii au așezat un butoi umplut cu praf de pușcă.

Unde aveau să acționeze ?

În seara zilei de 24 decembrie, 3 nivôse, anul IX, informează ziarele, primul consul urma să meargă la Operă, pe atunci situată în actuala Piață Louvois, la un concert

cu oratoriul lui Haydn *Creațiunea*. Cînta *inegalabilul* Garat și pentru acest concert corul teatrului Feydeau avea să se alăture celor ale scenei naționale. Nu era oare lucrul cel mai nimerit să se profite de această plimbare nocturnă pentru a așeza mașina infernală într-un punct al traseului ?

Joi 22 decembrie, Saint-Régent s-a dus cu o trăsură pînă în Piața Carrousel, chiar în dreptul palatului Longueville, așezat în fața Tuileriilor și care în 1800 adăpostea grajdurile consulului. Pe atunci, piața era îngustă, întunecoasă, strîmtă.

Intrarea în castel era flancată de două pavilioane destinate gărzii. Saint-Régent — după cum a povestit ulterior birjarul — privește fațada lungă, cenușie, cupola care domină pavilionul central, își scoate ceasul, apoi, întorcîndu-se cu spatele spre „palatul guvernamental", pare că stă pe gînduri. Se află exact la colțul ce-l face piața cu strada Saint-Nicaise, vechiul traseu pe care se făcea rondul de-a lungul zidului cetății lui Carol al V-lea. Strada mergea paralel cu castelul și, după ce străbătea Piața Carrousel cîteva zeci de metri, o închidea, alcătuind fundul pieței. Ea începea de la galeria aflată la marginea apei și, după ce depășea amplasamentul viitoarelor ghișee ale lui Rohan, se termina în str. Saint-Honoré, în dreptul locului unde astăzi este Piața Teatrului Francez. Aproape în prelungirea ei era strada Loi, actuala stradă Richelieu, care ducea la Operă. După ce a chibzuit, Saint-Régent a găsit că locul este excelent. Căruța cu butoiașul putea fi adusă pe strada Saint-Nicaise, aproape de strada Saint-Honoré, la vreo douăzeci de metri de piață. Unul din ei avea să stea la pîndă la capătul Pieței Carrousel, în fața palatului Longueville ; astfel avea să vadă trăsura ieșind de la Tuilerii și să facă un semn aceluia care trebuia să aprindă încărcătura cu ajutorul unui fitil lung.

Cu cîteva zile înainte, Bonaparte îi spusese lui Roederer :

— Dacă de azi în trei-patru ani aș muri în patul meu bolnav de friguri și pentru a-mi încheia romanul aș face un testament, aș povățui națiunea să se ferească de o guvernare militară ; aș sfătui-o să numească un magistrat civil.

Dacă aș muri...

Seara de 24 decembrie ; o noapte de nivôse cețoasă și rece se lasă asupra Parisului. În timp ce numeroși parizieni se pregătesc de sărbătoarea Crăciunului — liturghiile de la miezul nopții n-au fost încă reluate, dar slujbele din bisericile particulare sînt tolerate —, Bonaparte se instalează în salonul galben al soției sale. Stînd la gura sobei și ațîțînd — după obiceiul său — focul, nu pare dornic să iasă, nici măcar pentru a merge să-l asculte pe Garat, oricît de „inegalabil" ar fi. Aproape că adoarme pe o canapea, cînd Josefina, care probabil și-a comandat pentru această ocazie o rochie pe care ține s-o arate, vine să-l trezească.

— Să mergem, Bonaparte — insistă ea —, are să fie o destindere pentru tine ; lucrezi prea mult.

Dar consulul închide ochii și mormăie :

— N-aveți decît să vă duceți, eu rămîn aici.

În cele din urmă, după o discuție în toată legea — dacă e să dăm crezare Hortensiei —, el cedează și dă ordin să se înhame. Bonaparte pleacă primul, precedat de o escortă călare a gărzii consulare. Alături de el au luat loc Lannes, Berthier și Lauriston. În timp ce careta, după ce a traversat Piața Carrousel, cotește la stînga și intră pe strada Saint-Nicaise, în clopotnița bisericii Saint-Roch din apropiere bat ceasurile opt. Bonaparte moțăie...

Deodată, o explozie îngrozitoare sfîșie aerul.

Consulul, trezit brusc, crede că se îneacă în Tagliamento. „Pentru a înțelege — povestește Las Cases —, trebuie să se știe că în urmă cu cîțiva ani, pe cînd era comandantul armatei din Italia, el trecuse noaptea, în trăsură, rîul Tagliamento, în pofida părerilor tuturor celor din jur. În înflăcărarea tinereții, sfidînd orice obstacol, încercase traversarea, înconjurat de vreo sută de oameni cu prăjini și torțe. Cu toate acestea, trăsura fu dusă de valuri ; trecuse printr-un pericol foarte mare și se crezuse cu adevărat pierdut..."

A doua sa reacție — întrucît explozia spărsese geamurile trăsurii — este cea a soldatului :

— Sîntem minați !

După ce a trecut colțul, pe strada Saint-Honoré, trăsura s-a oprit ; vizitiul — César, poreclit Germain — vine să ceară dispoziții. Trebuie să pornească neîntîrziat mai departe, fără a pierde nici un minut, de care dușmanul ar

putea profita ca să-l răpună, fără ca măcar să știe dacă Josefina a scăpat teafără în urma atentatului. Bonaparte nu știe de ce forțe dispun conjurații. Poate că-l pîndește cineva ca să-l lovească... El strigă :

— La Operă !

În urma lui se înfățișa privirilor un spectacol înfiorător. Deși mașina infernală explodase în intervalul dintre trecerea celor două trăsuri, ea a secerat, totuși, ultimele rînduri ale escortei, provocînd moartea a zece persoane, rănind douăzeci și opt și avariind patruzeci și șase de case, dintre care unele în așa măsură — plafoanele s-au prăbușit —, încît trebuiau demolate. Peste tot zăceau trupuri omenești, se zăreau „membre împrăștiate". Un „dezastru", va spune Hortensia, auzindu-l pe Rapp la cîteva minute după atentat cum prezenta situația pe scurt în loja consulului.

Josefina și fiica ei, luînd-o pe alt drum, l-au reîntîlnit pe Bonaparte la Operă. Spectatorii nu bănuiesc încă nimic. Abia au fost executate primele treizeci de măsuri ale *Oratoriului*, cînd a sosit o știre care a avut efectul „unei lovituri de tun"...

Încetul cu încetul, prin aghiotanții primului consul, știrea — „un zgomot surd", ne spune Laura d'Abrantès — începe să se răspîndească în sală. „ În aceeași clipă, parcă declanșată de un șoc electric, s-a făcut auzită o singură aclamație și o privire unică părea că-l învăluie pe Napoleon cu un sentiment de dragoste proteguitoare... Se vedeau femei plîngînd cu sughițuri, bărbați fremătînd de indignare, indiferent de partida căreia îi aparțineau... Priveam în acest răstimp — continuă doamna Junot — spre loja primului consul, care, fiind chiar sub locul meu, îmi permitea să văd și să aud aproape tot ceea ce se spunea. Era calm, părînd doar foarte emoționat de fiecare dată cînd rumoarea făcea să-i parvină unele cuvinte foarte expresive în legătură cu ceea ce se petrecuse..."

— Ce oroare ! Să ucizi atîta lume pentru că vrei să te descotorosești de un singur om !

Un val de aclamații se înalță către el. El salută și hotărăște să se întoarcă la Tuilerii. La parter, salonul care dădea spre terasă este deja ticsit de demnitarii veniți să se informeze. Încep să circule primele amănunte. Cei prezenți au aflat cu indignare că o fată de paisprezece ani,

micuța Pensol, fiica unei precupețe de pe strada Bac, după cum va stabili ancheta, ținuse de dîrlogi calul înhămat la căruță. Unul dintre asasini a dat doisprezece sous nefericitei copile, în timp ce el însuși se îndepărta după ce a aprins fitilul. Cel puțin așa se crede, pentru că totul a dispărut, pulverizat, volatilizat de explozie : fata, căruța și calul. Asasinii au dispărut fără urmă. Dar toată lumea este de aceeași părere : iacobinii au făcut-o ! Un butoi îndesat cu mitralii, așezat pe o căruță și explodînd în momentul trecerii conducătorului regimului, nu este tocmai planul conceput de *exclusiviști ?* De altfel, conspiratorii de la 7 noiembrie n-au ajuns încă în fața judecății și, probabil pentru a-i salva, complicii lor s-au gîndit să-l extermine pe conducătorul Franței.

— Nici Bonaparte nu se gîndește la șuani :

— Este isprava iacobinilor — spune el —, iacobinii au vrut să mă asasineze !... Nu sînt amestecați în treaba asta nici aristocrați, nici preoți, nici șuani !... Știu despre ce este vorba și nu mă voi lăsa înșelat. Sînt asasinii din septembrie, scelerați mînjiți cu noroi, rebeli fățiși, conspiratori permanenți și înverșunați împotriva tuturor guvernelor care s-au succedat. Nu sînt nici trei luni de cînd i-ați văzut pe Ceracchi, Aréna, Topino-Lebrun, Demerville încercînd să mă asasineze. Ei bine, este aceeași bandă ; sînt asasinii din septembrie, criminalii de la Versailles, tîlharii de la 31 mai, conspiratorii din prerial, autorii tuturor crimelor săvîrșite împotriva tuturor guvernelor. Dacă nu pot fi puși în lanțuri, atunci trebuie striviți ; Franța trebuie curățată de această drojdie dezgustătoare ; nici o milă pentru asemenea scelerați !...

Bourrienne, care ne relatează scena, adaugă :

„Trebuia să vezi chipul înfuriat al lui Bonaparte, gesturile sale întotdeauna rare, dar expresive, să auzi tonul vocii sale pentru a-ți face o idee de mînia cu care rostea aceste cuvinte". Fouché a fost printre puținii care-i acuza pe șuani. Bonaparte îl privește cu dispreț : bineînțeles, omul care a votat pentru executarea lui Ludovic al XVI-lea, călăul de la Lyon vrea să-și salveze prietenii de odinioară. Fouché, imperturbabil, tăcut, suportă jignirile. „Nici cel mai bun actor n-ar putea să redea stăpînirea sa de sine în fața exploziilor de furie ale lui Bonaparte, reticențele sale, răbdarea cu care se lăsa acuzat".

— Fouché are motive să tacă — îi explică primul consul secretarului său. — Este evident că acoperă o mulțime de oameni care au mîinile pătate de sînge și de crime. N-a fost el oare unul dintre conducătorii lor ?

În ziua următoare — ziua de Crăciun —, în fața celor doisprezece primari ai Parisului veniți să-l felicite pentru că a scăpat cu viață, el declară iarăși :

— Atîta timp cît acest mănunchi de tîlhari m-au atacat direct, am lăsat în seama legilor grija pedepsirii lor ; dar, întrucît, printr-o crimă fără precedent, ei au pus în pericol o parte din populația Parisului, pedeapsa va fi tot atît de promptă pe cît de exemplară. Trebuie ca vreo sută din acești mizerabili, care au denigrat libertatea săvîrșind crime în numele ei, să fie puși în imposibilitate de a mai comite altele.

Fouché profită de ocazie pregătind cu minuțiozitate o listă ce cuprindea o sută treizeci de nume de *asasini din septembrie* aparținînd „acelei categorii de oameni care de zece ani s-au făcut vinovați de toate crimele" ; viitorul duce de Otranto uită atît de execuțiile de la Lyon, puse la cale cu participarea lui, cît și de masacrele de la Toulon... El semnează lista, adăugînd fără să zîmbească : „Oamenii aceștia n-au fost prinși cu pumnalul în mînă, dar ei sînt cunoscuți de toată lumea ca fiind capabili să-l ascută și să-l ia în mînă". La 14 nivôse — unsprezece zile după atentat —, Bonaparte a adoptat hotărîrea de a deporta în insulele Seychelles o sută de extremiști. „În același timp — povestește Bourrienne —, ziarele au început să abunde de amintiri despre revoluție. Se urmărea, profitîndu-se de o crimă comisă, să se facă totul pentru a-i prezenta ca vinovați în ochii opiniei publice pe cei care aveau să fie declarați ulterior complici... Eram înspăimîntat văzîndu-l pe primul consul alunecînd atît de rapid pe panta despotismului. Dar cine putea să-i înfrîneze voința ?"

Între timp, Fouché se descotorosea de prietenii care-l puteau compromite și, totodată, își continua ancheta. A pus să se strîngă în strada Saint-Nicaise cîteva rămășițe ale iepei negre, apoi a convocat pe toți geambașii din Paris. A doua zi după Crăciun, negustorul de cereale Lambel a recunoscut calul negru pe care-l vîndu-se lui Carbon. Puțin după aceea, Thomas, care închiria trăsuri, a decla-

rat că trăsura fusese adăpostită în grajdul său, iar un potcovar a declarat că potcovise iapa. Toţi dădeau semnalmentele lui Carbon, pentru a cărui identificare n-a trebuit prea mult timp. Fiecare şuan avea fişa sa, completată cu toate semnalmentele. Cea mai vîrstnică dintre nepoatele fostului servitor al lui Limoëlan, fiind supusă unui lung interogatoriu, a mărturisit, în cele din urmă, că unchiul său se ascunde la maicile din strada Notre-Dame-des-Champs. Carbon a fost arestat la 18 ianuarie. La început a negat totul, apoi „i-a dat“ pe Saint-Régent şi pe Limoëlan. Capul conspiraţiei nu era de găsit, dar Saint-Régent, care rătăcea prin Paris fără a îndrăzni să ceară cuiva să-l găzduiască, a sfîrşit prin a fi prins la 25 ianuarie 1801 de către un poliţist care l-a întîlnit din întîmplare pe strada Four.

În faţa instanţei, Carbon a încercat să-şi salveze viaţa arătînd că-şi părăsise complicii în Piaţa Victoriei cu mai mult de o oră înainte de atentat. Totuşi, a fost şi el condamnat la pedeapsa capitală, ca şi Saint-Régent, care şi-a implorat judecătorii să-l trimită la eşafod cît mai repede cu putinţă. Au fost executaţi la 20 aprilie — 30 germinal, anul IX —, în timp ce mulţimea aplauda îndelung [1].

A doua zi după ce Fouché a adus la Malmaison dovada vinovăţiei şuanilor şi a nevinovăţiei iacobinilor, Bonaparte, vorbind despre alţi neînduplecaţi care, chipurile, se alăturaseră regimului, a declarat în Consiliul de Miniştri :

— Sînt aici doisprezece pînă la cincisprezece metafizicieni buni de aruncat în foc... Nu trebuie să se creadă că mă voi lăsa doborît ca Ludovic al XVI-lea. Sînt ieşit din mijlocul poporului şi nu voi îngădui să fiu jignit ca un rege.

În aceeaşi săptămînă i s-a propus să schimbe numele Pieţei Bellecour din Lyon în Piaţa Bonaparte, dar el a refuzat :

[1] Limoëlan a reuşit să părăsească Parisul şi să ajungă în Statele Unite. El a căpătat tonsura, fiind hirotonisit preot sub numele de abatele de Clorivière, şi a devenit preotul mănăstirii Bunei Vestiri din Georgetown, în apropiere de Washington. De la 28 septembrie 1826 se odihneşte în cripta capelei pe care a construit-o şi care mai există şi astăzi. În capelă, decorată prin grija lui cu portretele lui Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea, se prosterna în fiecare an la 24 decembrie, toată noaptea de Crăciun, rugîndu-l pe Dumnezeu să-l ierte pentru înfiorătoarea noapte de 3 nivôse...

— Astfel de onoruri nu trebuie acordate unui om în viață !

Și pacea ?

Pentru a o semna, Austria se lăsa rugată, iar Bonaparte a fost nevoit chiar să amenințe Viena cu reluarea ostilităților simultan în Italia și pe Rin. La 21 iulie, Moreau și Augereau primesc ordin să-și concentreze forțele și să le ducă în „tabere de refacere".

Din fericire, exista în Europa un suveran liberal, regele Prusiei, Frederic-Wilhelm al III-lea, tolerant față de religie și presă și, în plus, pacifist. Cum putea rămîne ca atare în viitoarea Europă napoleoneană ? Dar pînă atunci Bonaparte îi cere să medieze „pentru pace cu Rusia și cu imperiul austriac". Împăratul Francisc se hotărăște să trateze și-l trimite la Paris ca plenipotențiar pe contele Ludovic de Cobenzl, cu care, după cum ne amintim, Bonaparte s-a înțeles pînă la urmă în cursul tratativelor de la Campo-Formio.

De la prima întrevedere, *Ursul din nord* poate să-și dea seama că tonul lui Bonaparte a devenit și mai categoric : este acela al stăpînului conștient de forța sa. Talleyvrand — expert în insolență, care pare a fi transportat de admirație — povestește : „Consulul a hotărît personal cum să fie aranjată camera în care voia să-l primească. Într-un colț a pus să se așeze o măsuță, în fața căreia a luat loc. Din cameră au fost scoase toate scaunele, rămînînd doar niște canapele, departe de locul unde ședea el. Pe masă se găsea hîrtie și un serviciu de scris. Exista o singură lampă ; lustra nu era aprinsă. Domnul de Cobenzl intră : eu îl conduceam. Obscuritatea din cameră, distanța ce trebuia străbătută pentru a ajunge în apropierea mesei unde se afla Bonaparte, pe care-l putea zări anevoie, și, ca urmare, situația stînjenitoare ce a urmat, mișcarea lui Bonaparte, care s-a ridicat și s-a așezat din nou, imposibilitatea pentru domnul de Cobenzl de a nu rămîne în picioare au pus imediat pe fiecare la locul lui, sau, cel puțin, la locul pe care primul consul a vrut să-l fixeze".

După Austria, Anglia se decide să ducă tratative : are nevoie de o pauză, fie ea oricît de scurtă. Ea consideră

pacea aceasta rușinoasă și „mult mai dezavantajoasă decît războiul". Anglia socotea că nu poate fi vorba decît de un răgaz menit să-i îngăduie să mai răsufle. În același an 1801, la 23 septembrie, Napoleon, care se afla la Malmaison, va afla că pacea a fost semnată la Amiens.

— Credeam sincer — spunea el mai tîrziu — că la Amiens soarta Franței, a Europei, a mea fuseseră pecetluite. În ceea ce mă privește, doream să mă dedic exclusiv ocîrmuirii Franței, și cred că aș fi săvîrșit minuni.

La 9 noiembrie 1801, a doua aniversare a lui 18 brumar, Bonaparte a adresat francezilor o proclamație : „Aveți, în sfîrșit, pacea deplină, pe care ați meritat-o prin strădanii atît de îndelungate și de generoase !... Credincios dorințelor voastre și promisiunilor sale, guvernul nu s-a lăsat atras nici de ambiția cuceririlor, nici de atracția unor acțiuni îndrăznețe și extraordinare... Prima lui sarcină a fost îndeplinită ; pentru voi și pentru el începe acum alta !..."

A doua zi îl primește pe lordul Cornwallis, reprezentantul Angliei la Amiens. Pentru prima dată după zece ani, Bonaparte dorește să arate că Franța și-a regăsit cadrul corespunzător trecutului ei. Consulii sînt înconjurați de o curte strălucitoare. „În mijlocul tuturor acestor uniforme bogate — povestește Constant —, a sa era remarcabilă prin simplitate ; dar diamantul denumit *Regentul*, scos de cîteva zile de către primul consul de sub amanet, strălucea la garda sabiei sale".

Într-o dimineață, la Malmaison, mica sa curte l-a văzut pe Bonaparte dînd la o parte farfuria cu micul dejun, deși de-abia se atinsese de el. Se plimbă încoace și-ncolo prin cameră, cere trei cești de cafea, apoi încalecă, urmat de Rapp și de Jardin. „Cît timp am fost în văzul celor de la castel — i-a povestit Rapp lui Junot —, generalul a mers la pas, dar, de îndată ce am atins și am depășit grilajul, și-a îmboldit calul, înfigîndu-i pintenii în pîntece, și bietul animal a urcat într-un galop de vînătoare drumul pietros ce ducea spre Bougival... Eu, care l-am văzut, știu că nu era vorba de o toană, ci de o supărare, de o mîhnire".

Napoleon aflase tocmai de pierderea Egiptului.

Pe malurile Nilului, tunurile amuțiseră, iar Kléber fusese asasinat de fanaticul Suleiman, căruia turcii îi vor spune patriot. Discursul funebru închinat de Bonaparte fostului șef al luptătorilor de la Mainz este sever :

— Era un leneș care se lăsa dus de nas de favoritul său, micul Damas. Lăuda necontenit trupele germane și nu se gîndea decît la plăcerile sale — va povesti el mai tîrziu lui Gourgaud. — Adeseori, în cortul meu, cînd îi vorbeam despre Paris, îl vedeam schimbîndu-se la față. Nu se gîndea decît la femei și la distracțiile capitalei. Iubea gloria doar ca un mijloc de a ajunge la plăceri, în timp ce Desaix iubea gloria de dragul gloriei. Era capabil să înfăptuiască lucrurile cele mai mărețe, dar ar fi trebuit să aleagă între glorie și dezonoare. Nu avea stofă de cîrmuitor și dezaproba sistemul meu de măgulire a șeicilor din Cairo. A pus să i se dea două sute de lovituri de bîtă șeicului Saada, descendent al Profetului, și de aceea a fost asasinat.

La adăpostul păcii de la Amiens, trebuia estompată înfrîngerea din Egipt. „În Egipt — scrie Bonaparte în expozeul său —, soldații armatei din Orient au cedat ; dar au cedat mai curînd în fața conjuncturii decît în fața forțelor Turciei și Angliei, și fără îndoială că ar fi învins dacă ar fi luptat uniți. În sfîrșit, ei se reîntorc în patrie, se reîntorc cu gloria cucerită în patru ani de curaj și de muncă ; ei lasă în Egipt amintiri nepieritoare, care poate într-o zi vor redeștepta acolo artele și instituțiile sociale. Cel puțin istoria nu va trece sub tăcere ceea ce au făcut francezii pentru a aduce acolo civilizația și cultura Europei. Ea va arăta prin cîte eforturi l-au cucerit, prin ce înțelepciune, prin ce disciplină l-au păstrat atîta vreme și poate va deplînge pierderea lui ca pe o nouă calamitate a speciei umane..."

* * *

Bonaparte este hotărît să găsească o soluție nemulțumirii care luase naștere în Franța o dată cu instituirea Constituției civile a clerului. El va fi aprobat de cea mai mare parte a populației, rămasă în întregime catolică. Încă mai înainte, aproape peste tot, „cultul decadar" fusese

părăsit în favoarea celui catolic. Doar funcționarii mai participau, fără tragere de inimă, la slujbele oficiale, în timp ce masa credincioșilor și-a regăsit altarele și preoții — de preferință refractari.

Peste puțin timp, un decret autoriză libertatea cultului. Era, fără îndoială, un prim pas către revenirea la vechea ordine, însă, din păcate — și, desigur, nu acesta a fost scopul urmărit —, această primă etapă va da naștere unui mare număr de schisme provocate de existența preoților care recunoscuseră Constituția civilă a clerului și a celor care slujeau clandestin, preoți refractari supuși sau nesupuși. Vor apărea comunități religioase cu orientări felurite. Astfel, în *Petites Affiches* se putea citi un anunț în legătură cu o „biserică de închiriat“ : „Dacă s-ar prezenta un grup de clerici care să se pună *cu totul de acord* între ei, s-ar putea trata cu ei în mod satisfăcător“.

Bonaparte abia dacă era deist. În plus, o mulțime de practici ale bisericii catolice îl deranjau :

— Fără îndoială — mărturisea el —, sînt departe de a fi ateu, dar nu pot să cred tot ce mi se spune fără să fiu fățarnic și ipocrit.

Bonaparte credea în Dumnezeu din considerente politice și recunoștea utilitatea religiei, care, după el, nu servea decît pentru a-i ajuta pe dezmoșteniții soartei să accepte inegalitatea.

— Societatea nu poate exista fără inegalitate de avere, și inegalitatea de avere nu poate exista fără religie. Unui om care moare de foame alături de un altul îmbuibat îi este imposibil să fie de acord cu această deosebire dacă nu există o autoritate care să-i spună : „Dumnezeu vrea astfel ; în lume trebuie să existe și săraci și bogați, dar în viața de apoi împărțirea se va face pentru veșnicie altfel“.

Spre deosebire de ocîrmuirile care-l precedaseră timp de zece ani, el nu voia nicidecum să distrugă religia, ci s-o folosească în interesul său. Lui Roederer îi mărturisește :

— Trecînd drept catolic, am putut să termin războiul din Vendeea ; trecînd drept musulman, am putut să mă stabilesc în Egipt ; trecînd drept catolic intransigent, am

cîştigat simpatia italienilor. Dacă aş guverna un popor de evrei, aş reface templul lui Solomon.

Două zile mai tîrziu, îi spune aceluiaşi Roederer :

— Cum să menţii ordinea într-un stat fără religie ?

După părerea lui Bonaparte, filozofii secolului al XVIII-lea au dat în mod supărător primele lovituri religiei.

— Cu cît îl citesc mai mult pe Voltaire, cu atît îmi place mai mult — îi spune în continuare lui Roederer. — Pînă la şaisprezece ani m-aş fi bătut pentru Rousseau împotriva tuturor prietenilor lui Voltaire. Astăzi, dimpotrivă... *Noua Eloiză* ! Am citit-o la nouă ani. Cartea mi-a sucit capul.

— Rousseau al dumneavoastră este un nebun — îi declară el lui Stanislas de Girardin pe cînd vizita Ermenonville... — Pentru liniştea Franţei ar fi fost de preferat ca acest om să nu fi existat.

— Şi pentru ce, cetăţene consul, întrebă Stanislas de Girardin.

— Fiindcă el a pregătit revoluţia franceză.

— Credeam, cetăţene consul, că dumneavoastră nu aveţi motive să vă plîngeţi de revoluţie...

Într-o zi, pe cînd se plimba în parcul de la Malmaison, pe care-l îndrăgea atîta, a auzit „în această singurătate" clopotul bisericii din Rueil sunînd angelusul.

— Am fost mişcat — îi mărturiseşte lui Thiébaudeau — văzînd cît de puternică este influenţa primelor deprinderi şi a educaţiei. Atunci mi-am spus : „Ce impresie trebuie să facă aceasta asupra oamenilor simpli şi creduli ?" Ideologii şi filozofii voştri să dea aici un răspuns. Poporului îi trebuie o religie !

Şi amintirile copilăriei îi reveneau atunci cînd mărturisea că este fermecat de sclipirea amăgitoare a fastului bisericesc. Învingător la Marengo, intrat biruitor în Milano, el a scris în *Buletinul* destinat armatei : „El — despre sine vorbea — a fost primit la poartă de întregul cler, condus în faţa altarului pe o estradă pregătită în acest scop, aceeaşi pe care se obişnuia să fie primiţi consulii şi primii magistraţi ai imperiului de Apus. Ceremonia era impunătoare şi grandioasă..."

O săptămînă mai tîrziu, oprindu-se la Vercelli, l-a rugat pe cardinalul Marciana să binevoiască a aduce la cu-

noștința papei dorința sa de a se pune capăt schismei care învrăjbea clerul francez. În ciuda victoriilor sale, Bonaparte știa că fără sprijinul Romei nu va reuși să restabilească pacea și unitatea religioasă. Doar papa ar putea pune capăt haosului. Dar, fără îndoială, tratativele cu *catolicismul* ar fi dezlănțuit opinia iacobină și regalistă. Unii propuneau să se profite de împrejurări pentru a se pune bazele unei biserici galicane.

— Sînt convins — declară Bonaparte — că o parte a Franței ar deveni protestantă, mai ales dacă aș favoriza această tendință ; dar sînt și mai convins că cea mai mare parte ar rămîne catolică și ar lupta cu și mai mare rîvnă și ardoare împotriva schismei unei părți a concetățenilor lor. Mă tem de disputele religioase, de neînțelegerile familiale, de tulburările inevitabile. Restabilind religia care a predominat întotdeauna în țară și care stăpînește încă inimile, lăsînd minoritățile să-și exercite liber cultul lor, sînt în armonie cu națiunea și satisfac toată lumea.

Autoritatea papei pusă în vîrful ierarhiei catolice i se pare absolut necesară :

— Dacă papa n-ar fi existat, el ar fi trebuit creat cu acest prilej, așa cum consulii romani numeau un dictator în împrejurări grele.

El insistă :

— Acum îmi trebuie papa pentru a repara acea distrugere nechibzuită, pe care însuși Robespierre o considera astfel, cînd marele inițiator al măsurii respective, Chaumette, a fost tîrît la eșafod. Nicicînd papa nu mi-ar putea aduce un serviciu mai mare ; fără vărsări de sînge, fără tulburări, numai el poate să-i reorganizeze pe catolicii din Franța sub autoritatea republicană. I-am cerut-o.

Dar era mai ușor să se elaboreze bazele unui acord decît să se atingă scopul : Concordatul.

— Cum trebuie să mă port cu el ? — l-a întrebat pe Bonaparte primul său trimis pe lîngă Pius al VII-lea.

— Purtați-vă cu el ca și cum ar avea două sute de mii de oameni, a răspuns el cu aroganță.

Deși Bonaparte dorea sincer să ajungă la o înțelegere, cerea cu multă încăpățînare o biserică mai mult galicană decît catolică. Pe cardinalul Consalvi l-a primit abia la 22 iunie 1801.

— Să vină în cea mai solemnă ținută de „cardinal“, a recomandat el.

Chiar de-a doua zi este instituită o comisie. Concordatul se pregătește, dar nu fără greutăți. Din partea franceză negocierile sînt purtate de Joseph Bonaparte, Crétet și abatele Etienne Bernier. Ultimul, după ce fusese unul din conducătorii cei mai influenți ai șuanilor, a trecut de partea lui Bonaparte.

— Abatele Bernier — povestea primul consul — îi înspăimînta pe prelații italieni prin vehemența logicii sale. Se poate spune că se credea pe timpul cînd îi conducea pe cei din Vendeea la atac împotriva *albaștrilor*. Nimic nu era mai bizar decît contrastul dintre manierele lui grosolane, *certărețe* și comportarea politicoasă și tonul mieros al prelaților. Cardinalul Caprara a venit să mă întrebe cu un aer speriat dacă este adevărat că în timpul războiului din Vendeea abatele Bernier își făcuse din cadavrele republicanilor un altar pentru oficierea liturghiei. I-am răspuns că nu știu nimic, dar că lucrul acesta este posibil.

— Generale prim consul — strigă cardinalul îngrozit —, acestui om nu-i trebuie *una* pălărie roșie, ci *una* bonetă roșie !

— Mi-e teamă — continuă primul consul — ca asta să nu-i dăuneze abatelui Bernier la obținerea baretei de cardinal...

Nu i-a dăunat prea mult, iar cîteva luni mai tîrziu abatele a căpătat episcopia de Orléans.

De acum înainte, catolicismul era recunoscut — lucru știut, de altfel, de toată lumea — „ca religie a majorității francezilor“. „Ierarhia bisericii“ a fost, la rîndul ei, recunoscută de stat, care avea să-i numească pe noii episcopi, să primească jurămîntul lor de credință, să le asigure o retribuție, în timp ce papa urma să le acorde învestitura canonică. Problema clerului constituțional s-a dovedit a fi mult mai spinoasă. S-a convenit să nu se discute oficial despre aceasta, dar chestiunea a fost totuși rezolvată : preoții care *vor jura* nu vor trebui să retracteze — „lucru — precizează Bonaparte — pe care nu-l poți cere de la ei fără să-i dezonorezi“ — și li se va permite să intre în sînul noii biserici. Se va uita faptul că fuseseră cîndva nevoiți să depună jurămînt pe Constituția civilă a clerului. Pentru a se ajunge la acest aranjament au fost necesare opt luni.

În sfîrșit, la 14 iulie 1801 — cu ocazia sărbătorii „menite să celebreze această epocă de speranță și glorie, în care s-au prăbușit instituțiile barbare“ — primul consul poate să anunțe francezilor că în curînd va înceta „scandalul dezbinării religioase“. Într-adevăr, peste două zile, la orele două dimineața, Concordatul este, în sfîrșit, semnat. Unii membri ai Corpului legislativ nu sînt mulțumiți. Ei au o atitudine ironică :

— Dacă situația aceasta continuă, va trebui, fără îndoială, să ne înarmăm cu certificate confesionale...

Bonaparte trece peste toate și nu se oprește din cauza obiecțiilor ridicate de semnarea tratatului :

— Noi am terminat romanul revoluției ; acum trebuie să începem să-i scriem istoria, să vedem ceea ce este real și posibil în aplicarea principiilor, și nu ceea ce este speculație și ipoteză. A urma o altă cale ar însemna să filozofăm, și nu să guvernăm.

Apoi a adăugat :

— Concordatul nu este triumful vreunui partid, ci consolidarea tuturora.

Din punct de vedere politic, Napoleon a văzut clar : ratificarea Sfîntului Scaun îl răstignește de-a binelea pe viitorul Ludovic al XVIII-lea :

— Dacă aș avea, ca Sfîntul Ludovic, baronii mei adunați, aș afișa un protest pe porțile Vaticanului. Dar n-am nici armată, nici bani, nici adăpost !

La rîndul lui, Enghien avea să spună cu amărăciune :

— Cînd ești ca Bonaparte, ți-e ușor să fii un om mare. Nimic nu-i rezistă, nici chiar Dumnezeu !

Denumindu-se „devotatul fiu al sanctității-sale“, Napoleon anunță personal papei promulgarea Concordatului pentru ziua de Paști — 18 aprilie 1802 —, zi în care trebuie să se sărbătorească și pacea de la Amiens. În dimineața aceea, parizienii sînt treziți de sunetul clopotului mare al catedralei Notre-Dame, mut de zece ani.

— Clopotul cel mare ! — strigă un muncitor. — Îmi place mai mult decît tunul de alarmă.

Clopotele l-au trezit și pe consul devreme. Cînd Joseph și Cambacérès au intrat în cameră, Constant îl ajuta să îmbrace uniforma de colonel al gărzii consulare.

— Ei bine ! — li se adresează brusc Bonaparte —, mergem la serviciul divin ; ce gîndește Parisul despre treaba asta ?

— Multă lume — răspunde Cambacérès — intenționează să se ducă la prima reprezentație pentru a fluiera piesa dacă nu o va găsi amuzantă.

— Dacă-i dă cuiva prin gînd să fluiere, pun să-l dea afară grenadierii gărzii consulare !

— Dar — continuă Cambacérès — dacă grenadierii vor fluiera ca și ceilalți ?

— De asta nu mă tem. Bătrînii mei soldați se vor duce la Notre-Dame la fel cum se duceau la Cairo la moschee. Se vor uita la mine și, văzîndu-și generalul stînd serios și cuviincios, se vor comporta la fel, spunîndu-și *Ăsta-i consemnul !*

— Mi-e teamă — adăugă Joseph — că generalii nu vor fi tot așa de binevoitori. Tocmai vin de la Augereau, care tună și fulgeră împotriva a ceea ce el numește predicile voastre. El și alți cîțiva nu vor fi atît de ușor de readus în sînul sfintei noastre mame biserica.

— Aș ! — ridică Bonaparte din umeri — așa e Augereau. Este un zurbagiu care face multă gălăgie, însă dacă ar avea cumva vreun verișor neghiob, l-ar trimite la seminar ca să-l facă preot...

Franța redevine fiica mai mare a bisericii.

Deasupra Parisului, cerul este mohorît și suflă vîntul. Ziua începe prin tradiționala trecere în revistă din Piața Carrousel. Răsună o lovitură de tun și Bonaparte sare „cu o extraordinară vioiciune“ pe noul său cal alb, botezat *Marengo*. În timp ce trompetele cîntă și tobele bat, consulul, urmat de obișnuitul său cortegiu împodobit cu fireturi aurite și panașat, se avîntă în trap iute și trece în revistă rîndurile. Ofițerii salută cu spada și cu sabia, iar soldații prezintă armele. El trece fără să răspundă, înclinîndu-se adînc doar în fața drapelelor. Un martor ocular, englezul Henri Redhead York, care l-a văzut în dimineața aceea, ne spune : „Fața lui Bonaparte este negricioasă, ovală, bărbia alungită, ochii negri și pătrunzători, părul negru tăiat scurt și nepudrat. Surîsul său este uimitor de fascinant, dar trăsăturile îi devin înspăimîntătoare la cel mai mic gest de mînie. Vocea lui are un timbru profund,

poate chiar puțin aspru. Înfățișarea sa este avantajată mai ales cînd e călare". După trecerea în revistă a trupelor, Bonaparte „revine la palat cu rapiditatea unei săgeți".

Apoi, îmbrăcat în vestitul său costum roșu de prim consul, Bonaparte se pregătește să se ducă la Notre-Dame. Precedat de un corp de mameluci — escortă neașteptată pentru a merge la un tedeum —, primul consul ia loc împreună cu cei doi colegi ai săi într-o caretă trasă de opt murgi superbi, dăruiți de regele Spaniei... un Bourbon ! Mamelucii care țineau caii de frîu, slujitorii călări care precedau careta, ca și lacheii erau îmbrăcați cu toții din cap pînă în picioare în verde și în aur. După un interval urmează careta Josefinei și a doamnei Letiția. Cortegiul este încheiat de husari. Monseniorul de Belloy, cardinal nonagenar, vlăguit — se născuse pe timpul lui Ludovic al XIV-lea ! —, îi primește pe consuli și-i conduce în fața altarului. În ajun, clerul se interesase dacă trebuie să-l *tămîieze* pe Bonaparte în același timp cu Cambacérès și Lebrun...

— Nu, pe ei nu — a răspuns viitorul împărat. — Pentru cei doi colegi ai mei, fumul acesta este încă prea tare...

Mehul și Cherubini dirijează fiecare o orchestră. Tedeumul a fost compus de fecundul și lingușitorul Giovanni Paesiello, care pe atunci era compozitorul preferat al lui Bonaparte. Consulul îl rugase în chipul cel mai firesc pe regele Neapolului — încă un Bourbon ! — să i-l trimită pe maestrul său pentru a-i organiza capela.

Continuîndu-și relatarea, Henri Redhead York povestește : „Pentru consuli au fost așezate în fața altarului trei tronuri ; al lui Bonaparte puțin înaintea celorlalte, dar el mai mări distanța pînă să se așeze. În tot timpul ceremoniei a rămas așezat cu mîndrie în fotoliul său, cu excepția sfințirii ostiei și a împărtășaniei, cînd a stat în picioare, precum și în momentul culminant al slujbei, cînd, nemulțumindu-se doar să se ridice, s-a închinat smerit. La dreapta sa era consulul Lebrun, iar la stînga sa Cambacérès. Aceste două automate s-au arătat absolut indiferente în tot cursul ceremoniei. După ce marea liturghie a luat sfîrșit, episcopii s-au apropiat pe rînd pentru a depune jurămîntul de credință ; cînd fiecare dintre acești prelați cu mitră îngenunchea în fața lui Bonaparte, el răs-

pundea cu un semn binevoitor din cap, însă cînd un biet prelat, aproape orb și prea neputincios pentru a mai putea îngenunchea, s-a înclinat din greșeală în fața lui Cambacerès, primul consul și-a încruntat sprîncenele atît de cumplit, încît sărmanul bătrîn și-a pierdut complet capul, nemaicontenind să-i facă primului consul temenele, pînă cînd a trebuit să i se ordone să se retragă..."

Curtea consulară părea uluită că se află acolo. Așa cum va remarca cu ironie Bourrienne, oamenii care o alcătuiau „contribuiseră cel mai mult la distrugerea cultului în Franța și, petrecîndu-și viața prin tabere militare, intrau în bisericile din Italia mai curînd pentru a lua tablouri decît pentru a asculta slujba".

A doua zi, Bonaparte vrea să știe cum i s-a părut lui Augereau ceremonia.

— Foarte frumoasă — răspunde generalul — ; n-au lipsit decît un milion de oameni care și-au dat viața ca să distrugă ceea ce noi restabilim.

Aceste cuvinte îl supără pe Bonaparte, cu atît mai mult cu cît își ia foarte în serios rolul de protector al bisericii. Cînd, ceva mai tîrziu, Cazeneuve, „arhiepiscop de Sante Domingo", îi cere să-i comunice în ce zi „va putea să-i depună jurămîntul de credință", primul consul scrie pe marginea scrisorii : „Să fie trimisă înapoi cetățeanului Portalis cu întrebarea de ce își ia titlul de arhiepiscop, iar dacă este, cine l-a numit".

Germanul Bülow scrie pe bună dreptate : „Papa nu mai este acum decît ceea ce a fost pe timpul lui Carol cel Mare — un instrument în mîna împăratului. El este episcopul Romei, dispunînd de venituri importante, dar puterea sa este mult redusă, dacă nu chiar nulă".

Bonaparte își permite chiar luxul de a pune din nou sub protecția Franței Sfîntul Mormînt, pe toți creștinii din Siria și bisericile din Constantinopol. Îi trimite „sanctității-sale" două vase — „Colibri" și „Speedy" : „Veți face să fie botezate — îi ordonă el lui Decrès — unul cu numele de «Sfîntul Petru», iar celălalt cu numele de «Sfîntul Paul». Veți pune să se scrie cu litere de aur pe pupa fiecăruia dintre ele : *Dăruit de către primul consul Bonaparte papei Pius al VII-lea*".

În același an 1802 izbucnește un scandal cu prilejul înmormîntării unei tinere balerine de la Operă, domni-

șoara Chameroy. Preotul de la Saint-Roch nu admite aducerea în biserica lui a rămășițelor pămîntești ale unei femei „care prin profesiunea sa — spune el — era excomunicată"

Imediat Bonaparte îi scrie lui Portalis :

„Preotul de la Saint-Roch, cetățene ministru, s-a comportat foarte prost atît din punct de vedere religios cît și politic. Dați dispoziții prin arhiepiscopul Parisului ca acest preot să fie trimis pentru două sau trei luni la seminar și să se ia măsuri pentru ca asemenea scene să nu se mai repete în viitor. Nu vă va fi greu să faceți să se înțeleagă că, dacă toți artiștii teatrelor din Paris ar deveni protestanți, acest lucru ar fi dăunător pentru biserică și că prejudecata aceasta, care, de altfel, a existat pe vremuri, este pe cît de nedreaptă pe atît de absurdă".

El disprețuia spiritul mărginit al unora din membrii clerului.

După ce a citit observațiile pe care regele Etruriei a simțit nevoia să le trimită „prietenului său primul consul", le trimite Arhivelor, însoțite de această apostilă scrisă de mîna sa : „Bun de păstrat ca un monument al prostiei regilor cînd se dau pe mîna preoților".

Talleyrand va recunoaște : „În 1802, cînd Napoleon a restabilit religia în Franța, el a făcut nu numai un act de dreptate, ci a dovedit în același timp și o mare abilitate... Napoleon care a încheiat Concordatul este un Napoleon cu adevărat mare, luminat, călăuzit de geniul său".

Geniul lui Bonaparte nu s-a manifestat numai în chestiunile religioase. Codul civil rămîne una din manifestările cele mai evidente ale geniului său. Napoleon va dispărea, imperiul său se va prăbuși, dar gîndirea sa va continua să cîrmuiască popoarele.

La înapoierea sa de la Marengo, Cambacérès i-a expus proiectele de legi pe care le redactase și care odinioară fuseseră dezbătute în fața Convenției. Bonaparte l-a felicitat :

— Am citit. Am găsit în ele un spirit analitic de care am fost satisfăcut... Dumneavoastră ați elaborat mai multe

coduri ; nu credeți că ar fi util să le refaceți și să prezentați Corpului legislativ un proiect care să fie la înălțimea ideilor secolului și demn de guvern ?

Justiția n-ar fi decît un cuvînt fără sens dacă Consulatul nu i-ar da o armă, adică legi. O comisie, însuflețită de Bonaparte și condusă de Cambacérès, începe o muncă uriașă, în urma căreia va rezulta într-o zi Codul civil, care va deveni Codul Napoleon.

„Încă de la prima reuniune — relatează Cambacérès —, Bonaparte își expune în termeni preciși punctul de vedere asupra necesității de a conferi mai multă putere autorității părintești, a utilității revizuirii legii divorțurilor, a liberei disponibilități a bunurilor, asupra adopțiunii... Cum tot ce spunea el era foarte just, nu m-am putut abține să nu-l aplaud".

El conducea ședințele de mai multe ori pe săptămînă. B. de Molleville, fost ministru al lui Ludovic al XVI-lea, ascultînd discursurile primului consul, ne mărturisește stupefacția sa : „De unde naiba a învățat toate astea ? — se întreabă el. În timp ce se discută articolul din cod privind supunerea datorată de soție soțului ei, Bonaparte precizează :

— Acest cuvînt este potrivit mai ales pentru Paris, unde femeile se cred îndreptățite să facă tot ceea ce vor. Nu spun că aceasta va avea efect asupra tuturora, dar va avea asupra unora dintre ele.

Și cum poate fi constrînsă o femeie care și-a părăsit domiciliul conjugal să revină ?

— Mai întîi — propune seriosul și savantul Merlin — va fi somată.

— Cum ! — intervine primul consul —, dar noi nu glumim aici. Discutăm serios.

— Eu nu glumesc de fel.

— Nu glumiți ! Dar s-o omorîm e prea de tot ! [1]

Toți izbucnesc în rîs. Bonaparte, autorul acestui calambur involuntar, ia parte la veselia generală. „Fu o asemenea veselie — ne istorisește Réal —, încît a trebuit să se amîne discuțiile pentru a doua zi".

[1] Joc de cuvinte în limba franceză : Merlin a spus *„on la sommera"* („va fi somată"), iar Bonaparte a înțeles *„on l'assommera"* („va fi omorîtă în bătaie"). — *Nota trad.*

Şedinţele Consiliului de stat îl pasionau încă şi mai mult. Se ducea la ele înconjurat de un anumit ceremonial. Jos, în faţa scării de la Tuilerii, un toboşar îi anunţa sosirea. Intra urmat de un aghiotant ; mai tîrziu avea să fie precedat de un şambelan. Aşezîndu-se într-un fotoliu, ale cărui braţe erau crestate de loviturile de briceag pe care i le dădea în cursul dezbaterilor, îşi punea la îndemînă tabachera cu tutun. De altfel, priza des, şi şambelanul de serviciu trebuia să i pună mereu la îndemînă o tabacheră plină.

Şedinţa începea de îndată ce uşile erau închise cu zăvorul. Dacă, din nefericire, un consilier nu-şi deschidea destul de discret tabachera, Napoleon i-o confisca prin aprod. Dispunea să i se aducă tabachera cu pricina, apoi, după ce trăgea din ea două sau trei prize, o azvîrlea în sertarul său. De acolo nu mai ieşea niciodată. În consecinţă, consilierii îşi procurau „tabachere de consiliu", mici cutiuţe de carton, care nu valorau mai mult de cincisprezece pînă la douăzeci de sous !...

Asculta cu răbdare şi atenţie, punea întrebări concise, nu roşea cîtuşi de puţin dacă trebuia să mărturisească că nu cunoaşte nimic despre anumite probleme. Îşi înmulţea atunci întrebările, cerînd să i se precizeze sensul exact şi definiţia cuvîntului pe care nu-l cunoştea. Începeau apoi discuţiile, obiecţiile şi combaterea cu motive întemeiate. Discuţia rămînea deschisă. Pe atunci admitea încă dezbaterile, ceea ce nu avea să mai suporte cîţiva ani mai tîrziu. Iar miniştrii sau consilierii de stat reuşeau încă la începuturile Consulatului, să-şi impună felul lor de a vedea.

„Din faptul că primul consul prezida întotdeauna Consiliul de stat — relatează contele de Plancy —, unele persoane au vrut să deducă că această adunare era servilă şi i se supunea cu totul. Dimpotrivă, pot să afirm că cei care o alcătuiau, cei mai luminaţi oameni ai Franţei, aparţinînd tuturor domeniilor de specialitate, deliberau în deplină libertate, că nimeni nu punea vreodată piedici discuţiilor lor. Pe Bonaparte îl interesa mai mult să profite de cunoştinţele lor decît să acorde atenţie părerilor lor politice".

Era auzit uneori luîndu-l la sigur pe cîte un consilier :

— Dumneavoastră, care sînteți iacobin, expuneți-ne opinia dumneavoastră !

Apoi se întorcea către un alt membru al consiliului .

— Şi dumneavoastră, care sînteți regalist, spuneți-ne care este părerea dumneavoastră.

Ştia să lase adormit instinctul său de dominație, rămînînd deosebit de calm și „ducînd pînă la exces răbdarea de a asculta tot ce se spunea" :

— Sînt cînd vulpe, cînd leu. Întregul secret al guvernării constă în a ști cînd trebuie să fii una și cînd celălalt.

Uneori ședința se împotmolea : Napoleon sau cădea într-o reverie adîncă, sau se lansa în divagații politice pasionante, străine de subiect. Discuția odată terminată, își spunea părerea pe larg, vorbind „fără prea multă legătură între idei, foarte incorect, folosind mereu aceleași întorsături de frază", ne spune ducele de Broglie, un regalist care nu-l iubea de loc. Este sigur că spunea ***insulele Filipice*** în loc de Filipine, ***secțiune*** în loc de sesiune, ***punct fulminant*** în loc de punct culminant, ***rente voiajere*** în loc de rente viagere...

În fiecare zi reușea să întrunească mai multe consilii, în cadrul cărora se discutau toate chestiunile de administrație, finanțe sau jurisprudență. Adeseori, unele ședințe se prelungeau pînă la orele cinci dimineața, căci refuza să abandoneze o problemă fără a-și fi făcut o părere temeinică asupra ei. Unora dintre consilieri sau miniștri le venea foarte greu să se deprindă cu acest ritm infernal.

— Sînteți puțin cam leneș — spuse el unuia dintre ei —, dar trebuie să vă grăbiți. Toată lumea e cu ochii pe noi ; ne învinuiește că nu sîntem destul de operativi.

Şi adăugă :

— Sînt de acord că trebuie să descurcăm niște ițe foarte încîlcite, dar trebuie să acționăm, trebuie să acționăm !

Cîteodată, după deliberări care țineau mai multe ore, se întîmpla ca unii consilieri, extenuați, să ațipească — pentru scurt timp însă, căci erau curînd treziți de bruftuielile primului consul :

— Haideţi, cetăţeni, puneţi-vă în mişcare — le spunea el. — Nu sînt decît orele două ! Trebuie să vă cîştigaţie banii pe care vi-i dă Franţa !

Uneori însă chiar şi el, după o noapte întreagă de muncă, adormea în plin consiliu. De altfel, nu făcea nimic pentru a se ţine treaz. După cum spunea Thibaudeau, „somnul nu asculta de comanda sa". În asemenea situaţie, membrii consiliului se retrăgeau fără zgomot.

Atunci cînd totul se va prăbuşi, cînd nu va mai fi decît un prizonier ţintuit pe stînca sa, el va putea să spună :

— Gloria mea nu constă în faptul că am cîştigat patruzeci de bătălii... Ceea ce nimic nu va putea şterge, ceea ce va trăi veşnic este Codul meu civil, sînt procesele-verbale ale Consiliului de stat.

19

AL DOILEA PAS SPRE MONARHIE

O POLITICĂ BUNĂ ESTE
SĂ FACI POPOARELE SĂ CREADĂ
CĂ SÎNT LIBERE

Napoleon

Înainte de a-l urmări în marșul său spre tron, să-l privim cum se comportă atunci cînd ambiția nu-i călăuzește cea mai mare parte a pașilor săi. Să-l vedem trăind alături de prietenii lui, căci a avut prieteni, orice s-ar spune...

Într-o zi, după obiceiul lui, se apucă să-l ciupească afectuos pe Junot de ureche... Apoi trage și de o șuviță din părul ondulat al viitorului duce d'Abrantès. Fostul sergent la Tempête (Furtuna) nu-și poate reține o mișcare : în locul acela a fost cîndva rănit.

— Ah ! Ți-am pricinuit o durere, strigă consulul.

„Și, punîndu-și mîna sa mică pe pletele blonde ale lui Junot — cum îi va povesti acesta Laurei —, le mîngîia, de parcă ar fi vrut să aline durerea unui copil". Apoi îl întrebă :

— Junot, îți amintești de ziua aceea cînd ne aflam în palatul Serbelloni din Milano, după ce tocmai fuseseși rănit în acest loc ? Te-am tras de păr și mi-am retras mîna

plină de sînge ? Da, îți mărturisesc că în clipa aceea am simțit că există în noi o slăbiciune inerentă naturii noastre umane, slăbiciune pe care femeile o au în măsură mai mare și într-un mod mai delicat... În ziua aceea am înțeles că se poate leșina. Dragul meu, n-am uitat timpurile acelea ; le-am păstrat în amintire și de atunci numele lui Junot nu se va asocia niciodată în mintea mea nici măcar cu o urmă de perfidie. Firea ta e iute, prea iute, dar ești un băiat cinstit și curajos, tu, Lannes, Marmont, Duroc, Berthier, Bessières...

La fiecare nume pe care-l rostește ia cîte o priză de tutun, făcînd pași mari prin încăpere.

— Fiul meu Eugen... Da, iată inimi care mă iubesc. Pot să contez pe ele. Lemarois ? Și el este devotat. Și sărmanul Rapp ; nu este de mult lîngă mine și, totuși, mă iubește, într-atîta încît e gata să mă bruftuluiască. Uneori mă dojenește.

Și zîmbește cu acel surîs grav, remarcă un martor, „surîs de o infinită blîndețe“, care răscumpără atîtea lucruri. În asemenea împrejurări pare un alt om.

Junot se căsătorește cu micuța Laura Permon, aceeași „mică elevă de pension“ care altădată își bătea joc de „motanul încălțat“. Bonaparte a cerut ca tînăra doamnă Junot să-i fie prezentată : „Am sosit, așadar, la Tuileries foarte tulburată — povestește ea — ; ușa batantă de la apartamentul doamnei Bonaparte s-a deschis și cineva a coborît grăbit. Domnul de Beauharnais mi-a dat mîna și am intrat, în sfîrșit, în salonul cel mare, mobilat în galben. Încăperea era luminată doar de două grupuri de lumînări așezate pe cămin, înconjurate de un văl pentru a le atenua lumina“. În dreapta și în stînga căminului ședeau doamna Bonaparte, ocupînd locul cuvenit atunci „stăpînei unei case burgheze“, și fiica sa, drăguța și blînda Hortensia. În ceea ce-l privește pe primul consul, acesta, stînd în picioare în fața căminului cu mîinile la spate, se legăna, după cum îi era obiceiul, privind scrutător pe cea care intrase. „Ochii săi erau ațintiți asupra mea și i-am văzut cercetîndu-mi fiecare mișcare cu o vie atenție, ceea ce nu mă ajuta de loc să mă liniștesc...“

Din fericire, Josefina, lăsînd din mînă gherghetul la care lucra, s-a ridicat și a venit în întîmpinarea tinerei femei. Pentru a o face să se simtă în largul ei, i-a luat

mîinile și a sărutat-o, asigurînd-o că poate conta pe prietenia ei.

— Sînt de prea mult timp prietena lui Junot — o asigură ea —, pentru ca soția lui să nu găsească la mine aceleași sentimente, mai ales cînd este așa cum și-a dorit-o.

— Oh! oh ! Josefina — o întrerupe Bonaparte —, ce pripită ești ! Știi tu dacă acest drăcușor merită să fie iubit ? Ei bine, dom'șoară Lulu — vedeți că nu uit numele vechilor mele prietene —, oare nu aveți vreo vorbă bună pentru mine ?

— Generale — răspunde cu modestie Laura Junot, lăsînd ochii în jos —, nu se cuvine să vorbesc eu prima...

„Încruntarea sprîncenelor lui — continuă ea — ar fi rămas neobservată de oricine afară de mine, care cunoșteam chipul acesta de multă vreme". Însă aproape imediat, primul consul s-a stăpînit :

— Bună, foarte bună ripostă — spuse el surîzînd. — Oh ! leit capul mamei !... Apropo, cum se mai simte doamna Permon ?

— Prost, generale, este foarte bolnavă. De doi ani sănătatea ei este destul de serios zdruncinată, ceea ce ne îngrijorează profund.

— Ah ! într-adevăr, chiar așa stau lucrurile ? Îmi pare rău, foarte rău... Vă rog să-i transmiteți toate cele bune din partea mea. Este o fire nedisciplinată, o minte diabolică ! Dar are inimă bună și un suflet generos.

Mai tîrziu, cînd tînăra femeie se pregătea să-și ia rămas bun. Napoleon a adăugat :

— Sper, doamnă Junot, că ne vom vedea des. Dorința mea este să strîng în jurul meu o familie numeroasă, formată din generalii mei și tinerele lor soții. Ele vor fi prietenele soției mele și ale Hortensiei, așa cum soții lor sînt prietenii mei. Vă convine ? Vă previn că veți avea poate dezamăgiri dacă credeți că veți găsi aici pe toți prietenii dumneavoastră din cartierul Saint-Germain. Nu-i iubesc. Sînt dușmanii mei și mi-o dovedesc din plin, căci mă defăimează. În afară de aceasta, spuneți-le, deoarece mama dumneavoastră trăiește în mijlocul lor, spuneți-le, că nu mă tem de ei. Nu mă tem de ei mai mult decît de alții.

Vrem să-l vedem și mai relaxat ? S-o urmărim atunci din nou pe doamna Junot, căreia Josefina îi „dă în cărți"

pentru a afla de ce sex va fi copilul pe care viitoarea ducesă d'Abrantès îl va aduce pe lume :

— Va fi fată, prezice ea.

— Sau băiat — intervine prompt primul consul, care tocmai atunci intră în salon și care își bătea întotdeauna joc de cărțile soției sale. — Este sigur că doamna Junot va naște un băiat sau o fată. Şi dacă aş fi în locul tău, Josefina, nu mi-aș compromite reputaţia de vrăjitoare prezicînd ceva drept sigur.

— Va naște o fată — repetă Josefina. — Ei bine, Bonaparte, vrei să facem pariu ?

— Nu pariez niciodată — răspunde primul consul. — Dacă ești sigur de lucrul pentru care pariezi, înseamnă că ești incorect, iar dacă lucrul este îndoielnic, ești tot atît de nebun ca acela care se duce să-și piardă banii la joc.

— Pariază pe bomboane.

— Şi tu, ce ai să-mi dai ?

— Am să-ţi brodez un covoraș, ca să-l pui sub picioare, în biroul tău.

— Ah ! așa merită să stăm de vorbă ! Cel puțin asta va servi la ceva. Ei bine, pariez că doamna Junot va naște un băiat. Vezi — a spus privind-o pe Laura — să nu mă faci să pierd !

Apoi, izbucni în rîs :

— Dacă ai face un băiat și o fată, cum ar rămîne cu pariul ? „De fapt, se putea crede că se va intîmpla așa ceva, pentru că eram enormă — arată tînăra femeie.

— Ei bine, generale, știți ce ar trebui făcut în acest caz ? Să-mi dați mie ambele pariuri.

Ideea de a naște un băiat și o fată le-a părut tuturor atît de hazlie, încît rîsul m-a cuprins pînă și pe mine".

Laura a avut numai o fată, a cărei nașă a fost Josefina.

*

* *

Vara, la sfîrșitul fiecărei decade, Bonaparte se ducea la fermecătorul Malmaison, pe care Josefina îl cumpărase în timpul campaniei din Egipt. Perechea consulară își petrecea acolo „weekend-urile" Consulatului asemenea unor castelani burghezi care își primesc prietenii.

Pentru el însă, obligațiile de prim consul rămîneau

totdeauna pe primul plan. De la orele cinci sau șase dimineața își părăsea camera, care era în aceeași măsură și a Josefinei — aici va muri ea într-o zi —, o cameră ornamentată atunci cu o friză pompeiană înfățișînd amorași care se joacă. O lăsa singură pe Josefina sub marele baldachin al patului.

— Pentru a fi fericită căsnicia — spune el —, se cere un schimb permanent de transpirație.

Pe insula Sf. Elena își va reaminti despre importanța pe care creola o atribuia patului comun.

— O femeie care vrea să exercite influență asupra soțului ei trebuie totdeauna să împartă patul cu el.

Într-o zi, totuși, părăsește camera conjugală de la Malmaison pentru a se instala în celălalt capăt al castelului, exact deasupra bibliotecii sale, aflată în pavilionul din colț, din partea de sud. Decorul acestei biblioteci nu s-a schimbat. Îți vine să crezi că primul consul va intra imediat și se va instala în spatele marelui său birou. Deși găsise „că încăperea semăna cu sacristia unei biserici, a fost nevoit să admită că era greu să obții mai mult dintr-un spațiu atît de puțin corespunzător". De fapt, prin încăpere trecea coșul bucătăriilor și, pentru a-l ascunde, ebenistul Jacob „a dovedit o rară pricepere".

Aici lucra împreună cu secretarul său. Ședințele cu consulii, cu consilierii sau cu miniștrii veniți de la Paris se desfășurau în încăperea alăturată, tapisată în întregime cu pînză de doc vărgată în albastru și alb și decorată cu trofee de război. Uneori își atrăgea vizitatorul spre parc, trecînd un podeț aruncat peste șanțurile cu apă. Vara i se întîmpla să lucreze pe acest podeț, apărat de vînt cu niște foi de cort. Cînd se plimba prin parc, străbătîndu-l de-a curmezișul, puțin încovoiat, cu mîinile încrucișate la spate, după cum arată un martor, „făcea frecvent o mișcare involuntară cu umărul drept, pe care-l ridica puțin, și totodată își mișca gura de la stînga la dreapta. Dacă nu s-ar ști că aceste două mișcări musculare nu erau decît un tic dobîndit prin obișnuință, ar putea fi luate drept convulsive. Cînd se plimba cu cineva care-i era familiar, obișnuia să-l ia de braț și să se sprijine de el".

Și iată o imagine neașteptată, redată de Laura d'Abrantès :

„Cînd vremea era frumoasă și era bine dispus, dacă se mai putea sustrage cîteva minute de la munca sa cotidiană, care-l consuma, juca cu noi bar. Trișa ca la cărți. Trîntea pe ceilalți, se năpustea peste noi fără să strige *bar!* Erau înșelătorii care stîrneau rîsete de voie bună. În asemenea ocazii, Napoleon își lepăda haina și alerga ca un iepure sau, mai degrabă, ca gazela pe care o asmuțea să fugă după noi, dîndu-i să mănînce tot tutunul din tabacheră; blestematul de animal ne sfîșia rochiile și destul de des și picioarele".

Pe vreme frumoasă, cina era servită în parc, masa întinzîndu-se în fața castelului, la stînga peluzei, „puțin înaintea aleii din dreapta".

Nimic nu poate înlocui relatările martorilor, ca aceea a lui Isabey, pictorul Josefinei, al Mariei-Antoaneta și mai tîrziu, la vîrsta de nouăzeci de ani, al împărătesei Eugenia. Isabey era invitat uneori la Malmaison: „Văd încă, parcă ar fi acum, un dejun cîmpenesc, care ne-a fost servit sub umbrarele frumoase ale parcului, într-o dimineață de primăvară. Domnea o atmosferă veselă; se puneau la cale jocuri distractive care erau pe atunci la modă în înalta societate... Acelea erau cu adevărat zilele strălucitoare de la Malmaison, care încă nu fusese abandonat pentru Tuilerii și Saint-Cloud. Ce zarvă era pe drum! Ce șuvoi de vizitatori, încrucișîndu-se unii cu alții de dimineață pînă seara! Încă de la zece dimineața soseau miniștrii; la opt dădeau raportul prefecții; după dejun, consilierii de stat, pe urmă consulii; seara, ambasadorii și societatea personală a primului consul: doamnele Leclerc, Bacciochi, generalii și coloneii Lannes, Duroc, Junot, Bessières, Rapp, Lavalette". Şi aproape toate femeile de la Malmaison erau drăguțe!

Cînd ploua sau iarna, se adunau în salon. Uneori, cei din tînăra generație pregăteau o comedie ori dansau. Salonul îmbrăcat în lambriuri de acaju — „înrămări în catifea" — a fost decorat după dorința lui Bonaparte. La dreapta căminului se puteau vedea tablourile *Odin primind în Walhalla pe luptătorii căzuți pentru patrie*, iar la stînga *Ossian evocînd fantomele, în sunetele harpei, pe malurile Lorei*, pictate de cetățenii Girodet și Gérard. Ossian, care era drag inimii primului consul!

„Se evita — ne mai spune Isabey — abordarea chestiunilor politice, dar fiecare se străduia să citească pe chipul primului consul dacă lucrurile mergeau cum dorea el“.

Într-o seară, prietenii intimi se găseau în sala de biliard, cînd aghiotantul Lacuée sosește cu depeșe de la Bruxelles. Nu poate fi primit de Bonaparte, care se închisese cu Bourrienne. În cele din urmă, secretarul iese din birou și spune repede în trecere :

— Feriți-vă ! Primul consul nu este în toane bune !...

— Ce are ? Spuneți, vă implor !

— A aflat acum de moartea lui Pavel I...

Toți s-au așezat la masă, dar nimeni nu căuta să înceapă conversația. Domnea o tăcere apăsătoare. Lacuée nu îndrăznea nici măcar să mănînce și nu dorea decît un singur lucru : să se facă uitat. Dar se întîmplă tocmai lucrul de care se temea :

— Apropo, Locuée — i se adresează consulul —, veniți de la Bruxelles.

— Da, domnule general.

— Cîte... femei frumoase sînt acolo ?

— Trei sute șaizeci și cinci, răspunde cu îndrăzneală intrepidul aghiotant, fericit de întorsătura pe care o lua interogatoriul.

Această întîmplare face să se destindă puțin nervii comesenilor, dar consulul se gîndește tot timpul la asasinarea țarului ; el redevine îngrijorat și dus pe gînduri. Ceva mai tîrziu, Isabey îi vorbește doamnei Narîșkin despre efectul straniu pe care l-a produs asupra lui Bonaparte moartea lui Pavel I :

— Să nu vă surprindă — îi explică ea — ; știa că bustul lui se afla în palatul Ermitage și că, de fiecare dată cînd împăratul Pavel trecea prin fața lui, își scotea pălăria, repetînd : „Să-l salutăm pe cel mai mare general al timpurilor noastre !“

La Malmaison se pare că a fost tulburat de micuța Laura Junot, al cărei soț a trebuit să rămînă la Paris, în timp ce Josefina era și ea absentă... „Într-o dimineață — scrie Laura — dormeam adînc. Deodată sînt trezită de o lovitură foarte puternică ce răsună în apropierea mea și

imediat îl zăresc pe primul consul lîngă patul meu ! Crezînd că visez, m-am frecat la ochi. El a izbucnit în rîs :

— Sînt chiar eu — a spus el. — De ce această înfățișare mirată ?

A fost suficientă o clipă ca să mă trezesc complet. Drept răspuns, am întins, surîzînd, mîna spre fereastră, pe care căldura prea mare mă făcuse s-o las deschisă. Cerul era încă de un albastru intens, ca după prima oră a zorilor. După verdele întunecat al arborilor se vedea că soarele abia răsărise. Mi-am luat ceasul : nu era încă ora cinci".

— Într-adevăr — spuse el cînd tînăra femeie i l-a întins —, nu este decît atîta ? Cu atît mai bine, o să stăm de vorbă.

Bonaparte s-a instalat într-un fotoliu la picioarele patului Laurei. Ținea în mînă „un pachet enorm de scrisori", pe care se putea citi : *primului consul ; lui însuși ; numai lui personal.* „Formule secrete și de siguranță pentru solicitator", care le folosea „cu succes", ne mai spune doamna Junot. Bonaparte își făcea o datorie din a deschide personal scrisorile a căror adresă era astfel formulată. Laura se miră, totuși, văzînd cum primul consul se ocupă de o asemenea treabă. N-ar putea să o încredințeze unei persoane de încredere ?

— Mai tîrziu poate — o lămurește Bonaparte. — Deocamdată este imposibil. Trebuie să răspund tuturor. Acum cînd începem să reintroducem ordinea, nu pot să trec cu vederea vreo nevoie, vreo plîngere.

— Dar — observă Laura, arătînd un plic cu un scris destul de neîndemînatic — poate că această scrisoare nu conține decît o chestiune care ar putea să vă fie adusă la cunoștință prin intermediul unui secretar ?

— Ei, bine tocmai această scrisoare este o dovadă că procedez bine cînd le deschid personal. Poftim, citește-o.

Era vorba de o cerere de ajutor adresată de o văduvă a unui soldat lipsită de mijloace de existență și al cărei fiu căzuse în campania din Egipt. Ea a mai trimis peste zece scrisori ministrului de război și primului consul, „precum și domnului secretar al primului consul, fără a primi însă vreun răspuns".

— Acum îți dai seama — continuă Napoleon — că este necesar să văd eu însumi tot ce mi se scrie cu o mențiune specială ?

„Şi s-a ridicat ca să ia de pe masă o pană ; a făcut un fel de semn, stabilit probabil între Bourrienne şi el, pe scrisoarea acelei mame şi văduve de soldat şi a revenit să se aşeze, de parcă ar fi fost în cabinetul său. Dumnezeu să mă ierte — adaugă viitoarea ducesă d'Abrantès —, dar cred că lui i se părea că se află într-adevăr acolo..."

— Ah ! iată aici o cursă — exclamă el, scoţînd din pachet trei sau patru plicuri cu un scris elegant şi mirosind „a parfum de trandafiri atît de tare, încît nu i se putea rezista". După ce citeşte prima scrisoare, Bonaparte izbucneşte în rîs :

— Este o declaraţie — îi spune Laurei —, dar nu de război, ci de dragoste. O doamnă frumoasă care mă iubeşte, spune ea, din ziua cînd m-a văzut prezentînd Directoratului tratatul de pace de la Campo-Formio. Dacă vreau s-o văd, n-am decît să dau ordin santinelei de la grila dinspre Bougival să lase să treacă o femeie îmbrăcată în alb care va spune : *Napoleon*. Şi asta — adaugă el privind data scrisorii —, pe cuvîntul meu, încă din seara aceasta !

— Dumnezeule N-o să faceţi o asemenea imprudenţă.

— Şi ce-ţi pasă dacă mă duc la grila dinspre Bougival ? — răspunde Bonaparte privind-o pe Laura în ochi. — Ce poate să mi se întîmple.

— Ce-mi pasă ? Ce poate să vi se întîmple ? Dar, generale, iată nişte întrebări ciudate. Cum de nu vedeţi că această femeie este o ticăloasă, cumpărată, poate, de către duşmanii dumneavoastră ? Dar cursa însăşi este prea grosolană. Oricum, poate fi primejdios ! Şi, după toate acestea, mă mai întrebaţi ce-mi pasă de imprudenţa dumneavoastră ?

— Am spus-o aşa, în glumă — continuă Bonaparte rîzînd. — Crezi că sînt atît de naiv, atît de prost încît să muşc dintr-o asemenea momeală ? Închipuieşte-ţi că primesc zilnic scrisori de acest fel, prin care mi se fixează întîlniri cînd aici, cînd la Tuilerii, cînd la Luxembourg ; dar singurul răspuns pe care-l dau acestor frumoase misive, singurul pe care-l merită, este acesta.

Şi, îndreptîndu-se din nou spre masă, a scris cîteva cuvinte. Trimitea scrisoarea ministrului poliţiei.

— Drace ! — exclamă deodată primul consul, auzind pendula. — E șase ! Adio, doamnă Junot.

Își strînse în grabă hîrtiile împrăștiate pe pat, ciupi — prin cuvertură — piciorul Laurei, îi zîmbi tinerei femei „cu acel farmec care-i lumina chipul“ și plecă „cîntînd fals și strident“ melodia sa preferată :

Nu, nu, e cu neputință
Să ai un copil mai drăguț.
Unul mai drăguț ? Ah ! dacă într-adevăr...

„Este interesant — arată în încheiere Laura Junot — faptul că, de cînd a cîntat pentru prima oară această melodie, el a cîntat «îi cu neputință» [1]. Junot, care l-a auzit cîntînd astfel la Toulon, n-a reușit niciodată să-l determine să se lase de această obișnuință. De altfel, nu cînta melodia aceasta decît cînd era foarte bine dispus“.

A doua zi dimineață, aceeași bună dispoziție : Laura este din nou trezită de primul consul. Ca și în ajun, intră în cameră cu un pachet de scrisori și de ziare în mînă. Nici măcar nu se scuză că a trezit-o cu trei ore mai devreme decît se scula ea și o întreabă :

— De ce dormi cu fereastra deschisă ? Este riscant pentru femeile care au, ca dumneata, dinții ca perlele. Nu trebuie să te expui primejdiei de a-ți pierde dinții. Seamănă cu cei ai mamei dumitale, adevărate mici perle.

„Și începu să citească ziarele, făcînd însemnări cu unghia în dreptul mai multor rînduri. Uneori ridica din umeri și mormăia cîte un cuvînt sau două, pe care nu le înțelegeam...“

Jocul — periculos — a încetat într-o dimineață cînd Bonaparte l-a găsit pe Junot culcat lîngă soția lui și cînd Laura a reușit să-l facă pe primul consul să înțeleagă cît de mult puteau s-o compromită vizitele lui matinale...

Să revenim însă la suveran Nu era deja ?

La 6 mai 1802, Chabot urcă la tribună !

[1] În limba franceză : *Z'il est impossible*, în loc de *il est impossible*. — *Nota trad.*

— Senatul — declară el — este invitat să dea consulilor o dovadă a recunoştinţei naţionale.

Era vorba să se imprime regimului care luase naştere în brumar anul VIII un caracter mai definitiv. Singur Carnot refuză :

— Ştiu că-mi semnez proscrierea...

Cineva îi face următoarea epigramă :

Dumneavoastră spuneţi da, eu zic nu :
Părerea mea se deosebeşte de a voastră.
Îmi semnez deci proscrierea ;
Ei şi ? Am mai semnat atîtea altele !

Se hotărăşte, totuşi, să se prelungească puterea primului consul pe o perioadă de zece ani. Bonaparte, care sperase mai mult, mulţumeşte delegaţiei Tribunatului doar prin cîteva fraze banale. Consiliului însă îi dă următorul avertisment :

— S-a distrus totul, acum este vorba să reconstruim. Există un guvern al puterilor, dar ce este tot restul naţiunii ? Grăunţe de nisip... Sîntem împrăştiaţi, fără sistem, fără coeziune, străini unii de alţii. Atîta timp cît voi fi la conducere, îmi voi asuma răspunderea pentru soarta republicii, dar trebuie să ne gîndim la viitor. Credeţi că republica este definitiv făurită ? Vă înşelaţi amarnic. Ne stă în putere să o înfăptuim, însă nu o avem şi nu o vom avea dacă nu vom arunca pe pămîntul Franţei cîteva blocuri de granit.

Senatul părea că nu înţelege sau, poate, senatorilor le era frică să nu fie striviţi de „blocul de granit". În consecinţă, la 8 mai 1802 se mulţumesc să ratifice votul Tribunatului. Consulul primeşte ştirea decepţionat. Iar Fouché, care ştie ce doreşte Bonaparte, consemnează în raportul poliţiei cu privire la noua lege : „Nu găsim în ea nici o garanţie pentru consolidarea republicii. Ar fi fost de dorit ca primul consul să fie numit pe viaţă, cu dreptul de a-şi desemna succesorul".

Într-adevăr, Bonaparte găseşte darul insuficient : ambiţia lui era să-şi păstreze puterea pînă la sfîrşitul vieţii, şi în acest scop pretindea să fie consultat poporul. Aşadar, la 10 mai Consiliul de stat prezintă primului consul textul celor două întrebări care urmează a fi puse poporului fran-

cez : „1. Să rămînă Napoleon Bonaparte consul pe viață ? 2. Să aibă dreptul de a-și desemna succesorul ?"

În fapt, aceasta însemna revenirea la monarhie, crearea unei noi dinastii. Cuvîntul „succesor" era scris negru pe alb și de acum înainte Napoleon nu mai putea spune :

— Moștenitorul meu este poporul francez.

Pentru clan, deoarece consulul pe viață nu avea copii, succesorul nu putea fi decît unul din fiii lui Charles Bonaparte. Joseph, fiind cel mai vîrstnic, considera că succesiunea îi revine de drept, ca și cum viitoarea „doamnă Mamă" și defunctul „domn Tată" ar fi domnit cîndva!

Napoleon însă prefera să-și făurească el însuși prima verigă a dinastiei sale. La această dorință a lui, Josefina îi răspunde că în ceea ce o privește și-a dovedit capacitatea — Hortensia și Eugen stau mărturie — și că, prin urmare, sterilitatea menajului nu i se datorează ei, ci soțului ei. Bonaparte refuză să admită acest lucru. Curînd începe să circule zvonul că Napoleon avea s-o repudieze pe Josefina și să se căsătorească cu o prințesă germană sau cu o infantă spaniolă... Eventualul divorț a apărut în anul următor atît de probabil, încît noul Cod civil menținu pentru toți cetățenii dreptul de a-și anula căsătoria. Unii membri ai Tribunatului s-au arătat mîhniți văzînd că se menține „o dispoziție atît de rușinoasă", iar Carion de Nisas, vărul lui Cambacérès, îndrăznește să-i vorbească lui Bonaparte deschis, spunîndu-i :

— Știu că eforturile mele vor rămîne fără rezultat, dar cel puțin vor face ca părerea mea să fie cunoscută de întreaga Franță și vor salva Tribunatul de rușinea de a fi aprobat fără să protesteze această lege imorală.

Și el își expune punctul de vedere în termenii următori :

— În afară de aceasta, cunosc motivele care au determinat propunerea divorțului, iar temeiurile importanței care pare să i se acorde nu scapă nici publicului, nici mie ; îndrăznesc însă să spun că pentru aceasta nu era necesar să se lezeze atît de profund moravurile unei întregi națiuni. O hotărîre a Senatului ar fi permis atingerea aceluiași scop și n-ar fi prezentat aceleași inconveniente.

Primul consul a preferat să tacă. Hotărîrea sa era încă departe de a fi fost luată, ceea ce nu avea să-i împiedice pe regaliști să afirme — furia îi făcea să bată cîmpii... — că,

neîndrăznind să divorțeze „din cauza decenței“, consulul voia să se descotorosească de soția sa otrăvind-o !

În acea primăvară a anului 1802, opinia publică socotea că noul ei stăpîn are destul de mult timp înaintea lui pentru a lua o hotărîre. Avea doar treizeci și trei de ani și pacea părea statornicită... *Gazette de France* rezuma în cîteva rînduri ceea ce simțeau cei mai mulți : „De doi ani națiunea franceză nu avea decît o singură teamă, aceea de a se vedea amenințată să cadă din nou în abisul anarhiei, înainte ca mîna care a salvat-o să aibă răgazul necesar pentru a șterge toate urmele îndelungatelor noastre calamități și a închide prăpastia nenorocirilor în care fusesem azvîrliți, în așa fel încît niciodată să nu se mai poată redeschide“.

Noua dinastie trebuia să-și aibă ordinul său. *Moniteur* din 19 mai 1802 publică textul hotărîrii cu privire la înființarea Legiunii de onoare — „cavaleri ai revoluției“, cum vor spune cu ironie regaliștii. „Crearea unui ordin de cavaleri într-o țară în care viața se desfășoară exclusiv în cadrul instituțiilor republicane — va spune, la rîndul ei, ducesa d'Abrantès — a părut la început o monstruozitate într-o republică“.

— Acest Bonaparte scăpat din Egipt — spune doamna de Staël — se crede un faraon !

Dar „faraonul“ este cel care va avea ultimul cuvînt :

— Vor fi doar niște zorzoane care vor măguli vanitatea oamenilor, i-a spus cineva.

— Ei bine — a răspuns el —, cu zorzoane sînt mînați oamenii !

Indiscutabil, se gîndea deja la imperiu și, după 31 mai 1802, unul din agenții secreți ai contelui de Lille afirmă, nu fără temei, că, după ce „a vrut să potolească furtunile înainte de a chibzui asupra drumului ce trebuia urmat“, voia acum „să construiască monarhia pentru el și succesorii săi“. În acest scop — a încheiat informatorul — „ia ca model vechiul regim, atît de discreditat în ultimii zece ani“. Apropierea dintre biserică și stat nu era o dovadă ? Aceste două puteri nu se susțineau între ele sub vechiul regim „printr-o aderare reciproc utilă“ ? Înființarea Legiunii de onoare nu dădea naștere unui soi de aristocrație ? Și din acest punct de vedere, acest ordin național

putea fi considerat drept un sprijin al viitorului regim. În luna următoare, același agent vorbește de „împăratul galilor“ ca de ceva aproape firesc.

Cu toate acestea, fiecare medalie își are reversul ei și tot ceea ce va întreprinde consulul pentru consolidarea puterii sale va fi considerat de iacobini — și nu fără motiv — un atac împotriva „temeliilor libertății“.

La 29 iulie 1802, Senatul face cunoscute rezultatele plebiscitului : „Poporul francez îl numește și Senatul îl proclamă pe Napoleon Bonaparte prim consul pe viață“. Din 3 577 259 din votanți, numai 8 374 de francezi n-au vrut să facă din Bonaparte un fel de rege.

La Paris, 60 395 de alegători au votat *da*. N-au fost decît 60 de opozanți ! Dar Vendeea ? Votul acestui departament regalist era așteptat cu nerăbdare : s-au numărat 17 079 de voturi *da* și 6 *nu* !

Unii alegători și-au însoțit votul lor de urări. Astfel, pensionarii Casei Invalizilor, „care s-au dus în masă la primăria arondismentului X“, au declarat deschis :

— Bonaparte să fie consul pe viață și Dumnezeu să-l ocrotească !

Cît de departe sîntem — și doar în cîteva luni — de poporul suveran... Mulțumind delegației Senatului care venise să-i aducă la cunoștință că a fost proclamat consul pe viață, Napoleon evocă, la rîndul lui, dreptul divin :

— Așadar, mulțumit de a fi fost chemat, prin porunca aceluia de la care emană toate, pentru a aduce pe pămînt dreptatea, ordinea și egalitatea, voi aștepta să sune ultimul ceas fără a regreta și fără a mă îngrijora de opinia generațiilor viitoare.

Prenumele său prestigios a și apărut pe monede, iar ziua de 15 august — ziua de naștere a noului stăpîn — a fost decretată sărbătoare națională.

— Iată al doilea pas către monarhie — poate exclama doamna de Staël. — Mă tem ca omul acesta să nu fie aidoma zeilor lui Homer și ca la a treia acțiune să nu ajungă în Olimp !

Tot atunci Cobenzl îi scrie lui Colloredo : „Unde se va opri oare acest torent, mai rapid și mai distrugător în timp de pace decît în timp de război ?“

Napoleon a și fost ales președinte al Republicii Italiene și, la sfîrșitul aceluiași an, titlul de mediator al Confederației Helvetice îi este adus de către deputații a optsprezece cantoane elvețiene. El binevoiește să primească această nouă sarcină, dar le explică cu condescendență cît de puțin reprezintă țara lor pe tabla de șah europeană:

Dumneavoastră nu puteți pretinde să jucați vreun rol printre puterile europene. Sînteți așezați între Franța, care are o armată de 500 000 de oameni, Austria, care are 300 000, și Prusia, care are 200 000; dumneavoastră ce armată puteți să întrețineți? Ce înseamnă 10 000 de oameni împotriva unor asemenea armate? Dacă ați deținut cîndva un loc între puterile militare, aceasta s-a datorat faptului că Franța era divizată în treizeci de părți și Italia în o sută. Ați putut ține piept ducelui de Burgundia, dar azi Burgundia nu e decît o parte a Franței.

Este tonul lui Ludovic al XIV-lea și el pare absolut firesc. După cum constată și un informator al contelui de Provence, „Bonaparte continuă să domnească cu puteri depline, de care regii noștri nu au făcut uz niciodată".

Chiar și unii regaliști încep să-l admire, găsind că Bonaparte are și părțile lui bune.

— Pe cine dracu am putea pune în locul acestei mici pușlamale? — ar fi exclamat ducele de Laval, un emigrant revenit de puțin timp în țară și exilat, totuși, la patruzeci de leghe de Paris printr-un fel de „lettre de cachet" [1] semnată de „mica pușlama".

Republica este de pe acum o amintire. Un om de-al vechii curți discuta într-o zi cu Lucien Bonaparte și îi vorbea despre Normandia și Languedoc, „cele mai frumoase provincii ale regatului".

— Scuzați-mă, vă rog — i-a spus lui Lucien —, este o veche obișnuință.

— Oh, nu este nevoie să vă scuzați — i-a răspuns cu o butadă fratele primului consul —, e foarte firesc; și eu mă pomenesc uneori vorbind despre republică.

După Bonaparte, care se și considera egalul regilor, așteptînd să devină stăpînul lor, Franța trebuia să-și reia cît mai repede locul în Europa. Și acest loc nu putea fi

[1] Ordin de întemnițare în timpul monarhiei. — *Nota trad.*

decît primul. Întrucît ministrul Republicii Franceze la Stockholm nu a fost invitat la un dineu oferit de familia regală suedeză cu prilejul nașterii prințului moștenitor, dineu la care ambasadorul Angliei, prințul de Gloucester, fusese invitat, primul consul s-a apropiat la Tuileries de reprezentantul Suediei, spunîndu-i cu glas tare, pentru a fi auzit de toți :

— Regele dumneavoastră a uitat că Suedia nu este decît o putere de rangul al treilea ? Este oare nevoie să-l fac să-și aducă aminte și să-i atrag atenția că nu știe să se comporte cu destulă considerație față de reprezentantul unui stat cum este Franța ?

Tonul este și mai ridicat față de prințul de Reuss, care se decide, după zece ani, „să recunoască Republica Franceză". Așa suna, de altfel, primul articol al tratatului, pe marginea căruia Talleyrand nota imperturbabil : „Și Republica Franceză este pe cale de a face cunoștință cu prințul de Reuss".

Se va instala Bonaparte la Versailles ? El considera castelul „un monstru înfricoșător", splendidul palat părea pe atunci tot atît de demodat cum par pentru parizienii de azi vechile intrări ale metroului. Napoleon preferă deci castelul Saint-Cloud, care, fără îndoială, nu era nici el „modern", dar era oricum mai apropiat de proporțiile umane. Acolo își va face primii pași ca suveran și tot acolo l-a văzut compozitorul german republican J. F. Reichardt, îmbrăcat în „mica sa uniformă verde cu manșete roșii brodate, cu vestă destul de lungă din postav albastru, pantaloni de mătase neagră, ciorapi albi de mătase, ținînd în mînă un mic tricorn și cu o sabie scurtă de dragon atîrnîndu-i într-o parte. A început să vorbească cu prima doamnă care se găsea în dreptul lui, făcîndu-i cîteva complimente sau punîndu-i cîteva întrebări care, după cît am putut să aud personal sau am aflat de la alții, se refereau invariabil la clima țării sale, la călătoria și la timpul petrecut la Paris. În tot cursul audienței, surîsul lui a rămas neschimbat... Doi prefecți ai palatului, mai scunzi decît Bonaparte, se aflau în preajma lui ; unul dintre ei o întreba în prealabil pe doamna de care urma să se apropie

primul consul cum se numește și din ce țară este, iar Bonaparte, înainte de a-i vorbi, o saluta cu o înclinare a capului... Era amuzant să vezi cum surîsurile cele mai grațioase, expresiile cele mai seducătoare erau destinate primului consul. Cînd se apropia, cele mai frumoase deveneau și mai frumoase, iar cele mai emotive mai cu seamă polonezele, cu capul lor plecat pe umăr, cu un aer ușor languros, cu ochii lor mari, limpezi și expresivi, cînd fixați asupra eroului, cînd ridicați spre plafon, erau fermecătoare..."

Numeroși sînt străinii care, tremurînd puțin la început, vin să viziteze această Franță nouă, ale cărei granițe le-au fost închise timp de zece ani, această fiică turbulentă a Europei care îndrăznise să arunce lumii capul unui rege! Relatările lor sînt cu atît mai prețioase, cu cît, luînd contact cu Franța consulară și cu șeful ei, aveau oarecum mentalitatea exploratorului care descoperă o populație necunoscută. Sir John Dean Paul intră la Comedia Franceză în momentul în care primul consul se retrăgea ; el îl descrie astfel pe Napoleon : „Este un om mic de statură, cum știe fiecare, dar chipul lui exprimă inteligență, iar ochii reflectă un spirit puțin comun. Părul său este lins, nepudrat, tăiat foarte scurt". La rîndul său, scriitorul german Kotzebue, spectator al aceluiași teatru, ni-l prezintă astfel pe consulul pe viață : „Păstrează o atitudine serioasă și calmă, fără a-și manifesta în vreun fel aprobarea sau dezaprobarea. Pare foarte atent și nu vorbește cu nici una din persoanele din suita lui, care stau respectuoase în spatele fotoliului său. De fiecare dată, parterul îl primește cu aclamații zgomotoase, dar după aceea prezența lui nu pare să-l mai preocupe ; în orice caz, nu renunță la dreptul de a fluiera și a face gălăgie. Am văzut chiar că o piesă nouă, pe care Bonaparte a venit s-o vadă la premieră, n-a putut fi jucată pînă la sfîrșit. În timpul acestor excese, el rămîne foarte calm, amintindu-și, fără îndoială, că parizienii, aidoma romanilor, sînt satisfăcuți dacă li se asigură *panem et circenses*".

Pentru a urmări modul în care se purta stăpînul Franței cînd primea la palatul Tuilerii, să revenim la relatarea lui Reichardt : „Deși pentru prezentare fusese stabilită ora trei — scrie el —, am fost totuși lăsați să așteptăm pînă după ora patru. Ca să ne treacă timpul mai ușor,

circulau fără încetare tăvi cu cafea egipteană, ciocolată sau vin de Spania. Personalul de serviciu, în livrele verzi, împodobite din abundență cu broderii aurite, făcea o impresie frumoasă. Un mic prefect al palatului, purtînd o uniformă neagră brodată și sub braț o pălărie imensă cu șnur de argint, făcea naveta de la o ușă la alta, pentru a afla cînd va putea să ne lase să urcăm.

În sfîrșit, ușile s-au deschis și într-o învălmășeală de necrezut am ajuns pînă la piciorul scării, de pe care, impunători în imobilitatea lor, soldații gărzii prezentau armele. Un etaj mai sus, cortegiul defilă între două rînduri de lachei în uniforme pline de fireturi... Ajungînd în sala de audiențe propriu-zisă, miniștrii diferitelor țări se rînduiră, avînd în spate pe conaționalii lor așezați în ordinea priorității... Conform protocolului stabilit, prințul de Baden, care voiaja incognito sub denumirea de conte de Eberstein, a fost plasat la capătul sălii, dar abilul Bonaparte a știut, totuși, să dea fiecăruia respectul cuvenit, păstrînd, în același timp, și ordinea stabilită : pur și simplu a început trecerea în revistă în sens invers..."

A fost anunțat ambasadorul Angliei, lordul Whitworth, venit să prezinte în ziua aceea scrisorile de acreditare. Bonaparte abandonă imediat mina sa veselă. Diplomatul a rostit un discurs destul de lung, la care Bonaparte a răspuns în cîteva cuvinte, terminînd printr-un salut „politicos și rece", după care ministrul și-a reluat locul în fața conaționalilor săi.

Reichardt îl va mai vedea pe Napoleon la ieșirea din capelă, „salutînd cu capul și surîzînd, la fel cum făcea regele la Versailles..."

„Nici una din gravurile care îl înfățișează și pe care le-am văzut în Germania sau în Franța nu-i seamănă perfect, iar cele mai multe nu-i seamănă de loc — va spune, la rîndul său, germanul Kotzebue, care a fost și el primit la Tuilerii. — Vestitul tablou al lui David se numără printre acestea din urmă. Isabey este cel care i-a prins cel mai bine chipul. I-a făcut portretul în picioare. După acest desen s-a executat și o foarte bună gravură. Dar ceea ce pare să-i semene încă și mai mult este efigia de pe noile monede de cinci franci emise în anul XII. De fiecare dată cînd văd una, parcă îl văd pe consul în fața mea. De cîtva timp a început să se împlinească, ceea ce nu-l prinde bine

pe un om ca Bonaparte. Sîntem doar atît de deprinși să ni-l reprezentăm numai ca geniu, încît imaginația noastră nu-i îngăduie în nici un fel un înveliș material care să fie mai mult decît un instrument al spiritului. Profilul său este acela al unui roman antic, serios, nobil, expresiv. Cît timp tace, seriozitatea aceasta are ceva rece și sever, care înfricoșează. Dar, de îndată ce vorbește, un surîs binevoitor dă gurii sale un contur grațios, care inspiră încredere... Vorbește foarte spiritual, cu dezinvoltură și ușurință despre tot felul de lucruri și, cînd s-a apropiat de mine pentru a doua oară, discuția reveni tot la teatru. Gratifică pe germani cu epitetul de «melancolici», spune că dramele «înduioșătoare» încalcă puțin prea mult domeniul tragediei franceze și că nu-i place să plîngă".

— Cum vă place opera noastră ? — întrebă el pe un vizitator străin.

— Aș vrea s-o văd des — răspunde acesta —, dar astupîndu-mi urechile.

— Feriți-vă de cea mai neînsemnată critică în fața unui parizian — replică consulul zîmbind — ; ar tolera mai curînd o insultă personală decît o remarcă defavorabilă asupra operei sale !

Admirația noastră pentru conducător, pentru omul formulelor uimitoare, pentru geniul care lasă ființele umane simple departe în urma sa este nețărmurită. Admirăm chiar și maniera, care-i este proprie, de a considera pe toți cei ce-l înconjură drept niște imbecili... dar rămînem stupefiați văzîndu-l cum se transformă puțin cîte puțin, sub ochii noștri, într-un împărat autocrat.

Cum să nu tresari cînd îl auzi spunînd :

— Pentru a fi un cuceritor, trebuie să fii crud !

La Saint-Cloud, Chaptal a fost într-o zi în așa hal insultat de Bonaparte — acesta l-ar fi lovit chiar peste obraz cu un sul de hîrtie care se găsea pe biroul său —, încît ministrul de interne l-a rugat pe ministrul justiției să transmită primului consul demisia sa. Foarte încurcat, Régnier face introducerea astfel :

— Cu cel mai mare regret vin să vă anunț retragerea unuia din cei mai devotați slujitori ai dumneavoastră, a unui om muncitor și util.

— De cine vreți să vorbiți ? — îl întrerupse imediat Bonaparte. — Nu cumva de Chaptal ? Am multe lucruri să-i reproșez ; s-a purtat insolent cu mine, a greșit față de mine în mod grav, dar spuneți-i că-l iert bucuros ; eu îi uit jignirea, iar el să uite resentimentele mele. Nu-i accept demisia.

„Machiavelli n-ar fi scos-o mai bine la capăt", a conchis agentul secret al lui Ludovic al XVIII-lea, raportînd întîmplarea „contelui de Lille".

Își exercită tirania asupra celor din anturajul lui. La începuturile Consulatului, el a refuzat mai întîi candidatura lui Murat la mîna Carolinei.

— Murat — declară el — este fiul unui hangiu ! Norocul și gloria mi-au adus un rang mare și nu pot să amestec sîngele lui cu al meu !... De altfel, nu e nici o grabă, voi vedea mai tîrziu.

Viitorul rege al Neapolului și-a pledat singur cauza.

— Primul consul m-a lăsat să vorbesc fără să mă întrerupă — povestește el. — Am reamintit toate dovezile de devotament pe care le-am dat Franței și lui însuși, toate serviciile pe care i le-am adus și, totodată, toată dragostea pe care o simt... precum și nemărginita onoare pe care mi-ar acorda-o primindu-mă în familia sa ; chipul său a rămas însă rece, de nepătruns.

Bonaparte i-a mulțumit, „dîndu-i a înțelege că audiența s-a terminat". Josefina a apărat cauza tinerei sale cumnate cu speranța de a cîștiga o aliată printre membrii acestei familii teribile, pentru care ea a rămas „bătrîna" și „străina", de care trebuie să se descotorosească.

— Lasă-mă în pace cu flirturile astea — îi răspunde Bonaparte — ; ele nu duc niciodată la ceva bun. Sora primului consul nu poate să se unească decît cu unul din marile nume ale Franței sau cu una din gloriile republicii.

În cele din urmă va ceda dar biata Josefina nu va fi de loc răsplătită. Dintre toți membrii tribului, Carolina îi va arăta o dușmănie dintre cele mai mari...

În octombrie 1801, Bonaparte îl trimite pe cumnatul său Leclerc să guverneze — și să cucerească — Santo Domingo și cere surorii sale Pauline să-și urmeze soțul : „Cred — povestește Laura d'Abrantès — că generalul Leclerc s-ar fi lipsit bucuros de acest supliment la bagajele sale, pentru că, după ce ai epuizat plăcerea să o privești pe doamna Leclerc timp de un sfert de oră, era o adevărată belea să ai teribila sarcină de a o distra, a-i găsi ocupații și a-i purta de grijă... Într-o zi am găsit-o într-un acces de desperare și de plîns, foarte îngrijorător pentru cineva care n-ar fi cunoscut-o ca mine".

— Ah ! Laurette — strigă Pauline, aruncîndu-se în brațele prietenei sale. — Ce fericită ești ! Dumneata rămîi la Paris... Dumnezeule, cît am să mă plictisesc ! Și apoi, cum de are fratele meu o inimă atît de crudă, un suflet atît de rău, încît să mă exileze printre sălbatici și șerpi ! Pe deasupra sînt și bolnavă. Oh ! am să mă prăpădesc înainte de a ajunge acolo...

A fost nevoită să plece și, totuși, nu a murit. În cursul răscoalei negrilor din Santo Domingo, Pauline a dovedit chiar un curaj care l-a făcut pe Bonaparte să spună :

— Pauline era predestinată să se căsătorească cu un roman, pentru că este din cap pînă în picioare o adevărată romană.

Cu toate acestea, în ajunul plecării lor, nu atît prezența Paulinei îl îngrijora pe Leclerc, cît sora sa Aimée, pe care trebuia s-o lase la Paris. Să se preocupe de ea era pentru bravul general „o datorie sfîntă", lucru pe care i l-a explicat primului consul :

— Soarta bunei mele surori mă silește să refuz ceea ce ar face obiectul dorinței mele în oricare alte împrejurări. Este tînără, drăguță și nu și-a terminat încă educația ; zestre n-am de unde să-i dau ; s-o las fără sprijin, în timp ce absența mea poate fi de lungă durată, definitivă !... Mă adresez inimii dumneavoastră, atît de devotată familiei. Pot oare, generale, să fac altfel ?

— Nu, bineînțeles — răspunde consulul. — Trebuie s-o măriți numaidecît... de exemplu mîine, și apoi să pleci.

— Vă repet, nu am avere — insistă Leclerc — și...

— Ei bine, nu sînt eu aici ? Du-te, dragul meu, și fă pregătirile. Mîine sora dumitale va fi căsătorită ; încă nu

știu cu cine... dar este indiferent, ea va fi căsătorită, și încă bine...

— Dar...

— Cred că am vorbit destul de limpede ; așadar, fără obiecții !

Disciplinat, Leclerc salută și iese, lăsînd locul lui Davout, care vine să-i anunțe primului consul apropiata sa căsătorie.

— Cu domnișoara Leclerc ? — îl întrerupe Bonaparte. — O găsesc foarte potrivită, continuă el, înainte ca nefericitul să poată pronunța numele logodnicei sale.

— Nu, domnule general, cu doamna...

— Cu domnișoara Leclerc — îl întrerupe din nou Napoleon, accentuînd acest nume. — Nu numai că această uniune este potrivită, dar *eu vreau* ca ea să aibă loc imediat.

— O iubesc de mult pe doamna... acum este liberă și nimic nu mă va face să renunț la ea.

— Nimic, în afară de voința mea — spuse primul consul, fixîndu-l cu privirea sa de vultur. — Vă veți duce imediat la Saint-Germain, la doamna Campan ; veți întreba de viitoarea dumneavoastră soție ; îi veți fi prezentat de fratele ei, generalul Leclerc, care se află la soția mea ; el va merge cu dumneavoastră, iar domnișoara Aimée va sosi astă seară la Paris. Veți comanda darul de nuntă, care trebuie să fie frumos, fiindcă eu îi țin loc de tată acestei tinere ; îmi iau personal răspunderea pentru zestre și trusou, iar căsătoria va fi celebrată de îndată ce formalitățile cerute de lege vor fi îndeplinite. Voi avea grijă să le scurtez. M-ați auzit, *trebuie să vă supuneți.*

Sună și ordonă să fie chemat Leclerc, care revine imediat.

— Ei — îi strigă Bonaparte —, n-am avut dreptate ? Iată-l pe soțul surioarei dumitale. Duceți-vă împreună la Saint-Germain și să nu vă revăd pe nici unul decît după ce totul va fi aranjat ; detest discuțiile zadarnice, vorbării.

Cei doi generali ies buimăciți, dar nici nu se gîndesc să se opună... și așa a ajuns Davout să se căsătorească cu Aimée Leclerc, care nu i-a plăcut de loc cînd a făcut cunoștință cu ea. Cît despre Leclerc, puțin timp după sosirea lui la Santo Domingo, în insula care, după cum se știe,

avea să devină mormîntul său, a scris : „Lupt aici împotriva negrilor, împotriva albilor, împotriva păduchilor, împotriva lipsei de bani, împotriva armatei mele, care este descurajată".

Și Pauline va rămîne văduvă.

Napoleon ca agent matrimonial a fost rareori norocos. De căsătoria Hortensiei, Josefina s-a preocupat direct, dorind s-o unească pe drăgălașa sa fiică cu tînărul ei cumnat Louis, tot din dorința de a avea un sprijin oarecare în sînul clanului. Pe de altă parte, dacă Hortensia și Louis ar fi avut un fiu, de ce n-ar fi putut el să fie adoptat de Bonaparte ? Josefina și-ar fi consolidat astfel propria ei situație : spectrul divorțului — permanent prezent în mintea ei — s-ar fi îndepărtat. Pentru a reuși și a-și sacrifica fiica de dragul propriilor ei interese, va trebui să dea o adevărată luptă. Bonaparte ține însă la candidatura lui Duroc, care părea îndrăgostit de Hortensia și care, la rîndul lui, nu-i displăcea de loc acesteia. Vrînd să-și impună alegerea, Bonaparte îl ia din scurt pe viitorul său ginere, mergînd pînă acolo încît îi fixează drept reședință Toulonul.

— Nu-mi trebuie ginere la mine în casă, spune el.

Duroc, mai puțin docil decît Davout, se răzvrătește și Hortensia se mărită, suspinînd, cu Louis. Presimțirile ei nu au înșelat-o. A fost o căsnicie îngrozitoare, care a sfîrșit printr-un divorț. Hortensia avea să se consoleze într-o zi cu frumosul Flahaut, care va da viitorului Napoleon al III-lea un frate și va fi duce de Morny în cel de-al doilea imperiu.

Și „afacerea Lucien" !

Cu ocazia primei aniversări a lui 18 brumar — *Saint Cloud*-ul, cum spunea Lucien —, fratele primului consul și-a pierdut postul de ministru de interne. Pretextul folosit a fost cel puțin nedrept. La 1 noiembrie 1800 a apărut în librării o broșură intitulată : *Paralelă între Cezar, Cromwell, Monk și Bonaparte*. Apariția ei a provocat scandal, exasperîndu-i pe adversarii lui Bonaparte și ai puterii personale. A fost redactată de Fontanes și inspirată de Lucien Bonaparte, care-și abandonase ideile iacobine pentru a nu se mai gîndi decît la „succesiunea" ilustrului său frate. Iată deci — cu optsprezece luni înainte de procla-

marea Consulatului pe viață — „partidul eredității", care îi lasă pe francezi să întrevadă nenorocirile ce i-ar aștepta iarăși dacă Bonaparte ar dispărea fără să-și asigure succesiunea... Consulul nu este nici un Cezar, nici un Cromwell, nici un Monk, subliniază *Paralela*, care adaugă : „Dar dacă soarta unui om mare este supusă mai mult întîmplării decît cea a oamenilor obișnuiți, vai ce prilej de noi lupte intestine ! Ce calamități se pot ivi din nou ! Dacă patria ar fi pe neașteptate lipsită de Bonaparte, unde sînt moștenitorii săi ? Unde sînt instituțiile care pot menține viu exemplul lui și perpetua geniul său !... Puteți să cădeți din nou sub stăpînirea adunărilor, sub jugul lui Sieyès sau sub cel al Bourbonilor. În orice clipă, liniștea voastră poate să dispară. Dormiți peste o prăpastie, și somnul vostru este liniștit ! Nesăbuiților !"

După ce a citit pamfletul — sau s-a prefăcut că-l citește ; se va vedea mai tîrziu motivul acestei comedii —, Bonaparte i-a cerut lui Bourrienne părerea.

— Cred, domnule general, că pamfletul poate să pricinuiască cel mai mare rău în opinia publică ; îmi pare inoportun deoarece dezvăluie prematur planurile dumneavoastră.

Convocat, Fouché a reacționat la fel :

— Domnule general, părerea unanimă e că broșura aceasta este extrem de periculoasă.

— Ei bine, atunci pentru ce ați lăsat-o să apară ? E o ticăloșie.

— Domnule general, a trebuit să-l menajez pe autor.

— Să-l menajați !... ce vreți să spuneți ?... Ar fi trebuit să-l băgați la Temple [1].

— Dar, domnule general, pamfletul a fost luat sub protecția sa de fratele dumneavoastră Lucien ; tipărirea și publicarea s-au făcut din ordinul lui ; în fine, el a pornit de la Ministerul de Interne.

— Mi-e perfect indiferent ! În cazul acesta, datoria dumneavoastră, în calitate de ministru al poliției, era să dispuneți arestarea lui Lucien și întemnițarea sa la Temple. Imbecilul ăsta nu știe ce să mai inventeze ca să mă compromită !

[1] Închisoare pariziană. — *Nota trad.*

Cînd Bonaparte a ieșit, Fouché a exclamat surîzînd :

— N-ar fi treabă ușoară să-l bagi pe autor la Temple !

„Speriat de efectul pe care l-ar putea produce *Paralela între Cezar, Cromwell și Bonaparte* — arată Fouché —, imediat ce am luat cunoștință de pamflet, m-am dus fără întîrziere la Lucien pentru a-l face să înțeleagă ce imprudență săvîrșise ; drept răspuns s-a dus să caute un manuscris, pe care mi l-a arătat, și ce mi-a fost dată să văd ? Corecturi și adnotări făcute de mîna primului consul".

Lucien s-a repezit la Tuilerii ca să ceară explicații.

— Este greșeala dumitale — a strigat consulul — ; te-ai lăsat tras pe sfoară ; ei bine, cu atît mai rău pentru dumneata ! Fouché a fost mai rafinat și mai abil decît dumneata. Pe lîngă el nu ești decît un mare gogoman.

Lucien a demisionat din funcția de ministru de interne, iar fratele său l-a numit ambasador la Madrid, unde s-a instalat ca „un nobil de obîrșie princiară", ducînd viața unui șef de stat. Semnarea păcii, desprinderea Spaniei din alianța cu englezii și mai cu seamă clima înăbușitoare — cel puțin așa susținea el — l-au determinat să ceară să fie rechemat.

Mulțumită cadourilor primite de la regele Spaniei, Lucien s-a instalat — tot ca un prinț —, împreună cu amanta sa, doamna de Santa-Cruz, la palatul Brienne, din strada Saint-Dominique. Încă de la înapoierea sa, s-a prezentat la Tuilerii, considerînd însă că a fost foarte rău primit de către fratele său. După cum s-a exprimat el, Napoleon l-a „luat în zeflemea" și l-a „înjosit", folosind față de el un ton care nu se potrivea de loc cu principalul făuritor al loviturii de stat.

— Cînd aș putea să vă văd și unde ? — l-a întrebat el pe consul. — Nu mai sînt ministrul dumneavoastră ! Nu sînt și nici nu vreau să fiu consilier de stat ; nu mai am uniformă ; nu mai pot veni la dumneavoastră, la audiențele dumneavoastră, nu mai pot veni decît în calitate de frate.

— Vino în fiecare seară în salon — îi răspunde Bonaparte — ; diminețile dejunez singur, la orele unsprezece, vino cînd dorești.

— În salonul dumneavoastră, foarte bine, dar, vă rog, fără glume proaste, fără *cetățene Lucien ! marele Lucien !*

gravul Lucien ! Nu vreau să fiu de rîsul aghiotanţilor dumneavoastră...

Bonaparte încuviinţează şi Lucien continuă :

— Nu mai vreau funcţii, nici misiuni. Vreau să trăiesc la Paris ca un parizian, afară doar de cazul că o să mă puneţi să conlucrez la ceva util pentru consolidarea puterii dumneavoastră.

A doua zi după această convorbire, Lucien l-a revăzut pe fratele său, care l-a primit în salon, în prezenţa a şapte sau opt aghiotanţi.

— Ei bine, cetăţene Lucien — îi strigă Bonaparte —, ce mai faci ?

— Cetăţene consul, nu fac decît lucruri mărunte, de care nu dau nimănui socoteală, spre deosebire de dumneavoastră, care faceţi fapte mari, de care daţi socoteală, atît de glorios, întregii lumi.

Imediat, Bonaparte atacă cu glas tare :

— Ce face femeia aceea, doamna... doamna cum ? Doamna Santa-Cruz, care aleargă după dumneavoastră, mai este la Paris ?

— Ah, cetăţene consul — spuse Lucien —, cruţaţi o femeie care nu e făcută pentru a fi luată în derîdere. Nu mă cred obligat să-l ascult vorbind-o de rău pe fratele meu, şi cu atît mai puţin pe primul consul.

— Dar ne putem lipsi de aprobarea dumneavoastră.

— Dar, cel puţin, nu sînt obligat să vă ascult, vă salut.

După această conversaţie, Lucien a rămas îmbufnat şi este de înţeles.

— Îi acord onoarea cuvenită, îl respect — îi explică el lui Roederer, vorbind despre stăpînul Franţei —, îl admir ca şef al guvernului, dar nu-l mai iubesc ca frate...

Cu toate că Napoleon nu reuşea să se lepede de vechiul obicei de a-l „zeflemisi" pe fratele său, între ei s-a stabilit un *modus vivendi* şi Lucien intră chiar în Tribunat. Între timp, consulul se înfurie la culme aflînd că fratele său mai mic, fără să-i ceară permisiunea, s-a căsătorit la Senlis cu Alexandrine Jouberthon, văduva unui agent de schimb. Notarul, fiind convocat, se prezentă înaintea consulului, unde are loc următorul dialog :

— Dumneavoastră, domnule, aţi înregistrat actul de căsătorie al fratelui meu ?

— Da, cetăţene prim consul.

— Nu știați deci că este fratele meu ?
— Nu, cetățene prim consul.
— Deci nu știați că pentru a considera actul valabil este nevoie de consimțămîntul meu ?
— Nu cred că este așa. Fratele dumneavoastră este major de mult timp. A îndeplinit funcții de mare răspundere, a fost ministru și ambasador. Nu are tată, așa că este liber să încheie un contract.
— Dar are o mamă, de la care trebuia să ceară consimțămîntul.
— Nu, este major și văduv.
— Dar eu sînt suveran și, ca atare, trebuia să-mi dau consimțămîntul.
— Nici un act nu angajează familia dumneavoastră față de dumneavoastră.
— Arătați-mi acest act de căsătorie.
— Iată-l !
După ce aruncă o privire asupra registrului, Bonaparte strigă :
— Am să dispun anularea acestui act.
— Va fi greu, pentru că este bine întocmit și totul este prevăzut în el.
— Plecați !
Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Chaptal, discuția ce a urmat între cei doi frați s-ar fi încheiat cu această frază, aruncată de Lucien :
— Și tu te-ai căsătorit cu o văduvă. Dar a mea nu este nici bătrînă, nici împuțită !
Lucien i-ar mai fi spus :
— Nu te temi că Franța se va revolta împotriva josnicului abuz de putere pe care-l practici ?
Iar Napoleon ar fi exclamat :
— Nu mă tem de nimic, am s-o storc într-atîta, încît mult timp va fi neputincioasă.
Este greu de crezut, mai cu seamă pentru epoca aceea, ca el să fi dat un astfel de răspuns. Între timp, Bonaparte nu poate să înțeleagă de ce lui Lucien îi pasă atît de puțin de interesele sale.
— Ce să gîndești despre un om — se va mira Volney vorbind despre Napoleon — care pretinde că dacă ai bani, poți stăpîni oamenii, și dacă stăpînești oamenii, ai și bani !

*
* *

Trebuie să recunoaştem că Bonaparte — iar mai tîrziu Napoleon — a fost necăjit de o familie nesăţioasă şi n-a cunoscut decît supărări şi dezamăgiri din partea fraţilor şi surorilor lui, cu excepţia dragei lui Pauline.

După unii, Bonaparte ar fi fost chiar amantul *Paganettei*. Simonville, unul dintre amorurile trecătoare ale „micuţei păgîne" îndrăgostite, pretindea că sora primului consul i-ar fi spus puţin timp după 18 brumar :

— Sînt în foarte bune relaţii cu fratele meu. S-a culcat deja de două ori cu mine.

Din partea nimfomanei şi inconştientei Paoletta nu ne poate surprinde nimic. Dacă *Napoleone caro mio*[1] i-ar fi cerut-o, de ce l-ar fi refuzat ! Dar, de-a lungul întregii sale vieţi, simţurile puţin exigente ale lui Bonaparte nu par să-l fi împins să comită o faptă atît de imorală. Comportamentul său intim în relaţiile cu Josefina sau cu amantele lui pare să fi fost acelea al unui om prea puţin înclinat spre complicaţii şi fantezii erotice...

Dar Hortensia ? Numeroşi contemporani au afirmat că fiica vitregă a lui Bonaparte fusese amanta tatălui ei vitreg. Fără îndoială, nu-i unea nici o legătură de sînge, fără îndoială, Hortensia era mult mai senzuală decît Napoleon, dar se poate cu greu imagina că ar fi căzut în braţele soţului mamei sale, pe care o adora. S-a spus chiar că micul Louis, fiul mai mare al Hortensiei, era fructul dragostei lor. Cînd în 1807 copilul a murit, împăratul a fost mihnit, mai ales pentru că pierdea un nepot care ar fi putut să-i fie succesor. Şi, în faţa nemărginitei disperări a Hortensiei, i-a scris Josefinei cu dezinvoltură : „Hortensia nu este rezonabilă şi nu merită să fie iubită, pentru că nu-şi iubeşte decît copiii". Şi a adăugat pentru Josefina, a cărei durere o egala, poate, pe aceea a fiicei sale : „Încearcă să te calmezi şi nu mă supăra. Trebuie să găseşti consolarea pentru orice rău ireparabil". Ar fi vorbit el aşa în cazul dispariţiei fiului său ?

[1] Dragul meu Napoleon (în limba italiană în original). — *Nota trad.*

Primului consul, apoi împăratului i s-au atribuit mai multe amante decît a avut în realitate, cu toate că amorurile sale de anticameră și de culise au fost frecvente. Josefina, dacă nu voia să provoace o scenă, trebuia să închidă ochii și să admită că infidelitățile soțului ei contau foarte puțin pentru el.

— În realitate, dragostea nu există — va spune el într-o zi. — Este un sentiment artificial, generat de societate. Poate că nu sînt eu cel mai indicat să vorbesc despre aceasta : sînt prea rațional...

Nu o adorase el pe Josefina la nebunie ?

— Mi s-a întîmplat — spunea el — să nu dorm opt zile, cincisprezece zile din cauza unei femei, dar asta nu e dragoste. Orice s-ar spune, dragostea nu rezistă absenței.

Se pare că acum a uitat cît era de desperat cînd ușuratica creolă refuza să vină să-l întîlnească în Italia.

La începutul Consulatului a fost văzut interesîndu-se de o tînără actriță de la Théâtre Français, Thérèse Etiennette Bourgoin, fostă dansatoare ; înfățișarea ei de fetiță care merge la catehism era într-un contrast picant cu „glumele ei piperate". Chaptal o aprecia foarte mult pe aceea care era denumită „zeița bucuriei și a plăcerilor" și o proteja oficial. Fără îndoială că ministrul de interne — poliția nu intra atunci în atribuțiile sale — nu cunoștea interesul pe care Bonaparte îl avea pentru amanta lui. Într-o seară a anului 1804, în timp ce lucra cu Napoleon, recent încoronat, a rămas încremenit cînd a auzit anunțîndu-se : „Domnișoara Bourgoin".

— Să aștepte ! — a răspuns repezit stăpînul.

Înțelegînd semnificația vizitei la o asemenea oră tîrzie, ministrul și-a luat mapa și a plecat ; a doua zi și-a trimis demisia, de data aceasta definitivă

Împăratul o făcuse intenționat, pentru a se descotorosi de Chaptal, pe care-l poreclise „papa clismă" ?... Nu se știe. În orice caz, domnișoara Bourgoin s-a supărat cumplit pe stăpîn.

Mai tîrziu, el avea să regrete că nu consacrase mai mult timp femeilor, fie chiar și numai pentru a sporovăi cu ele „pe canapea".

— Aș fi învățat multe lucruri. Sînt ca un rîu care are nevoie de apă și căruia trebuie să i-o aduci.

Într-o zi se auzi răsunînd încă o dată faimosul :

— Să aștepte !

De data asta era vorba de o altă actriță : domnișoara Duchesnois-Catherine-Joséphine Raquin —, care nu era de fel frumoasă. Din nenorocire, avea un nas „al cărui șuierat — spunea Alexandre Dumas — corespundea cu mărimea lui", iar obrazul ei te făcea să te gîndești la „unul din acei lei de faianță care se așază pe balustrade". Cum era însă tot atît de bine făcută ca și Venus din Milo, se grăbea să se arate și să se dăruie, pentru a face să se uite prima impresie supărătoare.

Strigînd obișnuitul său „să aștepte", primul consul, absorbit, fără îndoială, de lucru, nu-și reamintea decît de nas și de șuierat. După aceea probabil că-i revenise în minte și corpul artistei, pentru că, aflînd că domnișoara Duchesnois se mai afla tot acolo, a dispus peste puțin timp :

— Să se dezbrace și să se culce !

În seara aceea însă, nasul a avut ultimul cuvînt, deoarece, cînd i s-a amintit a treia oară de prezența domnișoarei Duchesnois, Bonaparte a ordonat :

— Să se îmbrace și să plece !

Domnișoara George, apriga dușmană a domnișoarei Duchesnois, n-avea să se teamă de un atare tratament ; cu ea lucrurile au mers mai departe decît o îmbrățișare între două dictări. Bonaparte o va remarca la 28 noiembrie 1802, la Théâtre Français, cu prilejul reprezentării *Ifigeniei în Aulida,* în care deținea rolul Clitemnestrei. Fiică de actor, deprinsă de timpuriu cu scena, elevă a lui Raucourt, pe numele ei adevărat Marguerite-Joséphine Weimer, ea avea pe atunci șaisprezece ani. Deja maiestuoasă, amintea de statuia unei tinere și nobile romane. „De o frumusețe antică — spunea Mirecourt. — O talie de regină și o frumusețe strălucitoare !" Nici ea nu voia să-și țină ascunse farmecele, astfel că își începuse viața amoroasă de la paisprezece ani — bineînțeles, amoruri de teatru —, în brațele unui actor, „frumosul ei Lafon", cum îl numea ea. De atunci mai fusese iubită de Lucien Bonaparte înaintea căsătoriei lui cu doamna Jouberthon, iar la data aceea era amanta prințului polonez Sapieha. Totuși, a fost destul de intimidată cînd, chiar în seara reprezentației cu *Ifigenia în Aulida,* Constant a venit la ea

s-o roage, din partea primului consul, să vină a doua zi, la orele opt seara, la Saint-Cloud.

— Dorește să vă felicite personal pentru succesul dumneavoastră, a anunțat-o valetul.

Tulburarea a ținut doar cîteva secunde :

—Domnule, spuneți primului consul că voi avea onoarea să mă duc mîine la Saint-Cloud. Puteți să veniți să mă luați la orele opt, dar nu de la mine, ci de la teatru.

Fără îndoială, proceda astfel ca să afle toată lumea...

A doua zi, îmbrăcată într-un neglijeu din muselină albă, cu capul acoperit cu un văl de dantelă și avînd un șal de cașmir pe umeri — era în frimar —, urcă în trăsură împreună cu Constant. Cînd a ajuns la palat, inima îi bătea gata să se spargă, cel puțin așa povestește ea. Precedată de Constant, străbate Oranjeria și, prin ușa-fereastră care dădea pe terasă, pătrunde în camera de dormit, unde veghează Rustam.

— Mă duc să-l înștiințez pe primul consul...

Iat-o singură. Un pat imens, un divan mare... toate îi par destul de amenințătoare. În sfîrșit, el intră. „Consulul — povestește ea — purta ciorapi de mătase, pantaloni satinați albi, uniformă verde cu guler și manșete roșii, iar pălăria și-o ținea sub braț. M-am ridicat. El veni spre mine, mă privi cu acel surîs încîntător pe care nu-l avea decît el, mă luă de mînă, invitîndu-mă să mă așez pe divanul acela enorm, apoi îmi ridică vălul, zvîrlindu-l jos fără să stea pe gînduri..."

Și dialogul începe.

— Cum vă tremură mîna ! Vă este deci frică de mine ? Vă par înfricoșător ! Eu însă v-am găsit ieri foarte frumoasă, doamnă, și am ținut să vă felicit. După cum vedeți, eu sînt mai amabil și mai politicos decît dumneavoastră.

— Cum adică, domnule ?

— Cum ! Am dispus să vi se remită trei mii de franci după ce v-am auzit în *Emilia*... Am sperat că îmi veți cere permisiunea să vă prezentați pentru a-mi mulțumi. Dar frumoasa și mîndra Emilie n-a venit de fel.

— Dar nu știam — se bîlbîi ea, neștiind ce să spună —; n-am îndrăznit să-mi iau această libertate.

— Nepotrivită scuză !— V-a fost deci frică de mine ?

— Da.

— Și acum ?
— Și mai mult.
Consulul începe să rîdă din toată inima.
— Spuneți-mi numele dumneavoastră.
— Joséphine-Marguerite.
— Joséphine îmi place ; îmi place acest nume, dar aș vrea să vă spun Georgina. Ei, vreți ? Eu vreau... Dar nu spuneți nimic, draga mea Georgina ?
— Pentru că toate luminile acestea mă obosesc, stingeți-le, vă rog ; mi se pare că atunci mi-ar fi mai ușor... să vă ascult și să vă răspund.
— Porunciți, dragă Georgina.
Potrivit *Memoriilor* domnișoarei George — cochetărie de doamnă bătrînă, care-și scrie amintirile o jumătate de secol mai tîrziu... —, ea a rămas lîngă consul pînă la cinci dimineața și — lucru greu de crezut — nu s-a întîmplat nimic. Aflînd că vălul era un dar al prințului Sapicha, Bonaparte l-a rupt „într-o mie de bucățele“. Ca să-l înlocuiască, Constant a trebuit să se ducă să caute „un șal alb de cașmir și un văl mare englezesc“... mai mult ca sigur în garderoba Josefinei.
Domnișoara George ne povestește cele patru nopți petrecute la Saint-Cloud. Dacă ar fi să-i dăm crezare, abia în a treia noapte a devenit amanta lui. „Îmi dezbrăca încetul cu încetul toate veșmintele. Făcea pe camerista cu atîta voioșie, atîta grație și decență, încît trebuia să-i cedez, în ciuda reținerii pe care aș fi avut-o. Și cum să nu fi fost fascinată și atrasă de acest om ? Pentru a-mi fi pe plac, se prefăcea mititel și copil. Nu mai era consul, era un om poate îndrăgostit, însă a cărui dragoste nu avea nici violență, nici bruschețe ; îmbrățișarea sa era plăcută, cuvintele sale erau tandre și pudice ; era imposibil să nu simți lîngă el ceea ce simțea el însuși. M-am despărțit de consul la orele șapte dimineața... În primele cincisprezece zile a satisfăcut scrupuloasa mea prudență și, îndrăznesc să spun, pudoarea mea, avînd grijă să îndrepte dezordinea din timpul nopților, părînd că aranjează și patul. Îmi făcea toaleta, mă încălța și, cum aveam jartiere cu catarame, care-l scoteau din răbdări, a dispus confecționarea unor jartiere închise, care se trăgeau peste picior“.
El, care avea oroare, după expresia lui, de „mîini de bădăran“, era încîntat de mîinile Georginei. Théophile

Gautier spunea că avea mîini „cu gropițe, adevărate mîini regale, făcute pentru sceptru". Picioarele erau mai puțin reușite. Pe cineva care ar fi spus : „Are o ținută de regină", un mucalit l-ar fi completat : „Și picioare de rege"...

În continuare, ea mai povestește : „El rîdea și se juca cu mine, făcîndu-mă să alerg după el. Pentru a nu se lăsa prins, se urca pe scara de bibliotecă, iar eu, cum scara era foarte ușoară și pe rotile, o plimbam prin tot cabinetul ; rîzînd, el îmi striga :

— O să mă lovesc ! Termină sau mă supăr !"

Întreaga viață a Georginei a fost luminată de aventura sa. De cîte ori vorbea de Napoleon, glasul îi tremura.

— M-a părăsit pentru a se face împărat, va spune ea.

Foarte bătrînă, ajunsă în mizerie, continua să joace peste limitele posibilului. Henri de Rochefort își amintea că a văzut-o ieșind de la teatru Batignolles și fugind pe o ploaie torențială după omnibuz... Ajungînd diform de grasă, a murit la aproape optzeci de ani, către sfîrșitul celui de-al doilea imperiu — la 11 ianuarie 1867 —, cheltuielile de înmormîntare fiind plătite din sumele strînse în urma unei colecte făcute în culisele teatrelor pariziene. Din toate darurile împărătești — deși Napoleon o copleșise cu ele — nu mai rămăsese nimic. Într-o seară, el „îi vîrîse în sîn" un pachet mare de bancnote, 40 000 de franci.

— Pentru ce îmi dați atîta ?

— Nu vreau ca Georgina mea să ducă lipsă de bani în timpul absenței mele.

„Împăratul nu mi-a remis niciodată bani prin cineva. Întotdeauna mi-i dădea el personal. În seara aceea a fost mai tandru decît îl văzusem vreodată"...

Patruzeci de mii de franci — număr care trebuie înmulțit cel puțin de cinci ori ! Și pentru o absență de cîteva săptămîni ! Bonaparte trebuia, într-adevăr, să se ducă să inspecteze tabăra de la Boulogne și țărmurile Mării Nordului, deoarece războiul urma să reînceapă.

20

PRIMA LOVITURĂ DE TUN
A UNUI RĂZBOI DE DOISPREZECE ANI

DUC RĂZBOIUL CU OROARE.
Napoleon

De la 28 decembrie 1802, relațiile cu Anglia erau „reci". Primul consul a fost „surprins și mîhnit" aflînd că în ziua aceea contele d'Artois și-a permis să treacă în revistă un regiment englez purtînd ordinele fostei monarhii.

— Este o ofensă continuă adusă poporului francez.

Bonaparte este îndreptățit să-i spună lui Talleyrand, pentru ca acesta, la rîndul său, să-i transmită lordului Whitworth, că lui nu i se pare ca între cele două țări „să existe o stare de pace, ci doar un armistițiu..."

O lună mai tîrziu, Bonaparte apreciază că a sosit momentul pentru a pune Franța în gardă împotriva „perfidului Albion"... Fiind solicitat de consiliul municipal din Orléans să aprobe restaurarea statuii ridicate în onoarea Ioanei d'Arc, primul consul dispune să se scrie cetățeanului Crignon des Ormeaux, primarul orașului Orléans, pentru a-l înștiința că dorința lui îi este „foarte agreabilă". „Vestita Ioana d'Arc — arată el — a dovedit că nu există

minune pe care geniul francez să n-o poată înfăptui cînd independența națională este amenințată". Și, profitînd de ocazie, adaugă în continuare: „Vecinii noștri, mai calculați și mai abili, abuzînd de sinceritatea și de lealitatea caracterului nostru, au semănat neîncetat printre noi discordia, din care s-au tras calamitățile acestei epoci și toate nenorocirile de care ne amintește istoria noastră".

Conform tratatului de la Amiens, Anglia trebuia să părăsească Malta în septembrie 1802. Dar cinci luni mai tîrziu, ea nici nu începuse pregătirile în vederea evacuării. Bonaparte considera Malta un al doilea Gibraltar și aprecia că dorința manifestată de Anglia de a ocupa în Mediterana aceste două poziții-cheie demonstra în mod vădit „intenția sa de a adăuga la comerțul aproape monopolizat cu Indiile, cu America și cu țările de la Marea Baltică pe cel cu țările din bazinul Mării Mediterane". La 15 februarie 1803, consulul își preciza încă o dată ideea în termenii următori: „Dintre toate nenorocirile care se pot abate asupra poporului francez, nici una nu se poate compara cu aceasta".

Poziția Angliei era limpede. Hawkesbury a explicat-o tot atunci ministrului francez Otto:

— Piemontul a fost alipit; sînteți pe punctul de a hotărî soarta Germaniei, a Elveției și a Olandei, iar noi, cu toate că am hotărît să nu ne amestecăm în nici un fel în treburile continentului, sîntem antrenați în ele fără voia noastră, atît de plîngerile care ne sînt adresate, cît și de opinia publică, care se pronunță în această privință cu o energie fără seamăn.

După părerea Londrei, faptul că Franța anexase Piemontul în septembrie 1802 — și nu evacuase Olanda — autoriza Marea Britanie să păstreze Malta. Acestui argument, Franța putea să-i opună textul tratatului de la Amiens, care nu specifica absolut nimic cu privire la Olanda sau Piemont. O mențiune în privința lor făcea doar tratatul de la Lunéville, înlocuit, în oarecare măsură, prin pacea de la Amiens.

La 18 februarie 1803, Bonaparte îl convoacă pe lordul Whitworth, ambasadorul Angliei la Paris, făcîndu-i o

scenă violentă care s-a prelungit aproape două ore, și asta în prezența corpului diplomatic, „mut de mirare și de teamă“ :

— Ei bine — izbucnește el —, se va întruni Parlamentul și va fi o ocazie fericită ca să se dezlănțuie împotriva mea. Voi fi atacat fără menajamente. Pînă atunci am să vă trîntesc și eu una : pentru ce nici una din condițiile tratatului de la Amiens nu a fost îndeplinită de Anglia ?

Toate reproșurile, repetate într-una luni de zile, se revarsă ca un torent asupra ambasadorului. I se reproșează un dineu oferit de prințul de Wales la care fusese invitat în același timp generalul Andréossy, ambasadorul Franței și ducele de Orléans — viitorul Ludovic-Filip —, care arborase în mod foarte natural cordonul albastru monarhist. Vocea primului consul tună :

— Dumneavoastră vreți război. Noi ne-am bătut timp de cincisprezece ani. Este deja prea mult. Dar dumneavoastră vreți încă cincisprezece ani de război și mă forțați la aceasta !

Apoi, întorcîndu-se către reprezentanții Rusiei și Spaniei, le explică :

— Englezii vor război ; dar, dacă ei sînt primii care trag sabia, eu voi fi ultimul care s-o pun înapoi în teacă. Ei nu respectă tratatele. De azi înainte e cazul să fie acoperite cu un zăbranic.

Whitworth preferă să tacă și să lase să treacă vijelia.

— Pentru ce toate aceste înarmări ? — continuă Bonaparte, ridicînd și mai mult tonul. — Împotriva cui aceste măsuri de precauție ? N-am în porturile Franței nici un vas de linie înarmat. Dar, dacă dumneavoastră vă înarmați, voi face și eu la fel. Puteți, poate, să ucideți Franța, dar s-o intimidați, niciodată !

Fără să-și piardă calmul, ambasadorul încearcă să spună și el un cuvînt, sperînd că o „explicație prietenească“... Dar Bonaparte îl întrerupe :

— Nu e nevoie de explicații la prevederi atît de clare și de precise cum sînt cele ale tratatului de la Amiens.

Și, înainte de a părăsi salonul, aruncă următoarea frază :

— Ne vom bate peste cincisprezece zile... Malta sau războiul !

Malta ? Englezii nu voiau — nu puteau — s-o evacueze. Așadar, după paisprezece luni de pace avea să reînceapă războiul, un război de doisprezece ani...

Întorcîndu-se la ambasadă, lordul Whitworth îi scrie șefului său : „Am crezut mai curînd că-l aud pe un căpitan de dragoni decît pe șeful unuia din cele mai puternice state europene“.

— Fără îndoială că este nebun — exclamă Hawkesbury — ; trebuie să fim pregătiți pentru eventualitatea unei rupturi imediate.

Duminică 3 aprilie 1803, în timp ce corpul diplomatic îl așteaptă pe primul consul la Tuilerii, Bonaparte este văzut la Carrousel, prelungind o trecere în revistă timp de cinci ore, punînd oamenilor numeroase întrebări, zăbovind îndelung cu supravegherea exercițiilor a cinci mii de recruți și avînd grijă ca, în ajunul războiului, să-i explice ambasadorului Angliei, care privea spectacolul de la o fereastră a salonului, că are în fața ochilor doar „o mostră palidă a armatei recrutate“.

La 1 mai, lordul Whitworth îi supune lui Talleyrand „un proiect de acorduri“ privitoare la Malta, pe care Anglia urma s-o păstreze timp de zece ani, și la Olanda, pe care trupele franceze trebuiau s-o evacueze imediat. În afară de aceasta, guvernul „maiestății-sale“ avea să-și mențină stăpînirea deplină asupra insulei Lampedusa, învecinată cu Malta. Anglia — adăugă el — cere Franței să dea răspuns în termen de șapte zile.

Somația îl înfurie pe Napoleon tot atît cît și deosebirea de tratament. Pentru ce Anglia ar putea să-și mențină ocupația asupra Maltei încă zece ani, în timp ce Franța ar trebui să renunțe neîntîrziat la cucerirea sa ?

— Doresc — i-a spus el lui Talleyrand — să nu transformăm conferința în *pălăvrăgeală*. Arătați-vă rece, semeț și chiar un pic mîndru. Dacă nota conține cuvîntul ultimatum, faceți-l să înțeleagă că el cuprinde implicit și cuvîntul război, că acest fel de a negocia este cel dintre un superior și inferiorul său.

Trebuie să terminăm o dată.

— Dacă nota nu conține acest cuvînt, faceți-l să-l pună, atrăgîndu-i atenția că trebuie să știm, în sfîrșit, la ce să ne așteptăm, că sîntem sătui de această stare de îngrijorare...

„Conferința“ n-a dus la nici o destindere, astfel că a doua zi — la 2 mai — lordul Whitworth declară că se înapoiază în țară. Sfătuit de Bonaparte, Talleyrand încearcă să salveze pacea propunînd ca insula Malta să fie încredințată uneia din puterile garante ale tratatului de la Amiens. În răspunsul său, ambasadorul — și atitudinea lui este o dovadă neîndoielnică a dorinței sale de a rupe relațiile — se mulțumește să reamintească propunerile anterioare ale Angliei.

La 16 mai, primul consul îi spune lui Lucchesini :

— Voi încerca să întreprind acțiunea cea mai dificilă, dar cea mai bogată în rezultate extraordinare pe care a conceput-o vreodată politica. O vreme cu pîclă deasă și împrejurări oarecum favorabile pot să mă facă în trei zile stăpînul Londrei, al Parlamentului, al Băncii...

Patru zile mai tîrziu, Adunărilor le este adusă la cunoștință ruperea păcii de la Amiens. Hotărît lucru, Bonaparte nu se decide pentru război „decît cu cea mai mare aversiune“.

La 25 mai primește o delegație formată din membri ai Senatului, ai Tribunatului și ai Corpului legislativ, cărora le declară :

— Sîntem siliți să facem război pentru a respinge o agresiune nedreaptă. O să-l ducem acoperindu-ne de glorie... Guvernul englez a crezut că Franța este o provincie a Indiei, că noi nu avem posibilitatea nici de a ne susține punctul de vedere, nici de a apăra drepturile noastre juste împotriva unei agresiuni nedrepte... Oricare ar fi situația, vom lăsa întotdeauna Angliei inițiativa acțiunilor violente împotriva păcii și independenței națiunilor ; în schimb, noi îi vom oferi un exemplu de moderație, singura care poate menține ordinea socială.

Iar lui Cobenzl îi prezice :

— Războiul acesta va duce inevitabil la un război continental. În acest caz, ar trebui să am de partea mea Austria sau Prusia. Îmi va fi totdeauna foarte ușor să cîștig Prusia dîndu-i un os să roadă. Nu mă tem în Europa decît de Austria.

La 12 iunie, la Saint-Cloud, după ce a asistat la reprezentația cu *Estera*, îl primește pe ambasadorul rus Markov.

— Port războiul cu regret, cu oroare — i-a spus el —... Vorbind ca european mai curînd decît ca francez, aș fi tot

atît de întristat cum ați fi și dumneavoastră dacă, sculîndu-vă într-o bună dimineață, ați afla că Anglia nu mai există.

Ducele d'Enghien avea dreptate cînd scria bunicului său :

„Bonaparte este cu siguranță foarte mîhnit din cauza războiului, pe care nu-l dorește".

Luna iunie a fost pentru el o perioadă de veghe înarmată. „În jurul lui Bonaparte, totul se desfășoară cu o rapiditate pe măsura înflăcărării sale clocotitoare — scrie un agent regalist la 21 iunie 1803. — Imediat după plecarea ambasadorului englez, el și-a închinat trei zile și trei nopți unei activități legate de situația creată, fiind mereu în picioare și folosind simultan trei sau patru secretari. Spre sfîrșitul celei de-a patra zile, simțindu-se foarte tulburat, intră în baie și rămase acolo șase ore, timp în care dictă mesaje de cea mai mare importanță. În sfîrșit, se culcă, dar dădu ordin să fie trezit la orele trei, pentru a-i primi pe cei cinci sau șase curieri pe care îi aștepta în cursul nopții. Așa rezolvă el problemele. Toți cei care-l înconjură trebuie să dovedească aceeași sîrguință ; a intra în serviciul său înseamnă să nu mai ai odihnă nici ziua, nici noaptea. Curierilor săi nu le acordă decît șaptesprezece zile pentru a străbate distanța de la Petersburg la Paris ; la fel procedează și în cazul celorlalte curse. Cînd un om dotat cu un astfel de caracter — conchide informatorul, prevăzînd lucid viitorul — se găsește în fruntea celei mai energice și mai active națiuni, dispunînd de resurse infinite și de o armată care a învins Europa, omenirea are motive să tremure".

Aflînd că primul consul întreprinde un mare periplu de-a lungul nordului Franței și al coastelor Belgiei, Anglia manifestă îngrijorare. Era o călătorie de inspecție prin orașele fortificate și prin porturile de unde avea să plece — Bonaparte spera atunci — armata de invazie care trebuia să ducă războiul pe pămîntul britanic.

Începe astfel o adevărată călătorie a unor suverani ; Josefina îl însoțea. A doua zi după plecarea lor — 26 iunie 1803 —, sosind la Amiens, el îi scrie lui Cambacérès : „Am motive să fiu foarte satisfăcut de starea de spirit din acest oraș și din toate comunele pe unde am trecut. Pre-

tutindeni mi-au fost exprimate sentimentele care animă națiunea în războiul nejust pe care sîntem obligați să-l purtăm". Entuziasmul este total. *Journal des Débats* relatează pățania unei frumoase tinere din Amiens care, „nemaiputînd rezista sentimentelor ce o copleșeau", a căzut în fața lui Bonaparte, „și aceasta numai datorită unei senzații involuntare, deoarece nu avea nimic să-i ceară". După ce a inspectat coastele timp de șase ore, consulul a sosit la Abbeville. Pe străzi erau așternute covoare și fuseseră plantați arbori pentru a le transforma în bulevarde.

„Nu orașele și administratorii lor pot impune o primire sărbătorească — îi scria Siméon lui Thibaudeau —, ci populația satelor, care aleargă din toate părțile și de la depărtări de multe leghe ca să-l vadă". Toți sînt extaziați, găsindu-l „atît de simplu și de vesel". În ziua următoare, la orele trei după-amiază, Bonaparte a trecut prin Etaples. Primarul, Prévost-Labas, îl numește „îngerul protector al patriei" și prezice că „pe ruinele Turnului Londrei el va proclama libertatea eternă a mărilor !"

La Boulogne, care era pur și simplu presărat cu arcuri de triumf împodobite cu flori, ajunge după căderea nopții. Prefectul, Lachaise, declară că întregul lui departament îi oferă primului consul brațele și inimile sale. Apoi adaugă că, „pentru a asigura pacea pe pămînt, Dumnezeu l-a creat pe Bonaparte și după aceea s-a odihnit..."

Amiralul Bruix ar fi completat fraza, spunînd încet primului consul :

— Și, ca să se simtă și mai bine, l-a creat și pe Lachaise.

Napoleon și Josefina se îndreaptă apoi spre reședința rezervată lor în Place d'Armes, minunatul palat al Andruinilor ; mulțimea îi aclamă îndelung. De pe terasă, azi dispărută, ei pot admira a doua zi portul și rada.

Bonaparte se trezește la orele cinci dimineața și cere să fie condus spre forturi, pe care le inspectează cu minuțiozitate. Intră chiar și în birourile vămii, unde nu era așteptat de loc. Se și gîndea să ordone ridicarea unei barăci pe „locul cel mai înalt", adică pe faleza Turnului Ordre, unde, așa cum îi va spune el ceva mai tîrziu amiralului Bruix, „am putea să ne instalăm cu ușurință, pentru ca

în nopțile hotărîtoare pentru îmbarcarea trupelor să dăm ordinele necesare".

La 9 iulie, după ce a fost aclamat la Calais, Dunkerque și Lille, el intră în Belgia. Entuziasmul este de nedescris. „Acești belgieni cumsecade, reci din fire — arată Soult —, care poate n-au simțit niciodată emoții puternice, se istovesc în manifestații cu nespusă bucurie". Napoleon era tratat ca un monarh. Pretutindeni era întîmpinat de douăzeci-treizeci de tinere fete îmbrăcate în alb, încadrate de călăreți care alcătuiau escadroane de onoare.

La Gand, locuitorii nu și-au schimbat înfățișarea lor mohorîtă decît atunci cînd l-au văzut pe primul consul și pe soția lui ducîndu-se la Saint-Bavon pentru a asculta liturghia. Cînd Bonaparte, enumerînd principalele resurse ale orașului, l-a felicitat pe primar pentru cele treisprezece rafinării de care dispune acesta, primarul a protestat :

— Nu avem decît nouă !

— Treisprezece, confirmă un consilier.

Se face numărătoarea : Bonaparte și consilierul au dreptate. E lesne de înțeles cît de miràt a rămas primarul constatînd că primul consul cunoaște mai bine orașul decît el, care-l administrează de zece ani. Chaptal, care ne relatează întîmplarea, ni-l prezintă pe viitorul împărat în această zi de 18 iulie traversînd fluviul Escaut în fața Anversului, la Tête de Flandre.

— Ce adîncime are fluviul ? — întreabă Napoleon.

— Douăzeci și două de picioare, i se răspunde.

— Adîncimea este aceeași pînă la Flessingues ?

— Da.

Întorcîndu-se apoi către ministrul marinei, întreabă :

— Care este pescajul vaselor de 14 ?

— Douăzeci și două de picioare cînd nu sînt înarmate și douăzeci și cinci cînd sînt înarmate.

— Mi-e de ajuns. Vreau să fac aici un port mare pentru construcții navale, în stare să cuprindă douăzeci și două de cale.

I se adresează apoi lui Chaptal :

— Mîine îmi veți cumpăra mănăstirea aceea mare de vizavi și toate casele învecinate.

După aceea îi ordonă și lui Decrès :

— Veți achiziționa toate terenurile necesare amplasării celor douăzeci și două de cale.

A doua zi, totul era achiziționat. De asemenea, a mai hotărît să fie aduși la Anvers ca mînă de lucru șase sute de ocnași de la Brest și să se comande furnituri în valoare de douăzeci și cinci de milioane.

La Anvers, exaltarea nu poate fi descrisă în cuvinte. Iluminațiile, banchetele și recepțiile se țin lanț. Este „un delir al aclamațiilor". Expresia aparține unui regalist, care precizează : „Scrisorile particulare confirmă entuziasmul și simpatia poporului ; într-adevăr, mulțimile se înghesuie în jurul acestui om mare, fiecare fiind fericit dacă el îi aruncă o privire, un cuvînt..." În cuvîntările care îi sînt adresate lui este denumit *Napoleon cel Mare* și pentru prima oară este pronunțat cuvîntul „imperiu".

După cum remarcă doamna de Staël, „instituțiile monarhice se dezvoltau în umbra republicii". Însă republica nu avea de gînd să se dăruiască unui rege, ci aceluia care urma să devină „împăratul revoluției". Agentul lui Ludovic al XVIII-lea îl mai informează pe stăpînul său : „Unii susțin că intenționează să se încoroneze împărat la Bruxelles. Se spune că de aceea a convocat în acest oraș Consiliul de stat și pe toți miniștrii. În vederea acestui scop l-a convocat și pe cardinalul-legat, fără îndoială, pentru a-l pune să oficieze ceremonia încoronării. Alții spun că vrea să reintre în posesiunea moștenirii lui Carol cel Mare pe mormîntul acestuia, la Aix-la-Chapelle, capitala vechiului imperiu al galilor".

Dar la Bruxelles nu se întîmplă nimic asemănător. Bonaparte nu pare preocupat decît de proiectele sale de debarcare în Anglia. El i le destăinuie secretarului regelui Prusiei :

— S-ar putea să nu izbutesc, căci soarta armelor este schimbătoare, dar s-ar putea și să reușesc... Gîndiți-vă numai în ce haos s-ar pomeni comerțul și avuțiile !

După înapoierea sa la Paris, Bonaparte, cu toate că și-a reluat activitatea sa oficială, își intensifică pregătirile. El creează chiar o companie de „vînători călări-interpreți". Totodată, dispune să se accelereze lucrările în tabăra de la Boulogne și ordonă ca soldații să învețe să înoate, „schimbîndu-se din trei în trei ore". Hotărăște să se construiască o flotilă de vase cu fundul plat pentru traversarea Canalului Mînecii.

Cu toate acestea, consulul n-a dat atenție unui articol apărut în *Journal des Débats* la trei zile după înapoierea sa : „S-a făcut încercarea unei noi invenții, al cărei succes deplin și strălucit va avea cele mai folositoare consecințe pentru comerțul și navigația internă a Franței. De două sau trei luni se putea vedea la mal în dreptul mașinii cu abur din Chaillot un vas cu o înfățișare stranie, datorită faptului că avea două roți mari fixate pe o osie, ca la un car ; în spatele lor se afla un fel de sobă mare cu un coș, despre care se spunea că ar fi o mică mașină cu abur, menită a pune în mișcare roțile și vasul. Acum cîteva săptămîni, niște răuvoitori au scufundat această construcție. Autorul ei, reparînd stricăciunile, a dobîndit alaltăieri cea mai măgulitoare recompensă pentru rîvna și talentul său. La orele șase seara, ajutat doar de trei persoane, a pus vasul în mișcare, împreună cu alte două atașate la spatele lui ; timp de o oră și jumătate a oferit curioșilor spectacolul bizar al unui vas acționat de roți, asemenea unui car ; roțile, prevăzute cu aripi sau lopeți, erau ele însele puse în mișcare de o mașină cu abur. Urmîndu-l de-a lungul cheiului, ni s-a părut că viteza sa împotriva curentului Senei este egală cu aceea a unui pieton grăbit, adică de două mii patru sute de *toises*[1] pe oră ; în josul curentului, ea a fost cu mult mai mare... Autorul acestei strălucite invenții este americanul Fulton, mecanic vestit".

Mecanic, într-adevăr, deoarece, în iulie 1801, Fulton l-a făcut să evolueze la Brest pe „Nautilus" al său. Acesta era un veritabil submarin, lung de 6,40 m, care naviga la suprafață cu ajutorul unei pînze și se cufunda — fără îndoială, foarte încet — cu ajutorul unei elice pe care un matelot o punea în mișcare învîrtind o manivelă... Dacă se pompa apă în balasturile sale, aparatul se cufunda pînă la o adîncime de aproape șapte metri. Un rezervor de aer sub presiune aflat la bord îi permitea să rămînă în imersiune timp de șase ore. Scopul în vederea căruia fusese construit „Nautilus" ? Pentru a plasa lăzi umplute cu explozivi sub părțile laterale ale vaselor inamice !

Primului consul i s-a vorbit despre cele două invenții. Dar Bonaparte a ridicat din umeri :

[1] Toise — veche unitate de măsură în Franța, egală cu 1,949 m. — *Nota trad.*

— În toate capitalele sînt o droaie de aventurieri și de oameni cu proiecte, pe care le oferă tuturor suveranilor drept adevărate minuni, ce nu există însă decît în imaginația lor. Sînt cu toții niște șarlatani și impostori. Acest american este unul dintre ei ; nu-mi mai pomeniți de el.

Cînd va reveni asupra hotărîrii sale, va fi prea tîrziu : Fulton își pusese invențiile la dispoziția americanilor...

La 3 noiembrie 1803, Bonaparte pleacă din nou la Boulogne, unde va rămîne cincisprezece zile. Îndată ce a sosit, s-a dus la baraca ridicată pe faleza Turnului Ordre ; aceasta era o construcție lungă de 32 m și lată de 7 m. A doua zi îi scrie lui Cambacérès : „Am stat toată ziua în radă, unde avem peste o sută de vase ambosate. Am angajat o vie canonadă cu inamicul, care avea vreo douăsprezece bastimente, dintre care mai multe vase cu două punți. Unei fregate i-au fost sfărîmate catargele... Noi am avut o singură pierdere, un om căruia o lovitură de tun i-a smuls piciorul. O barcă cu un echipaj format din cinci oameni a fost lovită de o ghiulea și s-a scufundat, dar a fost scoasă din apă, iar cei cinci oameni salvați. M-am instalat într-o baracă în mijlocul taberei, la țărmul oceanului..."

Marea devenea agitată și — la 7 noiembrie — furtuna punea în pericol cinci vase de debarcare. Jumătate din echipajul lor s-a înecat, iar Bonaparte și-a petrecut noaptea încurajînd și chiar ajutînd echipele de salvare.

Cîteva zile mai tîrziu, primul consul avea să petreacă o noapte mai distractivă. Joseph Bonaparte — colonelul Joseph, cum i se spunea — descoperise la Boulogne o doamnă de loc sperioasă, doamna Fagan, una din acele femei frumoase — ne spune Constant — „înduioșate de soarta tristă a atîtor bravi și frumoși ofițeri", care au venit la Boulogne „pentru a le alunga plictiseala unui repaus atît de îndelungat". Informat despre amorurile fratelui său, primul consul, travestit „în burghez", cu ochelari, cu o perucă pe cap și însoțit de Bertrand — de asemenea de nerecunoscut —, s-a prezentat în calitate de „comisar de război" la una din recepțiile date de această doamnă. Au fost primiți cu amabilitate și invitați să ia parte la „jocurile de societate". Bonaparte pierdu și trebui „să facă pe portarul", în timp ce colonelul Joseph și doamna Fagan se aflau într-o cameră vecină într-o „călătorie la

Citera". Așa s-au petrecut lucrurile. Jocul „de societate" odată terminat, Bonaparte își ia rămas bun, dar cîteva minute mai tîrziu tîmplarul care locuia la parter vine să-i aducă doamnei Fagan un bilet : „Doamnă, vă mulțumesc pentru primirea amabilă pe care mi-ați făcut-o. Dacă într-o zi veți veni în baraca mea, voi face din nou pe portarul dacă aceasta vă face plăcere, dar atunci nu voi lăsa nimănui altcuiva grija să vă însoțească în călătoria la Citera. Semnat : Bonaparte".

Înainte de a părăsi Boulogne, îi scrie din nou — la 16 noiembrie — lui Cambacérès : „Aici totul începe să capete mișcarea și direcția care trebuie. De pe înălțimile din Ambleteuse am văzut coastele Angliei așa cum se vede de la Tuilerii Calvarul[1]. Puteau fi observate casele și forfota mulțimii. Este un șanț pe care-l vom sări cînd vom avea îndrăzneala să încercăm".

După o lună petrecută la Saint-Cloud, revine la baraca lui de la Boulogne și este cît pe-aci să se înece la trecerea unui pod. A căzut în apă, dar, cînd a ajuns la mal, a spus :

— N-a fost decît o baie !

La 5 ianuarie 1804, în ciuda hulei puternice, Napoleon, la bordul unei mici ambarcații, trece în revistă bastimentele. La întoarcere, valurile îl împiedică să intre în port. A fost nevoit să debarce pe plajă și șeful statului a ajuns pe uscat purtat pe umeri de marinarii gărzii consulare.

„Totul începe să ia un aspect de temut", scrie el. De data aceasta, Anglia, care de la Hastings nu a mai fost niciodată invadată, începe să tremure. Noul cabinet, prezidat de faimosul Pitt, își leagă toate speranțele nu numai de bateriile de coastă engleze, ci mai ales de vasta conspirație care se urzește la Paris. Georges Cadoudal, ale cărui buzunare sînt doldora de aur englezesc, a debarcat la 20 august 1803 pe coastele Normandiei, fiind depus la picioarele falezei de la Biville de bricul „El Vencejo". Teribilul Georges a ajuns la Paris și la începutul anului 1804 se află acolo deja de cinci luni fără ca vreun polițist să bănuiască. Pitt își freacă mîinile : cu siguranță că, dat fiind sprijinul de care se bucură șuanul, puterea pri-

[1] Calvarul care pe atunci încorona colina Valérien, dominînd-o.

mului consul se va prăbuși ! Fără a mai vorbi de opoziția saloanelor !

— Dacă Bonaparte nu va pieri curînd, Franța va fi pierdută — țipa doamna de Staël. — Viața mea, averea mea vor fi ale acelui nobil muritor care va lovi pe tiran ; pentru ce n-am decît o singură inimă să-i ofer ? Îl ador, îl voi lua în căsătorie !

Să te căsătorești cu insuportabila Corina ? Chiar și cei mai îndrăzneți aveau de ce să se descurajeze... Bonaparte putea mai curînd să se teamă de Georges, care, în fruntea *bătăușilor* săi, a promis să pună la punct răpirea *tiranului*, decît de pețitorii doamnei de Staël. Bineînțeles, dacă consulul ar fi opus cea mai mică rezistență în cursul răpirii sale, s-ar fi știut să i se închidă gura, și pentru totdeauna ! Ministrul britanic Wyndham își exprima încrederea în reușita acestei acțiuni : „Domnul de Cadoudal posedă o dezinvoltură și o siguranță firească, ce dovedesc un spirit superior ; dintre toți cei pe care i-am văzut angajați în chestiunile regaliste, el îmi dă cel mai mult impresia că este născut pentru a deveni cineva". Fără îndoială — gîndeau englezii — că acest „spirit superior" ar putea pune capăt carierei generalului blestemat, care nu-l lasă pe Pitt să doarmă ! Așa cum scria ultraregalista contesă de Albany, „este un lucru îngrozitor ca o bucățică de om să răstoarne lumea cu susul în jos".

Dar „bucățica de om" nu avea nicidecum intenția să se lase dus de nas.

— Domnule general — îi atrase atenția Fouché —, este ridicol să purtați același titlu ca și Cambacérès și Lebrun și ca ei să aibă cîte o escortă, care sînt văzute în Bois de Boulogne, pe străzi, pretutindeni. V-am spus de mult că această situație stîrnește rîsul.

— Și la Paris se crede că vreau să mă fac împărat, dar n-am să întreprind nimic în această privință — răspunde Bonaparte, care în ziua aceea pare prea puțin sincer. — De trei ani s-au înfăptuit atîtea lucruri mari sub titlul de consul. Trebuie păstrat. Nu cred că pentru un nou imperiu este necesar un nume nou.

Roederer îl aprobă pe Fouché :

— Domnule general — spuse el —, dacă nu luați un titlu mai înalt decît cel de consul, trebuie să se dea unul diferit persoanelor care îl dețin împreună cu dumneavoastră...

— Ei nu sînt decît principali consilieri. Ar putea fi numiți astfel, dar asta l-ar supăra pe Cambacérès.

— Nicidecum însă pe Lebrun, îl asigură Desmeuniers.

— Nicidecum — adăugă Roederer —, el chiar l-ar face și pe Cambacérès să fie înțelegător.

— Ar fi trebuit făcută asta cînd i-am numit pe viață ; acum trebuie să așteptăm să moară.

Apoi continuă :

— De fapt, ar cîștiga mai multă considerație dacă ar fi mari consilieri. Toată lumea știe că ei nu sînt consuli decît cu numele. S-ar desființa mica lor escortă, li s-ar lăsa un corp de gardă la poartă. Poziția lor de consuli este, într-adevăr, stînjenitoare. Ce mutră fac ei cînd îi primes pe ambasadori ?

— Chiar și la audiențele dumneavoastră de duminică — adăugă Roederer —, persoanele care sînt prezente nu știu ce atitudine să adopte față de ei. Regula cere ca în același loc onorurile să nu fie acordate decît unei singure persoane. Cu toate acestea, fiecare vrea să-i salute cu respect ; mulți se prefac chiar că îi privesc ca pe niște stîlpi ai republicii. Medalia Corpului legislativ, pe care sînt gravate cele trei capete, a fost concepută în acest spirit.

— Dacă aș fi avut cunoștință de această medalie, n-aș fi acceptat-o.

— Sper, domnule general, că pe noile monede nu vor mai figura trei efigii...

— Nu, fără îndoială !

— Dacă vor fi numiți mari consilieri, atunci primul consul se va numi pur și simplu consulul.

— Sau marele consul. Astfel sînt denumit în străinătate, și nu spun aceasta decît pentru că așa se spune...

În ziua aceea poate că nu a îndrăznit să vorbească despre imperiu. Pe atunci circula în public povestea fantasmagorică a lui Bonaparte descendent al „Măștii de fier“, și în consecință al Bourbonilor, prin fiul pe care pretinsul frate geamăn al lui Ludovic al XIV-lea, întem-

nițat la Sainte-Marguerite, l-ar fi avut cu fiica temnicerului său Bompar, fiu trimis în Corsica sub numele de *Bonnepart!..* Cei ce colportau această balivernă trăgeau și concluzia că primul consul avea, ca atare, toate drepturile la coroană! Bonaparte se mulțumea să izbucnească în rîs. Tot astfel, cînd zvonurile despre o restaurare a monarhiei în favoarea sa ajungeau pînă la el, se prefăcea că dă din umeri :

— Ar însemna să mă creadă prea prost!

Curînd însă, un eveniment îl va împinge spre tron.

La 13 ianuarie 1804, consilierul de stat François Réal, care răspundea de poliție, sosi foarte agitat la Malmaison. Primit imediat de Bonaparte, el îi anunță o veste gravă :

— Pichegru este la Paris. A fost chemat de la Londra de către Cadoudal.

Un șuan arestat — pe nume Quérelle —, condamnat la moarte, sperînd să-și salveze viața, a mărturisit acest lucru *in extremis* în timpul ultimului interogatoriu. Primul consul a pălit. Dacă Pichegru se află la Paris, este sigur că a venit pentru a participa la planurile criminale ale lui Georges Cadoudal și ale bandei sale de asasini.

Pichegru! Extraordinară a fost soarta acestui țăran din Arbois, care în doisprezece ani a devenit general de divizie în timpul revoluției și comandant al armatei din nord. Erou național care în cursul unei campanii magistrale a cucerit Olanda! În 1796, pe vremea Directoratului, a părăsit armata, intrînd în Consiliul celor Cinci sute. Fiind amestecat în lovitura de stat de la 18 fructidor, a fost arestat. După aceea a început să plouă cu acuzațiile împotriva sa.

Moreau a afirmat că, atunci cînd comanda armata de la Rin, generalul ar fi trădat republica, dînd curs propunerilor prințului de Condé. Dacă ar fi ajutat la restaurarea monarhiei, contele de Provence s-ar fi angajat, la rîndul său, să-i acorde cordonul albastru și să-i dea castelul Chambord. Ce anume era adevărat din aceste tratative? Precis nu se știe. Oricum ar fi fost însă, Directoratul l-a deportat la Cayenne pe vechiul și gloriosul apărător al re-

publicii. După mai puțin de un an, Pichegru a evadat de la ocnă, a ajuns la Londra și și-a oferit serviciile guvernului englez, care l-a luat în slujba sa, dîndu-i și o pensie.

Pacea din 1801 l-a condamnat la inactivitate. Se consuma din ce în ce mai mult, îi purta pică norocosului său rival, Bonaparte, sfîrșind prin a-l detesta. Și tocmai atunci, printre atîția alți conspiratori care veneau să bată la ușa lui Pichegru, a apărut și șuanul Cadoudal. Acesta se afla în fruntea unei organizații puternice și îl invita să devină sufletul complotului care urmărea uciderea primului consul. Generalul a acceptat. Quérelle arată : Pichegru a ajuns la Paris folosind uluitorul „lanț" al ascunzătorilor și complicităților pus la punct de Cadoudal pentru a uni Londra cu capitala prin faleza de la Biville și valea Senei.

Afacerea ia amploare în urma arestării unui alt subordonat al lui Cadoudal, Bouvet de Lozier. Réal n-a putut scoate mare lucru de la el, dar, cînd șeful poliției a ieșit, șuanul a vrut să-și pună capăt zilelor, spînzurîndu-se. Din fericire, horcăitul lui a fost auzit și el a fost salvat, pe trei sferturi mort. Poate — versiune mai verosimilă — că poliția l-a ajutat și ea puțin în treaba cu spînzurătoarea pentru a-i dezlega limba... Oricum, șuanul a acceptat să „mărturisească" și cu acest prilej a declarat că Pichegru l-a văzut deseori pe vechiul său dușman, generalul Moreau, cu care s-a împăcat.

Exista deci o vastă și periculoasă conspirație.

— V-am spus, Réal — zise consulul —, nu cunoașteți nici un sfert din toată această afacere !

Orașul a fost pus imediat în stare de alarmă. Este prevăzută pedeapsa capitală pentru cei care îi vor ascunde pe „tîlhari". De la Tuilerii plouă cu ordine. Importante forțe de jandarmerie sînt trimise în Normandia, Vexin și Manche.

Bouvet și Quérelle n-au mințit de loc : Pichegru, însoțit de Cadoudal, l-a întîlnit într-adevăr pe Moreau pe o alee pustie din apropiere de strada Capucinilor. Bonaparte credea că Moreau dorește să-i ia locul pentru a-l înapoia Bourbonilor. În realitate, nici Moreau nu ținea cîtuși de puțin să fie un Monk :

— Nu pot — spuse el lui Pichegru și Cadoudal — să trec în fruntea unei mișcări favorabile Bourbonilor. S-au

comportat atît de rău, încît o asemenea încercare nu ar avea sorți de izbîndă.

Dimpotrivă, Moreau se vedea foarte bine în postura de dictator, oferind, totuși, aliaților lui regaliști „șansa" de a deveni „colaboratorii săi".

După ce Moreau i-a părăsit, Cadoudal izbucnește :

— Moreau nu vrea decît să se servească de noi pentru a lua locul primului consul, dar mai bine lipsă ; îl prefer pe cel vechi decît pe individul acesta nou !

La început, Pichegru este furios :

— Se pare că și tipul ăsta e ambițios și ar vrea să domnească. Ei bine, îi urez mult succes, dar, după părerea mea, nu este în stare să guverneze Franța nici trei luni.

Lui Pichegru îi repugnă însă colaborarea cu Cadoudal. Cursa pe care o pregătește grupul de ucigași îl deranjează. În definitiv, tot cu Moreau e mai bine. De aceea, aproape în fiecare seară cei doi generali se întîlnesc, sperînd să ajungă la o înțelegere. Pe neașteptate — adevărata lovitură de teatru —, conspirația se prăbușește : la 15 februarie orele nouă, generalul Moreau este arestat pe drumul către Grosbois și dus la închisoarea Temple !

— N-a opus nici o rezistență ? — îl întrebă Bonaparte pe Moncey.

— Nici una.

— Nu a cerut să-mi scrie ?

— Nu.

— Nu a cerut să mă vadă ?

— Moreau nu mă cunoaște bine ; vrea să fie judecat ; ei bine, o să fie.

„Nu se vor da în lături să spună că sînt invidios pe Moreau — îi spune Bonaparte Josefinei —, că la mijloc este o răzbunare și multe alte banalități de acest fel. Eu invidios pe Moreau. Ferească Dumnezeu ! Mie îmi datorează cea mai mare parte a gloriei sale ; eu i-am lăsat o armată frumoasă și nu mi-am păstrat în Italia decît recruți ; nu ceream decît să trăiesc în bună înțelegere cu el. Desigur, nu-mi era teamă de el ; de fapt, nu mă tem de nimeni, iar de Moreau mai puțin decît de oricare altul. L-am împiedicat de douăzeci de ori să se compromită ; i-am atras atenția că se fac încercări de a ne învrăjbi : acest lucru îl simțea și el la fel ca mine. Dar este slab și

orgolios ; femeile îl conduc, partidele au exercitat presiuni asupra sa..."

La 16 februarie, pe zidurile Parisului este afişat un text semnat de Murat : „Cincizeci de bandiţi, rămăşiţă murdară a războiului civil, avînd în fruntea lor pe Georges Cadoudal şi pe generalul Pichegru, au pătruns în capitală. Sosirea lor a fost înlesnită de un om care este încă considerat a fi în rîndurile noastre, generalul Moreau, şi care va fi deferit justiţiei naţionale". Regaliştii încearcă să contraatace, lipind şi ei un afiş cu următorul conţinut : „Moreau nevinovat, prietenul poporului şi părintele soldaţilor, în lanţuri ! Bonaparte, un străin, un corsican, devenit uzurpator şi tiran ! Francezi, judecaţi !"

Fără a se manifesta tot atît de vehement, unii parizieni regretă arestarea lui Moreau. Bonaparte îi mărturiseşte lui Roederer :

— Oamenii nu mă cunosc încă, nu am făcut destul pentru a fi cunoscut. Îi stimez pe parizieni pentru această neîncredere ; este o dovadă că ei nu se lasă robiţi fără să-şi dea seama. V-am spus întotdeauna că mi-ar trebui zece ani pentru a-mi îndeplini planul ; nu fac decît să-l încep ; nimic nu este isprăvit.

Mai ales nu se putea duce nimic la bun sfîrşit cît timp Cadoudal şi Pichegru erau liberi. Primul consul putea fi asasinat în orice moment. Zidurile se acoperă iarăşi cu afişe, care de data aceasta dădeau semnalmentele lui Cadoudal : „Înălţimea cinci picioare şi patru degete, foarte puternic ; umerii largi, capul înspăimîntător de mare, gîtul foarte scurt, degetele scurte şi coapsele nu prea lungi, nasul turtit şi parcă tăiat în partea de sus, ochii cenuşii, din care unul vizibil mai mic decît celălalt ; tenul bronzat, dinţii albi, favoriţi roşcaţi ; merge legănîndu-se. cu braţele întinse..." Semnalmentele generalului sînt, de asemenea, date şi afişate : „Înălţimea cinci picioare şi cinci degete sau şase degete fără ceva, spatele uşor încovoiat, obrazul puţin măsliniu, faţa cam lătăreaţă, nasul lat, aproape ca la un mulatru, ochii foarte vioi, părul castaniu închis".

Pichegru va fi prins cel dintîi. Cum a trăit el în timpul ultimelor sale şase zile de libertate ? „Pe aceleaşi cheiuri unde, cu zece ani înainte — povestea Barbey —, Pichegru, general victorios şi comandant al gărzii naţionale din

Paris, salvator al Convenției, trecuse înconjurat de un întreg stat-major, el era acum nevoit să rătăcească furișîndu-se, cu ochii la pîndă, cu mintea chinuită de nehotărîre. Îndoiala punea stăpînire pe el, paralizîndu-i voința. Se gîndea la nebunia acțiunii sale, la complicitatea cu banda lui Cadoudal, la sprijinul pe care-l acorda unor asasini josnici ; acum își dădea încetul cu încetul seama cît de jos consimțise să coboare și întrezărea prăpastia în care aveau să se prăbușească speranțele și planurile sale".

La 26 februarie, nefericitul bate la ușa casei cu numărul 11 de pe strada Vivienne, unde locuia samsarul Treille, care acceptă să-l ascundă. Dar apartamentul, compus din camere așezate în șir, în care vizitatorii sînt numeroși, nu era potrivit pentru a ascunde pe cel care era căutat în tot Parisul. Domnul și doamna Treille se văicăresc față de prietenul lor Leblanc, care află astfel taina. El oferă propria sa cameră, situată la doi pași, pe strada Chabanais la numărul 39. Emoționat, generalul acceptă, iar Leblanc răspunde că aceasta este o cinste pentru el... și se așază cu toții la masă. Abia au început să mănînce și Leblanc îi anunță că a uitat de o întîlnire urgentă — o afacere care trebuia încheiată. Pleacă, făgăduind să revină pentru a-și relua locul la masă imediat după perfectarea tranzacției.

Dar unde alerga ?

La poliție. În realitate, Leblanc era un informator. Se oferea o sută de mii de franci celui care-l va preda pe Pichegru. El va pregăti deci capcana care le va permite zbirilor lui Réal să-l aresteze pe dușman. De îndată ce această treabă murdară a fost pusă la punct, s-a întors liniștit, reluîndu-și locul la masă. La orele nouă, generalul, Leblanc și soții Treille pornesc spre strada Chabanais. Pe atunci, după cum se știe, Opera era situată pe locul actualului scuar Louvois, dar strada Chabanais încă nu lega, ca acum, strada Rameau cu strada Petits-Champs. Strada întîlnea o clădire înaltă, pe care o ocolea, formînd un unghi drept și dînd în strada Sainte-Anne. De fapt erau două fundături dispuse în unghi drept. Fostul număr 39 din strada Chabanais este azi numărul 11, formînd colțul cu strada Cherubini, altădată una din ramificațiile străzii pe care locuia Leblanc.

Generalul odată instalat, femeia de serviciu primește

ordinul să se ducă și ea la culcare la etajul șapte. Leblanc nu are decît un singur pat, pe care îl cedează proscrisului ; el avea să se ducă să doarmă la un prieten. Înainte de a se despărți, Pichegru îi mulțumește încă o dată cu efuziune. Leblanc se prezintă imediat la ministrul justiției, Régnier, de unde o oră mai tîrziu revine însoțit de un comisar de poliție și mai mulți jandarmi. Aceștia forțează ușa. „Cînd am intrat în cameră — consemna comisarul în procesul său verbal —, am văzut un om pe care l-am recunoscut ca fiind fostul general Pichegru ; îndată ce ne-a zărit, s-a așezat pe patul său, vrînd să apuce armele ascunse sub pernă, dar a fost înhățat de jandarmi și făcut inofensiv. Pentru orice eventualitate, am dispus să fie legat ; la percheziția făcută am găsit sub pernă un pumnal cu lama lată și un pistol de buzunar încărcat cu gloanțe".

După ce Pichegru a fost închis la Temple, mai rămînea în libertate Cadoudal.

La 28 februarie, Maret scrie prefectului de poliție Dubois :

„Dorința primului consul, cetățene prefect, este ca imediat toate barierele mici ale Parisului să fie închise, astfel ca nimeni să nu poată trece, nici pe jos, nici călare sau în trăsură. La fiecare din cele treizeci și șase de bariere principale se va afla cîte un agent de poliție și doi jandarmi. Toate persoanele care vor ieși din Paris, pe jos, călare sau în trăsură, bărbați sau femei, vor trebui să coboare, fără nici o excepție, la corpul de gardă ; acolo vor fi confruntate cu semnalmentele lui Cadoudal, și ale celor cincisprezece bandiți care au putut fi semnalați... Aceleași măsuri vor fi luate și în ceea ce privește bărcile, corăbiile și plutele la ieșirea fluviului din oraș, indiferent dacă acestea urcă sau coboară... Bandiții sînt toți în Paris ; ei sînt numeroși ; trebuie să nu-i lăsăm să iasă din oraș, ca să-i prindem pe toți".

Cadoudal nu era de găsit. Totuși, poliția, supraveghind pe unul din tovarășii lui, un anume Léridant, care locuia la un oarecare Goujon din fundătura Corderie, era aproape sigură că Georges Cadoudal se ascunde în împrejurimile Pieței Maubert. La 9 martie, ofițerul de poliție Petit află că Goujon închiriase pentru o zi întreagă o cabrioletă care

purta numărul 53. O mulțime de inspectori de poliție ocupă Piața Maubert. Într-adevăr, o dată cu căderea nopții apare și cabrioleta condusă de Léridant, care traversă piața și începu să urce strada Montagne-Sainte-Geneviève. Fu urmărită și, după ce trecu de Piața Saint-Etienne-du-Mont, în clipa în care ajunse la colțul străzii Sept-Voies, un om sări în cabrioletă, care însă nu s-a oprit. Cadoudal, deghizat în hamal din hale, este recunoscut. În timp ce răsună strigătele : „Oprește ! Oprește !“, începe o urmărire extraordinară prin cartier. Unul din polițiști — Caniolle — a reușit să se agațe de arcuri. Răsună un strigăt :

— Georges ! Este Georges !

Fugarii se îndreaptă către strada Four, unde pe șeful conspirației îl așteaptă o nouă ascunzătoare. Poate că vor reuși să mărească distanța față de haita de urmăritori, din ce în ce mai numeroasă, care aleargă la fel de repede ca și cabrioleta și poate chiar mai repede, deoarece în dreptul străzii Voltaire doi agenți reușesc să o întreacă și să apuce hățurile în momentul în care Georges sare din trăsură. Cadoudal, care are cîte un pistol în fiecare mînă, trage de patru ori, omoară pe unul din agenți, îl rănește pe Caniolle și fuge... dar este ajuns din urmă, trîntit la pămînt și legat fedeleș.

Condus în cabinetul lui Dubois, este interogat și pentru început i se reproșează faptul că a ucis un agent :

— Un tată de familie !

— Data viitoare — îi sfătuiește el imperturbabil — să alegeți pentru arestarea mea holtei.

— Unde locuiați în momentul arestării ?

— Într-o cabrioletă, răspunde Georges rîzînd.

Se trece la întrebarea principală :

— Ce căutați la Paris ?

— Am venit ca să-l atac pe primul consul.

— Aveați mulți oameni în jurul dumneavoastră ?

— Nu, pentru că nu trebuia să-l atac pe primul consul decît atunci cînd la Paris va fi un prinț, și cum acesta încă nu este aici...

— Planul a fost deci conceput și trebuia executat în înțelegere cu un fost prinț francez ?

— Da, cetățene judecător.

Un prinț francez ?... Începea o afacere nemaipomenită !

21

TREAPTA SPRE TRON

SÎNT ÎMPREJURĂRI CRITICE CÎND INTERESELE POPORULUI CER CONDAMNAREA UNUI NEVINOVAT.

Napoleon

Bouvet de Lozier — căruia acum i se dezlegase limba — arătase și el că, înainte de a acționa, conjurații așteptau sosirea unui prinţ din familia Bourbonilor. De aceea, consilierul de stat Réal îi și ceruse cetățeanului Shée, prefectul departamentului Rinul Inferior, să-l informeze dacă ducele d'Enghien — considerat de el conducătorul emigranților refugiați în ținutul Baden — se află într-adevăr la Ettenheim, sătuc situat nu departe de malul drept al Rinului. „Informațiile pe care le veți culege — îi recomandă șeful poliției — trebuie să fie prompte și sigure. În cazul că ducele nu s-ar mai afla acolo, mă veți înștiința imediat".

Prefectul încredință misiunea unui subofiţer de jandarmi, sergentul Lamothe, care vorbea perfect limba germană, cerîndu-i să întreprindă imediat cercetări. Lamothe traversă fluviul la 4 martie, ducîndu-se mai întîi la hanul din satul Kassel, învecinat cu sătucul Ettenheim, unde se așeză la masă în tovărășia șefului de poştă. Sub efectul

vinului, germanul, fără a se lăsa rugat, povesti ceea ce știa...

După pacea de la Lunéville, prințul Ludovic-Anton de Bourbon-Condé, duce d'Enghien, unul din conducătorii armatei emigranților, pe care soldații republicani îl porecliseră *Ducele-care-merge-bucuros*, locuia într-adevăr la Ettenheim. Dragostea îl adusese acolo. În acest oraș stătea la unchiul ei, vestitul cardinal de Rohan, prințesa Charlotte de Rohan-Rochefort, pe care ducele d'Enghien o iubea din 1794, cînd ea își îngrijise la Ettenheim vărul grav bolnav. Familia Rohan se afla acolo oarecum la ea acasă : pînă în 1801, sătulețul Ettenheim făcuse parte din statele care aparțineau de episcopia Strasbourgului. De atunci, teritoriul său fusese atribuit margrafului de Baden, devenit mare elector. *Cardinalul Collier* se stinsese în 1803, dar nepoata și, totodată, moștenitoarea lui a obținut permisiunea să locuiască în orășelul în care ducele d'Enghien veni să se stabilească definitiv. Bătrînul prinț de Condé, deși se căsătorise și el cu o prințesă din casa de Rohan — fiica mareșalului de Soubise —, considera că nepotul său ar face o mezalianță dacă ar lua-o pe prințesa Charlotte, motiv pentru care refuză să-și dea consimțămîntul.

Enghien se supusese oare ? Trecuse el peste această interdicție, așa cum au afirmat unii istorici ? Doamna Bernardine Melchior-Bonnet, excelenta biografă a ducelui d'Enghien, apreciază în mod judicios că însemnările lăsate de un prieten al prințului, baronul de Roesch, nu reprezintă o dovadă suficientă pentru a accepta existența căsătoriei. Cei doi presupuși martori ai acestei ceremonii secrete nu au făcut niciodată vreo aluzie cît de mică ; actul n-a fost regăsit ; prințul de Condé și ducele de Bourbon, ca și cei doi principali interesați n-au recunoscut niciodată existența acestei uniuni.

Oricum ar fi, cei doi tineri se iubeau cu pasiune și ar fi o copilărie să se nege că Charlotte a fost amanta lui Ludovic-Anton. Fără îndoială, locuiau în două case învecinate, însă seara, dacă ducele nu mergea la prințesă, aceasta venea la prinț ca să-i primească pe cei cîțiva francezi care locuiau la Ettenheim.

Cum își petrecea timpul ducele d'Enghien ? Vîna aproape zilnic, dar evita să umble de-a lungul Rinului.

Locuitorii din Kassel îl vedeau trecînd deseori, urmat de doi sau trei servitori și de cîinii săi.

Înarmat cu aceste prime informații, sergentul își continuă drumul spre Ettenheim. Curînd, orășelul cu trei mii de locuitori, așezat la poalele munților Pădurea Neagră, apăru în mijlocul podgoriilor. Prințul locuia la doi pași de biserică, a cărei clopotniță țuguiată domina casele scunde cu acoperișuri roșii. Locuința, avînd fațada străpunsă de nouă ferestre și orientată spre strada Rohan, era modestă. În spatele casei, o grădină mare se întindea pînă în cîmp. Prințul dormea la etajul întîi. Sala mare ocupa aproape tot parterul. Aici se adunau seara emigranții care locuiau la Ettenheim, aproape toți foști ofițeri ai armatei lui Condé : baronul de Grunstein, locotenentul Schmidt, ambii de naționalitate franceză, în ciuda numelui lor german, contele de Choulot, cavalerul de Roesch, primar în Rhinau, și marchizul de Thumery.

Lamothe trase la „Hanul Soarelui" și, după cum îi era obiceiul, îl făcu pe hangiu să trăncănească. Acesta pronunță cu accent german numele marchizului de Thumery : la el *t* deveni *d*, iar ultima silabă se transformă în *riey*, astfel că sergentul înțelese *Dumouriez*. Tot așa, în raportul său, jandarmul metamorfoză numele locotenentului Schmidt în acela de *Smith*. Înainte de a se reîntoarce în Franța, Lamothe trecu pe la Offenburg, orășel situat la numai cinci leghe de Strasbourg, reședința principalilor comandanți ai armatei lui Condé : generalii la Saullaye, Maurois, Mellet, Vauborel și Fumel. Era așteptată sosirea de la o zi la alta și a generalului conte de Lanans, fost colonel în regimentul lui Enghien. Nimeni nu-i lua cu adevărat în serios pe acești „guralivi inofensivi care credeau cu naivitate că joacă vreun rol pe eșichierul european".

Nimeni... în afară de jandarmul nostru !

La 8 martie, cînd raportul parvine la Tuilerii, Bonaparte este cuprins de o furie înspăimîntătoare. Așadar, Dumouriez, acest trădător al republicii, acest dezertor care a trecut la inamic, s-a alăturat ducelui d'Enghien ! Smith, fără îndoială faimosul Spencer Smith, agentul englez de la Stuttgart, se afla și el la Ettenheim ! La doi pași de acolo, la Offenburg, se concentrau comandanții ! Aseme-

nea unui urs în cușcă, primul consul se plimbă agitat de la un capăt la altul al cabinetului său :

— Sînt deci un cîine care poate fi ucis în stradă, în timp ce asasinii mei sînt ființe sacre ? Se atentează la viața mea... Voi răspunde la război cu război... Voi ști să-i pedepsesc pe complotiști : capul vinovatului îmi va face dreptate !

În seara aceea, Bonaparte n-a luat, totuși, nici o hotărîre. Altfel se va întîmpla însă a doua zi — 9 martie —, cînd va afla că informațiile lui Bouvet au fost confirmate de Cadoudal. După Léridant, „prințul" ar fi venit deja de mai multe ori la Paris pentru a-i da instrucțiuni lui Georges. Prințul, care a fost primit cu mare respect, era un om de aproximativ treizeci și cinci de ani, zvelt, blond și îmbrăcat elegant.

Era într-adevăr un prinț... dar era vorba de prințul de Polignac !

Afirmațiile lui Léridant păreau cu atît mai verosimile, cu cît în întreaga Europă se vorbea că ducele d'Enghien trece frecvent Rinul pentru a se duce la Strasbourg. De data aceasta, mînia lui Bonaparte nu mai cunoaște margini :

— Bourbonii își închipuie că pot să verse sîngele meu ca pe cel al animalelor celor mai spurcate ! Cu toate acestea, sîngele meu valorează cît al lor ! Îi voi face să simtă groaza pe care vor să mi-o inspire. Îi iert lui Moreau slăbiciunea și faptul că s-a lăsat tîrît de o invidie prostească, dar voi pune să-l împuște fără milă pe primul dintre acești prinți care-mi va cădea în mînă... Le voi arăta cu ce fel de om au de-a face...

— Cred că, dacă o astfel de persoană ilustră cum este un membru al familiei de Bourbon ar ajunge în mîna dumneavoastră, asprimea nu ar merge pînă acolo, insinuează Cambacérès.

— Ce vorbiți, domnule ? Aflați că nu vreau să-i menajez pe cei care-mi trimit asasini.

A doua zi, la 10 martie, primul consul își adună consiliul la Tuilerii : Cambacérès, Lebrun, Réal, Murat, ministrul de justiție, Régnier, Fouché și Talleyrand. Ultimii doi aveau să facă totul — și nu va fi de loc greu —, pentru a-l împinge pe Bonaparte să creeze o prăpastie ireparabilă între Franța de ieri și Franța imperială de

mîine. Calculul era just, și Bonaparte, fără întîrziere, le oferi dovada, spunîndu-i pe un ton aspru lui Cambacérès, care socotea că înainte de a viola o frontieră s-ar putea lua, poate, informații suplimentare :

— Astăzi sînteți foarte zgîrcit cu sîngele Bourbonilor !

Dar Cambacérès nu se dă de loc bătut. Odată consiliul terminat, îl urmează pe Bonaparte în cabinet și-i înfățișează „cu și mai multă vigoare consecințele actului pe care voia să-l săvîrșească". Al doilea consul îi vorbește despre violarea dreptului ginților, despre sîngele vărsat al regilor, despre faptul că, în urma răpirii care se pregătea, întreaga Europă ar putea să se ridice împotriva Franței.

— Moartea ducelui d'Enghien — răspunde Bonaparte — nu va fi în ochii lumii decît o măsură justă de represalii față de ceea ce se pune la cale împotriva mea. Casa de Bourbon trebuie făcută să înțeleagă că loviturile pe care le îndreaptă contra altora pot să se întoarcă împotriva ei ! Moartea este singurul mijloc prin care poate fi silită să renunțe la acțiunile ei mîrșave !

Apoi el repetă argumentul invocat de Talleyrand :

— Cînd ai ajuns atît de departe, nu mai este posibil să dai înapoi !

În aceeași seară, Méneval îl găsește pe Bonaparte aplecat deasupra unei mese mari de acaju, luminată de sfeșnice, pe care era întinsă o hartă mare a regiunii renane. Primul consul calculează distanțele, stabilește momentele acțiunii... Pe neașteptate, se ridică și dictează următorul mesaj, adresat lui Berthier :

— Veți binevoi, cetățene ministru, să ordonați generalului Ordener să plece la noapte cu poștalionul la Strasbourg. Scopul misiunii este de a se deplasa la Ettenheim, a înconjura orașul și a-i răpi pe ducele d'Enghien, pe Dumouriez, pe un colonel englez...

Timp de o oră, în palatul în care toți dormeau, Bonaparte dicta, pregătind cu minuțiozitate toate amănuntele capcanei.

Tîrziu, în seara zilei de 12 martie, generalul Ordener, care a fugit mîncînd pămîntul, ajunge la Strasbourg, unde, începînd de a doua zi, trece la îndeplinirea planului con-

ceput de Bonaparte. În noaptea de 14 spre 15 martie trece Rinul cu bacul la Rhinau împreună cu trei brigăzi de jandarmi și trei sute de dragoni veniți de la Sélestat, în timp ce restul regimentului, precum și baterii de artilerie rămîn pe malul francez, gata să intervină la nevoie. Ordener hotărăște să fie însoțit de comandantul jandarmeriei locale, Charlot, și de generalul Fririon, șeful statului-major al generalului-comandant al garnizoanei Strasbourg. Fririon primi ordinul lui Ordener în seara de 13 martie, pe cînd cina la un fost emigrant, d-l de Stumpf. Profund mișcat, generalul nu se poate abține să nu se destăinuie gazdei sale :

— Am primit ordinul să trec Rinul cu un grup de cavaleriști. Datoria mea de soldat este să mă supun... Mă voi supune.

În aceeași seară, Stumpf trimite un bilet prietenului său baronul de Roesch, la Rhinau, cerîndu-i, prin intermediul fratelui lui, primarul satului, să-l prevină pe prinț de primejdia care-l amenința. Mesajul îi parveni lui Enghien a doua zi, la 14 martie, spre amiază. Cavalerul îi trimite ducelui un bilet, rugîndu-l stăruitor să vină în aceeași seară să-l întîlnească pe o insulă de pe Rin ; acolo urma să-i dea informații mult mai amănunțite. Enghien, care se afla la vînătoare, nu schimbă nimic din programul zilei ; nu se arătă îngrijorat, căci o lovitură pe teritoriul badenez i se părea imposibilă.

Ce i se putea reproșa ?

Fără îndoială, primea subsidii de la Londra, fără îndoială, își pusese în mai multe rînduri spada sa în slujba guvernului englez pentru a lupta împotriva Franței, dar toate acestea nu erau un lucru nou ! Din 1792 emigranții nu erau în solda dușmanilor republicii ? Nu avea nici un amestec în conjurația lui Cadoudal. La început a crezut că acest complot era născocit în întregime, apoi însă, după mărturisirile făcute de primii complici arestați de poliția consulară, a cedat în fața evidenței.

„Dea Domnul să nu cadă multe victime — scrisese el bunicului său — și ca afacerea aceasta nenorocită să nu aducă multe necazuri persoanelor devotate cauzei drepte“.

El nu credea că contele d'Artois sau vreunul din fiii acestuia ar putea trece vreodată de partea șuanilor. Pentru el, „cauza dreaptă“ era aceea pe care o susțineau emi-

granții cu mai multă prudență. Unui prieten care era îngrijorat de faptul că el locuia la doi pași de frontieră, îi scrisese :

„Acum, cînd ordinul consiliului privat al maiestățiisale britanice cere emigranților pensionari să vină la Rin, eu nu pot, indiferent ce m-ar aștepta, să mă îndepărtez de acești demni și loiali apărători ai monarhiei".

De altfel, se mulțumește „să nu se îndepărteze" și nu aprobă de fel lăudăroșeniile neastîmpăraților din Offenburg. În corespondența lui este mai puțin prudent. Informațiile care îi parvin de la Strasbourg el le transmite tatălui sau bunicului său prin poștă. „Nu uitați niciodată — îi scria bătrînul prinț — că se poate pune rămășag pe orice că vi se deschid scrisorile..."

Prințul de Condé crezuse, la fel ca toată lumea în Europa, că nepotul său se ducea din cînd în cînd la Strasbourg. „Fiți atent — adăuga el —, nu neglijați nici o măsură de precauție pentru a putea fi avertizat la timp în cazul cînd consulului i-ar trece prin cap să vă răpească... Să nu credeți că a brava mereu această primejdie este o dovadă de curaj ; în ochii omenirii nu ar fi decît o imprudență de neiertat". Enghien s-a apărat cu ardoare : „Sînt prea mîndru pentru a-mi pleca în mod josnic capul ; primul consul poate își va atinge scopul și mă va distruge, dar nu mă va face să mă umilesc... Se poate călători incognito printre ghețarii Elveției... Dar cînd voi merge în Franța, nu voi avea nevoie să mă ascund..."

— Ar însemna să mă cunoască cineva prea puțin — a spus el — pentru a putea crede că aș pune piciorul pe pămîntul republicii altfel decît cu rangul și în locul pe care soarta mi le-a hărăzit prin naștere...

Seara, după vînătoare, sosind la Ettenheim, ducele este liniștit de către prietenul său Schmidt, care se întorcea din satul vecin Igenheim, unde a putut sta de vorbă cu doi indivizi suspecți care fuseseră surprinși, chiar în dimineața acelei zile, cercetînd cu atenție casa de pe strada Rohan. Păreau doi negustori de treabă. În realitate, cei doi „negustori" erau agenți trimiși de Ordener pentru a alcătui un ultim raport.

Informațiile aduse de Schmidt n-au liniștit-o pe prințesa Charlotte. De cîteva zile era chinuită de o presimțire. De aceea, cînd prințul îi vorbește despre avertis-

mentul trimis de d-l de Roesch, îngrijorarea ei se transformă în spaimă : ea îl imploră pe duce să plece chiar în seara aceea la Fribourg, unde el închiriase de mai multă vreme o casă. În cele din urmă, prințul acceptă. Va părăsi satul Ettenheim... dar numai a doua zi. Era deci inutil să se răspundă invitației primarului din Rhinau. Totuși, pentru a o liniști pe Charlotte de Rohan, ducele îi cere lui Schmidt și lui Grunstein să petreacă noaptea la el.

La orele unsprezece, după ce își puse armele la căpătîi, Enghien se culcă. Toți din casă dorm. Deodată, la trei dimineața, locotenentul Schmidt se trezește brusc : în depărtare, un freamăt pare că se ridică din vale. Grunstein și Canone, credinciosul valet al prințului, vin lîngă el. Au auzit și ei freamătul. Cei trei oameni deschid fereastra și ciulesc urechile. Totul pare liniștit... Se culcă din nou.

O oră mai tîrziu, casa este trezită de un tropăit surd. Enghien, prietenii și servitorii săi, toți cu carabinele în mîini, se reped la ferestre. Sub ei, cavaleriști ai căror cai au copitele înfășurate în cîrpe umplu strada Rohan. Ducele deschide fereastra :

— Cine comandă aici ?

O voce răspunde în noapte :

— N-avem să vă dăm socoteală !

Enghien ochește spre interlocutorul său — este comandantul Charlot —, dar Grunstein îndepărtează arma :

— Monseniore, v-ați compromis cu ceva ?

— Nu !

— Ei bine, orice rezistență este inutilă. Zăresc o mulțime de baionete...

Prințul se gîndește o clipă să fugă prin grădină, dar cei doi agenți care au fost acolo dimineața au reperat bine locurile. Jandarmii au sărit zidul, casa era complet încercuită. Ușa de la intrare este forțată și un minut mai tîrziu soldații năvălesc în cameră.

— Care dintre voi este ducele ? întreabă Charlot.

— Cu siguranță că îl cunoașteți, răspunde calm prințul.

— Duceți-i pe toți acești domni afară din oraș și așteptați-mă lîngă moară, ordonă comandantul.

În timp ce prizonierii se îmbracă, Charlot percheziționează casa și pune mîna pe hîrtiile și pe corespon-

dența prințului. Jandarmii îl duc pe Enghien și pe însoțitorii săi spre moară... dar trebuie să traverseze tot orașul. Locuitorii sînt îngrijorați de această pătrundere abuzivă a trupelor franceze pe teritoriul Badenului, iar unii vor să tragă clopotul de alarmă.

— Arestarea aceasta este operată în înțelegere cu suveranul vostru, le spune comandantul.

În realitate, electorul nu va fi prevenit, prin grija lui Caulaincourt, decît în cursul zilei... El va protesta de formă, dar se va pleca în fața faptului împlinit.

La trecerea prizonierilor, o femeie apare la o fereastră. Aghiotantul generalului Fririon se apropie :

— Doamnă, puteți să-mi indicați care dintre acești oameni este ducele d'Enghien ?

Femeia, fără a răspunde, izbucnește în plîns : era prințesa Charlotte ! Soldații, în desperare de cauză, duc cu ei și un burghez din Ettenheim ; odată ajunși la moară, încearcă să-l silească să-l denunțe pe prinț. Germanul refuză să vorbească ; Enghien înaintează cu un pas :

— Lăsați-l pe acest om. Eu sînt ducele !

Între timp s-a luminat de ziuă de-a binelea. Este adusă o șaretă. Prințul ia loc în ea împreună cu Grunstein. Acesta se frămîntă : „Printre documentele ridicate nu se găsesc cumva unele care ar putea să-l compromită ?"

— Nimic compromițător care să nu fie știut — răspunde Enghien încet. — Am luptat, dar de opt ani Franța însăși nu este decît un cîmp de luptă. Nu cred că ei vor moartea mea : mă vor arunca în vreo fortăreață...

Şi, privind cîmpia Rinului învăluită în ceața dimineții, suspină :

— Îmi va fi greu să mă obișnuiesc cu o asemenea viață !

Aproape de orele unsprezece ajung la bacul de la Rhinau. Acolo prizonierii au fost îmbarcați în bărcile cu fundul plat aduse de la Strasbourg de un detașament de geniu. În clipa în care soldații încep să împingă ambarcația în care prințul, înconjurat de jandarmi, a luat loc, un cîine sare peste bord : este *Moghilev*, mopsul pitic rusesc dăruit prințului de către prințesa Charlotte pe cînd locuiau în Volînia. Soldații îl alungă cu lovituri de cizmă...

dar cîinele se aruncă în apă și traversează Rinul înot. El își va urma stăpînul pînă la șanțurile de la Vincennes.

— În barcă — îi șopti un ofițer ducelui d'Enghien — așezați-vă în mijlocul soldaților mei și, dacă știți să înotați, aruncați-vă în Rin ; nimeni nu va trage.

Dar Charlot îl înconjură pe prinț cu jandarmii săi.

Știrea arestării îi parvine lui Bonaparte la Malmaison. El primește un raport exact din partea lui Charlot, care merită recitit : „Generalul Dumouriez, despre care se spunea că locuiește împreună cu colonelul Grunstein, nu este altul decît marchizul de Thumery, care ocupa o cameră la parter în aceeași casă în care locuia și colonelul Grunstein ; l-am arestat în casa în care se culcase. Am cules informații pentru a afla dacă Dumouriez a fost văzut la Ettenheim ; am primit asigurări că nu, și consider că s-a putut crede că este el numai pentru că s-a confundat numele său cu acela al generalului Thumery. Ducele d'Enghien, căruia i-am vorbit de el, m-a încredințat că Dumouriez n-a venit niciodată la Ettenheim ; că era, totuși, posibil să fi avut sarcina să-i aducă instrucțiuni din Anglia, dar, în orice caz, el nu l-ar fi primit, fiind mai prejos de rangul său să aibă de-a face cu asemenea oameni ; că îl consideră pe Bonaparte un om mare, dar, fiind prinț din casa de Bourbon, nutrește față de el o ură neîmpăcată, ca și față de francezii împotriva cărora ar purta război oricînd..."

Bonaparte avea astfel dovada că sergentul Lamothe se înșelase grosolan. Primul consul mai putea încă să oprească toată afacerea, dar, enervat de conținutul ultimelor rînduri ale raportului lui Charlot, nu vrea să țină seama de confuzia făcută de jandarm. Nu schimbă nimic din ordinele sale. Patruzeci și opt de ore mai tîrziu, în timp ce ducele d'Enghien părăsește Strasbourgul cu destinația Paris, un al doilea curier aduce la Malmaison hîrtiile luate la Ettenheim. Unele din ele dovedeau că prințul se afla în fruntea unei rețele antirepublicane, e adevărat, destul de pașnică, dar avînd ramificații pînă în Franța. Copia unei scrisori adresate bunicului său arăta că prințul se gîndise la eventualitatea morții lui Bonaparte : „Pentru mine este foarte important să rămîn în apropierea frontierelor, pentru că, așa cum au evoluat lucrurile,

moartea unui om poate aduce după sine o schimbare radicală". Fără îndoială că Enghien se gîndea la moartea dictatorului pe cîmpul de luptă — el avea oroare de pumnal —, dar Bonaparte nu voia să vadă în aceasta decît o aluzie la reușita planurilor lui Cadoudal. Ciorna unui lung raport adresat de prinț lui sir Charles Stuart îl acuză pe ultimul vlăstar al familiei Condé :

„Ducele d'Enghien — scria el — solicită bunăvoinței maiestății-sale britanice favoarea de a-și arunca privirile asupra lui pentru a-l folosi, indiferent cum și cu ce grad, împotriva dușmanilor săi neînduplecați, binevoind a-i încredința comanda unor trupe auxiliare, în rîndul cărora ar putea aduce foști ofițeri devotați națiunii sale și pe dezertorii care i s-ar alătura. Numărul lor poate fi mare în acest moment, date fiind tulburările din republică. După doi ani petrecuți la frontierele Franței, ducele de Enghien a ajuns să se convingă pe deplin de aceasta".

Josefina, aflînd despre proiectele soțului ei chiar din gura lui, îl imploră să nu-și păteze mîinile cu sîngele familiei de Condé.

— Femeile trebuie să rămînă străine de astfel de treburi — îi răspunde el. — Politica mea reclamă această lovitură de stat ; astfel voi cîștiga dreptul de a fi indulgent în viitor. Impunitatea va încuraja partidele ; voi fi deci obligat să persecut, să exilez, să condamn fără încetare, să revin asupra celor ce am făcut pentru emigranți, să mă dau pe mîna iacobinilor. Regaliștii m-au compromis deja de mai multe ori față de revoluționari. Executarea ducelui d'Enghien mă va elibera față de toată lumea.

Seara, Josefina insistă din nou, dar Bonaparte își pierde răbdarea :

— Hai, du-te, nu ești decît un copil !

— Ei bine — răspunde ea —, ei bine, Bonaparte, dacă vei face să fie executat prizonierul tău, vei fi ghilotinat tu însuți, la fel ca primul meu soț, și de data aceasta și eu pentru tovărășia cu tine !

Bonaparte ridică din umeri. Femeile nu înțeleg nimic din politică : această idee pusese bine stăpînire pe el. Murat își ia inima în dinți și-i arată dezaprobarea sa. Bonaparte îi răspunde :

— Cetățene Murat, dacă ducele de Berry ar fi găz-

duit la Paris de domnul de Cobenzl, iar ducele d'Orléans de marchizul de Gallo, nu numai că aș pune să-i aresteze în noaptea asta și să-i execute, dar aș pune să-i aresteze și pe ambasadori, hărăzindu-le aceeași soartă ; iar dreptul ginților n-ar fi cu nimic compromis... Dar la Paris nu este nici un alt prinț afară de ducele d'Enghien, care va sosi mîine la Vincennes. Fiți convins de aceasta și nici să nu admiteți să vi se spună contrarul.

Va avea Fouché mai mult noroc ? Sosește la Malmaison la nouă dimineața. Îl găsește pe Bonaparte plimbîndu-se prin parc cu pași mari :

— Știu ce vă aduce — îi spuse acesta — ; azi dau o mare lovitură, care este necesară.

„I-am explicat atunci că va ridica împotriva lui Franța și Europa — povestește omul care a votat pentru executarea lui Ludovic al XVI-lea — dacă nu va face dovada incontestabilă a faptului că ducele conspira la Ettenheim împotriva persoanei sale".

— De ce este nevoie de dovezi ? — strigă Bonaparte. — Nu este un Bourbon, și dintre toți cel mai periculos ?

Fouché insistă, îi expune „considerente politice de natură a face să tacă rațiunea de stat". Totul este în zadar. Consulul, pînă la urmă, îi spune supărat :

— N-ați spus oare de o sută de ori dumneavoastră și oamenii dumneavoastră că voi sfîrși prin a fi un Monk al Franței și prin a-i restaura pe Bourboni ? Ei bine, nu va mai fi posibil să dau înapoi. Ce garanție mai puternică aș putea da revoluției, pe care dumneavoastră ați cimentat-o cu sîngele unui rege ? De altfel, trebuie să termin. În jurul meu se urzesc comploturi. Trebuie să introduc teroarea sau să pier.

În cursul după-amiezii, consulul plecă la Paris pentru a întruni consiliul la Tuilerii. Reuniunea odată terminată, înainte de a se întoarce la Malmaison, dictează următorul proces-verbal : „În legătură cu darea de seamă a marelui judecător, ministru al justiției, asupra executării ordinelor date de guvern la 16 ale lunii curente cu privire la conspiratorii care s-au adunat în electoratul Baden : guvernul hotărăște ca sus-numitul duce d'Enghien, acuzat de a fi ridicat armele împotriva republicii, de a fi fost și de a fi încă în solda Angliei, de a participa la comploturile urzite de această din urmă putere împotriva si-

guranței interne și externe a republicii, să fie deferit unei comisii militare alcătuite din șapte membri, numiți de generalul guvernator al Parisului, care se va întruni la Vincennes".

Sosirea ducelui d'Enghien la Paris este prevăzută pentru aceeași seară. Bonaparte i-ar fi ordonat atunci lui Murat, noul guvernator al Parisului : „Faceți-i pe membrii comisiei să înțeleagă că trebuie să termine în cursul nopții și ordonați ca sentința, dacă, cum n-am motive să mă îndoiesc, va fi o condamnare la moarte, să fie executată imediat, iar condamnatul îngropat într-unul din colțurile fortului". Documentul — mult discutat — este oare autentic ? În orice caz, comisia a trebuit să judece noaptea, fapt pe care Bonaparte l-a confirmat generalului Hulin, comandantul grenadierilor gărzii consulare.

Seara, Napoleon pare liniștit. Poate pentru că luase deja hotărîrea ? Și, totuși, în timp ce juca o partidă de șah, doamna de Rémusat îl aude murmurînd printre dinți :

— Să fim prieteni, Cinna...

Apoi, în mijlocul tăcerii generale, recită dintr-o dată versul lui Guzman din *Alzira :*

Și al meu cînd brațul tău tocmai m-a ucis...

Doamna de Rémusat ridică capul, îl privi pe consul și-l văzu surîzînd :

„Într-adevăr — spune ea —, în momentul acela am crezut că era posibil să-și fi păcălit soția și toată lumea, pregătind o mare scenă de clemență. Ideea aceasta, de care m-am agățat cu putere, m-a liniștit ; imaginația mea era atît de juvenilă pe atunci și, de altfel, simțeam atît de mult nevoia să sper !"

— Vă plac versurile, îi spuse el.

„Doamna de companie" tare ar mai fi vrut să-i răspundă : „Mai ales atunci cînd sînt transpuse în viață", dar nu îndrăzni.

În timp ce ducele d'Enghien sosea la Vincennes, în timp ce comisia militară — uluită de misiunea ce-i fusese impusă — lua cunoștință de dosar, un dosar alcătuit din cinci file ce conțineau doar întrebările care urmau a-i fi puse acuzatului, Bonaparte îi trimite lui Réal următorul bilet : „Duceți-vă imediat la Vincennes pentru

a-l interoga pe prizonier. Iată interogatoriul pe care i-l veţi lua : « — Aţi ridicat armele împotriva patriei dv. ? — Aţi fost în solda Angliei ? — Aţi vrut să vă oferiţi serviciile dv. Angliei ? — N-aţi uitat oare orice sentiment firesc, în aşa măsură încît aţi numit poporul francez duşmanul dumneavoastră cel mai crud ? — N-aţi propus să fie constituită o legiune şi să fie îndemnate la dezertare trupele republicii, spunînd că şederea dumneavoastră timp de doi ani în apropierea frontierelor v-a permis să vă găsiţi complici în rîndurile trupelor de la Rin ?» Şi, în sfîrşit : « — Aveţi cunoştinţă de un complot urzit de Anglia urmărind răsturnarea guvernului republicii, iar în caz de reuşită, n-ar fi trebuit să intraţi în Alsacia şi, în funcţie de împrejurări, să veniţi chiar la Paris ?...»"

Réal dormea liniştit acasă, dar la Vincennes prizonierul, care, frînt de oboseală, adormise, fu trezit :

— De ce atît de devreme ? Încă nu s-a luminat de ziuă.

— Veţi fi judecat.

— Pentru ce anume ?

— Pentru că aţi vrut să-l asasinaţi pe primul consul.

Enghien încearcă să înţeleagă. Este auzit murmurînd :

— Dumnezeule !...

Se scoală, se îmbracă...

— Mi se pare că v-ar fi convenit cîteva ore mai tîrziu : mie de asemenea. Dormeam atît de bine !

Traversează curtea udă din cauza ploii. Prinţul ghiceşte prin întuneric detaşamentele de grenadieri, de cuirasieri şi de jandarmi, care aşteaptă cu arma la picior. Într-o mică încăpere vecină „tribunalului", un căpitan ia interogatoriul prizonierului. Enghien îşi povesteşte viaţa, recunoaşte că primeşte o pensie din Anglia — bunurile sale nu i-au fost oare confiscate de republică ? — şi spune că n-a fost niciodată în legătură cu Cadoudal şi Dumouriez. Nu a participat la nici un complot ; el luptă cinstit. În ceea ce-l priveşte pe Pichegru, ducele arată că nu-l cunoaşte.

— Cînd mă gîndesc la mijloacele josnice pe care a vrut să le folosească..., dacă într-adevăr aşa stau lucrurile, mă felicit că nu l-am cunoscut.

Cînd scurtul interogatoriu s-a terminat, i s-a întins pana. „Înainte de a semna prezentul proces-verbal — scrie Enghien —, cer stăruitor o audiență particulară la primul consul. Numele meu, rangul meu, modul meu de a gîndi și oroarea față de situația în care mă aflu mă fac să sper că nu-mi va refuza cererea".

Judecătorii deliberează. N-ar trebui oare să suspende procesul pentru a transmite primului consul cererea legitimă a prizonierului? În seara aceea, Réal ar fi trebuit să se afle acolo, dar el mai dormea... Fără îndoială, consilierul ar fi transmis stăpînului cererea prințului. Ne este îngăduit să credem că, dacă ar fi avut loc această întrevedere între soldatul de la Rivoli și cel de la Brestheim, sîngele, poate, n-ar fi curs... Dar în lipsa lui Réal comanda Savary. Judecătorii se află acolo pentru „a judeca fără întrerupere". Să se supună!

Ușa salonului se deschide. Cîțiva ofițeri urcă venind din curte. Savary, rămas în picioare în spatele fotoliului președintelui, generalul Hulin, se încălzește la focul din cămin. Prințul, înconjurat de jandarmi, intră în încăpere. Ne putem închipui cu cîtă curiozitate, cu cît interes îl priveau ofițerii — șase din șapte erau soldați ai republicii — pe acest Bourbon cu părul lung, castaniu, cu ochii luminoși, cu nasul acvilin, acest ultim vlăstar al familiei de Condé pe care urmau să-l judece fără a avea piese la dosar, fără a putea măcar să-i pună la dispoziție un avocat. Nu era un proces, ci un asasinat.

— Ați ridicat armele împotriva Franței?

— Priviți-mă, sînt un Bourbon; dumneavoastră ați luat armele împotriva mea. Am susținut drepturile familiei mele. Un Condé nu poate reveni în Franța decît cu arma în mînă. Originea mea, convingerile mele mă fac pentru totdeauna dușmanul guvernului dumneavoastră.

Potrivit *Memoriilor* lui Savary, Hulin ar fi făcut atunci aluzie la complotul lui Cadoudal.

— N-o să reușiți niciodată să ne convingeți că ați fost indiferent față de evenimente ale căror consecințe ar fi fost hotărîtoare pentru dumneavoastră...

— Domnilor, vă înțeleg foarte bine — ar fi răspuns Enghien după o oarecare tăcere —; intenția mea nu era să rămîn indiferent. Cerusem Angliei o slujbă în armata

ei, dar mi s-a răspuns că aceasta nu mi se poate da, însă că trebuie să rămîn la Rin, unde aveam în permanență un rol de îndeplinit, așa că am așteptat. Domnilor, nu mai am nimic de spus.

Dacă acestea au fost într-adevăr cuvintele rostite de prinț, această semimărturisire putea liniști conștiința judecătorilor, permițîndu-le să creadă într-o anumită complicitate cu Georges.

— Duceți-l pe acuzat și evacuați sala !

Deliberarea nu durează mult. Hulin dictează grefierului :

„Consiliul a deliberat cu ușile închise, președintele a ascultat părerile începînd cu cel mai mic în grad ; președintele s-a pronunțat ultimul ; consiliul l-a declarat în unanimitate pe acuzat vinovat și i-a aplicat...“

Generalul se oprește. În virtutea cărei legi aveau să-l condamne ? Hulin șovăie, apoi se pornește... Hotărîrea judecătorească va fi completată mai tîrziu !

„...Și i-a aplicat articolul... al legii din... care prevede... și, în consecință, l-a condamnat la pedeapsa cu moartea. Prezenta hotărîre va fi executată imediat prin grija căpitanului raportor...“

Hulin reia acum pana pentru a cere primului consul să-i acorde condamnatului audiența pe care a solicitat-o.

— Ce faceți acolo ? — se repezi Savary, văzîndu-l pe președinte că își începe scrisoarea.

— Scriu primului consul...

Călăul pune capăt discuției :

— Misiunea dumneavoastră s-a terminat. Restul mă privește !

Și în timpul acesta, Réal continuă să doarmă.

Enghien însă nu mai poate dormi. Stă de vorbă cu ofițerul de jandarmi — locotenentul Noirot —, care a slujit și sub vechiul regim. Cîteva nume uitate, nume care aparțin deja altor vremuri, răsună în încăperea goală : Chantilly... contele de Crussol... comandantul regimentului de cavalerie *Navara*. Pe neașteptate, cheia scîrțîie în broască. În cameră intră, cu un felinar în mînă, comandantul Harel, guvernatorul orașului Vincennes, însoțit de un jandarm.

— Domnule, vă rog să mă urmați.

Ce vor de la el ? Resemnat, se ridică, își ia mantaua, îl fluieră pe Moghilev și, încadrat de locotenentul Noirot și de jandarm, îl urmează pe comandant. Continuă să plouă, băltoacele de apă din curte lucesc în lumina felinarului. Micul grup ajunge la picioarele înaltului turn al Diavolului. Harel ridică felinarul. Din beznă apare o ușiță secretă. Cheia scîrțiie în broasca ruginită și ei pătrund într-o încăpere mare circulară, în care licărirea galbenă a felinarului nu reușea să risipească întunericul. Harel se îndreptă către capul unei scări care dispărea în noapte. Enghien se opri. Vocea sa neliniștită răsună sub bolta înaltă de piatră :

— Unde mă duceți ? Decît să mă îngropați de viu într-o celulă, prefer să mor.

Nimeni nu răspunde. Fiecare își aude inima bătînd.

— Domnule — spuse, în cele din urmă, Harel cu o voce înăbușită —, vă rog să mă urmați și să vă adunați întregul dumneavoastră curaj.

Oare prințul a înțeles ? Gîndul că primul consul a hotărît moartea sa după un simulacru de judecată îi era atît de străin !...

Scara pare fără sfîrșit ; în fine, aerul rece îl lovește în obraji. Comandantul se află pe o platformă care trece deasupra șanțurilor cu apă. Încă cîteva trepte alunecoase și, sub ploaia care cade acum în rafale, el pășește prin iarba udă. Prizonierul și temnicerii săi ocolesc repede uriașul turn de colț, care iese înafară, turnul Reginei. Deodată, Enghien ghici mai curînd decît văzu masate în întuneric, în spatele unei perdele de ploaie, detașamente din toate armele, care au înconjurat castelul. Ici-colo licăresc luminile slabe ale felinarelor, care încearcă să străpungă întunericul și fac să lucească pentru o clipă armele de pe care apa curge șiroaie. În față, așezat pe două rînduri, un pluton de șaisprezece jandarmi aștceaptă cu arma la picior.

Enghien a înțeles, în sfîrșit.

Vede, ca într-un vis urît, cum un subofițer vine spre el. Omul ține în mînă un felinar, se oprește la doi pași și desface, nu fără greutate, o foaie de hîrtie. Este sentința. Vocea se înalță, răsună între zidurile înalte. Se aude ploaia răpăind pe chipiuri. Două date încep și încheie textul :

„A declarat că se numește Ludovic-Anton-Henric de Bourbon, duce d'Enghien, născut la Chantilly, la 2 august 1772.

. . . .

Întocmit, încheiat și judecat fără a întrerupe ședința, la Vincennes, ziua, luna și ora următoare : 30 ventôse, anul XII al republicii, orele două dimineața".

2 august 1772... 30 ventôse, anul XII. N-avea încă treizeci și doi de ani !

— Se găsește cineva care ar vrea să-mi facă un ultim serviciu ?

Noirot se apropie și, după ce îl ascultă pe prinț, care îi vorbește la ureche, se întoarce spre pluton :

— Jandarmi, are vreunul dintre voi o foarfecă ?

— Eu.

Obiectul trece din mînă în mînă. Enghien taie o șuviță din părul său, își scoase inelul de aur pe care-l purta pe deget și strecură totul în scrisoarea pe care, înainte de a se culca, o scrisese prințesei Charlotte.

— Vreți să trimiteți aceasta prințesei de Rohan-Rochefort ?

Cu o voce mai puternică, ceru un preot. Răspunsul îi veni de sus, de pe podul mobil care trecea peste șanț.

— Fără predici !

Era vocea lui Savary.

Enghien, alungîndu-și cîinele, pe Moghilev, care i se lipea mereu de picioare, se îndreptă spre un măr pipernicit ce a crescut acolo, lîngă zid.

El îngenunchie, se reculese o clipă, apoi se ridică. Fu auzit murmurînd :

— Trebuie deci să mor, și încă de mîna francezilor !

Vocea tăioasă a lui Savary răsună din nou în noapte :

— Plutonier, dați comanda „Foc !"

Subofițerul își ridică chipiul. Acesta era semnalul. Salva izbucni, bubui și răsună îndelung. Un fum des face ca noaptea să pară și mai de nepătruns. Jandarmii înaintează și întorc trupul. Fața, zdrobită de mai multe gloanțe, îi este de nerecunoscut ; cadavrul este apoi aruncat într-o groapă pregătită încă de la începutul după-amiezii, cu fața în jos, spre apa care a umplut fundul acesteia. O piatră îi alunecă pe ceafă, lopeți cu pămînt azvîrlite în grabă astupă groapa.

Cîteva minute mai tîrziu, în fundul șanțurilor nu se mai afla decît Moghilev, care se învîrtea în jurul movilei noroioase, urlînd a moarte.

Réal n-a fost trezit. El continua să doarmă, iar scrisoarea primului consul îl aștepta, pusă la vedere, pe noptieră. Luă cunoștință de ea cînd se trezi. Îngrozit, își puse în grabă costumul de consilier de stat și plecă imediat spre Vincennes. La barieră îl întîlni pe Savary, care-l întrebă încotro se duce.

— La Vincennes — îi răspunse el —; am primit aseară ordin să plec acolo pentru a-l interoga pe ducele d'Enghien.

Stupefiat, Réal află atunci de la Savary, la fel de stupefiat, că totul s-a terminat. În timp ce Réal, tremurînd pentru postul lui, se întoarce acasă, Savary se îndreaptă spre Malmaison. Fără îndoială, la Vincennes nu l-au așteptat pe consilier, dar Savary are conștiința împăcată. N-a dat oare ordin primul consul să se termine totul în cursul nopții ? Deci n-are nimic să-și reproșeze.

— Îl vedeți pe Savary ? — i-a spus într-o zi un ofițer prefectului Castellane. — Vă înăbușe cu dezmierdările. Ei bine, dacă împăratul i-ar spune să vă ucidă, ar veni la dumneavoastră, v-ar lua drăgăstos mîna și v-ar spune : „Prietene, sînt desperat ! Sînt silit să vă trimit pe lumea cealaltă, împăratul o dorește..."

La orele unsprezece, Savary este introdus la primul consul, pe care-l informează că totul s-a terminat. Bonaparte pare surprins. Graba aceasta îl uimește, ceea ce ar părea o dovadă că ordinul dat lui Murat în ajun a fost, poate, apocrif. Savary își începe relatarea, pe care Bonaparte o ascultă cu atenție, fixîndu-l pe general cu „ochii săi de linx" :

— E ceva ce mă depășește în afacerea asta — spuse el —; iată o crimă care nu duce la nimic și care nu va avea alt rezultat decît că mă va face odios.

Ieșind din cabinetul consului, Savary o întîlnește pe Josefina :

— Ei ! S-a făcut ?

— Da, doamnă, a murit azi dimineață și, sînt nevoit să recunosc, cu mult curaj... După moartea sa li s-a per-

mis jandarmilor să-i ia hainele, ceasul și banii pe care-i avea asupra lui, dar nimeni n-a vrut să se atingă de ele.

Josefina s-ar fi năpustit atunci în camera lui Bonaparte :

— Ducele d'Enghien a murit — i-ar fi spus ea. — Vai, prietene, ce-ai făcut ?

Primul consul ar fi răspuns :

— Păcătoșii, prea s-au grăbit.

Părea că regretă sincer rapiditatea cu care s-a desfășurat totul — după propria sa dorință —, dar își va acoperi subalternii. Dejunul a decurs în cea mai adîncă tăcere. Ridicîndu-se de la masă, Bonaparte — în dorința parcă de a răspunde acestei dezaprobări mute — strigă pe un ton violent :

— Cel puțin vor vedea de ce sîntem în stare. De azi înainte sper că ne vor lăsa în pace !

În salon, unde tăcerea apăsătoare se prelungea, el mai strigă :

— Am vărsat sînge, trebuie s-o fac și poate voi mai vărsa, dar fără mînie, ci pur și simplu fiindcă sîngerarea face parte din combinațiile medicinei politice. Sînt omul statului, urmez revoluția franceză și o voi susține.

În aceeași zi, Chateaubriand, numit de Bonaparte însărcinat cu afaceri pe lîngă Republica Valais, aude strigîndu-se în stradă știrea :

„Hotărîrea comisiei militare speciale convocate la Vincennes, care a condamnat la moarte pe numitul Ludovic-Anton-Henric de Bourbon, născut la 2 august 1772, la Chantilly".

„Strigătul acesta — scrie el — a căzut asupra mea ca un trăsnet ; el a schimbat drumul vieții mele, așa cum i l-a schimbat și pe cel al vieții lui Napoleon. M-am înapoiat acasă și i-am spus doamnei de Chateaubriand : «Ducele d'Enghien a fost executat». M-am așezat la masă și am început să-mi scriu demisia. Doamna de Chateaubriand nu s-a opus de fel. Nu-și ascundea faptul că acest lucru era periculos pentru mine ; se pregătea procesul generalului Moreau și al lui Georges Cadoudal : leul simțise gustul sîngelui, nu era momentul potrivit să-l iriți".

La 24 martie, Bonaparte părăsește Malmaison. În Consiliul de stat, unde se reîntoarse imediat, își asumă întreaga răspundere pentru cele întîmplate.

— Franța să nu se înșele, ea nu va avea nici pace, nici odihnă pînă cînd ultimul individ din neamul Bourbonilor nu va fi exterminat. Am prins unul dintre aceștia la Ettenheim. Îndată ce i-am cerut, margraful și-a dat consimțămîntul ca să pun mîna pe el, și, într-adevăr, ce fel de drept al ginților pot invoca cei ce au pus la cale asasinatul ?...

După o scurtă pauză continuă :

— Am pus să-l judece și să-l execute pe ducele d'Enghien pentru a evita ca emigranții reîntorși care se găsesc în țară să fie tentați să încerce vreo lovitură. M-am temut ca un proces ce ar dura mult timp, solemnitatea judecării să nu trezească în sufletele lor sentimente pe care nu le-ar mai fi putut împiedica să se manifeste, încît să fiu obligat să-i las pe mîna poliției și să lărgeasc astfel cercul vinovaților, în loc să-l restrîng.

Şi mai precizează :

— În plus, el a fost judecat de către o comisie militară, ceea ce era îndreptățit : a ridicat armele împotriva Franței și a purtat război contra noastră. Prin moartea sa ne-a plătit o parte din sîngele celor două milioane de cetățeni francezi care au pierit în acest război. Se va vedea din hîrtiile confiscate de la el că nu se stabilise la Ettenheim decît pentru a-i fi mai ușor să întrețină corespondență cu cei din interiorul Franței. Am pus să-l aresteze în margrafiatul Baden. Cine știe dacă nu aș fi putut tot așa să pun să-i răpească la Varșovia și pe ceilalți Bourboni care se găsesc acolo ?

În aceeași seară, pentru a simți pulsul capitalei, se duse la Operă împreună cu Josefina. „Cu aerul unuia care înaintează sub focul unei baterii“, el trece spre partea din față a lojei. Izbucnesc aplauze. Astfel, după cum a spus Chateaubriand, vîntul a suflat și totul s-a terminat.

Totuși, la Saint-Cloud, zărind un bust al Marelui Condé [1] așezat pe coridorul care ducea spre cabinetul său, ordonă pe un ton aspru și cu voce iritată :

[1] Ludovic al II-lea de Bourbon, prinț de Condé (1621—1686), vestit comandant militar în timpul războiului de 30 de ani (1618—1648). — *Nota trad.*

— Bustul acesta să fie dus în altă parte !

Cu zece zile înainte de a muri, Napoleon își redeschise testamentul și adăugă aceste rînduri :

„Am dispus arestarea și judecarea ducelui d'Enghien pentru că aceasta o cereau siguranța, interesele și onoarea poporului francez, atunci cînd contele d'Artois, după cum singur mărturisea, întreținea la Paris șaizeci de asasini. Într-o împrejurare asemănătoare aș proceda din nou la fel".

După această mărturisire, ar fi pueril să-i reproșăm lui Savary graba sa prea crudă, iar lui Réal somnul său prea adînc. Noaptea de la Vincennes a fost opera lui Bonaparte. El — și numai el — a făcut, pe deplin conștient, din ducele d'Enghien „pulbere înainte de vreme".

Bubuitul salvei plutonului de la Vincennes s-a făcut auzit în toată Europa. Țarul, care ordonă curții sale să poarte doliu — deși nu avea cu Bourbonii nici o legătură de sînge —, atrase Europa într-o adevărat cruciadă împotriva „căpeteniei tîlharilor, monstrul tupilat în bîrlogul său de la Tuilerii". Dar Austria, deși „tulburată de vestea dramei de la Vincennes", nu îndrăznește să spună ceva. Cobenzl recunoscu pe față că țara sa „se temea de Bonaparte". Dar Prusia ? Regina Prusiei se gîndește o clipă să poarte doliu, dar Hardenberg, ministrul ei, o readuce pe suverană la realitate :

— Situația noastră — îi spuse el — nu pare a ne permite să urmăm exemplul Rusiei, a cărei situație este atît de diferită de a noastră, încît nu o costă nimic să-și manifeste acest sentiment, în timp ce noi îi servim drept bulevard.

Țarul mai spera însă că electorul de Baden, al cărui teritoriu fusese violat, va fi împins de către Dieta germanică să facă mai mult decît scrisoarea de protest — lipsită de energie — scrisă a doua zi după capcana de la Ettenheim. Dar nu se întîmplă nimic : numai la auzul numelui lui Bonaparte, electorul începea să tremure. În ce-i privește pe Bourbonii din Spania, din Neapole și din Florența, ei se fereau chiar să poarte doliu după vărul lor, iar regina Etruriei — regină prin voința lui Napoleon — informează palatul Tuilerii că, „dacă ceva a putut să-i

aducă reginei consolare la aflarea știrii despre moartea prințului, aceasta a fost maniera delicată în care primul consul i-a adus evenimentul la cunoștință".

„Curtea de la Petersburg" nu a tras deci nici un profit de pe urma „necuviinței" ei, după expresia lui Napoleon ; Talleyrand, rîzînd în sinea sa, îi scrise cancelarului rus, punînd punctul pe i : „Ne putem întreba dacă, atunci cînd Anglia plănuia asasinarea lui Pavel I, s-ar fi știut că autorii complotului se află la o leghe de frontieră, nu v-ați fi grăbit să puneți mîna pe ei".

Pentru ca terenul să fie curățat, nu mai rămînea decît să fie judecat procesul lui Moreau, Georges Cadoudal și Pichegru. Moralul acestuia din urmă era la pămînt. Acum își dădea seama cît de mult a greșit părăsind Londra. Franța l-a adoptat pe Bonaparte, îl iubește și îi este recunoscătoare pentru că a pus capăt anarhiei. O conspirație regalistă nu mai are nici o șansă de reușită. Pichegru se gîndește să se sinucidă. Dar tocmai atunci Bonaparte îi mărturisește lui Réal :

— Înainte de a face greșeala, el și-a servit țara bine și cu cinste. N-am nevoie de sîngele lui. Spuneți-i că trebuie să privească toate acestea ca o bătălie pierdută. Nu va putea rămîne în Franța. Căutați să aflați ce ar zice despre Cayenne. Cunoaște țara. I-am putea face o situație frumoasă.

Pichegru acceptă propunerea cu căldură.

— Cu șase milioane — spuse el — și cu șase mii de negri s-ar putea face din Cayenne colonia noastră cea mai importantă.

Cum se poate explica ceea ce a urmat ? Réal, din motive încă necunoscute, nu mai revine la Temple cîtva timp și generalul cade iarăși în starea sa de descurajare.

— Văd bine — spuse el portarului închisorii — că domnul Réal a vrut să mă amăgească cu povestea sa despre Cayenne.

Și drama se produse.

La 6 aprilie 1804, gardianul Poron intră, ca în fiecare dimineață, în celula lui Pichegru ca să aprindă focul. Este ora șapte. Prizonierul pare că doarme. O jumătate

de oră mai tîrziu, cum generalul tot mai dormea, Poron se apropie și descoperi că Pichegru e mort. Se pare că s-ar fi strangulat cu cravata sa de mătase neagră, prin care a trecut un bețișor „ca să se poată răsuci"... La căpătîiul său se afla, încă deschis la pagina în care este descrisă moartea lui Cato, un exemplar din *Cugetările* lui Seneca : „Nu, nu cred că Jupiter a văzut vreodată ceva mai frumos decît invincibilul Cato... .Nu pregeta, sufletul meu, purcede la fapta la care te-ai gîndit de atîta timp !"

— Ce sfîrșit pentru învingătorul Olandei ! — exclamă Bonaparte.

Cum de a avut Pichegru puterea să se omoare servindu-se de cravată ca de un garou ? — se întreabă opinia publică. Fără doar și poate — afirmă unii —, primul consul i-a pus „pe mamelucii săi" să-i stranguleze dușmanul !

Raportul autopsiei a stabilit următoarele : „Am constatat că toate vasele pielii craniului erau inundate de sînge, duramater avea suprafața injectată, suprafața interioară a creierului era inundată de sînge, ca și cei doi lobi pulmonari, cerebelul nu prezenta nimic deosebit, iar esofagul pe toată lungimea lui era perfect sănătos, pînă în dreptul gîtului, unde s-a produs strangularea, pentru care continuăm să credem că Charles Pichegru, fost general, s-a sinucis".

„S-a sinucis". Aceeași trebuie să fie, credem noi, și concluzia istoriei, în ciuda neverosimilității strangulării chiar de către cel strangulat, cu ajutorul unui garou improvizat... Bonaparte n-avea nimic de cîștigat lichidîndu-l pe Pichegru înainte de proces, în timp ce avea totul de pierdut prin sinuciderea lui... El i-a spus lui Réal :

— Am pierdut cea mai bună dovadă de culpabilitate împotriva lui Moreau !

Fără îndoială, consulul l-ar fi grațiat pe Pichegru, dovedind încă o dată că era destul de puternic pentru a-și disprețui adversarii. Condamnarea lui nu putea adăuga nimic sîngelui deja vărsat. Moartea ducelui d'Enghien servea în suficientă măsură ca un exemplu menit să descurajeze și să dezarmeze partidul regalist.

Teama de a-l pierde pe primul consul va grăbi deznodămîntul. Pentru iacobini, Bonaparte a vărsat acum același sînge ca și ei :

— Sînt încîntat — exclamă „republicanul încercat" Curée —. Bonaparte a trecut de partea Convenției.

Fără îndoială — eternul coșmar —, el nu-l va imita nicidecum pe generalul Monk. I se poate oferi coroana la care se gîndește de un an ; o va păstra pentru el ! Napoleon este împins spre tron nu numai de cîțiva senatori arivişti — ca Fontanes —, ci prin însăși forța lucrurilor. După cum constată un agent regalist : „El n-are decît sabia, și ceea ce i se transmite este sceptrul". Un dictator nu poate înceta de a fi dictator pe viață decît urcîndu-se pe tron. De pretutindeni — și mai ales din partea armatei — sosesc la Tuilerii scrisori cerînd consulului — ceilalți doi nici nu mai existau — să se facă împărat. S-a întîmplat chiar — ne informează Thibaudeau — ca marinari ai escadrei din Toulon să ceară divorțul imediat de Josefina, pentru ca Bonaparte să se poată recăsători și crea o dinastie. Peste tot se vorbește de imperiu ca fiind „mijlocul sigur pentru asigurarea păcii și liniștei Franței".

Fouché — autorul masacrului de la Lyon — se autopropune pentru a materializa dezideratele națiunii, a-i ralia pe cei șovăielnici și a-i cîștiga pe cei ce se opun. Este creată o comisie și la 27 martie, la o săptămînă după executarea ducelui d'Enghien — nu se pierdea de loc timpul... —, Senatul îl „invită" pe primul consul „să-și desăvîrșească opera, făcînd-o nemuritoare ca și gloria sa"...

Trupul nefericitului care putrezea în șanțurile de la Vincennes avea să servească drept treaptă spre noul tron.

Întrucît Senatul a ridicat și el problema puterii ereditare, Josefina, în acest ajun de domnie, tremură toată.

— Bonaparte — șoptește ea —, nu te face rege !

El dă din umeri. Hotărîrea sa era deja luată.

Raportorul, influențat de Joseph, scrie de trei ori că ereditatea va fi creată în *familia Bonaparte*. De trei ori textul revine de la Saint-Cloud corectat : ereditatea nu trebuia să fie prevăzută decît *„pentru descendenții lui Napoleon Bonaparte"*. Dar acești „descendenți" nu existau — sau încă nu existau. N-ar putea fi creați printr-o adopțiune ? Întrucît Josefina nu putea dărui soțului ei copii, de ce să nu fie ales ca moștenitor fiul Hortensiei ?

Bonaparte acceptă ideea, insuflată, fără îndoială, de către viitoarea împărăteasă. El se adresează în primul rînd lui Joseph pentru a-i cere să renunţe la dreptul său de primogenitură :

— Vreau totul sau nimic — răspunde Joseph. — Mă voi întovărăşi cu Sieyès, chiar cu Moreau dacă va fi nevoie, cu toţi acei francezi care au rămas patrioţi şi prieteni ai libertăţii, pentru a scăpa de atîta tiranie.

Trecînd peste aceasta — şi plecînd încă urechea la rugămintea soţiei sale —, primul consul se duce la Hortensia. Ea a povestit scena :

„Consulul a venit la mine împreună cu mama. Contrariat că nu l-a găsit pe soţul meu, nu a spus nimic şi s-a plimbat singur prin grădină. Mama mi-a spus că venise cu intenţia de a-l cere pe fiul nostru, pe care voia să-l adopte. Ideea aceasta m-a înfricoşat... Seara, Caroline mi-a spus că familia, informată de proiectele consulului, le va combate cu înverşunare, întrucît fraţii lui aveau mai multe drepturi decît fiul meu, drepturi pe care ei şi le vor susţine... I-am vorbit despre asta soţului meu, care m-a asigurat că niciodată nu va consimţi să-şi cedeze fiul şi mi-a arătat o scrisoare prin care îl sfătuia pe fratele său să divorţeze, ca unica modalitate de a rezolva situaţia. Am rămas profund tulburată de atitudinea soţului meu, cu totul neliniştită pentru mama mea, pe care am văzut-o plecînd foarte întristată şi abătută. Ea mi-a mai spus că întreaga familie voia să-l determine pe consul să se despartă de ea. În ceea ce-l priveşte pe el, pentru prima oară m-a tratat ca pe o persoană matură, vorbindu-mi de dorinţa lui de a adopta un moştenitor, şi mi s-a părut că scrisoarea lui Louis l-a jignit. I-am cerut mamei să rămînă neutră într-o astfel de împrejurare şi să asculte de soţul ei, înfricoşat, poate pe bună dreptate, de toată duşmănia care se şi năştea în jurul copilului. Consulul a păstrat o clipă de tăcere, pe care a rupt-o spunînd :

— Voi da o lege care mă va face cel puţin stăpînul familiei mele".

În aşteptarea soluţionării acestei probleme de nerezolvat, Bonaparte luă, la 25 aprilie, hotărîrea de a-şi asocia soţia la tron şi, după o matură gîndire, răspunde,

în fine, cererii senatorilor, invitîndu-i „să-i facă cunoscut tot ceea ce gîndesc“.

La 30 aprilie, Curée — același „republican încercat“ — ia cuvîntul în Tribunat. Lecția i-a fost suflată : el cere ca frînele republicii să fie încredințate unui împărat, iar această domnie să fie ereditară. După trei zile de dezbateri, Tribunatul a adoptat următoarea hotărîre :

1. — Ca Napoleon Bonaparte să fie numit împărat și în această calitate să fie însărcinat cu conducerea Republicii Franceze.

2. — Ca titlul de împărat și puterea imperială să fie ereditare în familia sa, în linie bărbătească, în virtutea dreptului de primogenitură.

3. — În fine, ca, aducîndu-se organizării autorităților constituite modificările impuse de introducerea puterii ereditare, egalitatea, libertatea și drepturile poporului să fie menținute în întregime.

La 4 mai — cerul este posomorît, iar de sus cad din cînd în cînd picături de ploaie —, o delegație a Tribunatului este primită de Senat, căruia îi aduce la cunoștință „hotărîrea“ adoptată : crearea unei noi monarhii. Președintele înaltei adunări le declară atunci pe tonul cel mai serios cu putință :

— Dumneavoastră exercitați pentru prima oară pe lîngă Senat această inițiativă republicană și populară cu care v-au împuternicit legile fundamentale.

Consulatul ia sfîrșit. Peste cîteva zile, în bubuitul salvelor de tun, Senatul îi va aduce lui Bonaparte decretul prin care se instituie pentru el demnitatea imperială.

22

ÎMPĂRATUL REVOLUŢIEI

NU URCI NICIODATĂ ATÎT
DE SUS DECÎT ATUNCI CÎND NU STII
ÎNCOTRO TE ÎNDREPŢI.

Napoleon

Bonaparte se afla la Saint-Cloud cînd Senatul, joi 10 mai 1804, votă în unanimitate instaurarea puterii imperiale, „cu a cărei exercitare este necesar, în interesul poporului francez, să fie însărcinat Napoleon“. Cerul, dimineaţa încă acoperit, începe să se lumineze. În cazărmile pariziene în care se află cantonată garda consulară, furierii primesc ordin să adune oamenii în curte şi să le citească acest text :

„Garda este înştiinţată că Senatul l-a proclamat astăzi pe Napoleon Bonaparte împărat al francezilor, hotărînd ca puterea să fie ereditară în familia sa.

Trăiască împăratul !

Devotament neţărmurit şi fidelitate deplină faţă de Napoleon I, împărat al francezilor. Începînd de astăzi garda capătă denumirea de gardă imperială“.

După ce au strigat pentru prima oară : „Trăiască împăratul !“, strigăt care timp de zece ani va face să tremure Europa, putem garanta că unii dintre vechii grena-

dieri — aceia care cîndva au făcut parte din garda Corpului legislativ și din garda Directoratului — trebuie să se fi privit puțin uimiți. Cîteva luni înainte de brumar, dacă ofițerii lor le ordonau să execute ceva ce nu le plăcea, ei se adresau de-a dreptul directorilor. Astfel, acești soldați ciudați au putut fi văzuți cerînd să nu fie obligați să iasă din tabără în mare ținută... Și ce expresii au folosit ! „Păi bine — scriau ei —, libertatea nu e decît o vorbă goală ?... Niște veste și niște pantaloni sînt oare o femeie fatală azvîrlită în mijlocul patrioților pentru a-i dezbina și a face să crească forța regaliștilor ?“ Pantaloni transformați în femeie fatală ? În anul VIII oamenii nu se temeau de loc să folosească figuri de stil îndrăznețe...

În patru ani, Bonaparte i-a transformat pe acești soldați-cetățeni în războinici. Uniforma lor „înzorzonată“ făcea să bată inimile. Grenadierii și vînătorii erau panașați, împodobiți cu găitane, cu pene, cu lampasuri aurite, iar dacă mîinile le erau murdare, mănușile lor erau curate. Sporindu-și efectivul de la 2 000 la 10 000 de oameni, garda, devenită o nouă cavalerie populară, era deja în ajunul imperiului elita armatei, deoarece recrutarea soldaților ei se făcea selecționîndu-se cele mai bune elemente din unitățile de linie și de cavalerie.

Prin aceeași proclamație, succesiunea puterii era stabilită „pentru descendenții lui Napoleon Bonaparte și, în lipsa copiilor săi, pentru aceia ai lui Joseph și Louis“, care sînt făcuți *prinți imperiali*. Ceea ce urma l-a făcut pe Joseph să se strîmbe, pentru că *senatus-consultul* preciza că împăratul va putea să adopte ca succesor al său pe acela dintre nepoții lui pe care el îl va indica, dar numai atunci cînd fericitul ales va fi împlinit optsprezece ani. Pentru secolele următoare, adopțiunea rămînea interzisă. Astfel, viitorii împărați ai francezilor care nu vor avea moștenitori direcți nu-și vor putea desemna succesorii.

La Saint-Cloud era mare frămîntare. Care vor fi titlurile și funcțiile fiecăruia dintre ei ? Cum încă nu a fost luată nici o hotărîre în această privință, sînt asaltați Talleyrand și Fouché, care — se spune — sînt puși la curent cu secretul. Joseph și Louis sînt aproape liniștiți : ei vor deveni cu siguranță *altețe imperiale*, dar doamnele Bacciochi și Murat — Elisa și Carolina — sînt mai agitate. Se

pare că soții lor nu vor fi făcuți prinți, și în cazul acesta ele vor rămîne fără titluri de noblețe ! În timp ce aceste „străine“ — Iulia și Hortensia — vor purta titlul de prințesă !

Dar miniștrii ? Foștii consuli ? Marii demnitari ? Șefii militari ? Care va fi soarta lor ? De vreme ce a fost creat un imperiu, nu devenea absolut necesară o curte împodobită cu fireturi și decorații și cu titluri de noblețe ?

La 17 mai circula zvonul că a doua zi va fi „ziua cea mare“. Într-adevăr, din zorii zilei de 18, salvele răsună una după alta și curînd senatorii, precedați de un regiment de cuirasieri, sosesc la palat. Napoleon, în uniformă de colonel al gărzii, îi așteaptă în Salonul mare. Înconjurat de consilierii de stat și de generali, el era calm și părea a fi cu desăvîrșire stăpîn pe sine, deși avea să se audă pentru prima dată numit „sire“ și „maiestatea-voastră“.

Clipa solemnă a sosit. Cambacérès înaintează și adresează noului suveran un discurs, pe care îl încheie astfel :

— Pentru gloria și pentru fericirea republicii, Senatul îl proclamă în această clipă pe Napoleon împărat al francezilor.

— Accept — răspunde împăratul —, accept titlul pe care îl considerați util pentru gloria națiunii. Supun spre aprobare poporului legea ereditații. Sper că Franța nu va regreta niciodată onorurile cu care va înconjura familia mea. În orice caz, spiritul meu nu va mai sălășlui în urmașii mei în ziua cînd ei nu vor mai merita dragostea și încrederea marii noastre națiuni.

Strigătul puternic : „Trăiască împăratul !“ care subliniază aceste cuvinte face să vibreze geamurile salonului.

După aceea, „prințul imperial“ Joseph este numit mare elector, iar „prințul imperial“ Louis — conetabil. Bineînțeles, nici nu poate fi vorba de Lucien, care, refugiat la Roma, continuă să refuze să divorțeze, și nici de Jérôme, care nu numai că este aproape un dezertor, dar a îndrăznit chiar să se căsătorească în Statele Unite fără a fi cerut aprobarea.

Cambacérès și Lebrun, încetînd de a mai fi consuli, devin unul arhicancelar al imperiului, iar celălalt arhitrezorier. Senatorii se duc apoi la Josefina, declarîndu-se „fe-

riciţi de a fi primii care o salută“ cu titlul de „maiestate imperială“.

Înainte de a se așeza la masă, Duroc anunță curții că, de acum înainte, cei doi foști consuli și marii demnitari se vor numi *monseniori*. Miniștrii vor avea dreptul la titlul de *excelență,* iar cei șaisprezece noi mareșali la acela de *domnul mareșal*.

Sosind în salon, împăratul se adresează ostentativ cumnatelor sale, simțind o anumita plăcere să le numească *prințesă Joseph* și *prințesă Louis*. Dacă Murat, de frica cumnatului său imperial, rămîne în aparență calm, nu același lucru se poate spune despre soția sa. Carolina este cuprinsă de o violentă desperare. „În timpul dejunului a fost atît de puțin stăpînă pe sine — arată doamna de Rémusat —, încît, cînd l-a auzit pe împărat spunînd de mai multe ori *prințesă Louis*, n-a mai putut să-și rețină plînsul. Ea bea nervos pahare mari cu apă, încercînd să-și revină și să dea impresia că face ceva, dar lacrimile o podideau mereu. Fiecare se simțea stînjenit, iar fratele ei surîdea cu destulă malițiozitate. Personal, încercam cea mai mare uimire și, în același timp, aș spune aproape un fel de dezgust văzînd-o pe această tînără și frumoasă fată contractată de emoțiile unei pasiuni atît de serbede. Doamna Murat avea pe atunci douăzeci și doi sau douăzeci și trei de ani ; chipul ei de o albeață fermecătoare, frumosul ei păr blond, coroana de flori cu care era împodobit, rochia trandafirie cu care se gătise — toate acestea îi dădeau un aer tineresc, aproape copilăresc, care contrasta neplăcut cu sentimentul potrivit unei cu totul alte vîrste, sentiment de care se vedea că este stăpînită. Nu puteai resimți nici o compătimire pentru lacrimile ei și cred că, asemenea mie, ele făceau o impresie foarte neplăcută tuturora. Doamna Bacciochi, mai în vîrstă, mai stăpînă pe sine, nu plîngea, dar era aspră, tăioasă și-l trata pe fiecare dintre noi cu multă aroganță“.

A doua zi, în salonul împărătesei, doamna Murat îi face împăratului o scenă oribilă. Din camera alăturată, ofițerii de serviciu, șambelanii și doamnele de onoare îi aud țipetele, plînsetele, ba chiar și suspinele.

— De ce eu și surorile mele să fim condamnate la o existență obscură și la dispreț, în timp ce străinele sînt acoperite de onoruri și demnități ?

— Eu sînt stăpînul — strigă împăratul — și împart demnitățile așa cum doresc.

Și cum țipetele Carolinei se întețeau, Napoleon adăugă :

— Într-adevăr, dacă ar fi după pretențiile voastre, doamnelor, s-ar crede că noi am primit coroana din mîinile defunctului rege tatăl nostru !

Nemaigăsind ce să obiecteze în fața unei observații atît de logice, doamna Murat preferă să leșine. Văzînd trupul surorii sale întins cît era de lung pe covor, Napoleon se simte cuprins de milă : de acum încolo doamnele Murat și Bacciochi aveau să fie prințese și altețe imperiale... dar soții lor aveau să rămînă — deocamdată — simpli cetățeni.

Știrea apare în *Moniteur* din 20 mai. Era duminică sau, mai precis, *décadi* 30 floreal, anul XII, ziua *houlettei* [1], deoarece calendarul revoluționar mai era în vigoare. Floreal se încheia, peste cîteva ore începea prerial, dar timpul nu era mai puțin posomorît, iar drumurile Parisului erau acoperite de un noroi gros.

Acest lucru era foarte neplăcut pentru ziua aceea. Într-adevăr, începînd de dimineață, îngrămădiți pe trotuare — obicei care se datora Consulatului —, parizienii urmăresc cu ironie un spectacol ciudat. Precedați de un grup de oameni călări, de o fanfară așezată pe un car cu bănci și de dragoni din jandarmerie, flancați de o cohortă de generali panașați, urmați de un corp de trompeți și timpaniști, cincisprezece pînă la douăzeci de civili călări, purtînd ciorapi de mătase și pantaloni scurți, încercau, fără să prea reușească, să-și dea aere de cavaleri. Acești domni, primari ai Parisului — încă din ajun nu se mai spunea *cetățean* —, președinții și cancelarii Corpului legislativ și ai Senatului, mergeau astfel să citească în principalele piețe ale capitalei decretul care-l proclama pe Napoleon Bonaparte împărat al francezilor. Citirea odată terminată, mascarada — cuvîntul îi aparține lui Fontanes, președintele Corpului legislativ — pornește din nou în sunetele unui marș săltăreț, care face caii să cabreze. Cel al președintelui — povestește chiar el — era cît pe-aci să-l „arunce de douăzeci de ori în noroi“.

Parizienii privesc acest „alai de lăsata secului“ — expresie împrumutată de la același Fontanes — aplaudînd,

[1] Ziua botăului. — *Nota trad.*

bineînțeles, dar fără prea mare entuziasm. Majoritatea era satisfăcută văzînd „facțiunile zdrobite". Poporul era, totuși, descumpănit de această revenire la niște formule pe care le credea definitiv ieșite din uz. Cortegiul a stîrnit rîsete în fața palatului Luxembourg, în piața Corpului legislativ, în piața Vendôme, în piața Palatului Tribunatului, în piața Carrousel, în piața Primăriei și în piața Palatului de Justiție.

Doar cancelarul Senatului, Laplace, se arată satisfăcut:

— Sire — îi declară el lui Napoleon —, am proclamat, în uralele poporului, împărat al francezilor pe eroul căruia am avut marea cinste să-i deschid acum douăzeci de ani drumul pe care el l-a parcurs cu atîta glorie și fericire pentru Franța.

Rouget de Lisle cutează să-i scrie împăratului : „Bonaparte, dumneavoastră mergeți spre pierzanie și, ceea ce este mai rău, o dată cu dumneavoastră duceți de rîpă și Franța !"

— Primul căpitan al lumii să vrea să fie numit maiestate ! — scrie cu dispreț Paul-Louis Courier. — Să fii Bonaparte și să te faci rege !

— Deci nu este decît un om obișnuit ! — oftă Beethoven. Și cu o trăsătură furioasă șterge subtitlul simfoniei a treia : „*Buonaparte*", apoi scrie în locul lui aceste cuvinte : „*Sinfonia eroica, composta per festiggiare il sovvenire d'un grand'Uomo*" [1]. Pentru Ludwig van Beethoven, geniul revoluției a murit !

Unii parizieni nu se înșelau nici ei, dar spuneau, rîzînd, că republica moare din cauza unei „operații cezariene" :

Venerabili părinți ai republicii,
Mari maeștri într-ale politicii,
Durerea v-o împărtășesc, sînt dezolat !
Veniți la marea înmormîntare
A bietei voastre fiice, care
Muri născînd un împărat.

În mintea noului stăpîn, nașterea aceasta trebuia consolidată prin condamnarea lui Moreau și a lui Cadoudal. Dacă acesta din urmă — un adevărat Danton regalist, după cum spunea Louis Madelin — își revendica cu hotărîre întreaga

[1] „Simfonie eroică compusă pentru a sărbători amintirea unui mare Om". — *Nota trad.*

răspundere pentru conspirație, înfruntîndu-i pe judecători cu o elocvență uimitoare, Moreau afirma, fără să abandoneze atitudinea sa disprețuitoare, că fusese doar „pus la curent“ cu complotul, pretinzînd că n-ar fi fost amestecat în el. În cursul dezbaterilor aveau loc foarte des manifestări ce dovedeau popularitatea de care el se bucura. Într-o zi a fost atît de aclamat, încît Cadoudal strigă :

— Dacă aș fi Moreau, în seara asta aș dormi la Tuilerii.

Lui Napoleon i-ar fi plăcut ca Moreau să fie condamnat, pentru a-l putea apoi grația. Însă la 10 iunie, cînd se trezește, împăratul află că Georges Cadoudal, Armand duce de Polignac și vreo douăzeci din complicii lor au fost condamnați la moarte, dar Moreau — tratat ca un „găinar“ —, Polignac — prințul Jules —, Léridan și Rolland n-au căpătat decît cîte doi ani de închisoare. Napoleon este indignat. Niște oameni care urziseră planul de a-l captura ! De a-l duce în Anglia ! Care voiseră chiar să-i ia viața ! Niște asasini mîrșavi !

În timp ce, prost dispus, lucrează cu Talleyrand, Lavalette intră în cabinet. Napoleon îl întrebă :

— Ce se mai aude pe la soția mea ?

— Sire, cineva plînge.

Cu puțin timp înainte, Josefina, sprijinită de doamna de Rémusat, ceruse, într-adevăr, imperialului ei soț să-l cruțe pe ducele de Polignac.

— Nu pot să-l grațiez — le-a explicat el enervat, umblînd agitat prin cameă. — Nu vedeți că acest partid regalist este plin de tineri imprudenți care vor reîncepe mereu dacă nu-i vom ține în frîu, dîndu-le o lecție aspră ? Bourbonii sînt creduli, iau drept bune asigurările pe care li le dau unii intriganți, care îi înșală în privința adevăratei stări de spirit a opiniei publice franceze, și îmi vor trimite aici o mulțime de victime.

Doamna de Rémusat plîngea.

— Dumneavoastră pledați cauza acelora care au venit ca să mă asasineze !

Dacă se cuvine s-o credem, doamna de onoare a îndrăznit să-i repete ceea ce tocmai îi spusese Josefinei : ea i-a descris impresia pe care aceste procese au produs-o la Paris, i-a reamintit de moartea ducelui d'Enghien și i-a înfățișat „urcarea pe tronul imperial înconjurată de exe-

cuţii sîngeroase şi de spaima generală, ce ar putea fi risipită printr-un act de clemenţă, care avea să fie amintit alături de atîta asprime". Josefina, foarte înduioşată, aprobă. Fără îndoială, aceste argumente i-au părut juste lui Napoleon, căci foarte mulţumit — poate de el însuşi... — a interzis celor două femei „să-l mai ameţească". Cel puţin astfel explică el marelui judecător Régnier :

— Noi am fi dat uitării şi am fi înăbuşit vîlva acestei conspiraţii, cum am mai făcut şi cu alte cîteva, dacă, datorită caracterului deosebit care ni s-a părut că-l are şi intervenţiei unor oameni acoperiţi de masca marilor lor merite, n-am fi văzut în ea un pericol real pentru destinele şi interesele naţiunii.

Josefina nu se consideră, totuşi, învinsă, şi se duce încă de două ori să-şi vadă soţul. Avînd darul lacrimilor, îşi atinge scopul. Doamna de Polignac, introdusă în cabinetul imperial, cade în genunchi, leşină — se pare că în epoca aceea doamnele posedau facultatea de a-şi pierde cunoştinţa oricînd doreau... — şi obţine graţierea soţului ei. Hortensia reuşeşte să obţină viaţa lui Lajolais, iar Carolina pe aceea a lui Bouvet de Lozier. Sub imperiul propriului său elan, împăratul îi mai graţiază pe marchizul de Rivière, pe Roussillon, Rochette şi Seillard.

— Prinţii care pun în pericol viaţa celor mai credincioşi slujitori ai lor sînt foarte vinovaţi, se mulţumeşte el să declare.

Dar Moreau ? În cursul procesului, palavragiul Bouvet de Lozier, care imediat după ce a fost „împiedicat să se spînzure" l-a acuzat pe Moreau, a retractat cele declarate.

— Puteam să prevăd că în faţa justiţiei el nu-şi va mai menţine primele declaraţii ? — îi spuse Napoleon lui Bourrienne. — Avem de-a face cu o înlănţuire de împrejurări care depăşesc prevederile omeneşti ; a trebuit să consimt ca Moreau să fie arestat cînd am avut dovada întrevederilor lui cu Pichegru ; n-a trimis oare Anglia asasini ?

— Sire — răspunse Bourrienne, care pe atunci îi reintrase în graţii —, îmi permiteţi să vă reamintesc conversaţia pe care aţi avut-o în prezenţa mea cu d-l Fox şi în urma căreia dumneavoastră mi-aţi spus : „Bourrienne, sînt bucuros să aflu din gura unui om de onoare că guvernul englez nu s-ar putea nici măcar gîndi să pună la

cale un atentat împotriva mea; îmi place să-mi stimez dușmanii".

— Ei aș! Știi că ești bine? Desigur, nu spun că un ministru englez ar fi chemat un asasin și i-ar fi spus: „Ține, ai aici aur și un pumnal, du-te și omoară-l pe primul consul". Nu, nu cred asta; dar nu este mai puțin adevărat că toți cei care au venit să conspire împotriva guvernării mele erau în solda Angliei și erau plătiți; am eu agenți la Londra trimiși să dea la cap guvernului Marii Britanii? Eu duc un război cinstit împotriva lui și nu caut să trezesc amintirile foștilor partizani ai Stuarților!

Bourrienne, care a asistat la ședințele procesului, afirmă că Moreau este nevinovat:

— Cel puțin pot să vă asigur că din dezbateri n-a reieșit nimic care ar fi putut dovedi vinovăția lui și vă mărturisesc chiar că adeseori m-am mirat că a fost considerat părtaș la această conspirație, căci pot să vă asigur că nici o învinuire serioasă, nici o mărturie nu s-au adus împotriva lui.

— Moreau — continuă împăratul — are calități, a dat dovadă de multă vitejie, dar are mai mult curaj decît energie, este moale, indolent. În armată trăia ca un pașă: fuma, era mai întotdeauna culcat și aprecia prea mult bucătăria aleasă. Este bun din fire, dar prea leneș pentru a se instrui; nu citește și, de cînd se ține tot timpul de fusta doamnei Moreau, nu mai e bărbat; nu mai vede decît cu ochii soției și soacrei sale, care l-au compromis în toate aceste intrigi. Ascultă, Bourrienne, e destul de ciudat că tocmai eu l-am sfătuit mai întîi să facă această căsătorie; mi s-a spus că domnișoara Hulot este o creolă și am crezut că va găsi în ea o altă Josefină; m-am înșelat amarnic!

Dar mai era ceva, care pentru el reprezenta principalul:

— Moreau deprecia întotdeauna campaniile mele și guvernarea mea. Toate aceste rapoarte au trecut pe sub ochii dumitale și nu ți-am ascuns iritarea care mi-o pricinuiau. De la nemulțumire pînă la revoltă, adeseori nu e decît un pas, mai ales cînd un om slab de înger se află sub influența unor clici.

Cînd Moreau a fost arestat — îi amintește Napoleon lui Bourrienne —, consulul și-a convocat consiliul:

— Le-am cerut să-mi spună deschis dacă existau împotriva lui Moreau învinuiri destul de grave pentru o condamnare la moarte. Imbecilii ! Răspunsul lor a fost afirmativ, mi se pare chiar unanim ! Dobitocii ăștia mi-au declarat că nu poate să scape de pedeapsa capitală.

Dacă ar fi fost condamnat la moarte, Napoleon și-ar fi putut grația dușmanul și numele său n-ar mai fi fost un stindard „pentru cei care bombănesc republica sau pentru acești imbecili de regaliști !" Acum însă, problema se pune cu totul altfel !

— Ce vreţi să fac ? Să-l păstrez ? Asta ar însemna încă un loc de întrunire. Să-și vîndă tot ce are și să părăsească Franța ! Ce-aș face cu el la Temple ?

Și Moreau va putea să plece în America.

Cît despre Cadoudal, el a murit așa cum a trăit : ca un om de spirit. Urcînd pe eșafod, a exclamat :

— Noi am făcut mai mult decît ne-am gîndit : venisem să-i dăm Parisului un rege, și îi dăm un împărat !

La 19 mai, intrînd în camera stăpînului său, Constant îl aude pe noul împărat întrebîndu-l ca de obicei :

— Cît e ceasul ? Cum e vremea ?

Valetul, sigur de impresia pe care o va face, răspunde :

— *Sire*, ora șapte, timp frumos.

Constant se apropie de pat și Napoleon, surîzînd, îl trage de ureche și-l bate ușor pe obraz, spunîndu-i :

— Domnule nostim !

„Era cuvîntul său preferat atunci cînd era deosebit de mulțumit de mine", relatează valetul.

Desigur, satisfăcut de sine însuși — și care om n-ar fi fost —, Bonaparte a intrat în pielea personajului său imperial cu o extraordinară măiestrie.

La 15 iulie are loc prima sărbătoare a noului imperiu. După tedeumul, oficiat la Notre-Dame, Napoleon se duce la Palatul Invalizilor pentru a primi jurămîntul „depus împăratului" de membrii Legiunii de onoare. Cerul, dimineața încețoșat, se acoperise cu nori. În fața porții, guvernatorul îi oferă cheile palatului. La intrarea în biserică, cardinalul de Belloy, cu o voce atît de puternică pe cît îi

permitea vîrsta sa înaintată, rostește cuvîntarea adresată împăratului și îi dă agheasmă. Napoleon — arată Stendhal — surîde cu acel „zîmbet teatral în care îți arăți dinții, dar ochii nu surîd". Intrînd sub baldachin, împăratul se urcă pe tronul său. „Monseniorii" și „excelențele", toți cei ce aveau mai mult sau mai puțin legătură cu noul stat, erau prezenți acolo, împodobiți cu pene, poleiți cu aur, galonați și adesea uimiți de a regăsi atît de repede vechea stare de lucruri. Cardinalul-legat începe slujba. După citirea evangheliei, Lacépède se avîntă într-un discurs bombastic... La rîndul său, împăratul rostește cu voce puternică :

— Comandanți, ofițeri, membri ai Legiunii de onoare, cetățeni și soldați, voi jurați pe onoarea voastră că veți fi devotați imperiului și veți lupta pentru integritatea teritoriului său ; că veți fi devotați apărării împăratului, a legilor republicii și a proprietăților pe care le-a consfințit ; că veți combate prin toate mijloacele pe care justiția, rațiunea și legile le îngăduie orice acțiune care ar tinde la restabilirea regimului feudal ; în sfîrșit, jurați că veți contribui din toate puterile voastre la menținerea libertății și a egalității, temelia instituțiilor noastre. Jurați ?

Ovații puternice răsună sub boltă, în timp ce mîinile se ridică pentru prestarea jurămîntului. Louis — conetabil al imperiului — îl decorează mai întîi pe fratele său, care apoi prinde aceeași cruce de pieptul cardinalului-legat.

În aclamațiile celor prezenți, Napoleon părăsește Palatul Invalizilor ; cerul era acum plumburiu și prevestea furtună. În fața bisericii a fost construită o fîntînă, piedestal prestigios menit să arate parizienilor leul din Piața San Marco, furat Republicii Veneția... Toate acestea păreau deja absolut firești. Așa cum Napoleon avea să spună într-o zi :

— Chiar dacă m-aș căsători cu Sfînta Fecioară, n-aș reuși să-i uimesc pe parizieni.

Nici constatarea făcută de redactorul lui *Journal des Débats* nu va face pe nimeni să zîmbească : „Este imposibil să te gîndești la sărbătoarea de la 15 iulie fără a arunca o privire în urmă și a mulțumi providenței, care ne-a readus la țelul pe care voiam să-l atingem în 1789".

Napoleon a îmbrăcat din nou în ziua aceea costumul

lui devenit deja legendar : uniforma de colonel al gărzii sale. Purta, în plus, cizme cu pinteni, iar pe cap pălăria cea mică. El socoti — greșit, de altfel — că i-ar trebui acum o uniformă imperială. Astfel, trei zile mai tîrziu, hotărăște să poarte în ocazii festive o tunică albă brodată cu aur și o manta de catifea purpurie împodobită cu albine de aur. Își va pune pe cap o coroană de aur formată din frunze de laur împletite, va ține un sceptru de aur cu o mînă a justiției [1] tot din aur și se va încinge cu o spadă cu mînerul de aur și încrustat cu diamante. Josefina, la rîndul ei, va purta o manta din catifea de culoarea „purpurei imperiale" peste o rochie de mătase albă brodată cu aur.

Nu mai lipseau decît ungerea și încoronarea. Napoleon se și gîndea la aceasta, dar aștepta răspunsul papei ; de aceea termină decretul privitor la instituirea ceremonialului imperial cu cuvintele : „Tot ceea ce privește ceremoniile și festivitățile încoronării va fi stabilit ulterior".

Văzînd traiul pe care-l ducea Bonaparte, era greu să-ți închipui că el a putut fi locatarul sărăcăcioasei camere cu numărul 9 de la hotelul „Cherbourg" și că mîncase pentru 6 *sous* prin vreun birt mizer din cartierul halelor...

Acum, după ce se scoală, împăratul ia un ceai sau o infuzie de flori de portocali, servite într-o ceașcă de argint aurit. Locuiește în palatul Caterinei de Medicis, mama a trei regi ai Franței. Camera sa de dormit [2] de la primul etaj al palatului Tuilerii, luminată de două ferestre, cu vederea spre grădină, fusese camera de recepție a lui Ludovic al XVI-lea. În cabinetul său topografic, altădată dormea regele, iar Caterina de Medicis lucra. Își amintește oare că el însuși a pătruns cu puțin timp înainte de vendemiar în același palat atît de sărăcăcios îmbrăcat, cu

[1] Simbol al monarhiei, situat la extremitatea sceptrului regal ; această mînă, din fildeș, deschisă, cu degetele ridicate în sus, reprezentînd puterea judecătorească, a apărut în secolul al XIV-lea pe monedele lui Filip al VI-lea, iar mai tîrziu pe sigilii. — *Nota trad.*

[2] Patul împăratului de la Tuilerii, căruia Ludovic-Filip a crezut că trebuie să-i adauge monograma sa, se găsește astăzi în *camera Mariei-Luiza* din Marele Trianon.

pantalonii atît de uzați — după cum am văzut —, încît a cerut doamnei Tallien sa-i procure, mulțumită relațiilor sale, postav pentru uniformă ?... Pe atunci el urca zilnic pînă la etajul al cincilea al pavilionului Florei — devenit *pavilionul Unității* —, unde își aveau sediul birourile topografice ale Comitetului...

Acolo unde se afla înainte cabinetul de lucru al lui Ludovic al XVI-lea, în fiecare dimineață împăratul își macera trupul în baia sa, cu capul înfășurat într-un fel de turban din mătăsică, ale cărui capete îi cădeau pînă pe gît. În această ținută cerea să i se citească corespondența și ziarele. Cînd ieșea din apă, i se dădea alt turban, căci celălalt era întotdeauna ud din cauză că în baie el se agita, se sucea și se bălăcea într-una. Vara îmbrăca un halat și pantaloni de pichet alb. Iarna purta pantaloni și un halat din molton. Dacă în vreo dimineață nu făcea baie, se îmbrăca la fel și se așeza la gura sobei, unde focul ardea aproape tot anul. Apoi își citea singur hîrtiile, pe care după aceea le arunca pe jos. Era treaba secretarului să le adune și să le claseze !

Odată baia terminată și corespondența citită, Napoleon se apropia de „ateniana“ [1] sa din porțelan de Sèvres și începea să-și facă toaleta. „Pînă cînd l-am învățat să se radă singur, îl rădeam eu — povestește Constant. — Cînd a deprins acest obicei, s-a servit la început, ca toată lumea, de o oglindă prinsă la fereastră. Dar el se apropia atît de mult și se săpunea cu gesturi atît de bruște, încît oglinda, geamurile și perdelele, toaleta și el însuși erau pline de spumă. Pentru a remedia acest inconvenient, personalul de serviciu s-a consfătuit și a hotărît ca mamelucul Rustam să țină oglinda. Cînd împăratul era ras pe o parte, se întorcea cu cealaltă parte la lumină, trecîndu-l pe Rustam de la stînga la dreapta sau de la dreapta la stînga, după partea cu care începuse mai întîi“.

După ce termina cu bărbieritul, își spăla fața și mîinile și își făcea unghiile cu grijă. „Avea mîini frumoase — spunea Bourrienne — și ținea mult la frumusețea lor. Le purta o grijă deosebită și cîteodată, în timp ce stătea de vorbă, le privea cu satisfacție“. „Pe urmă — continuă Constant — îi scoteam vesta de flanelă și cămașa și îi

[1] Noptieră folosită la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, confecționată, în genere, din lemn sculptat și aurit. — *Nota trad.*

frecționam tot bustul cu o perie de mătase foarte fină. Urma fricțiunea cu apă de Colonia, din care consuma mult, pentru că zilnic era fricționat și dichisit astfel. Deprinderile acestea igienice, care îl făceau să se simtă foarte bine, le luase din Orient... Cînd toate aceste pregătiri erau terminate, îi puneam în picioare papuci din flanelă sau cașmir, ciorapi albi de mătase — niciodată n-a purtat altceva —, îi îmbrăcam indispensabili dintr-o pînză foarte fină sau de barchet, apoi pantaloni de stofă albă fină cu cizme moi de călărie sau pantaloni strîmți din aceeași stofă și de aceeași culoare cu cizme scurte englezești, care îi ajungeau pînă la mijlocul gambei. Ele erau împodobite cu pinteni mici de argint care nu depășeau în lungime 6 linii [1]. Toate cizmele lui aveau astfel de pinteni.

Pe urmă îi îmbrăcam vesta de flanelă și cămașa, îi puneam o cravată foarte subțire de muselină și un guler de mătase neagră. În sfîrșit, o vestă rotundă de pichet alb și o uniformă de vînător sau una de grenadier, însă de cele mai multe ori o prefera pe prima. Cînd era gata cu toaleta, i se aduceau batista, tabachera și o mică cutie de baga umplută cu miambal parfumat cu anason și tăiat foarte fin".

Din cele relatate se vede că împăratul se lăsa îmbrăcat din cap pînă în picioare. Personal nu punea mîna pe nimic, se lăsa îngrijit ca un copil, ocupîndu-se în acest timp de treburile sale. Napoleon era născut, ca să spunem așa, pentru a avea valeți. Ca general, a avut pînă la trei valeți și cerea să fie servit cu tot atîta lux ca și atunci cînd avea să fie în culmea gloriei.

În timpul toaletei intra chirurgul său Yvan sau medicul său Corvisart. Împăratul era lipsit de pudoare și, gol pușcă, se foia în fața lor fără cea mai mică jenă.

— Ai venit, mare șarlatan — îi spune el lui Corvisart. — O să omori multă lume azi ?

— Nu prea multă, sire, răspunde medicul rîzînd.

Sau altă dată, într-o dimineață, înainte de a pleca la vînătoare în pădurea Saint-Germain, i se adresează zîmbind :

— Corvisart, voi avea vreme bună la vînătoare ?

[1] Veche măsură pentru lungimi, egală cu 0,225 cm. — *Nota trad.*

— Da, sire, e o vreme minunată.
— Ești vînător, Corvisart ?
— Da, sire, vînez uneori.
— Şi apoi îi lași pe bolnavii dumitale să moară !... Unde vînezi, Corvisart ?
— Sire, vînez la Chatou.
— Corvisart, vreau să vii să vînezi cu mine. Vreau să văd dacă tragi bine.
— Sire, este o mare cinste pentru mine. Dar n-am puștile cu mine.
— Ți se vor da ale mele... Auzi, Rustam ?
— Sire, n-aș putea să mă servesc de puștile maiestății-voastre.
— De ce, șarlatane ?
— Pentru că sînt stîngaci.
— Nu face nimic, vreau să vii ; ar fi prea tîrziu ca să trimitem după puștile dumitale.

Cînd nu se pregătea pentru vînătoare, de îndată ce era îmbrăcat, intra în cabinetul său de lucru, de unde plecau porunci ce ajungeau în cele patru colțuri ale Europei. Unica fereastră a cabinetului domina grădina. Aplecîndu-te puțin, zăreai malurile Senei, „împînzită de spălătorii". În fața ferestrei se afla o bibliotecă mare cu geamuri, în mijlocul căreia o pendulă număra orele. Împăratul lucra, așezat cu spatele la cămin, la un birou de mahon ornamentat cu aramă aurită ; modelul acestui birou, în formă de vioară, a fost desenat chiar de el. Scrijelea și aici cu lovituri de briceag brațele fotoliului, iar pana și-o ștergea de mînecile uniformei. În fața lui se afla o consolă cu despărțituri pentru dosare. Pe marmură erau aliniate „cărțile apărute în cursul săptămînii".

Secretarul său particular, „tăcut ca o mobilă", ședea la o masă mică plasată chiar la fereastră. Pentru acest nefericit începea supliciul. Napoleon dicta mai întîi șezînd, apoi, pe măsură ce ideile îl năpădeau, pe măsură ce gîndurile îi veneau unul după altul — fără a se ciocni —, se ridica și-și relua legendarul său du-te-vino. „Plimbarea aceasta — povestește Méneval — dura tot timpul cît el dicta. Rostea cuvintele grav, accentuat și nu făcea nici o pauză. Pe măsură ce intra în subiect, se făcea simțită inspirația. Ea se manifesta printr-un ton mai vioi și printr-un fel de tic ce consta într-o mișcare a brațului drept,

pe care-l răsucea, trăgîndu-l cu mîna". Dicta cu o repeziciune înspăimîntătoare. Trebuia să-i prinzi cuvintele din zbor, să sari unele din ele, lăsînd spații albe, pe care urma să le completezi ulterior. Stîlcea toate numele sau le transforma : Salamanca devenea *Smolensk*, iar Ebrul — Elba...

— Scrieți !

Trecea de la un subiect la altul. Dar fiecare din secretarii săi a reușit, în cele din urmă, să-i cunoască maniile, întorsăturile de frază, expresiile sale favorite, ceea ce baronul Fain numea *ideea dominantă a momentului*. Le regăsești în toate scrisorile sale și în toate conversațiile lui zilnice.

„Napoleon scria rareori personal. Scrisul îl obosea. Mîna sa nu putea face față rapidității cu care gîndea. Nu lua pana decît atunci cînd, din întîmplare, era singur și simțea nevoia să încredințeze hîrtiei prima izbucnire a unei idei. Dar după cîteva rînduri se oprea și o arunca... Scrisul său era o adunătură de litere fără legătură între ele și indescifrabile. Jumătate din literele cuvintelor lipseau. Nu putea să-și recitească textul, sau nu voia să se ostenească cu asta..."

Într-o zi, împăratul ceru de la cabinetul ministrului de război „un scris frumos", pentru a-l înlocui pe unul din secretarii lui obișnuiți, care lipsea din cauză de boală. Berthier ordonă o dictare și după ce proba se termină fu desemnat unul dintre atașați. Acesta plecă foarte emoționat și invidiat de colegii săi, dar reveni fără pălărie, fără mănuși, cu părul în dezordine, tremurînd din toate mădularele... În cele din urmă reușește să vorbească și povestește, încă gîfîind : „Primit la împărat, l-a găsit singur, umblînd cu pași mari prin cabinetul său. Măsurîndu-l dintr-o privire pe noul lui secretar, Napoleon i-a arătat scaunul și biroul de la fereastră : «Așezați-vă acolo». Apoi și-a reluat plimbarea fără să se mai sinchisească de el, gesticulînd, mormăind ici și colo cîteva fraze întretăiate «care semănau a înjurături» și erau absolut de neînțeles. Părea foarte prost dispus. Atașatul, foarte stingherit, îl urmărea pe furiș cu privirea, cu fruntea plecată, neîndrăznind a întoarce capul, reținîndu-și respirația și așteptînd un ordin.

Împăratul a umblat astfel o jumătate de oră, mormăind în sinea sa niște cuvinte pe care celălalt, din discreție, se străduia să nu le audă. Străbătînd, în sfîrșit, încăperea cu pași mari, Napoleon s-a apropiat pe neașteptate ; tînărul, cu gîtul tras între umeri, l-a simțit pe zeu foarte aproape de el, lipit de scaun.

— Recitiți-mi, ordonă împăratul.

— Ce să recitesc, sire ?

— Ceea ce am dictat.

— Di... dictat ? — se bîlbîi nefericitul — ; n-am știut... n-am scris nimic... credeam...

Dacă trăsnetul ar fi căzut pe Tuilerii făcînd să se prăbușească vechiul palat, aceasta i-ar fi pricinuit sărmanului băiat mai puțină spaimă decît strigătul de mînie care i-a tăiat scurt vorba. Asemenea unui om scăpat dintr-o mare catastrofă, nu și-a mai dat seama de nimic și nu a mai putut spune vreun cuvînt. S-a pomenit afară, a străbătut în fugă Parisul, îndreptîndu-se instinctiv spre minister, stăpînit de un singur gînd : să scape de pericol, să se pună la adăpost, să se refugieze în mijlocul colegilor săi. A fost bolnav cinci zile ; despre aventura sa n-a mai auzit vorbindu-se niciodată, iar la Tuilerii n-a mai pus piciorul. Toată viața sa, care a fost lungă, pentru a traversa grădina trebuia să-și facă curaj și treizeci de ani după ce Napoleon murise la Sfînta Elena, cum zărea de departe cupolele castelului, fostul atașat era cuprins de un ușor fior retrospectiv“ [1].

Uneori, între două dictări, împăratul se ducea să se întindă pe o canapeluță așezată lîngă cămin. Închidea ochii și reflecta :

— Cînd meditez — mărturisea el —, sînt într-o stare de agitație cît se poate de neplăcută. Sînt ca o fată în durerile nașterii.

În aparență însă părea că moțăie.

— Dacă par întotdeauna pregătit pentru orice, pregătit să fac față la toate — îi explică într-o zi lui Roederer —, aceasta se datorește faptului că, înainte de a întreprinde ceva, meditez îndelung, prevăzînd ceea ce s-ar putea întîmpla. Nu vreun duh îmi arată pe neașteptate

[1] Lenotre, *Napoléon* (Grasset).

tate, în taină, ce am de spus sau de făcut într-o împrejurare neprevăzută pentru alții, ci reflectarea adîncă.

Această primă parte a activității odată încheiată, trecea la îndeletnicirile sale de suveran. Ieșind din ceea ce numea „interiorul" său, trecea în salon, fosta cameră a reginei Maria-Tereza, soția lui Ludovic al XIV-lea, apoi a lui Madame Royale [1], fiica lui Ludovic al XVI-lea. Erau introduși cei care prin funcția lor sau printr-o favoare specială aveau dreptul de a fi primiți oricînd de suveran. „Mulți oameni — scria Bausset în timpul Restaurației — care astăzi par că au uitat puneau atunci mare preț pe dreptul de a beneficia de o favoare atît de măgulitoare". El se adresa fiecăruia — ceea ce regii nu făceau —, apoi, după ce întrevederea lua sfîrșit — era de acum ora nouă și jumătate —, se retrăgea pentru a lua micul dejun. Prefectul palatului îl preceda în salon, unde masa era servită de primul majordom. Întocmai ca altădată regele, împăratul mînca singur pe un mic gheridon de mahon, acoperit cu un șervet. În mod curent, micul dejun nu depășea opt minute... Dar cînd simțea nevoia să-și „închidă cabinetul", cum se exprima el, micul dejun se putea prelungi destul de mult. „Și atunci — relatează Bausset —, nimic nu egala veselia plăcută și farmecul conversației sale. Expresiile sale erau rapide, sigure și pitorești. Datorez acestor momente din serviciul meu cele mai agreabile ceasuri de viață".

Uneori, la propunerea lui Bausset, în timp ce dejuna, primea savanți sau artiști, dar nu mergea, ca Ludovic al XIV-lea, pînă acolo încît să-l invite pe vreunul din ei să ia masa cu el. Monge, Berthollet, Denon, David, Gérard, Isabey, Fontaine l-au privit astfel pe stăpîn mîncînd. Lui Talma, pe care l-a văzut interpretîndu-l pe Iuliu Cezar, îi dă, între două îmbucături, sfatul de a manifesta mai multă simplitate :

— Vă obosiți prea mult brațele. Capii de imperii sînt mai reținuți în mișcări ; ei știu că un gest este un ordin, că o privire poate să însemne moartea ; de aceea ei fac uz cu măsură de gest și de privire... Mai este și un vers a cărui semnificație vă scapă ; îl rostiți cu prea multă sinceritate :

[1] Titlu dat fiicei mai mari a regilor Franței. — *Nota trad.*

Cezar nu spune aici ce gîndește. Nu-l faceți pe Cezar să vorbească întocmai ca Brutus. Cînd unul spune că are oroare de regi, trebuie crezut ; dar nu și celălalt. Țineți seama de această deosebire.

În timp ce mînca, el chema în jurul său și pe nepoții și nepoatele sale. Numai aceștia se așezau cîteodată la masa lui. Într-o zi, cînd cei doi fii ai Hortensiei dejunau cu el, i s-a servit micului prinț Louis, în vîrstă de trei ani și jumătate, un ou fiert. Napoleon, arătîndu-i o jucărie, îl face să întoarcă capul și îi ia oul. Copilul, văzîndu-și ouarul gol, ia cuțitul și-l amenință pe împărat :

— Dă-mi oul înapoi sau te omor.

— Cum așa, ștrengarule, vrei să-l omori pe unchiul tău ?

— Vreau oul meu sau te omor.

Napoleon se execută rîzînd și remarcă :

— Ai să fii un drac de om.

— Așadar, domnișoară — îi spuse el altă dată micuței Napoléone, fiica Elisei —, aflu lucruri frumoase : azi noapte ai făcut pipi în pat.

Iar fetița de cinci ani, viitoarea contesă Camerata, îi răspunse :

— Unchiule, dacă nu ai de spus decît prostii, eu mă duc...

Răspunsul acesta l-a făcut să rîdă toată ziua.

Adevărata activitate începea după micul dejun. Retras în cabinetul său, Napoleon cîrmuiește, îi primește pe miniștri și pe directorii generali sau prezidează consiliile.

— Sire, iată un proiect...

Întrebările încep să curgă :

— Este complet ? Sînt prevăzute toate situațiile ?

— De ce nu vă ocupați de aceasta ?

— Este necesar să se menționeze acest lucru ?

— Aceasta este just ?

— Aceasta este util ?

— Cum stăteau lucrurile altădată ? La Roma ? În Franța ?

— Cum este astăzi ?

— Cum este în alte țări ?

Nu se plictisea punînd aceste două întrebări :

— Aceasta este just ? Aceasta este util ?

Cînd striga : „Asta nu e just !“, vocea sa căpăta, se pare, un accent cu totul aparte. Își repeta observația de mai multe ori, susținînd-o de fiecare dată cu un nou argument. Uneori se ridica pentru a-și consulta „uneltele“, adică diversele evidențe care îi permiteau — deși totul era clasat în mintea lui — să găsească imediat efectivul ori poziția unui regiment sau situația încasărilor și cheltuielilor fiecărui minister.

La acest început de domnie, în Consiliul de stat se discuta o problemă importantă : ce emblemă să fie gravată pe sigiliul imperial ?

— Un leu !

— Un elefant !

— Un cocoș !

Napoleon remarcă :

— Cocoșul este pentru curtea de păsări. Este un animal prea slab...

Trecîndu-se la vot, majoritatea alege cocoșul, dar Napoleon insistă :

— Cocoșul n-are de loc putere ; nu poate fi simbolul unui imperiu ca Franța. Trebuie ales între vultur, elefant și leu... Trebuie ales un leu întins pe harta Franței cu laba gata să treacă peste Rin. Vai de cei ce-mi caută pricină !

Deși se lăsa puțin impresia că se imită modelul Austriei și Rusiei, pînă la urmă a fost adoptat vulturul.

Cina era servită la ora șase. Lui Napoleon nu-i plăcea să-și întrerupă lucrul și o lăsa adesea pe Josefina să-l aștepte peste limitele admisibile. Nu s-a întîmplat într-o zi să fie băgați pe rînd în cuptor 23 de pui pentru ca în orice moment să fie pentru împărat o pasăre tocmai atunci friptă și bună de mîncat ?

La Tuilerii și la Saint-Cloud, Napoleon și Josefina cinau singuri, cu excepția duminicilor, cînd familia imperială, așezată pe scaune — cu excepția doamnei mame, care avea dreptul la fotoliu —, era invitată să ia loc la masă. Serveau paji, secundați de valeți, majordomi, lachei care tăiau carnea, dar niciodată servitorii. De data aceasta, masa se prelungea, durînd douăzeci de minute. Împăratul bea

vin de Chambertin amestecat cu apă. Unul din meniurile sale s-a păstrat :

2 supe	Cremă de castane.
	Supă cu macaroane.
2 mîncăruri ușoare	Știucă à la Chambord.
	Pulpă de vacă garni.
4 antreuri . . .	Fileuri de potîrniche à la Monglas.
	Fileuri de rață sălbatică în sos vînătoresc.
	Tocană de pasăre à la chevalière
	Cotlete de berbec à la Soubise.
2 fripturi . . .	Clapon cu creson.
	Ciozvîrtă de miel.
Desert	Jeleu de portocale turnat în forme.
	Cremă franțuzească cu cafea.
	Prăjitură genoveză ornamentată.
	Prăjitură gofrată nemțească.

Farfuriile, acoperite cu clopote de argint, erau înșirate pe masă — după sistemul de a servi masa denumit *à l'ambigu* —, iar împăratul își alegea ce dorea. Deseori nu mînca decît o supă, un fel de mîncare și desert, și uneori începea cu dulciurile...

După masă, dacă nu se îndrepta imediat spre cabinetul său de lucru, Napoleon se ducea la Josefina, în apartamentele de la parterul palatului, care înainte fuseseră locuite de Maria-Antoaneta. Societatea de la curte se aduna în saloanele de la primul etaj, ale căror ferestre dădeau spre Carrousel. Adesea împăratul se arăta acolo neîndemînatic și lipsit de educație. „Cu greu se poate imagina mai multă stîngăcie decît manifesta el într-un salon“, povestea Metternich. „Nu știa nici cum să intre, nici cum să iasă — constata, la rîndul ei, doamna de Rémusat — ; nu știa cum să salute, cum să se ridice, cum să se așeze. Se plimba la dreapta și la stînga, neștiind ce să facă și ce să zică“. Lui Grétry i-a pus pentru a douăzecea oară aceeași întrebare :

— Cum vă numiți ?

— Sire, tot Grétry, oftă compozitorul.

Uneori însă el își juca și rolul său de om încîntător. Bausset scria : „Nimic nu egala farmecul și amabilitatea lui Napoleon. Înzestrat cu mult spirit, cu o inteligență superioară și un tact extraordinar, el te uimea și te încînta

cel mai mult în aceste clipe de relaxare și de conversație intimă".

Ca un actor desăvîrșit, făcea deopotrivă uz de faimosul său surîs, ca și de privirea lui de oțel. Fraza lui era scurtă și nu admitea nici o veleitate de replică. Amestecul acesta de intransigență și farmec fascina, neliniștea, te făcea să tremuri.

— Cînd îl vedeam trecînd — spunea cineva —, inima îmi bătea, iar fruntea mi se acoperea de sudoare, cu toate că era foarte frig.

Cîte contraste la el ! Și contraste permanente ! El este omul care i-a spus într-o zi lui Montalivet :

— Nu cer să fiu iubit, ci să fiu bine servit... Nu sînt un om, sînt un personaj istoric !

Ceea ce nu-l va împiedica ca, evocînd desfrîul Paulinei, să plîngă în fața lui Corvisart sau să izbucnească în plîns anunțîndu-i Hortensiei hotărîrea sa de a divorța. Avea să-i spună atunci :

— Sacrific fericirea mea și a voastră.

Ca un adevărat burghez, verifica minuțios facturile, dădea la călcat vestita sa pălărie, își schimba „panglica de mătase" cînd se uza — contul său la pălărierul Poupart et Cie o dovedește — și se informa la cizmarul lui despre prețul încălțămintei sale. În schimb, tot atît de firesc îi trata pe regi ca pe niște egali, iar pe papă ca pe un capelan. Cînd era încă general comandant, i-a spus diplomatului austriac Cobenzl în timpul tratativelor preliminare încheierii tratatului de la Campo-Formio :

— Înainte de a începe, dispuneți să se scoată fotoliul acesta, căci eu niciodată n-am văzut un scaun mai înalt decît celelalte fără să am imediat dorința de a mă așeza pe el.

Metternich istorisi mai tîrziu secretarului său o scenă care l-a uimit foarte mult și pe care n-a uitat-o. Invitat la dejun cu ocazia unei vînători organizate de împărat, l-a auzit pe Napoleon spunîndu-i fratelui său Louis :

— Rege al Olandei, interesați-vă de ce nu sîntem serviți.

Louis dădu fuga la bucătărie și reveni gîfîind, anunțînd că totul va fi îndată gata. Cîteva minute mai tîrziu, împăratul se întoarse spre cumnatul său Murat :

— Rege al Neapolului, duceți-vă și spuneți că așteptăm, să se grăbească !

Murat se repezi și el și, întorcîndu-se, îl asigură pe împărat că se vor putea, în fine, așeza la masă. Dar masa continua să nu fie servită, și Napoleon, din ce în ce mai nerăbdător, ordonă fratelui său Joseph :

— Rege al Spaniei, porunciți să se aducă ceea ce este gata, și asta imediat.

Cel de-al treilea rege, mai norocos decît ceilalți, se înapoie cu mîncarea.

— Cu toate acestea — conchise Metternich —, cel care își poate permite plăcerea orgolioasă de a trimite pe rînd trei regi la bucătărie pentru a vedea dacă masa sa este gata este un om extraordinar !

Dar Napoleon va spune, fără a se înșela de loc :

— Sînt un om destul de cumsecade.

„Am băgat deseori de seamă că, atunci cînd pe împărat nu-l supăra nimic — spunea domnișoara d'Avrillon, camerista Josefinei —, el era foarte familiar cu persoanele din casă. Ne vorbea cu un fel de bonomie, deschis, parcă ar fi fost egalul nostru. Dar cînd ni se adresa astfel, o făcea întotdeauna pentru a ne pune întrebări și, ca să nu-i displăcem, trebuia să răspundem fără a părea prea stingheriți. Ne dădea uneori cîte o palmă sau ne trăgea de ureche... și puteam aprecia gradul bunei sale dispoziții după durerea mai mare sau mai mică pe care ne-o pricinuia.

Intr-o zi, cînd părea mai mulțumit decît de obicei, mă ciupi așa de tare de obraz, încît durerea îmi smulse un țipăt și, cum eram grasă, mi-a rămas timp de mai multe zile un semn vizibil al satisfacției maiestății-sale.

El nu bănuia cît de mult ne durea. Făcea foarte des asemenea glume și cu împărăteasa atunci cînd noi o îmbrăcam. Ii dădea palme... de preferință pe umeri. Degeaba îi spunea ea :

— Termină, termină o dată, Bonaparte !

El continua atîta timp cît jocul îi plăcea. Impărăteasa se sforța să rîdă..."

Același om pe care lacrimile unei femei l-au dezarmat, care a acordat doamnei de Polignac și doamnei de Hertzfeld grațierea soților lor, același om îndrăzni într-o seară,

în societatea de la Tuilerii, s-o întrebe cu destulă grosolănie pe ducesa de Fleury :

— Doamnă, vă mai plac tot atît de mult bărbații ?

— Da, sire — răspunse cea interpelată —, cînd sînt politicoși.

Cu femeile — poate din timiditate ? — era într-adevăr de o uimitoare stîngăcie. Rareori avea ceva agreabil să le spună ; adesea le spunea în loc să facă un compliment :

— Dumnezeule, ce brațe roșii aveți !

Sau :

— Aveți o rochie foarte murdară !... Nu schimbați niciodată rochia ? V-am mai văzut cu aceasta de douăzeci de ori.

Ținea la reputația anturajului său și-i refuza doamnei Tallien, devenită prințesă de Caraman-Chimay, favoarea de a fi prezentată la curte.

— Dumneavoastră ați făcut prea multă vîlvă — îi explică el —, ați avut atîția amanți ! — Trebuie să admiteți că acesta este un lucru neplăcut.

— Este adevărat — recunoaște ea —, dar timpul nu șterge nimic ?

— Ba da, dar este încă prea devreme.

— Atunci cînd ?

— Mai tîrziu... Sînteți încă prea frumoasă.

— Credeți ? — exclamă ea, deja consolată... — Sînt încă bine ? Deci pot să sper ?...

A sperat în zadar... Cu toate acestea, într-o zi, împăratul a regretat că nu l-a ajutat pe Tallien, ajuns în mizerie.

— Ar fi trebuit să-l fac duce de Thermidor !

El se cunoștea foarte bine :

— În mine sînt doi oameni diferiți : omul rațional și omul inimos.

Orice s-ar spune, omul inimos a existat în el, într-adevăr. Napoleon nu i-a uitat niciodată pe cei care l-au ajutat în tinerețe, de pildă pe marele Carnot, pe care convingerile sale republicane l-au făcut să-și piardă pensia. Împăratul nu numai că a dispus să i se dea iar pensie, dar i-a acordat o pensie de fost ministru, de zece mii de franci. Garda a primit ordinul să prezinte arma mareșalului de Ségur, care în 1784 contrasemnase livretul său de ofițer

al regelui. Generalul de Theil, primul poate care, la Auxonne, și-a dat seama de valoarea tînărului locotenent secund, n-a fost nici el dat uitării. Doamna de Montesson, care i-a pus la Brienne coroana în ziua distribuirii premiilor, a primit un ajutor de o sută șaizeci de mii de franci. Montalivet, fostul său coleg de școală, devine prefect, ministru și conte al imperiului. Lauriston este numit general și ambasador, iar Villarceaux prefect. Vechiul său prieten des Mazis, care, revenind din emigrație, se prezintă în fața lui, primește postul de director al loteriei. Mai tîrziu îl va numi administrator al mobilierului palatelor imperiale.

— Sire — îi spuse el —, nu sînt bun de administrator ; trimiteți-mă mai bine înapoi la tunurile mele.

Dar împăratul își menținu hotărîrea și se pare că des Mazis a făcut minuni înainte de a deveni șambelanul fostului său camarad...

— Bună ziua, cavalere — îi spuse într-o zi Napoleon lui Hédouville, care, reîntors din emigrație, vine la el. — De unde vii ? Ai emigrat ?

Hédouville murmură o scuză.

— Minți — continuă împăratul rîzînd. — Văd că ai să fii bun pentru diplomație.

Și îl va face diplomat.

Dacă judeca fără cruțare incapacitatea noilor veniți, ierta bucuros greșelile și lipsurile vechilor săi tovarăși, nu fără a le spune în prealabil pe față ceea ce gîndea. Se știe, de asemenea, cît i-a plîns pe Desaix, Lannes și Duroc, toți trei căzuți pe cîmpul de luptă.

Avea o sensibilitate deosebită ; dintre toate simțurile sale, mirosul pare să fi fost cel mai dezvoltat. Îi era foarte neplăcut să stea într-o cameră proaspăt zugrăvită. „Avea un miros atît de fin — spunea Méneval —, încît ghicea existența unei hrube, a unei pivnițe sau a unui canal de scurgere aflate foarte departe, ca și mirosurile emanînd din locuri situate la mare distanță, care nu erau simțite de nici unul dintre cei ce-l însoțeau".

Neastîmpărul său extrem se vădea atunci cînd se dezbrăca : își smulgea și își arunca îmbrăcămintea pe jos, cu furie. Nervozitatea sa îi declanșa o mînie înspăimîntătoare. Celor din anturajul lui — de la mareșali și familia

sa pînă la ultimul servitor — le spunea nătîngi, incapabili, trădători, hoți și lași...

Într-o zi îi strigă lui Lucien :

— Te fac bucăți, ca pe ceasul ăsta.

Și-l azvîrli jos. Nările i se dilataseră, „umflate de o furtună lăuntrică", iar ochii îi fulgerau. Părea atunci cu adevărat „teribil". Mollien relatează : „Ochii săi, trăsăturile sale, toate gesturile lui, vioiciunea, bizareria expresiilor sale, chiar dacă unele din ele erau greșite, tonul categoric al hotărîrilor sale, totul la el părea să spună că în astfel de momente cei din jurul lui nu aveau altceva de făcut decît să tacă și să se supună". A doua zi însă, abia dacă își mai amintea de furtuna din ajun.

Prostia era cu siguranță ceea ce-l revolta cel mai mult.

— Îndrăznesc să sper — îi spunea ministrul Barbé-Marbois căruia tocmai îi retrăsese portofoliul finanțelor — că maiestatea-voastră nu mă va acuza că sînt un hoț.

Atunci el îi răspunse neîndurător :

— Aș prefera-o de o sută de ori : pungășia are margini, pe cînd prostia nu.

Se pare însă că uneori furiile sale teribile — „figura mea de uragan", cum spunea el — erau voite și chiar controlate :

— Ați crezut că sînt foarte mîniat — îi spuse într-o zi abatelui de Pradt — ; v-ați înșelat...

Și, arătîndu-i gîtul, îi explică :

— La mine, mînia n-a trecut niciodată mai sus de atît.

Trîndăvia îl scotea, totuși, din fire. Era neobosit și neîngăduitor cu ceilalți, cărora nu le putea ierta lipsa de energie :

— Mă consider mai sclav decît toți oamenii, stăpînul meu nu are inimă, iar acest stăpîn este natura lucrurilor.

— Este poate singurul om de pe pămînt — spunea Molé — care n-a lăsat vreodată să treacă un minut din viața sa fără folos. Niciodată n-a cunoscut volatilizarea imperceptibilă a timpului, care nu este lipsită de farmec, dar face să se irosească atîtea talente prețioase.

Pe aghiotanții săi îi muncea fără milă.

— Trebuie să fii de fier pentru a rezista în serviciul pe care-l avem, ofta unul dintre ei.

Dacă nu reușea să adoarmă, o ruga cît se poate de firesc pe Josefina să-i citească. Uneori se trezea pe la ora trei dimineața și striga :

— Hei ! Ei ! Ei ! Domnule Constant !...

Îi cerea valetului să-i pregătească baia. Dar cel mai adesea punea să-l caute pe Méneval ; acestuia el îi dicta pînă în zori și se mira cînd îl vedea pe tînărul secretar luptîndu-se cu somnul :

— Ce-i cu dumneata, Méneval ? Dormi de-a-n-picioarelea !

La începutul verii anului 1804, ordinele curgeau ; aproape toate se refereau la tabăra de la Boulogne, unde se pregătea în mod febril invadarea Angliei.

23

UNS DE CĂTRE PAPĂ

UN TRON NU ESTE DECÎT
O SCÎNDURĂ GARNISITĂ CU CATIFEA.
Napoleon

În primul rînd și mereu Anglia. După cum a spus noul împărat :

— O debarcare urmată de două luni petrecute în Anglia ar însemna pentru Franța o pace de o sută de ani.

E de mirare că Napoleon a putut spera să treacă strîmtoarea Calais închipuindu-și că englezii vor aștepta liniștiți sosirea vaselor invadatorului pe coasta meridională a insulei lor, botezată de ei *Coasta de fier*. Nu numai că flota lor păzea canalul, patrulînd necontenit în fața liniei de ambosare, în afara bătăii tunurilor, dar pe deasupra și Nelson se afla în Mediterana, ținînd sub observație vasele impetuosului Latouche-Tréville, care stăteau la adăpost în rada portului Toulon, iar Cornwallis primise misiunea să-l blocheze pe amiralul Ganteaume în fața intrării înguste a portului Brest. Cit privește flota ancorată la Rochefort, sub comanda lui Missiessy, ea nu îndrăznea să se aventureze, de teamă să nu fie nimicită de la prima ciocnire.

Napoleon avea un plan : să-l facă pe Nelson să creadă că Latouche-Tréville se va îndrepta spre Egipt. În realitate, escadra din Mediterana, compusă din unsprezece vase, urma să se unească cu flota de la Rochefort și să pornească împreună cu aceasta spre Canalul Mînecii. Napoleon își închipuia că o divizie marină se manevrează la fel ca una terestră... În plus, refuza să admită că disproporția forțelor este considerabilă. Față de cele două sute de vase engleze bine înarmate, Franța nu poseda decît cincizeci de bastimente de linie, cu un armament mult mai puțin complet.

Pe uscat, o bătălie se poate cîștiga chiar într-o luptă de unu contra patru. Pe mare, aceasta este mult mai greu, căci acolo puterea de foc își spune cuvîntul hotărîtor. Trebuie să mai ții seama de vînt, de curenți și furtuni, care, bineînțeles, nu se vor supune voinței împăratului... La rîndul lor, distanțele ridică și ele o problemă de care Napoleon nu voia să țină seama. Cum să faci să-i parvină ordine sau contraordine unui amiral care se află cu flota sa la două mii de kilometri de Saint-Cloud ?

Din nefericire pentru marină, pe care ar fi putut s-o scoată din lîncezeala ei, Latouche-Tréville moare la 19 august 1804, astfel că planul inițial conceput de împărat va trebui să fie modificat. Comanda escadrei de la Toulon este încredințată amiralului de Villeneuve, care primește ordinul de a lua în trecere de la Cadiz navele spaniole, noua aliată a Franței. Devenit comandant al *escadrei combinate* — escadra franco-spaniolă —, i se recomandă să-l atragă în urma sa pe Nelson, pentru a ajunge... în Martinica împreună cu Missiessy, despre care se credea că a plecat din Rochefort fără dificultăți. Împăratul spera că în acest timp Ganteaume va putea să distragă flota engleză, care supraveghea fără încetare intrarea îngustă a portului Brest.

Dar ce reprezenta de fapt escadra pe care Latouche-Tréville, murind, a lăsat-o la Toulon ? „Vase cu echipaje incomplete — spunea Villeneuve —, încărcate cu trupe, cu greementele vechi și de proastă calitate, cărora la cel mai slab vînt li se rup catargele și li se sfîșie pînzele și cărora, cînd timpul este frumos, trebuie să li se repare avariile provocate de vînt, de nepricepere și de lipsa de experiență a matelotilor lor..." Și el conchidea : „Inami-

cul ne va bate chiar cu forțe mai mici decît o treime din ale noastre".

Pentru Villeneuve — lăsînd tactica la o parte —, bătălia de la Trafalgar nu va fi deci o lovitură neprevăzută !

Comandantul *escadrei combinate* era un neurastenic, care avea tendința de a vedea totul în negru, însă în acest caz părea să aibă dreptate. Pe de altă parte, flota iberică, de sub comanda amiralului Gravina, nu era cu nimic mai strălucită. După cum spunea Beurnonville, ambasadorul Franței la Madrid, echipajele reprezentau „cea mai îngrozitoare pleavă".

Dar să nu anticipăm. Deocamdată — la 18 iulie 1804 —, Napoleon călătorea spre Boulogne, unde sosește a doua zi, fără a-și fi părăsit dormeza[1]. Tabăra armatei de invazie, protejată de linia de ambosare, luase proporții considerabile. Plajele, bancurile stîncoase, falezele, dunele sînt împînzite cu forturi, antrepozite, arsenale, depozite de muniții, baterii terestre, parcuri de artilerie, posturi de observație. La Boulogne și în localitățile învecinate — Wimereux, Ambleteuse, Ostrohode, Herquilingue, Etaples —, corturile și barăcile cantonamentelor pot să adăpostească pînă la o sută de mii de oameni.

Porturile erau pline de flotile de șalupe-canoniere înarmate — destinate să transporte fiecare din ele cîte o companie de infanterie —, de vase cu fundul plat, corvete, șalande, vase de coastă cu trei catarge, galiote înarmate cu mortiere, bricuri-canoniere de transport avînd cîte 24 de tunuri și putînd îmbarca două sute de soldați și cincizeci de cai. Să tot fi fost cam vreo două mii patru sute de vase, care s-au apropiat încetul cu încetul de Boulogne și Ambleteuse, angajînd pe parcurs lupte cu vase engleze de patrulare, ce făceau de strajă încontinuu în fața liniei franceze de ambosare și pe care uneori o și atacau. În corespondența inedită dintre căpitanul Perdigan și soția sa, acesta relatează că trupele masate pe țărm aplaudau spectacolul : „Recruții noștri alergau după ghiulelele care cădeau pe nisip și urmăreau exploziile bombelor de parcă ar fi văzut simple rachete ale unui foc de artificii..."

[1] Trăsură amenajată pentru a se putea odihni și dormi comod în timpul călătoriei. — *Nota trad.*

În tabără domnea armonia, arată un raport, de asemenea inedit : „Soldatul a devenit matelot, iar matelotul dă rația sa de rachiu soldatului care-l învață să lupte corp la corp. Regimente întregi ies din tabără și merg la muncă așa cum ar merge la o petrecere“.

Prin împrejurimi, cîrciumioarele atrag numeroase „domnișoare“, care seara îi primesc pe militari. Wimille este rezervată soldaților, iar Condette ofițerilor.

Imediat după sosire, fără a se odihni, împăratul pleacă în inspecție, vizitează porturile, dă ordin de plecare și iese în larg, iar navele engleze trag asupra ambarcației sale, fără însă să o atingă. Steaua lui îl ocrotește... „Maiestatea-sa — scria un martor anonim — s-a înapoiat apoi în port ; pretutindeni a fost întîmpinat cu cea mai mare bucurie ; o lume imensă, înșirată de-a lungul ambelor cheiuri, anunța întoarcerea maiestății-sale prin strigătele, repetate de mii de ori, de *«Trăiască împăratul ! Trăiască Bonaparte !»*“

Seara s-a instalat în micul castel Pont-de-Briques, care există și astăzi. În ziua următoare, la 20 iulie, o foarte frumoasă *matelotă* rostește o scurtă cuvîntare de salut în numele marinei din Boulogne. Napoleon o sărută [1] și încalecă. Imediat ce s-a urcat pe cal, anunță că dorește să inspecteze armata navală și dă ordin bastimentelor să-și părăsească poziția, întrucît — precizează el — are intenția să le treacă în revistă în larg. În așteptarea acestui lucru el pleacă, urmat de Rustam, să-și facă plimbarea obișnuită. Revenind, se arată foarte surprins : nici unul din vasele ce formau linia de ambosare nu a ridicat ancora.

— Să fie chemat la mine amiralul ! — ordonă el, dînd din picior cu furie.

Și, cum i se păru că Bruix nu vine destul de repede, plecă în galop în întîmpinarea lui. Cum îl zări — și în prezența întregului stat-major —, îl interpelă. Ochii săi aruncau fulgere :

— Domnule amiral, de ce n-ați executat ordinele mele ?

— Sire — explică Bruix —, vine o furtună puternică... Maiestatea-voastră poate să o vadă ca și mine ; dorește ea

[1] Pentru „matelotă“, sărutul acesta avea să reprezinte cea mai însemnată zi din viața sa ; în 1853 — pe atunci în vîrstă de 72 de ani —, ea îi va relata scena lui Napoleon al III-lea.

oare să expunem în mod inutil primejdiei viața atîtor oameni de treabă ?

Aerul era într-adevăr foarte apăsător și în depărtare se auzeau bubuituri surde.

— Domnule — răspunse împăratul, din ce în ce mai iritat —, am dat ordine ; încă o dată, de ce nu le-ați executat ? Consecințele mă privesc doar pe mine. Conformați-vă !

— Sire, nu mă voi conforma.

— Domnule, sînteți un impertinent !

Împăratul, cu cravașa în mînă, înaintează spre amiral cu un gest amenințător. Bruix pălește, face un pas înapoi și duce mîna la sabie.

— Sire ! luați seama !

A fost un moment teribil. Cei doi oameni se înfruntară : împăratul cu mîna tot ridicată, iar Bruix strîngînd mai departe mînerul sabiei. De astă dată, mînia trecuse de gît... În cele din urmă, Napoleon azvîrle cravașa la pămînt :

— Domnule contraamiral — spuse el, întorcîndu-se spre Magon —, veți dispune executarea imediată a manevrei pe care am ordonat-o. Iar dumneavoastră, domnule — continuă împăratul, ațintindu-și privirea asupra amiralului Bruix —, veți părăsi orașul Boulogne în douăzeci și patru de ore și vă veți retrage în Olanda.

Bruix avea să reintre în grațiile lui Napoleon, dar pînă atunci se retrage... Magon se supune, în timp ce marea devine din ce în ce mai agitată. Această încăpățînare crudă și violentă, relatată de Constant, a fost uneori pusă la îndoială ; astăzi însă ea este confirmată de *Amintirile* încă inedite ale locotenentului Dupin, care ne asigură că „nimic nu putea schimba ordinul pe care îl dădea el".

Curînd, natura se dezlănțui și furtuna împrăștie navele. „Ce grozăvie ne-a fost dat să vedem atunci !" — oftează Dupin, „cu inima zdrobită". Napoleon, cu brațele încrucișate și capul în piept, umbla încolo și-ncoace pe plajă. Deodată se aud strigăte înspăimîntătoare : peste douăzeci de șalupe-canoniere încărcate cu soldați și marinari se răsturnară în valuri... Împăratul se aruncă într-o barcă de salvare :

— Lăsați-mă ! Lăsați-mă ! — strigă el celor care încercau să-l rețină. — Trebuie salvați.

Într-o clipă, barca sa se umplu cu apă... Un val mai puternic decît celelalte era cît pe-aci să-l arunce pe împărat peste bord. „Electrizați de atîta curaj — arată Constant —, ofițeri, soldați, marinari și civili se aruncă unii înot, alții pornesc în șalupe pentru a încerca să le dea ajutor. Dar vai ! N-au putut fi salvați... decît foarte puțini din acești nefericiți... Agenți plini de aur străbătură din ordinul său orașul și tabăra, oprind cîrtelile, care erau gata să izbucnească".

„Am reușit să salvăm totul — spune Napoleon, relatînd a doua zi scena Josefinei. — Spectacolul era măreț — adaugă el. — Loviturile de alarmă ale tunurilor, țărmul acoperit de lumini, marea mugind furioasă. Toată noaptea, din cauza grijii pentru viața lor și de groaza ce ne-o inspira gîndul că i-am putea vedea pierind pe acești nenorociți, sufletul meu rătăcea între eternitate, ocean și noapte. La ora cinci dimineața, cerul era deja senin, totul era salvat și m-am culcat cu senzația că trăisem un vis romanesc sau epic, ceea ce ar fi putut să mă facă să cred că eram absolut singur, dacă oboseala și corpul ud leoarcă nu ar fi făcut să nu simt altă nevoie decît aceea de a dormi..."

În aceeași zi trecu în revistă armata și-l recunoscu pe Dupin, care în ajun se aruncase în apă pentru a salva o șalupă încărcată cu șaizeci de grenadieri.

— Colonele — spuse el întorcîndu-se spre fratele său Joseph, comandantul Regimentului 4 de linie —, vi-l recomand în mod deosebit pe acest viteaz.

Toți cei de față au fost uluiți de memoria împăratului. „mai ales — precizează Dupin — cînd am spus că, în clipa în care mă văzuse în ajun, noaptea era întunecoasă, astfel că n-a putut să mă vadă decît la lumina fulgerelor".

La 31 iulie, împăratul reușește, la Ambleteuse, în fața escadrei engleze, să treacă în revistă o divizie navală venită de la Calais. „Vremea a devenit frumoasă — îi scrie el de astă dată lui Cambacérès. — Doresc să știu dacă este la fel și în împrejurimile Parisului și ce influență vor putea să aibă ultimele ploi asupra recoltei..."

Între două treceri în revistă, Napoleon se ocupă de protestul lui Ludovic al XVIII-lea. „Contele de Lille" a aruncat într-adevăr cîteva fraze sforăitoare cînd a aflat că

micul corsican, care fusese făcut ofițer de către fratele său, a îndrăznit să se urce pe tronul Sfîntului Ludovic. Napoleon găsește de cuviință că este mai bine să nu răspundă :

— Uitarea — spuse el —, disprețul, indiferența sînt atitudinea cea mai bună ce poate fi adoptată în astfel de cazuri.

Nobilele cuvinte ale lui Ludovic al XVIII-lea se vor pierde și mai sigur în bubuitul salvelor de artilerie, în sunetul clopotelor și al fanfarelor militare, care-l vor saluta pe capul noii dinastii în cursul ceremoniei solemne a decorării armatei de la Boulogne cu ordinul Legiunea de onoare, pe o vreme, din păcate, îngrozitoare. La 16 august, între Moulin-Hubert și Therlinchtun, nu departe de mare, a fost așezat în centrul unei platforme acoperite cu un covor un tron [1] aurit care i-ar fi servit, chipurile, lui Dagobert... În chip de baldachin au fost aranjate trofee ale armatei : drapele, fanioane și stindarde austriece și turcești capturate la Arcole, Rivoli, Castiglione, la piramide, la Abukir și Marengo...

Crucile Legiunii de onoare ce urmau să fie distribuite au fost puse în căștile și pe scuturile care, după cum se spunea, aparținuseră lui Duguesclin și Bayard. Acestea erau așezate pe trepiede. În pofida acestei recuzite de teatru, unii membri ai Legiunii, cuprinși de exaltare, sărută aceste relicve. Unul din ei strigă chiar cu înflăcărare :

— Voi primi deci răsplata vitejiei de pe armura celui mai cinstit dintre luptători. În veacurile care vor urma, armura lui Bonaparte va împodobi o asemenea sărbătoare...

Crucile sînt înmînate de împărat în mijlocul unui entuziasm delirant. Căpitanul Perdigan, într-o scrisoare adresată soției sale, nu găsește cuvinte destul de expresive pentru a descrie puternica sa emoție, cu atît mai mult cu cît el era unul dintre primii cavaleri.

Și, totuși, Napoleon nu se putea hotărî să părăsească estrada. Neliniștit, nerăbdător, îl întreba din priviri pe mi-

[1] Acest tron — un fel de taburet pliant în genul celor la care aveau dreptul principalii magistrați romani, preoții lui Iupiter și vestalele — se găsește astăzi la Cabinetul de medalii al Bibliotecii naționale.

nistrul Decrès. Pe urmă, luîndu-și luneta, scrută marea. Era evident că împăratul aștepta „ceva". După obiceiul său, Berthier își rodea nervos unghiile. În sfîrșit, apăru o flotilă de o mie pînă la o mie două sute de ambarcații — șalande și canoniere de debarcare —, venite din diferite porturi ale Țărilor de Jos și care acum se îndreptau toate spre același punct — Boulogne. După aprecierea împăratului, acest eveniment al zilei trebuia să bage spaima în escadra engleză, ale cărei lunete puternice erau ațintite spre coasta franceză. Din nefericire, ofițerul care comanda prima divizie a flotilei n-a așteptat sosirea pilotului și a eșuat lamentabil cu micul său vas pe un banc de nisip aflat aproape de nivelul apei. Mai multe șalupe s-au scufundat. Efectul produs n-a fost cel așteptat, fapt care l-a adus pe împărat într-o violentă stare de proastă dispoziție. Se repezi, urmat de Berthier, spre terasa care se întindea de-a lungul parapetului ridicat pe coasta mării. Mergea foarte repede, punctîndu-și pașii cu exclamații care nu lăsau nici un dubiu asupra profundei sale nemulțumiri. Un incident, povestit cu haz de Laura Junot, a adus o oarecare destindere. O admiratoare a împăratului — doamna B., persoană cu forme pline — dorea să se apropie de el. „Drapelele care fîlfîiau, învîrtejindu-se, deasupra tronului o avertizau pe doamna B. că cu rochia și jupoanele ei s-ar putea întîmpla la fel... Împăratul, preocupat de ceea ce se petrecea la optzeci sau o sută de picioare de el, continua agitat să măsoare cu pași mari în lung și-n lat terasa, pe care nu o părăsea... Din cale-afară de supărat, el vorbea tare și într-un fel destul de energic pentru a trezi în cel mai înalt grad interesul unei persoane ce era în stare, prin spiritul ei, să-l aprecieze pe Napoleon și care dorea să-l vadă de aproape. Ea uită de furtună. În clipa aceea, o pală de vînt o izbi pe doamna B. și, pătrunzînd cu putere sub pălăria mare pe care o purta, îi desfăcu cele două panglici ce o țineau. Doamna B., care purta o perucă și simțea că aceasta avea s-o ia după pălărie, își lăsă jupoanele pentru a acorda atenție la ceea ce era mai presant. Dar vîntul, fără nici un fel de menajamente, îi ridică jupoanele și rochia... Pălăria fu abandonată vîntului indecent, care o luă, luă și peruca, duse totul ; doamna B. salvă onoarea picioarelor sale, dar rămase ca un copil din

cor în fața lui Napoleon, care tocmai atunci se întoarse, crezînd că vorbește ministrului marinei... Trebuie să recunoaștem că pentru împărat situația era delicată. Era cu neputință să nu rîzi văzînd o persoană atît de voluminoasă, cu un cap gras, alb și rotund și o figură pierdută căutînd să-și țină cu mîinile jupoanele, pe care vîntul tot voia să i le ia pe sus. Cu toate acestea, împăratul se comportă foarte bine, însă nu-și putu reține un zîmbet cînd trecu pe lîngă doamna B."

Apoi, în sunetele a șaizeci de fanfare, începe o defilare grandioasă, deschisă de marinari, care purtînd pe umeri securile de abordaj, cîntă cîntece de luptă și melodii vesele.

În seara următoare, un foc de artificii de trei mii de „cartușe cu stele" este tras de unitățile din linia de ambosare. Cincisprezece mii de rachete lansate de pe faleză brăzdează cerul cu dîre luminoase. Se vedea ca în plină zi, spre marea stupefacție a vaselor engleze, care patrulau tot timpul în larg.

Anglia, pe picior de război, aștepta să răsune strigătul teribil : „Vin !", iar voluntarii se înrolau pentru a-l respinge pe *Boney* invadatorul, cum îl porecliseră pe Napoleon. „Cavaleria voluntarilor este tot ce poate fi mai caraghios — arată raportul unui agent secret transmis la Boulogne în aceeași lună august. — Cei mai mulți dintre voluntari n-au decît cai luați cu chirie, pe care-i iau în zilele cînd fac de gardă ; în celelalte zile, domnul cavalerist umblă pe jos... Un singur regiment nu se află în această situație — regimentul de dragoni din Saint-James, din care fac parte cei mai bogați dintre tinerii nobili englezi... Fiecare cavalerist are în suita sa cinci sau șase servitori călări ; unul duce vinul de Porto, altul lichiorul, al treilea hainele civile ale stăpînului său. Astfel cînd domnul dragon de Saint-James este obosit de această activitate de cavalerist, el poate să-și scoată uniforma și să devină un simplu cetățean..."

Asta nu va împiedica Anglia ca, pe lîngă cei șaptezeci de mii de milițieni, să poată alinia o armată de o sută treizeci și șase de mii de oameni, fără a mai pune la socoteală echipajele escadrelor. La 26 august, vreo douăzeci de bastimente engleze atacară șalandele și flotila de debarcare. Împăratul luă loc în șalupa-amiral. Pagubele

nu au fost de loc însemnate, iar inamicul s-a retras o dată cu refluxul.

*
* *

„Doamnă și dragă soție — îi scria Napoleon la 20 august Josefinei, adresîndu-i-se cu „dumneavoastră“ —, în zece zile voi fi la Aix-la-Chapelle. De acolo voi pleca împreună cu dumneavoastră la Köln, Coblenz, Mainz, Trèves, Luxemburg... Puteți să mă așteptați acolo, numai dacă nu vă temeți că vă va obosi un drum atît de lung... Sînt nerăbdător să vă văd, să vă spun tot ceea ce îmi inspirați și să vă acopăr cu sărutări. Viața de holtei este neplăcută și nimic nu valorează cît o femeie bună, frumoasă și tandră...“ Bineînțeles că Josefina pleacă cu o parte din curtea ei la Aix-la-Chapelle, unde avea să-și aștepte soțul, care pare foarte vioi. La 24 august, el îi mai scrie : „Întrucît s-ar putea să ajung noaptea, îndrăgostiții să se păzească ! Aș fi supărat dacă asta i-ar deranja. Dar îți iei bunul tău oriunde-l găsești. Sînt sănătos. Muncesc destul de mult. Dar sînt prea cuminte. Asta îmi face rău. Sînt deci nerăbdător să vă văd și să vă spun o mie de lucruri plăcute“.

Ea îi mai era amantă și tovarășă.

— O femeie frumoasă place ochilor — spunea el —, o femeie bună place inimii ; una este un giuvaer, cealaltă o comoară.

Josefina era pentru el și una, și alta...

La 27 august pleacă din Boulogne împreună cu Eugen. În seara aceleiași zile se oprește la Saint-Omer, unde rămîne toată ziua de 28. Apoi doarme două nopți la Arras și una la castelul Laeken, lîngă Bruxelles. La 2 septembrie sosește la Aix-la-Chapelle, unde se instalează la prefectura departamentului Ruhr. Bucuria de a-l revedea pe împărat o face pe Josefina să plîngă. Este atît de fericită, încît nu observă că soțul ei aruncă batista uneia din doamnele ei : frumoasa Elisabeth de Vaudey. Amoruri cu slujnice, care, bineînțeles, nu dăunează cu nimic guvernării. Activitatea lui Napoleon este tot prodigioasă. Iată-l la Trèves pentru patruzeci și opt de ore, unde dictează :

Napoleon către viceamiralul Decrès :

„Sînt supărat din cauza scrisorii dumneavoastră din 11 vendemiar. Comportați-vă ca ministru al marinei !

Cum ! În momentul cînd se știe că plec de la Luxemburg spre Boulogne pentru a mă ocupa de expediție, comandantul marinarilor din garda mea își dă demisia, și dumneavoastră găsiți că asta e bine ! Așadar, nu mai curge sînge francez în vine... Daugier nu este mai bolnav decît era ; de altfel, trebuie să știi să mori. Stăruințele soției sale l-au împins la aceasta. Dacă sînteți cu adevărat ministru al marinei, această turpitudine a oamenilor dumneavoastră ar trebui să se oprească la dumneavoastră..."

Către Cambacérès :

„Vere, am primit un proiect de decret cu privire la avocați. Nu conține nici un element care i-ar da marelui judecător posibilitatea de a-i stăpîni. Prefer să nu fac nimic decît să mă privez de mijloacele ce mi-ar permite să iau măsuri împotriva acestei liote de palavragii, făuritori de revoluții, care sînt aproape toți inspirați exclusiv de crimă și corupție. Cît timp voi avea sabia la șold, nu voi semna vreodată un decret atît de absurd. Vreau să se poată tăia limba unui avocat care s-ar servi de ea împotriva guvernului. Anul trecut s-a discutat mult la Consiliul de stat despre dreptul de vînătoare și pînă la urmă nu s-a hotărît nimic. Un individ străin de Consiliul de stat a propus un proiect după modelul regulamentului englez de vînătoare, care ne-ar fi adus mai multe milioane. Dispuneți să se caute acest proiect..."

Și tot către Cambacérès :

„Sînt la Paris vreo patruzeci de mănăstiri de călugărițe care s-au unit pentru a se gospodări în comun și care au deschis școli publice pentru fetițele din cartierul lor. Aceasta dovedește necesitatea de a ne preocupa de educația femeilor. Discutați cu domnul Portalis ce propuneri rezonabile s-ar putea face în această privință".

Către Fouché :

„Nu vreau nici urmă de englez la Paris ; îndepărtați-i pe toți cei care se află acolo".

Către Talleyrand :

„Doresc să scrieți în Spania pentru a face cunoscut că m-ar mîhni restabilirea Ordinului iezuiților, pe care nu

aș îngădui-o niciodată în Franța și nici în Republica Italiană, că am motive să cred, ținînd seama de natura relațiilor noastre, că Spania va rămîne ferm atașată acelorași principii, dar că doresc să am certitudine în privința asta".

Către viceamiralul Decrès :

„În ce-l privește pe amiralul Villeneuve și pe contraamiralul Missiessy, este ridicol să-mi cereți ordine. La ce servește rămînerea unor amirali la Paris ? Nu împărtășesc părerea dumneavoastră cu privire la lipsa de lemn în Franța. În arondismentul Kaiserslautern, pe o intindere de peste două sute de mii de pogoane, agenții marinei n-au semnalat decît vreo sută de copaci... Treaba aceasta este cu totul neglijată. S-ar putea scoate de acolo lemn care să fie transportat pe Rin".

Către Crétet, director general al departamentului podurilor și șoselelor :

„Doresc să dați dispozițiile cuvenite pentru ca strada Rivoli, Piața Carrousel și cheiul Bonaparte să fie complet pavate și finisate înainte de 18 brumar. Luați măsurile necesare".

Încă pe cînd se afla la Aix-la-Chapelle, ordonă ca însemnele care au servit la încoronarea lui Carol cel Mare să fie purtate în cursul unei procesiuni solemne : coroana, spada, mîna justiției, globul imperial și pintenii de aur. Craniul împăratului Occidentului și un os dintr-un braț al său au fost, de asemenea, expuse. Asistînd la ceremonie, Napoleon se gîndea la propria sa încoronare. Îndată ce s-a înapoiat, au fost discutate detalii. Cum va fi îmbrăcat suveranul ? Consiliul de stat preconiza cunoscutul său costum fastuos, ceea ce nu-l încînta de loc pe împărat, și este foarte regretabil că nu s-a ținut seama de prima reacție :

— Cînd o să mă îmbrobodiți cu toate veșmintele astea — protestă el —, o să arăt ca o momîie. Cu îmbrăcămintea voastră imperială n-o să impresionați poporul din Paris, care frecventează Opera, unde vede la Laïs și la Chéron veșminte mult mai frumoase, pe care ei le poartă mult mai bine decît mine. Nu puteți să ajustați pur și simplu mantaua peste uniforma mea ?

Consilierii, foarte preocupaţi de propria lor ţinută, refuzară. Dacă principalul personaj al ceremoniei nu va străluci prin splendoarea hainelor sale, cum ar putea pretinde pentru ei îmbrăcăminte ţesută cu aur şi argint ?

Locul încoronării este şi el obiect de discuţie. De ce nu la Aix-la-Chapelle ? Douăzeci de împăraţi au fost încoronaţi aici şi Napoleon înclină către această alegere.

— Chiar şi numai pentru a-i face pe parizieni să vadă că se poate guverna şi fără ei !

El ura Parisul şi „calicimea lui" — expresia îi aparţine.

— Oraşul acesta, care a adus întotdeauna Franţei nenorocire ; locuitorii lui sînt ingraţi şi uşuratici ; ei au vorbit cît se poate de urît despre mine.

În consiliu, nimeni nu luă apărarea capitalei şi Napoleon adăugă :

— Atîta timp cît îmi va curge sîngele prin vine, n-am să las să-mi poruncească parizienii. Nu-mi vor trebui două sute de mii de oameni, îmi sînt de ajuns o mie cinci sute ca să pun Parisul la respect. Pînă la urmă voi pune mîna pe aceşti domni şi îi voi expedia la două sute de leghe ! Sînt nişte oameni de nimic... Nu este ruşinos să se spună acum că Pichegru a fost strangulat în închisoare ? !

Mai mulţi membri ai consiliului protestează : nu mai există opoziţie la Paris ! El exclamă :

— Cred şi eu ! Nici nu poate să mai fie.

Cineva murmură :

— Oamenii sînt liniştiţi...

— Pentru că nu se pot mişca, conchise împăratul.

Totuşi, Parisul a fost ales pentru încoronare. Napoleon însă nu-şi făcea de loc iluzii în privinţa popularităţii sale. Parizienii au fost puşi cu botul pe labe şi, dacă mai mormăiau, o făceau pe ascuns. Napoleon, întotdeauna agitat cînd era vorba de acest oraş înspăimîntător, lua aproape zilnic pulsul capitalei graţie rapoartelor întocmite de Fouché. Într-o zi a fost auzit spunînd : „Omul pe deplin fericit este acela care reuşeşte să se ascundă de mine în aşa fel încît eu nici să nu-i bănuiesc existenţa".

Întrebînd pe unul din şambelanii săi : „Ce ar spune lumea dacă aş muri ?", curteanul îi răspunse că ar fi cu

siguranță pentru toți cea mai mare catastrofă. Napoleon ridică din umeri :

— Vă înșelați, dragul meu, lumea ar spune *uf* !

Dar să nu anticipăm. În 1804 se punea numai întrebarea dacă papa ar accepta sau nu să vină la Paris pentru a-l încorona pe acela pe care Ludovic al XVIII-lea, în exilul său, îl și numea „Domnul Uzurpator".

Napoleon îl invită la Saint-Cloud pe cardinalul Caprara, legatul papal. Fondatorul celei de-a IV-a dinastii îi declară, de parcă ar fi fost vorba de un lucru foarte natural :

— Toate autoritățile îmi dau a înțelege cît de glorios ar fi ca ungerea și încoronarea mea să fie făcute de mîinile papei și ce efect favorabil ar avea în același timp aceasta pentru religie. Nu adresez chiar acum o rugăminte formală papei, pentru că nu vreau să mă expun unui refuz. Faceți deci propunerea și, de îndată ce îmi veți transmite răspunsul, voi face demersurile cuvenite.

Raporturile stabilite între Napoleon și papă după semnarea Concordatului au rămas tot timpul bune. Josefina i-a trimis chiar sanctității-sale, prin vărul ei Tascher, o haină ecleziastică din dantelă care l-a costat pe împărat 7 111 franci și 11 centime, abstracție făcînd de cei 12 000 de franci dați lui Tascher pentru călătoria lui... Fără îndoială că noul împărat nu a restituit Romei Legațiile, dar regele Neapolului a fost obligat să înapoieze Sfîntului Scaun orașele Benevento și Pontecorvo. Napoleon nu scăpa prilejul de a se proclama „un copil credincios al bisericii". Astfel, împăratul poate să-i destăinuiască lui Roederer :

— Papa, care în momentul Concordatului ar fi dorit să fiu tare departe, dacă ar cunoaște azi un complot ce ar urmări asasinarea mea, ar veni el însuși în goana calului de la Roma pînă la Saint-Cloud ca să mă prevină ; îmi scrie de două ori pe săptămînă, îmi încredințează dorințele sale, temerile sale, toate problemele sale interne și externe.

Proiectele stăpînului întîmpinară la început unele obiecţii chiar în sînul Consiliului de stat. Toţi membrii se declarară de acord cu protestanţii şi cu numeroşii atei, care se indignau vehement, afirmînd că astfel s-ar da capului bisericii, în oarecare măsură, puterea de a alege un suveran. Nu erau oare acestea prerogativele poporului ? Împăratul a ştiut să le răspundă, plasînd problema pe plan politic :

— Domnilor, dumneavoastră deliberaţi la Paris, la Tuilerii. Închipuiţi-vă că aţi delibera la Londra în cabinetul britanic, că aţi fi miniştrii regelui Angliei şi vi s-ar aduce vestea că papa trece în acest moment Alpii pentru a-l încorona pe împăratul francezilor ; aţi privi aceasta ca pe o victorie a Angliei sau a Franţei ?

Argumentul avea o oarecare greutate, fapt care era dovedit şi de reacţia francezilor din afara ţării. Într-adevăr, aflînd că „fiul revoluţiei" dorea să fie încoronat de papă, emigranţii şi regaliştii ţipau din toate puterile. Joseph de Maistre, ministrul Sardiniei la Petersburg, considera eventuala încoronare ca o „nelegiuire" sau o „apostazie" şi nu găsea „cuvinte pentru a-şi exprima mîhnirea", dar — ca atîţia alţii — găsea foarte uşor cuvinte pentru a-l biciui pe Sfîntul Părinte, calificîndu-l drept marionetă fără autoritate :

— Doresc din toată inima moarte nefericitului Pius al VII-lea.

Curia se arătă mai respectuoasă. Cardinalii se resemnară la gîndul că şeful bisericii îl va încorona pe micul corsican, dar nu admiseră ca el să se deplaseze : „Domnul de Buonaparte" n-avea decît să vină în Cetatea Eternă ! Carol cel Mare nu a plecat oare la Roma pentru a fi încoronat de Leon al III-lea ?

Pius al VII-lea nu ignora că, după cum îi scria legatul său, noul împărat „ar privi ca o injurie dacă sanctitatea-sa ar ridica obiecţii". Un eventual refuz al papei părea să-l sperie pe Caprara în aşa măsură, „încît nu îndrăznea nici măcar să-şi imagineze aşa ceva". Talleyrand — fost episcop... — şi-a luat sarcina de a pune lucrurile la punct. Într-o notă amănunţită, el sublinie mai întîi „marea surpriză a maiestăţii-sale". Apoi, fără ocolişuri, intră în miezul problemei : Pius al VII-lea n-ar trebui să fie recunoscător ? Sprijinul acordat de noul împărat bisericii n-a fost

considerabil ? „Bisericile redeschise, altarele reconstruite, cultul restabilit, funcția ecleziastică organizată, asigurarea unui venit fix consiliilor canonicilor, alocarea unor fonduri pentru seminarii, douăzeci de milioane destinate plății parohilor, posesiunea statelor bisericii asigurată, Pesaro, fortul Saint-Léon și ducatul Urbino redate sanctității-sale, Concordatul italic încheiat și sancționat, negocierile pentru Concordatul germanic sprijinite cu tărie, misiunile străine restabilite, catolicii din Orient salvați de persecuții și apărați cu energie pe lîngă Divan — iată care sînt avantajele create de împărat bisericii romane. Care monarh ar putea oferi avantaje atît de mari și atît de numeroase în răstimp de doi sau trei ani ?"

Nota — un adevărat bilanț — nu urmărea să demonstreze Vaticanului că se poate aștepta și la alte avantaje ? Acceptînd să se ducă la Paris — ceea ce, mai cu seamă pentru un bătrîn șubred, era o călătorie interminabilă —, Pius al VII-lea nu putea oare spera să vadă modificate unele articole organice privind statutul clerului francez, realmente subordonat statului ? Poate — și în această privință papa își mai făcea iluzii — Napoleon îi va mulțumi înapoindu-i Legațiile ?

Un punct important „îndurera profund inima sanctității sale" : în ziua încoronării, noul împărat nu va trebui prin jurămîntul său să se lege că va respecta libertatea cultului ? Papa vedea în aceasta — Consalvi îi făcu cunoscut lui Caprara — „un obstacol care, dacă nu va putea fi înlăturat, îl va împiedica să-și aducă la îndeplinire proiectul conform căruia trebuia să meargă personal să oficieze ungerea și consacrarea maiestății-sale imperiale..."

Fesch — această nulitate înveșmîntată în purpură —, pe care Napoleon îl trimisese la Roma, a scos-o la capăt cum a putut, făcînd uz de toată elocința sa. „În fiecare zi avea îndelungi convorbiri cu Consalvi. Autoritar și impulsiv, încurca cu ușurință toate problemele. Încercînd toate argumentele susceptibile să-l convingă pe italian, alterna politețea cu amenințările, lingușirile cu ieșirile violente. Ba acuza Curia că se lasă influențată de puterile străine, ba sublinia cu emfază mărinimia împăratului, care s-ar arăta, fără îndoială, față de Sfîntul Scaun «la fel de generos ca și Carol cel Mare». Insistența sa devenea aproape supărătoare. Niciodată nu se va putea povesti și

nici măcar reda discuțiile atît de penibile și neplăcerile mari pe care a trebuit să le îndur în cursul acestor tratative îndelungate — povestește Consalvi... — Am suportat chiar și ceea ce era de nesuportat..." [1]

Napoleon nici nu-și închipuia că papa ar putea refuza să vină la Paris sub pretextul că protestanții și evreii erau liberi să-și practice propria lor religie.

— Ei, îl vom avea deci pe Sfîntul Părinte la Paris pentru a-l încorona pe soțul meu ? — îl întrebă Josefina pe Caprara.

Prelatul, foarte contrariat, nu răspunse, iar împărăteasa, înțelegînd greșit tăcerea lui, continuă :

— Știm că treburile s-au aranjat. De altminteri, discreția dumneavoastră merită toată stima și nu pot s-o dezaprob pe eminența-voastră pentru că păstrează tăcere.

Legatul, înarmîndu-se cu curaj, îi explică împărătesei motivele care făceau ca sanctitatea-sa să ezite. Talleyrand, înștiințat imediat, încercă atunci să demonstreze Sfîntului Scaun că a jura să respecți diferitele culte existente în Franța nu însemna a le îmbrățișa. Fiecare știa că în calitate de „fiu supus", noul împărat va îndemna *mai curînd* să se treacă la religia catolică. Nu o practica el însuși, și încă din copilărie ?

Un obstacol era trecut, dar un altul se ivea : încoronarea propriu-zisă. Dacă Napoleon socotea indispensabilă prezența papei la consacrarea noului împărat și la ungerea lui, nu trebuia însă ca acesta să-l și încoroneze. El nu înțelegea să fie tratat ca un vasal, chiar dacă suzeranul era papa : de la popor pretindea că are coroana, și nu de la Dumnezeu ! Unii erau de părere să fie complet separate cele două acte și să se facă din încoronare o ceremonie exclusiv civilă. Fesch declară că un singur lucru contează : ungerea ! Nu-i lipsea mult să considere încoronarea un act secundar... „Papa — răspunse Consalvi — crede că nu cadrează nicidecum cu demnitatea sa ca, fiind invitat special la Paris pentru a pune cu mîna sa coroana imperială pe augustul cap al maiestății-sale, ceremonia aceasta să poată fi executată de o altă mînă..." O altă mînă ? Tocmai despre aceasta era vorba ! Această altă mînă nu pu-

[1] B. Belchior-Bonnet. *Napoléon et le Pape* (în aceeași colecție).

tea fi decît aceea a împăratului. Napoleon făcu cunoscut la Roma „că el dorește să ia coroana pentru a evita orice discuție între marii demnitari ai imperiului, care ar pretinde să i-o dea în numele poporului". El este cel ce a ridicat coroana pe care Bourbonii au lăsat-o să le scape din mîinile lor incapabile, așadar, el însuși se va încorona! În acest timp, papa n-avea decît să se mulțumească să „rostească o rugăciune".

Și apoi la ce ar servi să se schimbe note, propuneri și rapoarte, de vreme ce cele „două jumătăți ale lui Dumnezeu" se vor vedea curînd : „Maiestatea-sa va discuta ea însăși la Paris cu sanctitatea-sa și, pentru a o satisface, va face tot ce va fi compatibil cu poziția sa, cu binele statului și cu obligațiile sale".

Lucrurile s-au înveninat însă brusc în urma unei scrisori oficiale trimise din Köln, prin care Napoleon I ruga pe sanctitatea-sa „să dea în cel mai înalt grad un caracter religios ungerii și încoronării primului împărat al francezilor. Această ceremonie va dobîndi o nouă strălucire dacă va fi oficiată de sanctitatea-sa personal. Ea va atrage asupra noastră și a popoarelor noastre binecuvîntarea lui Dumnezeu, ale cărui decrete hotărăsc după voința sa soarta imperiilor și a neamurilor. Sanctitatea-voastră cunoaște sentimentele pe care i le port de mult timp și poate astfel aprecia plăcerea pe care mi-o va oferi această ocazie de a-i da noi dovezi în acest sens".

Nici o garanție ! Nici o promisiune ! Nici o discuție între patru ochi pentru punerea la punct a problemelor rămase în suspensie ! Nici o aluzie la motivele de ordin religios în favoarea acestei deplasări fără precedent ! Era vorba doar „de plăcerea" împăratului în „această împrejurare..."

— Otravă, iată ce mi-ați adus aici, strigă papa.

Fesch încercă să-și scuze nepotul :

— Scrisoarea aceasta a fost scrisă și expediată dintr-o tabără, dintr-o trăsură, într-un moment în care maiestatea-sa imperială era absorbită de treburi. Ne poate oare supăra simpla lipsă a unei formalități cînd guvernul și-a exprimat deja intențiile independent de această scrisoare ?

Napoleon nu lua nici un moment în considerare ipoteza că papa ar putea să se eschiveze. La 16 septembrie, fiind încă la Köln, îi ordonă lui Fesch : „Sfîntul Părinte

va veni cu trăsurile sale pînă la poalele masivului Mont-Cenis ; ajuns acolo, îl vor lua trăsurile mele ; o solie îl va întîmpina la limita teritoriului nostru și, din clipa în care va pune piciorul pe pămîntul Franței, va fi scutit de orice cheltuială".

Fără entuziasm, fiind la capătul puterilor, Pius al VII-lea cedă : acceptă să se ducă la Paris la 2 decembrie. A doua zi după sărbătoarea tuturor sfinților, de ziua morților, după ce a oficiat liturghia, papa a pornit la drum ca și cum s-ar fi dus la eșafod.

În timp ce Pius al VII-lea și suita sa, alcătuită din o sută opt persoane, iau astfel drumul către Mont-Cenis, Napoleon este frămîntat de o cruntă dilemă. Dacă Josefina va fi unsă de către papă și încoronată de imperialul ei soț, va mai putea fi ea îndepărtată ? Nu trebuia oare împăratul să-și repudieze soția de pe acum și chiar să se recăsătorească ? Napoleon hotărăște să pună problema deschis — oricît de crud ar putea fi acest lucru — principalei persoane interesate. De la primele cuvinte ale soțului ei, creola izbucnește în hohote de plîns, ceea ce nu ușurează de loc lucrurile... În fața lacrimilor soției sale, el se simte dezarmat :

— Dacă arăți că ești atît de îndurerată, dacă nu faci altceva decît să mi te supui, simt că nu voi fi niciodată destul de tare pentru a te obliga să mă părăsești ; dar mărturisesc că doresc foarte mult să știi să te resemnezi în interesul politicii mele și ca tu însăți să mă scapi de toate neplăcerile acestei situații penibile.

Urmînd sfatul doamnei Rémusat, Josefina îi declară lui Napoleon „că așteaptă ordine directe pentru a coborî de pe tronul pe care a fost urcată".

Cu alte cuvinte, accepta să fie repudiată, dar nu să aibă eroismul de a cere singură îndepărtarea sa. Convins că împărăteasa va părăsi palatul Tuileriii, clanul, fără pic de rușine, își manifesta zgomotos bucuria. De data aceasta s-a terminat cu acești „Beauharnais" care de nouă ani nu-i lasă să doarmă ! Napoleon, furios că familia sa a îndrăznit „să se laude că și-a atins scopul", ia hotărîrea de a o păstra pe Josefina și de a o încorona :

— Soția mea — îi explică el lui Roederer — este o femeie bună, care nu le face nici un rău. Se mulțumește

să facă puțin pe împărăteasa, să aibă diamante, rochii frumoase, slăbiciuni ale vîrstei. N-am iubit-o niciodată orbește. O fac împărăteasă din spirit de echitate. Sînt uman. Sînt mai ales un om drept. Dacă aș fi fost aruncat într-o închisoare, în loc să mă urc pe tron, ea ar fi împărtășit nenorocirile mele. Este, așadar, drept să ia parte la gloria mea. Ea a fost întotdeauna persecutată de familia mea. Recent, s-a umilit pînă într-atît, încît i-a cerut scuze lui Joseph. Da, va fi încoronată ! Va fi încoronată, chiar de m-ar costa două sute de mii de oameni...

În fața amenințării cu o astfel de hecatombă, toată lumea amuțește. Totuși, Joseph ridică din nou problema eredității imperiale, făcînd mare zarvă în jurul calității sale de frate mai mare. *Senatus-consultul,* care îi îngăduia lui Napoleon să-și desemneze succesorul dintre nepoți — fii ai fratelui mai mare sau ai celor mai mici —, nu-i dădea pace. Roederer — amicul lui Joseph — fu însărcinat să întocmească un raport. Sosind la 4 noiembrie la Saint-Cloud, este întîmpinat cu aceste cuvinte :

— Ei bine, spuneți-mi adevărul, raportul acesta l-ați întocmit în favoarea sau împotriva mea ?

Surprins, Roederer încearcă să se apere :

— Jur în fața maiestății voastre că n-a fost văzut decît de ea, căreia mi-am luat libertatea să i-l supun, pentru a hotărî ceea ce va crede de cuviință. O jur...

— Vă cred. Dar ce anume v-a făcut să-l puneți pe Joseph pe același plan cu mine ? Ce înseamnă acest elogiu, pe care i-l aduceți cu atîta afectare ? Cum ! Îl prezentați la fel ca pe mine, ca fiind obiectul voinței poporului în ce privește ereditatea ? Uitați, așadar, că frații mei nu sînt ceva decît prin mine ; că nu sînt mari decît pentru că eu i-am făcut mari ; poporul francez nu-i cunoaște decît prin ceea ce eu le dictez lor. În Franța sînt mii de oameni care au adus statului mai multe servicii decît ei... N-am înțeles niciodată că frații mei trebuie să fie moștenitorii firești ai puterii... Pentru a reuși, ereditatea trebuie să treacă asupra copiilor născuți în măreție.

Relatarea lui Roederer ni-l înfățișează pe Napoleon străbătînd în lung și-n lat camera, expunîndu-și ideile și argumentîndu-le pe măsură ce-i veneau în minte :

— Dar ce vrea de fapt Joseph ? Dorește să-mi dispute puterea ? Eu sînt fixat pe stîncă... Pe mine, puterea nu

mă îmbolnăvește, pentru că mă îngrașă. Sînt mai sănătos ca oricînd... Dar cînd Joseph îndrăznește să-mi spună că această încoronare este contrară *intereselor sale*, că ea tinde să dea titluri copiilor lui Louis mai curînd decît copiilor lui, că ea prejudiciază drepturile copiilor săi prin aceea că fiii lui Louis devin nepoții unei împărătese, în timp ce ai săi vor fi fiii unei burgheze ; cînd îmi vorbește de drepturile sale și de *interesele sale* mie, și chiar în fața fratelui său, ca și cum ar vrea să-i trezească invidia și pretențiile, înseamnă să mă calce pe coadă. Nimic nu-mi poate șterge aceasta din amintire : este ca și cum i-ai spune unui amant pătimaș că te-ai culcat cu iubita lui sau numai că speri să ai succes la ea. Amanta mea este puterea. Am făcut prea multe pentru a o cuceri ca să las acum să-mi fie răpită sau să îngădui măcar a fi rîvnită. Deși spuneți că puterea mi-a venit ca de la sine, știu cîte suferințe, cîte nopți nedormite, cîte combinații m-a costat ea...

Continuă să se amețească cu vorbe și devine răutăcios :

— Dacă frămîntarea lui Joseph este provocată de sîngele iute care-i curge prin vine, să se ducă la țară. Îi plac viața de la țară și idilele ; să se ducă să trăiască idile. Este un om cinstit ; din partea lui nu mă tem nici de pumnal, nici de otravă. Să înceteze opoziția lui supărătoare... Dacă soția lui, care nu mai face copii, la fel ca și a mea, îi va face un băiat, poate am să-l prefer micuțului lui Louis. Îl voi alege pe acela care va arăta mai multe aptitudini...

Acum amenință :

— Dar, dacă voi fi sîcîit, n-am să aștept ani de zile pentru a pune capăt acestor cicăleli. Voi ști să-mi asigur liniștea. Să nu mă facă să regret ceea ce am vrut să fac pentru el. Fie că am sau nu copii, pot să răstorn acest sistem, esențialul este ca treaba să meargă.

Și apoi conchise :

— Cezar și Frederic n-au avut de loc copii...

Urmînd sfatul lui Roederer, Joseph cedă, acceptînd să stea la locul lui și să se ducă să-i ceară iertare lui Napoleon la Fontainebleau, unde acesta îl aștepta pe papa. Napoleon își arătă satisfacția :

— Sînt chemat să schimb fața lumii ; cel puțin așa cred. Mențineți-vă deci în cadrul unui sistem monarhic ereditar, care vă promite atîtea avantaje.

Dar mai sînt — încă și mai ales — femeile clanului, ale căror frămîntări sînt mult mai meschine. Napoleon trebuie, după propria sa expresie, „să ducă un adevărat război“ pentru a-și obliga surorile și cumnatele să ducă trena împărătesei la Notre-Dame și să o urmeze în tot cursul lungii ceremonii. Nu pretindea oare „prințesa Joseph“ că „o asemenea treabă era foarte penibilă pentru o femeie virtuoasă“ ? Unde a ajuns să se aciuiască virtutea !

— De șase zile de cînd ține gîlceava aceasta — îi mărturisește împăratul fratelui său —, n-am avut o clipă de odihnă. Am pierdut și somnul !

Doamnele acestea se agită în așa hal, încît, printr-un tertip subtil care le potolește, se cade de acord că ele nu vor *duce* mantia, ci o vor *ține*... I se oferă chiar fiecăreia un șambelan pentru a-i ține trena rochiei.

Alegerea bisericii în care trebuia să aibă loc ceremonia încă nu a fost făcută. Este propusă Biserica Invalizilor, dar inexistența stranei și spațiul relativ îngust al clădirii fac să se abandoneze proiectul în favoarea catedralei Notre-Dame, unde, afirmă împăratul, douăzeci de mii de persoane pot încăpea foarte bine. Din păcate însă, împrejurimile catedralei nu erau de loc potrivite pentru desfășurarea unui cortegiu. Dificultatea este înlăturată luîndu-se hotărîrea de a se demola casele care împiedicau trecerea și de a se degaja piața din fața bisericii. Unii proprietari — exproprierea nefiind încă legiferată — se arată rezervați. Ministrul se miră : „Într-o împrejurare — scrie el împăratului — în care este vorba de încoronarea maiestății-voastre se cuvine ca toți cetățenii să binecuvînteze tot ceea ce este legat de această augustă ceremonie“. Dar acest argument nu-l convinge pe un proprietar care ține la casa sa... Portalis îl primește personal pe recalcitrantul care refuză să „binecuvînteze“ mîna ce urma să-l arunce în stradă. Ministrul îl face să înțeleagă — avea să-i povestească el lui Napoleon — „cît de nepotrivită era rezistența sa și că speram să obțin de la judecata și devotamentul său ceea ce aș fi regretat să obțin prin forță. A fost foarte bucuros de acest repros — adaugă foarte serios

ministrul — și m-a asigurat că va contribui la executarea ordinelor mele".

Altceva îi contraria pe arhitecți și pe decoratori : stilul gotic al catedralei Notre-Dame era depășit. Se ordonă să se îmbrace edificiul în exterior cu carton presat, iar în interior să se îmbrace pereții, coloanele și capitelurile. În timp ce costumierii, croitorii și pantofarii își lasă imaginația să vagabondeze spre epoca Renașterii, marele scutier, marele șambelan și maestrul de ceremonii se agită în legătură cu o problemă delicată. Canonicii de la Notre-Dame cereau noi odăjdii și obiecte de cult pentru ceremonii, „căci — spuneau ei — pentru ungerea regilor obiceiul era să se cumpere totul din nou". Pe de altă parte, prezența papei și liturghia oficiată de sanctitatea-sa atrăgeau după sine obligația folosirii unui material și a unor accesorii deosebite, ca : amvon, jilțuri, enorme evantaie făcute din pene de struț... tronuri, scăunașe pentru picioare... Din fericire. papa abandonă ideea de a fi adus la Notre-Dame pe *sedia gestatoria*[1] de către seizi îmbrăcați în costume de damasc roșu cînd Napoleon îl informă că asemenea „onoare îi fusese acordată lui Marat", fără a mai vorbi de zeița rațiunii, care, cu unsprezece ani în urmă, fusese cocoțată pe un fotoliu împodobit cu ghirlande și purtată în spinare de sanchiloți de la Notre-Dame la Tuilerii. Urmată la înapoiere de toți deputații, cea care „o detronase pe sfînta Fecioară Maria, atît de strîns legată de fostul regim monarhic", a străbătut exact același traseu ca cel prevăzut pentru Sfîntul Părinte...

Și ritualul ?

Încă la 21 septembrie, Napoleon îi scrisese lui Cambacérès : „Am cerut să mi se arate ce prescrie Pontificalul[2] roman pentru ungere : am pus să-l traducă și vi-l trimit. Doresc să mi-l înapoiați însoțit de observațiile dumneavoastră și de modificări mai potrivite cu obiceiurile noastre, care să supere cît mai puțin posibil curtea de la Roma. Aceasta va necesita o oarecare variație în ornamentarea stranei bisericii..." Se purcede deci la modificări, adoptîndu-se un amalgam de ritualuri provenite de la

[1] Lectică în care este purtat papa la anumite ceremonii solemne. — *Nota trad.*

[2] Carte care cuprinde ritualul papei și al episcopilor. — *Nota trad*

Roma, de la Reims, din Germania și din alte părți. Împăratul se interesează mai ales de suprimarea sau transformarea, în textul ce urma să fie rostit de papă, a anumitor verbe pe care le consideră neplăcute, ca *eligimus* (l-am ales). Pentru înmînarea spadei, îl deranjează *concessum* (atribuită), care se transformă în *oblatum* (oferită).

În ceea ce privește însemnele — sabia, coroanele, inelele, sceptrul, globul, mîna justiției —, unele au putut fi regăsite cu destule dificultăți : sabia, sceptrul și mîna justiției, care timp de mai multe secole fuseseră folosite la ungerea regilor și se pierduseră în timpul revoluției. Ele au fost din nou împodobite și îmbrăcate. Sceptrul își pierduse bățul, care a fost înlocuit cu un vechi toiag de dirijor de cor [1] găsit în tezaurul de la Saint-Denis. Același lucru s-a întîmplat și cu mîna justiției, căreia i s-a făcut un baston nou. S-au adăugat ici și colo bijuterii, pietre prețioase, pentru ca aceste obiecte să poată figura cu cinste în cortegiul ungerii sub numele de „onorurile lui Carol cel Mare“ dar împăratul hotărăște ca podoabele imperiale să fie executate de „Biennais, aurarul său, al cărui magazin avea firma Maimuța violetă“...

Hotărît lucru, greutățile se înmulțesc ! Cu ce ulei se va face ungerea ? Vasul cu mir [2] nu mai există : Alexandre de Beauharnais, primul soț al Josefinei — ironie a istoriei —, îl adusese în timpul revoluției de la Reims la Paris pentru a fi ars „pe altarul patriei“ ! Vor trebui deci să se mulțumească cu untdelemnul sfințit destinat episcopilor. Aflînd că va trebui să fie miruit de nouă ori, Napoleon se revoltă. I se va da cu mir numai de două ori pe mîini și pe frunte. Papa acceptă din nou să-și vadă redus rolul său, dar, cînd este informat că Talleyrand, marele șambelan, a fost desemnat pentru a-l șterge de mir, Pius al VII-lea se răzvrătește în fața sacrilegiului ! Napoleon, zîmbind pe sub mustăți, admite acest punct de vedere. Îl va înlocui pe Talleyrand cu primul prelat.

La 20 noiembrie, Napoleon îi scrie papei : „Sînt încîntat că în cursul acestei săptămîni voi avea fericirea de

[1] În original „bâton de chantre“, un baston lung de 4 sau 5 picioare care pînă în secolul al XVIII-lea era însemnul dirijorilor corurilor din biserici, catedrale etc. — *Nota trad.*

[2] Folosit pentru ungerea regilor Franței pînă la revoluție. — *Nota trad.*

a o vedea pe sanctitatea-voastră și de a-i exprima sentimentele pe care i le port. Ducîndu-mă la palatul meu de la Fontainebleau, care se află în drum, mă voi afla datorită acestei împrejurări în situația de a mă bucura cu o zi mai devreme de această întîlnire".

În realitate, împăratul nu s-a dus la Fontainebleau nicidecum pentru „a se bucura cu o zi mai devreme" de prezența lui Pius al VII-lea, ci pentru a evita obligația de a-l primi pe papă la porțile Parisului și de a-i ceda astfel întîietatea.

*

* *

În această duminică din postul Crăciunului — căci Pius al VII-lea refuza, bineînțeles, să admită că era ziua *Nèfles*[1], *quartidi* 4 frimar —, sanctitatea-sa ajunse la capătul călătoriei. Sub o ploaie rece, cortegiul papal, alcătuit dintr-o sută de cardinali, prelați, abați și slujbași de toate felurile, venind dinspre Nemours, pătrunde prin lungul povîrniș al dealului Bourron în pădurea de la Fontainebleau.

Pius al VII-lea era obosit. Niște tîlhari îl jefuiseră aproape de Piacenza, iar la Lyon cardinalul Borgia se prăpădise în urma unei indispoziții violente. Sanctitatea-sa a plecat din Roma în urmă cu douăzeci și trei de zile și era contrariată de ritmul călătoriei, prea rapid și incompatibil cu gravitatea care trebuie să însoțească deplasările succesorului Sfîntului Petru.

La răscrucea de la Croix Saint-Hérem, la apariția caretei papale care urca dealul, Napoleon, îmbrăcat într-o uniformă verde de vînător, simulează că întrerupe o vînătoare de lupi. Nemișcat pe calul său, se uită la trăsura lui Pius al VII-lea, care vine spre el, și nu înaintează către sanctitatea-sa nici cu un minut mai devreme decît fusese prevăzut. Papa părea să ezite. Între el și împărat se întindea un teren noroios, iar Sfîntul Părinte n-avea în picioare decît niște papuci albi brodați cu aur... În cele din urmă, bălăcindu-se într-o mlaștină îngrozitoare, se îndreaptă el primul spre împărat. Napoleon se grăbi atunci să descalece pentru a veni în întîmpinarea oaspetelui său și a-l îmbrățișa. Dar nu putea fi vorba, bineînțeles, ca el

[1] Ziua moșmoanelor. — *Nota trad.*

să îngenuncheze ! De altfel, dată fiind starea terenului, papa nu putea să se mire de această derogare de la protocol. Apoi, careta imperială se apropie și o manevră, de asemenea pregătită cu grijă, îi permite împăratului să se urce în trăsură prin portiera din dreapta, lăsîndu-l pe Sfîntul Părinte în stînga sa.

Pe traseul dintre Croix Saint-Hérem și castel, careta imperială este precedată de mameluci și cu această escortă oarecum nelegiuită Pius al VII-lea își face intrarea în curtea în formă de potcoavă.

Trag tunurile, bat clopotele, în timp ce la picioarele scării Ludovic al XV-lea se înclină fostul episcop de Autun, Maurice de Talleyrand-Périgord. După aceea, papa este rugat să meargă să o „complimenteze" pe Josefina.

La 28 noiembrie, la ora două după-amiază — 7 frimar, ziua de *Chou-fleur* [1] —, papa și împăratul călătoresc în caretă spre Paris. Se înnoptase deja — termometrul coborîse sub zero grade — cînd cortegiul a ajuns la bariera Italiei. Fulgi de zăpadă se învîrtejeau... La ora șapte fără zece minute, trăsura se opri în fața pavilionului Florei, unde avea să locuiască papa. Napoleon a aranjat bine lucrurile : camera Sfîntului Părinte era reproducerea exactă a celei pe care o ocupa la Roma, în palatul Monte Cavallo.

A doua zi dimineața, Pius al VII-lea este trezit de o larmă ciudată. Ascultă cu atenție și recunoaște că se strigă pe aria lampioanelor : „Sfîntul Părinte ! Sfîntul Părinte ! Sfîntul Părinte !" Trăgîndu-și în grabă „un fel de cămașă de noapte albă", papa deschise fereastra și apăru la balcon. Jos se afla o mulțime imensă, mulțimea din 20 iunie, din 10 august, din zilele lui septembrie, din 20 prerial... și această mulțime, amuțind pe dată, îngenunche. Se aud chiar ici și colo suspine. Cu un gest larg, Pius al VII-lea îi dă binecuvîntarea sa. Scena se repetă în fiecare zi, de douăzeci de ori.

În aceeași zi de 29 noiembrie, cu ajutorul unor mici marionete îmbrăcate cu hîrtie vopsită în diferite culori, pe care le așază pe un plan al catedralei Notre-Dame întins chiar pe masa împăratului, Isabey explică fiecărui participant ce avea de făcut în timpul ceremoniei. În sa-

[1] Ziua conopidei. — *Nota trad.*

lonul Dianei, repetițiile se desfășurau cu ajutorul unui plan desenat cu creta pe parchet. Printre micile marionete se afla și aceea care-l înfățișa pe împărat, înalt de un deget, cu o manta de purpură...

— Vă felicit — îi spuse Napoleon lui Isabey —, ați dat dovadă de talent.

— Sire, la ce ar servi talentul, dacă nu pentru a ne scoate din încurcătură ?

— Doresc ca fiecare din aceste păpuși să aibă scris pe spate numele personajului pe care-l reprezintă. Cei ce vor face parte din cortegiu vor trebui să învețe de la aceste păpuși care le este locul și ce atribuții au.

Printre generali, înalții funcționari și membrii delegațiilor invitate la încoronare erau numeroși cei care au ocupat funcții înalte în timpul revoluției. Se poate ghici uimirea lor la primirea acestei scrisori : „Providența divină și Constituția imperiului stabilind demnitatea imperială ereditară în familia noastră, noi am ales a cincea zi a lunii frimar pentru ungerea și încoronarea noastră... Vă trimitem această scrisoare ca să vă aflați la Paris înainte de prima zi a lunii frimar și să faceți cunoscută venirea dumneavoastră marelui nostru maestru de ceremonii. Acestea fiind zise, ne rugăm lui Dumnezeu să vă aibă în sfînta sa pază".

În ajunul ceremoniei era ger. Cerul, care de dimineață era acoperit, se însenină. Soarele răzbătea timid printre nori, în timp ce Senatul o pornea spre Tuilerii pentru a-i aduce la cunoștință lui Napoleon rezultatul plebiscitului. Era un simulacru cam pueril. Cifrele erau falsificate. Dintre voturile „civililor", 2 959 891 au fost pentru ereditate, iar 2 567 contra. Voturile armatei n-au depășit numărul de 120 302. Napoleon, imperturbabil, taie cu mîna sa acest număr și scrie 400 000. Face același lucru și cu cele 16 224 de voturi ale agențiilor comerciale, care se transformă în 50 000. Ceea ce permise președintelui Senatului, în această zi de întîi decembrie, să anunțe că 3 574 898 de voturi au fost pentru adoptarea acestei propuneri : „Demnitatea imperială este ereditară în descendență directă, naturală, legitimă și adoptivă a lui Napoleon Bonaparte și în descendență directă, naturală și legitimă a lui Joseph Bonaparte și Louis Bonaparte".

Președintele Neufchâteau îl felicită după aceea pe împărat pentru că „a adus în port vasul republicii"...

— Da, sire — repetă el —, al republicii ! Acest cuvînt poate supăra urechile unui suveran obișnuit. Aici însă, în fața aceluia care ne-a dat putința să ne bucurăm de acest lucru în sensul în care el poate exista la un popor mare, cuvîntul este la locul lui.

Napoleon răspunse :

— Mă urc pe tronul pe care m-a chemat voința unanimă a Senatului, a poporului și a armatei cu inima pătrunsă de sentimentul marilor destine ale acestui popor, pe care din mijlocul cîmpurilor de luptă l-am salutat cel dintîi cu denumirea de Mare. Descendenții mei vor păstra vreme îndelungată acest tron. Pe cîmpurile de luptă, ei vor fi primii soldați ai armatei, sacrificîndu-și viața pentru apărarea patriei lor. Magistrați, ei nu vor pierde din vedere că desconsiderarea legilor și zdruncinarea ordinii sociale nu sînt decît rezultatul slăbiciunii și nesiguranței principilor.

În aceeași sîmbătă, Napoleon află cu mînie că Josefina se aruncase la picioarele papei pentru a-i mărturisi că ea nu era unită cu Bonaparte decît prin căsătorie civilă. Era deci un sacrilegiu ceea ce avea să se comită a doua zi ! Sanctitatea-sa se pregătea s-o binecuvînteze pe concubina împăratului ! Ar fi uns de trei ori cu untdelemnul sfințit rezervat episcopilor o pereche care se făcea vinovată de un păcat grav ! Papa îl avertiză pe împărat că va pleca imediat dacă pînă a doua zi dimineață această gravă greșeală față de biserică nu va fi reparată. Era gata să-l ungă pe împărat, dar nu ar tolera nici măcar prezența Josefinei la Notre-Dame.

Napoleon cedează, și ceremonia căsătoriei este celebrată noaptea, aproape clandestin. Unirea „domnului și doamnei Bonaparte" este oficiată fără martori, nu de preotul parohiei Tuilerii — preotul bisericii Saint-Germain-l'Auxerrois —, ci de către Fesch. Vor fi astfel — credea Napoleon — două motive eventuale de anulare a căsătoriei...

*

*　　*

A doua zi dimineață, în timp ce trăgeau tunurile și băteau clopotele, un nou șambelan — domnul de Thiard —

era chemat la Tuilerii pentru a depune jurămîntul. Pentru împărat, treburilor curente trebuie să li se acorde aceeași atenție chiar și în dimineața încoronării... „Pînă atunci nu-l mai văzusem pe primul consul decît în loja sa la spectacole, și numai solemnitatea momentului, care apărea în imaginația mea în toată splendoarea sa — relatează domnul de Thiard —, m-a ajutat să-mi păstrez sîngele rece : era deja îmbrăcat cu pantalonii săi de catifea albă presărată cu albine de aur, prinși sub tălpi, își pusese gulerul de dantelă plisat și scrobit model Henric al IV-lea, iar deasupra, în chip de haină de casă, își îmbrăcase uniforma sa de vînător călare !..."

Scoțîndu-și vesta uniformei, împăratul, așa cum arăta în uniforma sa de catifea roșie, cu pălăria împodobită cu pene și ridicată în față, te făcea să te gîndești la un rege de pe cărțile de joc. Napoleon îl convocă la Tuilerii și pe Raguideau, notarul Josefinei, care, după cum se știe, îi spusese clientei sale la 8 martie 1795 :

— Draga mea prietenă, nu se ia în căsătorie un bărbat care n-are decît pelerină și sabie.

În dimineața încoronării, notarul îl poate contempla pe împărat în toată splendoarea sa și, uluit, îl aude pe Napoleon întrebîndu-l, cu orgoliu și nu fără răutate :

— Așadar, domnule Raguideau, n-am decît pelerină și sabie ?...

În dimineața aceea, toți se uitau întrebător la cer. La Observator, cel care era însărcinat să urmărească „starea atmosferei" nota în registrul său : „Cer foarte acoperit, vînt dinspre nord, ceață, temperatura —3,3°". Se va pune pe ninsoare ?

Mii de invitați se îndreaptă spre Notre-Dame, dar, în afara cortegiului papei, al împăratului și al arhicancelarului, nici o trăsură nu poate trece mai departe de Palatul justiției... Iar toți gură-cască rîd în hohote la vederea femeilor decoltate care aleargă spre catedrală sub vîntul înghețat, străbătînd străzi pline de noroi și ridicîndu-și trenele și poalele rochiilor...

Invitații, în mijlocul unei dezordini de nedescris, se așază, de bine, de rău, pe banchetele puse în naos, per-

pendicular pe altar. În fundul catedralei, ascunzînd portalul central și astupînd naosul, se înălța un gigantic eșafodaj din carton presat pe care se puteau citi, scrise cu litere de aur, cuvintele : *Onoare, Patrie* și *Napoleon, împăratul francezilor.*

Acesta era tronul imperial.

Sus de tot, pe o estradă la care se putea ajunge urcînd douăzeci și patru de trepte destul de abrupte, a fost cocoțat fotoliul împăratului și ceva mai jos un altul, mai mic, cel al împărătesei. La picioarele și în jurul acestui monument au fost instalați corpul diplomatic și miniștrii, apoi la jumătatea distanței dintre tron și altar au luat loc membrii Senatului și ai Corpului legislativ, magistrații și înalții demnitari. Primul rînd, aproape de altar, este destinat celor zece arhiepiscopi și patruzeci de episcopi, care au trebuit să se îmbrace la Prefectura poliției... În naosurile laterale și în transepturi sînt masate delegațiile, iar în galerii, invitații.

Către orele opt și jumătate, cînd se forma cortegiul papei, în fața pavilionului Florei se produse o dramă : purtătorul crucii, monseniorul Speroni, refuză să ia loc într-o caretă ; ceremonialul pontifical cerea neapărat pentru deplasarea sa o catîrcă. Grajdurile imperiale nu aveau așa ceva ; i se oferi un cal, i se sugeră să facă drumul pe jos. În zadar ! Argații se văzură obligați să pornească în căutare și descoperiră, în cele din urmă, un măgar la o vînzătoare de fructe din strada Doyenné, care, în schimbul a șaizeci și șapte de franci, acceptă să-și închirieze animalul. Măgarul fu împopoțonat cu un valtrap de ceremonie din catifea, spunîndu-i-se lui Speroni că este o catîrcă prost dezvoltată, și cortegiul, precedat de dragoni, a putut să se pună în mișcare. Dar apariția purtătorului crucii, avînd pe cap o pălărie ciudată în trei colțuri și călare pe măgarul vînzătoarei de fructe, dezlănțui ilaritatea. Se auzeau tot felul de glume deocheate :

— Iată catîrca papei, pe ea o pupă lumea !

Speroni părea încîntat și își agita crucea în toate părțile. Rîsetele de-abia s-au potolit, cînd, în urma heralzilor, apăru careta papei, îmbrăcată în catifea albă, dominată de tiara pontificală și trasă de opt cai suri. Ajuns la arhiepiscopie, papa îmbrăcă o sfită largă și grea din postav țesut cu fir de aur și, printr-o galerie lungă din pînză,

pătrunse în bazilică, unde se așeză pe tronul care îi fusese amenajat în strană, „în așteptarea unui pontif care reflectează profund la cele cerești și pentru fericirea celor de pe pămînt".

La Tuillerii, nu fără dificultăți, principalii actori ai ceremoniei au îmbrăcat costume bizare, ale căror modele fuseseră concepute de David și Isabey și care erau un fel de compromis între stilul „antic" și stilul Henric al III-lea.

Dacă femeile se supun la orice în acest domeniu, unii dintre foștii soldați ai anului II, deghizați în „mignon"[1], desigur că au ezitat puțin înainte de a ieși din casă în asemenea ținută...

Înainte de a se duce la Notre-Dame, protagoniștii solemnității sînt introduși în apartamentul Josefinei, unde rămîn cu gura căscată în fața împărătesei, „strălucind de diamante și coafată cu mii de bucle, ca pe timpul lui Ludovic al XIV-lea". Pare de douăzeci și cinci de ani.

Este ora unsprezece.

Tunul bubuie, anunțînd plecarea împăratului și a împărătesei de la Tuilerii. Timpul nu s-a încălzit, cerul a rămas acoperit, dar pericolul ninsorii părea că s-a îndepărtat. Totuși, prin ceață, soarele strălucea tot palid. Faimoasa caretă, strălucind le aur, era trasă de opt cai șargi, acoperiți cu valtrapuri, bogate. Pe imperiala trăsurii se vedea, la fel ca și pe cea a papei, o coroană de aur ținută de patru vulturi cu aripile desfăcute. „Trăsura aceasta, remarcabilă prin eleganța, bogăția și picturile cu care era împodobită — relata *Journal des Débats* —, reținea atenția tot atîta cît și cortegiul, a cărui splendoare este greu de descris. Să ne închipuim șapte sau opt mii de cavaleriști, în cea mai frumoasă ținută, amestecați cu grupuri de muzicanți, defilînd între două rînduri de infanteriști înșirați pe mai mult de o jumătate de leghe; să mai adăugăm la aceasta strălucirea și numărul trăsurilor, frumusețea atelajelor și prezența a patru pînă la cinci sute de mii de oameni, și vom avea doar o idee incompletă asupra impresiei pe care o producea chiar numai trecerea cortegiului".

Ultraregalistul ultraregaliștilor, domnul de Frénilly — *domnul de Frénésie,* cum îl numea chiar Ludovic

[1] Nume dat favoriților de la curtea lui Henric al III-lea. — *Nota trad.*

al XVIII-lea —, nu putea, firește, să fie de acord: „Tot acest fast nu era decît o mascaradă în care fiecare dintre participanți își proba costumul, în care nimeni nu-și studiase încă rolul, de la frumosul măscărici Murat, ridicat din cîrciuma tatălui său la conducerea Parisului, de unde avea să se urce pe un tron, de la cele trei surori imperiale, care-și abandonaseră la Marsilia săpunitul cămășilor lor pentru a veni împopoțonate și acoperite de diamante ca să ducă trena fostei amante a lui Barras, de la această servitorime instalată de cincisprezece zile în posturi de înalți demnitari, Montmorency, Cossé, La Trémoille etc..., pînă la vechiul soldat de la 13 vendemiar, mic de stat, care se afla în trăsura sa de încoronare, în tunică albă romană și mantie albă. La aceste saturnalii aveai de ce să rîzi sau să plîngi, după poftă sau după caracter".

La arhiepiscopie, împăratul și împărăteasa se îmbracă în „marea ținută", cele două vestite mantii de catifea purpurie, ascunzînd în parte roba lungă în stil antic din satin alb brodat cu aur a lui Napoleon și rochia de brocart cu fir de argint a Josefinei. Se spune că, cu puțin înainte de plecarea de la Tuilerii, Isabey a ajutat-o să se machieze, dar ea întîrzie, totuși, pentru a-și face un ultim „retuș". În cele din urmă, prin lunga galerie, cortegiul se îndreptă către bazilică. Așa cum fusese prevăzut, cele trei surori și cele două cumnate ale lui Napoleon *țineau* mantia Josefinei, în timp ce Joseph, Louis și cei doi foști consuli o *duceau* pe cea a împăratului. Urmau mareșalii desemnați să țină *însemnele imperiale,* îmbrăcați în catifea albastră, în satin alb și împodobiți cu panașuri foșnitoare. Foștii camarazi ai generalului Bonaparte și-au împărțit sceptrul de argint aurit, mîna justiției incrustată cu perle și „globul lumii", de asemenea din argint aurit... Toate aceste minunății, ca și coroana de lauri pe care împăratul o avea pe cap, au fost lucrate de bijutierul Biennais. Factura s-a ridicat la șapte mii de franci. Kellerman, Lefebvre și Pérignon purtau *însemnele imperiale ale lui Carol cel Mare...*

În clipa în care împăratul apăru în naos, întreaga asistență se ridică și strigă: *Trăiască împăratul!* „Statura mică a împăratului — povestește doamna de Rémusat — se ascundea sub mantia enormă de hermină. O coroană

simplă de lauri îi încingea fruntea; semăna cu o efigie antică. Era însă extrem de palid, cu adevărat emoționat, iar privirea sa părea severă și puțin tulburată".

Cele două orchestre atacară un marș războinic. Ele au cîntat aproape fără întrerupere în tot timpul ceremoniei; a trebuit să se copieze pentru muzicanți 12 137 de pagini de partitură. Din mijlocul orchestrelor se văd ridicîndu-se instrumentele menite să susțină vocea cîntăreților și a căror formă ciudată le-a atras numele de „fluiere încolăcite". Muzicanții și cîntăreții urmau să primească 51 000 de franci.

— Cum! 51 000 de franci! — exclamă ceva mai tîrziu împăratul. — Am citit bine?.... Dar cu o asemenea sumă aș putea să echipez un regiment al gărzii mele! Trebuie să mă ocup de treaba aceasta ceva mai atent...

Și făcu numeroase ștersături în factură.

S-a făcut amiază. Ceremonia începu în strana în care erau așezate cele două scăunele de rugăciune ale împăratului și împărătesei. Asistența abia dacă putea ghici cum se desfășoară ungerea și încoronarea. Napoleon nu ținea de loc ca foștii iacobini să-l vadă în genunchi în fața papei, cu fața și mîinile acoperite de untdelemn...

Mai întîi are loc depunerea jurămîntului religios: împăratul „jură în fața lui Dumnezeu și a îngerilor săi să facă și să apere legea, dreptatea și pacea bisericii"... Urmează orațiunile, nesfîrșitele litanii ale textului revăzut și cenzurat.

„Nu pot să redau ceea ce am simțit — scria ducesa d'Abrantès — cînd împăratul a coborît de pe tronul său și s-a îndreptat spre altar, unde papa îl aștepta ca să-l ungă... Napoleon părea foarte calm. Îl studiam cu atenție pentru a vedea dacă inima sa bătea sub tunica imperială mai puternic decît sub uniforma de colonel de vînători călări ai gărzii; dar, cu toate că mă aflam la zece pași de el, n-am văzut nimic deosebit. Se părea doar că-l plictisea durata prea mare a ceremoniei și l-am văzut de mai multe ori înăbușindu-și un căscat. Dar a făcut tot ceea ce i s-a cerut, și în mod cuviincios. Cînd papa l-a uns de trei ori, pe cap și pe mîini, mi-am dat seama după direcția privirii lui că el se gîndea mai curînd cum să se șteargă

decît la orice altceva și, deoarece eram obișnuită cu privirea lui, pot spune că sînt sigură de aceasta".

În acest timp, papa rostea următoarea orațiune :

— Dumnezeule atotputernic și veșnic, care i-ai ales pe Hazael pentru a cîrmui Siria și pe Iehu rege al lui Israil, făcîndu-le cunoscută voința ta prin glasul profetului Ilie, și care ai vărsat untdelemnul sfințit al regilor pe capul lui Saul și al lui David prin profetul Samuil, revarsă-ți prin mîinile mele comoara harurilor tale și a binecuvîntărilor tale asupra robului tău Napoleon, pe care, cu toată nimicnicia noastră, îl consacrăm astăzi în numele tău, împărat.

După ce a binecuvîntat însemnele imperiale — sabia, globul imperial, sceptrul, mîna justiției, colierul —, Pius al VII-lea sfinți cele două inele, cele două mantii și cele două coroane.

— Primiți acest inel — spuse el —, care este semnul sfintei credințe, dovada puterii și trăiniciei imperiului dumneavoastră, cu ajutorul căruia, grație puterii sale biruitoare, îi veți învinge pe dușmanii dumneavoastră, veți nimici ereziile, veți menține pe supușii dumneavoastră uniți și veți rămîne strîns legat de religia catolică.

„Veți nimici ereziile"... Acest îndemn avea să fie contrazis imediat de jurămîntul împăratului, prin care era garantată libertatea cultului !

Clipa solemnă a sosit.

Toate privirile se îndreptară spre perna de catifea purpurie. Napoleon întinse mîna, apucă coroana de aur, care scînteia, întoarse cu dezinvoltură spatele papei, privi mulțimea care își ținea respirația și își puse liniștit coroana pe cap...

Cel mai uluitor destin al istoriei își urmează drumul : fostul cadet Napoleone Bonaparte, generalul Bonaparte, consulul pe viață al republicii, a devenit împăratul Napoleon I.

— SFÎRȘITUL VOLUMULUI ÎNTÎI —

CUPRINS

Redactor
SANDA MIHĂIESCU-BOROIANU
Coperta :
VALENTINA BOROŞ
Tehnoredactor :
FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Apărut — septembrie 1970
Format 16/54×84. Coli editură 35,37. Coli tipar 37.
Planşe 8.

Tiparul executat sub comanda nr. 7157/442 la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii". Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti, Republica Socialistă România